

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Kjøbenhavns Universitets Historie

fra 1537 til 1621

af

Holger Fr. Rørdam.

Udgivet af den danske historiske Forening.

Anden Del.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Mühle.

1869—72.

Kjøbenhavns
Universitets Historie

i Kong Frederik den Andens Tid

(1559—1588).

Af

Holger Fr. Rørdam.

Udgivet af den danske historiske Forening.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1872.

Indhold.

	Side
I. Universitetets almindelige Historie i Kong Frederik den Andens Regjerings Tid (Hemmingsens Tidsalder)	3.
1. Det første Tjaar af Frederik II's Regjering, indtil Kommunitetets Stiftelse (1559—69)	3.
2. Fra Kommunitetets Stiftelse til Hemmingsens Afsættelse (1569—79)	74.
3. Fra Hemmingsens Afsættelse indtil Kong Frederik II's Død (1579—88)	201.
4. Tilbageblik paa Universitetets Tilstand i Kong Frederik II's Tid	258.
II. Universitetets Styrelse og Embedsmænd i Kong Frederik den Andens Tid	369.
1. Universitetets Rektor og det akademiske Senat	369.
2. Universitetets Kansler	373.
Niels Kaas, S. 384.	
3. Universitetets Konservatorer	396.
1. Kaspar Paslich, S. 397. 2. Korfits Knudsen Ulfeld, S. 400. 3. Hans Skovgaard, S. 403. 4. Niels Nielsen Kolding, S. 407. 5. Elias Eisenberg, S. 414.	
4. Universitetets Professorer	416.
1. Niels Hemmingsen, S. 425. 2. Povl Madsen, S. 455. 3. Rasmus Lætus, S. 462. 4. Klavs Lavritsen Skavbo, S. 486. 5. Hans Thomesen Guldsmed, S. 490. 6. Johannes Sascrides, S. 495. 7. Hans Mogensén, S. 502. 8. Iver Bertelsen, S. 507. 9. Tyge Asmundsen, S. 528. 10. Mats Povelsen, S. 536. 11. Elias Rempolt, S. 540. 12. Hans Frandsen, S. 543. 13. Søren Kjeldsen, S. 556. 14. Rasmus Katholm, S. 557. 15. Jens Block, S. 562. 16. Anders Pedersen Kjøge, S. 563. 17. Hadrianus Ju-	

nius, S. 567. 18. Klavs Hammer, S. 569. 19. Peder Sørensen, S. 572. 20. Christian Machabæus, S. 584. 21. Jakob Svendsen, S. 591. 22. Hans Hemmingsen, S. 592. 23. Hans Filipen de Prato, S. 598. 24. Peder Aagesen, S. 605. 25. Jakob Madsen, S. 608. 26. Anders Lavritsen, S. 615. 27. Jørgen Christoffersen Dybvad, S. 621. 28. Anders Lemvig, S. 621. 29. Lavrits Aalborg. S. 626. 30. Niels Lavritsen, S. 627. 31. Christen Michelsen, S. 630. 32. Klavs Theophilus, S. 632. 33. Hans Rasmussen Skomager, S. 638. 34. Desiderius Fos, S. 645. 35. Hans Olufsen Slingerup, S. 648. 36. Anders Christensen, S. 653. 37. Anders Krag, S. 659.	
5. Universitetets Bestillingsmænd og Betjente	659.
1. Rentemester, S. 659. 2. Foged, S. 667. 3. Notarius, S. 670. 4. Bibliothekar, S. 672. 5. Pedeller, S. 673. 6. Famulus communis, S. 675. 7. Bogprenter, S. 676. 8. Bogfører, S. 680. 9. Bogbinder, S. 682.	
6. Akademiske Stiftelser	683.
1. Kommunitetet, S. 683. 2. Stipendier og Legater, S. 690.	
7. Vor Frue Skole og dens Rektorer (<i>Lectores musici</i>)	695.
8. Universitetets Kirker og Præster	718.
1. Vor Frue Kirke, S. 718. 2. Landsbykirker, S. 749.	
Rettelser og Tillægsbemærkninger	752.

Kjøbenhavns Universitets

H i s t o r i e

i Kong Frederik den Andens Tid.

(1559—88).

I.
Universitetets almindelige Historie
i Kong Frederik den Andens Regjeringstid.
(Hemmingsens Tidsalder.)

1.

**Det første Tiaar af Frederik II's Regjering, indtil
Kommunitetets Stiftelse (1559—69).**

Kong Frederik den Andens Thronbestigelse betegner et nyt Tidsrum i Universitetets Historie, dog ikke fordi denne Konges Sindelag mod Kirke og Skole væsentlig adskilte sig fra hans Faders: der berettes jo, at da Sønnen erfarede Faderens Død, udbød han: «Gud give, jeg kunde træde i hans Fodspor!» Ligeledes fortælles der, at da han hørte, at en Præst kort efter hans Tiltrædelse af Regjeringen havde søgt Adgang til ham og var bleven afvist af Hoffolkene med de Ord: «Nu er Præstekongen død», saa skal han have sagt: «Man skal vide, at Præstekongen, som under Klerke og Guds Ords Tjenere vel, ikke er død, saalænge Gud sparer mig Livet¹⁾». I den Henseende indtraadte altsaa ikke nogen væsentlig Forandring. Der kom

---

¹⁾ Arc. Vedels Ligpræd. over K. Frederik II. Bl. D iij. Joh. Lauerentzen, Das preisswürd. Gedächtniss Friederich des Andern. S. 75—6 Hammerich, Danmark under Adelsvælden. II, 2—3.

vel Tider, da Kong Frederik under Krigens haarde Tryk maatte gjøre store Krav til Kirkerne og de kirkelige Personer, og da Universitetet heller ikke gik fri; men snart efter søgte han at give tilbage med Renter, hvad han havde taget. Ganske vist havde der hos mere fjerntstaaende oprindeligt været Tvivl om, hvorledes denne Prinds, hvis Lyst det var at tumle sig i ridderlige Øvelser og paa Jagten, og som kun lidet havde taget ved den Lærdom, hans Tugtemester, M. Hans Svaning, havde søgt at bibringe ham — hvorledes han nu, da han selv var kommen til Magten, vilde stille sig til den lærde Stand, som hans Fader, især i sine sidste Aar, havde vist saa megen Yndest. Men de, der kjendte Prindsen nøje, kunde dog strax i Fortrolighed give den beroligende Forsikring, at han slægtede Faderen paa, og at man havde Grund til at sætte god Fortrøstning til ham¹⁾.

Skjønt der altsaa i en vis Henseende ikke indtraadte nogen væsentlig Forandring ved Kongeskiftet, er en Forandring dog kjendelig nok. En gammel Tid sank i Graven, og en ny fremstod. Omtrent samtidig med Kong Christian III gik nemlig den Kreds af Mænd bort fra Skuepladsen, som denne Konge især havde benyttet sig af ved sin Reformation i Kirke og Skole. Saaledes, for kun at nævne de mere fremragende, døde Peder Parvus og

---

¹⁾ Den 3die Marts 1559 skrev D. Jac. Bording til Dav. Chytræus i Rostok: «Fridericus Princeps, Rex designatus, natura, humanitate, omnique virtute patri non dissimilis, optimæ gubernationis nobis spem facit, ut minime diffidamus, quin hoc Principe bene habituræ sint Ecclesiæ omnes et Scholæ» (v. Seelen, Philocalia epistolica, p. 63). Sml. Chr. Arsløben, Hist. Friderici Ildi msc. Epist. Johannis Meyer Hamburgensis, Conrectoris Scholæ Husensis, ad D. Joh. Pistorium, dat. Husiæ feria 4. Bacchanallorum 1559 (trykt hos Kraft, Husumsche Kirchenhist. S. 341—2).

Jørgen Jensen Sadolin 1559, Peder og Niels Palladius samt Christiern Torkelsen Morsing 1560, Hans Tavsen 1561. Ny Mænd, der tilhørte en noget forskjellig Retning, indtog deres Pladser. Men samtidig uddøde ogsaa de fleste af Reformationens gamle Modstandere saavel i Domkapitlerne som paa Herresæderne. Det Slægtled af Stormænd, som i Hjærtet havde været fjendtlig sindet mod den evangeliske Lære, skjønt de meget villig havde taget deres Part ved Delingen af den romerske Kirkes Efterladenskaber, veg Pladsen for en ny Adelsslægt, der var opdragen i Reformationens Grundsætninger og havde et andet Sind mod Videnskaberne og den lærde Stand end sine Forgjængere¹). Mænd som Herluf Trolle, Peder Oxe, Hans Skovgaard, Jørgen Rosenkrands, Niels Kaas, Christoffer Valkendorf og andre, der selv ikke vare fremmede for Videnskaberne og tildels havde siddet ved Luthers og Melanchtons Fødder, kom nu til Roret. Men Kongens og Universitetets Kansler, Johan Friis, som alt havde været Frederik I's Raadgiver i Reformationens Anliggender, blev endnu en Stund paa sin gamle Plads og forplantede den gode Tradition fra Kong Christian III's Dage.

Vi have kaldt den Tid, da Kong Frederik II stod for Styret, Hemmingsens Tidsalder; thi ingen enkelt Mand havde i denne Tid saa stor Indflydelse paa den danske Højskole og Kirke, som den Mand, der nu vandt Hædersnavnet «Danmarks almindelige Lærer», eller «Præceptor» — det samme Navn, hvormed han selv og tusinde andre altid nævnedes Melanchton, idet de i dette Ord lagde en Fylde af Ærefrygt og Taknemmelighed. Vi have i det foregaaende

---

¹) Om notable Dødsfald i Aaret 1560 findes en gammel Optegnelse i Suhms Nye Saml. III, 82.

vel tit nok haft Lejlighed til at dvæle ved Niels Hemmingsen og hans allerede i Christian III's Dage betydningsfulde akademiske Virksomhed; men denne blev dog af endnu større Vigtighed, da han ligesom blev ene paa Pladsen ved de gamle berømte Læreres, navnlig Palladius's og Morsings, Bortgang. Alle saa nu op til ham, som til Højskolens vigtigste Støtte. Men nu kom ogsaa Modsigelsen mod ham stærkere frem end tilforn, dog mere udenfra end indenfra, mere fra fremmede, der paa en stødende Maade blandede sig i vore Anliggender, end fra den danske Lærerstand selv, da denne tildels fulgte det Spor, Hemmingsen havde anvist.

Frederik II havde jo alt i sin Faders Levetid, som udvalgt Konge, stadfæstet de Rettigheder og Friheder, der vare tilstaaede Universitetet¹⁾. Efterat han var kommen til Ende med Krigen i Ditmarsken og var bleven kronet, gav han den 30te Maj 1560 de højlerde en Stadfæstelse saavel af Universitetsfundatsen som af de tvende Gavebreve af 1555 og 1557, hvorved Kong Christian havde henlagt Slangerup Gjæstegaard og Afgiften af de laaland-falsterske Kirker til Universitetet²⁾. Saaledes udslettede han det mindre gode Indtryk, som det havde gjort, at han Aaret iforvejen, i Anledning af Kroningen, havde krævet en Ydelse af Universitetets Bønder i Kjøbenhavns Len. Hvad der var fordret, var i og for sig noget mindre betydeligt — en Foderlevering til Slottet — og der var lovet Bønderne Erstatning i Udhugst fra de kongelige Skove³⁾; men erindre vi, hvorledes Professorerne havde sat sig imod en lignende Begjæring til deres «Tjenere» i

---

1) Se første Del, S. 241. Tillæg, Nr. 48.

2) Se Tillæg, Nr. 109.

3) Se Tillæg, Nr. 100.

Christian III's Tid ¹⁾, saa kunne vi slutte, at de neppe med sønderlig Fornøjelse have modtaget dette Kongebrev. De kunde dog ikke andet end føle, hvor begunstiget deres Stilling i det hele var, idet de vare fritagne for Skat paa en Tid, da Omkostningerne ved Krigen i Ditmarsken bragte Kongen til at afkræve Kirkerne et helt Aars Indtægter, samtidig med at alle Prælater, Kanniker, Vikarier, Sognepræster og Kloostere maatte yde Trediedelen af deres Indkomster i overordentlig Skat ²⁾.

Ville vi iøvrigt først kaste et Blik paa Universitetets Lærerbesætning ved Kong Frederiks Thronbestigelse, da bestod den af følgende Mænd: Theologerne D. Peder Palladius, D. Niels Hemmingsen og M. Hans Albretsen; Juristen D. Albret Knoppert; Medicinerne D. Christiern Tork. Morsing og D. Jakob Bording; Filosoferne M. Povl Madsen (i Græsk), M. Peder Parvus (i Rhetorik), M. Hans Mønster (i Fysik), M. Klavs Lavritsen Skavbo (i Mathematik), M. Johannes Sascerides (i Hebraisk), M. Rasmus Lætus (i Dialektik); M. Hans Mogensen og M. Hans Thomesen Guldsmed vare Pædagogici, og M. Anders Pedersen Kjøge Lector Musices ³⁾. Enkelte af disse vare dog gamle og udlevede Mænd, som Palladius, Morsing og P. Parvus, som neppe kunde gjøre Fyldest mere, og ved deres snart paafølgende Afgang foregik der da i den nærmest følgende Tid ikke faa Personalforandringer. Da Palladius saaledes døde (3die

¹⁾ Se 1ste Del, S. 197—8. Tillæg, Nr. 27.

²⁾ Denne Skat paa Kirkerne og de kirkelige Personer indbragte ialt omtrent 47,000 Daler (den kgl. Rentemesters Regnskab for 1559—60 i Geh.-Ark.).

³⁾ Her er den samme Orden fulgt som i Univ.-Regnskabet for 1558—59 (Danske Mag. 3 R. VI, 269—70). M. Povl Madsen er ventelig stillet først blandt de filosofiske Professorer, fordi han var Dekan i dette Aar.

Januar 1560), og Hans Albretsen blev Sjælands Biskop, blev Rasmus Lætus, der havde forstaaet at gjøre sig yndet ved Hove, udset til at indtræde i det theologiske Fakultet. Nu var man nemlig ikke mere saa begjærlig efter at faa tyske Theologer herind, som man havde været i Christian III's Dage. Forat Lætus, som nærmest var Digter og Historiker, imidlertid med Ære kunde udfylde Pladsen i det højeste Fakultet, havde han først maattet lade sig stemple i Vittenberg. Kongen havde givet ham Midler til at opholde sig der en Tid og tage den theologiske Doktorgrad sammesteds. Hans Eftermand som Dialecticus blev M. Povl Madsen, og M. Hans Mogensen overtog da atter Græskens efter denne. Istedensfor P. Parvus, som døde den 27de August 1559, kom en ny Mand ind som Rhetoricus, nemlig Fynboen M. Iver Bertelsen, idet man imod Sædvane forbigik Pædagogen M. Hans Guldsmed, som der heller ikke var noget sønderlig fremragende ved, og som nærmest havde haft den Omstændighed, at han var Slesviger og nød Kong Christians personlige Yndest, at takke for, at han overhovedet havde faaet Plads ved Universitetet. Iver Bertelsen var en Discipel af Hemmingsen og en Mand med gode Evner og Kundskaber, men, som det senere viste sig, ogsaa med et stridbart Sind. Den ved Hans Mogensens Oprykning ledige Post som Pædagogicus besattes med Skaaningens M. Tyge Asmundsen, der stod i et nært Forhold til Kongehuset, da han havde været Prædikant hos Kongen, medens denne som Prinds holdt Hus paa Malmø Slot, ligesom han ogsaa var godt lidt af Enkedronningen. Efter et halvt Aars Forløb traadte han dog atter ud af Universitetets Tjeneste, da han af Professorerne kaldtes til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og snart efter besteg han Lunds Bispestol, som var ledig ved M. Niels Palladius's Død (1560).

Tyge Asmundsens Efterfølger som Pædagogicus blev, saavidt vides, Mads Povlsen fra Ribe, mærkelig ved den haarde Skjæbne, der senere overgik ham paa Grund af en sædelig Forseelse, som man i vore Dage ikke gaar saa strængt i rette med hos «de akademiske Fædre» ¹).

Da begge de medicinske Professorer, Morsing og Bording, døde 1560 med omtrent en Maanedes Mellemrum, kom man i ikke ringe Forlegenhed med at faa Pladserne besatte, og i et halvt Aar var Medicinen uddød ved Kjøbenhavns Universitet. Kongen havde 1559 henlagt den Løn, som ellers var bestemt for en Læge i Viborg (men hvor der for Tiden ingen var) til Underholdning for to unge Medicinere, Jakob Christiensen og Oluf Tøstesen, under deres Studeringer; men ingen af dem var endnu saa vidt, at han kunde overtage en Professorpost ²). En anden ung Læge, Anastasius Wenth, der i nogen Tid havde studeret udenlands med kongelig Understøttelse, døde, inden han havde fuldendt sine Studier ³). En Nederländer ved Navn D. Johan Golt, der en Tid (1554—56) havde været Læge hos K. Christian III, vilde ikke modtage den ham tilbudte Plads ⁴). Først i

¹) Danske Mag. 3 R. VI, 160 ff.; forøvrigt henvises til Biografierne i det følgende.

²) Se Tillæg, Nr. 105. Det er ikke bekjendt, om nogen af disse to unge Mænd senere virkelig har praktiseret som Læge. Rigtig nok fik Kapitlet i Ribe 1562 kgl. Befaling om aarlig at yde Oluf Tøstesen (Theophili) 50 Dlr. som Hjælp for ham til hans medicinske Studeringers Fortsættelse, mod at han med Tiden skulde bosætte sig og øve sin Kunst i Ribe (Herholdt, Archiv for Lægevidensk. Hist. S. 178—9, hvor der imidlertid urigtig staaer 1 Dlr. istedenfor 1 Dlr.), men vi finde ham dog senere som Rektor ved Kbhvns Skole og derefter som Kapellan ved Vor Frue Kirke.

³) Se 1ste Del, S. 704; samt Tillæg, Nr. 79.

⁴) Se Tillæg, Nr. 116. Johannes Golt Svollanus, Med. Licentius kom 1548 til Rostok og holdt Forlæsninger der i S. Hans Kloster «summo cum applausu». Men han blev der ikke længe, og drog

Begyndelsen af Aaret 1561 lykkedes det at faa Hullerne i de højlærdes Række fyldte, idet D. Hans Frandsen og D. Elias Rempolt beskikkedes til Professorer i Medicinen. Den sidste var saavidt vides en Nederländer og kunde formentlig nærmest takke Enkedronning Dorothea for, at han kom i Betragtning; men han var neppe nogen heldig Erhvervelse for Universitetet; ialfald fik man snart travlt med at faa ham fjernet igjen, hvilket dog blev foregrebet ved hans pludselige Død. Derimod var D. Hans Frandsen en fortræffelig Mand, en begavet Digter og en dygtig Læge, og blev i en Aarrække en af Højskolens bedste Støtter.

Ville vi være udtømmende med Hensyn til de Personalforandringer, der foregik ved Universitetet kort efter Kong Frederik II's Thronbestigelse, da maa vi ogsaa omtale, at dets Foged og Rentemester Knud Pedersen kaldet Skriver 1559 udtraadte af dets Tjeneste og blev Slotsskriver paa Kjøbenhavns Slot¹⁾. Hans Efterfølger som Universitetets Foged blev en vis Peder Ibsen, ogsaa kaldet Skriver. Ved sin Tiltrædelse lovede han, at han vilde være de højlærde «en ærlig, god og trofast Tjener og altid søge Universitetets Nytte», men det viste sig senere, at han var en raa og voldsom Person, der paa den haandgribeligste Maade krænkede Højskolens Værdighed. Ved en Forhandling i Roskilde 1562, hvor Universitetets Rektor D. Niels Hemmingsen, samt Sjælands Biskop og flere gode Mænd vare tilstede, kom det nemlig til et skarpt Ordskifte mellem ham og Hemmingsen, og det endte med at Fogden i drukkent Mod gav Magnificus

---

snart andensteds hen (Westphalen, Mon. ined. III, 1433, jfr. Etwas von gel. Rostockschen Sachen. 1740. S. 111). Fra Leipzig kom han 1554 til Danmark, i December 1556 drog han atter bort (den kgl. Rentemesters Regnskaber for Aarene 1554 og 1556 i Geh.-Ark.).

¹⁾ Se 1ste Del. S. 654—5.

et Ørefigen og i alles Paahør skjældte ham for en Tyv. En saa grov Fornærmelse mod Universitetets Rektor var noget uhørt, og der blev derfor afsendt tvende Professorer til Kansler Johan Friis, der opholdt sig paa sin Gaard Borreby ved Skjelskør, for at erfare hans Mening¹). Kansleren svarede, at det Hofmod, som var den gode Mand D. Niels Hemmingsen vederfaret, var ham i Sandhed ledt, og at han fandt det i sin Orden, at Peder Ibsen blev suspenderet fra Fogedbestillingen. Naar Kansleren kom til Kjøbenhavn, vilde han gjerne være med paa Kapitelshuset eller andensteds for at dømme i Sagen²). Det var imidlertid ikke saa let for Universitetet at faa nogen klækkelig Oprensning for den lidte Beskjæmmelse. Peder Ibsen havde nemlig Venner blandt Adelen, som tog sig af hans Sag. Den 8de September 1562 havde tre Adelsmænd indfundet sig paa Konsistorium og søgt at faa den hele Trætte bilagt uden Ulempe for Fogeden; men da alle Professorerne holdt paa, at en saadan Krænkelse af Universitetets Værdighed ikke maatte gaa ustraffet hen, udrettede de adelige Herrer dog intet. Da nu de tvende Udsendinge vendte tilbage med Besked fra Kansleren, blev Fogeden foreløbig afsat og der blev givet ham Tilhold om at aflægge Regnskab. Hovedsagen blev derimod udsat til den senere Rettergang, der holdtes den 26de November samme Aar i Kapitelshuset ved Vor Frue Kirke. Kansleren var tilstede tiligemed alle Universitetets andre Konservatorer, Korfits

¹) I Univ. Regnsk. 1562 findes flg. Post: «Den Tid Doctor Johannes Franciscus og Qvæstor (M. Hans Guldsmid) bleve efter Dominorum Professorum Befaling sendte til Borreby til Johan Friis, Kgl. Maj.s Kansler, om Peder Ibsens Sag. med Doctore Nicolao, blev paa Rejsen fortæret 8 Daler.»

²) Se Tillæg, Nr. 126.

Knudsen Ulfeld, Kaspar Paslick og Hans Skovgaard, ikke at tale om alle Professorerne. Her blev Klagen fremsat mod Peder Ibsen under følgende to Punkter: 1. at han havde givet D. Niels Hemmingsen et Ørefigen, og det paa en Tid, da han var Højskolens Rektor, 2. at han havde kaldt selve Rektoren en Tyv og ved dette Skjældsord beskjemmet hele Højskolen. Kansleren tog da til Orde og sagde: «Jeg giver det Magt, at han ikke aleneste har forhaanet Skolen, men ogsaa det ganske Rige og eder, I gode Herrer. Havde han været min Tjener, da vidste jeg ikke anderledes at handle med ham, end at han skulde miste sin Hals derfor; thi det er halsløs Gjerning at overfalde en Mand i hans eget Hus, meget mere sin Herre og Husbonde. Men efterdi, som I selv vide, at det et sket i Drukkenskab, da kan I dog være miskundelige imod ham og tilgive ham denne Brøde, endog den er ganske stor. Dog om eder saa tykkes, I gode Herrer, som mig, skal Peder Ibsen komme herind for eder og falde paa sine Knæ og afbede, hvad han haver fortørnet eder alle med, og siden besonderlig hvad han haver fortørnet den gode Mand Doctor Niels, og da sværge, at han intet veed med D. Niels i nogen Maade, andet end det, han kan vide med en god, from Dannemand. Skal han og tage andre gode Riddersmænds Mænd med sig¹⁾, som skal bede med ham, at den gode Mand D. Niels vil tilgive ham det for Guds Skyld». Dertil svarede Hemmingsen og alle de andre Professorer, «at de vilde være tilfredse med ham for de gode Herrer Bøns Skyld». «Saa kom Peder Ibsen» — hedder det videre i Beretningen — «ind for Retten og havde gode Ridders-

---

¹⁾ Heraf synes at fremgaa, at Peder Ibsen selv har været af Adel; det samme var maaske ogsaa Tilfældet med hans Formand Knud Pedersen (se Ny kirkehist. Saml. III, 659).

mænds Mænd med sig, som vare Jens Trudsen (Ulfstand), Ove Trudsen, Lave Brok, Bjørn Andersen, Anders Pedersen, Frands Banner og Niels Kaas, med mange andre, og faldt paa sine Knæ og bad med grædende Taarer, at Universitetet vilde tilgive ham for den Død, Gud taalte. Og siden gjorde han D. Niels Afbigt og svor paa sin Sjæl, at han vidste intet med ham i nogen Maade, andet end som med en god, varagtig Dannemand». Dermed tilgav Hemmingsen ham, og Sagen bilagdes i Mindelighed. Fogedbestillingen fik Peder Ibsen, som rimeligt var, dog ikke igjen, men den overdroges til en Mand ved Navn Mads Laugesen¹⁾.

Denne Sag bringer os til idethele at kaste et Blik paa den sædelige Tilstand ved Universitetet paa denne Tid. Efterretningerne om Studenternes Liv og Forhold ere endnu sparsomme. Vi kunne dog skjønne, at den Raahed og Voldsomhed, der idethele var egen for hin Tid, ogsaa har præget sig i Studenterlivet. Navnlig sad Kniven løst i Skeden, og Drab hørte langt fra til de ualmindelige Forbrydelser. Et Tilfælde af denne Art, der vakte endel Opmærksomhed, forefaldt kort før Jul 1568, da Karl Kjørning, en ung velbegavet Adelsmand, der samtidig med Arild Hvitfeldt og andre bekendte Danske havde studeret i Strassburg under den berømte D. Johan Sturm, blev stukket ihjel af en anden ung Adelsmand ved Navn Anders Bilde i Professor Klavs Skavbos Hus, hvor han rimeligvis var i Kost²⁾.

¹⁾ Se Udtoget af Act. Consist. i Ny kirkehist. Saml. I, 9—11. Enkelte Rettelser ere foretagne heri efter en bedre Afskrift blandt Langebeks Excerpter Nr. 254. Aarstallet 1563 bør saaledes rettes til 1562. Mads Laugesen forekommer som Foged 13de Maj 1563 i et Dok. i Konsist. Ark., Pakken 144.

²⁾ Suhms Samlinger. II, 3, S. 3. Slesvigske Provindsialefterretn. III, 14. Schumacher, Gel. Männer Briefe. II, 451. Karl Kjørning havde været forlenet med et Vikarie i Lund.

Han havde samme Dag spist til Middag hos D. Niels Hemmingsen, og da han her tilfældig havde væltet Saltkarret, vilde man deri se et Varsel for hvad der kort efter ramte ham selv. Af flere Sager ses det, at en temmelig sædvanlig Straffemaade saavel for større som for mindre Forseelser af Studenter var Pengebøder. Man har saaledes en Forpligtelse udstedt 1559 af en Student, Hans Persen, hvorved han forbinder sig til inden en vis Tid at udrede 17 Mark — for den Tid en ikke ringe Sum — til fattige Studenter, og forøvrigt for Fremtiden ikke gjøre sig skyldig i nogen Lovovertrædelse, men flittig tage vare paa sine Studeringer, «som en god Student bør at gjøre» ¹⁾). En anden Student, som 1567 havde gjort sig skyldig i Hor, maatte bøde 10 Daler til de fattige og gjøre offentlig Afbigt ²⁾). Under disse Forhold blev «Sagefald af Studenter» en Indtægtspost i Universitetets Regnskaber ³⁾). Ellers var Forvisning fra Universitetet paa kortere eller længere Tid, offentlig Bekjendelse af Forseelsen og Afbigt i hele Højskolens Paahør Straffe, som jævnlig anvendtes for større eller mindre Forseelser. En Student, der havde begaaet Falsk ved at skrive sig selv et Testimonium og forsyne det med Universitetets Segl, som han havde trukket af et andet Brev, blev relegeret paa to Aar, medens en, der havde gjort Tumult paa Gaden om Natten, slap med offentlig Afbigt ⁴⁾). De strænge Straffebestemmelser, hvormed de akademiske Love var skjærpede i Christian III's Tid, synes altsaa ikke at have været holdte i Hævd.

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 99.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 32.

³⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 269. Pengene uddeltes almindelig til fattige Studenter.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 13. 19.

Hvad Professorerne angaar, da er der adskillige Spor til, at der ikke har hersket den bedste Tone imellem dem, og at flere af dem ingenlunde have givet Studenterne noget godt Exempel. Det er tidligere berørt, hvorledes Universitetet 1563 fik Tilhold om at se med Lempe at faa D. Elias Rempolt fjernet fra hans Post som Professor i Medicinen, og at han kort efter døde under mistænkelige Omstændigheder. M. Iver Bertelsen lagde sig saaledes ud med sine Medlærere, at disse, efter forskjellige Forhandlinger, den 3die April 1561 besluttede at tilkjendegive ham, at han inden førstkommende S. Hansdag maatte se sig om efter en anden Virksomhed, da man ikke længere vilde have ham ved Universitetet¹⁾. D. Rasmus Lætus var 1561 bleven valgt til Universitetets Rektor, men viste sig saa bydende og uomgjængelig i sit Forhold til de andre Professorer, at disse henvendte sig til Kansleren med Klage over ham, og Enden paa Sagen blev, at Kansleren maatte paalægge ham at nedlægge Rektoratet, før den sædvanlige Embedstid var udløben²⁾. I Aaret 1563 var der Tale om, at M. Hans Mogensen burde afskediges, fordi han havde teet sig paa en meget utilberlig Maade og havde fornærmet Rigshofmesteren og hele Universitetet³⁾. M. Mads Povlsen, der var Lector Terentianus og Universitetsnotarius, havde indladt sig med en Enke, der ikke havde det bedste Rygte. De andre Professorer vilde have ham til at ægte hende for paa den Maade at neddæmpe Rygterne; men herpaa vilde han ikke gaa ind, skjönt der blev givet ham Udsigt til «fuld Profession» (Oprykning i det filosofiske Fakultet), hvis han vilde gjøre det. Han erklærede selv sin Forlovelse

1) Vinding, Acad. Haun. p. 100.

2) Vinding, Acad. Haun. p. 109.

3) Se Tillæg, Nr. 125.

med Enken for et løsagtigt Kjærlighedsforhold, og da han blev fast ved sin Beslutning om ikke at gifte sig med hende, maatte han (1561 eller 62) vige sin Plads og fik siden mange andre Ubehageligheder paa Grund af dette Forhold. Lægge vi endnu hertil, skjönt det tilhører en noget tidligere Tid, hvad der berettes om det slette ægteskabelige Forhold mellem Hemmingsen og hans første Hustru, hvilket førte til de mest forargelige Optrin og endte med Skilsmisse, da Kvinden blev overbevist om Ægteskabsbrud — saa faa vi ingenlunde det lyseste Billede af den Tids sædelige Forhold, selv i Kredse, der maatte antages for de mest dannede. Men saaledes gaar det let, hvor Lærdommen og Livet gaar hver sin Vej. Drukkenskab var Tidens Skjødesynd, og i beruset Tilstand begik mangan ellers hæderlig Mand Ting, som han ædru maatte skamme sig ved. En fremmed, der 1562 var tilstede i en Forsamling af Præster og Klostermænd ved Indsættelsen af en Lektor i Sorø Kloster, fortæller, at «Sjælænderne ved denne Lejlighed aad og drak hele Dagen værre end Svin»¹⁾; og som det der gik til, gik det ogsaa andensteds, thi Maadehold i Bordets Nydelser, især ved festlige Lejligheder, kjendte den Tid kun lidet til.

Ved de ovenomtalte Afskedigelser og paa anden Maade skete atter adskillige Forandringer i den akademiske Lærerbesætning. Den hidtilværende Pædagogicus M. Hans Guldsmed blev Professor i Dialektik efter M. Povl Madsens Befordring til Bispestolen i Ribe (1562). I dette Lærefag afløstes han dog snart af Jyden M. Rasmus Katholm, en velbegavet og dygtig ung Mand, der havde studeret i Vittenberg med kongelig Understøttelse i nogen Tid.

---

¹⁾ Hans Oldendorphs Rejseberetning. Ny kirkehist. Saml. IV, 248.

M. Søren Kjeldsen fra Randers kaldtes samtidig til at overtage den ledige pædagogiske Lection. Han fik imidlertid snart (1564) gejstlig Befordring, og det samme var Tilfældet med en anden Jyde, M. Jens Blok, der ogsaa havde været Professor Pædagogicus i en kort Tid. M. Iver Bertelsen gjorde et Forsøg paa atter at komme an ved Universitetet; men da man ikke paany vilde overdrage ham Lærerstolen i Rhetorik, men derimod forlangte, at han skulde begynde fra neden af som Lector Virgilianus. saa trak han sig tilbage og rejste til Vittenberg. Den ved D. Elias Rempolds Død ledige Plads i det lægevidenskabelige Fakultet havde man tænkt paa at overdrage den hidtilværende Professor i Fysik, M. Hans Mønster, som til den Ende erhvervede en medicinsk Grad; men da han kort efter (30te December 1563) døde, var man lige nær. Det lykkedes vel nu at drage en anset Udlænding, Nederländeren D. Hadrianus Junius, herind; men denne som Filolog og Læge lige berømte Mand fandt sig saa utilfreds med Forholdene, at han, saasnart det første Prøveaar var omme, eller maaskee før, atter forlod Landet. Da den hidtilværende Mathematiker Klavs Skavbo 1564 blev Mønsters Eftermand i det fysiske Professorat, overtog Latinskolens Rektor, M. Anders Pedersen Kjøge, Lærerstolen i Mathematik, og omtrent ved samme Tid fik Skaaningen M. Klavs Hammer, der senere blev Hemmingsens Svigersøn, Ansættelse som Professor, og rimeligvis i Rhetorik. Der fortælles, at Kongen i Aarene 1563—64 gjentagne Gange, skjønt for-gjæves, tilbød D. Lucas Bacmeister i Rostok — tidligere Tugtemester for Kong Christian III's yngre Sønner og efter Kongens Død Hofpræst hos Enkedronning Dorothea paa Koldinghus — en Plads i det theologiske Fakultet her ved

Universitetet¹⁾; men da ingen saadan Plads paa den Tid var ledig, vide vi ikke, hvor meget der er sandt i denne Efterretning. Der var endda Lærervexel nok, og mere end tjenligt var for Studeringernes uforstyrrede Gang.

Heldigt var det under disse Forhold, at der idetmindste var een Mand ved Universitetet, som kunde repræsentere Stabiliteten — om end ikke i Anskuelser, saa dog i den akademiske Praxis — nemlig Niels Hemmingsen, der som Lærer og Skribent udviklede en altid større Virksomhed, hvis Betydning ikke blot strakte sig til et enkelt Fakultet, men var befrugtende saa at sige for alle Videnskabens Grene. I Aaret 1560 var Melanchton gaaet til Hvile efter et langt og indholdsrigt Dagværk, der ogsaa for Danmarks Højskole blev af en afgjørende Betydning²⁾; men ved Københavns Universitet havde man i mange Maader en «Philippus redivivus» i Hemmingsens Person, hvorfor en af hans Disciple ogsaa sang om ham³⁾:

In te Philippi celsa Melanthonis
Se transtulit mens et vigor igneus,
Et quæ viro tanto fuère
Numina, sunt tibi consecrata.

¹⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresie. S. 477. At Luc. Bacmeister havde været Tugtemester hos Hertugerne Magnus og Hans indtil April 1556, fremgaar af den kgl. Rentemesters Regnskaber for 1556 og 1557.

²⁾ Omtalen af Melanchtons Død og af hans Fortjenester af Kirke og Skole sluttet i den af Resen udgivne Frederik II's Kronike (S. 47) med følgende Ord: «Hand var i saadan Act oc Anseelse hos hogloflig Konning Christian den Tredie oc Konning Friderich, baade før oc siden hand kom til Regimentet, saa de nieget brugte hans Raad, og aarligen forsende hannem store Foræringes: Hvor imod hand lod sig altid findes alle Danskes synderlige Ven og Fordrer: Desligeste befordrede oc forskref hand mange lærde Mænd her ind udi Riget».

³⁾ Jo. Georgii Wibergii Sadolini Fasciculus Apollinaris, Witteb. 1566 Bl. F 4: «Ad clariss. Theologiæ Doctorem D. Nicolaum Hem-

Vi skulle her omtale de vigtigste Frugter af Hemmingsens Skribentvirksomhed i disse Aar, saameget mere som vi derved ogsaa faa den klareste Forestilling om hans flittige akademiske Arbejde og om den Betydning, han havde for Universitetet nu, da han stod i sin fulde Manddomskraft, uhindret i sin Virksomhed, inden de Stridsspørgsmaal endnu ret vare komne frem hos os, der siden forbitrede hans Liv. Først møde vi da hans Katekismusspørgsmaal («Catechismi Quæstiones», 1560 og siden oftere), en temmelig udførlig Udvikling af Katekismens Hovedstykker i Form af Spørgsmaal og Svar. Den var rimeligvis ikke saa meget bestemt til Anvendelse ved Universitetet som i Skolernes Mesterlektie og ved den Undervisning, som de ved Domkirkerne ansatte theologiske Læsemestere meddelte. At Hemmingsen havde Skolen for Øje med dette Arbejde, antydes maaske ogsaa derved, at han tilegnede sin egen fordums Lærer, Kanniken Hr. Niels Black i Roskilde, Skriftet, idet han tillige med megen Berømmelse omtalte den Undervisning i Kristendom og i Videnskaberne, som de Mænd, der nu forestod Skolevæsenet i Roskilde, Lektoren M. Peder Povlsen og Rektoren M. Anders Lavritsen, søgte at meddele Ungdommen¹⁾. Aaret efter udgav Hemmingsen sin latinske Evangeliepostil, et Værk, der siden er udkommet i mangfoldige Oplag og Oversættelser. Værket var fremkommet paa den Maade, at han i Aaret 1547 havde dikteret sine Privatdisciple, «mange fine Mænds Børn, ædle og uædle, som han havde hjemme i sit Hus», Forklaringer over Søndagsevangelierne. Afskrifterne kom ud iblandt Folk og vandt

---

mingium, virum bonum et sapientem, Academiae Hafniensis gubernatorem primum, præceptorem suum».

¹⁾ Om Skriftets Indhold findes nærmere Oplysninger hos Paulli, Niels Hemmingsens Pastoraltheologi, S. 162 flg.

stort Bifald saavel blandt Studenterne som blandt Præsterne rundt omkring i Landet. Nogle Aar efter (1555) gennemarbejdede og forbedrede Forfatteren det hele, og i denne ny Form fik Rektoren ved Kjøbenhavns Skole, M. Jens Christensen, det ihænde, og dikterede sine Disciple det Ord til andet. Endelig bestemte Hemmingsen sig 1561 til at udgive Værket, der udkom med en Fortale til Danmarks og Norges Præster, hvori han indtrængende formaner dem til at bevare Fred og Enighed. «Dette har jeg», siger han (i Rasm. Reravs senere danske Oversættelse), «aleneste med Flid lagt Vind paa, at jeg kunde retsindelig foregive den rette kristne Kirkes rene Lærdom, hvilken den høje Skole i Vittenberg haver holdt mere end 40 Aar, og endnu af Guds Naade holder paa denne Dag, hvilken ogsaa her i den høje Skole og Universitet er lært og foregivet af disse fine og ypperlige Mænd, som her have været Professores og Læsere, som ere D. Johannes Machabæus Alpinas, D. Petrus Palladius, D. Johannes Seningius, D. Olaus Chrysostomus, som allesammen nu hvile i Herren og forvente en fuldkommen Befrielse og Forløsning ved vor Herres Jesu Kristi Tilkommelse. Hos denne samme endrægtige Lærdom blive vi endnu, som ere komne i Steden for dem i denne Skole, og bede Gud af Hjærtet. at vi maa leve og dø i denne samme Endrægtighed».

Undersøge vi allerede her, hvorledes Hemmingsen i dette saavel som i ovennævnte Skrift stiller sig til den lutherske Lære, især med Hensyn til den hellige Nadvere. da skal der unegtelig skarpe Øjne til at opdage nogensomhelst Afvigelse; men saadanne Øjne fandtes om ikke strax, saa dog senere ¹⁾). Forøvrigt er det ikke usandsynligt, at han i

¹⁾ Jfr. Gjessing, Jubellærere. III, 23—24.

sine mundtlige Foredrag er gaaet noget videre end i sine trykte Skrifter. Ialfald fortæller en theologisk Turist, den for sin Stridbarhed afskedigede Præst Hans Oldendorph fra Haderslev, som 1562 besøgte Kjøbenhavn, om et Sammenstød, han havde med Hemmingsen, hvilket ialfald viser, at der allerede paa denne Tid var dem, der vidste, at han ikke var i den bedste Overensstemmelse med den lutherske Lære. Oldendorph beretter nemlig i sin Dagbog følgende: «Om Morgenen den 13de Juli talte jeg med D. Niels Hemmingsen i hans Abildgaard og viste ham mine forskjellige Vidnesbyrd. Derpaa paamindede jeg ham høfligt og beskedent om de Ord og den Mening, som han i sine Forelæsninger fremsatte som den eneste rette, nemlig at Kristi Ord ved den hellige Nadvere alene gjælde de modtagende Personer og ikke Brødets og Vinens Element. Dette, sagde jeg, er Zwinglianernes skarpeste Argument, hvormed de søge at skade Kristi Kirke. Han svarede mig gnavent og barskt. Uden at agte hans Gnavenhed, sagde jeg til ham: Bliv ikke ved med saaledes at forstyrre Guds Kirke her i dette Rige. Der udspandt sig nu en skarp Ordvexel mellem os, og det kom saavidt, at han ikke kunde svare mig det mindste til mine Beviser hentede fra Kristi Ord, saa at hans Studenter, der boede i hans Hus, højlig maatte undre sig derover. Til sidst rakte han mig dog Haanden og takkede mig for gudelig Undervisning» ¹⁾. Saa liden Vægt man end kan tillægge Oldendorphs Beretning om Virkningen af hans «gudelige Undervisning» — han var nemlig en ikke lidet indbildsk Person, som i sin Dagbog har nok at fortælle om alle de Bisper og lærde Mænd, han havde stoppet Munden paa — saa kan hans Fortælling dog for-

¹⁾ Pontopp., Annal. III, 385—6. Ny kirkehist. Saml. IV, 249—50.

resten nok i Hovedsagen være rigtig. Den viser ialfald, at Hemmingsen ikke mere tilfredsstillede de nidkjære Lutheranere. Herhjemme vilde man dog endnu ikke vide noget af, at den ansete Lærer afveg fra den rene Lære, som han selv fremhævede som den danske Højskoles Kjendemærke ¹).

Kort efterat Hemmingsens Postil var udkommen, fik den en smuk Anerkjendelse ved tilligemed hans tidligere udgivne theologiske Haandbog at blive anbefalet alle danske Præster til Brug i Forbindelse med det lutherske Kirkesamfunds øvrige Hovedskrifter, den augsborgske Konfession, Apologien osv. Dette skete i en latinsk Omarbejdelse af den danske Kirkeordinans, som blev forfattet efter kongelig Befaling — udentvivl af en Forsamling af Bisper og Professorer — i Maj 1561, men som af ubekjendte Grunde ikke fik Lovskraft eller blev trykt ²). Fik end denne Anbefaling af Hemmingsens Postil altsaa ikke den Offentlighed, som der var tiltænkt den, har dette Værk dog udøvet en uberegnelig Indflydelse paa de danske Theologers Prædikemaade og Skriftforklaring i det 16de Aarhundrede og senere, især efterat Værket 1576 var udkommet i en god dansk Oversættelse, der indeholdt mange Tillæg og Forbedringer. Om denne Indflydelse ubetinget kan kaldes gavnlig, bliver imidlertid et andet Spørgsmaal. Vel muligt, at

¹) Da Oldendorph paa Tilbagerejsen kom til Sorø Kloster og fortalte Lektoren sammesteds, M. Morten Pedersen, om Samtalen med Hemmingsen, undlod hin derfor ikke at tage sin Lærer i Forsvar.

²) Se Ny kirkehist. Saml. IV, 225—31. I Resenii Bibl. Acad. Hafn. donata, p. 246, anføres: «Confessio fidei Ecclesiarum Danicarum M. S. Item Acta Theologorum Havniensium et Capituli Roskildensis. M. S. ad mandatum Friderici 2. Anno 1561. Mense Majo.» De sidste Ord (ad mandatum etc.) høre aabenbart til Confessio fidei etc., og ikke til Acta Theologorum; thi disse «Acta» henhøre sikkert til Aaret 1543 (se 1ste Del, S. 157 flg.).

Hemningsen førte ind paa en ganske vist grundig, men tør og forstandsmæssig Textudlægning, og at Prædikenen derved tabte noget af det hjærtelige, den havde haft, naar Mænd som Luther eller Bugenhagen, Palladius eller Tavsens havde ført Ordet i Menigheden. Alt længe før Hemningsens Postil blev oversat, havde der forøvrigt været tænkt paa at overføre den i det danske Sprog, men de højst trykkende Forhold under Syvaarskrigen og navnlig Mangelen paa Papir havde forhindret Planens Udførelse.

Vi nævnede ovenfor den Omarbejdelse af Kirkeordinansen, som foretoges i Aaret 1561. Da idetmindste enkelte Dele af den med Føje kunde tillægges Hemningsen, vil der være Grund til at omtale samme paa dette Sted, saameget mere, som disse Dele netop handle om Undervisning. Vi sigte her til de indledende Afsnit om Skolerne og Universitetet. Der er heri tillagt Skolen en stor Betydning som Underlag for Kirken, og der er givet en udførlig Anvisning til en Skolereform, der tilsigtede en grundigere og mere omfattende Undervisning i de latinske Skoler. Ved nyere Undersøgelser er det paavist, at den Ordning, som Hertug Christoffer af Vyrtemberg nogle Aar tidligere havde indført i sit Lands Undervisningsvæsen, er nøjagtig fulgt i den hos os udarbejdede Plan, ligesom det ogsaa er godtgjort, at skjønt Udkastet til en Omarbejdelse af Kirkeordinansen ikke fik Lovkraft, har det dog udøvet en stor Indflydelse paa Udviklingen af det lærde Skolevæsen her-tillands i den sidste Del af det 16de Aarhundrede ¹⁾. Det var de Grundsætninger, som den berømte Skolemand D. Johan Sturm først havde gjort gjældende ved Akademiet i Strasborg, der trængte sig frem og ad denne Vej ogsaa

---

¹⁾ Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 22—23.

banede sig Indgang her i Landet, hvor vi siden navnlig ville finde dem gennemførte ved Skolen paa Herlufsholm, der oprettedes nogle Aar efter. Afsnittet i den omarbejdede Kirkeordinans om Universitetet er uimodsigelig forfattet af en af Professorerne, og da sikkert af Hemmingsen, som dengang var Højskolens selvskrevne Ordfører i alle slige Anliggender. Heri paalægges det, at de større Præstekald skulde forsynes med Præster, som havde akademisk Dannelse, og Bisperne paamindes om, at de skulde sende saa mange unge Mennesker som muligt fra deres Stifter til Universitetet, og ved Embedsbesættelser foretrække de Kandidater, som havde gode akademiske Vidnesbyrd at fremvise¹).

Hvad Hemmingsens øvrige Forfattervirksomhed i de nærmest følgende Aar angaar, da skulle vi ikke her dvæle ved hans «Pastor» (1562, og siden ofte oplagt paany), da dette for sin Tid fortrinlige Værk i vore Dage har fundet en saa grundig Drøftelse²). Hans «Historia Domini Jhesu Christi» (1562) er nærmest en vidtløftig Fortolkning af de første Vers i Johannes Evangelium, men indeholder tillige, hvad Titelen ikke giver Anledning til at formode, en udførlig Polemik mod alleslags Trolddomskunster, hvortil disse Vers af Skriften efter Forfatterens Sigende ofte benyttedes³).

¹) Afsnittet «De Academia Hassniensi» er aftrykt som Tillæg, Nr. 119.

²) J. H. Paulli, Dr. Niels Hemmingsens Pastoraltheologie. Kbh. 1851. Sml. Schuler, Geschichte der Veränderungen des Geschmacks im Predigen I, 102.

³) «Vt Ecclesijs nostris . . . non deessen, sumsi enarrandum principium Euangelij Iohannis, quo inter alia sacra Dei uerba malefici abutuntur, ut hac occasione non solum præcipua capita doctrinæ Ecclesiarum nostrarum repeterem, uerum etiam ut errorem istum Satanicum cum alijs abusibus uerbi Dei et signorum refererem, ostenderemque ueram religionem Dei cum ista Ethnica et Satânica superstitione et idolomania stare non posse. Nam ea sane aliud

Fortalen indeholder en indtrængende Opfordring til den danske Gejstlighed og Lærerstand om at bevare Enigheden i Tro og Lære: det er Freden, der opbygger, Striden nedbryder. Hemmingsen 'anfører en lang Række saavel af bortgangne som af endnu levende Lærere i den danske Kirke og Skole, som alle havde arbejdet paa at bevare Fred og Enighed, og beder Gud om, at denne lykkelige Tilstand fremdeles maatte bestaa uforstyrret¹⁾. Skriftet er tilegnet Sjælands Biskop, Hans Albretsen, til hvem Forfatteren i 20 Aar havde staaet i det venskabeligste Forhold, og som var besjælet af den samme Iver for Bevarelsen af broderlig Enighed.

Medens dette Skrift altsaa kun i videre Forstand stod i Relation til Hemmingsens akademiske Virksomhed, kan et andet og betydeligere Værk, han samme Aar begyndte paa, ret egentlig betragtes som udsprunget af hans Stilling som Universitetslærer. Det er hans udførlige Kommentarer over det ny Testamentes Breve, der udkom stykkevis i Aarene 1562—9. Da Forfatteren i en Tilegnelse til en Ven eller Velynder foran i enhver af Kommentarerne i Reglen har gjort Rede for Anledningen til hans Beskjæftigelse netop med dette Afsnit af Skriften, kunne vi derved saa temmelig følge ham saavel i hans personlige Forbindelser som i hans akademiske Læringjerning. Et Par Exempler skulle her fremhæves. Fortolkningen af Jakobs Brev (1563) er tilegnet Rigsraad Frands Brockenhus til Egeskov, en Mand, der udmærkede sig ved Retsindighed og senere vandt

---

non est, quam aperta nominis Dei blasphemia, atque id adeo in hunc finem a me factum est, ut fratres, qui forte hæc sunt lecturi, se cordate istis Diabolicis artibus opponant•.

¹⁾ Denne ret mærkelige Udsigt over de mest fremragende Lærere i den danske Kirke i Tiden nærmest efter Reformationen findes aftrykt i J. Møllers Biografi af Hemmingsen i Hist. Calender II, 340—1.

et berømt Navn som Hærfører. I et Selskab hos ham, hvor ogsaa Hemmingsen var tilstede, kom Tidens Usædelighed, Raahed og Fattigdom paa gode Gjerninger paa Tale. Nogle ytrede, at det var blevet værre, siden Evangeliets Tjenere havde begyndt i deres Prædikener at bestride Gjerningernes religiøse Fortjenstlighed. Brockenhus bemærkede hertil: «Vore Gjerninger have ingen Fortjenstlighed, naar de vurderes efter deres eget Værd, men Lysten til at gjøre godt udspringer af Følelsen af, at Guds Børn skyldte deres Fader Lydighed, og at Troen ikke kan være uden naturlige Ytringer». I den Anledning kom Jakobs Brev paa Tale, og da Hemmingsen bemærkede, at han for faa Aar siden havde holdt Forelæsninger over dette Brev, opfordrede Brockenhus ham til at udgive denne Forelæsning. Dette skete da ogsaa, og ved samme Lejlighed søgte Hemmingsen at besvare et Spørgsmaal, der fra en anden Side var forelagt ham. Kansler Johan Friis havde nemlig ønsket udgivet en theologisk Vejledning til Bedømmelse af forskellige Kontraktsforhold, som forefaldt i det daglige Liv, og angaaende hvilke en forskjellig Opfattelse gjorde sig gjældende. I Christian III's sidste Aar var jo nemlig en lovlig Rentefod bleven fastsat, men der var endnu dem, der fordømte sligt som utilladelig Aager. Hemmingsen benyttede da Lejligheden til i Fortolkningen af Jakobs 5te Kapitel at indlægge en udførligere Undersøgelse af dette og beslægtede Emner, saasom angaaende kirkelige Ejendomme, hvorom der ogsaa herskede afvigende Anskuelser. — I Tilegnelsen af Fortolkningen af Hebræerbrevet til den siden som Kansler saa berømte Niels Kaas (1567) siger Hemmingsen: «Dengang jeg holdt offentlig Forelæsninger over Dialektiken (altsaa før 1553) forklarede jeg privat dette Brev for paa det at vise den dialektiske Kunsts Anvendelse

og dengang havde jeg intet andet Øjemærke, end at henføre de enkelte Emner (argumenta) til de dialektiske Love, forat mine Disciple lettere maatte kunne anstille en Analyse af Emnerne i andre Skrifter og tilbageføre alt til Kunstens Regler. Eftersom du dengang overgik alle de andre i Skarpsindighed og især var heldig i at opløse Emnerne og henføre de enkelte Dele til deres Plads i Systemet, saa tilkommer dette mit Arbejde dig med Rette». — Som Hemmingsens Værker overhovedet have ogsaa disse Kommentarer, der snart udkom i en ny samlet Udgave, en fremtrædende praktisk Karakter. Det er ikke lærde Specialiteter, Forfatteren meddeler, ikke filologiske eller arkæologiske Undersøgelser, men man mærker overalt den øvede Logiker; vel vil man i Regelen ikke finde nogen usædvanlig Genialitet i Opfattelsen, men derimod helt igjennem en klar og forstandig Fortolkning og Fremstilling, i et simpelt og smukt Sprog. I Forbindelse med Hemmingsens nytestamentlige Kommentarer maa nævnes hans Udlægninger af nogle af Davids Psalmer (Ps. XXV udg. 1566, Ps. LXXXIV, udg. 1569). Ved Anvendelse af den typiske Fortolkning faar han i disse Skrifter Lejlighed til en Række temmelig vidtløftige dogmatiske, ethiske, dogmehistoriske og opbyggelige Exkurser, der kun staa i fjernere Forbindelse med Skriftordet, der udlægges.

Som Melancton og hans Disciple overhovedet med en vis Forkjærlighed vendte sig til de ethiske Spørgsmaal, hellere end at fordybe sig i dogmatiske Grublerier, saaledes var Ethikken kjendeligt nok Hemmingsens Yndlingsvidenskab. Vi have alt under forrige Tidsrum omtalt den Betydning, hans Enchiridion theologicum havde for sin Tid og ikke mindst paa Grund af den Omhu, hvormed de ethiske Spørgsmaal heri vare behandlede. Dette Værk

oplagdes stadig paany og har neppe været uden Indflydelse paa en anden Behandling af den theologiske Ethik, der noget senere udgaves af en af Hemmingsens samtidige og Aandsfrænder, Superintendent D. Paul von Eitzen i Slesvig, et Værk, der naar man dømmer efter de hurtig paa hinanden følgende fire Oplag, ogsaa maa have vundet en ikke ringe Udbredelse ¹⁾. Til Hemmingsens ethiske Forfattervirksomhed hører ogsaa hans akademiske Assertiones eller Theses over Guds Lov, de ti Bud. De begyndte at udkomme 1561 og fortsattes til 1573. Hvert enkelt Bud behandles som oftest i flere Dissertationer, der fulgte umiddelbart efter hinanden. Hovedresultatet af sine Undersøgelser om enkelte af Budene samlede og bearbejdede Hemmingsen sidenefter udførligere i særegne Skrifter, der senere skulle omtales.

Medens disse Forsøg paa, længe før Calixt, at give den kristelige Ethik en selvstændig Plads indenfor de theologiske Videnskabers Kreds, i vore Dage have henledet fremmede Videnskabsmænds Opmærksomhed paa Hemmingsen, gjælder dette endnu mere hans i filosofisk og juridisk Henseende vigtige Skrift om Naturretten («De lege naturæ apodictica methodus»), der udkom første Gang 1562 og siden oftere, og som i vore Dage har skaffet dets Forfatter en stor Berømmelse, men som det synes mere i Udlandet end herhjemme. Anledningen til Udarbejdelsen af dette Skrift havde Hemmingsen faaet ved under Fortolkningen af Romerbrevet at gaa ind paa det Ord af Apostelen Paulus, at Hedningerne have af Naturen Loven indskreven i deres

¹⁾ P. ab Eitzen, *Ethicæ doctrinæ libri IV conscripti in usum studiosæ juventutis*, Witeb. 1571—3. S. Jfr. L. Pelt, *Die christliche Ethik in der lutherischen Kirche vor Calixt* (Theol. Studien u. Kritiken, 1848, S. 271 flg.).

Hjærter. For ikke at afbryde Fortolkningen for meget, havde han gjort dette Emne til Gjenstand for en særegen Undersøgelse og havde navnlig ved en omhyggelig Benyttelse af de hedenske Oldtidsforfattere søgt at oplyse Sagen i hele dens Omfang. Han gik ud fra, at den naturlige Sædelighedslov dels maatte udvikles af det Mennesket medfødte sædelige Anlæg, dels maatte fremstilles udaf Lovens eget Formaal. Denne analytiske Vej var hverken betraadt af de gamle Ethikere eller af den højtfortjente Melanchton; men det var nødvendigt at gaa denne Vej for at finde og faststille Ethikkens Principer og Grundbegreber med en Sikkerhed, der ikke stod tilbage for den matematiske Vished. Fra den filosofiske Ethiks Side har man anerkjendt dette Skrift som et betydningsfuldt Arbejde, hvis Anthropologi udmærker sig ved «rige, dybt indtrængende Betragtninger¹⁾»; Rethistorikerne nævne det som en af det 16de Aarhundredes mærkeligste Frembringelser og give Hemmingsen en Plads i Naturrettens Historie som en af de Mænd, der paa en værdig Maade have banet Vejen for Hugo Grotius²⁾.

¹⁾ Schwarz, Melanchthon und seine Schüler als Ethiker (Theol. Studien u. Kritiken, 1853, S. 41—5).

²⁾ Meister, Bibl. juris nat. et gent. I, 358: «Referendus est ipse libellus inter eruditissima istius temporis scripta». v. Kaltenborn, Die Vorläufer Hugo Grotius auf dem Gebiete des Jus naturæ et gentium, Leipz. 1848, S. 231—3. 237—9. Sammedets er i Abtheil. II, S. 26—44 meddelt en ny kritisk Udgave i Udvalg af Hemmingsens Skrift; da Udgiveren imidlertid væsentlig kun har Skriftets Betydning for Naturretten for Øje, har han i sit Udvalg forbigaaet meget af det, som i ethisk Henseende er af mest Betydning (sml. Schwarz's ovenanførte Afhandling). I sin Geschichte der Rechts- und Staatsprincipien seit der Reformation bis auf die Gegenwart. I, 27—37, har Prof. Hinrichs i Halle givet en interessant og udførlig Analyse af Hemmingsens Skrift, af hvilken her kan meddeles et Brudstykke, hvorved vi dog ikke kunne tilbageholde den Mening, at den tyske Filosof maaske lægger vel meget af sin

Skriftet var tilegnet Rigsraad Hr. Erik Krabbe til Bustrup, en Mand, der har store Fortjenester af den danske Lovkyndighed og vistnok var en af de mest velstuderede Adelsmænd, som dengang fandtes.

Disse talrige og for deres Tid saare fortjenstlige Skrifter af Hemmingsen maatte henlede fremmede Videnskabsmænds Opmærksomhed paa Kjøbenhavns Universitet, hvorfra denne Litteratur udgik. Det var nu ikke blot, som i Chri-

---

egen Betragtning ind i Hemmingsens Ord. Han siger da bl. a.: «Hemming hat die Einsicht gewonnen, dass das Recht klar erkannt werden kann, wenn es aus der menschlichen Natur und Vernunft als nothwendig bewiesen wird; dass die Erkenntniss des Rechts durch methodische Wissenschaft möglich ist. Dies hat ihn angetrieben, die noch glimmenden Funken in der gefallenen Natur des Menschen zu heller Flamme anfachen zu wollen. Hemming hält die verdunkelte menschliche Natur für kein Hinderniss mehr, das natürliche Gesetz klar erkennen zu können. Melanchthon und Oldendorp verzweifelten an der klaren Erkenntniss des Gesetzes und sahen sich genöthigt, zum Dekalog zurückkehren zu müssen. Hemming schneidet sich durch die apodiktische Behauptung der Erkenntniss die Rückkehr zum Dekalog geradezu ab. Die Unmöglichkeit der Rückkehr treibt ihn vorwärts. Der Dekalog bleibt kein Asyl der Verzweigung an der Erkenntniss des Gesetzes mehr, sondern hat blos noch die Bedeutung, mit der Klarheit der Erkenntniss desselben verglichen zu werden. Der Dekalog bleibt keine Autorität mehr sondern wird Gegenstand der Prüfung, ob er auch der menschlichen Natur und Vernunft gemäss sei. Hemming hat diese Forderung lange vor Uriel Acosta geltend gemacht und ausgeführt . . . Hemming hat über sein Unternehmen das klarste Bewusstsein, es ist ihm mit der Vernunft und Philosophie Ernst. Melanchthon und Oldendorp forderten ebenfalls die Philosophie, aber Melanchthon rectificirte sie durch den Glauben, und Oldendorp beseitigte sie durch den Dekalog. Beide fassten die Philosophie nicht als eine durch sich selbst klare Wissenschaft. Die klare Erkenntniss des Rechts fiel in den Dekalog, nicht in die Philosophie. Erst Hemming betrachtet die klare Erkenntniss unzertrennlich von der Philosophie und Vernunft. Soll etwas klar erkannt werden, so muss es mit Hülfe der Philosophie geschehen. Die Erkenntniss des Gesetzes der Natur kann nur durch Philosophie klar gemacht werden».

stian III's Dage, i kirkelig Henseende at Danmark nød almindelig Anerkjendelse, men det begyndte nu ogsaa i videnskabelig Henseende at kunne gjøre Krav paa en i Forhold til Landets Udstrækning hæderlig Plads blandt de dannede Nationer, saa meget mere som samtidig flere yngre danske Videnskabsmænd, som Hans Jørgensen Sadolin, Hans Frandsen o. a., med Held bejlede til Digterkrandsen i det latinske Sprog, der dengang mere end nogensinde var det europæiske Universalsprog ¹⁾).

Det store Bifald, Hemmingsens Skrifter vandt ikke mindre i Udlandet end herhjemme, bevirkede, at de strax bleve Gjenstand for vindesyge Bogføreres Spekulation, og man lod sig ikke nøje med at eftertrykke dem udenlands, men førte ogsaa Eftertrykkene herind i Landet ²⁾. Litterær Ejendomsret existerede overhovedet kun i ringe Grad paa denne Tid; ialfald besad Forfatteren den ikke, naar han ikke tillige var Forlægger. Kun naar Forlæggerne havde forsynet sig med kongeligt eller kejserligt Privilegium, kunde de idetmindste gjøre Forsøg paa at forhindre Eftertryk af deres Forlagsartikler. Men Privilegierne gaves sjelden uden paa et meget indskrænket Aaremaal ³⁾. Da nu samtidig

¹⁾ Om disse latinske Digtere findes Efterretninger i Petersens Lit. Hist. II, 79 fig. 92 fig. Om Sadolin er der meddelt fuldstændige Oplysninger i mit Skrift, M. Jørgen Jensen Sadolin, S. 101—13.

²⁾ Jost Sturtzkopff, Bogfører fra Vittenberg, havde 1 Avg. 1559 faaet Kongebrev paa at maatte indføre og sælge Bøger her i Riget «for skjelligt Værd» (Reg. o. a. L. Nr. 7, 254). Da Bogføreren Baltzer Kaus (Koos), som havde erhvervet Kongebrev paa at maatte lade trykke en Postil, D. Niels Hemmingsen havde skrevet, i 5 Aar uden at forstyrres af Eftertryk, klagede over, at de fremmede Bogførere ikke desto mindre havde ladet samme Bog eftertrykke og indføre, saa udgik der 1 Dcbr. 1562 Kongebrev, hvorved Forbudet mod Indførelsen af Eftertryk af denne Bog indskjærpedes (Gl. kgl. Saml. 1071 Fol.).

³⁾ Det højeste var 10 Aar, sædvanlig 5 Aar. Den 18de Jan. 1563

Frygten for, at Danmark skulde befænges med fremmed Vranglære, atter vaagnede, gave disse Forhold Anledning til Fornyelse og Indskjærpelse af de ældre Censuranordninger. Den 1ste Januar 1562 udgik der kongeligt aabent Brev til alle Superintendenterne om nøje at paase, at ingen danske Bøger solgtes her i Landet, uden de vare prentede i Kjøbenhavn og oversete og korrigerede af de høj-lærde ved Universitetet sammesteds og forsynede med Paa-tegning om, at Professorerne ansaa dem for «gode, rette og nyttige udi Prent at udgaa». Naar danske Bøger nemlig trykkedes i Tydskland og indførtes her i Landet, «kunde med Tiden mange Sekter og meget ondt imod den rette Religion indføres, og mange derover blive forførte». Tillige blev «det rette danske Maal» forvansket, naar Bøgerne bleve satte og korrigerede i Udlandet af Folk, der ikke forstod eller ikke vare tilstrækkelig øvede i det danske Sprog. Ogsaa med de latinske Bøger, som indfortes, skulde Bis-perne have nøje Tilsyn, at der ingen udbredtes, «som kunde give Aarsag til Vildfarelse» ¹⁾. — I det mærkelige Privi-legium, som Bogtrykkeren Lavrits Benedicht 1565 fik paa alene at trykke alle de Bøger, der udkom i Danmark, i hvad Sprog de end vare, findes den Bestemmelse: «dog skal han ingen Bøger, smaa eller store, latine, danske eller tydske, enten soluta oratione, paa Vers eller Rim, ej heller Paskiller eller noget andet, prente, førend enten det ganske

---

fik Baltzer Kaus Privilegium paa i 6 Aar at udgive en latinsk Kommentar over Jakobs Brev, som Hemmingsen havde skrevet (Gl. kgl. Saml. 1071 Fol.).

¹⁾ Se Tillæg Nr. 123. I væsentlig Overensstemmelse med denne Forordning er den Censurbestemmelse, der findes i det Mandat, som Frederik II i Forening med Fyrsterne af den nedersachsiske Kreds udstedte den 21de Juni 1562 som Resultat af Forhandlingerne paa en Kreds dag i Lyneborg (Dän. Bibl. VII, 200—1).

Universitet eller den største Hob, som bedst forstaaer sig paa den Materie, der prentes skal, fange det overset og approberet, om det kan være Gud til Ære, Religionen til Bistand og Riget til Gavn»¹⁾). Unegtelig lettede det Overholdelsen af Censurlovene, naar der kun var en eneste Bogtrykker i Landet, der havde Eneret paa at trykke alt, og dertil ved kgl. Privilegium var sikret mod Indførelsen af Eftertryk; men for Litteraturen var det dog en bedrøvelig Tilstand. Denne Bestemmelse minder om en Forordning, som Dronning Elisabeth i England udstedte omtrent ved samme Tid, om at Bøger kun maatte trykkes paa tre Steder i hendes Rige, nemlig i London, Oxford og Cambridge. Hensigten var den samme ²⁾).

En Følge af den Formynderstilling, Universitetets Professorer idethele, og ikke blot det theologiske Fakultet (som N. M. Petersen mener ³⁾), kom til at indtage med Hensyn til alle Litteraturfrembringelser, var det da ogsaa, at det ved mange Lejligheder blev paalagt dem ikke blot «at overse og korrigere» men endog at besørge Trykningen og Udgivelsen af saadanne Skrifter, som vare af Betydning for Skolen eller Kirken ⁴⁾). Selv Statsskrifter, der greb ind i Dagens politiske Spørgsmaal, bleve af Regjeringen undertiden først forelagte Universitetet til Undersøgelse. Da

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 142.

²⁾ Eichhorn, Geschichte der Literatur. III, 1, 15.

³⁾ Bidrag til den danske Literaturs Hist. III, 72.

⁴⁾ I det kgl. Privilegium, der d. 12te Decbr. 1562 blev givet Henrik Smith i Malmø paa Udgivelsen af et latinsk-dansk Vocabularium, som han havde sammendraget, omtales det, at han havde ladet samme overse og korrigere af de højlærde ved Universitetet (Gl. kgl. Saml. 1071 Fol.). En kgl. Befaling af 12te Jan. 1567 til Bispnen og Professorerne, om at besørge Udgivelsen af M. Niels Jespersens Gradual, er trykt som Tillæg, Nr. 144.

saaledes Historieskriveren M. Hans Svaning i Ribe 1559 havde udarbejdet et Skrift, der indeholdt en Gjendrivelse af den svenske Forfatter Johannes Magnus, som i sin gothiske Krønike havde angrebet det danske Folk og dets Regjering, fik Universitetets Professorer Befaling til at læse og overse Skriftet, om de kunde forbedre det noget, inden det udgik paa Prent. Men da de, vistnok i Fredens Interesse, fandt sig beføjede til at udstryge adskillige Steder i Haandskriftet, lod Kansler Johan Friis dem vide, at det var Kongens Vilje, at hvad der var blevet udslettet skulde blive staaende, saaledes som Mester Hans havde skrevet det ¹⁾).

Medens slige Forretninger lagde Beslag paa Professorernes Tid uden — ialfald kun undtagelsesvis — at tjene det egentlige akademiske Formaal, gjælder det ikke mindre de forskjellige Betænkninger og judicielle Sager, der jevnlig henskjødes til det akademiske Senat og ofte kunde give Anledning til vidtløftige Forhandlinger. Vi skulle her omtale nogle saadanne Sager, idet vi ikke blot have Universitetet for Øje som en Lærestalt, men ogsaa ønske at belyse dets Stilling i Staten.

Paa Island, hvor Reformationen endnu kun tildels var

¹⁾ Se Tillæg Nr. 104 og 108. Udførligere Efterretninger saavel om Joh. Magnus's som om Svanings Værker findes i mit Skrift, Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge efter Reform. S. 76 flg. I Forbindelse med de ovenfor meddelte Bemærkninger om Censur og Bogforbud kunde det tilføjes, at Svaning i sin Refut. calumn. Jo. Magni Gothi, Bl. M 3, opfordrer K. Frederik II til at forbyde Udbredelsen af den svenske Forfatters Skrift. Han siger: «Nihil alienum ab officio suo Celsitudinem T. facere existimo, si publico edicto proposito caueat, ne quis intra fines regni ac ditionum Celsitud. T. hæc conuiciosa vel vendat vel emat volumina, ne si impune circumferantur, tacendo et conniueno eadem approbare videatur». Et saadant Forbud vides dog ikke at være udstedt.

gjennemført i Livet, stod Sædeligheden paa et meget lavt Standpunkt, navnlig forefaldt hyppig Blodskamssynder. Kong Frederik II havde 1560 befalet Øens tvende Bisper at træde sammen for at udarbejde «en Skik og Ordinans», om hvad Straf de burde lide, som øvede slige Gjerninger. Men Bisperne svarede, at dette Hverv var over deres Kræfter, og bad om, at Sagen maatte overdrages til de højlærde ved Kjøbenhavns Universitet. Som Følge heraf udgik der den 15de Januar 1561 Befaling til Professorerne om at overveje Sagen og indsende en Betænkning om, hvorledes saadanne Misgjerninger tilbørlig burde straffes. Faa Dage efterat dette Brev var ankommet, fremsendte de højlærde deres Svar ledsaget af et Udkast til en Forordning «om Blodskams Synd og Straf», hvilket blev Grundlaget for den senere kongelige Forordning af 20de Marts 1563 om denne Sag, den paa Island navnkundige «Stordom¹⁾».

Det var især tre Slags Sager, hvori Universitetet blev spurgt til Raads, nemlig Drabs-, Ægteskabs- og Trolddomssager, men desuden blev Spørgsmaal, der angik Præsters Liv og Lære ofte overgivne til de højlærdes Granskning eller indankede for deres Domstol. En Præst ved Navn Hr. Peder Lavritsen havde saaledes af Nødværge begaaet Drab, senere havde han stillet den dræbtes Slægt tilfreds (ved en Mandebod) og var kommen i Lensmandens «Minde» (vel ogsaa ved at betale Bøder); nu da de vedkommende saaledes vare tilfredsstillede, begjærede han atter at komme til sit Embede, som han under Sagen havde været suspenderet fra. Det forelagdes da 1561 Universitetet til Betænkning, om han kunde stedes til Kaldet igjen eller ikke;

¹⁾ I Ny kirkehist. Saml. IV, 176—81 er den kgl. Befaling til Professorerne tilligemed deres Udkast til en Forordning meddelt.

men Svaret er ikke bevaret ¹⁾. — Præsten Hr. Jens i Egede og Degnen Jakob i Spjellerup vare tiltalte for «nogen utilbørlig Handel, de havde bedrevet med hverandre». Der blev først nedsat en Kommission af tvende Lensmænd og Sjælands Biskop for at dømme; men eftersom de anklagede «fandtes at være den gejstlige Ret undergivne», viste Kommissionen Sagen fra sig ind for Universitetet. Da Professorerne imidlertid ikke havde faaet nogen særlig kongelig Befaling om at kjende i Sagen, viste ogsaa de den fra sig, indtil det ved Kongebrev af 13de Februar 1562 blev paalagt dem at afsige Dom, om de anklagede havde «forhandlet sig» saaledes, at de kunde blive i deres Embeder eller ej ²⁾. Dommen saavel som Sagens nærmere Omstændigheder kjendes ikke. — En norsk Præst, Hr. Peder Olsen, var «kommen i nogen Skade» og derfor afsat fra sit Kald. For at faa det igjen begav han sig 1563 til Kjøbenhavn forsynet med Lensmandens Brev til Universitetet, om at han i alle Maader paa Kgl. Maj.s Vegne var stillet tilfreds for samme Sag, og derfor bad Professorerne om at være Præsten behjælpelige, paa det at han paany maatte annammes til præsteligt Embede ³⁾. Heller ikke i denne Sag kjende vi Universitetets Erklæring. — En Student havde under sin Skolegang i Aarhus saaret en af sine Kammerater med en Kniv, saaledes at denne, inden Saaret var fuldkommen lægt, faldt i Dysenteri, hvoraf han døde. Den 1ste Juli 1563 forelagde Rigsraad Peder Bilde paa Kongens Vegne Professorerne det Spørgsmaal, om en saadan Person kunde stedes til Præsteembede. Svaret lød paa, at da vedkommende

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 120.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 124.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 130.

kun var 12 Aar gammel, dengang han forøvede Gjerningen, og da Saaret alt var begyndt at heles, dengang den saarede var bleven Offer for en grasserende Blodgangsepidemi, og da Studenten var kommen til Universitetet med godt Vidnesbyrd fra Skolens Rektor, ligesom hans akademiske Privatpræceptor ogsaa anbefalede ham paa det bedste, og da der endelig var Haab om, at han ved sine gode Gaver vilde kunne pryde det gejstlige Embede, saa fandt de højlærde intet at indvende imod, at han kunde blive Præst, dog ikke i Aarhus Stift for ikke at vække Forargelse ¹⁾. — En Præst var efter Anklage af Fyns Biskop, M. Niels Jespersen, afsat fra sit Embede ved Kongens og Rigsraadets Dom; men ifølge Kongens Befaling blev det Spørgsmaal forelagt Universitetet, om han end yderligere skulde straffes, eller om Afsættelsen kunde være Straf nok. Universitetets Rektor, D. Hans Albretsen, svarede Bjørn Andersen, Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot, der paa Kongens Vegne den 15de Maj 1568 forelagde Professorerne Spørgsmaalet: «Kjære Bjørn, vi ere altid redebomme Kgl. Maj.s Vilje kristeligen at fuldgjøre. Derfor ville vi ogsaa herudi Hans Naades Vilje hørige være og om denne Præstemands Sag sige, hvad os for Ret kan tykkes at være, naar vi faa den Dom beskreven at se, som Kgl. Maj. med sit elskelige Raad herom har afsagt». Da Dommen ikke strax kunde fremlægges, blev Sagen udsat, og dens endelige Udfald er ikke bekjendt ²⁾. — Samme Dag var Rigsraad Erik Rud til Fuglsang og en Præst, Johannes Matthiæ, mødte for Konsistorium for at faa Afgjørelse af et Tvistepunkt, som ofte

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 11—12.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 34—5. Præstens Navn nævnes ikke, men rimeligvis var det Hr. Jørgen Organist, «som ulovlig, uden Biskoppens Vidende tilegnede sig Horslunde Kald» (Suhms Saml. II, 2, 145).

forekommer paa hin Tid, men hvori Universitetet ellers ikke plejede at gøres til Dommer. Det var en Kaldssag. Præsten var kaldet til et Embede paa den sædvanlige Maade af syv Sognemænd; men Erik Rud paastod, at Valget var ugyldigt, fordi han som «bedste Sognemand» ikke havde givet sit Samtykke dertil. Sagen forhandlede længe i mange Adelsmænds Nærværelse, og Vidnesbyrd fremlagdes fra begge Sider; men tilsidst lykkedes det Professorerne at stifte et venligt Forlig mellem de stridende Parter¹⁾.

Alle disse Sager angik gejstlige Personer; vi skulle nu anføre et Par Ægteskabssager. Den kgl. Kancelliskriver Jørgen Brück havde forlovet sig med en kjøbenhavnsk Borgers, Jørgen Sejlæggers, Datter, og Trolovelsen var sket i Godtfolks Nærværelse. Men der var kommet nogen «Misforstand» imellem de trolovede, saa idetmindste den ene af Parterne ønskede Forbindelsen hævet. Professorerne fik da 1565 kgl. Befaling om «at forhandle dem imellem enten til Minde eller Rette», og at indberette, hvad Kjendelse man afsagde. Det lader til, at det virkelig lykkedes for et Øjeblik at forlige Tvisten; men der kom dog kun lidet godt ud deraf, thi efterat de vare blevne gifte, forlod Jørgen Brück strax sin Hustru og drog ud af Landet, hvorfor Universitetet 1571 fik Befaling til at afgive Erklæring, om Kvinden, som nu i henved 6 Aar havde siddet forladt af sin Ægtefælle, maatte gifte sig igjen, «hvis der blev budet hende nogen gode Kaar, saa at hun maatte komme til et skamløst Brød og ærlig maatte vorde forset». Den bortrømte Ægtefælle havde før sin Bortgang sagt, at han aldrig

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 35. En anden ret mærkelig Sag fra 1566 mellem Axel Urne til Søgaard og Præsten Hr. Jens Nielsen i Hundseby, hvori det af Kongen blev Professorerne paalagt at dømme, findes meddelt smst. III, 608—15.

vilde komme igjen, og det var ikke bekjendt, om han nu levede eller var død; ikke desto mindre havde flere af Professorerne meget store Betænkeligheder ved at erklære sig for Ægteskabets Ophævelse¹⁾. — Mærkeligere var en anden Sag af lignende Art. Ridder Mogens Lavritsen (Løvenbalk) til Tjele havde under et Ophold i Skotland 1525 ægtet en adelig Jomfru ved Navn Geneta Jakobsdatter Cragengelt og ført hende med sig til Danmark; men her havde han ikke holdt hende som sin Ægtehustru men kun som sin Slegfredviv: hun havde ikke spist ved hans Bord, og før sin Død (omtr. 1536) havde han bestemt, at hun og hendes Børn kun skulde have Pengene og Løseret, der fandtes efter ham, men ikke Jordegodset. Dette tilegnede derimod hans Svoger Erik Skram til Hastrup sig. Imidlertid voxede Mogens Lavritsens og Geneta Cragengelts Søn, Knud Mogensen, op, og da han var 27 Aar gammel drog han til Skotland for at søge Beviser for, at hans Moder virkelig var hans Faders rette Ægtehustru. Han hjembragte da ogsaa en hel Del Vidnesbyrd, og gjorde, støttet til disse, Fordring paa sin Faders Gods. Men da Sagen kom for Kongens Retterting, faldt Dommen 1554, at Erik Skram skulde selv tolvte værge sig med Ed, at han havde taget Arven rettelig efter Loven. Denne Ed aflagde han med 11 andre Adelsmænd og beholdt derefter Tjele Gaard og Gods. Knud Mogensen hvilede imidlertid ikke i Forsvaret for sin Moders Ære og sin egen Arveret. Han forelagde Sagen for Universitetet i Vittenberg, og da han, som det synes, her fik en Erklæring efter sit Ønske, indgik han til Kong Frederik II med Begjæring om en Revision af Sagen. Kongen vilde imidlertid først høre sine egne lærde Mænds Mening

---

¹⁾ Se Tillæg Nr. 143 og 159. Ny kirkehist. Saml. I, 43.

og sendte derfor den 7de December 1567 Vittenbergernes «Sentens» til Rektor og Professorer ved Kjøbenhavns Universitet med det Forlangende, at de, efter nøje at have undersøgt Sagen, skulde sige, hvad der tyktes dem ret og kristeligt at være. Som rimeligt var, sluttede de kjøbenhavnske Professorer sig til Vittenbergerne og afgav den Erklæring, at Knud Mogensen var ægtefødt, hvilken Erklæring havde til Følge, at han senere fik adeligt Vaaben og Rettigheder tilligemed en Del af sin Faders Jordegods tilbage ¹⁾.

Ved denne Dom kuldkastede Universitetet altsaa 12 Adelsmænds Ed, hvilket kunde synes et voveligt Foretagende efter den Tids Statsforhold. Ved en anden Lejlighed finde vi derimod, at Professorerne toge meget Hensyn til Adelen og ikke vovede at underkjende en Adelsmands Haand og Segl. Den Sag, vi herved sigte til, havde følgende Beskaffenhed. I Slaget ved Falkenberg 1565 faldt Rigsraad Sten Rosensparre, hvorpaa hans Lig blev bragt til hans Gaard Skarholt i Skaane for at jordes i Familiebegravelsen i Stedets Sognekirke. Enken, Fru Mette Rosenkrands, ønskede, at Præsten ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, den saare yndede Taler M. Jakob Nielsen, skulde komme over og holde Ligprædiken. Dette var ikke blot en Forbigaaelse af Stedets Præst men ogsaa af Stiftets Biskop, M. Tyge Asmundsen. M. Jakob Nielsen kunde altsaa vel have Betænelighed ved at indlade sig derpaa, men da en af Familien, Rigsraad Peder Bilde, gav ham et aabent beseglet Brev, hvori han lovede at paatage sig alt det mulige An-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 147. Ny kirkehist. Saml. I, 33—4. Becker, Danske Herregaarde VIII. 4. H. Tjele. Allen, Aktstykker og Breve til Chr. II's og Fred. I's Hist. I, 368-9, Not. Disse Forfattere have dog ikke vidst noget om Universitetets Dom.

svar, bekvemmede Præsten sig dertil og kom da altsaa over til Skarholt, hvor han holdt Ligprædiken, uagtet Stiftets Biskop med to Præster havde indfundet sig for at nedlægge Forbud mod at han gjorde nogen Tjeneste udenfor den ham anviste Sognekreds. Fortørnet indgav Bispen da en Klage til Kongen over hans Adfærd, hvorpaa der den 17de Februar 1566 udgik Befaling til Rektor og Professorer ved Universitetet om at indkalde begge Parter for sig og kjende i Sagen. Dette skete da ogsaa nogle Dage efter. Biskoppen førte heftig Klage; men da M. Jakob Nielsen holdt sig til Peder Bildes Brev, som han fremlagde i Retten, vovede Professorerne ikke at fælde nogen Dom, men indberettede Sagen til Kongen og bad sig undskyldte. Kongen var imidlertid ikke tilsinds at lade Sagen falde. Saasart han derfor havde faaet Professorernes Beretning, gav han dem ny Befaling til, uanset Peder Bildes Brev, at fælde en endelig Dom, om M. Jakob havde gjort ret eller uret, idet han havde gjort Tjeneste i et fremmed Stift og i en anden Præsts Sogn, Superintendenten og Præsten uadsurgte. Men ikke desto mindre fastholdt Professorerne deres Undskyldning, at de ikke kunde befatte sig med denne Sag, saa at Kongen tilsidst paa egen Haand og uden at være støttet af nogen Kjendelse fra Universitetet maatte tildele Præsten en drøj Irettesættelse ¹⁾).

Af de Sager, som ved denne Tid henvistes til Universitetets Domstol, er ingen dog mærkeligere end den, Præsten i Stege, forhenværende Professor M. Iver Bertelsen, havde i Aaret 1567. Han var bleven anklaget for, at han havde foretaget Forandringer i Daabsritualet ved at udelade den da brugelige Exorcisme eller Djævlebesværgelse,

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 591—603.

og at han havde opløst Forbindelsen med sin trolovede Fæstemø. Den gejstlige Øvrighed, Stiftslensmanden og Biskoppen, for hvem Klagen var indbragt, havde gjentagne Gange indstevnet ham, men han havde undladt at møde, hvorfor Stiftslensmand Bjørn Andersen forlangte Universitetets Dom over ham saavel i Anledning af hans Renitens mod den lovlige Øvrighed som paa Grund af de indbragte Klageposter. Sagens Forhandling for Konsistorium begyndte den 15de Januar 1567. Bjørn Andersen fremsatte først sin Klage over Mester Iver Bertelsens Udeblivelse fra Retten. Hertil sagde D. Niels Hemmingsen, at efter hans Mening burde M. Iver suspenderes fra sit Embede, saalænge til han fralagde sig de Sager, han beskyldtes for, og da han ikke havde villet møde, maatte Stiftslensmanden lade ham hente med Magt. Heri samstemmede de øvrige Professorer, kun mente D. Hans Frandsen, at der burde først endnu engang gaa Stevning i Trolovelsessagen, inden man skred til at bruge Magten. — Nogle Dage efter havde M. Iver da indfundet sig. Bjørn Andersen begyndte da med det Spørgsmaal til ham: «Mester Iver, hví kom I ikke til Roskilde, der jeg bavde skrevet eder til een Gang og anden Gang paa Kgl. Maj.s Vegne»? Iver Bertelsen undskyldte sig med, at han underhaanden havde faaet at vide, at hans Vederpart i Trolovelsessagen ikke kunde møde til den fastsatte Tid, og desuden havde Fogden paa Stegehus, Villum Wulfort, undsagt ham paa Livet, saa han af den Grund ikke kunde rejse sikkert. Da han anden Gang var bleven stevnet, havde Vejret været saa haardt, at han ikke kunde komme over fra Møen til Sjælland. Skjønt M. Iver fremlagte Bevis for, at Fogeden, der var en raa og voldsom Person, virkelig havde undsagt ham, blev denne Undskyldning dog ikke tagen for Fyldest, da Fogeden, som ogsaa

var mødt for Konsistorium, godtgjorde, at han senere havde ladet Præsten tilsige, at han for ham maatte vel fare, hvorhen han vilde; og Enden paa denne Sag blev, at Professorerne erklærede sig enige med Biskop D. Hans Albretsen i, at M. Iver «ingen mærkelig og fast Aarsag havde fremsat, hvorfor han ikke var kommen og havde svaret for sig efter sin Øvrigheds Stevning», og at han derfor burde straffes for Ulydighed mod Øvrigheden, med mindre han kunde afbede det hos Kgl. Majestæt.

Den anden Klage gjaldt den Forandring, M. Iver havde foretaget i Daabsritualet. Ved Forhandlingen af denne Sag vare Kjøbenhavns tre Sognepræster, M. Hans Thomesen ved Vor Frue, M. Jakob Nielsen ved S. Nicolai og M. Niels Hvid ved Helliggejst Kirke, tilkaldte som Meddommere. Bjørn Andersen fremsatte Sagen i følgende Spørgsmaal: «Maa nogen vige fra Kgl. Maj.s Ordinans for sin egen Person, og gjøre noget, som er imod Ordinansen»? Hertil svarede M. Iver: «Jeg har intet forandret af alt det, som staar i Haandbogen, uden det ene Ord: Far hen ud du urene Aand! Det har jeg ladet ude og ikke brugt det, og jeg har istedenfor forklaret Folket den rette Daabens Brug. Og det har jeg gjort, fordi jeg før har været adspurgt af frugtsommelige Kvinder, om det skulde troes, at Børnene før Daaben ere besatte». Bispem spurgte: «Hvorfor har I, M. Iver, paa egen Haand forandret det, som det kun tilkommer Øvrigheden at foretage Forandringer i»? Præsten svarede: «Jeg har ikke gjort det andensteds, end der, hvor mig tyktes, jeg kunde og maatte gjøre det, efterdi det var ikke mod Guds Ord. Ikke har jeg heller forandret noget, men aleneste ladet det være ude og ikke brugt det, fordi min Lærer D. Niels Hemmingsen og jeg have konfereret derom, og han mente, at de Ord burde vel med Rette lades

ude». Hertil sagde Hemmingsen vredt: «Mester Iver, jeg har aldrig bedet eder forandre noget i Kgl. Maj.s Ordinans». Præsten svarede: «Det er sandt, hvad I siger, Hr. Præceptor, jeg har ikke heller sagt andet».

Da det nu kom til Votering i Sagen af Professorerne og Præsterne, tog Hemmingsen først Ordet og sagde: «Var det saa, at hver maatte følge sit eget Sind, da var det ikke fornødent, at der var Herrer og Konger til. Derfor maa ingen paa egen Haand forvende det, som gode, vise og forstandige Mænd med Kongen have samtykket. Men hvo som det gjør, bør straffes. Dog haaber jeg, at Kgl. Majestæt vil handle mildelig med Mester Iver, skjønt han har forset sig». Biskoppen erklærede sig enig med Hemmingsen. D. Rasmus Lætus sagde: «Det er en underlig Handel med denne Forandring i Daaben, men saalænge det er nyt, kan man lettelig hugge det op, saa det ikke gjør mere Bulder. Vel kan jeg ikke dømme M. Iver til at gjøre mod sin Samvittighed, men det veed jeg vel, at han burde have adspurgt eder Hr. Biskop. Derfor har han ikke gjort ret; dog tykkes mig, at man kan ikke plat fordømme ham. Men saameget staar fast, at det er ilde gjort, at han har foretaget noget i denne Sag uden Bemyndigelse fra Øvrigheden». Heri erklærede ogsaa de andre Dommere sig enige, hvorpaa Universitetets Rektor, M. Klavs Skavbo, vendte sig til Stiftslensmanden og sagde: «Kjære Bjørn, disse Dannemænd dømme allesammen, at ingen ærlig Person maa forandre noget i Kirkeskikkene af sin egen Myndighed, og derfor tykkes dem, M. Iver at have ilde gjort». Bispen føjede dog formildende til, at han kunde tages til Naade, om han vilde afstaa derfra og rette sig i det, han havde gjort. Hertil erklærede Mester Iver sig villig. Ogsaa Hemmingsen tiltraadte den mildere Be-

tragtningsmaade, idet han bemærkede: «Skismatikere ere altid blevne tagne til Naade, naar de have villet afstaa fra deres Mening». — Sagen var den, at der neppe var ret mange (om der overhovedet var nogen) af Dommerne, som i deres Hjærter yndede Exorcismen, der, uden at have Oldkirkens Hævd, var tagen med som et Arvegods fra Romerkirken, og som i sin Tid var godkjendt af Luther og havde fundet en Forsvarer i Peder Palladius, men som netop ved denne Tid afskaffedes i flere af de evangeliske Landskirker i Tydskland¹⁾. Det var kun Iver Bertelsens egenmægtige Forandring i en forordnet Kirkeskik, som man misbilligede. At man overhovedet ikke havde Lyst til at indlade sig paa det dogmatiske, skjønnes bedst af den Lemfældighed, hvormed man tog paa en anden Sag, som lejlighedvis blev inddragen under Forhandlingen om Ændringen i Daabsritualet. Der berettedes nemlig, at Iver Bertelsen havde ytret, at Fremsigelsen af Indstiftelsesordene ved Nadveren ikke var fornøden. Da han blev adspurgt herom, svarede han, at saaledes havde han vel aldrig sagt, men i en Samtale med Bjørn Andersen den foregaaende Aften havde han bemærket, at Sakramentet ikke havde sin Kraft af disse Ords Oplæsning, men at de kun indeholde en historisk Oplysning, og fremsiges for at minde Nadvergjæsterne om Herrens Lidelse og Død og om de Velgjerninger, som Kristus forjætter alle ved dette Sakrament. Skjønt denne Opfattelse ingenlunde kan

---

¹⁾ Palladius havde 1551 fordansket et Skrift af Justus Menius, «Om Exorcismo, at den ikke bør at fordømmes som en Trolddoms Vederstyggelighed, men maa holdes med Gud og en god Samvittighed i den sædvanlige Handel hos Daaben». Skriftet er muligvis ikke blevet trykt, ialfald er Originaludgaven nu tabt; men man har et nyere Optryk, Trondhjem 1751. 4 (saavidt vides besørget af Biskop Fr. Nannestad). Se forøvrigt Kraft, Ausführl. Hist. vom Exorcismo. Hamb. 1750.

kaldes luthersk, tog Dommerne den dog for gode Varer eller lod den ialfald passere uden videre Paatale — et Vidnesbyrd om, at den filippistiske Retning alt var raadende ved Universitetet.

Endnu stod en Anklage mod M. Iver Bertelsen tilbage, nemlig den, at han havde opløst Forbindelsen med sin trolovede Fæstemø og givet hende en Affindelsessum. M. Iver indrømmede, at han var bleven trolovet til Pigen, men da man ikke havde holdt, hvad der ved den Lejlighed var lovet ham, ønskede han ikke at ægte hende, og de vare blevne enige om at skilles ad. Hertil bemærkede Hemmingsen: «Det har altid været holdt her i Riget, at Folk, som ere trolovede og have Vidnesbyrd og Bevisning derom og have givet hinanden Fæstendefæ, de Folk ere Ægtefolk for Gud og Verden. Nu er det bevisligt, at dette er Tilfældet med eder, M. Iver, og denne Pige: thi ere I Ægtefolk». De øvrige Professorer og Præsterne udtalte sig om trent paa samme Maade, og holdt navnlig paa, at hvis M. Iver ikke vilde ægte Pigen, maatte han dog ikke indgaa noget andet Ægteskab, saalænge hun levede. Hemmingsen mente, at han desuden fortjente en stor Straf for sin Adfærd. Endelig sluttede Stiftslensmanden Forhandlingen med følgende Ord: «Mig synes dette, at han har begyndt ret, men han har ikke ret forfulgt det, og efterdi han ikke har holdt sin Tro, Ære og Love, bør han ikke at gifte sig, saalænge som denne hans Fæstemø er ilive». — Da det ikke lykkedes Iver Bertelsen at afbede sin Forseelse hos Kongen, blev han i Henhold til den af Universitetet fældede Dom, og nærmest paa Grund af sin Ulydighed mod Øvrigheden, indsat i Forvaring i Sorø Kloster, efter først at have udstedt en stræng Forpligtelse, om at han hverken selv eller ved andre vilde foretage eller skrive noget,

der kunde være imod Kgl. Majestæts Vilje og den af Universitetet fældede Dom ¹).

I Universitetets Godsforhold foregik der i Begyndelsen af Frederik II's Regeringstid betydelige Forandringer. Kongen var som bekjendt en ivrig Jæger, og for at afrunde sine Jagtdistrikter søgte han ved Mageskifte at faa hele Nordsjælland under Kronen. Til den Ende tilskiftede han sig saaledes Hillerødsholm for Skovkloster, hvilket gav Anledning til Oprettelsen af Herlufsholm Skole. Da Universitetets meste Jordegods var beliggende i det nordlige Sjælland, maatte det ogsaa afstaa dette mod Erstatning andensteds. Forhandlingen herom indledes ved et Kongebrev af 1ste Januar 1561. Kongen meddelte heri, at da Knardrup Gaard og Gods laa i hans Fredejagt, agte han at magelægge det til sig og at udlægge Universitetet andet af Kronens Gods og Rente istedenfor. Herluf Trolle og Joachim Beck vare udnævnte til kongelige Kommissærer, og Universitetet opfordredes derfor til ogsaa at udnævne nogle Fuldmægtige, som paa dets Vegne kunde forhandle om Mageskiftet, saa at alt det Universitetsgods, der laa i Kjøbenhavns og Krogens Len kunde komme under Kronen ²). Efter nogen Forhandling udfærdigedes Mageskiftet den 7de Juli 1561. Universitetet afstod Knardrup Kloster tilligemed alt hvad andet Gods Kong Christian III havde tillagt det i Try, Holbo, Smørum og Sokkelunds Herreder. Til Erstatning fik det S. Clare Kloster i Roskilde med alt tilhørende Jordegods, der laa i Sjælland, især i Omegnen af Roskilde, Ringsted og Holbæk. Til Klosteret hørte, foruden selve Klosterbygningen med hosliggende Abildgaard, Eng-

---

¹) Ny kirkehist. Saml. I, 19—30. III, 539—45.

²) Se Tillæg, Nr. 114.

have og Ladegaard, ogsaa en Vandmølle og tre Boliger i Roskilde. Som Erstatning for Fiskeriet i Knardrup Sø blev Langevadsdams Sø udlagt Universitetet som et frit Ene-mærke, og til Erstatning for Skovene ved Knardrup fik det Vallore By ved Kjøge med Mølle, Skov og Enemærke¹).

Naar man kjender den Omhu, hvormed slige Mage-skifter i Regelen foretoges, er det ikke rimeligt, at Uni-versitetet har lidt noget egentligt Tab. Men en Besværlighed saavel for Tilsynet som for Tjenerne var det, at Godset nu laa betydelig fjernere fra Kjøbenhavn end før, hvorved der baade spildtes mere Tid og tilsattes mere i Rejseomkostninger. Af det kgl. Lensbrev, som Peder Bilde til Svanholm den 26de Avgust 1559 havde faaet paa S. Clare Kloster, se vi, at Klosteret dengang var ansat til sex «geruste Heste», des-uden var Lensmanden forpligtet til «at forskaffe de Kloster-jomfruer, som der indgivne ere eller herefter indgivne vorde, deres nødtørftige Underholdning til Klæde og Føde²)». Begge Forpligtelser faldt selvfølgelig bort, da Universitetet over-tog Klosteret. De Klosterjomfruer, som muligvis endnu

---

¹) Se Tillæg, Nr. 121. Følg brevet er allerede udstedt den 8de Maj 1561. Samtidig er Befalingen til Peder Bilde om at overlevere Klosteret til de højlærde (Tillæg, Nr. 118). Med Klosteret fulgte dets Arkiv, som dog ikke mere findes i Konsist. Arkiv, hvor man nærmest skulde søge det, da Universitetet tildels endnu besidder det Gods, som ved hint Magelæg blev det udlagt. I den arne-magn. Samling af danske Diplomer i Univ.-Bibl. vil man derimod finde idetmindste en stor Del af Klosterets Brevskaber, og i Mnsr. Bartholin. Tom. VIII (K) Nr. 17 haves under Overskriften «Literæ orig. ex Arch. Consist. Univ. Hafn.» Afskrifter eller Udtog af en stor Mængde Klosteret vedkommende Breve. Af Act. Consist. 5 Decbr. 1716 ser man, at Arne Magnussen paa den Tid laante af Uni-versitetet en Skuffe med 390 gamle Breve, saa godt som alle ved-kommende S. Clare Kloster (Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed III, 104).

²) Registre over alle Lande. 7, 259.

have været tilbage, have da ventelig maattet drage andensteds hen for at faa deres Underholdning. For at gjøre den ny Ejendom saa frugtbringende som mulig lejede Universitetet i den følgende Tid de tilhørende Lokalteter ud. Saaledes overlod Rektor og Professorer paa et Aar (fra Michaelis 1561 til samme Tid 1562) «Claræ Klosters Ladegaard i Roskilde med al sin Avl, Ager og Eng, baade udi Mark, Vænge og Enghave», til Lave Beck, Kannik i Roskilde, for en Afgift af to Læster Korn og ti Læs Hø¹⁾. «Clare Enghave og en Fjerdings Jord udi Engvangen» finde vi siden lejet ud for en aarlig Afgift af 3 Pund Byg først til Hofpræsten M. Niels Kolding, siden (1578) til Professor D. Anders Lavritsen og endelig (1590) til D. Niels Hemmingsen, hvem Professorerne samtidig afgiftsfrit overlod Brugen af Clare Abildhave²⁾. Denne Have tilligemed Møllen og et grundmuret Hus, der ogsaa havde hørt til Klosteret, havde ovennævnte M. Niels Kolding tidligere (siden 1571) haft i Leje for sin og sin Hustrus Levetid for en aarlig Afgift af 22 Mark rund Mynt og 2 Pund Korn³⁾. — Som Opsynsmand ved Klosterbygningen havde Universitetet en (formodentlig afgaaet) Præst ved Navn Hr. Rasmus Andersen, der for hvert Aar han «gjorde Tjeneste i Clare» fik den beskedne Løn 10 Mark⁴⁾. Rimeligvis har han ogsaa haft Bolig i Klosteret. Forøvrigt var den vidtløftige Klosterbygning Universitetet kun til Besvær, da man ikke kunde finde nogen passende Anvendelse for den. Det vedtoges

¹⁾ M. Povl Madsens Udkast til Lejebrevet, dat. 3 Aug. 1561, findes iblandt Arne Magn. danske Dipl. Fasc. 64 Nr. 34.

²⁾ Lejebrevene findes blandt Arne Magn. danske Diplom. Fasc. 64. Jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 311—12.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 43.

⁴⁾ Univ.s Regnskaber i Konsist. Arkiv.

derfor den 5te Juli 1570 i Konsistorium, at man skulde overdrage Kansler Johan Friis og Peder Oxe Omsorgen for Klosteret, eftersom disse Mænd tidligere havde lovet at være Universitetet til Hjælp med enten at leje Bygningen godt ud eller at sælge den¹⁾. Den var neppe i nogen god Stand, da Universitetet overtog den, og som Aarene gik, forfaldt den endnu mere. Det maa imidlertid ikke være lykkedes at afhænde Bygningen, thi i Aaret 1571 begyndte man at bryde den ned og at bortsælge Stenene. Jakob Ulfeld til Selsø købte ikke mindre end 500,000 og har rimeligvis deraf opført en ny Hovedbygning paa sin Gaard; ogsaa andre forsynede sig her med Bygningsmaterialier²⁾.

I Forhold til den vigtige Forandring, der foregik med Universitetets Gods ved Knardrup Klosters Ombytning med Clare Kloster, var det noget mindre betydeligt, at endel Universitetsgods i Gjerlev og Landerslev i Hornsherred 1563 efter Kongens Begjæring mageskiftedes med noget af Kronens Gods i Skullelev, Ferslev og Vejleby i samme Herred. Tre af Professorerne, nemlig Biskoppen, Hemmingsen og Lætus, vare i den Anledning hos Kongen paa Frederiksborg for at faa Sagen ordnet paa bedste Maade for Universitetet, saa at det ikke led noget Tab³⁾. — Sam-

1) Ny kirkehist. Saml. I, 39.

2) Ny kirkehist. Saml. I, 50—1. I Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 99, findes M. Frands (Andersens) Extrakt paa hvad der er solgt af Clare Kloster (Mursten, Tagsten, Oversten og «Muracker») fra Paaske 1571 til samme Tid 1572 — ialt for 769 Mk. 12 Sk. — og D. Niels Hemmingsens Kvittering for Beløbet. Den største Del af Stenene bleve dog bortsolgte efter Paaske 1572. Hvert Tusinde Sten blev solgt for lidt over 5 Daler. Endnu 1577 var man ikke færdig med at sælge Sten fra Klosteret, som det ses af D. Povl Madsens Rektoratsregnskab for dette Aar.

3) Mageskiftet af 14 Februar 1563 findes som Tillæg Nr. 127. Rejsen

tidig med dette Mageskifte fremsatte Universitetets Rektor den 6te Februar 1563 i Konsistorium den Begjæring fra Kansler Johan Friis, at han vilde kjøbe noget Strøgods, Universitetet ejede i Slagelse og Flakkebjerg Herreder. Det laa bekvemt for ham ved hans Herregaard Borreby, men mindre bekvemt for Universitetet paa Grund af den lange Afstand. Da det imidlertid stred mod Fundatsen at afhænde noget af Højskolens Gods, erklærede Professorerne, at de ikke kunde indlade sig paa Salget; men af Hensyn til Kanslerens Fortjenester vilde de overlade ham det for hans Levetid¹⁾. Det lader imidlertid til, at Kansleren ikke har været tilfreds med denne Overdragelsesmaade; ialfald har man et senere Dokument af 4de Marts 1563, hvorved Universitetet sælger det omtalte Gods til Johan Friis og hans Arvinger for en Sum af 800 Joachimdalere, som Kansleren havde forstrakt det med «til at opbygge et Hus med udi Universitetets Gaard udi Kjøbenhavn til Personers Boliger, som studere, og Universitetet til en aarlig Rente». Tillige var der bestemt, at Kansleren og hans Arvinger aarlig skulde yde Universitetet en Sum af 30 Daler som Afgift af Godset²⁾. Paa den Maade affandt man sig med Fundatsen, og Handelen har i Øjeblikket maaske endog været ret fordelagtig for Universitetet, skjønt den nærmest

---

til Frederiksborg omtales i Univ. Regnskab, da Professorerne fortærede 7 Dlr. 1 Mk. paa Rejsen. Smst. findes følgende Udgiftsposter: «Den Tid Dn. Rector og Qvæstor vare efter Befaling i Hornsherred at bese det Gods, Kgl. Maj. havde ladet udlægge Universitetet til Mageskifte, givet for 2 Vogne til Roskilde — 4 Mk. Blev fortæret hos Hr. Jens i Skullelev — 3 Mk. 12 Sk. 2 Alb. Samme Tid blev fortæret udi Roskilde hos Hr. Knud Blach — 3 Dlr.»

¹⁾ Tillæg, Nr. 125. Ny kirkehist. Saml. I., 8—9.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 128.

fremtraadte som en Indrømmelse til den mægtige og godskjære Kansler. Om det Hus for studerende Personer, som man agtede at opføre for Pengene, skal senere tales.

Samtidig forhandlede der ogsaa om et Mageskifte mellem en anden Adelsmand og Universitetet. I Regnskabet for 1563 findes nemlig følgende Udgiftspost: «Den Tid Domini Professoris vare i Løveherred at bese det Gods, velbyrdig Mand Henrik Nielsen vilde skifte med Universitetet, givet for 1 Tønde Tydskøl — 8 Mark». Men vi vide intet nærmere derom¹⁾. Derimod er der bevaret flere Breve om en anden samtidig Mageskiftesag, der viser, at Professorerne kunde optræde paa en bestemt Maade selv ligeoverfor Kongen, naar de antog, at Universitetets materielle Interesser vare udsatte for at lide Skade. Kongen havde nemlig 1563 temmelig vilkaarlig indrømmet sin tyske Raad Dr. jur. Hieronymus Thenner Bolig i en af Universitetets

¹⁾ I Univ.s Regnskab findes forøvrigt følgende Udgiftsposter henhørende til samme Rejse: •Skjænkede Dn. Professoris samme Tid paa Pindsedag Hr. Hans, Sognepræst i Harrested, til Offers — 6 Mark. Samme Tid givet Hr. Olufs Hustru i Sæby (i Løveherred) og Pigerne til Drikkepenge efter Befaling — 4 Mk. Paa samme Rejse givet for 16 Potter Vin — 6 Mk., for Brød — 1 Mk. • Følgende andre Poster af samme Aars Regnskab kunne ogsaa mærkes: •Den 8 Augusti givet efter Befaling for 1 Td. Tydskøl, den Tid, Dn. Professoris vare i Roskilde at bese Claræ Ager og Vang — 2 Dlr. Den 18 Octobris givet efter Befaling for en Tønde Tydskøl, som blev sendt til Skje, den Tid Dn. Professoris vare der paa Skovskelne mellem Kronens og Universitetets Skove — 2 Dlr. Blev fortæret den Tid i Skje — 6½ Dlr. Givet Doct. Erasmo (Læto) for han brugte sin egen Vogn og Heste til Skje — 2 Dlr. Betalt for 4 Potter Vin, som Dn. Doct. Nicolaus Hemmingius lod hente til Hr. Knud Blachs (i Roskilde) — 13 Sk. 1 Alb. Den Tid Dn. Rector var i Roskilde at handle med Hans Lund, blev fortæret — 28 Sk. Den Tid Jørgen Lucassøn og Qvæstor vare i Roskilde efter Befaling at handle med Hans Lunds Arvinger, blev fortæret — 2 Dlr. •

Residenser, som D. Hans Frandsen havde aftraadt, fordi han ved Giftermaal havde faaet en Ejendomsgaard i Kjøbenhavn, som han helst vilde bebo. Gaarden behagede Thenner vel, og han fattede derfor en Plan til at faa den til Ejendom. Han fik nemlig Kongen til at overlade ham en Kronen tilhørende Gaard i Kjøbenhavn, som en anden af Kongens tydske Raader, Lic. jur. Kaspar Paslich, hidtil havde beboet, og derpaa udvirkede han et Kongebrev, hvorved det blev foreslaaet Universitetet at mageskifte Gaardene. I et helt Aar gav Professorerne imidlertid intet Svar paa dette Forslag. Først da Kongen atter skrev og forlangte Svar, idet han tillige bemærkede, at han ikke kunde indse, hvad de højlærde havde at indvende mod dette Bytte, tog Professorerne Bladet fra Munden, og mindede Kongen om, at Fundatsen paalagde dem at vaage over, at Højskolens Ejendomme ikke gik tabt eller forringedes; men dette Mageskifte vilde være til Skade for Universitetet. Kongen svarede da strax tilbage fra sit Jagthus Esrom, at Sagen skulde staa hen, indtil han selv kom til Kjøbenhavn og kunde undersøge Forholdene nøjere; men han føjede derhos til, med rosende Anerkjendelse af Professorernes Omhu for Højskolens Ejendomme: «Og bede vi eder og ville, at I med Flid holder over Universitetets Gods og Ejendom, og aldeles intet deraf lader bortkomme, lidet eller meget, i Byen eller uden Byen, enten for Mageskifte eller i andre Maader, som fremfarne Konninger her udi Riget, sønderlig vor kjære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, dertil lagt og funderet have, uden sligt sker med vor Vilje og Tilladelse». Et Par Maaneder efter skrev Kongen dog til Statholderen i Kjøbenhavn, Mogens Gyldenstjerne, at det var hans Ønske, at det omtalte Mageskifte, som endnu ikke var kommet istand, maatte gaa for sig, «dersom Universitetet sker Skjel

og Fyldest». Statholderen skulde derfor udnævne nogle Mænd til at bese begge Gaardene, og siden forhandle med vedkommende, «saa samme Skifte med det første maa gjøres til Ende, og den ene Part saavel som den anden maa fange Fyldest, at Sagen ikke længer skulde forhales»¹⁾. Videre Oplysninger fattes; men vi betragte det ikke som afgjort, at Professorerne have givet Kjøb, skjønt D. Hieronymus Thenner dengang stod lige saa højt i Yndest ved Hove, som han senere faldt dybt i Unaade²⁾. Ialfald er der intet Dokument om Mageskiftet bevaret.

I Aaret 1563 udbrod den i saa mange Henseender for-dævelige Syvaarskrig med Sverig, og skjønt Universitetet ikke umiddelbart berørtes af den, kom det middelbart til at føle Krigens Virkninger i ikke ringe Grad. Thi Pesten fulgte i Krigens Spor, Mynten forringedes og den akademiske Virksomhed led forskellige Indskrænkninger, da Vaabenlarmen bortdrog Tankerne fra de fredelige Sysler.

Krigens Virkninger viste sig først derved, at Universitetet, som ellers var skattefrit, maatte yde en Madskat, hvis Størrelse dog rimeligvis er bleven overladt til Professorernes gode Vilje³⁾. Den var dog ikke saa betydelig, at den kunde være særdeles trykkende, saa meget mere som Landet nød den Lykke, at der herskede en ganske usædvanlig Frugtbarhed i de Aar Krigen stod paa⁴⁾. Imidlertid

1) Se Tillæg, Nr. 131 og 136. Ny Danske Mag. VI, 218—9. Den 12te Febr. 1563 havde D. Hier. Thenner lejet af Universitetet en det tilhørende Have og Grund liggende ved Volden i Kbhvn. (Dok. i Ny kgl. Saml. 727 Fol.).

2) Han døde som Statsfange paa Dragsholm Slot (Ny D. Mag. VI, 216 flg. Ny kirkehist. Saml. III, 502).

3) Se Tillæg, Nr. 125.

4) And. Laurentii, Oratio de vita et obitu Friderici II, Bl. C 4: «Annis illis septem et amplius, quibus duravit bellum, tantus

steg dog mange Nødvendighedsgjenstande saaledes i Pris, at Professorerne i det filosofiske Fakultet ikke kunde slaa sig igjennem med deres tarvelige Løn — 100 Daler aarlig og nogle Naturalydelse samt i Almindelighed fri Bolig. De fleste af dem maatte derfor have Tilskud af Universitetet forat kunne leve¹⁾. Samtidig slog Kongen slet Mynt, de saakaldte Klippinge, og befalede enhver under Livsstraf at modtage den. Derved led Universitetet Afgang i sine Indtægter, og der maatte knappes af paa forskjellige Punkter. De 40 fattige Studenter, som man plejede at understøtte med en ugentlig Almisse af «Kanslers Penge», maatte nu lade sig nøje med Klippinge og endda være glade til. Under disse Forhold var det meget tidssvarende, at Fyns Biskop ved Landemodet 1565 udstedte den Bestemmelse, at ved Præstekalenterne skulde hver Præst ofre 4 Skilling og hver Degn 2 Sk., som skulde uddeles til fattige Studenter²⁾. De kongelige Fogeder fordrede Krigskjørsler af Universitetets Tjenere, hvilket var imod Privilegierne³⁾. Studiiskatten, eller Afgiften til Universitetet af Kirkerne i Sjælland og Skaane, indkom kun sparsomt, hvilket ikke var at undres paa, da Kongen tog hele Kirketienden til Krigsfornødenheder, saa at Kirkerne savnede Midler til deres

---

*frugum prouentus apud nos fuit, vt tot exercitibus alendis com-
meatus abunde suffecerit: et, quod fidem propemodum excedere
possit, laxior etiam annona fuerit, durante bello, quam annis
aliquot, dimisso exercitu, illud secutis.*

1) Univ. Regnskaber i Konsist. Arkiv.

2) Suhms Saml. II, 2, 144.

3) I Univ. Regnsk. findes følg. Post: «Den 6te og 7de Juni (1565) vare Dn. Rector D. Johannes Franciscus, D. Erasmus Lætus, D. Albertus Knopperus og Fogeden udi Roskilde at handle med de Kgl. Maj's. Fogeder, som besværede Universitetets Tjenere med «Ecker», imod Universitatis Frihed, blev fortæret 12¹/₂ Mk.»

Vedligeholdelse, ja det gik saa vidt, at de ikke engang havde det nødvendige til Anskaffelse af Vin og Brød ved Altergangen¹⁾. Da Professorerne klagede, udstedte Kongen den 6te Juni 1565 et aabent Brev til Kirkeværgerne i Sjælland og Skaane om at yde Universitetet, hvad der tilkom det, saaledes at Studiiskatten først fradroges, inden Kirketienden indbetaltes i Kongens Kasse²⁾.

En anden haard Plage var Pesten. Dens Forgjænger var en farlig epidemisk Sygdom, der bortrev Professor Hans Mønster i de sidste Dage af Aaret 1563. Men det var dog først omtrent fra Juli 1564 af, at Pesten ret greb om sig i Kjøbenhavn. Den 15de September fik Professorerne kongelig Befaling om «paa nogen Tid at afsige Lectierne og forlove Studenterne at maa drage til de Steder, de dennem selv forsyne kunne», saalænge indtil Gud vilde lindre Sygdommen³⁾. Faa Dage efter opløstes da Universitetet, Professorerne drog til Roskilde, og Studenterne maatte søge Tilflugt, hvor de bedst kunde⁴⁾. Imidlertid rasede Syg-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 509.

²⁾ Se Tillæg Nr. 141.

³⁾ Mansa, Om de mest bekendte Epidemier osv. i Molbechs Nord. Tidsskr. IV, 86—8. Vor Frue Kirkes Regnskabsbog i Konsist. Arkiv giver Oplysning om Dødelighedsforholdene og viser, naar Sygdommen begyndte og ophørte; se Tillæg Nr. 97. Om Dødelighedsforholdene i Malnø paa samme Tid se Ny kirkehist. Saml. II, 232 Not.

⁴⁾ Norsk Magasin, I, 273. Univ. Regnskab viser, at Professorerne opholdt sig i Roskilde. Her findes nemlig under Aaret $\frac{1}{5}$ 1564— $\frac{1}{5}$ 1565 følgende Poster: «Tvende Rejser Qvæstor og Jorgen Lucasson, Universitetets Foged, vare udi Roskilde at handle med Dominis Professoribus, blev fortæret 7 Mark Klippinge». «Den 28de Juli blev sendt til Roskilde til Dominorum Professorum Behov 1 Tønde Tydskøl, kostede 2 enkelende Daler». Den sidste Bemærkning synes at antyde, at idetmindste endel af Professorerne allerede før Universitetets formelige Opløsning ere dragne til Roskilde.

dommen i Kjøbenhavn og krævede mange Offere, hvilket gav Anledning til Opførelsen af et Kapel paa den Assi-stenskirkegaard, som under Pesten 1546 var anlagt udenfor Hovedstaden. Det var nemlig en almindelig Klage, at Folk, som fulgte Ligene til Jorden, ikke «kunde staa i Tørre og høre Guds Ord og faa nogen Fortrøstning at gaa hjem med, fordi Præsten stod derude og for stor Sne og Regn ingen Fortrøstning kunde give dem». Den nidkjære Kirkeværge ved Vor Frue Kirke, Mester Lavrens Madsen Bøsestøber, tog sig da af Sagen, og efterat have erhvervet Samtykke fra Biskop Hans Albretsen og D. Niels Hemmingsen, der begge opholdt sig i Roskilde, drev han igjennem, at Kapellet blev opført paa de tre kjøbenhavnske Sognekirkers Regning¹⁾. I Januar 1565 begyndte den stærke Dødelighed at ophøre, og nogen Tid efter er der da formodentlig igjen taget fat paa den afbrudte akademiske Virksomhed. Dog var Sundhedstilstanden ogsaa i de følgende Aar meget slet, og 1568 greb Sygdommen paany saaledes om sig, at «Studium i Kjøbenhavn blev overgivet for svar Pestilens» den 8de Oktober, efterat der samme Dag var begravet tre Studenter²⁾. Det er ikke bekjendt, hvorlænge Standsningen af Forelæsningerne denne Gang har varet; rimeligvis har den dog ikke været meget langvarig. Heller ikke kan det oplyses, hvormange akademiske

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 354. 386—7. Den 24de Novbr. 1564 svarede Biskoppen og Hemmingsen Kirkeværgen paa hans Forslag (se Tillæg Nr. 137 og 146).

²⁾ Universitetspedellen (siden Præst i Vester Sallerup i Skaane) Christen Svendsens Optegnelser, Suhms Saml. II, 3, 3. Den samme Notits gjentages smst. S. 4 under 8de Okt. 1569, hvilket sikkert er en Fejlskrift, idetmindste kjender Mansa ingen Epidemi i dette Aar.

Borgere disse Epidemier idethele have bortrevet; saameget synes dog afgjort, at Kjøbenhavns Universitet, maaske paa Grund af at det opløstes itide, langt fra er blevet saa haardt medtaget som f. Ex. Universitetet i Rostok, der i Aaret 1565 mistede 10 af sine Lærere og 40 Studenter, der døde af Pesten¹⁾).

Naar vi dvæle ved de skadelige Følger, Krigen havde for vort Universitet, kunne vi ikke med Tavshed forbigaa Tabet af en Mand, der vel ikke stod i noget ligefremt Forhold til den høje Skole, men som dog ved sin storartede Understøttelse af Videnskaberne og ved det Venskabs- og Taknemmelighedsbaand, hvormed han havde knyttet ikke faa saavel af Lærerne som af Studenterne til sig, var dyrebar for Universitetet. Det var den ædle Helt Hr. Herluf Trolle. Kort før han den 1ste Juni 1565 drog ud som Overanfører for den danske Flaade i Østersøen, havde han grundet den Skole, som vil bevare hans Navn til sene Slægter. Men faa Dage efter maatte han, efterat have kjæmpet med Ære under den meklenborgske Kyst, haardt- saaret vende tilbage til Kjøbenhavn. Hans Ven D. Niels Hemmingsen gik daglig til ham og talede med ham om Salighedens Sag, og saa fattet og tillidsfuld i sin Tro var den saarede Helt, at Hemmingsen maatte tilstaa, at det snarere var ham selv, der fik Trøst af den syge, end omvendt²⁾. Den 25de Juni 1565 døde Herluf Trolle; hans Lig blev bragt til Herlufsholm. Paa Universitetets Vegne fulgte fire af Professorerne med derned for at vise Heltens

---

¹⁾ Krabbe, Die Universität Rostock im 16ten Jahrh. S. 614—5.

²⁾ T. A. Becker, Herluf Trolle og Birg. Goie, S. 22—3.

Støv den sidste Ære¹⁾. Hemmingsen holdt Ligtalen og dvælede i denne udførlig ved den hensøvede Hædersmands Fortjenester af Videnskaberne: «Fordi han saa vel, at den kristne Kirke kan ikke længe blive ved Magt, uden der oplæres udi boglige Kunster og udi den hellige Skrift de, som skulle den kristne Menighed forestaa med Guds salige Ords pure og rene Lærdom, derfor sparede han ingen Bekostning paa Skoler at fremme og skikkelige Personer at holde til Studium baade her udi Riget og andensteds. Derfor har han lagt til Helsingørs Skole aarlig Rente til at holde Skolemester og Hører med; desligeste til Næstved Skole, Roskilde Skole og andensteds. Thi han vidste vel, at saalænge som Skoler blive ved Magt, bliver der vel ogsaa Personer, som kan tjene den kristne Menighed. Og fordi han mente ikke at være nok at oplæres udi Børneskoler, haver han udi mange Aar holdt stundom to og stundom flere til Studium inden Riget og uden Riget, saa at vi have baade Professores udi dette kongelige Universitet udi Kjøbenhavn, Bisper udi disse Riger og Sognepræster og andre nyttige Tjenere, som ere opdragne og fremkomne af den Hjælp, som salige Her Herluf Trolle haver dennem hjulpet med»²⁾. Naturligvis undlader Hemmingsen ikke at omtale Stiftelsen af Herlufsholm med fortjent Berømmelse, idet han forøvrigt betegner Skolen som en Efterligning af «nogle fri Børneskoler udi Tydskland», og med Rette, thi

1) Univ. Reguskab: «Den 12te Juli (1565) følgede Dominus Episcopus, D. Doctor Nic. Hemmingius, D. Doctor Erasmus Lætus, Doctor Albertus Knopperus salige Her Herluf Trolles Lig til Herlufsholm; blev fortæret frem og tilbage — 12 Mk.»

2) En Predicken, som bleff predicket af Niels Hemmingsøn D. vdi salige Her Herluf Trolle Ridders Begravelse vdi Herluffsholm den femtende Dag Julij 1565. Kbh. 1572. Bl. C iij—v.

der er neppe nogen Tvivl om, at nogle Klosterskoler i Vyrtemberg, der vare indrettede efter Johan Sturms pædagogiske Ideer, have tjent Herluf Trolle til Mynster ved Stiftelsen af hans Skole¹). — Et halvt Aar senere, den 10de Februar 1566, holdt Professor M. Christian Machabæus, en af Trolles Fostersønner, den latinske Sørgetale ved Universitetet, hvori han naturligvis heller ikke glemte at omtale sin afdøde Velgjørers Gavnildhed mod den studerende Ungdom²). — Paa Ordningen af Herlufsholm Skole fik de tvende Universitetslærere Biskop D. Hans Albretsen og D. Niels Hemmingsen siden den væsenligste Indflydelse, thi ikke blot «Tilsynet med Skolen og Lærdommen» blev 1567 overdraget til dem, men de udarbejdede ogsaa den Skoleordinans, der blev Rettesnoren for hele Opdragelsen og Undervisningen i denne Stiftelse gennem lange Tider³).

De besværlige Pengeforhold, som vare bevirkede ved Krigen, foranledigede ikke blot en hyppig Vexel af de lavest lønnede Professorer, men ogsaa for en Tid en Indskrænkning i de akademiske Læreres Tal. Det var nemlig saare vanskeligt for de to pædagogiske Professorer at komme ud af det med deres Løn, som under almindelige Forhold var ringe, da de vare to om at dele en almindelig filosofisk

¹) Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 23.

²) Han siger saaledes om Trolle: «Eos, qui fællicem progressum in primis artium disciplinis fecissent, et aliquam de se spem præbuissent, vt inchoata studia vigerent, vel in hac Regia Academia, vel in alijs Vniuersitatibus, liberaliter sustentauit, et studiorum cursu confecto, bene ipsis prospexit, quo laborum suorum fructus perciperent non contemnendos.»

³) Den 18de Marts 1567 blev Tilsynet med Herlufsholm af Kongen overdraget de to nævnte Mænd (Tegn. o. a. L. IX, 239—40). Udtog af Skoleordinansen af 30te Marts 1567 er trykt hos Nyerup, Hist. om de latinske Skoler (Skildringer IV) S. 38—41.

Professorgage; men nu, da Dyrtid kom til, blev Lønnen ganske utilstrækkelig selv for en ugift Person, som disse Lærere i Regelen vare. Vi saa derfor, at de to Mænd, som ved Krigens Udbrud beklædte disse Poster, snart søgte og fik gejstlig Befordring, og saaledes gik det med flere, som i en ganske kort Tid vare i Universitetets Tjeneste¹⁾. Vi finde saaledes i Løbet af et Par Aar ikke mindre end 6—7 forskellige Mænd i denne Stilling, deriblandt den ovennævnte M. Christian Machabæus, der siden gik over i en diplomatisk Virksomhed, og den som Læge senere saa berømte M. Peder Sørensen. Endelig bestemte man sig 1567 til at forene Embederne og lade een Mand, M. Jakob Svendsen, besørge begge Forelæsningerne²⁾. Samtidig stod ogsaa en anden Lærerstol ledig. Det var den ene af de medicinske. Efterat næmlig Hollænderen D. Hadrianus Junius, skuffet i de store Forventninger, man havde givet ham om en glimrende Stilling her i Landet, var draget bort, stod Posten indtil videre ledig, formodentlig af Mangel paa Ansøgere, der egnede sig for dette Embede. Under disse Forhold kom Universitetsfundatsens Bestemmelse om ledige Professorlønninger til Anvendelse. Den Sum, der ellers var henlagt til den ene medicinske Professors Løn (200 Daler), blev nemlig delt mellem tvende yngre danske Medicinere, som studerede i Italien, næmlig den ovennævnte

¹⁾ Se foran S. 17. Blandt de Mænd, som bleve antagne til Prof. pædag., var den som Biskop i Fyn siden bekendte M. Jakob Madsen (Vejle). Han blev ansat ved Fastelavnstid 1565, og Vinding har i den Anledning meddelt hans Levned (Acad. Haun. p. 123 sq.). Men da det af Univ. Regnskaber fremgaar, at han ikke har hævet nogen Løn som Professor, maa han strax igjen have forladt Universitetet. Jeg har derfor ikke optaget hans Levnedbeskrivelse blandt de andre Professorers.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 31.

M. Peder Sørensen og M. Hans Filipsen de Prato (Johannes Pratensis). Ved Kongebrev af 19de Juni 1566 blev denne Anvendelse af Professorlønnen stadfæstet, saalænge indtil de to nævnte unge Mænd havde endt deres Studeringer og kom hjem saa vel udrustede med Kundskaber, at enten den ene af dem eller de begge kunde overtage medicinske Lærerposter ved Universitetet¹). Rigtignok syntes Kongen at have forandret sin Bestemmelse, da han den 21de Oktober 1568 udnævnte Hollænderen D. Martin Ædituus, som han havde antaget som Livlæge, til ved Siden deraf at beklæde den ledige Post som Professor i Medicinen; men da Professorerne mindede ham om hans tidligere Brev og forestillede ham, at naar man nu tog Understøttelsen fra de to haabefulde unge Mænd, vilde de enten være nødte til at afbryde deres Studeringer i Utide eller at gaa i fremmede Herrers Tjeneste, hvorved Fædrelandet ingen Nytte fik af dem, saa tilbagekaldte Kongen D. Martins Udnævnelse og skrev til Universitetet, at det skulde blive ved den første Bestemmelse²). — Endelig kunde det bemærkes,

1) Brevet findes trykt i Herholdts og Mansas Saml. til Medicinalhist. S. 16—7, og i Nyerups Univ.-Annal. S. 11—2.

2) Se Tillæg Nr. 148 og 149. I Univ.-Regnsk. findes flg. Post: »Den 14de Oktober (1567) sendte Domini Professores Doctori Martino 4 Potter Lutendrank og 4 Potter Vin, kostede — 4 Mk.» Paa denne Tid er han da udentvilt kommen til Kbhvn. forat indtræde i Kongens Tjeneste. Er. Lætus omtaler ham med stor Berømmelse i Res Dan. 1574, p. 482 cfr. Ind. Han fremhæver hans Rejser i Frankrig og Italien og hans Kyndighed ogsaa i andre Videnskabsfag end netop Medicinen. Med sin Kollega, Livlægen D. Peder Sørensen, kunde han imidlertid ikke forliges, og forlod derfor Landet og drog tilbage til Holland (Herholdt og Mansa, Saml. til Med. Hist. S. 27—9). Et Brev fra D. Mart. Ædituus findes i Hadr. Junii Epistolæ, Dordrecht 1652 p. 621 sq. Flere Efterretninger om ham findes samlede hos Wegener, A. S. Vedel, 2. Udg. S. 65.

at Professoren i Græsk, M. Hans Mogensen, 1567 forlod Universitetet og modtog et Præstekald i Skaane. Hans Bortgang gav ikke Anledning til Ansættelse af nogen ny Universitetslærer, da M. Klavs Hammer, der en Tid havde læst over Rhetorik, overtog Græskens, og M. Hans Guldsmed, der som Kvæstor en Tidlang synes at have været fritaget for Forelæsninger, overtog den rhetoriske Lærerstol, som han siden beklædte i en meget lang Aarrække¹⁾).

Med det akademiske Senat foregik en Forandring, hvorved der blev indrømmet det filosofiske Fakultet en større Indflydelse paa Afgjørelsen af de akademiske Anliggender, end det hidtil havde haft. Den 4de Maj 1566 bleve nemlig alle de Lærere i det filosofiske Fakultet, som havde «fuld Profession», optagne i det akademiske Senat, fra hvilket altsaa for Fremtiden kun de tvende Pædagogici vare udelukkede, eller da egentlig kun den ene, da den anden almindelig var Notarius og altsaa som saadan bivaanede Møderne, om han end ikke var stemmeberettiget²⁾). Denne Forandring medførte ogsaa nogen Forbedring i endel af de filosofiske Professorers Løn, da der var visse Distributioner, som fordeltes mellem Consistoriales, men hvori de Professorer, der vare udenfor Raadet, ikke fik nogen Del³⁾).

En anden Bestemmelse, der ogsaa havde til Hensigt at hæve det filosofiske Fakultet om ikke til Ligeberrettigelse med de højere Fakulteter, saa dog til en noget anseeligere Plads, end det hidtil havde indtaget, var den Beslutning,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 30—31.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 14—15.

³⁾ I Univ. Regnskab findes t. Ex. følgende Post: «Den 23de Februarii 1564 bleve efter omnium professorum Samtykke distribueret inter Professores, qui sunt in senatu scholæ — 50 Daler». At de andre Professorer fik noget, meldes der intet om.

som vedtoges den 28de Maj 1569 med Hensyn til Rektorværdighedens Omgang blandt de forskjellige Fakulteter. Hidtil havde det nemlig sjældnere truffet sig (siden Universitetets Gjenoprettelse kun fem Gange), at nogen filosofisk Professor var bleven valgt til Rektor¹). Nu gav den Omstændighed, at Biskop D. Hans Albretsen døde i sit Rektorat, hvorved altsaa et nyt Valg blev nødvendigt, Anledning til at Sagen kom frem; men rimeligvis havde den været paa Bane lige siden alle de filosofiske Professorer i Aaret 1566 vare blevne optagne i Konsistorium. Efter forskjellige Forhandlinger vedtoges da følgende. Alle Professorerne, med Undtagelse af de tvende Pædagogici, deltes i tre Kurier, blandt hvilke Rektorværdigheden efter Ordenen skulde omvexle hvert Aar. Den første Kurie bestod af de tre Theologer, den anden af Juristen og de to Medicinere, den tredie af de tre ældste Medlemmer af det filosofiske Fakultet. Indenfor disse Kurier skulde atter en bestemt Orden iagttages. Naar f. Ex. Juristen havde været Rektor sidste Gang, Raden var til den anden Kurie, saa skulde næste Gang den første Medicus vælges. For den tredie Kurie var der den Undtagelse gjort fra den sædvanlige Orden, at hvis det Medlem af Kurien, som efter Raden skulde være Rektor, ansaas for mindre skikket til at forestaa Bestyrelsen af de akademiske Anliggender, saa maatte Kuriens Medlemmer frit vælge et af de andre ordinære Medlemmer af Fakultetet, selv om vedkommende ikke hørte til de ældre. Rektorvalget skulde ske ved Paasketid, men den ny Rektor tiltraadte først Torsdagen næst efter Pintse. I Mellemtiden skulde Forgjængeren gjøre sit Rektorats-

---

¹) Se Rektoralisterne hos Bartholin, De ortu, progressu et incrementis Acad. Hafn., samt hos Selmer, Kbhvns Univ. Aarboeg 1838 S. 8 flg.

regnskab færdigt, forat han før sin Fratrædelse kunde gjøre Rede for sin Bestyrelse. Ingen maatte beklæde Rektorværdigheden mere end eet Aar ad Gangen, en Bestemmelse, som dog senere ved forskellige Lejligheder blev tilsidesat, naar Universitetets Tarv gjorde det ønskeligt, at den samme Mand blev i Rektorembedet to Aar efter hinanden, eller naar Højskolens Opløsning paa Grund af smitsomme Sygdomme vanskeliggjorde Valget eller den højtidelige Indsættelse af en ny Rektor¹).

Ved den ovenfor omtalte Optagelse af alle de ordinære filosofiske Professorer i det akademiske Senat, var den tidligere bestaaende Forskjel mellem de inden- og udenraads Professorer med Hensyn til Fordelingen af forskellige mindre Indtægter ganske eller dog tildels udjevnet. Dette havde imidlertid ikke været de hidtil begunstigede Fakulteters Mening med Forandringen, hvorfor ogsaa Spørgsmaalet om Distributionerne i den nærmest følgende Tid fremkaldte nogen Strid blandt de højlærde. Doktorerne eller Medlemmerne af de højere Fakulteter vilde nemlig, at der skulde iagttages det Forhold ved Fordelingen af de Penge og Naturalydelser, der plejede at komme til Distribution mellem Professorerne, at de selv skulde have to Parter, naar Magistrene eller Medlemmerne af det filosofiske Fakultet kun fik een. Ved Sagens Forhandling i Konsistorium den 12te Januar 1568 sagde M. Klavs Skavbo: «Det undrer mig, hvorfor man nu vil sætte denne Sag i Bevægelse, eftersom den aldrig forhen har været ført paa Bane af vore Forgjængere. Derfor erklærer jeg herved, at jeg aldrig gaar ind paa nogen anden Ordning af Sagen end den, vi ere vant til, hvad enten saa de andre ville gaa

---

¹) Se Tillæg, Nr. 153.

ind derpaa eller ikke. Jeg vil beholde de Vilkaar, som jeg hidtil altid har haft ved Distributionerne, eller ogsaa klager jeg til vor Øvrighed derover». Da de øvrige filosofiske Professorer mere eller mindre sluttede sig til Skavbo, idet de dog «for Fredens Skyld» gik ind paa at modtage ringere Vilkaar end Doktorerne, saa blev Forholdet i den følgende Tid saaledes, at hver af Doktorerne fik tre Parter, hver af Magistrene to og hver af Pædagogerne een Part ved de aarlige Distributioner af Penge og Smaaredsel¹⁾.

Den samme Nidkjerhed, som Professorerne viste forat hævde deres indbyrdes Rettigheder, fremtraadte ikke mindre, hvor det gjaldt om at beskytte Universitetets fundatsmæssige Friheder. Herpaa foreligger et Bevis fra disse Aar. Regjeringen havde 1567 paabudt, at der skulde ydes 1 Hvid i Skat af hver Skjeppe Malt, der forbryggedes i Kjøbenhavn; det indkomne Beløb skulde anvendes til Hovedstadens

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 33. Denne Fordelingsmaade blev stadfæstet ved K. Frederik II's «ny Fundats» af 11te Sept. 1571 (se Tillæg Nr. 160). Som Exempel kan af Univ. Rektors, D. Povl Madsens, Regnskab 1577 anføres følgende Post: «Pindseften blev distribueret Professoribus, hver af dem i de højere Fakulteter 30 Dlr., hver i det filosofiske Fakultet 20 Dlr., hver af de to Pædagogicis 10 Dlr. Gav jeg Pedellis, postquam distribuissent pecuniam, hver 1 Mk., er (tilsammen) $\frac{1}{2}$ Dlr.» Af Universitetets almindelige Regnskab for 1571—2 ses Fordelingen af Smaaredsel. Her anføres som Exempel een af hver af de tre Klasser, hvori Professorerne vare delte:

D. Niels Hemmingsen: 2 Faar, $11\frac{1}{2}$ Lam, $11\frac{1}{2}$ Gjæs, 16 Par Høns, 23 Td. Havre, 4 Bolsvin, 1 Skp. Ærter, 1 Ol Æg, 3 Stude, 19 Oldensvin, $1\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Læst Kul og 3 Fjerd. Sild.

M. Klavs Skavbo: $1\frac{1}{2}$ Faar, 7 Lam, $7\frac{1}{2}$ Gjæs, 6 Par Høns, 12 Td. Havre, 2 Bolsvin, 2 Stude, 13 Oldensvin, 3 Fjerd. Smør og 2 Fjerd. Sild.

M. Jakob Svendsen: 1 Faar, 5 Lam, 7 Gjæs, 10 Par Høns, 12 Td. Havre, 1 Bolsvin, $1\frac{1}{2}$ Stud, 7 Oldensvin, 3 Fjerd. Smør og 1 Fjerd. Sild.

Befæstning¹⁾. Da Skattebrevet ikke omtalte, at nogen var undtagen, krævede Borgmestere og Raad Afgiften ogsaa af Professorerne og Præsterne. Sligt var imidlertid imod de gamle Friheder, og Biskop Hans Albretsen og D. Niels Hemmingsen henvendte sig derfor til Kongen forat afværge det truende Angreb paa Privilegierne. Kongen viste sig føjelig som næsten altid, hvor det gjaldt Universitetet, og forbød, at Borgmestere og Raad maatte «befatte sig med» nogen af de højlærde eller af Stådens Sognepræster og Kapellaner. Da Professorerne inidertid indsaa, at det kunde være af Vigtighed for Fremtiden at faa en formelig kongelig Tilsikring om deres Fritagelse for al saadan Bys Skåt og Tyngge, benyttede de Lejligheden, da Stadens Øvrighed et Par Aar efter atter gjorde Mine til at kræve en lignende Maltskat af dem i samme Øjemed, til at erhverve et kongeligt aabent Brev af 21de Februar 1569, hvorved saavel de højlærde som Stadens Kleresi erklæredes for fritagne for slig Skat, hvorhos det tillige forbødes Borgmestere og Raadmænd i denne eller andre Maader at forurette dem «imod deres Fundats, Friheder og Privilegier». Det var et kosteligt Brev, som ærlig var de 30 Mark værd, som Professorerne gav ud af Universitetets Kasse til Anskaffelse af 2 Rosenobler, som bleve forærede den kongelige øverste Sekretær Hans Skovgaard, fordi han havde udvirket Brevet²⁾. Ved mange senere Lejligheder blev dette Frihedsbrev fremdraget og tjente som Værn mod Byøvrighedens Krav til de højlærde om at deltage i Byrder, som udenfor den sædvanlige Orden paalagdes Byen.

¹⁾ Lassen, Docum. til Kbhvns. Befæstn. Hist. S. 102—3.

²⁾ Se Tillæg Nr. 145 og 151. Notitsen om Foræringen til H. Skovgaard findes i Univ. Regnskab under 3die Maj 1569.

Endskjønt Universitetet, som vi ovenfor have set, ikke undgik Følgerne af den fordævelige syvaarige Krig, bidrog dets Skattefrihed dog saaledes til at gjøre Krigen mindre følelig for det end for andre beslægtede Institutioner, der blev meget værre medtagne¹⁾. Selv midt under Krigen kunde man derfor tænke paa Bygningsforetagender. Da nemlig det i Christian III's Tid opførte Hus ud imod Vor Frue Kirkegaard af ubekjendte Grunde enten slet ikke eller kun efter en indskrænket Maalestok var blevet anvendt til Boliger for Studenter, som det oprindeligt havde været bestemt til, saa havde Universitetet, som det tidligere er omtalt, i Aaret 1563 faaet 800 Daler af Kansler Johan Friis, i den Hensigt at der derfor skulde bygges et Hus, som kunde anvendes til Studenterboliger²⁾. Krigen havde maaske forhalet Planens Udførelse noget, men 1567 gik Arbejdet for sig, og der blev bygget med Kraft paa et nyt Hus i Collegiigaarden³⁾. Det omtales udtrykkelig, at Hensigten med Bygningen var at skaffe fattige Studenter be-

¹⁾ Se hvad der foran S. 55—6 er bemærket om Kirkerne.

²⁾ Se foran S. 51—2, jfr. 1ste Del, S. 118—20.

³⁾ I Univ. Regnskab 1566—67 findes en Afdeling med Overskrift: «Regnskab paa hvis Bekostning gjort er paa det ny Hus og den Vindeltrappe, som blev bygt i Collegiigaarden, Anno 1567». Indtægtssiden beløber sig til 410 Daler, nemlig 210 Daler «af Hr. Kansler Johan Friis's Penge», og 200 Daler, «annammet af Baltzar Kaus Bogfører for den Grund, Universitetet undte ham fri». Udgiften var 239 enkende Daler og 682½ Daler 12 Sk. 1 Alb. Mynt Udgiften oversteg altsaa Indtægten med en betydelig Sum, som «M. Hans (Guldsmid, dengang Universitetets Rentemester) bekjender at ham er betalt af incertis» (d. e. de uvisse Godsindtægter). Vi kunne ikke oplyse, hvorfor der ikke er brugt mere af «Kanslerens Penge». I Regnskabet 1568—69 bemærker Rentemesteren: «Annammet tillaans af de Penge, Universitetet fik af Kansleren, 90 enkende Daler»; men de synes ikke at have været anvendte paa Bygningen.

kvemme Boliger¹⁾. Der anvendtes i ovennævnte Aar omtrent 900 Daler paa Huset, men om det blev færdigt, kan ikke med Vished afgjøres. Ligesaalidt kunne vi med Sikkerhed angive Husets Plads. Der er Grunde, som tale for, at det har ligget omtrent der, hvor Universitetets Festsal nu findes, medens det, fra en anden Side set, kunde ligge nær at antage, at Huset nogle Aar efter har fundet Anvendelse som Kommunitetsbygning, og altsaa har ligget ud til Nørregade²⁾. I ethvert Tilfælde er der intet bekjendt om, at Bygningen efter sin Bestemmelse er bleven anvendt til Studenterboliger. Var dette nemlig sket, da havde Kongen ikke behøvet faa Aar efter at befale Righshofmester Peder Oxe at lade opføre en Bygning paa Studiigaarden, hvor Kommunitetsalumnerne kunde bo³⁾.

---

¹⁾ Prof. Peder Holm har uddraget følgende af «Universitetets Jordebog skreven 1603», som det ikke er lykkedes mig at finde: «1568 blev berømmet og besluttet af Dñis Professoribus, at efterdi fattige Studenter ikke vel kunde bekomme her udi Byen Boliger, som dennem belejlige vare: at Universitetet skulde (som de tilforn velb. Johan Friis lovet havde) lade bygge et Hus, som fattige Studenter kunde mageligen bo udi. Da, at samme Bygning kunde fuldkommes, maatte Universitas sælge Baltzer den Jordskyld, som han tilforn gav af den Gaard, han nu ibor, aarligen 9 Mark. Og gav han for de 9 Mark Jordskyld 200 enkende Daler» (Kallske Saml. 148 Fol.). Aarstallet 1568 maa dog vel være en Fejlskrift for 1567 (se ovf. S. 68 Not. 3). I Regist. over alle Lande Nr. 10 Fol. 211 findes en kgl. Stadfæstelse af 20de Avg. 1568 paa det Skjødebrev, Universitetet havde givet Bogfører Baltzer Kaus og hans Hustru, Johanne Nielsdatter, paa en Grund, det havde solgt dem i Skindergade paa den østre Side af Skolegaarden.

²⁾ I den Festsale, D. Niels Krag holdt 1601 ved Indvielsen af den østlige Længde af Universitetsbygningen (der laa omtrent der, hvor Festsalen nu findes) tiltalte han Christian IV med følgende Ord: «tametsi cæpta hæc quidem structura a Rege, patre tuo, tamen iniquitate temporum hucusque interpellata et producta fuit».

³⁾ Se Tillæg, Nr. 171.

Medens ovenomtalte Arbejde paa «det ny Hus i Collegiigaarden» stod paa, blev der ogsaa bekostet endel paa «Consistorii Hus» sammesteds. Det er første Gang dette udtrykkelig omtales; men det maa antages for at være den samme Bygning, som tidligere kaldtes Rentemesterens Hus, og som laa omtrent midt paa den Universitetet tilhørende Plads, der hvor Konsistoriebygningen endnu findes. Huset modtog som sagt 1567—68 adskillige Forbedringer, der anskaffedes Bænke til samme samt 3000 hollandske Fliser (Astrag) til at lægge Gulv med saavel i «Consistorii Hus» som i Lektorierne¹⁾.

Ogsaa «det Hus, hvor Universitetets Bibliothek er», modtog Reparationer ved samme Tid. Herved mindes vi om, at Bibliotheket endnu var til; thi ellers finder man paa denne Tid faa eller ingen Spor af, at der anskaffedes Bøger til Forøgelse af Samlingen, saaledes som Fundatsen havde paalagt²⁾. 1563 bortfaldt ogsaa den Skik, at Universitetet holdt en egen Bibliothekar eller Custos Bibliothecæ, og den tarvelige Løn, denne hidtil havde oppebaaret (10 Daler aarlig), henlagdes til den nederste af de pædagogiske Professorer, som da for Fremtiden skulde besørge Forretningerne. Da Universitetets Bogfører, Baltzer Kaus, under disse Forhold vel heller ikke havde stort at fortjene, saameget mere som man af Mangel paa Papir næsten ikke kunde faa Bøger trykt hertilands, eftergav Professorerne ham den aarlige Leje af 12 Mark, han hidtil plejede at give af S. Rochi Kapel ved Vor Frue Kirke, hvor «han stod

¹⁾ Univ. Regnskaber 1566—68.

²⁾ I Universitetsaaret 1559—60 udbetaltes der 60 Daler til Bogføreren Baltzer Kaus for Bøger (Danske Mag. 3 R. VI, 275—6). Men de følgende Regnskaber gennem en lang Aarrække indeholde intet Spor af Bogkjøb.

med sine Bøger»¹⁾; og Kongen fritog ham 1566 for al borgerlig og Bys Tynge og Skat²⁾, en Fritagelse, som 1568 ogsaa blev tilstaaet den vittensbergske Bogbinder Christoffer Schrodt, som havde nedsat sig i Kjøbenhavn, «og agtede der at bruge sit Haandværk, som var Bogbinderembede, Universitetet og andre til bedste»³⁾.

Da Universitetet selv kun saa lidet kunde tage sig af Bibliotheket, var det heldigt, at en gavmild Privatmand netop paa denne Tid traadte til forat afhjælpe den Trang, som der sikkert var blandt Studenterne, især de fattige, til Adgang til Bøger tjenlige til deres Studeringers Fremme. Det var den hæderlige Frands Villumsen, Tolder i Kjøbenhavn og Kannik i Lund, som i Erkjendelse af, at han havde nydt godt af Kirkens Gods ved forskellige Forleninger, K. Christian III havde tillagt ham, ogsaa ønskede at gjøre noget for fattige Studenter, forat han ad den Vej kunde fremme Guds Ære, Kirkens og Statens Gavn⁴⁾. Derfor skjænkede han med sine nærmeste Slægtnings Bifald ved Gavebrev af 12te Marts 1565 sin Bogsamling, be-

¹⁾ Vor Frue Kirkes Regnskab 1564—5 (Tillæg Nr. 125). Papirmangelen omtales i R. Reravs Fortale til hans Oversættelse af Hemmingsens Postil. 1577 overtog Baltzer Kaus selv Driften af en Papirmølle, som Kongen Aaret iforvejen havde anlagt mellem Kjøbenhavn og Helsingør (Danske Mag. 3 R. I, 140—3).

²⁾ Kgbrevet af 26de Febr. 1566 i Langebeks Diplomatarium.

³⁾ Regist. o. a. Lande 10, 210—4.

⁴⁾ Frands Villumsen var født i Slangerup (Er. Lætus, Res Dan. p. 492, cfr. Ind.). Han var en studeret Mand og indtog i en Række Aar den ret anseelige Stilling som «Kgl. Maj.s Tolder» i Kjøbenhavn (Harboes Indledn. til Zwergs Sjæl. Cleresi. S. 27). 1555 forlenede Christian III ham med en Gaard i Oppesundby, og samme Aar ogsaa med et Vikarie i Lund (Regist. o. a. L. 6, 40. 496). Senere forlenedes han med Kannikedømmer baade i Lund og i Oslo, som han forblev i Besiddelse af ligetil sin Død (Norske Rigsregistr. I, 207. II, 81 og Skaanske Regist. Nr. 1, Fol. 31—32).

staaende af Skrifter henhørende under det filosofiske og theologiske Fakultet, til offentlig Brug, nærmest til Tjeneste for fattige Studenter, Skoledegne og Præster, paa følgende Vilkaar. Alle og enhver skulde have fri Adgang til Benyttelse af Bøgerne; men for at de ikke skulde forkømmes, maattē ingen tage nogen af dem hjem med sig, men de skulde benyttes paa Stedet, og den Lænke, hvormed enhver Bog var befæstet til Boghylden, maatte ikke rives fra, heller ikke maatte nogen makulere Bøgerne ved at skrive Bemærkninger i Randen eller paa anden Maade. Sjælands Biskop, Universitetets Rektor og Professorer, Stadens tre Sognepræster og Skolemesteren anmodedes om at føre Tilsyn med Bogsamlingen og at overdrage Bibliothekarforretningen til en af Stadens Kapellaner, der skulde være tilstede to Timer om Dagen, Kl. 8—9 og 12—1, forat give enhver fri Adgang¹⁾. En Fortegnelse, som medfulgte, udviste, at Samlingen bestod af 178 Bind, for en stor Del Folianter. Da Samlingen paa Grund af den friere Benyttelse, som var betinget i Gavebrevet, ikke kunde slaas sammen med Universitetsbibliotheket, til hvilket Adgangen ikke var saa offentlig, maatte der sørges for et eget Lokale. Midlerne hertil skaffedes tildels tilveje derved, at Frands Villumsen i Oktober 1567 indbetalte 300 Daler til Universitetet, mod at der skulde indrømmes ham fri Bolig for Livstid i det Hus, som var under Bygning i Collegiigaarden²⁾. I Aaret 1571 blev der da indrettet et Værelse paa Vor Frue Kirkes Loft, hvor «Frands Tolders Liberi», som Samlingen siden almindelig kaldtes, blev hensat. Til Indretningen af dette Lokale, hvortil Frands Villumsen endvidere havde givet 150

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 138.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 32—3.

Mark, medgik henved 200 Daler. Renten af 100 Daler anvendtes siden til Lønning af Bibliothekaren, der dog ikke blev en af Stadens Kapellaner, som vel neppe vilde nøjes med en saa ringe Løn, men en af Universitetets Pedeller ¹⁾). Kom man ind i denne Bogsal, da saa den ganske vist temmelig tarvelig ud: tre hængende Tavler, hvorpaa en Fortegnelse over Bøgerne fandtes, to «Stole» med Bøger, hængende i Lænker, og Laas for hver «Stol», 10 trebenede Stole til Brug for Besøgerne, en lang Kiste og et stort Skab — det var det hele Inventarium; men det er dog nok muligt, at denne lille Bogsamling til en Tid har gjort bedre Nytte og har været brugt langt mere end Universitetets større Samling, idetmindste viste det sig ved en Undersøgelse, som 1602 foretoges efter den første Bibliothekars, Pedellen Niels Brusens, Død, at en Del af Bøgerne vare i en temmelig forslidt Tilstand. Imidlertid kalder Jens Lauritsen Wolf dog endnu 1654 denne Bogsamling «et meget skjønt Bibliothek» ²⁾). Stifteren af samme, Frands Villumsen, der ved sin Gave havde givet et smukt Exempel, der siden efterlignedes af andre, døde den 22de Marts 1573 og jordedes i Vor Frue Kirke nedenfor Trappen, som gik op til hans Bibliothek. Hans Ven M. Christian Machabæus, der især skal have tilskyndet ham til den Anvendelse, han gjorde af sin Bogsamling, satte ham et smukt Gravmæle, der med gyldne Bogstaver var indskrevet paa en Tavle over Indgangsdøren til «Bibliotheca Franciscana» ³⁾).

¹⁾ Vor Frue Kirkes Regnskab og Univ. Regnskab.

²⁾ *Encomion Regni Daniæ*, det er Danmarckes Riges Loff. S. 337.

³⁾ Epitaftet er trykt hos Vinding, *Acad. Haun.* p. 452—3, og *Resen, Inscript.* Hafn, p. 52. C. Machabæus's Indflydelse paa Fr. Villumsen omtales af Lyskander (*Scriptor. Dan. ny Udg.* S. 201).

2.

**Fra Kommunitetets Stiftelse til Hemmingsens
Afsættelse (1569—79).**

Vi have tidligere omtalt de vanskelige Forhold ikke blot for Universitetet men for den danske Stat idethele, som den langvarige og ødelæggende Syvaarskrig medførte; det kan derfor ikke andet end vække Forundring, at Universitetet netop paa denne Tid modtog den største Donation fra Statens Side, som det nogensinde har modtaget siden dets Gjenoprettelse af Kong Christian III. Vi sigte herved til Kommunitetets Stiftelse, en Foranstaltning, der har været af overordentlig store Følger for Udbredelsen af videnskabelig Dannelse i videre Kredse end forhen, idet der derved blev givet en Mængde fattige Studenter Midler til at tilbringe nogle Aar ved Universitetet, hvorved det atter blev muligt at gjøre akademiske Studier til Betingelse for Adgang til Præsteembedet i den dansk - norske Kirke, noget som ikke forhen havde kunnet ske, da mange fattige Skoledisciple før havde manglet Midler til at bestride Omkostningerne ved Opholdet i Kjøbenhavn.

Da det efter de daværende Forhold paa Forhaand kan formodes, at det første Stød til dette vigtige Skridt er kommet fra Tydskland af, skulle vi gjøre opmærksom paa, at Kong Frederik II's Ven og Svoger Kurfyrst August af Sachsen omtrent samtidig paa lignende Maade havde sørget for sit Lands studerende Ungdom, idet han i Aaret 1564 — foruden tidligere bestaaende Stipendier — havde oprettet et Stipendiefond paa 30,000 Gylden ved Universitetet i Vittenberg, hvoraf den aarlige Rente (1500 Gylden) skulde anvendes til Underholdning af 27 Stipendiærer, et Tal, der ved senere Donationer betydelig forøgedes af samme Fyrste.

I Vittenberg bestod der desuden fra ældre Tid Kollegier eller Konvikter, hvor Studenterne for en moderat Betaling kunde have deres Bolig og Kost samt noget Tilsyn og Hjælp ved Repetitionen af de Forelæsninger, som de havde hørt, under Vejledning af en dertil beskikket Magister Domus¹⁾. I saadanne Kollegier foretoges tillige hyppig Tale- og Disputereøvelser, og vi kunne paavise, at danske Studenter oftere ere optraadte som Talere i Vittenberg under Forhold, der gjøre det rimeligt, at de fleste af dem have været samlede i et bestemt Konvikt, hvor de da have holdt deres akademiske Øvelsesforedrag og Disputationer i en Kreds af Landsmænd²⁾. Konviktvæsenet fik en ny Organisation og en større Betydning, da Kurfyrst August gav Universitetet i Vittenberg Midler til at købe det gamle Augustinerkloster, hvør Luther i sin Tid havde boet, og til der at indrette et Kommunitet — Bolig og Fællesbord — for 150 Studenter, en Stiftelse, der aldeles syarer til vort Kommunitet og dets

¹⁾ Grohmann, Annal. der Univ. zu Wittenberg. I, 67 ff. 131. Angaaende Omsorgen for fattige Studenter i Vittenberg fra Universitetets Stiftelse af indtil Aaret 1547 havest en fortræffelig Monografi af Otto Kius, Das Stipendienwesen in Wittenberg und Jena unter den Ernestinern im 16. Jahrhundert (trykt i Niedners Zeitschrift für hist. Theologie. 1865. S. 96 ff.).

²⁾ Man har en «Oratio de angelis recitata Wittebergæ in privato conventu die castorum angelorum Anno 1550 a Johanne Hoyno Ripensi Dano». Witteb. 1550. 8. I Tilegnelsen til Kansler Joh. Friis fortæller Forf., at Talen var holdt i en Kreds af Landsmænd («hanc parvam de angelis Orationem inter conterraneos recitavi»). En dansk Student ved Navn Mads Schøtte udgav 1566 i Vittenberg en Afhandling «De origine gentis Danicæ»; den maa være fremkommen paa lignende Maade som akademisk Tale i en Forsamling mest af studerende Landsmænd i Vittenberg, thi mod Slutningen siger Forfatteren: «Hæc habui populares charissimi et humanissimi, quæ de origine et antiquis dulcissimæ patriæ nostræ colonis vobiscum disputanda iudicavi». Jfr. Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel. 2 Udg. S. 37 flg.

senere Supplement, Regensen, og fik sit ny Fundationsbrev 1569, altsaa netop i det samme Aar som det kjøbenhavnske Kommunitet stiftedes ¹⁾). Sikkerlig maa det da antages, at disse to aldeles ensartede akademiske Stiftelser ikke ere opstaaede uafhængig af hinanden.

I den kjøbenhavnske Universitetsfundats af 1539 havde Kong Christian III udtalt det som sin Hensigt at stifte et Convictorium for Studenter i en Bygning, der til dette Behov skulde opføres langs med Vor Frue Kirkegaard fra Øst til Vest, og der var givet en nøjagtig Beskrivelse af, hvorledes Bygningen skulde indrettes. Der var endog givet Udsigt til, at hvis dette Hus ikke var tilstrækkeligt til at rumme Studenterne, skulde der tillige indrettes en anden Bolig for dem ved S. Pedersstræde. Endvidere skulde Universitetets Rentemester for billig Betaling holde Bord for Studenter, og der var givet Bestemmelser om, hvorledes denne Spisning skulde gaa for sig, medens Famulus communis forelæste de spisende Studenter Stykker af det Gl. og det Ny Testamente, for at den aandelige Bespisning kunde gaa Haand i Haand med den legemlige, ganske ligesom det var bestemt i Lovene for det vittenbergske Konvikt af 1536, der kjendelig her har tjent som Forbillede ²⁾).

Disse Planer vare imidlertid ikke komne til Udførelse, ialfald ingenlunde i det oprindelig tilsigtede Omfang. Vel var en Bygning, bestemt til «Studenterboder», bleven opført ligeoverfor Vor Frue Kirke, men det er alt tidligere omtalt, at vi ingen Spor have af, at den er bleven benyttet

---

¹⁾ Grohmann, Annal. der Univ. zu Wittenberg. I, 80 ff.

²⁾ Cragli Ann., Addit. p. 93—94. 117. Jfr. 1ste Del, S. 79. 118—19. Grohmann anf. Skr. I, 82.

efter sin Bestemmelse. Derimod havde først 12 og senere endnu 8 fattige Studenter faaet Fribord i Helliggejst Kloster. Men dette Tal svarede ikke til den forhaandenværende Trang. Det var ikke blot i det protestantiske Tydskland man gjorde den Erfaring, at det mest kun var fattige Folks Børn, der gav sig til Studeringerne¹⁾; det samme viste sig ogsaa hertillands, nu da det verdslige Haab, der knyttede sig til Studeringerne, som oftest kun var ringe. Ikke sjælden maatte de Studenter, som af Kongen eller andre anbefaledes til Kosten i Klosteret, vente længe, inden de kunde finde en Plads, og der maatte da undertiden skaffes Midler til deres Underholdning andensteds i Mellemtiden²⁾. Endelig havde den Forstyrrelse, som Krigen medførte, nu vistnok bragt Besøget ved Universitetet til at synke saa meget, at overordentlige Foranstaltninger til Højskolens Opkomst havde vist sig som paatrængende nødvendige. Ikke desto mindre

---

¹⁾ Denne Klage fremførtes 1564 af Kurfyrst August af Sachsen. (Grohmann, anf. Skr. I, 68—9).

²⁾ Se 1ste Del, S. 357, og Tillæg Nr. 117. Ligesom i Christian III's Tid anbefaledes undertiden Studenter af Kongen eller andre til Optagelse ved Fribordet i Helliggejsthus. Saaledes skrev K. Frederik 1560 til Professorerne, at de skulde forskafe Hans Villumsen «Underholdning til Øl og Mad der i Hospitalet hos de andre Studenter». Samme Aar bad Rigshofmester Ejler Hardenberg dem forskafe Jørgen Skrivers Sønner Kost og Underholdning i Helliggejst eller andensteds (Univ. Registrant 1633, Fol. 33, i Konsist. Arkiv). I Ny kirkehist. Saml. I, 48—9 findes en «Catalogus studiosorum, qui communi professorum consensu ad mensam in Coenobio S. Spiritus sunt recepti 1565—8». Ved enhver af Alumnerne er bemærket, hvem der havde anbefalet ham til Kosten. Almindelig var det en af Professorerne; men ogsaa Bisper og andre forekomme som «Intercessores». Da der nævnes c. 20 Alumner som antagne hvert Aar, synes Beneficiet paa den Tid kun at have kunnet nydes i eet Aar. Dette er vel sket af Hensyn til de mange Ansøgere. Tidligere kunde man derimod have Kosten i Klosteret mange Aar i Rad (se 1ste Del, S. 213).

er det til uforgjængelig Ære for Frederik II og hans Mænd, at de ikke lod sig skræmme tilbage af Rigets mislige Omstændigheder, men selv under Vaabenlarmen havde de aandelige Formaals Fremme for Oje.

Almindelig siger man, at Kommunitetet grundedes 1569, og med Rette, forsaavidt som Stiftelsen begyndte sin Virksomhed, og Fundationsbrevet udstedtes i dette Aar; men forøvrigt er der neppe Tvivl om, at Planen er ældre, og at der allerede tidligere er arbejdet paa dens Udførelse. Allerede «det ny Hus i Collegiigaarden», paa hvis Opførelse der arbejdedes i Aaret 1567, tyder hen i denne Retning ¹⁾. En saa vigtig Foranstaltning, som Kommunitets Stiftelse var, maatte jo vistnok ogsaa forberedes i længere Tid, skjønt man dengang ikke brugte saa mange Omsvøb som i vore Dage; navnlig maatte Rigsraadets Samtykke erhverves til den betydelige Donation af Kronens Gods, hvorpaa Stiftelsen grundedes. Men vi savne nærmere Efterretninger om de Forhandlinger, der ere gaaede forud for Oprettelsen ²⁾. Kun det vides, at det især var Rigshofmester Peder Oxe, den kgl. Hofprædikant M. Niels Nielsen Kolding og den theologiske Professor D. Rasmus Lætus, som ved deres Indflydelse hos Kongen bidrog til Planens Gjennemførelse. Saaledes fortæller ialfald Lætus selv ³⁾; og at han paa den Tid

¹⁾ Se foran S. 68—9.

²⁾ C. E. F. Reinhardt har i sit Skrift om Kommunitetet og Regentens fra deres Stiftelse indtil vore Dage (Hist. Tidsskr. 3 R. III, 16 Not. 2) henledet Opmærksomheden paa, at naar i senere Tid Stifterens Minde højtideligholdtes af Kommunitetets Alumner den 5te Januar, kunde denne Omstændighed tyde paa, at Stiftelsens Tilværelse maatte hidledes fra denne Dag.

³⁾ Er. Lætus, Res Danicæ, Francof. 1573, p. 498. Om Kommunitetets Stiftelse siges her bl. a.:

Has Fridericus opes atque hæc ingentia noster
Commoda, vel medio bellorum exercitus igne,

har været højt anset ved Hove, skjønnes deraf, at han umiddelbart før Kommunitetets Indvielse blev optagen i den danske Adelsstand, ret som om denne Ophøjelse, der var noget enestaaende i hin Tid for en studeret Mand, skulde være en Belønning for den Virksomhed, han havde udfoldet med Hensyn til Kommunitetets Stiftelse ¹⁾). Hovedfortjenesten tilfalder dog vistnok Kansler Johan Friis samt Peder Oxe, der ved sin fortrinlige Bestyrelse af Rigets Pengevæsen gjorde det muligt at afse saa meget af Kronens Midler, som der behøvedes til et saa kostbart Foretagende.

Indvielsen af Kommunitetet foregik paa Søndagen Jubilate, den 1ste Maj 1569, idet D. Niels Hemmingsen ved en latinsk Festtale indførte endel ny Alumner. Som nærværende ved denne Lejlighed nævnes kun D. Rasmus Lætus, M. Hans Guldsmid og M. Rasmus Katholm ²⁾). Deri Omstændighed, at saa faa af Professorerne vare tilstede, viser imidlertid, at denne Indvielse egentlig kun havde en foreløbig Karakter. Endnu var Stiftelsens Fundats heller ikke udstedt, og Kommunitetsbygningen var ikke istand,

-----

Decretoque manue Scholæ sic iunxit, vt esse
Præsidium Musis æternaque lucra iuventæ
Jusserit Hafnensi studiis, quæ vivat in urbe.
Vtque voluntati respondeat vsus, id Oxo
Muneris est Petro commissum prolinus: inde
Vt mystam e sacris Nielaum adjungeret, illum
Cui pridem notum peperit Coldingia nomen,
Hasque adeo magna tum res pietate gerebat.
Adderet et Lætum, qui commoda tanta Lyceo
Suaserat Hafnensi merito inscribenda: simulque
Vt largam Regis fælix Academia dextram
Sentire, et tali cumulari fænore posset.
His sibi tum iunctis Oxus rem perficit (etc.).

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 152. Lætus's Adelsbrev er udstedt d. 29 April 1569.

²⁾ A. Thura, *Idea hist. litt. Dan.*, p. 122. H. Beckman, *Communitatis Regiæ Havn. hist.* p. 9.

hvorfor Bispisningen indtil videre fremdeles maatte ske i Helliggejsthus. Dette gav iøvrigt, i Forbindelse med den Omstændighed, at den ny Stiftelse optog den ældre i sig og nærmest var en Udvidelse af samme, Anledning til, at Kommunitetet i den følgende Tid i daglig Tale og undertiden endog officielt kaldtes «Klosteret», saa at der ligesom forhen taltes om «Klostermaden», om «at faa Klosteret» o. lign., og at der i Tidens Løb dannedes ny Benævnelser (f. Ex. Klosterlatin), der mindede om, at den Bygning, hvor de fattige Studenters Bispisning i Begyndelsen var foregaaet, oprindeligt havde været et Helligaandskloster.

Den 25de Juli 1569 udstedtes Kommunitetets Fundats underskreven af Kongen og sytten Medlemmer af Danmarks Riges Raad ¹⁾. I Indledningen omtales Christiørn I's og Christian III's Fortjenester af Universitetet, og Kong Frederik tilkjendegiver det som sin Vilje ikke blot at opretholde men ogsaa at forbedre sine Forfædres Stiftelse. Nu havde han imidlertid erfaret, «at her udi Riget skulle være mange fattige Personer, som flitteligen have begyndt deres Studier, og om hvilke er godt Haab, at de med Tiden kunne være nyttige at bruge udi Religionen og udi andre Maader Riget til bedste, og de dog ikke ere formuendes, men af Armod saa undertrykte, at de deres begyndte Studia ikke kunne forfølge og fuldende». For at der da i Fremtiden «ikke skulde blive Brøst for lærde Mænd, som kunde være Religionen og Riget tjenlige», havde Kongen, Gud til Lov og Ære og Riget til Nytte og Gavn, for sig og sine Efterkommere besluttet at underholde 100 Studenter her ved Universitetet. I dette Tal var dog indbefattet de 20, som fra tidligere Tid havde haft deres Kost i Helliggejsthus. Til Underholdning

¹⁾ Originalen har jeg ikke fundet, og anser den derfor for tabt. Et Aftryk findes hos Beckman, *Commun. Reg. Havn. hist.* p. 160—82.

af de 100 Studenter henlagdes nu endel af Kronens Strøgods i Sjælland, som vistnok næsten altsammen tidligere havde ligget til Roskilde Bispestol, samt endvidere Kongetienderne (de tidligere Bispetiender) af 92 Sogne i Sjælland. Heri var ogsaa indbefattet, hvad Christian III i sin Tid havde henlagt til Helliggejsthus til Bispising af de 20 Studenter. Godset skulde være saa frit som Adelens eget Arvegods. Værdien deraf, Tienderne ibereguede, ansloges dengang til 60.000 Daler ¹⁾. Den aarlige Indtægt beregnedes til godt 4000 Daler ²⁾. Nu har Kommunitetet en aarlig Indtægt af 120—150,000 Daler ³⁾. Saa meget have Værdierne forandret sig i de forløbne 300 Aar!

Indkomsten af Godset og Tienderne skulde anvendes til Underholdning af 100 Studenter. De skulde daglig have fire Retter Mad til Middag og tre til Aften med tilhørende Øl. Fundatsen kalder det «en taalelig Forspising», og det maa indrømmes, at hvis Madens Kvalitet har svaret til Mængden af Retterne, behøvede Alunnerne ikke at gaa sultne frabords. Beneficiet kunde beholdes i fem Aar. Ud-nævnelsesretten havde det theologiske Fakultet, som ogsaa, naar Omstændighederne talte derfor, kunde forlænge Nydelsen af Beneficiet ud over de 5 Aar. I Regelen skulde ingen optages i Kommunitetet, før han havde studeret et Aarstid, dog kunde Undtagelse ske, naar der var «besønder-

¹⁾ Er. Lætus, De republica Noribergensium Epist. nuncupat. **** 3.

²⁾ I Fortalen til Commentaria in omnes epist. Apost. (dat. Kal. Jan. 1571) siger Hemmingsen til Frederik II: «Hic in Academia centum scholasticos liberali alis eleemosyna, quæ singulis annis excedit quatuor dalerorum millia, splendida in discentium vsum domo in area collegij extracta». Efter denne Beregning af Indtægten skulde man antage, at Godsets Værdi har været noget højere end 60,000 Dlr.

³⁾ Linde, Meddelelser ang. Kbhvns Univ. osv. for 1849—56. S. 1058—9.

ligt Haab» om vedkommende Ansøger. Da Stiftelsen var grundet nærmest i den Hensigt, «at Guds Ord og det hellige Evangelii Ministerium kunde forfremmes i disse Lande», skulde Alumnerne, foruden deres øvrige Studier, være forpligtede til «at læse og explicere den hellige Skrift» eller med andre Ord høre theologiske Forelæsninger. Viste de sig, uagtet gjentagne Paamindelser, forsømmelige heri, skulde de forvises fra Fribordet. Bepisningen skulde tillige med Godsets Bestyrelse forestaaes af «en beskeden og forstandig Mand», der i Fundatsen kaldes Forstander, men senere almindelig benævnedes Oeconomus. Den første Forstander hed Morten Skriver. Desuden skulde der beskikkes «en lærd og vel forfremmet Person, som kan være den øverste og besønderligste over det ganske Antal, hvilken ene skal have Magt til med sine Medbrødre at handle og paaminde om hvis (o: hvad) deres Lejlighed kan findes, og med Forstanderen, paa alle deres Vegne, om hvis deres Øl og Mad kan være anliggendes, at udrette, paa det at altingest desbedre kan være være til Vilje og Venskab i alle Maade». Denne Person, der altsaa skulde være en Slags Formand for de 100 Studenter, kaldtes siden Præpositus Communitatis eller Provst i Klosteret. De theologiske Professorer og Dekanen i det filosofiske Fakultet skulde saa ofte som muligt og mindst fire Gange om Aaret «indgaa i samme Studenteres Konvent og Forsamling, og der om deres Underholdning og andet flitteligen forfare, og hvis Brøst udi nogen Maade findes kan, den hjælpe at nedlægge og afskaffe». Overopsynet var forbeholdt Rigshofmesteren og Kongens Kansler i Forbindelse med Universitetets Konserveratorer ¹⁾ og Medlemmerne af det theologiske Fakultet, som,

¹⁾ Skjønt Universitetsfundatsen giver al fornøden Oplysning om, hvad der maa forstås ved «Conservatores Scholæ» (se 1ste Del, S.

hvis det var fornødent, kunde foredrage de forefaldende Sager for Kongen. De skulde hvert Aar høre Forstanderens Regnskab og meddele ham Kvittering, naar det fandtes rigtigt. Var der noget Overskud, skulde de fattigste af Alumnerne dermed hjælpes til Klæder, Bøger og anden Nødtørft.

Foruden disse Bestemmelser angaaende Kommunitetet selv indeholdt Fundatsen ogsaa andre, der vare af stor Vigtighed for Universitetet idethele. Saaledes forordnedes, at for Fremtiden ingen maatte blive immatrikuleret, med mindre han medbragte et Testimonium fra Rektoren i den Skole, han kom fra, og havde saadanne grammatiske Kundskaber, at han var skikket til at høre de Forelæsninger, der plejede at holdes ved Universitetet. Om nogen egentlig Adgangsprøve eller Examen artium synes der endnu ikke at have været Tale. Endvidere paalagdes det Biskopperne, at de for Fremtiden ikke maatte ordinere nogen til Præst, med mindre han havde studeret flittig og vel i nogle Aar ved Universitetet i Kjøbenhavn og medbragte Rektors Testimonium derfra. Havde vedkommende studeret udenlands, skulde han først prøves af de theologiske Professorer og modtage deres Vidnesbyrd om, at han i alle Religionsartikler kom overens med Guds Ords Tjenere her i Riget.

Endelig indeholdt Kommunitetsfundatsen ogsaa Stiftelsesbrevet for et andet akademisk Stipendium, det saakaldte Stipendium Regium, der ikke havde andet at gjøre med Kommunitetet, end at dettes Forstander skulde føre Regn-

---

406 fig.) have dog tvende Forfattere, der have behandlet Kommunitetets Historie, gjort sig skyldige i besønderlige Misforstaaelser i denne Henseende; saaledes antager J. Baden (Univ. Journal. I, 59) dem for de senere Inspectores Qvæsturæ, og Reinhardt mener (Hist. Tidsskr. 3 R. III, 46), at det var Rektor og Konsistorium.

skabet for Stipendiet. Forat Riget kunde have tilstrækkeligt Forraad paa lærde Theologer og Læger, bestemtes der nemlig, at Sorø, Antvorskov og Ringsted Klostre til sammen aarlig skulde udrede 400 Daler, der skulde anvendes «til fire danske Studenters ¹⁾ Underholdning udenlands», hvoraf tre skulde studere den hellige Skrift, og den fjerde Medicin; hver af dem skulde have 100 Daler aarlig. «Og skal ingen tilstedes at nyde eller bekomme samme Underholdning, med mindre end han tilforn er promotus Magister artium, og det ganske Universitet kjender ham duelig og bekvem til at blive en Doctor in Theologia eller Medicinis og udi Fremtiden at kunne med Ære, Frugt og Gavn være en Professor her udi Universitetet eller en Superintendent her udi Riget». «For allehaande Aarsagers Skyld», men vistnok nærmest af Omhu for Religionens Renhed, bestemtes tillige, at de tre Theologer ikke maatte tage Doktorgraden andensteds end ved Kjøbenhavns Universitet. — Det varede dog nogen Tid, inden Stipendiet traadte i Virksomhed, som man ser af et Kongebrev af 1ste Oktober 1570 til Abbederne i Sorø og Ringsted og Prioren i Antvorskov om uden Forhaling at yde hvad der var Klostrene paalagt til de fire Studenters Underholdning udenlands. Uagtet Klosterforstanderne nemlig tidligere havde faaet kongelig Befaling derom, havde de dog vist sig forsømmelige og hidtil intet ydet. Pengene skulde overantvordes «Forstanderen for de 100 Studenters Underholdning» ²⁾. Et Par Aar efter maatte det end yderligere indskjærpes, at samme Klosterforstandere skulde yde Pengene i en samlet Sum hver Paaske, da det

¹⁾ Heri maa ogsaa være indbefattet norske Studenter, da vi siden finde saadanne blandt Stipendiaterne, uden at nogen særlig Bestemmelse derom er givet.

²⁾ Tegn. o. a. Lande. IX, 178—9.

ikke var Studenternes Lejlighed, naar de opholdt sig udenlands, oftere at sende Bud og at modtage det dem tilkommende Stipendium i flere Terminer¹⁾. Forøvrigt er det at antage, at Klostrenes ældre Forpligtelse til at underholde Studenter ved Universitetet, er bortfalden, efterat det ny Paalæg er traadt i Kraft.

Hvad selve Kommunitetet angaar, da melder en gammel Kilde, at det 1570 fik sit Lokale, Spisesal, Bryggers osv., paa Studiigaarden. Andre Efterretninger kunde tyde paa, at Flytningen fra Helliggejsthus først er foregaaet et Par Aar senere. Da Professorerne, som det synes, alt tidligere havde opgivet Planen om at benytte det i Aaret 1567 opførte «ny Hus i Collegiigaarden» til Studenterboliger, have de maaske overladt det til Kommunitetet, og det er da vel blevet fuldført og indrettet efter sin forandrede Bestemmelse. Eller ogsaa er der, maaske for kongelig Regning, opført en egen Kommunitetsbygning. En saadan blev ialfald tilvejebragt i den nærmeste Tid efter Kommunitetets Stiftelse²⁾. Bygningen laa paa Studiigaardens Grund ud til

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 165.

²⁾ I Marts 1570 havde Kommunitetsalunnerne endnu deres Bord i Helliggejsthus (Ny kirkehist. Saml. I, 37). Men samme Aar er det rimeligvis flyttet hen til den ny Kommunitetsbygning; thi Universitetets Jordebog, skreven 1603, indeholdt følgende Notits: «1570 fik Communitetet sit Cœnaculum, Bryggers etc. paa Studiigaarden» (Ped. Holms Optegnelse i Kallske Saml. 148 Fol.). Denne Efterretning stadfæstes ved Hemmingsens tidligere anførte Bemærkning (se foran S. 81 Not. 2). Uheldigvis mangler Universitetets Regnskab fra 1 Maj 1570 til samme Tid 1571, hvori man nærmest kunde have ventet at finde Oplysninger om Kommunitetsbygningen. I det følgende Aars Regnskab (1571—72) findes flere mindre Udgifter anførte til «Bygningen udi Collegii Gaard», deriblandt: «to Tylter Deller kom til Svalen udi Studiigaard»; «14 Deller kom at klæde udenfor de Vinduer paa det ny Hus ud til Gaden (Nørregade), og samt kom til Svalen». Af den sidste Post fremgaaer det,

Nørregade. Den var opført af Bindingsværk og neppe sænderlig rummelig, men den kunde dog indtil videre tilfredsstille Tidens tarvelige Fordringer i Henseende til Hyggelighed og Bekvemmelighed ¹). Da der ikke var nogen Plads for Økonomen i denne Bygning, lejede Universitetet i November 1572 af Professor Hans Guldsmed det Hus paa Studiigaarden, hvori denne hidtil havde haft sin Residens, og gjorde det til Bolig for Kommunitetsforstanderen, Morten Skriver ²). Men da der allerede i April 1573 indløb Klager til Konsistorium fra samtlige Kommunitetsalumner over denne Forstander, idet der ankedes over, at Maden, som han leverede, var slet og urenlig behandlet, og da disse Klager understøttedes af Provsten, gave de Anledning til, at Morten Skriver blev afskediget, og Professor M. Klavs Lavritsen Skavbo efter Peder Oxes Forslag beskikkedes til

---

at •det ny Hus•, der kun kan være Kommunitetsbygningen, væsentlig har været færdigt dengang, og at Paaklædningen af de omtalte Brædder har været en Udbedring paa den alt fuldførte Bygning. Svalen har derimod vistnok hørt til det 1544—5 opførte Hus ud til Kirkegaarden (se 1ste Del, S. 119). I Acta Consist. 8 Novbr. 1571 findes følgende: •Mandatum est qvæstori, ut domum novam appositam Collegio curet claudi versus orientem fenestris vitreis, versus orientem vero asserbis•. Samme Dag vedtoges det, at der af Kommunitetsalumnerne skulde udvælges 20, der skulde have sex Skilling ugentlig indtil Jul (Ny kirkehist. Saml. I, 49). Disse Penge have rimeligvis været en Erstatning for Bispisningen, hvori der maaske er indtraadt nogen Forstyrrelse ved det ovennævnte Bygningsarbejde. Endnu kunde det bemærkes, at naar der i et Kongebrev af 16 Maj 1572 (se Tillæg, Nr. 162) endnu omtales •de Studenter i Helliggejsthus•, maa Brugen af dette Udtryk vistnok bero paa en Uagtsomhed.

¹) Jfr. Hist. Tidsskr. 3 R. III, 18—19. Allerede 1586 maatte der opføres •et nyt Bryggers ud til Nørregade•, i hvilken Anledning Kommunitetets Forstander Mats Michelsen laante 500 Dlr. af Universitetet (Univ. Registrant 1633, Fol. 58, samt Tillæg, Nr. 247).

²) Ny kirkehist. Saml. I, 52—3.

Økonom, uden at han derfor opgav sin Plads og sine Emolumenter som Lærer ved Universitetet ¹).

Samme Aar (1573) udfærdigedes de første Love for Kommunitetet. De udfyldte hvad der mangle i Stiftelsens Fundats og ere af Vigtighed ikke blot med Hensyn til Kommunitetet men ogsaa til Oplysning af adskillige Sider af hin Tids akademiske Liv. Et udførligere Uddrag af dem maa derfor finde Plads her: 1. Provsten skal vælges af Dekanerne ved Bordene og stadfæstes af de theologiske Professorer. Det er hans Pligt at have flittigt Opsyn med Alumnernes Sædelighed, at paamine de fejlende og angive de gjenstridige for Theologerne, og han skal sørge for, at alt gaar sømmeligt og anstændigt til saavel ved Bordet som udenfor det. Hvo der vægrer sig ved at lyde ham, skal straffes efter Theologernes Skjøn. 2. Ved hvert Bord skal der være en Dekan, der vælges af sine Bordfæller og stadfæstes af Provsten. Hans Pligt er det at sørge for, at alt gaar anstændigt og beskedent til ved Bordet. Hvis nogen forser sig, kan Dekanen melde det til Provsten og denne til Theologerne, om det synes fornødent. 3. Ved Middagsbordet skal der altid oplæses noget af Bibelen, og ved Aftensbordet efter Bordbønnen skal Melanchtons Krønike eller noget andet historisk læses, efter Provstens Anvisning. Paa Helligdagene læses ved Middagsbordet Dagens Evangelium med Luthers, Melanchtons, Hemmingsens eller en andens Forklaring. 4. Borddisputatser skulle holdes de fire Dage om Ugen, nemlig Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag; men om Onsdagen og Lørdagen skulle Alumnerne fremsige hvad de efter Dekanernes Anvisning have lært udenad ²). Hvis nogen viser sig forsømmelig heri og ikke

¹) Ny kirkehist. Saml. IV, 276—7.

²) Nærmere Oplysning om Øvelserne indeholder en Tavle over •Exer-

agter Paamindelser, skal han miste Kosten. 5. Fra det Øjeblik af Alumnerne træde ind i Kommunitetsbygningen, skulle de tale Latin eller Græsk. Hvis nogen benytter sig af Modersmaalet, skal han straffes efter sine Bordfællers Skjøn. Hvis han imidlertid gjør det hyppig og ikke vil rette sig, skulle Theologerne berøve ham Kosten. 6. Hvis nogen bærer Vaaben, eller vækker Tumult paa Gaden, eller har utilladelige Kjærlighedsforbindelser, eller findes drukken, eller forsømmer sine Forelæsninger og Prædiken, og det gaar tiere paa, skal han efter Theologernes Kjendelse miste Kosten. 7. Ingen maa antages til Kosten, uden han overensstemmende med Fundatsen har Testimonium fra sin tidligere Lærer og er fattig, har gode Kundskaber i Grammatikken og er bleven examineret af Theologerne, og har opholdt sig et helt Aar ved Akademiet. 8. Alumnernes Deklamationer og Disputationer skulle foregaa i det pædagogiske Lektorium. 9. Da Alumnernes Tal er stort, skulle de deklamere hver Helligdag (undtagen naar der disputeres) Kl. 1 om Vinteren og Kl. 4 Eft. Mid. om Sommeren. 10. I det pædagogiske Lektorium skulle Baccalaurei artium disputere, d. e. de skulle præsidere der ved Disputationer to Gange om Maaneden, om Søndagen fra Kl. 1 til 2. Efter Orden fremsættes grammatiske, dialektiske, rhetoriske, fysiske og undertiden matematiske Theses, af de Videnskaber, som der holdes offentlige Forelæsninger over, men faa, idethøjeste tre Theses af hver Slags. Kommunitetsprovsten skal ordne dette under Theologernes Overopsyn; men Dekanen i det filosofiske Fakultet eller en anden af Magistrene (Profesorerne i det filos. Fak.), som Dekanen anmoder derom,

---

citia quotidiana Studiosorum in regia Communitate., aftrykt hos Beckman ad p. 16.

skal være Moderator, forat Disputationerne, som anstilles for at være til Nytte, ikke skulle udarte til Strid og Kjævelierer, der ere uværdige for hæderlige Studenter. Naar Magisteren derfor giver Tegn, skal den, som disputerer paa en Maade, der egner sig til at vække Strid, tie, hvem han end er. Men hvis nogen modsætter sig Magisteren paa en gjenstridig Maade, skal han straffes i Forhold til Forseelsen, og Magisteren skal ikke være forpligtet til at besvare de fremsatte Argumenter, men simpelthen paalægge de stridslystne Tavshed, paa det at alt maa gaa anstændig til ¹⁾.

En Afskrift af disse Love bleve ophængt paa en Tavle i Kommunitetsbygningen; og ikke længe efter (27de Januar 1574) stadfæstede Kongen nogle af de her givne Bestemmelser saamt enkelte andre, som Rektor og Professorer havde vedtaget med Hensyn til Kommunitetsalumnernes Øvelse og Forfremmelse i boglige Kunster. Saaledes anordnedes, at naar nogle af Terents's Komedier vare læste ud, skulde Alumnerne offentlig agere dem efter Rektors og Theologernes nærmere Anvisning. Naar nogen havde nydt Kommunitetet i tre Aar, og saa ikke fandtes skikket til at tage den filosofiske Bakkalavrgrad, skulde han forvises fra Kosten. Dekanen i det filosofiske Fakultet skulde hvert Aar i Faste-tiden promovere dem, der meldte sig og fandtes skikkede til Bakkalavrgraden. Endelig tilstodes der de Studenter, der toge Del i Disputationerne, en Betaling for deres Deltagelse i disse Øvelser; en Opponens skulde have 4 Skilling, en Respondens 8 Sk. og Præses 12 Sk. ²⁾. — Endelig ud-

¹⁾ Disse «Leges Scholasticorum, qui liberalitate regia in domo collegii aluntur», findes trykte hos Beckman, Commun. Reg. Havn. Hist. p. 18—22.

²⁾ Se Tillæg Nr. 172. Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 275.

stedte de theologiske Professorer, hvem Tilsynet med Kommunitetet nærmest var betroet, nogle nøjere Bestemmelser om Adgangen til «Kongens Kost» (mensa s. quadra regia), som Beneficiet almindelig kaldtes. Saaledes fastsattes der, at ingen maatte indskrives til Kosten, uden han først var offentlig examineret og approberet af de theologiske Professorer. En saadan Examen skulde holdes mindst en Gang om Aaret efter forudgaaende Indbydelse. Hvem der bestod Prøven, blev indskreven i en egen Matricula Communitatis, der førtes af en af de theologiske Professorer. Naar de, som vare indskrevne, efter deres Tur fik Adgang til Kosten, maatte de aflægge Ed paa at vise Lydighed mod Provsten og Dekanerne og forøvrigt at overholde hvad de allerede ved Ed havde lovet Universitetets Rektor, dengang de bleve immatrikulerede ved Universitetet. Senere føjedes den Bestemmelse til, at de, der fik Adgang til Kosten, skulde forevise mindst fire Lektiebøger, til Bevis paa at de hørte saa mange af de Forelæsninger, der paa den Tid holdtes. For Dekanerne og Provsten foreskrevs ogsaa en Ed, som de maatte aflægge ved Tiltrædelsen af deres Stilling. Dekanerne maatte bl. a. love at passe paa, at der kun blev talt Latin ved Bordet, at de foreskrevne Øvelser ikke forsømtes, og at ingen tog sin Dreng (famulus) med til Bordet eller borttog noget af Levningerne, der skulde overlades Exspektanterne. Overtrædelser af Lovene skulde meldes til Provsten. Denne maatte i sin Embedsed forpligte sig til at holde Studenterne til at høre Professorernes Forelæsninger og at føre et ærbart Levned. Grovere Forseelser hos Alumnerne, saasom Skjørlevned, Drukkenskab, Nattesværmen o. l., skulde han melde til de theologiske Professorer. Endelig maatte han — hvad man skulde tro fulgte af sig selv — love ikke selv at være

Ophavsmand eller Deltager i nogen Stempling eller Konspiration mod de akademiske Lærere ¹⁾).

Saaledes var med al Omhu den Stiftelse grundet, som indtil denne Dag har lettet saamangen fattig Student Videnskabernes trange Vej, og som giver en saa fordelagtig Forestilling om Kong Frederik II's Omhu for at fremme de boglige Kunster i hans Riger. At de foreskrevne Øvelser i en langt senere Tid afskaffedes som unyttige, beviser formentlig ikke, at de vare det, dengang de indførtes. Hovedsagen var dog, at en ikke ringe Mængde fattige Studenter fritoges for at tigge deres Brød, noget der ellers ingenlunde var ualmindeligt paa hin Tid ²⁾. — Den Plan, som allerede K. Christian III havde haft, og som Kansler Johan Friis forhen havde søgt at faa fremmet, nemlig Tilvebringelsen af Boliger for Studenterne, blev optagen igjen af K. Frederik II nogen Tid efter Kommunitetets Oprettelse. Den 27de Januar 1574 skrev Kongen nemlig til Righshofmester Peder Oxe, at da det ansaas for hensigtsmæssigere saavel for Kommunitetsalumnernes Øvelser som for Forelæsningerne og for Professorernes Opsyn med dem, om de kunde have deres Bolig paa Studiigaarden, saa skulde Righshofmesteren paa Kongens Regning der lade opføre en grundmuret Bygning, hvori der skulde indrettes Kamre til Alumnerne, saa de kunde bo sammen to og to, og tillige en «Kommunstue», hvor Bispisningen kunde foregaa. De nødvendige Materialer skulde snarest mulig indkjøbes, forat Bygningsarbejdet strax kunde gaa for sig det tilstundende Foraar ³⁾. Skjønt det saaledes aabenbart var Kongens Vilje,

¹⁾ Beckman, Commun. Reg. Havn. Hist. p. 12—15.

²⁾ Paa Landemodet i Odense 1570 vedtoges saaledes, at ingen maatte give omløbende, betlende Studenter nogen Almisse, med mindre de foreviste Anbefaling fra Bispnen (Suhms Saml. II, 2, 146).

³⁾ Se Tillæg, Nr. 171.

at Sagen skulde fremmes med Iver, blev der dog ikke noget deraf. Mulig have de store Sørustninger, som kort efter foregik, lagt Beslag paa Regjeringens Pengemidler; maaske ogsaa den Dyretid, som indtraadte i den strænge Vinter 1574, og som nødte Kongen til med en ikke ubetydelig Pengesum at understøtte trængende Personer i Kjøbenhavn ¹⁾, kan have bidraget til at udtømme de Fonds, hvorfra Midlerne til Bygningens Opførelse skulde have været hentede; nok er det, det blev ved Kongens gode Vilje, og Æren for Regensens Stiftelse forbeholdtes hans endnu ufødte Søn Christian IV.

Ved Kommunitetets Stiftelse havde K. Frederik paa en storartet Maade antaget sig de fattige Studenter. Det varede ikke længe, inden han viste, at det ogsaa var hans Agt at forbedre Professorernes økonomiske Stilling, noget hvortil der vistnok var følelig Trang, da Pengene ikke rakte saa langt som i tidligere Tid, og Godsindtægterne ikke vare

¹⁾ Den 19de Febr. 1574 udgik der kgl. Befaling til Biskop D. Povl Madsen og D. Niels Hemmingsen om i Forbindelse med den kgl. Hofprædikant M. Christoffer Knoff at forestaa Uddelingen af 1000 Daler, som Kongen havde givet til de fattige i Kbhvn, efterat han havde bragt i Erfaring, at der i Kbhvn var meget fattigt Folk og husarme og andre, som lide stor Nød og Trang udi denne store Vinter, og ingen Hjælp eller Underholdning have til Klæde og Føde. (Sjæl. Tegn. XII, 238). Den 28de Juni s. A. stiftede Kongen i Forbindelse med Rigsraadet og nogle andre af Adelen et Legat paa 10,000 Daler, hvoraf den aarlige Rente (500 Daler) skulde uddeles til husarme Folk i Kjøbenhavn. Som saadanne skulde ikke regnes Studenter, Pøblinge, Bøsseskytter og Baadsmænd med deres Hustruer, som have deres Besoldning af os. Legatet skulde bestyres af Biskoppen, den første af Universitetets Theologer og den ældste af Borgmestrene (Hofmans Foundationer. X, 257—61. Det originale Gavebrev findes i Konsist. Arkiv, jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 277. Borgmestere og Raads Bekjendelse om Modtagelsen af ovennævnte betydelige Legatkapital findes i Orig. i Geh.-Ark., Saml. «Sjælland og Moen» Nr. 124).

stegne under Krigen. Til den Ende gjorde han Professorerne det Forslag, at de skulde dele Universitetets Gods imellem sig, og enhver af dem overtage Bestyrelsen af saa stor en Del deraf, som forholdsvis kunde tilfalde ham ifølge hans Embedsstilling. Meningen var formodentlig den, at Udgifterne til en Kvæstor derved skulde spares, og at Professorerne kunde faa mere ud af Godset, naar hver havde sin Del at styre og at hæve Indtægterne af. Universitetets Rektor D. Niels Hemmingsen forelagde den 16de Juni 1571 Sagen til Betænkning i Konsistorium med den Bemærkning, at Kongen vilde være tilfreds med en saadan Ordning, hvis Professorerne fandt, at den var til Nytte for dem selv eller for Universitetet i det hele. Meningerne om Sagen vare imidlertid meget delte. Vel var der ikke faa af Professorerne, som mente, at Sagen ingen Vanskeligheder havde, og de udtalte, at da Hofpræsten M. Niels Kolding allerede havde kongelig Bemyndigelse til at drage Omsorg for Godsets Distribution mellem Professorerne, skulde man med Tak gaa ind paa Forslaget. Nogle af de vægtigste Stemmer, saasom Hemmingsen, Biskop Povl Madsen og M. Klavs Skavbo, holdt imidlertid paa, at Professorerne vilde forhindres i deres Studeringer og Forelæsninger, hvis de tillige skulde være Godsforvaltere, de vilde derved indvikles i Retsager og i andre Bryderier, som ikke kunde andet end indvirke forstyrrende paa det, som var Hovedsagen i deres Embedsgjerning¹⁾. Følgen heraf var, at Sagen blev stillet i Bero og først optagen mange Aar efter (1625), men sikkert ikke til Universitetets Bedste. — Forøvrigt var det ikke Kongens Mening, at Professorerne maatte handle med Universitetets Gods efter Behag; thi den 31te Januar 1571

¹⁾ Ny kirkehist Saml. I, 41—3 (Slutningen af den i Not. 25 der meddelte Bemærkning udgaar dog som urigtig).

havde han skrevet til de højlærde, at da han havde erfaret, at der bortsolgtes af Universitetets Gods, saa forlangte han en klar Fortegnelse over hvad der var afhændet, hvad enten det var Jordegods, Kjøbstedgods eller andet, forat «kunne vide at rette sig derefter ¹⁾». Vi anse det dog for tvivlsomt, om Professorerne havde afhændet andet af Universitetets Gods end den Gaard i Kjøbenhavn, de et Par Aar tidligere med Kongens Stadfæstelse havde solgt til Bogfører Baltzer Kaus, og det Gods i Flakkebjerg Herred, de 1563 havde overladt Kansler Johan Friis ²⁾. Imidlertid var det maaske dog en gavnlig Mindelse for dem om at opretholde Fundatsens Bestemmelse om Universitetsgodsets Uafhængelighed. — Samme Bestræbelse for at bringe paa Fode igjen hvad der under Krigens Forstyrrelser var kommet i Ulave, viste sig ogsaa i en kongelig Befaling af 29de Juli 1571 til Herredsprovsterne i Skaane og Halland. Universitetet havde i nogle Aar ikke faaet en Del af de Penge, som skulde ydes det af Kirkerne (Studiiskatten). Kongen befalede nu, at disse Penge skulde indkræves og sendes til Rigskansler Ejler Grubbe, der atter skulde overlevere Universitetet dem; og for Fremtiden skulde Provsterne sørge for, at Pengene bleve ordentlig indkrævede og fremsendte ³⁾.

Inden de ovennævnte Forhandlinger om Fordelingen af Jordegodset mellem Professorerne havde fundet Sted, var der allerede paa anden Maade gjort et væsentligt Skridt til

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 158.

²⁾ Se foran S. 51 og 68—9 Not. I Universitetets Regnskaber maatte have været antegnet, om der ellers var solgt noget af Godset; saavidt vi have bemærket, findes der dog intet derom. Men der mangler rigtignok enkelte Aarsregnskaber.

³⁾ Tegn. o. a. Lande. XI, 347—8. Smst. findes et Kongebrev af samme Dag til Bispem i Lund, M. Tyge Asmundsen, om at tilholde Provsterne at gjøre deres Pligt i denne Henseende.

en betydeligere Forbedring af Universitetslærernes Løn, skjønt Resultatet først senere blev bekendtgjort. Af de Forhandlinger, der forberedte denne vigtige Akt, der almindelig kaldtes og i visse Maader kan betragtes som en ny Foundation af Universitetet, har Professor Johannes Sascerides i et Skrift, kaldet Eugnomonum liber, givet os en episk Skildring ¹⁾. Han fortæller: de filosofiske Professorer, som vare værst stillede, da de kun havde halvt saa meget i Løn som Lærerne i de højere Fakulteter, klagede deres Nød for Kongens danske Hofpræst, M. Niels Kolding, der som Besidder af S. Laurentii Kapel i Roskilde siden 1568 var en af Universitetets Konservatorer, og de bad ham være deres Talsmand hos Kongen. Han lovede villig at tage sig af Sagen og udspurgte derpaa Kvæstoren, Professor Hans Guldsmid, nøje om Universitetets økonomiske Stilling. Efter saaledes at have skaffet sig nøjagtige Oplysninger om Forholdene, benyttede han en gunstig Lejlighed til at tale til Kongen om Sagen. Da han hos denne fandt et aabent Øre for de højlærdes Begjæring, traadte han i Forbindelse med Righshofmester Peder Oxe, der, ligesom de to andre Universitetskonservatorer Hans Skovgaard og Lic. Kaspar Paslich, fandtes villig til at fremme Professorernes billige Ønsker. Skulde imidlertid noget Gods, hvorover Kronen havde Dispositionsret, for bestandig henlægges til Universitetet, maatte Rigsraadets Samtykke først erhverves. Hel malerisk beskriver Sascerides, hvorledes Rigets Herrer da samledes paa Kjøbenhavns Slot den 1ste April 1571, hvorpaa Kongen traadte ind i deres Forsamling og tog Plads ved det blomstersmykkede Bord i den med kostbare Tapeter prydede Raadssal, medens Rigsraaderne tog Sæde om Bordet

¹⁾ Trykt i Forbindelse med samme Forfatters Carmen gratulatorium ad Fridericum II de nato illi filio primogenito. Hafn. 1577.

efter deres Embedsaldar. Derpaa stod Peder Oxe frem og holdt en Tale om den gjenerhvervede Fred, som Riget saalænge havde sukket efter, samt opfordrede Herrerne til at takke Gud, der atter havde givet rolige Tider, og at være betænkte paa Midler til at læge de Saar, Krigen havde slaaet. Blandt andet henledte han Opmærksomheden paa Universitetet, der trængte til Hjælp, da Lærerne ikke længere kunde nøjes med den Løn, der var tillagt dem paa en Tid, da alle Fornødenheder vare billigere end nu. M. Niels Kolding havde i Forvejen gjort Udkast til de Forslag, der i denne Henseende skulde foredrages for Raadet. Disse vandt da ogsaa Bifald, og hvad der saaledes var vedtaget af Herredagen, udstedtes, efter nærmere at være drøftet og sat i Stil. et halvt Aar senere, den 11te September 1571. som et aabent Brev under Kongens og tolv Rigsraaders Haand og Segl ¹⁾).

Dette Brev, der, efter hvad vi alt have bemærket, almindelig kaldes Kong Frederik II's ny Foundation af Universitetet. begynder med en lang Indledning om den gjen-vundne Freds Velsignelse og om den Pligt, det var, at vise Gud sin Taknemmelighed ved at antage sig alt det, der kunde tjene til at fremme Guds Dyrkelse, den rene Lære og «godt Politis Ordning» i Riget. Derpaa omtales, hvad K. Christian III havde gjort for Religionen og Højskolen, og Kong Frederik udtaler det som sin Vilje ikke blot at opretholde sin Faders Værk, men ogsaa at fremme og forbedre det. Der var allerede sørget for Studenternes Underholdning ved Kommunitetets Oprettelse, det gik da heller

---

¹⁾ Den egentlige Donation, og med andet havde Rigsraadet ikke at gøre, blev, ifølge Frederik II's Krønike udg. af Resen S. 262, allerede udstedt d. 5 April 1571. Jfr. Bartholin, De ortu et progressu Acad. Hafn. Bl. C 1.

ikke an, at de, som skulde lære og optugte dem, led Nød; thi da vilde der med Tiden blive «Brøst for flittige Lærde- mænd, som skikkelige og duelige ere Universitetet at fore- staa». Paa det at den høje Skole altsaa maatte blive ved Magt og forsynes med gode, forstandige Lærde mænd, som kunde undervise og optugte Studenterne i den hellige Skrift og andre boglige Kunster, og forat de ikke ydermere skulde have Grund til at klage og bede om Forøgelse af deres Løn, havde Kongen besluttet sig til at henlægge nogle Kannikedømmer og Vikarier i Roskilde og Lunds Domkirker til de højlærdes Underholdning. Saaledes bleve tre Kanni- dømmer i Roskilde, hvormed de tre daværende theologiske Professorer vare forlenede, perpetuerede til Embederne. Den juridiske Professor skulde have S. Anne Alters Vikarie i Kongens Kapel i Roskilde, hvormed Rentemester Joachim Beck for Tiden var forlenet¹⁾; dog skulde den daværende Prof. jur. D. Albret Knoppert beholde det Kannikedømme i Roskilde, som han alt havde. Den første medicinske Pro- fessor skulde efter D. Cornelius v. Hamsforts Død have det Vikarie ved S. Nicolai Alter i Roskilde, som denne nu be- sad; anden Medicus skulde have et Kannikedømme samme- steds, saasnart det blev ledigt ved den daværende Besidders Død. De sex Professores Artium skulde have de saakaldte

---

¹⁾ I Konsist. Arkiv (Pakken Nr. 1) findes et Lejebrev, udstedt i Ros- kilde, die b. Laurentii 1516, hvorved Iver Bertelsen, perpetuus Vicarius til S. Anne Alter i Vor Frue Kirke i Roskilde, lejer til Skipper Severin Christierusen, Borger i Kbhvn, Alterets Gaard i Kbhvn mod en aarlig Jordskyld af tre lødige Mark. Brevet har følgende Paategning: «Denne Jordskyld er frikjøbt Ao. 1631 d. 17 Febr. for 120 lødige Mk., som gjør 112½ enkende Daler, hvoraf Renten, som er 6 Dlr. 3 Ort, stedse skal følge Possessorem Altaris S. Annæ, som er Jurisconsultus Academix, efter Kgl. Maj. b. m. Fred. 2 Foundation forlent».

«Præbendæ sex», som Jens Grand i sin Tid havde stiftet ved Roskilde Domkirke. Dog forbeholdtes der den dialektiske Professor omtrent en dobbelt saa stor Andel, som den, de øvrige fik, paa Grund af at han skulde vikariere for Sjællands Biskop, naar denne ved Visitatsrejser var forhindret i selv at holde theologiske Forelæsninger. Til de to pædagogiske Professorer henlagdes tvende Vikarier i Lund. Hver Professor skulde selv bestyre det til hans Embede saaledes henlagte Kapitelspræbende; Universitetets øvrige Gods skulde Kvæstoren derimod fremdeles forvalte og aarlig gjøre Højskolens Konservatorer Regnskab for Indtægt og Udgift. Med Hensyn til Fordelingen af nogle Naturalydelse, som Professorerne havde Hævd paa, bestemtes, at Lærerne i de højere Fakulteter (Doctores) skulde have tre Parter, naar Magistrerne fik to ¹⁾). Endvidere forhøjedes endel af Lærernes Pengeløn saaledes, at de to theologiske Professorer fik 300 Dlr. aarlig, medens de før kun havde haft 200 Dlr. Sjællands Biskop fik intet Tillæg, da der paa anden Maade var sørget for Lønning af hans Vikarius. Den juridiske og de medicinske Professorer bleve staaende ved den samme Løn, de hidtil havde haft, nemlig 200 Daler ²⁾). Derimod fik de ordinære filosofiske Professorer et Tillæg af 50 Dlr., saa at deres Aarsløn nu blev 150 Daler. Pædagogernes Løn fordobledes, saa de for Fremtiden havde 100 Dlr. aarlig. Disse Tillæg i Lønningerne skulde afholdes af Universitetets sædvanlige Indkomster, som nu ogsaa, da Krigen var tilende, og Godsindtægterne steg, navnlig ved de højere Kornpriser

---

¹⁾ Se foran S. 66.

²⁾ Aarsagen var vistnok den, at disse Professorer havde andre Indtægtskilder: Juristen var nemlig kongelig Raad, og Medicinerne havde ikke ubetydelige Indtægter af deres Lægepraxis.

og en bedre Bestyrelse, uden Vanskelighed bleve istand til at bære den forøgede Byrde ¹⁾).

Den «ny Fundats» indeholdt fremdeles Bestemmelser, som nærmere regulerede forskellige Forhold, der fremgik af Professorernes Stilling som Bestyrere af det dem tillagte Præbendegods og som Medlemmer af Domkapitlet i Roskilde. Det forbødes dem saaledes strængelig at afhænde noget af Godset, og hvis nogen købte eller pantede noget deraf til sig, skulde han ikke blot tilbagegive Godset, men ogsaa miste de Penge, han havde givet derfor. Ingen Professor maatte imod Loven forurette nogen Bonde paa sit Præbendegods; kom der Klage, skulde «Rektor og menige Universitet» alvorlig paaminde vedkommende. Som Medlemmer af Kapitlerne skulde Professorerne være disses Love og Statuter hørige og lydige, og med de andre Kanniker deltage i Underholdningen af fattige Skolebørn ²⁾). Endvidere skulde to Doktorer og tre Magistre møde i Roskilde paa de sædvanlige Tamperdage og tage Del med de residerende Kanniker i Paakjendelsen af stridige Ægteskabssager. Forøvrigt stadfæstede denne Fundats Kapitlernes Friheder og Privilegier, og der lovedes Restitution af det Gods, som kunde bevises med Urette at være kommet fra dem ³⁾).

M. Niels Kolding, hvem Tilvejebringelsen af dette Tillæg til Universitetslærernes Løn saa væsentlig skyldtes, havde den Fornøjelse en Ottedagstid efter Udstedelsen af den «ny

¹⁾ Medens Universitetets Indtægter i Krigsaarene gennemsnitlig havde været 2850 Daler om Aaret, vare de i det følgende Tiaar aarlig henved 1000 Dlr. højere.

²⁾ Ved Kongebrev af 19de Januar 1569 (se Tillæg, Nr. 150) var det allerede paalagt de Professorer, som havde Kanonikater i Roskilde, at give deres Skjerv til de fattige Skolepeblinges Underholdning.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 160. Jfr. Nyt hist. Tidsskr. IV, 136 flg. Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Reform 2 Udg. S. 188 flg.

Fundats« at overbringe og oplæse den for Professorerne, der vare samlede i Kapitelshuset ved Vor Frue Kirke. Samtidig røgtede han et Hverv, Kongen havde givet ham, idet han paalagde de højlærde for Fremtiden med Flid at varetage deres Embede med Forelæsninger og Disputationer, hvortil de nu havde saa meget desto større Aarsag, da de ved Kongens Omsorg for dem vare blevne fritagne for de Bekymringer for det daglige Udkomme, som hidtil havde trykket dem ¹⁾. — Nogen Tid efterat den ny Fundats var given, samledes de sex filosofiske Professorer i Roskilde for under Vejledning af Mænd, der vare nøje inde i Kapitlets økonomiske Forhold, at dele de sex Præbender mellem sig efter den Anvisning, som Gavebrevet indeholdt. Delingsdokumentet udfærdigedes den 8de Oktober 1571 i Bispens, M. Niels Koldings og D. Hans Frandsens Nærværelse. Ifølge dette fik hver af de sex Professorer et aarligt Tillæg af omtrent 83 Tønder Korn foruden den uvisse «Herlighed» af Godset, der dog ikke kunde beløbe sig til ret meget. Dialecticus fik en dobbelt Portion. Skovene skulde være tilfælles. Mente nogen sig brøsthouden ved denne Deling, skulde Universitetets Konservatorer hjælpe ham til Rette; dog maatte Reklamationen ske inden to Aar, thi efter den Tid kunde ingen mere klage ²⁾.

Der kunde være Grund til paa dette Sted endnu at omtale de bedre ydre Vilkaar, som efter Kongens Bestemmelse ved denne Tid bleve mange af Kirkens Tjenere tildelt ³⁾,

¹⁾ Slangendorp, Oratio de initiis doctrinæ religionis etc. Bl. Q 2v. Ny kirkehist. Saml. I, 47. Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 262.

²⁾ Delingsdokumentet er trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 166 flg. tilligemed nogle Bemærkninger om disse Præbenders Værdi.

³⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 386—9. V, 181 flg. Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Reform. 2 Udg. I, 190—1.

tilligemed de Foranstaltninger, Kong Frederik traf forat hæve Skolevæsenet og lette fattige Peblinges Skolegang ved rigelige Understøttelser. Thi paa begge disse Maader fremmedes, om end kun middelbart, Universitetets Opgave. Vi skulle dog indskrænke os til her at omtale Skolerne, der kunne betragtes som Universitetets Forgaard. En nøjagtig Paavisning af hvad der i Frederik II's Tid og navnlig i de nærmeste Aar efter Syvaarskrigen skete for at hæve disse, vilde imidlertid kræve en egen Undersøgelse. Vi maa derfor lade det være nok med nogle Exempler. Til Lunde Skole havde Kongen saaledes 1561 henlagt Kronens Tiende af 40 Sogne i Skaane, og paa lignende Maade havde han sørget for de andre skaanske Skoler ¹⁾. Hvad Roskilde Skole angaar, drog Kongen ikke blot (1569) Omsorg for, at Kannikerne og Vikarierne maatte afgive Bidrag til fattige Peblingers Underholdning, og at noget gejstligt Gods henlagdes til Lønning for fire Hørere ²⁾; men 1570 bestemte han Duebrødre Klosters Gods til Underholdning for en Hører, 19 «Degne», og 4 «Prim-sinker», og forøgede desuden Stiftelsens Gods med nogle Kongetiender, forat «Renten» maatte kunne forslaa ³⁾. Ved Odense Skole oprettedes 1572 et Convictorium (Kommunitet) for 5 Hørere og 30 Disciple, hvortil henlagdes Kongetienderne af 43 Sogne i Fyn og paa Langeland foruden 200 Læs Ved og 100 Svins Olden aarlig i Kronens Skove, og desuden nogle Tiender til Rektoren og Hørerne ⁴⁾. Til Viborg Skole skjænkede Kongen 1574 Kronens Tiende af 38 Sogne til Underholdning af 30 fattige Degne eller Peblinge,

¹⁾ Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 65.

²⁾ Hofman, Foundationer VII, 313—26.

³⁾ Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1810 I. 169—87.

⁴⁾ Hofman, Foundationer V, 60—66. H. P. Mumme, Om Odense Communitet (Program fra Odense Skole 1855).

som søgte Skolen ¹⁾. Til Slagelse Hospital henlagde K. Frederik ved Gavebrev af 24de Oktober 1585 saameget Jordegods, at deraf ikke blot kunde underholdes 40 fattige og skrøbelige Mennesker, men at 20 Skoledisciple foruden Rektoren og tvende Hørere ogsaa deraf kunde have deres daglige og rigelige Kost ²⁾. Paa lignende Maade sørgedes for de andre Skoler. Fremforalt maa dog erindres Kongens Stiftelse og Udstyrelse af den for hin Tid anseelige Kostskole ved Frederiksborg (1568), der senere flyttedes til Sorø, hvor den 1586 fremstod i en udvidet Skikkelse ³⁾. Det var isandhed en storartet Gavmildhed, Kong Frederik paa denne Maade lagde for Dagen, og hvorved han paa en smuk Maade bødede paa hvad der var forsømt i Tiden nærmest efter Reformationen. En betydelig Del af det inddragne Kirkegods, og navnlig af de forrige Bispetiender, kom paa denne Maade tilbage til en Bestemmelse, der grændsede nær til den oprindelige. Endelig kunde det bemærkes, at Kongen til Bedste for de fattige Disciple fornyede de ældre Bestemmelser, om at alle Sogne, der laa Kjøbstederne paa to Mil nær, skulde have Degne af Latinskolerne (Løbedegne), og disse nyde den sædvanlige Degnerente ⁴⁾. Fik end derved en ikke ringe Mængde Skoledisciple saa gode Indtægter, at deres Stilling blev et Levebrød, som ikke var at foragte. saa skadede dette Forhold dog vistnok Almueoplysningen, da Disciplene, som kun om Søndagen kom ud og sang i

---

¹⁾ Hofman, *Foundationer* III, 311—15.

²⁾ Quistgaard, *Efterretn. om Slagelse By og Skole I* (Program fra Slagelse Sk. 1831) S. 46—61.

³⁾ Dahl, *Hist. Efterretn. om Frederiksborg Skole I*, Bil. 1. *Soransk Tidsskr.* I, 31—66.

⁴⁾ *Danske Mag.* VI, 191—2. Stadfeldt, *Beskr. af Randers* S. 219—21. Allerede i Kirkeordinansen bestemtes, at Sognene i Nærheden af Kjøbstederne skulde have Degne fra Skolerne (Bl. LXXI verso).

Landsbykirkerne, og forresten maatte søge Skole i Kjøb-
 steden, neppe i Almindelighed paa nogen sønderlig om-
 hyggelig Maade varetog de Pligter, der paalaa Degnene med
 Hensyn til den Undervisning af Landsbyungdommen, som
 skulde foregaa Søndag Eftermiddag i Vaabenhuset eller paa
 Kirkegaarden. Saameget er imidlertid vist, at aldrig, hverken
 for eller siden, har nogen dansk Konge med den Omhu
 antaget sig de latinske Skolers materielle Tarv som K. Fre-
 derik II ¹⁾. Havde Undervisningen i Skolerne nu svaret til
 det øvrige, kunde der være lagt en Grund, hvorpaa Univer-
 sitetet med Frugt kunde have bygget videre; men i den
 Henseende var der ikke lidet tilbage at ønske. Det var

---

¹⁾ I Christopher Knoffs Leichenpredigt bey K. Friederich II. Begreb-
 nuss 1588, Bl. C iij., findes følgende Skildring af hvad der skete
 for Skolevæsenet i Frederik II's Tid: •In allen Stedten, da Parti-
 cular Schulen seind, (hat er) nicht alleine die Præceptores, son-
 dern auch eine anzal Knaben mit nohtdürfftigem vnterhalt, vnd
 einem freien Tisch versorget: Neben dem auch die Königliche
 Schul im Kloster Sora gestiftet, dahin die Friederichsburgische
 Schul, inn welcher viel feiner Leut erzogen seind, transferirt ist,
 aldar sechtzig Knaben beide vom Adel vnd andern Landkindern
 instituirt, erzogen, vnd mit freiem vnterhalt versorget werden.
 Bey allen Stifften dieses Reichs werden grosse Schulen aufgehalten,
 darinnen beide von des Königs vnd des Capitels Gütern, eine
 grosse anzal Schüler, mit freiem Tisch vnd andern beneficijis,
 auch reichlich versorget vnd erhalten werden: Vnd ist in allen
 Stifften verordnet ein Lector Theologiae, der allezeit die Schrifften
 der Propheten vnd Aposteln publice lieset vnd erkläret, damit nicht
 allein die Scholastici, sondern auch die Prediger, deren gemeinlich
 viel bey den Thumbkirchen vnd Capiteln wohnen, teglich
 können, gleich als in Academia, jhre Lectiones Theologicas hören.
 Es werden auch an vielen örtern, auff Königlichen Heusern, et-
 liche Schuldiener vnd Schüler mit freiem Tisch versorget. In
 allen diesen Schulen werden die Schüler vnd auditores nicht al-
 lein in jhrer Kinderlehr vnd bonis artibus, sondern auch in lin-
 guis, vnd welches das fürnemste ist, in erkentnis Gottes vnd
 reiner lehre des Euangelij, instituirt vnd erzogen.

Latinens Guldalder, og alt andet forsømtes for Færdighed i dette Fag. Kun Græsken kunde tilnød hævde en beskedent Plads ved Siden af den ellers eneraadende Latin.

I Kommunitetets Fundats var det bestemt, at naar nogen havde studeret udenlands, skulde han først prøves af de kjøbenhavnske Theologer med Hensyn til sin Rettroenhed, inden han kunde stedes til Præsteembede her i Landet. Denne Bestemmelse minder om andre samtidige Foranstaltninger, der sigtede til at fremme en strængere rituel og konfessionel Enhed, og som i væsentlig Grad vedrørte Universitetet, om de end selvfølgelig nærmest angik Kirken. Her kunde det saaledes erindres, at Universitetets Kirke, Vor Frue i Kjøbenhavn, ved Kongebrev af 18de Januar 1568 blev gjort til Landets Normalkirke, efter hvilken alle andre skulde rette sig med Hensyn til Kirkeskikke, navnlig den hellige Nadveres Forvaltning¹⁾. Den 5te November 1569 normeredes den af M. Hans Thomesen, Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, udgivne, af Universitetet gennemsete og approberede Psalmebog til udelukkende Brug i de danske og norske Kirker tilligemed den af Biskop M. Niels Jespersen i Odense forfattede Gradual, der havde været underkastet et lignende Gjennemsyn af de højlærde²⁾. Da omtrent ved samme Tid endel Nederlændere paa Grund af Hertugen af Albas grusomme Religionsforfølgelser nødtes til at forlade deres Fædreland og at søge et Fristed i Danmark, bleve de i Begyndelsen modtagne med megen Velvilje, og der blev indrømmet dem 10 Aars Skattefrihed, hvor de nedsatte sig. Men da man senere fik Nys om, at

¹⁾ Danske Mag. V, 86. Bloch, Den fyenske Geistlighed I, 742—3. Jfr. Engelstoft, Univ. og Skole-Ann. 1809. I, 191—2.

²⁾ Kirkehist. Saml. I, 140—2.

de nok ikke saa ganske hyldede den her i Landet herskende Tro, men holdt hemmelige Forsamlinger indbyrdes, «og der brugte deres Handel efter den Vis, som Vederdøbere og Sakramenterere pleje at gjøre», befalede Kongen den 29de Juni 1569 Professorerne at anstille nøjagtige Undersøgelser, om det forholdt sig saaledes, og at gjøre Indberetning derom, da han ikke var tilsinds at taale, at noget saadant fik Fremgang i hans Riger¹). Vi kjende vel ikke Professorernes Svar, men saa meget er vist, at disse Undersøgelser gave Anledning til Udstedelsen af de saakaldte Fremmedartikler (*articuli pro peregrinis*), 25 Spørgsmaal om Troslærdommene, der for Fremtiden skulde forelægges alle fremmede, som vilde tage fast Bolig her i Landet. D. Niels Hemmingsen var Forfatter af disse Artikler²); og det kan paavises, at man i dem finder den her i Riget gjældende Lære udtalt i Modsætning til alle de i Reformationstiden opkomne Vildfarelser³). Ved Kongebrev af 20de September 1569 bleve disse Artikler gjorde til Lov for Danmark og Norge, saa ingen fremmed maatte faa Borgerskab eller tilstedes fast Ophold i disse Riger, med mindre han kunde fremlægge vedkommende Biskops eller Sognepræsts skriftlige Vidnesbyrd om, at han vedkjendte sig den heri udtalte Tro og Lære. Kongebrevet og Artiklerne bleve trykte i tre Sprog (Latin, Dansk og Tydsk), og det blev den 26de December samme Aar paalagt alle Bisperne i begge Riger at lade det kongelige Mandat opslaa paa Kirkedøre og Raadhuse i Kjøb-

¹) Ny kirkehist. Saml. IV, 232—33. And. Laurentii, *Oratio de vita et morte Friderici II*, 1588. Bl. E.

²) Dette omtales som en almen bekjendt Sag i Henr. v. Bruchofens Brev af 26de Marts 1570 til Kongen (Schumacher, *Gel. Männ. Briefe*, I, 371—3).

³) Helveg, *Den danske Kirkes Hist. eft. Reform.* 2 Udg. I, 185—6.

stederne i deres Stifter, og med Flid vaage over dets Overholdelse, noget de da heller ikke undlod¹⁾. Det laa saa ganske i Tidens hele Retning med mistænksomt Blik at vogte paa enhver Afrigelse fra den vedtagne Kirkelære, at vi ikke kunne tvivle om, at det forholdt sig ganske saaledes, som Kong Frederik 1576 forsikrede Kurfyrsten af Sachsen, at der mange Gange om Aaret holdtes offentlige Examinier af Kongens «forordnede Pastorer og Theologer» over disse Artikler, og at man lod de fremmede, der underkastedes denne Prøve, bekræfte deres Udsagn med Ed²⁾. Nogen Tid efter Udstedelsen sendte Kongen Artiklerne til M. Henrik von Bruchofen, der havde været hans Faders Hofprædikant og nu levede som Prælat i Lund, og udbad sig hans Dom over dem. Bruchofen svarede, at han fandt Artiklen om Nadverens Sakramente bedre udtrykt i den «Tavle om Herrens Nadvere», som Hemmingsen 1557

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 242. Norske Mag. I, 368. Den latinske Text af Artiklerne findes aftrykt i Pontoppidans Ann. III, 416—19; den danske i Ny kirkehist. Saml. IV, 234—41. Følgende Synodalmonitum fra 1578 af Biskop Niels Hvid i Lund viser, hvorledes der vaagedes over Artiklernes Overholdelse: «Attente considerandum Pastoribus, cuinam religioni addicti sint auditores, et annon extranei quidam, inprimis Batavi et Scoti, sese immiscuerint coetibus ecclesiasticis, diversam a nostra religionem professi. Itaque ematur et in singulis templis affigatur, semelque in anno publice e suggestu recitetur edictum Regium recens editum et typis excusum de præcipuis capitibus religionis Christianæ, quæ nostra profitetur ecclesia, repudiatis erroribus et corruptelis» (Pontopp. Ann. III. 471).

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 266. Hvor udbredt Frygten for kirkelige Afrigelser var, kan man bl. a. se af Niels Hvids Ligtale over Hening Quitzou (Kbhvn. 1570). Her fortælles nemlig, at da denne Adelsmand i November 1569 laa paa sit Dødsleje i Kjøbenhavn, begyndte han engang «med grædende Taare at bede, Gud vilde bevare det arme simple Folk fra Vederdøberi og andre Sekter».

havde forfattet og alle Professorerne underskrevet. Forøvrigt opmuntrede han Kongen og hans lærde Mænd til med Omhu at vaage over den rene Lære¹⁾.

Skarpsynede Øjne skjønnede altsaa, at Læren om Nadveren i Fremmedartiklerne var mindre klart fremsat, saa der lodes Plads aaben for kalvinske Meninger. Imidlertid blev der dog ikke foretaget nogen Forandring med denne Artikel. Det kunde ogsaa vanskelig ske uden at vække en højst ubehagelig Opsigt, da Artiklerne allerede vare publicerede over hele Riget; og Opsigt ønskede man netop ikke at vække, da det gjaldt om at bevare det gode Navn, som den danske Kirke og Skole havde erhvervet for Hævdelse af den rene Lære. Hertil var der saameget mere Grund, som en anset fremmed Theolog nys havde været her i Landet, paa en Maade forat anstille Undersøgelser i den Retning. Det var D. Jacob Andreæ, Kansler for Universitetet i Tybingen, som havde berejst de fleste lutherske Lande i sin Iver forat samle alle Bekjendere af den augsburgske Konfession til en Enighedserklæring og Fællesantagelse af Læren om Allestedsnærværelsen af den himmel-farne Frelzers menneskelige Natur (Ubikvitetslæren), som

---

¹⁾ Schumacher, Gel. Männ. Br. I, 371—3. Tabula de coena Domini var ogsaa kort Tid før af Kongen tilsendt H. v. Bruchofen til Gjennemsyn (se dennes Brev til K. Frederik II af 12te Marts 1570, smst. I, 369—71). Artiklen om Herrens Nadvere lyder i den danske Text af Fremmedartiklerne saaledes: «Om de tro Herrens Legeme, som er givet for os, og hans Blod, som er udgydt for os til Syndernes Forladelse, at være sandelig og visselig (i den latinske Text: substantialiter) tilstede udi hans Nadveres Sakrament. Item, om de tro, at denne Nadvere er det ny Testament, i hvilket Guds Søn beviser sig at forlade alle dem dres Synder, som tro paa hannem. Item, om de ville med os gaa til det højværdige Sakrament og annamme det i den kristelige Forsamling, som vi gjøre».

Støtte for den lutherske og som Modsætning til den kalvinske Nadverlære. I Efteraaret 1569 havde han været i Danmark forsynet med en Anbefalingssskrivelse fra Hertug Julius af Brunsvig og Lyneborg, som levende interesserede sig for Planens Fremme. Hos Hertug Hans den Ældre i Haderslev havde han faaet en god Modtagelse, ligeledes hos Enkedronning Dorothea paa Koldinghus¹). Om han var kommen videre, og navnlig om han havde været i Kjøbenhavn, maa vistnok anses for meget tvivlsomt²). Derimod er det bekjendt, at han fra Kolding, den 13de November 1569, havde skrevet til Hemmingsen og udviklet sin Enighedsplàn for ham samt udtalt Haabet om, at han vilde slutte sig til den, da han i sine Skrifter og navnlig i Fortalen til sin Postil saa stærkt havde drevet paa Enighed. Tillige havde Jac. Andreæ udførlig fremstillet Brenz's Ubikvitetslære, om hvilken han ønskede at samle den augsburgske Konfessions Bekjendere, og begjæret Svar af Hemmingsen, om han billigede den. Det er imidlertid neppe sandsynligt, at han havde fundet sig tilfredsstillet ved dennes Svar af 19de December s. A.; thi det var kort og indlod sig aldeles ikke paa Ubikvitetslæren, men indeholdt blot en Bekjendelse om Nadveren, som under de forhaandenværende Omstændigheder neppe betragtedes som aldeles tilstrækkelig, skjønt den stadfæstede, at Herrens Legeme og Blod er vir-

¹) I Gemeinschaftl. Archiv. VII, 8 findes Hertug Julius's Anbefalingssskrivelse af 12te Oktober 1569 stilet til Hertug Hans, tilligemed en Række Breve til denne fra D. Jacob Andreæ.

²) Helveg siger (Kirkehist. efter Reform. 2 Udg. I, 197), at Jac. Andreæ havde været i Kjøbenhavn, men der ingen Deltagelse fundet hos Kongen og Theologerne. Jeg antager denne Efterretning, som ikke afhjemles ved noget Bevis, for urigtig; jeg har idetmindste intet fundet, der kunde støtte den.

kelig nærværende og uddeles i Nadveren, og at denne Nærværelse er reel, samt foregaar «paa overnaturlig, himmelsk og guddommelig Maade, som Luther skriver»¹⁾. Den i det latinske Sprog affattede Bekjendelse, som Hemmingsen havde tilstillet D. Jacob Andreae, sendte han Dagen efter i dansk Oversættelse til Kongen²⁾. Vi faa derved et Vink om, at hele Forhandlingen har haft en offentlig Karakter, og at Hemmingsens Svar til den tyske Theolog har været fremkaldt ved en mere eller mindre udtrykkelig Opfordring fra Kongens Side. Større Resultater til «Enighedsværkets» Fremme opnaaede D. Jacob Andreae imidlertid ikke. Han

¹⁾ Hemmingsens Bekjendelse lyder saaledes: «Ego Nicolaus Hemmingius, Minister Evangelii Christi in Regia Academia Hafniensi, agnosco, credo et profiteor, in Sacra Christi Coena juxta institutionem Christi vere praesentia esse et distribui Corpus Christi datum pro nobis et ejusdem Sanguinem effusum pro multis in remissionem peccatorum. Cum dico praesentia esse, sentio juxta veram vocis significationem absque omni ambiguitate praesentiam accipiendam, h. e., ut clarius me expediam, statuo praesentiam re ipsa et actu, ut Augustinus loquitur, item modo supernaturali, coelesti et divino, quemadmodum Lutherus scribit». Hertil føjede han: «Hæc mea confessio est de praesentia Corporis et Sanguinis Domini in Sacratissima Christi Coena, quam, rogo, candide accipias, sicuti eam cathogorice, clare, sine cothurno (ut ita dicam) scripsi. Si quis autem mea scripta aliter acceperit, mihi injuriam facit, et contra meam sententiam impie torquet, quæ ego pio scripsi studio». Brevvæxlingen er trykt i Dän. Bibl. I, 58—69 og i Pontopp. Ann. III, 421—7.

²⁾ Den er trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 743—4, meddelt af Joh. Grundtvig, der har Fortjenesten af at have paavist den Fejltagelse, som Frederik II's Krønike udg. af Resen gjør sig skyldig i ved at henføre denne Bekjendelse til Aaret 1576. Selv har han dog overset, at den danske Bekjendelse af 20de December 1569 er den samme, som Hemmingsen Dagen iforvejen havde tilsendt Jac. Andreae paa Latin. En Sammenligning vil nemlig vise, at der ingen anden væsentlig Forskjel er mellem disse to Bekjendelser end den, som Sprogenes Forskjellighed medfører.

mærkede nok, at i Danmark var der ikke stort for ham at udrette, saalænge Hemmingsen var den tonegivende. Dennes Bekjendelse om Nadveren var saa forsigtig affattet, at den ikke lod sig angribe; men det Indtryk havde den tyske Theolog dog faaet, at Calvinismen var paa Veje til at indsnige sig i Danmark, og han glemte ikke i den følgende Tid at holde Øje med den Mand, der baade ved Højskolen og i Kirken indtog den første Plads hertillands¹⁾.

Skjønt Kong Frederik, som det synes, ikke indlod sig dybere med D. Jacob Andreæ, uden dog derfor bestemt at afvise ham — Kongen anbefalede ikke længe efter en af sine studerende Undersaatter til ham i et Brev, der vidner om megen Agtelse²⁾ — saa er der dog Spor til, at Frederik II i den følgende Tid har ydet de theologiske Lærespørgsmaal og Stridigheder, som dengang vare paa Bane, langt større Opmærksomhed end tilforn. Her maa saaledes omtales, at Kongen paa en Rigsdag i Kjøbenhavn, den 1ste Marts 1570, afgav en højtidelig Erklæring, om at han nøje vilde overholde den Form for den sande Religion, som var bleven vedtaget af hans Fader, højlovlig Ihukommelse³⁾. Ligeledes ser man, at «Tavlen om Herrens Nadvere» fra

¹⁾ I et udateret Brev (modtaget den 5te Marts 1570) skriver Jacob Andreæ til Hertug Hans den Ældre, at han erkjender den Iver, Hertugen viste for Gjendrivelsen af Calvinismen, han sender ham derfor Beretningen om et Kollokvium, han havde haft med Borgmester Daniel van Büren i Bremen; og da Calvinismen ogsaa syntes at ville indsnige sig i Danmark, bad han Hertugen, om at et Exemplar af Beretningen maatte blive sendt til Enkedronningen i Kolding, ligesom ogsaa til D. Paul v. Eitzen i Slesvig, der bedst forstod sig derpaa, og til «D. Hemmingus» (Orig. i Gemeinsh. Arch. VII. S k).

²⁾ Se Tillæg, Nr. 156.

³⁾ Morten Pedersens Optegnelser i Ny kirkehist. Saml. III, 491. Jfr. hvad samme Forfatter beretter under 26de Februar s. A. (S. 490—1).

1557 atter blev taget frem, og at Kongen sendte den til M. Henrik v. Bruchofen i Lund, til hvis theologiske Indsigt og lutherske Iver han havde Tiltro, og spurgte ham, om han ikke fandt det tjenligt, at Rigets lærde Mænd aflagde en lignende Bekjendelse om deres Tro og Lære, som den, der i Slutningen af Christian III's Dage var bleven dem afkrævet i Form af Underskrifter under den omtalte «Tavle», eller vel endog ved særskilte Bekjendelser¹⁾. I sit Svar af 12te Marts 1570 gik Bruchofen ganske ind paa Kongens Plan og opmuntrede ham til at lade sine lærde Mænd — altsaa da navnlig Professorerne ved Universitetet — udstede en god, klar og offentlig Erklæring angaaende Nadverlæren i Overensstemmelse med Herrens Indstiftelsesord²⁾. Nu var det da, at Kongen, som vi ovenfor have set, tilstillede

1) Se 1ste Del, S. 260 og 271. Kongens Skrivelse kjendes kun af Bruchofens Svar.

2) Bruchofen skrev: «Gnädigster König und Herr, E. K. M. Schreiben der Tabulen halben de sacrosancta Coena Domini von allen vornehmsten Gelehrten allhier in E. K. M. Reiche mit eigener Hand unterschrieben, habe ich in aller Unterthänigkeit empfangen, und überschicke E. K. M. dieselbige nach Ihrer May. Befehl bei Gegenwärtigem, wohl verwahret und versiegelt, und thun E. K. M. ganz christlich und wohl daran, dass Sie nach dem löblichen Exempel Ihres Herrn Vaters, heiliger und hochrühmliche Gedächtnisse, dazu gedenket, dass nachdem leider fast allenthalben jetzo zu viel ganz öffentlich falsche, zum Theil heimliche, zweifelhaftige und derhalben auch verdächtige und irrige Lehre, mit grosser Ärgerniss und Schaden der armen betrübten Kirchen Gottes, von dem hochwürdigen Sacrament des Altars gelehret und hin und her gesprengt worden: dass Sie davon von Ihren Gelehrten einen guten, klaren und öffentlichen Bericht nach den Worten unsers Herrn und Heilandes Jesu Christi, die nicht trügen können, stellen und an den Tag geben wollen, dadurch die frommen Christen zu ihrem rechten Glauben möchten gestärket, und die armen verführten oder zweifelhaftigen Personen in dieser Sache (das Gott bessere) wiederum zu Rechte gebracht werden» (Schumacher, Gel. Männ. Briefe. I, 370).

Bruchofen Fremmedartiklerne, rimeligvis med det Spørgsmaal, om en Erklæring overensstemmende med disse ikke kunde være tilstrækkelig og hensigtsmæssig. Men da han, som ogsaa tidligere er berørt, erklærede sig mindre tilfreds med Fremstillingen af Nadverlæren i Artiklerne, er Kongen vistnok bleven betænkelig ved at gaa videre i Sagen. Sandsynligvis har hans nærmeste Omgivelser, Hofpræsterne Niels Kolding og Christoffer Knoff, der begge stode Hemmingsen nær i Anskuelse, lagt sig imellem og forestillet Kongen det ugrundede i Bruchofens Anke mod Nadverlæren i Artiklerne og det ukloge i at forandre ved dem. Enden paa Sagen blev ialfald, at ingen Erklæring paa denne Tid afordredes de højlerde, og at M. Niels Kolding den 4de August 1570 atter indlagde Originalexemplaret af Tavlen om Herrens Nadvere i Forvaring i «Liberiet» paa Kjøbenhavns Slot¹⁾.

Naar Hemmingsen, som vi have set, kom til at forfatte Fremmedartiklerne, var Grunden rimeligvis ikke blot den, at han var Danmarks mest ansete Theolog, men ogsaa den, at Sjælands Biskop, D. Hans Albretsen, var død den 25de Maj 1569, og Eftermanden, M. Povl Madsen, maaske endnu ikke ret indtraadt i Forretningerne. Ganske vist havde Universitetet lidt et Tab ved Hans Albretsens Bortgang, da han endnu var en Mand i sine bedste Aar, der paa en hæderlig Maade udfyldte sin Plads, om han end ikke var nogen fremragende Videnskabsmand; men Tabet erstattedes dog fuldkomment ved Povl Madsens Beskikkelse til hans Efterfølger. Denne Mand havde nemlig tidligere i en Række Aar været Professor i det filosofiske Fakultet, og havde nu siden 1562 med Ære forestaaet Bispeembedet i

---

¹⁾ Se Paategningen paa Tillæg Nr. 55.

Ribe. Han tiltraadte dog ikke strax det theologiske Professorat, som var henlagt til Sjælands Biskop; thi først den 24de December 1569 skrev Kongen til Universitetet om at antage Mester Povl Madsen til Professor i den hellige Skrift og ved første Lejlighed at kreere ham til Doktor i Theologien. Forat den tredie Lectio theologica imidlertid ikke skulde blive forsømt, naar Bispen var fraværende paa Visitatsrejser, skulde Professorerne udvælge en af Lærerne i det filosofiske Fakultet, der kunde anses for bekvem dertil, og kreere ham til Bakkalavr i Theologien. Denne skulde da vikariere for Bispen mod at nyde noget af hans Professorlon, men forresten beholde sin filosofiske Forelæsning med den dertil knyttede Løn¹). Da denne Sag kom til Forhandling i Konsistorium, vare alle Professorerne i Begyndelsen af den Mening, at den, som skulde vikariere for Bispen, ikke kunde overkomme noget andet Fag ved Siden af. Tilsidst vedtoges det dog, at M. Rasmus Katholm skulde overtage Vikariatet og dog holde sine dialektiske Forelæsninger paa de sædvanlige fire Forelæsningsdage; men for Biskoppen skulde han læse paa Ugens tre andre Dage (Søndag, Onsdag og Lørdag), der ellers ikke vare bestemte til ordinære Forelæsninger. For dette extraordinære Arbejde skulde han have 60 Daler aarlig af Bispens Løn, hvilket dog ved den ny Fundats af 1571 blev ændret saaledes, at han af Udbyttet af de sex Præbender i Roskilde fik en dobbelt saa stor Portion som de andre filosofiske Professorer, medens Bispen beholdt sin sædvanlige Professorløn (200 Dlr.) uden Afdrag²). — Biskop Povl Madsens Doktorpromotion foregik den 29de Juni 1570 i Vor Frue Kirke

¹) Se Tillæg, Nr. 155.

²) Ny kirkehist. Saml. I, 36—37. Jfr. foran S. 98. 100.

med stor Højtidelighed. En Del af Rigens Raad var tilstede, og Hemmingsen forrettede Akten. Først holdt han en Tale «de providentia Dei»; derpaa henvendte han sig til Vicedekanen i det theologiske Fakultet, D. Rasmus Lætus, og begjærede Bemyndigelse til at meddele Graden. Efterat have faaet denne Bemyndigelse, udtalte han sig om Promovendens Fortjenester saavel i hans tidligere akademiske som i hans senere biskoppelige Virksomhed, og bevidnede, at han ved en forudgaaet Disputation havde godtgjort sin theologiske Indsigt og sin Vedhængen ved den profetiske og apostoliske Lære samt ved Symbolerne og den augsburgske Konfession. Han var saaledes funden værdig til det høje Kald, der var ham betroet som Sjælands Biskop, og med Kongens og Kanslerens Samtykke erklærede Promotor ham nu for Doktor i Theologien under de sædvanlige, endnu brugelige, Ceremonier, hvis Berettigelse og Betydning han først udviklede i en kort Tale, og derpaa overdrog ham Lærerstolen, overrakte ham Bibelen, satte Ringen paa hans Finger og Hatten paa hans Hoved, og gav ham Broderkysset, alt ledsaget af passende Tiltaler, hvorpaa han endelig sluttede med Formaning og Bøn¹⁾. Pedellen rakte derpaa «Kgl. Majestæts Hovedspir» — det Scepter, Christian III i sin Tid havde skjænket Universitetet — henimod den ny Doktor, som, idet han berørte det, aflagde den sædvanlige Doktored derpaa²⁾. — Bispens Vikars, M. Rasmus Katholms, Bakkalavrpromotion, som ogsaa var befalet i det ovenomtalte Kongebrev, foregik først den

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 157.

²⁾ Pedellen Christen Svendsens Optegnelser, Arn. Magn. Saml. 840. 4, jfr. Suhms Saml. II, 3, 1. I Univ. Regnsk. 1574—5 findes følgende Udgiftspost: •Givet Claus Guldsmed for Universitetets Scepter, han loddede og taade — 24 β•.

10de Juni 1572, og samtidig kreeredes Sognepræsten ved Vor Frue Kirke M. Hans Thomesen og Kongens tyske Hofprædikant M. Christoffer Knoff til Bakkalavrer i Theologien¹⁾. Det var ogsaa Hemmingsen, som ved denne Lejlighed udførte Promotionsakten, efterat Kandidaterne havde disputeret over en Række af ham forfattede Theses «de justificatione».

Ved D. Povl Madsens Ansættelse gjenvandt Universitetet en dygtig Lærer, som vistnok ikke gjorde sig bekendt ved lærde theologiske Skrifter, men som ikke desto mindre paa flere Maader gavne Højskolen, om end Kirken især kom til at nyde godt af hans nidkjære Virksomhed. Nu udfyldtes ogsaa efterhaanden de Lærerpladser, som en Tidlang havde staaet ledige under Krigen. Saaledes ansattes D. Niels Hemmingsens Søn, M. Hans Hemmingsen, i April 1570 som anden Professor Pædagogicus. Men det var et yderst uheldigt Valg. Thi denne unge Mand, som ved en overordentlig tidlig Modenhed havde vakt store Forventninger, begyndte snart at fore et saa uordentligt Levned, at han ikke blot forvoldte sin hæderlige Fader den største Græmmelse, men ogsaa blev en ren Skandale for Universitetet. Gjentagne Gange maatte Faderen paakalde de andre Professorers Hjælp for at holde den uordentlige Søn i Ave. Da han lovede Bedring, lod man ham 1573 af Hensyn til Faderen avancere op i det græske Professorat. Men snart begyndte han paany sit gamle Levned med Drik, Nattesværmen og Løsgtighed, og Enden paa Sagen blev, at han 1575 fik sin Afsked²⁾. Heldigere var man derimod i Valget af en medicinsk Professor. Hertil beskikkedes nemlig 1571

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 51.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 50. 52. IV, 277—8. Tillæg, Nr. 184 og 185.

D. Johannes Pratensis (Hans Filipsen de Prato), som i For-
 ening med den berømte Læge D. Peder Sørensen havde
 studeret en Række Aar i Udlandet. Han var en Mand af
 ikke ringe Begavelse og en Ven af Tyge Brahe, for hvis
 astronomiske Iagttagelser han nærrede megen Interesse.
 Under sine Studier havde han ligesom D. Peder Sørensen
 sluttet sig temmelig meget til den paracelsiske Skole i Medi-
 cinen. Det var imidlertid ikke de akademiske Fædres Agt
 at tilstede denne heterodoxe Retning Adgang til Universi-
 tetet, og det blev derfor ved hans Antagelse til Professor
 gjort ham til Pligt kun at foredrage Hippokrates's og Galens
 Lære, saaledes som Skik var ved Universiteterne i Vitten-
 berg og Leipzig¹⁾. — I Februar 1572 fik den theologiske
 Professor D. Rasmus Lætus Kongens Tilladelse til paa et
 Aar at være forløvet fra sine Forelæsninger og at foretage
 en Rejse til Udlandet — fornemmelig for at faa sine la-
 tinske Digterværker trykte — mod at han sørgede for, at
 hans Forelæsninger bleve tilbørlig varetagne af en anden i
 hans Fraværelse. Men da han udstrakte sin Rejse langt
 udover den bestemte Tid, kom Universitetet til at lide der-
 under. Da nu dertil kom, at M. Rasmus Katholm, som
 med Dygtighed havde vikarieret for Bispen og maaske ogsaa
 tildels for Lætus, blev befordret til Sognepræst ved Vor
 Frue Kirke efter den fortræffelige M. Hans Thomesens Død
 1573, saa blev man kjed af at vente længere paa den
 fraværende, og han fik derfor den 11te Maj 1574 sin
 Afsked, hvorhos M. Anders Lavritsen, hidtil Lektor i Ros-
 kilde, beskikkedes til theologisk Professor i hans Sted²⁾.
 Da Lætus vistnok mere var Digter og Historiker end Theo-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 41—45.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 50—51. Tillæg, Nr. 161 og 174.

log, medens And. Lavritsen var en dygtig Theolog af Hemmingsens Skole, tabte ialfald det theologiske Fakultet ikke noget ved Byttet, om end Lætus maaske nok i andre Retninger kunde have repræsenteret Universitetet med større Anseelse. M. Anders Lavritsen, som endnu ingen theologisk Grad havde, erhvervede i Løbet af det følgende Aar de tre da brugelige theologiske Grader (Bakkalavr-, Licentiat- og Doktorgraden). — Ved Katholms Afgang fra Universitetet skete den sædvanlige Oprykning; M. Klavs Hammer overtog Dialektikken, og M. Hans Hemmingsen efter ham Græskan, som vi ovenfor have omtalt, medens M. Peder Aagesen, en af Peder Oxes Fostersønner, blev pædagogisk Professor¹⁾. Og da M. Jakob Svendsen, som i saa mange Aar havde været Pædagogicus uden at komme videre, døde 1574, fik Universitetets Lærerbesætning Tilgang af en Mand, der snart blev en af Højskolens bedste Prydelser, nemlig M. Jakob Madsen (fra Aarhus), en Mand i moden Alder, der havde opholdt sig en Række Aar i Udlandet og der tilegnet sig de ny Grundsætninger for Behandlingen af Videnskaben, som den franske Filosof og Mathematiker Petrus Ramus med saa stort Talent havde forfægtet, og hvortil vi senere ville komme tilbage.

Idet vi dvæle ved Personalforandringerne ved Universitetet i de nærmeste Aar efter Krigen, maa vi mindst glemme at omtale den Mands Bortgang, som i en Menneskealder havde været Højskolens øverste Konservator. Den 5te December 1570 døde den gamle Kansler Johan Friis, efterat have aflagt et nyt Vidnesbyrd om sit Sindelag mod Universitetet ved i sit Testament at skjænke 2000 Daler til Underholdning for fattige Studenter foruden de 1000,

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 164.

han tidligere havde givet. Den nærmere Ordning af dette Legat blev overladt til hans Arvinger; men da der hengik 14 Aar, inden de kom til Ende dermed, ville vi først paa et senere Punkt komme til nærmere at omtale det frisiske Legat. Da den Yndest, som K. Frederik II havde haft for den gamle Kansler, saalænge han levede, paa en mærkelig Maade afkjølnedes efter hans Død, og der indleddedes Undersøgelser om Retmæssigheden af de Dispositioner, han havde truffet med sit Gods, ligesom angaaende hans betydelige Godserhvervelser idethele, førte dette ogsaa til, at noget Jordegods, som Friis i sin Tid havde købt eller paa anden Maade erhvervet fra Universitetet, blev givet dette tilbage¹⁾.

Efter Johan Friis's Død varede det nogle Aar, inden Kanslerposten blev besat. I den Tid og vel endog senere udøvede Rigshofmester Peder Oxe († 1575) megen Indflydelse paa Universitetets Anliggender. Ved Kommunitetets Oprettelse var Rigshofmesteren bleven beskikket til

---

¹⁾ Se Ped. Oxes Brev af 27de Febr. 1573 til Hemmingsen (Tillæg Nr. 166). Da der ikke vides noget om, at Joh. Friis havde købt andet Gods af Universitetet end det i Flakkebjerg Herred (se foran S. 51), skulde man tro, at det var det, hvorom der var Tale; imidlertid findes følgende Notits i Univ. Regnskab 1573: „Givet Niels Vognmand, som ogh (agede) D. Knoppert til Tune udi Universitetets Bestilling at annamme det Gods, som Kansler havde — 2 Mk.“ — hvilket kunde lede til den Formodning, at Godset, som 1573 blev givet Universitetet tilbage, har ligget i Tune Herred. Den Omstændighed, at Universitetets Skjøde til Johan Friis paa Godset i Flakkebjerg Herred (se Tillæg Nr. 128) findes i Regjeringens Arkiv, kan dog maaske tyde paa, at ogsaa denne Handel er gaaet tilbage efter Johan Friis's Død. Det er ikke usandsynligt, at det ovf. S. 93—4 omtalte Kongebrev af 31te Jan. 1571 om det Gods, der var solgt fra Universitetet, er fremkaldt ved de Undersøgelser, der efter den gamle Kanslers Død anstilledes angaaende Retmæssigheden af hans Godserhvervelser.

en af Stiftelsens bestandige Tilsynsmænd. Følgen heraf var, at hans Stemme undertiden ogsaa fik Betydning i andre akademiske Anliggender. Hvad Peder Oxe angaar, have vi i det foregaaende anført Beviser for, at Universitetet havde meget at takke ham for, da han viste sig som Videnskaberne erklærede Beskytter og, hvor Lejlighed gaves, søgte at fremme Højskolens og de studerendes Tarv¹⁾. Et Vidnesbyrd om hans Tilsyn med Universitetet finde vi rimeligvis i et Kongebrev af 12te Oktober 1572 til Rektor og Professorer, hvorved det paa en meget alvorlig Maade blev indskjærpet dem, at de med Flid skulde passe deres Forelæsninger og Disputationer, og det saa meget mere, som der nu var tillagt dem gode Lønninger, saa man med Billighed kunde forlange, at de gjorde deres Pligt²⁾. Det synes især at have været Disputationerne, som Professorerne toge sig det let med. Forat der nu kunde være stadigt Tilsyn med, at denne Befaling overholdtes, blev D. Niels Hemmingsen ved samme Lejlighed beskikket til Universitetets Vicekansler, en Værdighed, som ikke havde været beklædt af nogen, siden D. Christiern Morsing 1544 valgtes dertil. — Da der i Maj 1573 endelig beskikkedes en ny kongelig Kansler, traf Valget Niels Kaas til Taarupgaard, en Discipel af Hemmingsen og en Mand, der selv havde gjort grundige Studier, i hvem Universitetet derfor fik en ligesaa indsigtfuld som velvillig Tilsynsmand, hvis Navn vi ofte ville komme til at nævne i det følgende. Ved Udnævnelsen af en Kansler faldt formodentlig det meste af Vicekanslerens Betydning bort, ialfald mærke vi ikke sonderligt til, at Hemmingsen senere havde anden

---

¹⁾ Sml. Ryge, Ped. Oxes Levnet. S. 295—6.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 163.

Indflydelse end den, hans ansete Personlighed gav ham. Dog er det ikke usandsynligt, at det nærmest var ham, der fremkaldte D. Rasmus Lætus's Afskedigelse, idet han gjorde den ovennævnte kongelige Befaling gjældende om Professorernes nøjagtige Varetagelse af deres akademiske Pligter.

Vi have tidligere omtalt, at der 1569 blev vedtaget en ny Orden med Hensyn til Rektorværdighedens Omgang mellem de forskjellige Fakulteter¹⁾. Den gav i de nærmest følgende Aar Anledning til ret karakteristiske Forhandlinger. Juristen D. Albret Knoppert havde været Rektor siden Juni 1569, og i ham havde den juridisk-medicinske Kurie været repræsenteret; nu var Raden altsaa til det filosofiske Fakultet. Da Knopperts Embedstid nærmede sig sin Ende, foreslog han den 20de Maj 1570 i Konsistorium, at man skulde vælge en ny Rektor, og gav med det samme M. Rasmus Katholm sin Stemme. Hemmingsen takkede den afgaaende Rektor for hans gode Bestyrelse af Universitetets Anliggender, og lagde til: «Ogsaa jeg giver Katholm min Stemme; rigtignok er han ugift, men denne Omstændighed kan dog vel ikke hindre hans Valg, da vi jo have Exempel paa, at D. Jens Sinning blev valgt til Rektor, for han blev gift». D. Rasmus Lætus sagde: «Jeg mener, at det er bedst, at Magistrene selv udvælge en Rektor af deres Midte, eftersom Raden nu er til det filosofiske Fakultet». M. Klavs Skavbo ytrede: «For vigtige Aarsagers Skyld stemmer jeg paa M. Klavs Hammer, thi han forestaar sit Embede med Flid ved Hojskolen, og han har ogsaa Hus og Hustru». De øvrige Professorer enedes da om at give Hammer deres Stemme. Men i et Møde to Dage efter forebragte Rektor en Undskyldning fra

¹⁾ Se foran S. 64—5.

denne: han bad om, at han maatte være fritagen for den ham tiltænkte Ære, dels fordi han endnu var en ung Mand, dels fordi han var mindre kjendt med Universitetets Sager. Nu blev der da atter samlet Stemmer, og Enden blev, at M. Johannes Sascerides enstemmig valgtes. Denne lovede at gjøre sig al mulig Flid med det ham betroede ærefulde Hverv, og bad, at de andre Professorer vilde staa ham bi med Raad og Daad, hvilket de da ogsaa tilsagde ham¹⁾. — Da Sascerides's Rektoratsaar var ude, og Raden nu kom til det theologiske Fakultet, indledte han den 1ste Juni 1571 Forhandlingen om Valget af en ny Rektor paa følgende Maade: «Jeg ser, at nu burde D. Niels Hemmingsen overtage dette Hverv, men da han daglig er besværet med mange og forskjelligartede Forretninger, baade offentlig og privat, saa mener jeg, at vi bør skaane ham, og derfor giver jeg Biskop D. Povl min Stemme». Denne svarede: «Jeg takker Hr. Rektor for hans gode Bestyrelse af de akademiske Sager i det forløbne Aar; men hvad Udvælgelsen af en ny Rektor angaar, saa antager jeg, at I ikke ville vige fra den af eder engang vedtagne og stadfæstede Lov. Da nu Rektorværdigheden tilkommer det theologiske Fakultet, og da efter Rækkefølgen Hr. Præceptor, D. Niels Hemmingsen, er nærmest til dette Hverv, saa beder jeg indstændig, at han uden Undskyldning vil overtage det». Hemmingsen sagde: «I vide alle, hvor besværlige og vanskelige mine Omstændigheder undertiden ere, derfor beder jeg, at I ville vælge en anden Rektor, og jeg for min Del stemmer paa D. Povl Madsen». Da alle de andre Professorer imidlertid vare enige om at stemme paa Hemmingsen, maatte han dog overtage Forretningerne; men han gjorde

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 37—38.

det først efterat have stillet som Betingelse, at Universitetets Regnskab skulde opgjøres forinden, og en ny Kvæstor ansættes, samt at hver enkelt af Professorerne skulde aflægge Ed paa, at de vilde vise Rektoren Lydighed i alt, hvad han paabød eller anmodede dem om, og som havde Medhold i Fundatsen. Denne Ed aflagde Professorerne Dagen efter, og samtidig blev Universitetets hidtilværende Foged, Jens Villadsen, tillige beskikket til Kvæstor, hvilket Embede Professor Hans Guldsmed havde beklædt siden 1562, men som det synes ikke til almindelig Tilfredshed¹⁾. — Da Universitetsaaret var udløbet 1572, beholdt Hemmingsen efter sine Kollegers Anmodning Rektoratet endnu et Aar; men denne Afvigelse fra Vedtægten blev kun gjort, idet der forbeholdtes hver af de to andre Kurier ogsaa at besætte Rektoratet i to efter hinanden følgende Aar, og saaledes var da D. Hans Frandsen Rektor 1573—75 og M. Hans Guldsmed 1575—77.

Naar D. Niels Hemmingsen, som vi hørte, gjerne vilde unddrage sig Rektorstillingens Besvær, paa Grund af de mange Forretninger, der hang paa ham, saa var det neppe uden Føje; thi i ethvert akademisk Anliggende af nogen Vigtighed maatte han dog være med, da han paa denne Tid saa at sige var Sjælen i Universitetet. Hans Mening var næsten ved enhver Lejlighed den afgjørende, og selv Sjæløns Biskop stillede sig i Discipelforhold til ham og hædrede ham med Præceptornavnet. Udentvivel har da ogsaa Hemmingsens Stemme vejet mest ved Afgjørelsen af det Spørgsmaal, der i Slutningen af Aaret 1571 forelagdes det theologiske Fakultet angaaende Tilladeligheden af det paatænkte Ægteskab mellem Kong Frederik II og

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 40—41. Univ. Regnskaber i Konsist. Arkiv.

Prindsesse Sofie af Meklenborg, som var Kongens Sødskendebarn. Inden Forlovelsen var kundgjort, sendte Kongen nemlig sin danske Hofpræst, M. Niels Kolding, til Universitetet og begjærede Theologernes Betænkning. I en udførlig Erklæring, underskreven af Biskop Povl Madsen, Hemmingsen, Lætus og den ovennævnte Hofpræst, udtalte man sig for, at der efter Guds og Naturens Lov intet var til Hinder for denne Forbindelse¹⁾. Et Halvaarstid efter, den 20de Juli 1572, stod da Kongens Bryllup med stor Højtidelighed i Kjøbenhavn²⁾. Ved denne Lejlighed vare ikke blot mange fremmede Fyrster og fornemme Herrer samlode her, men i deres Følge fandtes ogsaa adskillige lærde Mænd, baade Theologer og Læger, som nærmest vare henviste til at søge Selskab med Universitetets Professorer, der da ogsaa viste dem Opmærksomhed ved efter den Tids Skik at sende dem Vin og Lutendrank i deres Herberger³⁾. Blandt de Mænd, som ved denne Lejlighed aflagde Besøg i Kjøbenhavn, fandtes i den sachsiske Kurfyrstes Følge nogle Theologer, navnlig Hofpræsten D. Johan Stössel⁴⁾, samt Livlægen D. Caspar Peucer, Melanchtons Svigersøn, der ganske delte

1) Er. Lætus, Res Dan. p, 358—84, giver et udførligt Referat af Betænkningen, jfr. Hist. Tidsskr. III, 35.

2) Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 264 ff.

3) Univ. Regnskab 1572: •Givet Villum Apotheker for 4 Potter Lutendrank og 4 Potter Rhinskvin, som blev skjænket Hertug Augustus's Doctor efter D Niels Hemmingsens Befaling — 4½ Mk. • Lignende Foræringer fik D. Lucas (Bacmeister) fra Rostok og •gamle Hertug Hanses Doctor og hans Prædikant. • Under 10de Juni 1572 bemærkes i Regnskabet: •Givet for 16 Potter Vin, som blev skjænket nogle fremmede, som kom fra Rostok — 8 Mk. •

4) Denne overbragte Kong Frederik II et Skrift, han havde tilegnet ham, hvorfor han fik en Foræring af 100 Daler (Bruun, Danske Saml. I, 92).

sin afdøde Svigerfaders theologiske Betragtning, men om muligt stod Calvin endnu nærmere, og forøvrigt besad sin Herres udmærkede Yndest. Disse Mænd havde naturligvis meget at konferere med Hemmingsen om, thi de indtog i alt væsentligt samme theologiske Stade som han og havde samme Fjender at frygte, navnlig D. Jacob Andreæ og de ivrige Lutheranere, som vare komne stærkere tilorde i den senere Tid¹⁾. Det var den ny Enighedsformel, som disse vilde have frem, hvorom der især var Tale; thi den truede allerede med at blive et brændende Stridsemne. Professorerne i Kjøbenhavn yndede den ikke, og Lærerne i Vittenberg, der nu saa at sige uden Undtagelse vare ivrige Filippister, nærrede en endnu fjendtligere Stemning imod den. — D. David Chytræus i Rostok skrev den 8de August 1572 til Hemmingsen og de andre kjøbenhavnske Professorer og udtalte sin Bekymring over den Lyst til at forkjætre anderledestænkende, som nu var bleven saa almindelig i Tydskland, og sit Ønske om, at man vilde holde sig til Luthers og Melanchtons Læreform, istedenfor stadig at hitte paa ny disputable Emner, hvorved der kun voldtes Forstyrrelse i Kirken. Kunde der findes noget i Reformatorenes Skrifter, som var mindre klart udtrykt, burde man dog ikke udlægge det til det værste, men vise samme Overbærenhed mod dem, som man var enig om at vise mod Kirkefædrene, hvis Ytringer man ikke saaledes lagde paa Mistænksomhedens Guldvægt, men holdt dem noget tilgode paa Grund af deres store Fortjenester af Kirken. Skrivelsen var Svar paa et Brev i samme Aand, som Hemmingsen i Universitetets Navn havde skrevet til Chytræus, og hvormed der var sendt ham en anseelig Foræring, nemlig en Sølvkande, rimeligvis som

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 299.

Tak for, at han havde tilegnet Kjøbenhavns Universitet et af ham udgivet Skrift¹⁾).

Støttet ved den Samstemning, han saaledes fandt hos ansete fremmede Theologer, fortsatte Hemmingsen sin Forfattervirksomhed, der ikke mindre ude end hjemme bragte alles Øjne til at vende sig mod ham, hvad enten man nu betragtede ham som en farlig Modstander eller en begavet Talsmand for sine egne Anskuelser. I Aaret 1570 havde han udgivet sin «Livsens Vej, det er en vis og kristelig Undervisning, om hvad det Menneske skal vide, tro og gjøre, som til det evige Liv vil indgaa»; og i Fortalen havde han bemærket, at han ønskede Bogen betragtet som «sin Trosbekjendelse om den Lærdom, han havde ført her udi Kjøbenhavns Skole og Kirker henved 30 Aars Tid». Imod Sædvane havde han her skrevet paa Dansk for ogsaa at gavne og undervise dem, der ikke forstod Latin; men det varede ikke længe, inden M. Anders Vedel ved at oversætte Skriftet paa Latin gjorde det til den lærde Verdens Fælleseje; senere blev det ogsaa oversat paa Tydsk og Islandsk. Dette Skrift frembød neppe noget, som selv en skarpsynet Kritik kunde støde sig over; men det var ogsaa nærmest af opbyggelig Karakter. Hemmingsens næste større Arbejde, «*Demonstratio indubitatae veritatis de Domino Jesu vero Deo et vero homine unico Christo*», 1571, en dogmatisk Fremstilling af Kristologien, kunde derimod nok give Anledning til Indvendinger, forsaavidt som han heri fremtraadte som en bestemt Modstander af den saakaldte Ubikvitetslære. Med megen dogmatisk Skarphed havde han nemlig søgt at holde den himmelfarne Frelasers guddommelige og menneskelige Natur ude fra hinanden,

¹⁾ Univ. Regnskab 1571—72. Ny kirkehist. Saml. IV, 291—3.

idet han paastod, at en «Communicatio idiomatum» kun fandt Sted med Hensyn til Personerne, ikke med Hensyn til Naturerne. Efter hans Mening, som han søgte at støtte med Beviser af den hellige Skrift og Kirkefædrene, vedbliver Kristi menneskelige Natur efter Himmelfarten at beholde den Egenhed, som er Legemlighedens vigtigste Kjendmærke, nemlig at være begrændset til et bestemt Sted¹⁾. Den nære Følgeslutning heraf, at Kristus ikke kunde være tilstede i Nadveren efter sin legemlige Natur, naar samme var begrændset til et vist Sted i Himlen, undlod Hemmingsen vel at drage, men den laa dog saa nær, at han vanskelig kunde undgaa Beskyldningen for at gjøre fælles Sag med Kalvin. Denne Beskyldning kom da ogsaa frem, om end først efterat han havde udtalt sig paa en endnu tydeligere Maade.

Imidlertid fandt Hemmingsen Lejlighed til at fuldende andre betydningsfulde Værker. Saaledes udkom 1572 hans «Libellus de coniugio, repudio et divortio», et Skrift, der ligesom hans andre videnskabelige Arbejder udmærker sig ved en god Ordning, en stor Klarhed i Begrebsudviklingen og et fortræffeligt Sprog. Skriftet var nærmest udarbejdet som Vejledning for danske og norske Kapitelsmedlemmer, der som saadanne skulde domme i Ægteskabssager. Det udkom forsynet med en Fortale af den kursachsiske Kirkeraad D. Johan Stössel, som fortæller, at da han i over tre Maaneder havde opholdt sig i Danmark med Kurfyrst August af Sachsen, saa havde han ofte talt med Hemmingsen om theologiske Emner og deriblandt ogsaa om Ægteskabet og de derhen hørende Forhold, og ved sin Opfordring havde han bevæget ham til at udarbejde dette Skrift. Forøvrigt

¹⁾ D. Nic. Hemmingii Opuscula Theologica. Genev. 1586 p. 627—32.

omtaler han Hemmingsen med den største Berømmelse for hans grundige Lærdom, hans Omgjængelighed og de mange fortræffelige Skrifter, han havde udgivet, og han priser de Danske lykkeligere end Tydskerne, fordi de vare fri for alle de bitre Stridigheder om Religionssager, som Tydskland var fuldt af¹⁾. Sagen var den: endnu var Hemmingsens Indflydelse saa at sige eneraadende paa det theologiske Gebet hertillands; men den Tid kom, da Danmark ogsaa fik sin Del i de theologiske Partikampe, om de end her aldrig antog saa store Dimensioner som i Tydskland, paa Grund af at Ytringsfriheden hos os var meget mindre end i det i saa mange Smaastater adsplittede Tydskland, hvor den Lærer, som for sine theologiske Meningers Skyld var fordreven fra eet Sted, altid kunde vente at finde venlig Modtagelse paa et andet Sted, hvor de styrende hyldede andre Anskuelser. Medens Hemmingsen i det ovennævnte Skrift havde behandlet Ægteskabet fra et kirkeretligt og ethisk Synspunkt, fremstillede han samtidig det samme Emne paa Dansk i et opbyggeligt Skrift, der maa have vundet megen Indgang, da det oplevede mange Oplag. Endelig udkom ogsaa i Aaret 1572 en gennemset og samlet Folioudgave af alle Hemmingsens Kommentarer til Apostlenes Breve. Det var et anseeligt Værk, der lige meget vidnede om Forfatterens theologiske Grundighed og store dialektiske Klarhed. Denne ny Udgave var ledsaget af en ret mærkelig Fortale til Kong Frederik II (dat. 1ste Jan. 1571), hvori meddeles en «summa doctrinæ ecclesiarum Danicarum», især stilet imod Papisterne. Fra Calvinisterne adskiller den danske Kirke sig, efter Hemmingsens Frem-

---

¹⁾ Hele denne Fortale er optrykt af J. Møller i Hist. Calender. II, 400—1.

stilling, væsentlig kun med Hensyn til Læren om Prædestinationen. Saa meget han nemlig end ellers yndede Kalvins hele Retning: i Læren om Naadevalget gik han ikke med ham, men var og blev en ivrig Forsvarer af Gratia universalis. Den danske Kirkes Lærenorm, siger han, er de profetiske og apostoliske Skrifter, men da forskellige Sekter ogsaa beraabe sig paa de samme Skrifter, slutter vor Kirke sig til dem, der tillige antage det nicæenske, athanasianske og apostoliske Symbol, den augsburgske Konfession og Corpus doctrinæ som Regler for Læren. Da Hemmingsen i Juni 1573 ved Universitetets Rektor, D. Hans Frandsen, skjænkede Højskolen et Exemplar af sine Kommentarer, viste hans Kolleger deres Erkjendtlighed for denne Gave og for den Glands, som deres berømte Medlærer ved sin Forfattervirksomhed kastede over Kjøbenhavns Universitet, ved at lade forfærdige et forgyldt Sølvkredenskar paa 100 Lod, som de forærede ham¹⁾.

Saavidt gik det altsaa godt med Hemmingsen; men hans kalvinske Sympathier drev ham ustandselig fremad, saa det var at forudse, at det endelig maatte komme til en ubehagelig Forklaring, hvis den danske Skole og Kirke ikke overhovedet skulde opgive sit lutherske Særpræg og gaa over til den reformerte Lære, ligesom Tilfældet havde været med flere tyske Landskirker, som oprindelig havde været lutherske. Men noget saadant var ingenlunde K. Frederik II's Agt; det var hans Ære at bygge videre paa den samme Grund, hans Fader havde lagt, og han

¹⁾ Om det her nævnte Corpus doctrinæ findes nærmere Oplysning nedenfor S. 149 Not.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 53. Univ. Regnskab. I Fortalen til sit Syntagma inst. christ. omtaler Hemmingsen selv den anseelige Foræring, Universitetet havde givet ham.

stod sikkert i den Formening, at alt hvad Læren angik var i den bedste Orden i hans Riger og Lande. Det var først den Bevægelse, et nyt Skrift af «Danmarks almindelige Lærer» fremkaldte, som begyndte at lade Kongen mærke Uraad. I Foraaret 1574 udgav Hemmingsen nemlig Syn-
tagma institutionum christianarum, et dogmatisk Skrift, som i thetisk Form behandlede de vigtigste kristelige Lærestykker. Endel af disse Theses vare tidligere udgivne som akademiske Disputationsemner eller uddragne af andre af Hemmingsens ældre Skrifter¹⁾; men adskillige Stykker havde her faaet en ny Behandling. Det gjaldt især Sakramentlæren, i hvilken Hemmingsen med en Uforbeholdenhed som ingensinde tidligere udtalte sig ganske i Overensstemmelse med Kalvin, hvis Navn han dog ikke nævnede. Sakramenterne ere Tegn, der forvisse den troende om Guds Naade i Kristus; den der modtager dem uværdigen, forsynder sig paa samme Maade, som den, der hører Ordet uværdigen²⁾. Det er igrunden Summen af den lange Række Theses om dette Emne.

Selv her i Landet, hvor man siden Palladius's Dage ikke var vant til at gjøre skarpe dogmatiske Distinctioner, maatte dette Skrift vække Opmærksomhed og Modsigelse; thi saa stor end Hemmingsens Indflydelse og Anseelse var, den lutherske Bekjendelse vilde man i Almindelighed dog ingenlunde slippe. Meget mere troede man sig i den bedste Overensstemmelse med den, og forsaavidt med Rette, som vi virkelig finde mere af Luthers evangeliske Aand hertil-

¹⁾ Saaledes vare Theserne om Communicatio idiomatum væsentlig et Uddrag af hvad der over dette Emne allerede fandtes i Demonstratio indub. veritat. de Dn. Jesu (se ovf. S. 125).

²⁾ Hemmingii Opusc. theol. p. 801—12.

lands end i det af de bitreste Lærestridigheder opfyldte Tydskland, hvor man i den Grad gik op i Kampen for »den rene Lære«, at man manges en Gang tilsidesatte den kristelige Kjærlighed paa den haandgribeligste Maade. Kong Frederik var imidlertid endnu ikke tilbøjelig til at laane Ore til Angreb paa Hemmingsen og vilde helst lukke Ojnene for de Afvigelser fra den rene lutherske Lære, som kunde findes i hans Skrift. Indrømmedes nemlig Afvigelser, saa var med det samme den danske Kirkes og Skoles gode Navn paa Veje til at gaa tabt. Kongen lod sig derfor nøje med i de første Dage af Juni 1574 at kalde Hemmingsen til Frederiksborg og at paalægge ham og hans Medlærere intet ydermere at disputere angaaende Nadverlæren. Forresten tog Kongen Hemmingsens Undskyldthinger for gode Varer og lovede, at hvad han mulig havde forset sig ved sit Skrift, maatte holdes ham tilgode, naar han for Fremtiden forholdt sig rolig¹⁾.

Denne lempelige Fremgangsmaade er maaske tildels bevirket ved en beroligende Erklæring, som M. Jakob Madsen, en dygtig Videnskabsmand, som nys var kommen hjem fra fremmede Lande og havde faaet Ansættelse som Professor Pædagogicus ved Universitetet, afgav til Kansler Niels Kaas angaaende en Ytring i Syntagma, som især havde vakt Anstød. Hemmingsen havde nemlig sagt, at Kristi Nærværelse i Nadveren var «non ratione loci, sed ratione fidei». Jakob Madsen forklarede denne Ytring saaledes, at Kristus vel er tilstede i Nadveren, men ikke paa en fysisk Maade som Vin i en Flaske: hans Nærværelse lader sig

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 299.

overhovedet ikke fatte af den menneskelige Fornuft, da den er himmelsk, guddommelig, aandelig og sakramental¹⁾.

For end yderligere at forhindre al fremtidig Strid angaaende Nadverlæren udstedte Kongen den 26de Juni 1574 en Befaling til Rigets Bisper om at paase, at der i alle Kirker i deres Stifter læstes og prædiktes paa det allerensfoldigste om Sakramentet efter den augsburgske Konfession og ikke førtes ny subtile Disputatser derom. Befalingen var motiveret ved, at der udenlands allevegne i Kirker og Skoler yppedes adskillige ny Disputatser om Sakramentet og andre kristelige Trosartikler, og det af urolige Mennesker, der mere dreves af Ærgjerrighed end af Iver for Guds Lov og Ære. Hensigten med Forbuddet var at bevare den Endrægtighed i Religionen og Lærdommen, som hidtil havde hersket hertillands, at ingen ny Lærdom skulde indføres²⁾. Forholdene herhjemme ansaas altsaa endnu for upaaklagelige; men det er dog mere end rime- ligt, at Bevægelsen i Anledning af Hemmingsens Syntagma har været den egenlige Aarsag til Kongebrevet, om der end ved de urolige Mennesker, som af Ærgjerrighed fremkom med ny subtile Disputatser, især er sigtet til D. Jakob Andreæ og andre lutherske Ivrrere. Hovedsagen var, at Kongen vilde have Fred og blive ved det gamle; han vidste ikke, at der næsten umærkelig var indtraadt en Forandring, og at ikke faa af de lærde Mænd, han satte mest Pris paa, ikke længere stod ganske paa den samme Grund, hvorpaa

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 294—5. Jakob Madsens Erklæring er udateret, og det har nogen Vanskelighed at afgjøre, til hvilken Tid den rettelig bør henføres. Alt vel overvejet ere vi dog mest tilbøjelige til at henføre den til ovennævnte Tidspunkt, skjønt der vel nok kunde indvendes noget derimod.

²⁾ Kirkehist. Saml. I, 242—3.

Luther havde staaet¹⁾. At Hemmingsen endnu nød sin sædvanlige Anseelse, skjønnes deraf, at Kongen faa Dage efter Udstedelsen af ovenomtalte Brev betroede til hans Opsyn og Vejledning et ungt Menneske, som var kommet herind fra Tydskland med Greven af Waldecks Anbefaling forat studere ved Kjøbenhavns Universitet²⁾. Sligt vilde vel neppe være sket, om Kongen paa den Tid havde næret nogen Tvivl om hans Rettroenhed.

Ved Befalingen til Bisperne havde Regjeringen tydeligt nok givet tilkjende, at den ønskede at neddæmpe enhver Strid om Nadverlæren, hvortil Hemmingsens Syntagma kunde give Anledning. Dette lagde den endnu stærkere for Dagen, da den forrige Hofpræst M. Henrik v. Bruchofen, der levede som Prælat i Lund, havde udtalt det som sin Hensigt at skrive mod Hemmingsen. Thi saasnart Kongen havde faaet Nys derom, udstedte han en stræng Befaling til ham om at afholde sig fra sligt og ikke ved unyttige Disputatser forstyrre den Rolighed og kristelig Samdrægtighed, som hidtil havde hersket her i Landet; der var ikke betroet ham nogen Inspektion over Kirkerne eller Præsterne her i Riget, saa han gjorde bedst i at forholde sig rolig, hvis han ikke vilde udsætte sig for Landsforvisning. Samtidig (10de September 1574) udgik der Befaling til Righofmester Peder Oxe om at kalde M. Henrik for sig og strængelig og alvorlig foreholde ham, at han hverken selv eller ved andre maatte opvække nogen Uenighed her i Riget, men nøje forholde sig efter den kongelige Befaling til Bisperne. Vilde han ikke gaa ind paa disse Vilkaar,

---

¹⁾ Sml. Helwegs Kirkehist. eft. Reform. 2den Udg. I, 194 flg.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 175. Personen hed Jost Rytter; han forekommer i Bruuns Danske Saml. I, 94.

skulde Righshofmesteren paalægge ham, at han strax med Hustru og Børn skulde begive sig ud af Landet ¹). Følgen af dette strænge Forbud blev da den, at M. Henrik maatte finde sig i at tie for ikke at miste sit gode Præbende. Tilsyneladende var Freden altsaa bevaret. Da Regjeringen imidlertid ikke kunde ønske, at det med eller uden Grund skulde siges om den danske Skole eller Kirke, at den havde forladt sin lutherske Grundvold med Hensyn til Nadverlæren, blev der draget Omsorg for, at den «Tabula de Cœna Domini», som Hemmingsen havde forfattet 1557, og som dengang var bleven underskrevet af alle Professorerne, nu blev oversat paa Dansk og forsynet med en Indledning og enkelte Tillæg, som indeholdt en skarpere Afvisning af flere af de vildfarende Lærdomme. Saaledes begyndte Fortalen til den kristne Læser med følgende Ord: «Efterdi den zwingliske og kalvinske Vildfarelse nu mængstedes begynder at yppes af urolige Mennesker, og ydermere end nogen Tid tilforn at fordædiges og forsvares, endogsaa paa de Steder, hvor den tilforn og hidtildags ikke har været hørt og fornummen: er det isandhed godt og ganske nyttigt, at hver Mand itide ser sig for, og saa meget som muligt er tager vare, at dersom nogen Vildfarelse sig yppe og udbryde vilde, man af den som et Edder og Forgift ej skal blive til sin Sjæl og paa Troens Vegne forgiven ²)». Helveg anser det ikke for usandsynligt, at Hemmingsen selv har foranlediget denne Oversættelse for at skjule den kalvinistiske Lærdom, som hans Syntagma indeholdt, ved at opfriske Mindet om den «Tavle», hvori han havde udtalt sig saa stærkt luthersk som nogensinde. Denne Antagelse kan

¹) Ny kirkehist. Saml. IV, 296—97.

²) Kirkehist. Saml. I, 224 flg.

støttes ved hvad D. Hans Povlsen Resen har berettet, da han under det Forsvar, han 1614 maatte føre for sin Læremaade, omtalte, at Hemmingsen ifølge kongelig Befaling selv 1574 havde oversat Tavlen om Herrens Nadvere paa Dansk ¹⁾). Var dette Vidnesbyrd ikke saa afgjørende, som det er, maatte vi unegtelig tvivle om, at Oversættelsen kunde skrive sig fra Hemmingsen selv; thi den kalvinistiske Lærdom, som i «Tavlen» forkastes, er den selvsamme, som han i Syntagma fremstiller som den rette Opfattelse. Enhver kan skjønne, at der maa have været øvet et meget stærkt Tryk fra oven forat faa en Mand som Hemmingsen til i den Grad at slaa sig selv paa Munden. Og vi have da ogsaa andre samtidige Vidnesbyrd, om at hans Stilling begyndte at blive meget ubehagelig, og at han maatte lide haarde Krænkelser, som hans talrige Venner og Disciple vel maatte beklage, men dog ikke kunde afværge ²⁾).

Forat forstaa den Vending, Tingene imidlertid havde taget, maa vi fæste Blikket paa de samtidige Begivenheder i Sachsen; thi hvad dér foregik i Aaret 1574 blev af afgjørende Indflydelse ikke blot paa Hemmingsens Skjæbne, men derved ogsaa paa den danske Højskoles følgende Udvikling. I Vittenberg hørte omtrent alle Professorerne til den samme halv kalvinistiske Retning, som Hemmingsen ved sit Syntagma havde vedkjendt sig. Det samme var Tilfældet med Kurfyrst Augusts lærde Omgivelser. Men de havde hidtil holdt deres sande Mening saa skjult, at deres Landsherre intet vidste derom, ja meget mere stod i den Formening, at den lutherske Lære var i bedste Velmagt i hans Lande. Denne Vildfarelse blev han paa en ubehagelig Maade ud-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 423.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 183.

reven af, da der i Januar 1574 i Leipzig udkom et Skrift, *Exegesis perspicua controversiæ de Coena Domini*, hvori den kalvinistiske Nadverlære rentud fremstilledes som den rette Opfattelse. Værket var uden Forfatternavn, men da det kom for Dagen, at det var skrevet af en Professor i Vittenberg under Bistand af flere højt betroede Mænd ved det kursachsiske Hof, saa fik Kurfyrsten Øjnene op for, at han var ført bag Lyset af de Mænd, han hidtil havde skjænket sin fulde Tillid; og nu brød et frygteligt Uvejr løs over de skyldige. D. Caspar Peucer, D. Georg Cracau, D. Johan Stössel og andre Mænd, som stod i et nært Venskabsforhold til Hemmingsen, bleve kastede i et haardt Fængsel, hvoraf flere af dem først udfriedes ved Døden, og alle Midler bleve opbudte for at tilintetgjøre de kalvinistiske Tendenser, som saa længe havde rørt sig i det skjulte ¹⁾. Ved de Forhører, som de sachsiske Kryptokalvinister bleve underkastede, søgte nogle af dem at forsvare sig ved at vise hen til, at en Theolog af Hemmingsens Anseelse delte Anskuelser med dem, og derved kom de ufrivillig til at drage ham med i deres Fald. Det kom endog til at stille sig saaledes, som om Hemmingsens Udgivelse af *Syntagma* kort efter Fremkomsten af Vittenbergernes *Exegesis perspicua* var et aftalt Spil om et samtidigt Angreb fra forskjellige Sider paa den lutherske Lære.

I Foraaret 1575 vendte en yngre dansk Videnskabsmand, M. Jørgen Christoffersen Dybvad, tilbage fra Sashsen, hvor han havde tilbragt endel Aar med mathematisk-astro-nomiske samt theologiske Studeringer, ja endog en Tid havde virket som theologisk Privatdocent ved Universitetet i Vittenberg. Han medbragte ikke blot en varm Anbe-

¹⁾ Galle, *Characteristik Melanchthons als Theologen*, S. 466 fig.

faling fra Kurfyrst August til Frederik II, men ogsaa et egenhændigt Brev fra Kurfyrsten, hvori denne underrettede Kongen om, hvorledes Kryptokalvinismen i hans Lande var bleven opdaget, og hvilke formentlig graverende Ting der ved samme Lejlighed vare fremkomne mod Hemmingsen. Tillige opmuntrede han sin Svoger til paa lignende Maade at udrense den kalvinistiske Surdej i Danmark og at slutte sig til de Enighedsbestræbelser, som D. Jacob Andreae havde søgt at fremme. Iøvrigt henvistes til de mundtlige Oplysninger, som Dybvad kunde meddele, idet denne Mand derhos anbefaledes paa det bedste til en passende Ansættelse i hans Fædreland¹).

Da Kongen fik disse Breve ihænde, kunde han ikke godt andet end lade anstille en Undersøgelse angaaende Rigtigheden af den Anklage mod Hemmingsen, Kurfyrsten havde fremført, saameget mere som denne havde søgt at godtgjøre Klagen ved at vedlægge et Exemplar af Syntagma. Den 15de Juni 1575 bleve derfor alle Kjøbenhavns Professorer og Sognepræster kaldte op paa Slottet. De mødte efter den Tids Levevis Kl. 5 om Morgenen og gik først til Kongens Audiensgemak, men bleve derfra viste til Rigshofmester Peder Oxes Værelse. Her fandt de tillige Kansler Niels Kaas og Rigsraad Jørgen Rosenkrands. Peder Oxe udviklede her i en Tale Anledningen til deres Sammenkaldelse: det havde altid været K. Christian III's saavel som den nuværende Konges højeste Bestræbelse at bevare kirkelig Enighed og Samdrægtighed her i Landet, efterat Reli-

¹) Danske Mag. 4 R. II, 263—4. Kurfyrstens egenhændige Brev til Frederik II have vi ikke fundet, men Indholdet deraf fremgaar dels af Antydninger i andre Breve, dels af Forhandlingerne paa Kjøbenhavns Slot den 15de Juni 1575 i Anledning af Kurfyrstens Brev (se ndf.).

gionen var reformeret overensstemmende med den augsburgske Konfession. Dette var ogsaa hidtil lykkedes, uagtet der havde hersket Stridigheder udenlands; men nu havde Kongen faaet Brev fra Kurfyrsten af Sachsen, om at de Theologer i hans Land, som vare blevne anholdte paa Grund af deres Vranglære, beraabte sig paa Kjøbenhavns Universitet og den danske Kirke, idet de navnlig havde henvist til Hemmingsens Syntagma. Dette behagede Hs. Majestæt saare ilde, derfor var det hans Vilje, at Hofmesteren skulde tilkjendegive Theologerne og de øvrige lærde i Kjøbenhavn, at de om den hellige Nadvere skulde skrive og lære enfoldigen efter den augsburgske Konfession, hvis de ikke i Overtrædelsestilfælde vilde straffes paa deres Liv. Til Hemmingsen sagde han: «Eder, Doctor Niels, lader min Herre befale, at I skal tilbagekalde den Artikel om Nadveren, og herpaa forlange vi eders Svar. Min naadige Herre havde ikke ventet saadant af eder, men hellere, at I skulde være den, som Religionen skulde forsvare». — I sit Svar mindede Hemmingsen om, at Kongen for et Aar siden havde tilgivet ham Sagen; han haabede derfor, at man ikke nu vilde tvinge ham til en Revocation. Hvad han havde lært eller skrevet, det havde han gjort med en god Samvittighed. At de Theologer i Sachsen beraabte sig paa ham, deri gjorde de ham stor Uret. Han havde vel konfereret med dem om alle den kristelige Religions Artikler, dengang de vare herinde i Landet i Anledning af Kongens Bryllup; men der var ikke lagt Raad op imellem dem om samtidig at udgive noget Skrift. Der var en Sætning i hans Bog, som man især stødte sig paa, den vilde han gjerne slette ud; men han kunde ikke sætte noget andet i Stedet. «Tydskland er stort» — saaledes sluttede han — «og der er mange Fyrster, og de ere alle under

Kejseren; hver har sine Theologer, og de lempe sig efter deres Fyrster som en Kok efter sin Herres Gane. Kongen af Danmark er en Monark i sit Rige; ham bør vi at svare. Der udgaar mange Konfessioner i Tydskland, og stundom vel i 14 Dage den ene imod den anden: at vi skulde underskrive dem, det er ubilligt. Min Bog har ikke været Aarsag til noget Oprør endnu. Jeg takker Gud og Kgl. Majestæt, at her er Enighed i Kirker og Skoler om den ene Lærdom som om den anden». — Hertil svarede Jørgen Rosenkrands spydig: «Saa forstaar jeg, Doctor Niels, at disse andre Theologer, her staa, ere lige saa gode som I, efterdi I siger, her er Enighed». — «Jeg siger intet om de andres Bekjendelse», svarede Hemmingsen, «men siden min Bog udgik, er der ikke lært anderledes derom end tilforn». «Saa hører jeg», sagde Rosenkrands, «at I lærer i Skolerne tvertimod det, som prædiktes». Hemmingsens Svar gik ud paa, at han ikke havde forandret sin Lære, som han havde modtaget af Melanchton og andre, der vare lærdere end de, som nu stode imod. Den samme Sætning, som man nu opholdt sig over, havde Machabæus forsvaret ved Hemmingsens Doktorpromotion, saa den var ikke noget nyt. Jørgen Rosenkrands svarede: «I har nu længe alene ført Ordet herhjemme; men vi have nu først fanget det fat at se paa. Andre, som have Forstand derpaa, sige, at det er ikke ret». Nu traadte Biskop D. Povl Madsen frem og bemærkede, at det ikke skulde befindes, at der i de Kirker, som vare ham betroede, lærtes andet, end hvad Guds klare og rene Ord medførte og hvad der indeholdtes i de Lære- og Bekjendelsesskrifter, som i Kirkeordinansen vare anviste som Regel for Læren her i Landet. Han mente desuden, at naar man alvorlig, enfoldig og gudfrygtig vilde betragte den Lærdom om det højværdige Sakramente, da var Uover-

ensstemmelsen ikke saa stor, som mange ufornuftige paa-
stod. «Thi ingen», sagde han, «er saa grov og forblindet,
at han jo giver Magt, at Kristi Legeme og Blod er tilstede
i Sakramentet, men de modo præsentia, om den Maade,
hvorledes hans hellige Legeme og dyrebare Blod er derudi
tilstede, derom er det, at der alene tvistes». Forresten var
det hans Mening, at man gjorde bedst i, at lade saadanne
høje og hellige Sager, som ikke kunne begribes af den
svage og formærkede menneskelige Fornuft, «blive baade
med Haand og Mund uoverfasket», og enfoldelig give Her-
rens Ord Æren og anbefale det øvrige til ham, for hvem
intet er umuligt og som gjør alt, hvad han vil, i Himlen
og paa Jorden, langt anderledes end vi og Verdens vise
kunne tænke, disputere eller beskrive. Da Biskoppen ikke
desto mindre derpaa begyndte at udvikle den danske Kirkes
Lære om Herrens Nærværelse i Nadveren, afbrød Jørgen
Rosenkrands ham med den Bemærkning: «Det er alt for
meget subtiligt». — Peder Oxe sluttede da Mødet med
den Erklæring: «Jeg vil sige min Herre dette (Hemming-
sens) Gjensvar. Ingen Ulykke skal komme over eder for
min Skyld¹⁾».

At Rigshofmesteren, som han lovede, har gjort sit til
at jevne Sagen i Mindelighed, skjønnes deraf, at man lod
sig nøje med nogen Tid efter (9de Juli 1575), at lade alle
Professorerne og Sognepræsterne i Kjøbenhavn udstede en
Erklæring om, at de i deres Lære nøje vilde holde sig til
Luthers Katekismus og den augsburgske Konfession og ikke
indføre nogen ny Disputation, som kunde give Aarsag til
nogen Trætte eller Uenighed og forstyrre den Samdrægtig-

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 297—300, og Frederik II's Krønike udg.
af Resen, S. 287—9.

hed, som hidtil havde hersket her i Landet i Religionssager. Handlede nogen imod den Ed, han havde svoret Gud og Øvrigheden om at lære overensstemmende med den augsburgske Konfession, saa udsatte han sig for Livsstraf. Forøvrigt vedtoges, at intet theologisk Skrift for Fremtiden maatte trykkes her i Landet eller udenlands, uden at det tilforn var gennemset af Professorerne og approberet af Kongen¹). Denne Bestemmelse tyder paa, at Hemmingsens Syntagma ikke havde været underkastet noget saadant Gjennemsyn, hvad han vel som Summus Theologus havde anset sig som fritagen for. Af senere Forhandlinger fremgaar det, at Erklæringen blev sendt til Kurfyrsten af Sachsen, men tillige at den ikke tilfredsstillede hans ivrig lutherske Theologer. Den gik jo nemlig slet ikke ind paa Strids-spørgsmaalene om Nadverlæren, men holdt sig simpelthen til Luthers Katekismus og den augsburgske Konfession, som ikke indeholde nogen Polemik imod Calvinisterne²).

Blandt Underskriverne af ovenomtalte Erklæring fandtes ogsaa M. Jørgen Dybvad, der skrev sig som «Sacrae Theologiæ Professor». Sin Udnævnelse havde han faaet to Dage tidligere. Dog var han ikke bleven ordentlig Professor, thi der var for Tiden ingen Plads ledig ved Universitetet; men Kongen havde, for at efterkomme Kurfyrstens Anmodning om at ansætte ham, tillagt ham en efter den Tids Forhold ikke uanseelig Løn af Rentekammeret for ekstraordinært at holde Forelæsninger over hvad der blev ham befalet og paalagt. Hans Bestalling indeholdt strængt Paalæg for ham om ikke hverken hemmelig eller aabenbar at læse, prædike eller skrive noget om det højværdige Alterens Sakramente,

¹) Ny kirkehist. Saml. IV, 301—3. 744—6.

²) A. C. 14de Marts 1576, se Ny kirkehist. Saml. IV, 279.

hvoraf nogen vidtløftig Disputats kunde foraarsages, men aldeles afholde sig derfra, og ikke opvække eller stifte nogen Uenighed herom¹⁾. Da det ikke kunde forblive ubekjendt, at Dybvad havde overbragt Angivelsen imod Hemmingsen og vel endog havde skjærpet den ved sin mundtlige Beretning om hvad der var foregaaet i Sachsen, saa var det den almindelige Mening, at han havde haft til Hensigt at fortrænge denne berømte Lærer fra Universitetet for selv at komme til at indtage hans Plads, og at han, da det ikke strax vilde lykkes, ved Breve til Kurfyrstens ivrig lutherske Omgivelser havde fremkaldt de ny Klager, som fra Tydskland indløb imod Hemmingsen, uagtet denne saavidt vides ikke i Mellemtiden havde givet nogen ny Aarsag til Angreb paa sin Lærervirksomhed²⁾. — Den 23de Februar 1576 skrev Kongen nemlig til Universitetet, at «nogen hans forvante Chur og Fyrster udenlands» paany havde mindet ham om, at de danske Kirker og Skoler vare komne i Mistanke for kalvinsk Lærdom ved Hemmingsens Syntagma, og at denne Mistanke kun kunde fjernes, hvis han formelig tilbagekaldte sin vildfarende Lærdom. Professorerne fik derfor Paalæg om strax at kalde Hemmingsen for sig og tilholde ham at forfatte en latinsk Gjenkaldelse og deri forklare sig saaledes, at de danske Kirker og Skoler kunde befries for al Mistanke³⁾.

Da Kongebrevet nogle Dage efter forelæstes i Konsistorium, forlangte Hemmingsen, at man skulde paavise, hvad det var for Steder i hans Bog, som gav Anledning til Klage. Han kunde ikke gjætte, hvad det var, der havde

¹⁾ Danske Mag. 4 R. II, 107—8.

²⁾ Danske Mag. 4 R. II, 111. 120. 211.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 188.

stødt Kongen. Naar Stederne paavistes, var han rede til at give Tilsvar, og han vilde svare søm for Guds Domstol, og forklare hvad der var mindre tydeligt, og tilbagekalde hvad der var urigtigt. Anderledes kunde han ikke handle. Forøvrigt antydede han, at han havde kirkelige Vidnesbyrd fra Oldtiden at støtte sin Lære til. — Vi vide ikke, om Professorerne have efterkommet hans Forlangende; men den 10de Marts fremlagde Hemmingsen en Seddel i Konsistorium, hvori han kortelig tilbagekaldte, hvad der i hans Skrifter fandtes stridende imod den augsburgske Konfession og Luthers lille Katekismus. Ordlyden af Hemmingsens Erklæring er ikke bekjendt, men i et Møde i Konsistorium nogle Dage efter blev det taget under Overvejelse, hvorvidt det gik an at overlevere Kongen en saadan kort Erklæring, der igrunder omgik Sagen. Alle vare enige om, at der var stor Fare forbunden dermed; thi det var let nok at forudse, at havde den tidligere Erklæring ikke tilfredsstillet de tyske Theologer, vilde det endnu mindre være Tilfældet med denne ubestemte Tilbagekaldelse, der lod det henstaa uafgjort, om der overhovedet fandtes noget i Hemmingsens Skrifter, som ikke stemmede overens med de lutherske Bekjendelsesskrifter. Blandt Professorerne var der forøvrigt nogle, saasom D. Hans Frandsen og M. Johannes Sacerides, der paa ingen Maade vilde, at der maatte anvendes nogen Tvang mod den hojtagtede «Præceptor» forat bevæge ham til at afgive en Erklæring, hvorved han mod sin Samvittighed tilbagekaldte hvad han ansaa for rigtigt, men man maatte se paa en eller anden Maade at stille Kongen tilfreds. Andre, og deriblandt Theologen D. Anders Lavritsen, vare vel ligesaa venlig stemte mod Hemmingsen, men mente dog, at man maatte raade ham til bestemtere at tilbagekalde de Sætninger i Syntagma, som havde vakt

mest Anstød i Tydskland. Flere, som D. Johannes Præntensis, M. Anders Kjøge og M. Jakob Madsen, holdt for, at der ikke var nogen anden Udvej, end at Hemmingsen ligefrem udtalte sin Fordømmelse af Kalvins Nadverlære og derhos tilbagekaldte eller ialfald nærmere forklarede hvad der i Syntagma maatte synes at stemme med denne Lære. M. Klavs Skavbo, som sluttede sig til dem, der ønskede en bestemt Tilbagekaldelse, bemærkede: «ved Hoffet er det sagt os, at der er større Afstand mellem Luthers og Kalvins Lære end mellem Himlen og Jorden». Hemmingsens Svigersøn, M. Klavs Hammer, berettede, at hans Svigerfader havde isinde at stille sine Modstandere tilfreds og derfor var villig til at føje endnu noget til sin Erklæring, ligesom ogsaa at udgive den Tale, han havde holdt ved D. Anders Lavritsens Doktorpromotion 1575, og at give den en Titel, hvori han lovede Forklaring af det omstridte Dogma. Biskop Povl Madsen, der havde begyndt med at udtale sig om det farlige i Hemmingsens korte og tvetydige Erklæring, endte Forhandlingen med at sige: «I hvad loco vi have hannem, veed vel enhver. Men vi have vel tilforn set, at der vilde komme ondt af, og vi havde gjerne hjulpet til at stoppe det, ogsaa jeg for min Part. Men nu kan det ikke ske. Man maa sige ham, at han maa gjøre det klart, og foruden Svinker». — Som Følge heraf vedtoges det, at Biskoppen og D. Anders Lavritsen skulde gaa til Hemmingsen og opfordre ham til at give et andet og klarere Svar, og det saaledes, at der ikke efterlodtes nogen Tvivl¹⁾).

Hemmingsen viste sig da ogsaa villig til at efterkomme denne Opfordring, forsaavidt som han udarbejdede en ny

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 278—81.

og udførligere Erklæring, hvori han nærmere udviklede sin Opfattelse af Nadverlæren, og det saaledes, at han undgik de Udtryk, som især havde givet Anstød i hans Syntagma, medens han forøvrigt nærmere begrundede og forsvarede sin der udtalte Opfattelse ved Bevissteder af den hellige Skrift, Kirkefædrene (især Augustin) og Luther. Han sluttede med at tilbagekalde hvad der i Syntagma fandtes uoverensstemmende med denne Erklæring, ligesom han ogsaa udtalte sin Overensstemmelse med den augsburgske Konfession, Luthers Katekismus og Corpus doctrinæ ecclesiarum Saxoniarum, med Forkastelse af hvad der maatte stride mod disse Bekjendelses- og Læreskrifter. Tillige ytrede han det Ønske, at de protestantiske Fyrster vilde sammenkalde en almindelig Synode forat jevne de Stridigheder, som nu saa længe havde været førte om Nadverlæren og som havde forstyrret Freden og Enigheden mellem Kirkerne¹⁾.

I Konsistoriets Møde den 22de Marts 1576 fremlagde Biskop Povl Madsen denne Bekjendelse med den Bemærkning, at hvis Hemmingsen aldrig havde skrevet Syntagma, havde den maaske kunnet være tilstrækkelig, men efterat han i hint Værk, som det syntes, havde udtalt sig paa en anden Maade, var det lidet sandsynligt, at man vilde lade sig nøje med denne ny Bekjendelse. Forøvrigt blev den oplæst og i Forbindelse hermed Hemmingsens «Tavle om Herrens Nadvere» fra 1557, idet der bemærkedes, at dér havde han udtalt sig paa en langt klarere Maade og forkastet Zwinglis, Carlstads, Øcolampads og Kalvins Meninger, medens Calvinisterne, om det skulde være, gjerne kunde tage sig den ny Bekjendelse til Indtægt. Biskoppen raadede derfor til, at, da han med flere af Professorerne alligevel i

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 303—9.

de første Dage skulde til Roskilde for med Kapitlet at dømme i Ægteskabssager, skulde man medtage Hemmingsens Bekjendelse tilligemed Kongebrevet, der havde givet Anledning til denne Forhandling, og forelægge begge Dele for Hofpræsten M. Christoffer Knoff, forat erfare hans Mening. Og heri samtykkede alle Professorerne. Knoff var en Ven af Hemmingsen, og han stod tillige Hoffet saa nær, at han maatte kunne antyde den taaleligste Udvej, ad hvilken Hemmingsen kunde slippe ud af denne Vanskelighed.

Den 2den April refererede Biskoppen i Konsistorium, hvad Knoff havde raadet, nemlig at Hemmingsen skulde med rene Ord udtale sin Forkastelse af Calvinismen og bekjende, at han havde udgivet Syntagma uden de andre Professorers Vidende, og at han nu isandhed misbilligede hvad der var mistænkeligt i denne Bog. Tillige fremlagde Biskoppen et Udkast til en hermed overensstemmende ny Erklæring, der formentlig vilde kunde tilfredsstille Kongen. Flere af Professorerne, saasom D. Anders Lavritsen, D. Hans Frandsen og M. Anders Kjøge, altsaa de, der nærmest stemmede overens med Hemmingsen, gave denne Erklæring deres Bifald. Men M. Klavs Skavbo bemærkede, at det vist vilde støde Kongen, naar det ikke udtrykkelig var udtalt, at Nadvergjæsterne paa legemlig Vis, med Munden, modtog Herrens Legeme og Blod. Sacerides ønskede en mere uforbeholden Tilbagekaldelse, thi der stod ikke, at Hemmingsen nu forkastede, hvad han i Syntagma havde lært, men kun hvad der i samme maatte findes stridende mod hans ny Bekjendelse. M. Jakob Madsen udtalte, at han vel ikke tvivlede om, at Knoff raadede til det bedste; men han mente dog, at det var raadeligt, at Hemmingsen tilføjede, at Brødet og Vinen i Nadveren ikke vare blotte

Tegn (symbola), men at Herrens Legeme og Blod i Sandhed meddeltes med disse Elementer. Istedensfor Udkastets mere ubestemte Udtryk forlangte han følgende Bekjendelse: «Da jeg i mit Syntagma har skrevet anderledes angaaende Sakramentet, overensstemmende med Kalvins Lære, saa tilbagekalder og fordømmer jeg nu dette». Endelig vilde han i skarp Modsætning til Kalvinisterne, have fremhævet, at baade de værdige og uværdige Nadvergjæster modtage Sakramentet. Tilsidst bevidnede han, at han ikke af Had til sin Lærer Hemmingsen fordrede disse Tillæg til hans Bekjendelse, men forat afværge den truende Fare fra sit eget og de andre Professorers Hoveder, da han var overbevist om, at det forelagte Udkast til en Tilbagekaldelse ingenslunde vilde tilfredsstillende Modstanderne. Universitetets Rektor, M. Hans Guldsmed, sluttede sig til denne Udtalelse og mente ligeledes, at det udtrykkelig burde nævnes, at baade de værdige og de uværdige fik Del i Sakramentet. Men imod Nødvendigheden af denne Tilføjelse hævdede sig en stærk Modsigelse fra Hemmingsens Venner D. Anders Lavritsen og D. Hans Frandsen, som dog fandt en heftig Modstand af de fire filosofiske Professorer, Hans Guldsmed, Skavbo, Sascerides og Jakob Madsen. Især holdt den sidste stærkt paa sin Mening, idet han bemærkede, at denne Omtale af de værdige og uværdige netop var en Prøvesten for den rette lutherske Bekjendelse, og da D. Anders Lavritsen ikke desto mindre paastod, at dette Tillæg ikke behøvedes, spurgte han ham, hvorfor han da havde saa meget derimod, skjønt Hemmingsen i sin Enchiridion selv havde vedkjendt sig denne Lære. Paa dette Spørgsmaal blev D. Anders ham Svaret skyldig. Sagen var udentvivi den, at Anders Lavritsen ligesaa vel som Hemmingsen i dette Stykke langt mere delte Anskuelse med Calvin end med Luther.

I et senere Møde, den 6te April, blev efter en ny Forhandling en Revocationsformel vedtagen af Professorerne, efterat det var lykkedes M. Jakob Madsen at faa de skjærpende Udtalelser satte igjennem, som han havde forfægtet i det forrige Møde. Hemmingsen, som havde været fraværende under Forhandlingerne, indfandt sig først, da de næsten vare tilende. Da man forelæste ham, hvad man vilde have ham til at underskrive, nægtede han vel ikke sin Underskrift, men sagde: «Mine Herrer, I maa vide, at hvad her siges, tager jeg copulative (d. e. i Sammenhæng, saaledes at den ene Sætning tjener til at forklare den anden) og holder mig til Herrens Indstiftelse, og det saaledes, at jeg erklærer Nadveren for den Spise og Drikke, hvorved Mennesket levendegjøres til et evigt Liv. Men naar der i den mig forelagte Bekjendelse siges, at Guds Søn i Nadveren giver saavel de værdige som de uværdige Nadvergjæster sit sande Legeme og Blod, saa forstaar jeg ved de uværdige dem, som ere svage, men dog ikke mangle den sande Tro, ved de værdige forstaar jeg de aandelige». Da Professorerne hertil svarede, at efter den Forklaring kunde det, der var skrevet, ikke tages for Fyldest, og at Ordene ikke vare satte der i den Mening, og hvis han sagde eet og mente noget andet, kunde ingen blive klog paa ham, — saa svarede Hemmingsen kort: «Ja mine Herrer, dér har I hvad der er skrevet, gjør med det, hvad I vil. Jeg bliver ved min Mening». Nu udspandt der sig en ny Diskussion. De filosofiske Professorer holdt paa, at det rent ud skulde erklæres, at Hemmingsen i Syntagma havde lært anderledes (aliter), end han nu vedkjendte sig ved sin Underskrift under det forelagte Udkast. Han vilde nemlig kun have det betragtet som en ny Bekjendelse, en nøjere Forklaring, men ikke som en formelig Tilbage-

kaldelse. Ordskiftet blev heftigt; Hemmingsen brusede op imod Sascerides, som gik ham haardst paa Klingen, men tilsidst maatte han dog give tabt med Hensyn til det omstridte «aliter»¹⁾. Hans Bekjendelse eller Tilbagekaldelse (det første Udtryk brugtes i Begyndelsen, men længere hen kom det ydmygende revoco) kom da til at lyde, som følger, (i Oversættelse):

«Jeg Niels Hemmingsen, Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet, begjærer, at denne min efterfølgende Bekjendelse om Herrens Nadvere, som jeg efter Kgl. Majestæts og Universitetets Befaling har skrevet, maa blive vitterlig for alle Evangeliets Tjenere. Endog jeg antager vore Trosartikler om Kristi sande Menneskenatur og holder dem for uryggelige, nemlig at Guds evige Søn for os Mennesker og til vor Frelse har annammet sand menneskelig Natur i Jomfruens Liv, saaledes at de tvende Naturer ere forenede i een Person, at han er født som Menneske, har lidt, er korsfæstet, død og begravet, at han er nedfaren til Helvede, paa tredie Dag opstanden fra de Døde og opfaren til Himmels, og at han sidder ved den almægtige Faders højre Haand, hvorfra han i den samme annammede Natur vil komme igjen at dømme levende og døde: saa tror og antager jeg dog for fast og vist, fordi jeg tror paa Kristi Ord og Gjerning, da han indstiftede sin Nadvere, at den hele Kristus, Gud og Menneske, er virkelig (substantialiter) nærværende i hans Nadvere, hvorsomhelst den holdes efter hans Indstiftelse, og at han deri meddeler (offerre et exhibere) alle Nadvergjæsterne sit sande Legeme og sit sande Blod, som han udgjød for os til Syndernes Forladelse; og at dette samme Legeme og dette samme Blod

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 281—5.

i Sandhed og Virkelighed (vere et realiter) modtages med Brødet og Vinen af Nadvergjæsterne, saaledes at det er en sand Spise og en sand Drikke, hvorved Mennesket næres, vederkvæges og styrkes til et evigt Liv. Ligesom denne min Bekjendelse stemmer med den augsburgske Konfession, Luthers lille Katekismus og Corpus doctrinæ ecclesiarum Saxonicarum¹⁾, saaledes anser jeg disse Skrifter for sande og paalidelige, udaf hvilke jeg har bygget den Mening om Herrens Nadvere, som jeg har fremsat i Enchiridion, der nu i næsten tyve Aar har været i manges Hænder her i Riget. Men efterdi jeg har skrevet anderledes om Sakramentet i mit Syntagma, i Overensstemmelse med Kalvins Lære, hvorved vore Kirker ere blevne fortørnede, og i Modstrid med denne min Bekjendelse, saa gjenkalder jeg det altsammen, hvad det saa end er, og vil med denne min skriftlige Erklæring have det tilbagekaldt. Endelig tilstaar jeg, at ligesom mine andre Skrifter ere udgaaede uden forudgaaende Forhandling med mine Medlærere, saaledes har jeg ogsaa udgivet Syntagma uden deres Vidende. Derfor beder jeg baade min allernaadigste Konge og alle andre, som ere blevne fortørnede ved dette mit Skrift, at de

---

¹⁾ Dette «Corpus doctrinæ christianæ», som ellers almindelig kaldes Misnicum eller Philippicum, udkom 1560 med en Fortale af Melancthon og indeholder følgende Bekjendelses- og Læreskrifter: De tie økumeniske Symboler, den (forandrede) augsburgske Konfession, Apologien, Repetitio Augustanæ Confessionis, Loci præcipui theologici, Examen eorum, qui audiuntur ante ritum publicæ ordinationis, Responsiones ad impios articulos Bavaricæ inquisitionis, Refutatio erroris Serveti et Anabaptistarum, Responsio de controversia Stancari. Om denne Samling, der efter Melancthons Anvisning formodentlig er foranstaltet af Caspar Peucer, og indeholder et rigt Lærestof, men tildels af filippistisk Farve, og som derfor senere fortrængtes ved Konkordieformlen, se Buddeus, Isagoge hist.-theol. ad theologiam universam I, 493.

naadigen og velvilligen ville tilgive mig, især da der hverken i vore Kirker eller Skoler (nu) læres anderledes, end det er sket, siden den Tid da den rensede Lære blev indført her i Riget; og jeg formaner, at alle fremdeles, som hidtil, standhaftigen ville blive ved den sande Lære, som kortelig er udtrykt i den Fortale, som plejer at oplæses i vore Kirker før Altergangen¹⁾).

Efter denne Bekjendelse skulde man tro, at der ikke behøvedes endnu yderligere Forsigtighedsregler. Imidlertid bemærkede Biskop Povl Madsen i Konsistoriemødet den 11te April, at Hemmingsens Gjenkaldelse maaske endnu ikke var tilstrækkelig. Biskoppen havde nemlig vist den til Knoff, som havde udtalt den Mening, at det var fornødent endnu at bemærke, at Syntagma var udgaaet uden Kongens og Rigsraadets Vidende, og i Bekjendelsen at tilføje, at de uværdige ogsaa modtage Herrens sande Legeme og Blod, men til Dom. Da man forelagde Hemmingsen disse tvende Tillæg, havde han, som det synes, intet at indvende mod det første, men med Hensyn til det sidste Punkt svarede han: «Saaledes mener jeg ikke!» Nu vare gode Raad atter dyre. Hvorledes skulde man slippe ud af denne Vanskelighed? Biskoppen, som aabenbar var venlig sindet mod Hemmingsen, raadede da til, at man skulde udfærdige to Exemplarer af Bekjendelsen. Det ene skulde være i den ovenanførte Form, det andet skulde indeholde de omtalte yderligere Tillæg. Begge skulde vises til Knoff, forat han kunde sige sin endelige Mening inden Overleveringen. Resultatet blev dog, at man bestemte sig til kun at overlevere Kongen den Redaktion af Bekjendelsen, hvori

¹⁾ Om de forskjellige Udgaver af denne Bekjendelse se Joh. Grundtvigs nøjagtige Oplysninger i Ny kirkehist. Saml. IV, 746—53.

de uværdiges virkelige Nydelse af Herrens sande Legeme og Blod ikke ligefrem var udtalt, medens Tilføjelsen, om at Syntagma var udgivet uden Kongens og Rigsraadets Vidende, var optaget i samme.

Overleveringen foregik nogle Dage efter. Biskoppen overbragte den af Hemmingsen underskrevne Bekjendelse til Kongen; men inden han endnu kunde komme til Orde med en passende Tiltale i den Anledning, udbrød Kongen: «Dette skulde være gjort for tre Uger siden!» Tilsidst viste Hs. Majestæt sig dog formildet og endte med at paalægge Professorerne aldeles at afholde sig fra alle Disputationer angaaende Nadverlæren¹⁾.

Dermed var denne ubehagelige Undersøgelse foreløbig afsluttet. Det var imidlertid kjendeligt nok, at en mere ængstelig Opmærksomhed paa alt, hvad der kunde krænke den hellige Nadveres Værdighed eller give Anledning til Strid angaaende dette Lærestykke, var indtraadt fra den Tid af, at denne Sag var sat i Bevægelse. Saaledes havde Professorerne faaet en kongelig Befaling af 22de Juli 1575 om at afgive Betænkning om, hvorledes en skaansk Præst, ved Navn Hans Brunckel i Brøndby, burde straffes, fordi han ved Altergangen af en Fejltagelse havde begyndt med at uddele Vinen før Brødet. Det var af den Slags Sager, som siden ofte kom for, og hvori vedkommende Præster straffedes meget strængt, almindelig med Suspension eller Embedsfortabelse paa Grund af deres Uagtsomhed ved «Tracterelsen af det hellige højværdige Alterens Sakrament».

---

¹⁾ Forhandlingerne i denne Sag ere fremstillede efter Acta Consistorii (Ny kirkehist. Saml. IV, 278—86), der give fuldstændigere og nøjagtigere Oplysninger, end man andensteds har. Sml. Joh. Grundtvigs ovenomtalte Bemærkninger i Anledning af Hemmingsens Tilbagekaldelse af sin i Syntagma førte Lære.

Skjønt Kansler Niels Kaas synes at have været stemt for en mildere Opfattelse af Hr. Hans Brunckels Forseeelse, endte Undersøgelsen dog med hans Afsættelse fra Præsteembedet. Men nogen Tid efter Hemmingsens Tilbagekaldelse, fik den skaanske Præst dog ved en kongelig Naadesakt atter sit Embede tilbage¹⁾.

Forat forhindre, at Tvist om Religionssager eller at falske Lærdomme skulde indsnige sig i Landet, bleve de ældre Censurbestemmelser yderligere indskjærpede ved en kongelig Forordning af 15de Maj 1576, der gjentog det tidligere Forbud imod, at nogensomhelst Bog maatte trykkes eller udgives her i Riget, med mindre den forud var «examineret og overset af de højlærde i Kjøbenhavns Universitet». Derhos nedlagdes der Forbud imod, at danske Bøger, hvad enten de vare originale eller oversatte, maatte indføres udenlandsfra uden først at være gennemsete og approberede af Professorerne i Kjøbenhavn. Det paalagdes derhos Lensmændene og Bisperne at have nøje Tilsyn med Efterlevelsen af denne Forordning²⁾.

Efter de Foranstaltninger, som vare trufne for hertilands at afværge al Strid om Nadverlæren, var det at formode, at der snart maatte kunne tilvejebringes fuldstændig Ro — om end saadan en Ro og Fred snarere var Dødens end Livets³⁾. Naar Emnet dog endnu en Tid vedblev at

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 349—52.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 189.

³⁾ Hvis det ikke var fuldt Alvor, kunde man anse det for en Parodi, naar man netop paa denne Tid — da der kjæmpedes for den hellige Nadveres høje Betydning, og da man tvang Hemmingsen til at bekjende, at ogsaa de uværdige Nadvergjæster modtog Herrens sande Legeme og Blod, dog ikke til Salighed, men til Fordømmelse — naar man altsaa paa en saadan Tid ved verdslige Straffemidler tvang Folk til at gaa til Alters. I Aaret 1574 blev dog

staa paa Dagsordenen, saa kom det fornemmelig deraf, at man fra Tydskland af stadig søgte at anspore Kong Frederik II til ny Anstrængelser for at udrense den kalvinske Surdej i hans Rige, og at man paa den mest indtrængende Maade forlangte hans Tilslutning til det saakaldte Enighedsværk, som D. Jacob Andreae og andre ivrige lutherske Theologer søgte at drive igjennem i alle de lutherske Landskirker. Vi skulle her kun omtale disse Forhandlinger, forsaavidt de berørte Kjøbenhavns Universitet og derved havde afgjørende Indflydelse paa Hemmingsens Skjæbne.

Forat fremme Enighedsværket havde Kurfyrst August af Sachsen i Maj 1576 foranstaltet en Forsamling af Theologer i Staden Torgau. Det var lykkedes endog at vinde Mænd som D. David Chytræus i Rostok og andre af Melanchtons mindre udprægede Disciple for Sagen. Her blev nu den saakaldte torgiske Bog vedtagen, et Udkast til et udførligt Bekjendelsesskrift, der havde til Hensigt paa den ene Side at udjevne Meningsforskjellighederne, som fandtes indenfor de lutherske Landskirker, og paa den anden Side at faststille den særlig lutherske Lære i Modsætning til andre kirkelige Samfunds, og da især den reformerte Kirkes, Lære og Bekjendelse. Overfor Calvinisterne var Foretagendet altsaa ikke et Fredsværk, men snarere en udkastet Stridshandske. Dette maa erindres, naar man skal forstaa den Modstand, som Værket fandt ikke blot i det reformerte Kirkesamfund, men ogsaa i forskjellige lutherske Landskirker, hvor man var fremsynet nok til at se, at det vilde

---

en af Universitetets Bønder i Allindelille sat ud af sin Gaard, fordi han var sat i Band i Harrested Kirke af sin Sognepræst, paa Grund af at han i sex Aar havde forsømt Gudstjenesten og ikke havde nydt Alterens Sakrament i den Tid (se Tillæg, Nr. 178).

medføre store Farer for Reformationsværket idethele, naar Protestanterne skilte sig fra hinanden som fjendtlige Lejre, istedenfor at gjøre fælles Sag mod den fælles Fjende, Paven og hans Tilhængere.

Den 11te Juli 1576 skrev Kurfyrsten af Sachsen til sin Svoger K. Frederik II og sendte ham den torgiske Bog, med Begjæring om hans og hans Theologers Betænkning over den. Fandt man Mangler ved Skriftet, udbad Kurfyrsten sig, at man uden Sky vilde give ham det tilkjende, forat der under de videre Forhandlinger om Sagen kunde tages Hensyn til de indkomne Bemærkninger. Paa samme Maade sendtes Bogen ogsaa til alle andre lutherske Fyrster og Stæder. Kong Frederik II modtog Brevet den 2den Avgust under et Ophold paa Falster for Jagtens Skyld, og svarede strax Dagen efter i en udførlig Skrivelse, hvori han af følgende Grunde vægrede sig ved at afgive den forlangte Betænkning: Universitetet eller enkelte Theologer kunde ikke afgive nogen Betænkning, da en saadan let kunde blive anfægtet af andre af Landets Theologer, som ikke havde været tilstede. Skulde derfor en Betænkning afgives, maatte alle Theologer i Kongens Riger og Lande forsamles; men saa kunde der, som Erfaring lærte, let opstaa Disputationer og Vidtloftigheder mellem dem. Hvad sligt førte til, havde man desværre Exempler nok paa, og Kongen nærede Frygt for, at den Enighed, som hidtil havde hersket i hans Lande, og som han med stor Omhu havde søgt at bevare, paa den Maade kunde svækkes og med Tiden ganske tilintetgjøres. Han havde tidligere udstedt Forbud imod alle Disputatser, hvoraf der kunde opstaa Uenighed om Religionssager, og hvorved den faste Vedhængen ved den rene augsburgske Konfession kunde rokkes: han vilde der-

for ikke selv give Anledning til, at noget saadant nu skulde indtræde¹⁾).

Som det var at vente, blev Kurfyrsten ikke sønderlig tilfreds med dette Svar, men skrev atter den 25de Avgust samme Aar en ny indtrængende Forestilling til Kongen. Han gjorde ham heri opmærksom paa, at det dog ikke var en saa afgjort Sag, som han syntes at mene, at alt nu var i god Orden og Enighed i hans Lande, saa man ikke behøvede yderligere Forsigtighedsregler forat hindre vildfarende Meningers Indtrængen. Det var nemlig, efter Kurfyrstens Antagelse, rimeligt, at Hemmingsen havde haft og endnu havde Venner og Tilhængere, som hemmelig støttede ham, da han ellers neppe havde vovet sig til at offentliggjøre saadanne «Forandringer i Religionen», som sket var. «Hvor der ved et Universitet er et saadant Hoved for Theologerne, der er det let at formode, hvorledes Tilhørerne og Discipulene ere». Vare Kongens Theologer enige med Luther, kunde Kurfyrsten ikke begribe, hvilke Betænkeligheder man kunde have ved at slutte sig til Bestræbelserne forat hævde den rene Lutherdom: «Det skulde da være, at Ed. Maj. allerede var anderledes undervist af dem». Men aldrig havde Kurfyrsten dog hørt, at Kongens Fader, salig Ihu-kommelse, havde været af anden Mening (end Luther) i Religionssager, eller nogensinde havde yndet det kalvinistiske Sværmeri angaaende de hellige Sakramenter, eller at han havde taalt noget sligt i sine Riger. Kongen havde udtalt Frygt for, at en Forhandling som den foreslaaede vilde give Anledning til Disputationer, Uenigheder og Forstyrrelse; men Kurfyrsten mente, at Erfaring viste, at «saadan Dissimulation» var langt farligere, og at Mangel

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 253—8.

paa oprigtig Enighed i Religionen vilde være en stadig Kilde til Mistro og Forbitrelse af Gemytterne, og at hvor et saadant Onde ikke itide blev forekommet, vilde det tilsidst ikke være muligt at dæmpe Uenigheden, med mindre Øvrigheden selv vilde rette sig efter Undersaatterne og slutte sig til deres Mening. Han kunde imidlertid ikke overtale sig til at tro, at han havde hørt Kongens endelige Svar, og bad ham derfor endnu engang om at forelægge sine mest ansete Theologer det oversendte Skrift og begjære deres Betænkning derover, forat det kunde rettes, om der fandtes nogen Mangel deri, og man endelig kunde komme til et enstemmigt kristeligt Forlig angaaende de omstridte Religionsartikler.

Sikkerlig har dette nærgaaende Brev behaget Kongen saare ilde, men endnu mere stødende udtalte dog Kurfyrstinde Anna, Kong Frederiks Søster, sig i et samtidigt Brev, hvori hun i en beklagende Tone lod sin Broder høre, at den kalvinske Sekt jo desværre nu var dybt indgroet i Danmark, medens sligt ikke var blevet taalt i hendes salig Faders Tid, og at der kunde være Fare for, at den helt kunde tage Overhaand i Landet. Efter hendes ringe Forstand skjønnede hun ikke, at Calvinisterne vare at foretrække for Papisterne. Derfor anbefalede hun Kongen, at han hjærtelig skulde bede til Gud, og saa selv itide lukke Ojnene op, paa det at «samme hans Theologer og andre Calvinister i hans Rige» atter maatte omvendes til den sande Erkjendelse af Guds Ord, inden det kom saa vidt, at Ondet ikke mere stod til at afhjælpes¹⁾.

Det maatte være drojt for Kong Frederik at modtage slige Beklagelser og Formaninger, han som satte sin Ære

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 258—63.

i, at den rene Lære endnu opretholdtes i hans Lande lige-saa ukrænket som i hans Faders Dage. Da han imidlertid ikke havde Grund til at tvivle om Svogerens og Søsterens gode Hensigter med deres Breve, og da han desuden stod i en ikke ringe Taknemmelighedsgjæld til Kurfyrsten for den betydelige Pengehjælp, denne havde ydet ham under Syvaarskrigen, saa svarede han i en høflig og rolig Tone uden dog derfor at fravige sin engang udtalte Beslutning om ikke at ville indlade sig paa de Forhandlinger, som beskjæftigede de lutherske Regjeringer og Theologer i Tydskland. I sit Svar af 15de September 1576 fremhævede han nemlig paany, at skjønt der i hans Riger og Lande herskede Consensus saavel med Hensyn til Nadverlæren som til andre Lærepunkter, ganske saaledes som den var oprettet i hans højlovlige Faders Tid, med det rene og uforanderlige Guds Ord som eneste Rettesnor, saa kunde han dog ikke komme bort fra det farlige i en saadan theologisk Undersøgelse som den, Kurfyrsten havde foreslaaet, især naar den ikke indskrænkede sig til en enkelt omstridt Sætning, men omfattede mangfoldige Lærepunkter. Kunde end de danske Theologer vinde nogle fremmede Theologers Bifald ved at afgive den forlangte Betænkning, saa var det dog at forudse, at andre vilde støde sig over deres Erklæring, og Erfaring lærte, at der paa den Maade let kunde opstaa vidtløftige Stridigheder. Kongen beklagede dybt, at Hemmingsen havde dristet sig til at udgive Skrifter mod hin Consensus; intet kunde være ham mere imod. Men han holdt sig for fuldt overbevist om — hvad Hemmingsen ogsaa havde tilstaaet — at ingen, hverken ved Universitetet eller andensteds i Riget, havde gjort fælles Sag med ham, men at han heri havde haft alle imod sig. Forat overbevise Kurfyrsten om sine redelige Hensigter, frem-

hævede Kongen de Foranstaltninger, han havde truffet forat sikre den rene Læres uforstyrrede Forkyndelse og Bekjendelse i sine Riger. Han omtalte saaledes Forordningen af 26de Juni 1574, hvorved alle Disputatser om Nadverlæren forbødes, endvidere den Examination af fremmede, som var paabudt 1569 med Hensyn til de mange indvandrende Nederlændere, og endelig den Omstændighed, at den samme, med den augsburgske Konfession nøje overensstemmende Indledningsformular, som havde været brugt ved Altergangen i Christian III's Tid, endnu var i Brug allevegne i Riget. Den Uro, som var vakt ved Hemmingsens Vranglære, var fuldkommen dæmpet, og denne Lærer havde strængelig forpligtet sig til fremtidig baade i Skrift og i Tale at afholde sig fra sligt. Den mærke Skildring, Kurfyrsten havde givet af Tilstanden i et Land, hvor der var Splidagtighed i Religionen, havde altsaa ingen Anvendelse paa Danmark, hvor der ikke var Grund til Mistanke mod nogen uden mod Hemmingsen alene. Man kunde være fuldkommen forsikret om, at hvis Kongen erfarede, at nogen førte kalvinsk Lære i hans Lande, skulde det ikke blive ustraffet. Hemmingsen var under skarpt Opsyn, og hans fremtidige Forhold vilde afgjøre, om der skulde foretages noget yderligere imod ham. Det bad Kongen altsaa sin Svoger vel at erindre, at Hemmingsen ikke var bleven tilskyndet til sin bekjendte Optræden af nogen her i Landet, men derimod af fremmede Theologer, der bleve saaledes «redne og drevne af Ærgjerrighed», at de ikke lode sig nøje med at vække Uro i Tydskland, men heller ikke kunde lade andre Lande være i Fred, skjønt disse vare selvstændige og ikke underkastede nogen fremmed enten gejstlig eller verdslig Jurisdiktion. Sluttelig bad Kongen sin Svoger om at bevare sit forrige Venskab for ham trods hans Vægning ved at gaa ind paa

den foreslaaede Forhandling, og ikke nære nogen ugrundet Mistro imod ham. Til Søsteren skrev Frederik II omtrent paa lignende Maade og lod hende vide, at det ingenlunde forholdt sig, som hun mente, at Kalvinismen var indgroet i Danmark, den havde end ikke begyndt at slaa Rod der, og det var at ønske for andre Lande, at denne Sekt var mindre indgroet i dem, end Tilfældet var her, «saa vilde baade de selv og andre have mindre Besvær og Fortrædeligheder for dens Skyld»¹).

Saa moderate Kongens Breve idethele vare, saa indeholdt de dog en Braad, idet han lod Svogeren og Søsteren høre, at det var fra deres eget Land Hemmingsen havde faaet Tilskyndelsen til sin Optræden, saa de gjorde vel i at feje for deres egen Dør, inden de kom med Beklagelser og Formaninger til andre. Det er ogsaa kjendeligt, at Kongens Breve ikke bleve vel optagne, da der indtraadte nogen Standsning i den tidligere yderst livlige Forbindelse og Brevvexling mellem det sachsiske og det danske Hof. Men Hemmingsens Stilling vedblev dog at være alt andet end behagelig; han maatte føle, at han stod paa det sorte Bræt og var under et skarpt og mistænksomt Opsyn. Ikke uden Grund skrev Kongens Livlæge, D. Peder Sørensen, til en Ven i England, at han beklagede Theologernes Vilkaar, for Øjeblikket var der intet andet for dem at gjøre end at tie og taale, maaske kunde dog Hævnens Time engang slaa, naar Stemningen i de styrende Kredse havde forandret sig²). En dansk Student, den som Skribent siden bekendte Jakob Jakobsen Volf, skrev i Sommeren 1577 til en Ven i Slesvig: «D. Hemmingsen lever og har det godt, han

¹) Ny kirkehist. Saml. IV, 263—9.

²) Se Tillæg, Nr. 181.

holder hver Dag Forelæsninger og underviser os, skjønt han er under ikke ringe Fortrædigelse (tribulatio) paa Grund af sin i Syntagma fremførte Mening om Sakramenterne»¹⁾.

Denne pinagtige Tilstand kunde ikke andet end indvirke hæmmende paa Hemmingsens tidligere saa frugtbare Forfattervirksomhed, som derfor ogsaa nu næsten ophørte. Inden Stormen endnu ret var brudt løs, havde han 1575 udgivet en Advarsel imod overtroiske Trolddomskunster (Admonitio de superstitionibus magicis vitandis), et Skrift der vistnok i ikke ringe Grad svarede til Tidens Behov og derfor ogsaa snart blev oversat baade paa Dansk og Tydsk. Den nærmeste Anledning til dette Skriffs Udgivelse var uden tvivl en Trolddomssag, som havde vakt temmelig stor Opsigt og i Januar 1574 havde været indstevnet for Universitetets Domstol, hvorfor der er Grund til at omtale den her. En Præst i Jørlunde i Ljunge Herred, ved Navn Hr. Jakob Andersen, gav sig af med Signeri og allehaande Trolddomskunster, og gjorde sig som det synes en Indtægt deraf, ialfald høre vi, at Folk fra en vid Kreds strømmede til ham. Heraf tog Sognepræsten ved Vor Frue Kirke i København, M. Hans Thomesen, der tillige var Provst i Sokkelunds Herred og Sjælands Stifts øverste Provst, Anledning til først underhaanden at advare Hr. Jakob om ikke at forføre nogen i hans Sogn eller Herred; og da dette ikke hjalp, formanede han offentlig fra Prædikestolen sine Sognefolk om at tage sig ivare for Præsten i Jørlunde og hans «Trylleri». Dette tog denne meget fortrydelig op og indstevnede Provsten for Landemodet. Men her dømtes, at M. Hans Thomesen kun havde gjort sin Pligt, og Hr. Jakob afsattes fra sit Embede for «sit Trylleri og Guds Ords

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 199.

Vanbrug». Hermed var Præsten kun lidet tilfreds og skrev en Forestilling til Kongen, hvori han fremstillede Sagen saaledes, som om der var tilføjet ham en stor Uret. Maaske har han ogsaa haft Venner ved Hoffet, som have talt hans Sag. Nok er det, at Kongen, som opholdt sig paa Skanderborg, skrev til Biskop Povl Madsen, at Hr. Jakob atter skulde indsættes i sit Embede, indtil Kongen kunde komme over og selv undersøge Sagen. Da Bispen imidlertid indsendte en Beretning om Præstens Adfærd tilligemed en Afskrift af Dommen, blev Kongen fuldkommen omstemt og svarede tilbage, at Hr. Jakob ikke blot skulde være og blive afsat fra sit Kald og Præsteembede, men Kongen vilde desuden lade ham straffe efter Fortjeneste, «paa det andre maatte spejle dennem derudi og for saadanne ærgerlige Mishandlinger dennem være». Tillige fik Lensmanden paa Frederiksborg Befaling om strax at tage nøjagtig Borgen af Hr. Jakob i Jørlunde, saa han blev tilstede og ikke undveg; siden skulde han paa Kongens Vegne tiltale ham for hans Misgjerning og forfølge ham saa vidt, som han kunde gjøre med Lov og Ret, og hvad Straf Retten ikjendte ham, skulde han lade ham vederfares. Nu blev Sagen da indanket for Universitetet, som ikke blot stadfæstede Landemodets Dom, men, som det synes, ogsaa dømte Hr. Jakob i Kongens Naade og Unaade for «den ukristelige Handel, han havde brugt med Trolddom, Signelse og andet Djævelskab». Ialfald finde vi, at Kongen i Henhold til Universitetets Dom resolverede, at Hr. Jakob indtil videre skulde indsættes i Klosterfængselet i Sorø, hvorfor det paalagdes Klosterets Abbed, M. Iver Bertelsen, at have Agt paa ham, hvad han tog sig for, og hvilke Bøger han læste i¹⁾.

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 604—8.

Som ovenfor er antydet var det rimeligvis denne forargelige Sag — hvor det ikke var en gammel Kjærling, som Tilfældet ellers hyppigst var, men en Præst, der havde givet sig af med Trolddom — som foranledigede Udgivelsen af Hemmingsens alvorlige Advarsel mod slige ugudelige Kunster. Men med dette Skrift indtraadte en meget lang Standsning i hans Forfattervirksomhed; thi naar vi undtage nogle akademiske Theses fra Aarene 1577—79, udkom der ingen ny Skrifter fra hans Haand i al den Tid Kong Frederik II levede. Men derfor bleve hans mange ældre Værker dog ikke lagte paa Hylden; tvertimod udbredtes de Aar for Aar mere og mere, og mange af dem oplevede det ene Oplag efter det andet, eller oversattes i forskjellige Sprog. Men i disse ny Udgaver havde Hemmingsen vistnok liden eller ingen Del; det var især udenlandske Bogførere eller Bogprentere, der fandt deres Regning ved paany at oplægge den berømte Theologs meget søgte Skrifter. Dog danner den danske Oversættelse af Hemmingsens Evangeliepostil til en vis Grad en Undtagelse. Den udkom 1576 besørget af den flittige Litterat, Præsten Rasmus Hansen Rerav; men Hemmingsen havde selv tidligere gennemset den latinske Original og forøget den med forskjellige Tillæg, som nu første Gang kom for Lyset i den danske Oversættelse¹⁾. I sin ny Skikkelse fik Skriftet udentvivl endnu større Betydning hertillands, end det tidligere havde haft i den kortere latinske Text. Der fortælles almindelig, at Kongen nu befalede Præsterne at anskaffe sig Hemmingsens Postil som den bedste, de kunde betjene sig af til deres Prædikener; men dette beror udentvivl paa en Misforstaaelse; det var allerede meget, at der ikke blev lagt Hindringer ivejen for

¹⁾ Se Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. III, 108.

Værkets Udbredelse¹⁾. Der berettes ogsaa, at D. Jacob Andreæ og de sachsiske Observatorer toge Anledning af Postillen til paany at sætte ondt for Hemmingsen, idet det lykkedes dem ogsaa i dette Skrift at finde Spor af Kalvinisme. Vi maa dog betvivle dette, da vi ikke have fundet noget Bevis derfor, saa mange ældre og nyere Forfattere der end fortælle saaledes²⁾. Derimod er det vist, at et nyt og uforandret Oplag af Hemmingsens Syntagma, som uden Forfatterens Vidende udkom i Genf 1578, atter vakte den gamle Mistanke imod ham.

I Slutningen af Januar 1579 sendte K. Frederik II's Svigermoder, den ivrig lutherske Hertuginde Elisabeth af

¹⁾ Treschow, Jubellærere, S. 134. Gjessing, Jubellærere. III, 22. J. Møllers Levnedbeskr. af Hemmingsen i Hist. Calend. II, 357—8. (Om en tidligere anbefaling af Hemmingsens latinske Postil, se Ny kirkehist. Saml IV, 227. 229). Misforstaaelsen stammer formodentlig fra følgende Synodalmonitum af Biskop Niels Jespersen i Odense 1585: «Simpliciter et semper eadem tum materia, tum forma, explicetur evangelium, uno tamen, qui imitandus sit, selecto autore, præcipue Hemmingio; oportet enim semper eadem de iisdem dicere» (Pontoppidans Annal. III, 501—2. 543). Denne anbefaling af en mod Hemmingsen venligsinde Biskop er imidlertid noget andet end en almindelig fra Regjeringen udgaaet anbefaling for Bogen.

²⁾ Gjessing, Jubellærere. III, 23. Helveg, Kirkehist. eft. Reform. 2 Udg. I, 209. Paulli har føjet en ny Misforstaaelse til (N. Hemmingsens Pastoraltheologi S. 23 Not. 3). Gjessing anfører flere Steder af Postillen, der efter hans Mening bevise, at Jac. Andreæ ikke uden Grund beskyldte Hemmingsen for kalvinske Ytringer i dette Skrift. J. Møller har afvist disse Beviser med den Bemærkning, at Gjessing vel var en flittig historisk Samler, men ingen stor Theolog. De anførte Steder vise nemlig, at Hemmingsen ogsaa i Postillen bestrider Læren om Allestedsnærværelsen af den himmelfarne Frelasers menneskelige Natur, den saakaldte Ubikvitetslære; men han drager ikke her Konsekvenserne af denne Sætning, saaledes at han benægter Kristi Legemes og Blods virkelige Nærværelse i Nadveren; tvertimod stadfæster han Læren herom.

Meklenborg (Datter af Frederik I og Halvsøster til Christian III), saavel et Exemplar af Eftertrykket af Syntagma som en tydsk Oversættelse af de mest anstødelige Artikler i samme til den danske Konge og gjorde ham opmærksom paa det farlige heri. K. Frederik mente imidlertid, at der ikke derfor var Anledning for ham til at foretage noget mod Hemmingsen. I sit Svar af 9de Marts s. A. bemærkede han nemlig, at saa haardelig det end havde været ham imod, at Hemmingsen i sin Tid, efter Tilskyndelse af udenlandske Theologer, havde udgivet Syntagma og derved sat Kongen saavel som hans Riger og Lande i ubillig Mistanke hos andre, saa kunde han dog ikke finde, at Hemmingsen havde nogen Skyld i, at man paa fremmede Steder, uden hans Vidende og Vilje, eftertrykte et forlængst offentliggjort Skrift af ham. Han havde udstedt en saa stræng Forpligtelse om at afholde sig ikke blot fra al fremtidig Skriven, men ogsaa fra al Talen og Tænken derom, og han havde i Mellemtiden staaet under saa skarpt et Opsyn, at Kongen ikke kunde antage, at han havde gjort sig skyldig i nogen Overtrædelse af det ham givne Tilhold. I modsat Tilfælde skulde han være hjemfalden til alvorlig Straf; thi det var Kongens Agt nøje at vaage over, at der hverken i dette eller andre Punkter af den kristelige Lære, enten hemmelig eller offentlig, blev forsøgt noget imod den Bekjendelse, som var nedarvet fra hans salig Faders Tid¹⁾.

Paa denne Tid finde vi altsaa, at Kongen selv tog Hemmingsen i Forsvar, naar man udenlandsfra søgte at vække Mistanke imod ham. Hans Stilling var altsaa ialfald ikke forværret. Endnu senere, i April 1579, fik han tilligemed de øvrige Professorer kongelig Befaling om at del-

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 274—5.

tage i et Møde, som ved S. Hans Dag samme Aar skulde holdes i Kjøbenhavn af alle Danmarks Biskopper og enkelte af Rigens Raad forat forfatte et Udkast til «en kristelig, endrægtig Skik, Regel og Ordning, hvorledes dømmes skal om adskillige Tilfælde, som kunne hænde sig udi Ægteskabssager». Til en saadan Foranstaltning var der ikke ringe Trang, da Kapitlerne manglede en vis Regel at gaa efter ved deres Paadømmelse af stridige Ægteskabssager. Ingen var mere skikket end Hemmingsen til at forfatte det forlangte Udkast, da han med stor Udførlighed og Grundighed allerede havde behandlet dette Emne i flere Skrifter; og der er da ogsaa neppe nogen Tvivl om, at det i alt væsentligt er hans Tanker, vi gjenfinde i Frederik II's bekendte og vigtige Ægteskabsordning af 19de Juni 1582, der udarbejdedes paa Grundlag af det Udkast, som vedtoges af ovenomtalte Forsamling af Bisper og Professorer¹⁾.

Saavidt lod man altsaa Hemmingsen i uforstyrret Embedsvirksomhed; men kort efter brød det Uvejr løs over ham, som længe havde truet fra Tydskland af. Det lykkedes nemlig Kurfyrst August af Sachsen og hans Gemalinde at naa det Maal, de saa længe havde arbejdet henimod: at overbevise Kong Frederik om, at Hemmingsen var en saa farlig Person, at han ikke kunde taaes som Lærer ved Universitetet. I den af Resen udgivne Frederik II's Krønike, der indeholder det eneste paalidelige, man

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 211. Ægteskabsordningen findes optrykt i Rosenvinges Gl. danske Love, IV, 300 fg. Medens Bisperne vare samlede med de højlærde i Kjøbenhavn forat forfatte nogen visse Artikler, hvorledes dømmes skal udi adskillige Tilfælde udi Ægteskabssager, fik de den 28de Juni 1579 kgl. Befaling om at føre et strængere Tilsyn med Præsternes Levned (se Ny kirkehist. Saml. IV, 396—7).

veed om Sagen, berettes, at Kurfyrsten i Sommeren 1579 skrev et Brev til den danske Konge, «hvorudi han iblandt andet rørte om Religionen og den vide berømte D. Nicolao Hemmingio, som var udi høj Mistanke, at han skulde bifalde den kalvinske Mening om det højværdige Sakrament; og efterdi han endnu holdtes paa Universitetet med Læsning og Disputering udi sin fulde Agt og Myndighed, da var hans Majestæt og det ganske Rige udi stor Mistanke hos de tydske Herrer, at Hs. Majestæt skulde saadan en Mening haandhæve og med Tiden fordre og indføre den udi sine Kirker»¹⁾. Kurfyrstens Brev synes nu ikke mere at være i Behold, men det er rimeligvis i Hovedsagen rigtig gjengivet. Om det ovenomtalte genfiske Optryk af Syntagma har fremkaldt Krisen, maa vi lade uafgjort; vi finde det dog ikke usandsynligt²⁾; derimod kunne vi kun nævne, men ikke stadfæste det Rygte, som der i sin Tid gik om, at M. Jørgen Dybvad, forat fortrænge Hemmingsen fra hans Plads i det theologiske Fakultet, skulde have spillet hemmelig Angiver og skrevet til D. Jacob Andreæ, at Hemmingsen nu som før søgte at udbrede sine kalvinske Meninger blandt Studenterne, hvorpaa Andreæ atter trængte ind paa Kurfyrsten og bevægede ham til den fornyede Anklage mod den formentlig farlige Vranglærer³⁾.

¹⁾ Resen S. 319. Pontoppidans (Ann. III, 474—5) og andres udførligere Beretninger have kjendelig ingen anden Kilde end det ovenanførte Sted hos Resen.

²⁾ I sin Disp. I pro Nicol. Hemmingio contra Joh. Piscatorem, Sect. 52, synes H. P. Resen at antyde, at Optrykket af Syntagma var nærmeste Aarsag til Hemmingsens Afsættelse.

³⁾ Se Danske Mag. 4 R. II, 211 Not. En Optegnelse af den bekjendte Biskop Peder Villadsen (i Thottske Saml. 331. 4), der siges at være afskreven «ex autographo ipsius Hemmingii», indeholder følgende: «Anno 1579, die 29 Julii, Nicolaus Hemmingius, post-

Nok er det, at Kong Frederik den 29de Juli 1579 skrev til Kansler Niels Kaas, at han «udaf højvigtige Aarsager og Betænkende» havde fundet for godt «paa en Tid lang» at afsætte D. Niels Hemmingsen fra hans Embede, saa at han ikke mere skulde læse ved Universitetet. Kansleren skulde paa Kongens Vegne underrette Hemmingsen derom og give ham Befaling til strax at begive sig til Roskilde og der at residere ved sit Kannikedømme¹⁾. Denne Befaling skulde være iværksat, inden Kongen forlod Landet; det var nemlig hans Hensigt en Ugestid efter at rejse over til sine Svigerforældre i Meklenborg, og han ønskede uden tvivl at kunne møde sine ivrig lutherske Slægtninge i Tydskland med den Erklæring, at nu var den Mand, som de havde haft saa meget at klage over, fjernet fra Universitetet. Kansleren maatte da, forat gjøre Kongens Befaling fyldest, paalægge sin gamle Lærer inden tre Dage at forlade Kjøbenhavn²⁾. Sikkerlig har det ikke været nogen behagelig Forretning for en Mand af en saa hæderlig Tænkemaade som Niels Kaas; men der var intet at gjøre derved. Udentvivelte Hemmingsen selv ham det ubehagelige Hverv ved med Rolighed at underkaste sig Kongens Vilje, der vel fjernede ham fra en Virksomhed, som han i over en Menneskealder havde ofret alle sine Kræfter paa, og i hvilken han havde fundet en stor Kreds af Venner og tak-

---

quam docuisset Philosophiam et Theologiam in Academia Hafniensi annos 37, jussus est a Rege Friderico Roschildiam discedere, illicque manere. Causa hujus Regii mandati fuit, quod scripsisset de coena Domini in Syntagmate, accusante eum Duce Augusto et Ducissa, qui miserunt Georgium Dibvadium, ut Hemmingium succederet, quod tamen non factum est. «Sendelsen» af Dybvad var, som vi ovf. S. 135—6 have set, dog allerede sket 1575.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 311.

²⁾ Peder Villadsens Optegnelse i Thottske Saml. 331. 4.

nemmelige Disciple, men ogsaa unddrog ham fra hans Fjenders Efterstræbelser og fra det mistænksomme Tilsyn, hvorunder han nu i fem Aar havde staaet, og som udentvivel mangan en Gang havde været saare trykkende for ham.

Den 1ste August 1579 tog Hemmingsen Bolig i Roskilde og var saaledes udenfor den umiddelbare Berøring med Universitetet. Kaste vi Blikket tilbage paa hele hans Sag, da kunne vi ikke være enige med dem, der, som J. Møller, fremstille ham som en ganske uskyldig Mand, der alene faldt ved lumske Fjenders Bagvaskelser. Thi det lader sig ikke nægte, at han i hele sin Retning og særlig i sin Nadverlære stod Calvin nærmere end Luther, om han end adskilte sig fra Calvin i det vigtige Lærestykke om Prædestinationen¹⁾. Hans Tilbagekaldelse af Sætninger, som han i sit Hjærte dog ikke forkastede, hvad hans følgende Skribentvirksomhed noksom godtgjør, kan heller ikke roses. I Bedømmelsen af denne hans temmelig holdningsløse

¹⁾ I en Afhandling af Schwarz, «Melanchton und seine Schüler als Ethiker», i Theol. Studien u. Kritiken 1853, findes (S. 44—5) følgende Ytringer: «Hemming ist schon durch sein Enchiridion, mehr noch durch die Schrift de lege naturæ, allerdings der Tendenz zugewandt, welche die reformirte Kirche und Theologie verfolgten, und die in Dancau ihren würdigen Ausdruck fand. Und als später die sogenannte lutherische Orthodoxie mit dem einseitigen Dringen auf «reine Lehre und richtig Sacrament» in ihre volle Blüthe trat, als sie einen Melanchton immer unverständlicher verlästerte und seine Schule von allen Seiten anfeindete, als von ihr mit einer oft wahrhaft empörenden Laxheit dem Buchstaben des Dogma der Ernst der Sitte und Zucht geopfert wurde, da neigte sich Hemming mehr und mehr der Kirche zu, die diesen Ernst in Lehre, Verfassung und Leben entschiedener zu wahren suchte, und bekannte offen, die sächsische Reformation habe die Menschen noch nicht genug zu bessern vermocht». — Angaaende Hemmingsens Lære om Naadevalget se Helvegs Kirkeh. hist. eft. Ref. 2 Udg. S. 240—2.

Færd kunne vi dog idethele slutte os til Gerhard Treschows Dom, naar han siger: «Det havde været rosværdigt, om denne store Theologus, istedenfor at gjøre en skrømtetfuld Revocation, havde bestandig vægret sig derfor, udbedet sig Samvittighedsfrihed og sin Dimission i Naade, samt lovet ikke at udbrede sin Mening. Men naar man betragter Tiden og Omstændighederne; naar man eftertænker, hvor fortørnet Kongen i Begyndelsen var, hvor haardeligen man i den Tid straffede Vildfarelser i Lærdom, og hvor meget de andre Professores, som elskede og ærede Hemmingsen som deres Fader, gik om Borde med ham forat overtale ham til at revocere, saa maa man, om ikke ganske undskyldte ham, dog ynkes over hans Omstændigheder og med Lemfældighed dømme om ham»¹⁾. — Skjønt vi altsaa ikke kunne betragte Hemmingsen som en Martyr for Sandheden, ligesaa lidt som vi kunne ønske, at Calvinismen ved ham skulde have sejret i den danske Kirke og Skole — hvor meget vi end kunne billige den praktiske Retning, som er fremtrædende hos Hemmingsen ligesom i den reformerte Kirke overhovedet — saa kunne vi dog ikke glæde os over hans Fald, ikke blot fordi det blev Indledningen til en alt andet end glædelig kirkelig Tilstand, hvor enhver Ytring, der i nogen Maade kunde synes at afvige fra det vedtagne Lærebegreb, forfulgtes som Kjætteri, men ogsaa fordi den friere videnskabelige Udvikling derved led en Standsning, som vel ikke strax blev kjendelig, da Hemmingsens Disciple endnu en Tid forbleve de tonegivende ved Højskolen, men som dog senere blev følelig nok.

Vi have saa længe opholdt os ved Hemmingsen, fordi hans Historie er hele Universitetets. Vi vende os nu til

---

¹⁾ Treschow, Jubellære, S. 136—7.

andre akademiske Forhold. Særlig Opmærksomhed fortjener Tyge Brahes Stilling til Universitetet. Denne store Astro-
nom, hvis evropæiske Berømmelse snart skulde kappes med, ja vel endog overgaa Hemmingsens, er født 1546. Tretten Aar gammel kom han til Kjøbenhavn forat høre Profes-
sorernes Forelæsninger. Her vaktes hans Interesse for Astro-
nomien ved en Solformørkelse, der indtraf i Aaret 1560. Under senere Studier i Udlandet vendte han hele sin Hu til denne Videnskab, og det lykkedes ham allerede i en ung Alder at vinde fremmede lærdes Anerkjendelse. Ved Siden af Astronomien dyrkede han ogsaa med Iver Kemien, og fik efter sin Hjemkomst til Fædrelandet 1570 et kemisk Laboratorium indrettet, hvori han daglig arbejdede, vistnok i Haabet om at opdage Kunsten at gjøre Guld. Pludselig hendroges imidlertid alle hans Interesser igjen til Astronomien. Da han nemlig om Aftenen den 11te November 1572 gik tilbage fra sit Laboratorium og efter Sædvane be-
tragede den stjerneklare Himmel, overraskedes han ved at opdage en usædvanlig klar Stjerne i Stjernebilledet Cassio-
peia. I Begyndelsen vilde han ikke tro sine egne Øjne og spurgte nogle Bønder, der just kjørte forbi, om de saa det samme; men da de alle forsikrede det, tvivlede han ikke længere om, at der virkelig havde ladet sig en ny Stjerne tilsyne. Heldigvis havde han paa samme Tid faaet et nyt Instrument til at maale Stjernernes indbyrdes Afstande, og det kom ham nu ret tilpas ved Iagttagelsen af den ny Stjerne. Ved den senere Offentliggjørelse af sine omhyg-
gelige Observationer af denne grundlagde han sin Berøm-
melse, og den Tids Stormænd og lærde kappedes om at vise ham deres Opmærksomhed. Nu kom Astronomien, som hidtil havde været forsømt hertillands, paa een Gang i Mode, og det blev god Tone at tale om Himmellegemernes

Bevægelser og at finde Betragtningen af Stjernehimlen overordentlig interessant. Man trængte ind paa Tyge Brahe forat faa ham til at holde Forelæsninger over hans Videnskab. I Begyndelsen vægrede han sig, men da Kongen ogsaa anmodede ham derom, gav han efter og begyndte i Slutningen af September 1574 en Række Forelæsninger ved Universitetet om Theorien for Planeternes Bevægelse. Han indledede disse Foredrag med en Tale, der mange Aar efter blev udgivet af en af hans Disciple¹). I denne begyndte han med at omtale Matematikkens tvende Dele og deres Dyrkning hos de gamle. Plato viste alle dem bort, der vare ukyndige i Geometrien, som uskikkede til at fatte Resten af Filosofien. «Det mener jeg», siger T. Brahe, «er Aarsagen til, at de gamle Filosofer naaede et saa højt Lærdomstrin, idet de fra Barndommen af indviedes i Geometrien, medens vi spille vore fleste og bedste Ungdomsaar paa Studiet af Grammatik og Sprogene, som hine uden Møje tilegnede sig som deres Modersmaal». Fra Matematikken vender Taleren sig til Astronomien isærdeleshed og omtaler Hipparchus Rhodius som denne Videnskabs Stamfader; senere uddannedes den af Ptolemæus, og i den nyere Tid havde Nicolaus Copernicus, «som med Føje kan kaldes en anden Ptolemæus», med udmærket Skarpsindighed rettet forskjellige Fejl i de ældres Beregninger og saaledes ført Videnskaben et godt Skridt videre, en Fortjeneste, som ikke fordunkledes ved, at han ved sin Lære om Jordens tredobbelte Bevægelse og om Solen som Universets ubevægelige Midtpunkt

---

¹) Tychonis Brahei oratio, quam Hafniæ publice habuit in concessu Professorum et Studiosorum, antequam susciperet prælectiones Mathematicas in fine anni 1574. Udgivet 1610 af Conradus Aslacus Bergensis i Forbindelse med nogle Taler af denne selv.

«havde stødt an mod de fysiske Principer»¹⁾. Om Astronomiens Nytte siger Taleren, at den jo er indlysende af sig selv, thi uden den Adskillelse og bestemte Betegnelse af Aar, Maaneder og Dage, som udgaar fra Astronomien, kan intet Statssamfund bestaa. Desuden er denne Kunst i sig selv saa tiltalende, at Kjendskab til den med Rette bør eftertragtes af ethvert begavet Menneske. Thi baade fylder den Sindet med en usigelig Glæde og den skjærper Forstanden; den hæver Tanken fra det jordiske, smaalige og forgjængelige til det himmelske, vigtige og uforanderlige, ja skjænker Mennesket en Glæde, der er at ligne ved den, Himmelbeboerne nyde, idet den hæver ham ud over Jordelivets Indskrænkning. Til den Nytte, som Astronomien medfører, maa ogsaa regnes følgende, der dog gaar langt over Menigmands Synskreds, nemlig at man af Stjernernes Bevægelse og Stilling til Dyrekredsen og Polerne kan gjøre Slutninger om den menneskelige Skjæbne, forsaavidt samme er Stjernerne underlagt, og forudse meget af det tilkommende. Der er nemlig ingen Tvivl om, at denne lavere Verden styres og befrugtes af den højere. Herfra skriver sig nu

---

1) «Nostra vero ætate Nicolaus Copernicus, quem alterum Ptolemæum non immerito dixeris, cum desiderari quædam in Ptolemæo ex observationibus a se factis deprehendisset, et Hypotheses ab ipso constitutas quiddam absoni et contra Axiomata Mathematica peccans admittere judicasset, nec Alphonsinam supputationem Coelli motibus consentaneam invenisset: Idcirco admiranda ingenii solertia Hypothesibus aliter constitutis Coelestium motuum scientiam ita restauravit, ut nemo ante ipsum exactius de siderum motibus sit philosophatus. Quamvis enim Physicis principiis quædam contraria statuatur, ut Solem in Centro universi quiescere, Terram cum admittis elementis moveri circa Solem motu triplici, octavam sphaeram consistere immotam. Tamen quoad Mathematica Axiomata nihil absurdi admittit, quod in Ptolemaicis et usitatis hypothesis, si rem penitius introspicias, animadvertere licet».

en anden mere skjult og fra de ydre Sandser mere fjern Videnskab, som man kalder Astrologien. Om denne udbreder Taleren sig i den følgende og større Del af Talen, og han anfører og søger at imødegaa de forskjellige Indvendinger, som dels fra Filosofiens, dels fra Theologiens Side gjordes mod Astrologien. Af Udførligheden ser man, hvor vigtig denne Sag forekom ham at være. Tyge Brahes Biograf, Petrus Gassendus, har søgt at undskylde ham, fordi han lægger saa megen Vægt paa Astrologien, dermed, at han ved denne Løkkemad stræbte at faa Folk til at beskæftige sig med Himmelfænomenerne¹). Men det er vel tvivlsomt, om denne Undskyldningsgrund er tilstrækkelig. Tyge Brahe siger jo selv, at det at nægte Stjernernes Indvirkning paa den elementære Verden og paa alle Legemer, der ere fremgaaede af den, er at tale ilde om Guds Forsyn og at modsige øjensynlige Erfaringer. Dog tænkte han sig ikke Guds almægtige Frihed bunden ved den evige Verdensorden, der stod at læse i Stjernerne; Gud kunde gjennembyrde den, hvad han havde bevist i den hellige Historie; heller ikke Mennesket var ubetinget bundet til den. «Astrologerne binde ikke Menneskets Vilje til Stjernerne, men indrømme, at der er noget i Mennesket, der er ophøjet over Stjernerne, i Kraft af hvilket han kan overvinde Stjernernes uheldbringende Inclinationer, dersom han vil leve efter det sande oververdslige Menneske». Men den naturlige Verdensudvikling er bunden til dem, og hvert Menneske har sin Fødselsstjerne, der bebuder hans Fremtids Skjæbne. «Astra regunt homines, regit astra Deus!» var den Lær-

---

¹) Gassendus, Tychonis Brahei Vita. Ed. 2da. Hagæ Com. 1655, p. 27.

dom, Tyge Brahe forkyndte, og hans Anseelse maatte bringe alle Indvendinger til at forstumme¹⁾.

Den Forelæsning, Tyge Brahe holdt ved Kjøbenhavns Universitet i Vintersemesteret 1574—75, er en interessant Foreteelse i Højskolens Historie. Han var alt tidligere ved Venskabsbaand knyttet til flere af Professorerne, især til D. Joh. Pratensis og D. Hans Frandsen, nu kom han i et nærmere Forhold til hele Universitetet, og det kan derfor ikke undre os, at det søgte ligesom at holde ham fast, og at Hemmingsen den 18de Maj 1577 foreslog i Konsistorium, at man skulde vælge ham til Universitetets Rektor. Det hørte vel hos os til de usædvanlige Ting, at nogen, som ikke var Professor, beklædte Rektorværdigheden. Før Reformationen havde det rigtignok været almindeligt, men efter den Tid havde Peter Svave været den eneste Rektor, der ikke tillige var akademisk Lærer. Ved fremmede Højskoler hørte sligt imidlertid ikke til det usædvanlige. Hemmingsens Forslag fandt derfor ingen Modsigelse, men der blev efter samtlige Professorers Beslutning skrevet til Tyge Brahe om at modtage den ham tiltænkte Ærespost²⁾. I sit Svar takkede han for den ham beviste Opmærksomhed, men undskyldte sig tillige med, at han ikke ansaa sig for skikket til dette Hverv, desuden var han saa optagen af sine Byggeforetagender paa Hven, at han for Øjeblikket ikke kunde faa Tid til at tage sig af noget andet. Hvis han ellers i Fremtiden kunde være Universitetet til nogen Nytte og Tjeneste, skulde han altid findes rede til at tjene den

¹⁾ Jfr. Helveg, Kirkehist. eft. Ref. 2den Udg. I, 223. Dän. Bibl. IX, 263. Nyerup, Kbhvns Universitets Annaler, S. 47—50. Danske Mag. II, 133.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 286.

lærde Republik¹⁾. Faktisk kom ogsaa den Skole for unge Mathematikere og Astronomer, som Tyge Brahe stiftede paa Uranienborg, til i den følgende Tid at danne et væsentligt Supplement til den endnu mangelfulde Uddannelse i disse Fag, som Universitetet kunde byde, og den store Astronom's Navn kastede en Glands over det lærde Væsen i Danmark, som bevirkede, at ikke faa fremmede søgte hid forat studere her²⁾.

Ligesom Universitetets Virksomhed havde lidt Standsning ved de pestagtige Epidemier, som havde raset samtidig med Syvaarskrigen, saaledes bevirkedes lignende Standsninger igjen, da Pesten efter nogle Aars Hvile atter indfandt sig for med fornyede Kræfter at tage fat paa sit Odelæggelsesværk. I Begyndelsen af Efteraaret 1575 maatte Professorerne med Bekymring melde til Kansleren, at «nogen pestilensisk Sygdom» var udbrudt blandt Studenterne, saa at nogle vare døde og en Del laa syge, og at de frygtede for, at Sygdommen skulde faa Overhaand blandt dem, hvis man ikke itide søgte at forebygge det. Ved et Kongebrev af 18de September samme Aar blev det da befalet «paa nogen Tid at opgive Skolen», saalænge til Sygdommen begyndte at aftage³⁾. Vi vide ikke, hvorlænge Forelæsningerne have været standsede; men i det følgende Efteraar høre vi atter

¹⁾ T. Brahes Svar, der er dat. Hven d. 21de Maj 1577, er trykt i Danske Mag. II, 202—3.

²⁾ I Danske Mag. 4 R. II, 32—4 er trykt en Fortegnelse over T. Brahes Disciple, men den omfatter kun dem fra hans senere Aar.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 187. Peder Hegelund omtaler i sine hdskr. Kalenderoptegnelser fem Studenter alene fra Ribe Stift, som døde i Kjøbenhavn af Pest i Begyndelsen af September 1575, nemlig: Jens, Christen Tuensens Søn af Ribe, Jørgen Nielsen fra Borris, Jørgen Nielsen fra Thim, Hans Hr. Anders's Søn af Thim, og Hans Hr. Klavses Søn af Nykirke.

om, at Pesten rasede i Kjøbenhavn og i flere Byer i Sjælland; Nytaarsdag 1577 bortrev den Hemmingsens eneste Datter, der var gift med Professor Klavs Hammer, og den ophørte først henimod Foraaret¹). Blev der end maaske i

¹) Se Tillæg, Nr. 195. I Anledning af Pesten udkom følgende Skrift: •Von der Pestilentz ein kurtz Tractatlein in diesen geferlichen sterblichen zeiten, allen stenden, wie die sein mögen, gantz nutzlich vnd dienstlich. Durch Johannem Warwich, dern Philosophien vnd Medicinen Doctorem, vnd itzt Kön. Ma. zu Denemarck etc. bestelten Medicum. Kopenhagen 1577•. I Tilegnelsen til K. Frederik II (dat. 9de Jan. 1577) siger Forfatteren: •Weil diese betrübte Pest, ahn auffhörent, nun etzliche Jar an diesem ort, nicht ahn mercklichen schaden grassiret vnd gewütet, ist noch zuerwundern, das der Gemein man so gar gering vnd nichtes sulchen schedlichen Viandt achtet•. I en Efterskrift, dat. 11te Marts 1577, bemærkes, at Sygdommen nu var ophørt. Som det bedste Præservativ mod Pesten anbefaler Forfatteren en større Renlighed og Maadehold i forskjellige Nydelser. I Haandskrift findes i Thottske Saml. 696. 4 følgende Skrift •Om Pestelentez, en liden oc nyttig vnderuisning, huorledis mand skall foruaare, skicke oc curere sig. Thill hobe schreffuen wed Johannem Waruichium Doctorem wdj Iegekonsten, Medicum ordinarium wdi Skaane. Erlig oc welbyrdig mand Absalon Gæ till Kellstrup etc. Danmarckis rigis raad oc befalingsmand paa Dalum Kloster, min gunstige Herre oc Patron• (tilegnet). Skriftet bestaar kun af 4 Blade. Om Joh. Warwich er der meddelt nogle Oplysninger i Herholdts og Mansas Samlinger til den danske Medicinalhist. S. 9—13. Hertil kunde endnu føjes: Joh. Warwichius Vesaliensis tog 1563 Magistergraden i Rostok (Schütz, Vita Dav. Chytræi I, 261). Den 3die Febr. 1577 udgik der Kongebrev til Lensmanden paa Malinøhus Bjørn Kaas af følgende Indhold: •Eftersom D. Johannes Warbichius er tilsinds at nedsætte sig udi Malmø og der lade sig bruge for en Medico, om nogen af Adelen eller anden har hannem behov: da have Vi naadigst bevilget ham fri Hus sammesteds. Thi bede Vi, at hvis Os der udi Byen nogen Hus eller Vaaning tilkommer, som er ledig, at I hanuem et, som kan være bekvemmeligt, tilstaar, eller ogsaa, naar noget Hus eller Vaaning ledig bliver, at han med et forsørges• (Skaanske Tegn. I, 104—5). Det lader dog til, at han ikke har kunnet slaa sig igjennem med sin medicinske Praxis i Malmø, da han senere (1581—82) nød Understøttelse af Universitetet (se Tillæg, Nr. 222).

den Tid holdt Forelæsninger, saa vare de dog udentvivel kun svagt besøgte, da mange Studenter ansaa det for raadeligst at holde sig borte fra den pestbefængte Stad ¹⁾. I Høsten 1578 meldte den slemme Gjæst sig igjen, og da Professorerne indberettede til Regjeringen, at flere Studenter vare døde, og forespurgte, om det ikke vilde være rigtigst for en Tid at «opgive Skolen», saa fik de den 25de September til Svar, at de indtil videre maatte suspendere Forelæsningerne, «til saa længe Gud vil, samme Pestilens sagtner og stiller sig» ²⁾. Heller ikke denne Gang vide vi, hvortil Standsningen varede; kun saameget er vist, at ogsaa i flere af de følgende Aar var Sundhedstilstanden kun slet i Kjøbenhavn ³⁾.

Under disse Forhold var der nok for Universitetets medicinske Professorer at gjøre, da de i Forbindelse med tvende kongelige Livlæger vare de eneste studerede Læger, der vare i Byen. Det lader ogsaa til, at de dog have gjort noget; idetmindste fortælles i et samtidigt Skrift, at Livlægen D. Peder Sørensen og Professor D. Johannes Practensis havde ordineret «ein schön bewähret Alexiterion» paa Apotheket, hvilket Middel mange Mennesker havde brugt med øjensynlig Nytte. Ligeledes havde Professor D. Hans Frandsen ordineret to gode «Electuaria contra pestem» ⁴⁾. Men det er alligevel rimeligt, at den egentlige Omsorg for de syge endnu overlodes til Bartsbjergene, og da der var saa megen Brug for dem, forøgedes deres Antal i Kjøbenhavn ved denne Tid fra sex til ti Mestere, og de vedtog

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 199.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 209.

³⁾ Mansa, Hist. Udsigt over de mest bekjendte Epidemier i Danmark 1539—88 (Molbechs Nord. Tidsskr. IV, 93).

⁴⁾ Joh. Varwichs ovenanf. Skrift, Von der Pestilenz. Bl. N.

en ny Skraa eller Lagsret, som den 21de Avgust 1577 stadfæstedes af Kongen ¹⁾).

Universitetets medicinske Kræfter led forøvrigt et føleligt Tab i disse Aar ved den ovennævnte D. Johannes Pratensis's Død. Han var en elskværdig Personlighed og en begavet Lærer, men hans Bryst var svagt, og da han den 1ste Juni 1576 stod paa Kathedret, fik han midt under sit Foredrag en Blodstyrtning, hvoraf han strax døde²⁾). Den ledige Post blev efter nogen Tids Vakance 1577 besat med D. Anders Lemvig, der i en Række Aar havde studeret i Udlandet og erhvervet den medicinske Doktorgrad i Basel. Han viste sig snart som en meget brugbar Mand, om han end maaske ikke kunde maale sig med Pratensis i Læregaver. Kort efter dennes pludselige Bortgang indløb Efterretningen om, at Universitetet havde mistet en anden af sine Lærere, nemlig D. Albret Knoppert, som i mange Aar havde beklædt den eneste juridiske Professorpost, der var ved Universitetet. Han var af Regeringen bleven udsendt forat erhverve forskjellige juridiske Fakulteters Betænkninger angaaende den Lensstrid, som længe havde været ført mellem Kong Frederik II og hans tvende Farbrødre, Hertugerne Hans og Adolf af Slesvig og Holsten. Paa Rejsen fra Køl'n til Løwen blev han i Nærheden af den sidstnævnte By overfalden af Stimænd,

---

¹⁾ Trykt i Herholdts Archiv for Lægevidenskabens Hist. i Danmark. S. 115—20. En latinsk Oversættelse findes i Bartholins Cista Medica p. 61—8. Den ældste Lagsskraa for Bartskjærerne i Kjøbenhavn var givet den 2den Februar 1506 af Kong Hans. En Skraa af Aaret 1544 for Bartskjærerlaget i Odense, ogsaa kaldet S. Cosmi et Damiani Gilde, er trykt hos Herholdt, a. Skr. S. 96—100.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 79.

der udplyndrede ham og tilføjede ham saa svære Saar, at han døde tyve Dage derefter, den 16de Maj 1576 ¹⁾).

Det varede længe, inden det lykkedes at faa den juridiske Professorpost besat igjen. Der var vel en sachsisk Jurist, D. Laurentius Moller, som kom herind ikke længe efter Knopperts Død for at søge Tjeneste og vistnok ikke vilde have haft noget imod at overtage den ledige Post, men han maatte dog rejse bort igjen med uforrettet Sag ²⁾).

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 191. Jfr. 1ste Del, S. 623—7.

²⁾ I Konsist Arkiv, Pakken Nr. 187, findes et Brev til Universitetet fra D. Laur. Moller (dat. 3. Novbr. 1576), hvori han udførligt fortæller om sine Rejser og Fataliteter. I Tydskland havde han gjort Bekjendtskab med D. Alb. Knoppert, som havde opfordret ham til at komme til Danmark forat søge Ansættelse der, og havde lovet at være ham behjælpelig med at komme an. Paa Henvæjen blev han imidlertid syg og laa tilsengs i fire Maaneder, og da han endelig kom til Danmark, erfarede han, at Knoppert var dræbt. «Inquisivi autem ego Frideburgi et Hellenoræ apud aulam regiam, et locutus sum Marescalco, num spes esset, quod locum quendam uacantem habere possem; sed quia Mæcenas et amicus mihi obiit, et nemo nunc mei tanquam ignoti patrociniû serio (ut fit) suscepit, responsum mihi est, nunc temporis officia omnia esse constituta et repleta. Quod si expectare possem aut vellem, flerî quoque posse, ut successivo tempore locus aperiretur. Dixi autem hodie Dno Episcopo, me præstolari non posse sine alieno auxilio et consilio». Da han manglede Midler til Tilbagerejsen til Sachsen, bad han Universitetet om Hjælp til denne. Af Univ.s Regnskab ser man, at der blev givet ham 8 Daler i Rejsepenge. — Der var flere Tydskere, som paa denne Tid søgte at gjøre deres Lykke i Danmark, men med samme uheldige Udfald. I Konsistoriets Arkiv anf. St. findes saaledes et Andragende fra en vis Lampertus Warkerus, en Tydsker, som havde begivet sig til Danmark forat tilbyde K. Frederik II sin Tjeneste, men som ikke var bleven antaget, og derfor bad Universitetet om Rejsepenge, da han ikke havde Midler til at rejse hjem igjen. — Den 29de Juli 1577 udbetalte den kgl. Rentemester 50 Daler til Theologen D. Wulfgangus Pecistrus, «som havde præsen- teret Kgl. Maj. sin Tjeneste for en Hofprædikant eller Læse- mester ved Universitetet» (Bruun, Danske Saml. I. 95).

Universitetet henvendte sig derimod til D. Povl Cypræus i Slesvig, der var i den gottorpske Hertugs Tjeneste. Han var en født Slesviger og en bekendt dygtig Mand, der fra tidligere Tid var kjendt af enkelte af Professorerne og andre Mænd af Anseelse her i Landet, saasom Brødrene Arild og Jakob Hvitfeld, med hvem han havde studeret udenlands. Man tilbød ham ikke blot den Løn, Knoppert havde haft, men lovede ogsaa at skaffe ham et Tillæg til samme, hvis han vilde komme. I sit Svar af 15de Januar 1578 undskyldte han sig imidlertid med de mange Forretninger, han havde som Sagfører, og dermed at hans Familieforbindinger holdt ham tilbage i Slesvig. Ogsaa hans Svigerfader, Superintendent D. Povl von Eitzen i Slesvig, skrev til Professorerne i Kjøbenhavn og bad dem ikke tage det ilde op, at Cypræus afslog deres ærefulde Tilbud ¹⁾. Mange Aar efter (1606) viste denne sin Erkjendtlighed for den beviste Ære ved at tilegne Kjøbenhavns Universitet sit Værk «De jure connubiorum», hvilken Opmærksomhed da atter fra Professorernes Side lønnedes ved, at man sendte ham en vægtig Sølvkande til Foræring ²⁾. — Den 20de Maj 1578 modtog Professorerne gennem Universitetets Rektor, Biskop Povl Madsen, Befaling fra Kansler Niels Kaas, at man skulde skrive til Professor, Lic. jur. Jakob Bording i Rostok forat opfordre ham til at overtage den ledige Post som Læsemester i «Jus civile». Brevet blev da ogsaa strax udfærdiget, og Lic. Kasper Paslick, der var en af Universitetets Konservatorer, fik det med til Rostok, i den Hensigt at han ogsaa mundtlig skulde søge at

---

¹⁾ Brevene findes trykte i Slesvigske Provindsialefterretn. III, 11—15.
Jfr. Ny kirkehist Saml. IV, 287.

²⁾ Danske Mag. 4 R. II, 218.

fremme Sagen ¹⁾). Denne Jakob Bording var en Søn af den fortjente medicinske Professor af samme Navn, som var død i Kjøbenhavn 1560; han var i sin Tid immatrikuleret ved Universitetet her og var en anerkjendt dygtig Jurist. Da hans Herre, Hertug Ulrik af Meklenborg, imidlertid ikke vilde give Slip paa ham, men forøgede hans Løn forat beholde ham, og da Bording selv ogsaa nærede adskillige Betænkeligheder, saa gode Tanker han end havde om Kjøbenhavns Universitet og om Tilstanden i Danmark idethele, saa endte Underhandlingerne efter et halvt Aars Forløb med, at han undskyldte sig for at modtage Tilbudet ²⁾. — Nu gik der paany et Aarstid eller mere, inden man fik Øje paa nogen, der var tjenlig til juridisk Professor. Vanskeligheden bestod i, at denne Professor ifølge Regjeringens Ønske ikke blot skulde være Lærer ved Universitetet, men tillige skulde besidde saa grundigt et Kjendskab til Stats- og Folkeretten og være saa øvet i diplomatiske Forhandlinger, at han, naar det behøvedes, kunde bruges som Sendebud til fremmede Hoffer. I Aaret 1580 henledte Niels Kaas Professorernes Opmærksomhed paa den hessiske Raad D. Klavs Theophilus, som var en født Flensborger og tidligere havde søgt Ansættelse i dansk Tjeneste. Han havde et Par Gange været her i Landet som Sendebud for Landgreven af Hessen, og den danske Kansler var derved bleven kjendt med ham. Efter adskillige Forhandlinger

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 288.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 207. I Krey's Andenken an die Rostockischen Gelehrten II, 41—3 fortælles om den yngre D. Jak. Bording, at han engang ledsagede Hertug Ulrik af Meklenborg paa et Besøg, denne gjorde hos sin Svigersøn Kong Frederik i Danmark. Ved denne Lejlighed udnævnte Kongen med Hertugens Tilladelse Bording til kgl. Raad, uden at han derfor udtraadte af Hertug Ulriks Tjeneste. Titelen blev senere stadfæstet af Christian IV.

lykkedes det at erhverve denne Mand for Universitetet, og i Slutningen af det nævnte Aar tiltraadte han da den juridiske Professorpost, efterat samme havde staaet ledig i halvfemte Aar¹⁾).

Den Løn, som var henlagt til det juridiske Professorat, havde fra den Tid af, da Naadensaaret efter Knoppert var udløbet, ifølge Kongens Befaling og i Overensstemmelse med Universitetsfundatsens Forskrift, været anvendt til Stipendier for tvende Medicinere under deres Studeringer udenlands, især i Italien, hvor man dengang almindelig søgte hen, naar man attraaede en grundig lægevidenskabelig Dannelse. Der var ialt tre unge Læger, som paa den Maade havde Gavn af, at Universitetet ingen juridisk Professor havde haft, nemlig Jakob Hasebart, siden kgl. Livlæge, Eskil Christensen, senere Provindsialmedicus i Odense, og D. Anders Christensen, der nogle Aar efter blev Professor ved Universitetet²⁾).

Med det mathematiske Professorat foregik 1578 en Forandring, hvorved M. Jørgen Dybvad kom ind i denne Post. Han havde hidtil været extraordinær Professor og holdt Forelæsninger saavel over Theologi som over «den naturlige Filosofi og Himmelløbet». Da han havde tildraget sig Kongens særdeles Opmærksomhed ved et Skrift, han havde tilegnet ham, om en Komet, der i November 1577 havde ladet sig tilsyne, fik han ikke blot den sædvanlige Foræring for Dedikationen, men den mathematiske Lærerstol blev ham overdragen tilligemed Eneretten til at udgive danske Almanakker og Skrivkalendere³⁾). Dette skete

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 217.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 208 og 215.

³⁾ Danske Mag. 4 R. II, 109—10. Bruun, Danske Saml, I, 95.

imidlertid ved Fortrængelse af den hidtilværende Professor i Mathematik, M. Anders Pedersen Kjøge, og da de andre Professorer nok mente, at Dybvad paa utilbørlig Maade havde benyttet sin Indflydelse ved Hove til at fremstille en af deres Kolleger som en uduelig Lærer, saa gjorde de Vanskeligheder ved at give ham Adgang til Embedet. De maatte dog tilsidst falde tilføje, efterat de havde modtaget følgende karakteristiske kongelige Paamindelse: «Vider, eftersom vi have for godt anset, at der skulde ske en Forandring udi Universitetet med Professionibus, hvad Mathematicam lectionem belanger, udi saa Maade at Mester Anders Kjøge, som en Tid lang haver haft samme Profession, herefter skulde residere hos hans Kannikedømme, og en ved Navn Mester Jørgen Dybvad skal komme udi hans Sted, og derfor ved vor Kansler befalet, saadant eder at skulle tilkjendegives: da forfare vi, at I endnu lidet have rettet eder efter samme vor Vilje, men befinde, at I ere mer tilnegede Personen, end ellers hvorledes samme Mathematica professio tilbørligen kunde forsørges. Og efterdi vi Mester Anders Kjøge over hans Kannikedømme have ladet forsørge med noget Korn aarligen af Loftet, saa han sig intet kan beklage, og vi have bespurgt den Lejlighed af andre, at Mester Jørgen Dybvad samme Lection rømeligen kunde forestaa, da bede vi eder og ville, at I det saa endeligen strax bestiller, at M. Jørgen Dybvad tilforordnes at læse Mathematica og nyder det Stipendium, der tilligger, og at den anden drager til hans Kannikedømme at residere; anseendes, hvad Eftertale det vilde give Skolen, om fremmede her indkomme og befinde samme Lection ikke ret bestilt, foruden hvad Forsømmelse Ungdommen og derover kunde lide» ¹⁾).

¹⁾ Danske Mag. 4 R. II, 110.

Af de Forandringer, som foregik med de laveste Lærerpøster ved Universitetet, skal her blot omtales, at M. Niels Lavritsen (Riber), en Broder til den bekjendte latinske Digter D. Hans Lavritsen Amerinus, og selv en begavet ung lærd, 1576 ansattes som Professor Pædagogicus. Han døde allerede efter et Par Aars Virksomhed, maaske bortreven af Landesotten, som dengang herskede, og efterfulgtes 1579 af M. Christen Michelsen fra Kjøge, en Brodersøn af Biskop Povl Madsen.

Da den ene af de pædagogiske Professorer holdt Forelæsninger over Terentses Komædier — hvorfor han ogsaa undertiden kaldtes Professor Terentianus —, laa det ogsaa ham nærmest at forestaa Indstuderingen af Komædier, naar saadanne skulde opføres af Studenterne. En Lejlighed hertil forefaldt 1577 ved Festlighederne i Anledning af Kong Frederiks ældste Søns, Prinds Christians, Daab. Allerede en rum Tid før Højtiden fik Professorerne Befaling fra Kongen, om at det var hans Ønske, at Studenterne skulde agere nogle Komædier til Underholdning for de mange fornemme Gjæster, som ventedes. Det blev da overdraget den udmærkede Humanist M. Jakob Madsen (Professor i Græsk) og den pædagogiske Professor M. Peder Aagesen at sætte Sagen i Gang og at instruere de spillende, og en samtidig Forfatter giver dem det Vidnesbyrd, at de ikke forsømte noget, forat Kjøbenhavns Studenter kunde optræde paa en efter den Tids Smag værdig Maade for de mange fremmede Fyrster og Herrer, som kunde ventes som Tilskuere. Man valgte tvende bibelske Emner, nemlig Susannas Historie, et bekjendt gammelt Stykke ¹⁾, og Davids Kamp med

---

¹⁾ Susanna, Comoedia tragica, per Xystum Betulium, Augustanum. Augustæ Vindel. 1537. Colon. 1539, og vistnok mange flere

Goliath. Den første Komædie var paa Latin, den anden paa Tydsk ¹⁾. Det sidste Sprog blev rimeligvis valgt af Hensyn til de fremmede Gjæster, skjønt neppe ret mange Studenter, uden de der havde været udenlands, forstod Sproget. Men det kom i den Komædie da ogsaa mere an paa Actionen end paa Dialogen. Scenen var Kjøbenhavns Slotsgaard. Et Telt var opslaaet, hvor de spillende opholdt sig, indtil deres Tur kom til at træde ind paa Scenen. Susannas Historie opførtes den 3die Juni, Kampen mellem David og Goliath Dagen efter. Rundt om vare alle Vinduer og Gallerier, kort enhver Plads, hvorfra der kunde ses, besat med en fornem Tilskuerkreds, deriblandt Kongen og Dronningen, Hertug Ulrik af Meklenborg og hans Gemalinde, Hertug Hans af Haderslev og en stor Mængde danske Adelsmænd med deres Fruer. Latinen forstod de fleste af dem vel ikke meget af; men en Komædie var i de Dage saa stor en Herlighed, at alle dog fulgte de spillende med spændt Opmærksomhed. Endel lærde Mænd, hvoriblandt de fleste af Byens Præster, havde taget Plads i Slotskirkens Vinduer, for ogsaa at faa noget med af Fornøjelsen, og fra Kongens Kjælder var der sendt dem en Kande god Vin ind i Kirken, at de kunde have noget at styrke sig paa under Skuespillet. Opmærksomheden og Bifaldet steg til en næsten foruroligende Højde paa den anden Dag, da

---

Gange oplagt. En Prøve af denne Comoedia tragica er meddelt af Nyerup og Rahbek, Bidrag til den danske Digtekunsts Hist. II, 5 flg. Peder Hegelund har omarbejdet Stykket paa Dansk til Brug ved de sceniske Øvelser i Ribe Skole. I den Fortale, hvormed han tilegnede Dronning Sofie Stykket, omtaler han, at Dronningen havde fundet Behag deri, da det ved hendes Kirkegangshøjtid blev opført paa Latin paa Kjøbenhavns Slot (Nyerup og Rahbek, anf. Skr. II, 15).

¹⁾ Se Tillæg Nr. 199.

Kampen mellem David og Goliath opførtes. Gamle Hr. Peder Skram havde taget Plads lige ved Skranken, da hans Syn ikke længere var saa skarpt som i tidligere Dage. Da nu Goliath var falden, og Jøderne stormede ind imod Filisterne, som egentlig efter Stykkets Gang skulde flygte slagne af Rædsel, saa kunde de sidste ikke bare sig for at gjøre Modstand, og det kom til et ordentligt Haandgemæng, der ikke løb af uden blodige Skrammer. Det var noget for den gamle Krigsmand, der frydede sig saaledes over Kampen, at han nær var sprunget over Skranken for selv at være med at slaa paa Filisterne. — Efterat Studenterne saaledes havde løst deres Opgave til almindelig Tilfredshed, blev der endnu givet et Par Extranumere af Skoledisciplene, nemlig den første Dag Pygmærnes Krig med Tranerne, hvor da endel af Drengene vare bedækkede med Fjær som Fugle, og den anden Dag Narredandsen, som den navnkundige Skolemand D. Morten Børup i sin Tid havde opfundet til Underholdning for sine Disciple i Aarhus Skole ¹⁾. — Det kan neppe betvivles, at disse Øvelser have været til ligesaa stor Underholdning for de spillende som for Tilskuerne. Naar Samtiden vilde finde en moralsk eller religiøs Tendens i Forestillinger som Narredandsen og andre lignende Spektakkelstykker, da er det jo vel muligt, at vedkommende Forfatter eller Opfinder har haft noget sligt for Oje; men for Tilskuerne var det unægtelig vanskeligt at faa et saadant Resultat ud af Farcer, hvori det gik saa broget til som muligt ²⁾.

¹⁾ Er. Lætus, De nato baptisatoque Christiano filio Friderici II, msc. Jfr. Udtoget af samme Hdskr. i Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 307.

²⁾ I det anførte Manuscript udbreder Lætus sig udførlig angaaende disse Stykkers dybere Betydning; saaledes siger han: "Hanc quam

Ville vi ellers søge Bidrag til Skildring af Studenternes Liv paa denne Tid, saa ere vi væsenlig henviste til de Sager, som rejstes for Konsistorium mod Studenter, der havde gjort Brud paa de akademiske Love, og det bliver da altsaa nærmest Skyggesiderne, vi faa at se. Da saaledes den siden som Historieskriver og Diplomat berømte Niels Krag i Aaret 1570 under Aftensmaaltidet i Kommunitetet var kommen i Strid med en af sine Kammerater og havde givet ham et Ørefigen, vilde Pedellerne efter Rektors Befaling indsætte Lovovertræderen i Universitetets Fængsel. Men endel af de andre Alumner, som vare Krag's Venner, satte sig til Modværge derimod og befriede ham af Pedellernes Hænder. Sligt kunde naturligvis ikke gaa upaataalt hen. Professorerne fældte da den Dom, at Krag for stedse, og de andre, som havde staaet ham bi, for en Maaned skulde være udelukkede fra Kommunitetet ¹⁾. To Studenter, som havde gjort sig skyldige i Svir og Sværmen, bleve 1572 dømte til at afbede deres Forseelse i hele Højskolens Paahør ²⁾. En Student, Lavrits Sørensen, som samme Aar havde krænket en Pige i Huset hos Degnen Niels ved Nicolaj Kirke, hos hvem han boede, flygtede forat undgaa Straf. Efter Professorernes Beslutning blev

---

a stultis habere nomen dixi choream præfecti, ludis jam exhibitis, huic de Goliatho historiæ certissima salutarique admonitione ita subiunctam esse voluerunt, ut ludicra exempli hujus forma profana hominum colluvies totusque impietatis cætus disceret, omne istud, quod adversus Christi ecclesiam ab improbis suscipitur, studium, fervorem et contemptum, vincente triumphanteque ad extremum filio Dei, in stultitiam desinere, eumque hisce tandem esse exprobrationis finem, ut cum magna interim mundi ac meditationis humanæ sapientia intumescat, risus tamen ac stultitiæ tandem ferant præmia» (etc.).

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 37.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 52.

hans Gods, hvoriblandt fandtes et rigeligere Bogforraad, end vi ellers ere tilbøjelige til at antage den Tids Studenter for at have besiddet, udleveret til Degnen, der efter de Tidens Retsbegreber ansaas for den skadelidte, fordi den forførte Pige «gik med hans Nøgle» eller «var i hans Brød» ¹⁾. — Da Studenterne havde en fast Plads i Vor Frue Kirke og vel ogsaa skulde deltage i Sangen med Skoledisciplene under Ledelse af Latinskolens Rektor, der jo tillige var Lector musicus ved Universitetet, saa kunde der ved den Lejlighed let forefalde usømmelige Optrin paa Grund af Sædernes daværende Raahed. Saaledes klagede den ovennævnte Niels Krag, der 1577 var bleven Rektor ved Skolen, samme Aar over, at Studenterne vilde staa paa Pulpituret for at lade deres store «Ru og Bonneter» (Huer) se. Da han i Paaskedagene havde villet forhindre det, var det kommet til Uro og Spektakler, som den tilstedeværende Kommunitetsprovst ikke blot ikke forhindrede, men endog tog Del i. — Kommunitetet eller Klosteret var især jevnlig Skuepladsen for tumultuariske Optrin, og Provsten, som skulde have Tilsyn med Alumnerne, var undertiden ikke bedre end disse ²⁾.

Under disse Forhold blev en Revision af Universitetets Statuter eller Love anset for nødvendig. Der fandtes nemlig i Lovene, saaledes som de vare forandrede i Christian III's Tid og jevnlig oplæstes for Studenterne, Bestemmelser, som ikke mere vare tidssvarende eller kunde overholdes, nemlig at Studenterne for visse Forseelser skulde pidskes eller underkastes legemlige Tugtelsler ³⁾.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml I, 53. Studenten havde 47 trykte Bøger og ti haandskrevne, deriblandt «Comoedia Samaritani».

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 286—7.

³⁾ Se 1ste Del, Side 364 flg.

Det var til Skade for Lovenes Anseelse, naar slige Bestemmelser, som vitterlig ikke overholdtes, fandtes i dem. Ved en Konsistoriebeslutning af 26de Juni 1577 vedtoges derfor, at Udtrykkene «castigabitur» eller «flagellabitur» skulde udgaa af Lovene, og Fængsling, Straf efter Rektors Skjøn eller Relegation indsættes istedenfor¹⁾.

Medens Professorerne saaledes søgte at hævde de akademiske Loves Anseelse ved at lempe dem efter de forandrede Tidsforhold, stræbte de tillige at sikre Universitetets Jurisdiktion over de akademiske Borgere. Denne blev nemlig undertiden anfægtet af Byøvrigheden, som tiltog sig at straffe eller tage Bøder af Studenter, der af Stadens Vagt vare paagrebne i natlige Gadeuordener. Sligt var et Indgreb i Højskolens af Kong Christian III givne Privilegier, der forbeholdt Professorerne Domsret over Studenterne i alle Sager undtagen Drab, og de højtlærde undlod derfor ikke at klage over denne Krænkelser af deres Rettigheder. Ved et Kongebrev af 6te Marts 1578 blev det da indskjærpet Borgmestre og Raad samt Byfogden i Kjøbenhavn, at de ikke maatte forgribe sig imod Universitetets Friheder, «men hvis sig tildrage kunde, at nogen Student om Nattetid blev optagen af Vagten for nogen Mishandel», maatte de sætte vedkommende fast til næste Morgen, hvorpaa han skulde overantvordes til Universitetets Forvaring, indtil Sagen var forhørt af Rektor og de højtlærde²⁾.

Det skal man overhovedet ikke sige Professorerne paa, at de glemte at værne om Universitetets Rettig-

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 54. Jfr. Supplem. til Kong Christian den Tredies Hist. Kbh. 1779. S. 41--6.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 202.

heder. I den Henseende vare de altid paa deres Post. Da saaledes Stiftslensmanden i Sjælland ved at bortfæste Kirketiender og paa anden Maade havde gjort Indgreb i Universitetets Patronatsret over de det tillagte Landsbykirker, erhvervede Professorerne et kongeligt aabent Brev af 22de Avgust 1573, der siden blev draget frem ved mangen en Lejlighed og betragtedes som et kosteligt Klemodie. Heri tilsikrede Kongen nemlig i stærke Udtryk Universitetet alle Rettigheder over de Kirker, der vare det tillagte i Fundatsen, og forbød de kongelige Fogeder og Embedsmænd at befatte sig med noget af det Gods, der var henlagt til de højlærdes Underholdning¹⁾. Disse forsøgte da heller ikke Aaret efter at paatale, at Lensmanden i Landskrone, Jørgen Marsvin, ligesom tidligere Stiftslensmænd, forholdt dem «Herligheden» af tvende Gaarde, der hørte til Universitetets Kirke Fosie i Skaane. Det blev af Kongen overdraget Peder Oxe at undersøge Sagen, og Udfaldet blev, at Universitetets Patronatsret stadfæstedes af Kongen den 12te Juni 1575, og at det paalagdes Lensmanden, at han «i ingen Maade maatte befatte sig med Fosie Sogn og ikke heller besvære Kirkens eller Præstens Tjenere enten med Ægter, Havre at udgive, eller i andre Maader, imod de Kongebreve, som de højlærde havde derpaa»²⁾. Omtrent ved samme Tid stadfæstede Kongen paany den Bestemmelse i Universitetsprivilegierne, at Præsters og andre gejstliges, altsaa ogsaa Professorers, Enker skulde være fritagne for al borgerlig og Bys Tyngde, hvor de vilde ned sætte sig og bruge deres Næring og Bjærging, under For-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 168.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 177 og 186.

udsætning af at de forbleve ugifte ¹⁾. Og da der i Aaret 1575 blev udskrevet en Svineskat, og en Lensmand i Sjælland ogsaa vilde opkræve denne hos Universitetets Bønder, erhvervede Professorerne et Kongebrev, hvorved det kundgjordes, at da Universitetets Fundats formeldte, at dets Bønder og Tjenere skulde nyde samme Frihed som Adelen Tjenere, hvilke nu vare forskaanede fra at yde «Hjælpe-svin», saa skulde ogsaa de højlærdes Bønder være fritagne for denne Ydelse ²⁾. Men forøvrigt maatte Professorerne finde sig sig i, at Kongen ved denne Tid gjorde temmelig stærk Brug af det Forbehold, der var taget i Fundatsen, om at han kunde forlange Ægtkjørsler af Universitetets Bønder, naar det var paatrængende nødvendigt. Det var især til de storartede Bygningsforetagender ved Frederiksborg Slot at der behøvedes saa stor en Mængde Kjørsler, at Kronens og Roskilde Kapitels Tjenere ikke kunde overkomme dem, og Adelen forstod godt at holde sine fri. Undertiden gjorde Kongen en Undskyldning i sine Breve til Professorerne, naar han gjorde disse ekstraordinære Krav til deres Bønder, saasom ved at tilføje: «dog vi fast ugjerne eders Tjenere med nogen Ægt besvære»; men Fordringerne gjentoges dog saa tit, at de sikkert have været de højlærde saare ukjærkomne, om de end maatte finde sig i dem, saameget mere som Kongen i andre Maader viste Universitetet megen Gunst. Det var da heller intet ringe Afbræk

¹⁾ Kongebrev af 10de September 1574, nærmest rettet til Byøvrigheden i Viborg, der havde villet beskatte de der bosiddende og næringsdrivende Præsteenker. Brevet findes afskrevet blandt Joh. Stephanius's Kopier af Universitetets Privilegier (Ny kgl. Saml. 1219. 4). Jfr. 1ste Del, S. 51. Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 275.

²⁾ Kongebrev af 18de December 1575 til Ejler Krause (Sjæl. Tegn. XIII, 103).

for Bänderne, naar de f. Ex. fra Egnen mellem Ringsted og Holbæk eller fra endnu fjernere Steder skulde møde med Vogn og Heste ved Frederiksborg og gjøre tre Dages Arbejde der ¹⁾).

Ligesom Professorerne, saa godt de kunde, stræbte at værne om Universitetets Privilegier, saaledes søgte de ogsaa at faa dets indre økonomiske Forhold ordnede paa en tilfredsstillende Maade. Da det saaledes var en Ulempe at der ikke var truffet nogen fast Bestemmelse med Hensyn til Forsørgelse af Professorer, som formedelst Sygdom og Svaghed ikke længere kunde forestaa deres Embeder, saa

---

¹⁾ I Konsist. Arkiv, Pakken 145. findes fra denne Tid følgende Kongebreve til Universitetet angaaende slige Krav til dets Bønder: 1. •Vider, at vi have ladet foretage en Grøft ved vort Slot Frederiksborg.. og efterdi vore og Kronens Bønder og Kapitels Tjenere ikke alene kunne fuldkomme samme Arbejde, bede vi eder, at I tilsige saa mange af Universitetets Tjenere, som tjene i Sømme, Lille, Tune, Ringsted, Voldborg, Bjæverskov, Horns, Ods og Mørløse Herreder, at de hver med deres Heste og Vogne hjælpe tre Dage at arbejde ved for^{ne} Grøft. Dat. Roskilde 28 Okt. 1572. 2. Om at lade Univ.s Bønder hjælpe til at fremage noget Tømmer, Kongen havde liggende ved Davlække Slette, til Frederiksborg. Dat. Frederiksborg 6 Juli 1574. 3. Om mere Tømmer at age fra samme Sted til Frederiksborg. Dat. Aarhus 26 September 1574. 4. Om at lade Universitetets Bønder age nogle Mursten fra Vinstrupgaard til Kjøge. Dat. Frederiksborg 13 Marts 1575. 5. Om at lade Bønderne kjøre hver et Læs Sten fra Valsøgaard til Kjøge. Dat. Frederiksborg 31 Maj 1575. 6. Om at lade Bønderne om Kjøbenhavn og Roskilde kjøre hver et Læs Tømmer fra Davlække Slette til Frederiksborg. Dat. Kjøbenhavn 10 Juni 1575. 7. Om at lade Bønderne hjælpe til at lægge den »Stenbro«, der skulde lægges paa Vejen mellem Kjøbenhavn og Frederiksborg, fra det Sted, hvor »den Bro næst uden for Kjøbenhavns Mark slipper, og til det Led paa Vejen til Frederiksborg«. Dat. Frederiksborg 16 Juni 1577. 8. Om at lade Bønderne i Ramsø og Tune Herreder hjælpe til og hver gjøre en Dags Ægt ved Arbejdet med »at oprejse den Vaaning ved Svenstrup«. Dat. Frederiksborg 7 Juli 1579.

henvendte Hemmingsen sig 1574 til Kansleren og Righofmesteren om Raad i denne Henseende. De svarede ham, at Sagen kunde ordnes saaledes, at vedkommende syge Professor beholdt det Kapitelspræbende, som ved Lønningsforhøjelsen 1571 var tillagt enhver Professorpost, og at den Lærer, der ansattes i hans Sted, indtil videre maatte lade sig nøje med de sædvanlige Pengeindtægter ¹⁾). Denne Bestemmelse kom snart efter til Anvendelse paa Hemmingsen selv ved hans Afskedigelse, dog saaledes at hans Eftermand fik en Erstatning af Universitetets Kasse for det manglende Præbende, som Hemmingsen beholdt. — Angaaende Naadensaaret efter afdøde Professorer forefaldt adskillige Forhandlinger i de følgende Aar, hvilke førte til en fast Vedtægt af 1ste December 1576, der blev gjældende for lange Tider. Hovedindholdet af denne var, at en Professors efterladte skulde beholde hele hans Løn for det Kvartal, hvori han døde, og saa desuden Halvdelen af det følgende Aars Pengeindtægter samt alle Naturalydelse og Præbendeindkomster, der vilde have tilkommet den afdøde i det omtalte Aar, om han havde levet saa længe ²⁾). Herved ændredes altsaa en Bestemmelse, som efter K. Christian III's Vilje var vedtagen 1547, ifølge hvilken Professorers Enker (men neppe deres Børn og andre Arvinger) skulde have de to Fjerdingaars Løn udbetalt, som forfaldt nærmest efter vedkommende Professors Død ³⁾). — Da Enkerne ellers ikke fik nogen Pension, uden hvad der af sær kongelig Naade kunde blive tilstaaet en enkelt, eller naar Universitetet under særlige Omstændigheder ydede en træn-

¹⁾ Act. Consist. 7 Maj 1574, Ny kirkehist. Saml. I, 54.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 54—55, samt Tillæg, Nr. 193.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 7.

gende Professorenke eller Datter en lille Almisse, saa var det en human Bestemmelse, der 1578 vedtoges i Konsistorium, at enhver Professorenke skulde have en aarlig Huslejhjælp af 12 Daler ¹⁾). Tidligere havde de kun faaet 6 Daler, forsaavidt de ikke vilde lade sig nøje med en af de Smaaaboder, som ifølge Universitetsfundatsen vare bestemte for Professorenker ²⁾). Samtidig bestemtes, at de Professorer, der endnu ikke havde faaet fri Residens, ligeledes skulde have 12 Daler som Hjælp til Huslejen, og at denne Sum ogsaa skulde udbetales dem, naar de boede i Huse, som de selv ejede ³⁾).

Da det akademiske Senat dannede en Art Overkonsistorium for hele Landet, bleve mange forskelligartede Sager af Regjeringen henviste til de højtlærdes Paakjendelse. Flere af disse kunne maaske fortjene Omtale her. Saaledes fik Professorerne 1572 Befaling til i Forbindelse med nogle af Rigens Raad at dømme i den Sag, der var rejst, i Anledning af at en letfærdig Præstekvinde fra Landskrone havde beskyldt Biskoppen i Lund, M. Tyge Asmundsen, for at have staaet i utugtigt Forhold til hende. Da der ikke fremkom noget andet Bevis mod Biskoppen end Kvindens Paasagn, hvorfra han rensede sig ved Ed, saa frifandtes han for Tiltale i denne Sag. Aaret efter maatte Professorerne atter paadømme en Klage, som Præ-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 54. Univ.s Regnskaber indeholde Oplysninger om de Understøttelser, som undertiden ydedes trængende Professorenker (f. Ex. 1583: «Skjænket efter Rectoris Befaling Agnethe Machabæus's til Paaske — 4 Dlr.»); men det gik ikke hyppig paa, og den Hjælp, der ydedes, var ikke stor.

²⁾ Cragii Annal., Addit. p. 96. Ny kirkehist Saml. I, 8.

³⁾ Regnskaberne vise, at i den følgende Tid fik tre Professorer Huslejhjælp; alle de andre have altsaa haft Friboliger.

sten Hr. Niels Truelsen i Maglerup førte over Biskop Tyge Asmundsen, der beskyldtes for at have gjort Uret mod Præsten i en Sag, som denne havde med en ugudelig Sogne-
mand. Fra Skaane indkom i det hele mange Sager for Universitetet. I Aaret 1575 maatte de højlerde saaledes paakjende et Klagemaal, som Engelholms Mænd førte over deres Sognepræst, Hr. Peder, der i sin Embedsførelse havde teet sig paa en højst utilbørlig Maade. Samme Aar fik, som alt tidligere er berørt, Professorerne kongelig Befaling om at undersøge, hvad Straf Præsten Hr. Hans Brunckel i Brøndby havde fortjent, fordi han havde været skjødesløs ved Uddelingen af Alterens Sakramente. Landemodet i Lund, for hvilket Sagen alt havde været indstevnet, havde undslaaet sig for at dømme i den og henvist den til Universitetet. Da Kongebrevet til Professorerne om at dømme i Sagen fremhævede den store Forargelse, som slig grov Forseelse maatte give blandt den menige Mand, «Guds rene Ord og Lærdom til mærkeligt Stød, og det hellige Ministerium og Præsteembede til ikke ringe Haan og Foragtelse», var det tilstrækkelig antydet, at man ønskede en stræng Dom, og Præsten blev da ogsaa afsat¹⁾. — Med de kirkelige Sager paa Gulland fik Universitetet ogsaa adskilligt at gjøre ved denne Tid. Kirkeforholdene paa denne Ø vare nemlig i en højst maadelig Tilstand, for en Del vel fordi det nødvendige Tilsyn hidtil havde manglet. Kong Christian III havde i Aaret 1554 paa Grund af dengang indløbne Klager over Præsterne tænkt paa at give Øen en egen Superintendent; men der var af ubekjendte Grunde ikke blevet noget deraf²⁾. Først i Aaret 1572 beskikkedes den hidtil-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 332—4. 342—52.

²⁾ Se 1ste Del. S. 359.

værende Sognepræst i Visby, Movrits Christensen Lætus, til Superintendent paa Gulland, efterat han dertil var udvalgt af Øens Præster, samt prøvet af Bispen og de høj lærde ved Universitetet i Kjøbenhavn, hvor han ogsaa samtidig havde taget Magistergraden. Da mange af Præsterne imidlertid vare ryggeløse og uværdige Personer, fik denne Mand en saare vanskelig Opgave at løse. Intet Under derfor, at han tit maatte søge Bistand hos Sjælands Biskop, D. Povl Madsen, og hos Hemmingsen, og at Universitetets Professorer ifølge kongelig Befaling oftere maatte dømme i Sager angaaende de gullandske Præster, som man ikke kunde faa Magt med paa Øen selv ¹⁾).

Blandt de Sager herfra Landet, der samtidig indkom til de høj lærdes Paakjendelse, opvakte neppe nogen større Opmærksomhed end den mod Præsten M. Hans Jørgensen Sadolin fra Thoreby paa Laaland. Denne Mand, der var en Søn af den bekjendte Reformator, Biskop Jørgen Jensen Sadolin, havde tilbragt endel af sin Ungdomstid ved fremmede Højskoler, havde indlagt sig et berømt Navn som begavet latinsk Digter og var traadt i Venskabsforbindelse med mange af den Tids lærde og ansete Mænd. Efter sin Hjemkomst havde han faaet et af de bedste Præstekald i Landet, var bleven Provst og havde 1570 erholdt kongeligt Diplom som Poeta Laureatus i Anledning af en Digtsamling, han havde tilegnet Frederik II. Desto større Forargelse maatte det vække, da det blev vitteligt, at han — en Mand, der stod paa Højdepunktet

¹⁾ I Konsist. Arkiv, Pakken 184, findes en Samling Aktstykker fra Aarene 1574—82 vedkommende de gullandske Kirkeforhold, deriblandt et Par kgl. Befalinger til Professorerne om at dømme i nogle af disse Sager. Disse Breve tilligemed endel af de andre Aktstykker ere meddelte i Danske Mag. 3 R. III, 176—211.

af sin Tids Dannelse, og som derhos var gift og i en saadan Alder, at han allerede havde en Søn ved Universitetet i Rostok — havde indladt sig i løsagtig Omgjængelse med en Klosterjomfru i Maribo. Ved Landemodets Dom blev han derfor 1576 afsat fra sit Embede. Denne Kjendelse var han dog ikke tilfreds med, men begav sig ud af Landet, og begyndte i Skrift og paa Prent at angribe sin Biskop, M. Niels Jespersen i Odense. Han indgav derhos et Bønskrift til Kurfyrstinde Anna af Sachsen og bad hende lægge et godt Ord ind for ham hos hendes Broder, Kong Frederik II, at han kunde komme tilbage til sit Fædreland og faa «et ærligt Stipendium eller Underholdning». Tillige bad han Kongen, at hans Sag maatte blive undersøgt af andre Dommere, idet han formente, at der var sket ham Uret af Bispen og Landemodet. Som Følge heraf fik Universitetets Professorer Befaling til, i Forbindelse med Kansler Niels Kaas og Rentemester Christoffer Valkendorf, paany at paadømme Sagen. Retten holdtes den 12te December 1576 i Helliggeist Kirke i Kjøbenhavn; men Udfaldet blev, at Landemodets Dom stadfæstedes, og at Sadolin endog fik det Tillæg til sin Straf, at han blev indsat i Klosterfængslet i Sorø¹⁾).

Det var dog ikke blot i slige Sager angaaende gejstlige Mænds Forseelser og i Ægteskabssager, at Professorernes Dom eller Betænkning forlangtes²⁾, ogsaa i vanskelige Spørgsmaal angaaende pia corpora eller Stiftelser til gudeligt Brug krævedes deres Kjendelse. Mærkeligst er i denne Henseende Sagen angaaende Lovligheden af det Testament,

¹⁾ Se mit Skrift, M. Jørgen Jensen Sadolin, S. 109—10. 169—70, samt et Par Aktstykker i Gek.-Ark., Samlingen «Sachsen Nr. 21».

²⁾ Angaaende slige Sager findes mere i Tillæget, Nr. 190 og 200.

hvorved Herluf Trolle og Birgitte Gøye havde skjænket deres Gods til Herlufsholm Skole. Til at dømme i denne Sag, der foretoges paa det kongelige Retterting i Kjøbenhavn den 20de og 21de Oktober 1575, vare ogsaa fire af Professorerne (2 Theologer, 1 Jurist og 1 Mediciner) tilkaldte. Der er som bekjendt saa store Vanskeligheder ved Forklaringen af Fremgangsmaaden i denne Sag — idet Retten den ene Dag fældede en Dom, som var stik modsat den Dom, man havde afsagt Dagen iforvejen — at jeg ikke skal forsøge at forklare, hvad der har været vore grundigste Jurister en Gaade¹⁾. Her er det os nok at dvæle ved Resultatet, som trods alle Indsigelser dog blev, at Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Testament blev kjendt ved Magt, og at Herlufsholm Skole erklæredes for lovlig Besidder af det Gods, hvorpaa den var funderet, udentvivl til ikke ringe Glæde for alle dem, der som Niels Hemmingsen — der selv var blandt Dommerne — med levende Deltagelse havde fulgt Stiftelsen af en Skole, der ialfald i enkelte Retninger bragte noget nyt frem paa Pædagogikkens Omraade hos os. — Af lignende Art, men af langt ringere Vigtighed, var det Hverv, som Professorerne 1578 fik af Kongen om at granske og dømme i en Sag med Hensyn til Mester Oluf Offesens Testament. Denne Mand, der i sin Tid havde været Rektor ved Kjøbenhavns og siden ved Roskilde Skole, og som var død 1575 som Kantor i Roskilde Domkapitel, havde, som det synes, ved et særligt Gavebrev skjænket

---

¹⁾ Dommen af 20de Oktober 1575 er trykt hos Rosenvinge, *Gl. danske Domme* III, 282—4, den af 21de s. M. er trykt smst. III. *Fortal. S. XXII—IV.* I den første Dom nævnes fire Professorer som Meddommere (D. Niels Hemmingsen, D. Anders Lavritsen, D. Albret Knoppert og D. Hans Filipsen), i den sidste nævnes kun de tre første.

300 Daler til fattige Skolebørn; men i hans Testament var denne Gave slet ikke omtalt. Nu var det altsaa Spørgsmaalet, om Legatet var at anse som ophævet ved Testamentet, eller om det endnu stod ved Magt. Det paalagdes Professorerne at dømme i dette Stridsspørgsmaal mellem Oluf Offesens Testamentarier og Forstanderne for de fattige Skolebørn i Roskilde, og «hvis de dømmendes vorder klarlig under deres Signeter at give fra sig beskreven». Deres Kjendelse er dog, saavidt vides, ikke bevaret ¹⁾).

Af andre Hverv, betroede Universitetet paa denne Tid, skal endnu omtales, at det ikke blot jevnlig befaledes Professorerne at prøve de Mænd, som vare valgte til Biskopper, og at afgive et Vidnesbyrd om, hvorvidt vedkommende var «duelig og god til Superintendents Embede og Kald» ²⁾); men at endogsaa selve Valget undertiden henvistes til dem, skjønt sligt ikke var i den bedste Overensstemmelse med Kirkeordinansens Regler i saa Henseende. Da den gamle Biskop M. Hans Gaas i Trondhjem saaledes paa Grund af Alder og Svagelighed ikke længere alene kunde forestaa sit vidtløftige Embede og der-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 196.

²⁾ Den første danske Biskop, der blev valgt paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade, var M. Hans Tavsens; i den kongelige Stadfæstelse af Valget (21de Oktober 1541) omtales «de Vidnesbyrd, hannem givne ere af Doctorer, Læsemestere og andre lærde Mænd udi den høje Skole i Kjøbenhavn, at han lærd og deslige ste udi sit Levned og Omgjængelse er bekvem til Superintendentembedet» (Ny kirkehist. Saml. III, 29). Om M. Niels Palladius's Prøvelse af Professorerne se 1ste Del, S. 690. Et Vidnesbyrd for M. Tyge Asmundsen, afgivet af Professorerne 13de Oktober 1560 efter hans Udvælgelse og før hans Stadfæstelse til Biskop i Lund, findes trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 340. Smst. II, 658—9 findes en kgl. Befaling af 27de Maj 1572 til Rektor og Professorer om at overhøre og examinere M. Peder Thøgersen, der var valgt til Biskop i Viborg.

for begjærede en Medhjælper, befalede Kongen den 7de August 1578 Universitetets Rektor og Professorer at holde Raad indbyrdes «og samtligen at udvælge en god forstandig, uberygtet Dannemand, som er indfødt her udi Riget», og som kunde gives den gamle Biskop til Bistand i hans Embede og siden efter hans Afgang være bekvem til selv at overtage det. Under Forhandlingen herom i Konsistorium kom fem Mænd paa Tale, der hver især vel kunde synes skikkede til Embedet; tilsidst enedes man om at indstille tre, af hvilke Kongen da bestemte sig for den første, den forhenværende Professor, M. Hans Mogensen, der nu var Sognepræst i Skaane, og som, skjønt han begyndte at blive noget tilaars, dog ved sine personlige Egenskaber syntes at være Kaldet voxen fremfor enhver anden ¹).

Saaledes se vi, at Universitetet paa forskjellige Maader kom til at øve en Indflydelse paa de kirkelige Anliggender, og i Almindelighed tør man vistnok antage, at denne Indflydelse snarere har været af gavnlig end af skadelig Natur. Nogen ufravigelig Regel, angaaende hvilke Sager der hørte under Universitetets Afgjørelse, var der vel ikke; men med den Agtelse, som Kong Frederik og hans Kansler Niels Kaas havde for den lærde Stand, laa det nær jevnlig at ty til de hojlærde forat høre deres Mening i Sager, der vare af mere indgribende Betydning for Kirken eller Skolen.

---

¹) Ny kirkehist. Saml. I, 342—3. Danske Mag. VI, 334—5. Norske Rigsregistrarer II, 295.

3.

**Fra Hemmingsens Afsættelse indtil Kong
Frederik II's Død (1579—88).**

Ved Niels Hemmingsens Fjernelse fra Universitetet, var Kong Frederik gaaet saa vidt i Eftergivenhed for de paatrængende Fordringer fra Tydskland af, at han med Føje kunde mene, at han havde gjort nok for at vise, at det var fuldt Alvor, naar han ofte udtalte, at han vilde opretholde den Læreorden, som i hans højlovlige Faders Dage var indført her i Landet og som var udtrykt i den danske Kirkeordinans. Men netop fordi han nærrede den dybeste Ærbødighed for de store Reformatorers Minde og for den Ordning, der havde fundet deres Billigelse, og da han intet Kald følte til selv at indlade sig i de theologiske Undersøgelser, som hans Fader ofte havde syslet med, derfor maatte han ogsaa nære liden Interesse for de Forsøg, der i Tydskland gjordes paa bestemtere at afgrændse de lutherske Menigheder og at frembringe et dybt Svælg imellem dem og de reformerte, som fulgte det Spor, Calvin havde anvist. Maaske har Statsklogskab her været medbestemmende for Kongen, idet han ikke vilde fordærve det politiske Forhold til de Stater, hvor den reformerte Lære var herskende. Sikkerlig har dog ogsaa Mænd i hans nærmeste Omgivelser, der med Smerte havde maattet se paa Hemmingsens Fald uden at kunne afværge det, bidraget til at indtage ham imod den saakaldte Konkordieformel, der, skjønt den efter Navnet skulde fremme Enigheden, dog blev et Stridsæble, der mere end noget andet har voldt Splid mellem dem, der dog vare enige i at forkaste Romerkirkens Vildfarelser og at grunde Kirkelæren paa den hellige Skrift.

Det er allerede omtalt, hvor bestemt Kong Frederik vægrede sig ved at lade sine Theologer afgive nogen Betænkning over den saakaldte torgiske Bog, der var en af Konkordieformlens Forløbere. Den Holdning, han her havde indtaget, vedblev han urokkelig at fastholde trods alle de Forsøg, der senere gjordes paa at omstemme ham. Og heri bestyrkedes han af flere ikke-tydske Potentater, hvis Mening ikke kunde være ham ligegyldig. I Efteraaret 1577 var der efter Foranstaltning af Pfalzgreve Johan Kasimir blevet holdt et Møde i Frankfurt, hvor Udsendinge fra England, Frankrig, Holland, Polen og Ungarn havde indfundet sig, og hvor man havde vedtaget, at tre Afsendinge fra Mødet skulde besøge de vigtigste ikkerepræsenterede evangeliske Fyrster og protestere imod den i Konkordiebogen tilsigtede Fordømmelse af den reformerte Lære, og derimod andrage paa, at der sammenkaldtes en almindelig evangelisk Synode, paa hvilken alle stridige Artikler kunde undersøges og afgjøres efter Guds Ord. Den ansete hollandske Jurist Povl Knibbe og tvende engelske Sendebud bleve udsete til at udføre dette Hverv. Forat forstærke Indtrykket skrev Dronning Elisabeth af England saavel til Kurfyrst August af Sachsen som til Kong Frederik II i Danmark om Sagen.

I Brevet til den danske Konge ytrede den engelske Dronning: «Det er blevet os forebragt, at der iblandt Tydsklands høje Fyrster pønses paa nogle forunderlige Planer om at forvirre den kristelige Religions og de Kristnes Tilstand, og at udslynge nogle ny Bandstraaler, hvorved de ville fordømme os og alle vore, uhørte og uden at vi ere kaldede til at kjende eller undersøge denne Sag. Paaskuddet hertil er den augsborgske Konfession, som vore Menigheder vel ikke i eet og alt hylde. men heller ikke saa

strængelig forkaste, at vi formedelst en ubetydelig Meningsforskjellighed i et eller andet Stykke skulde ville eller taale, at enten Konfessionen selv blev ganske omstødt, eller Kristi Menighed sønderlidt. Vi ere alle Mennesker og fejle i mange Stykker, hvorfor det er mere at ønske end at haabe, at vi stedse skulde kunne være enige i alt. Men hvad menneskelig Dømmekraft og Forstand ikke formaar i en saadan Sag, det bør kristelig Fromhed og Kjærlighed udrette. Vi bør nemlig lægge Vind paa indbyrdes Fred, om vi endog i nogle faa Ting drages hen til forskjellige Meninger. Men det kristne Navns fælles Fjende, som af Kristi Kirke vil have udryddet saavel den augsborgske Bekjendelse som alle de øvrige Kristnes, der fornægte Pavens Tyranni, ham er det, som med sin List og Gift driver og fremskynder dette Værk. Vor Forening og Samdrægtighed i Kristo til at forkaste Roms Kjætteri og Latiums Afgudsdyrkelse er det, som længe har været og endnu er til Hindere for Papisternes Herredømme. Vor opgaaende Sol, som tilbedes af mange, gjør, at deres nedgaaende tilbedes af færre end tilforn. Sit eneste Haab sætter den romerske Antikrist til vor Splidagtighed. Er han istand til at bringe os i Strid indbyrdes, da vil han bane sig en aaben Vej til at oprejse sin Afgud. Denne hans for os saa fordærlige og ødelæggende Plan bliver altfor meget, ak altfor meget befordret ved den af de tyske Fyrster berammede Sammenkomst og ved de sammenskrevne, ja saa godt som beseglede symbolske Bøger, ved hvilke de agte at gjøre alle andre Bekjendere af den sande kristelige Religion, som ikke i alt stemme overens med dem, forhadte over hele Verden, og at udelukke dem af Kristenheden, men hvorved de i Sandhed ville skade sig selv og deres samt Kristi rensedede Kirke og Evangeliets Udbredelse tilligemed os og vore.

Dronningen slutter sit Brev, hvis Forudsigelse af Følgerne af Spliden mellem Protestanterne Historien tilfulde har godtgjort Rigtigheden af, med en indstændig Opfordring til Kong Frederik om ved Henvendelse til Kurfyrsten af Sachsen at forhindre Vedtagelsen af Konkordieformlen ¹). Denne Opfordring efterkom Kongen, forsaavidt som han den 26de December 1577 skrev til sin Svoger og sendte ham en Kopi af den engelske Dronnings Brev, idet han kortelig anbefalede Sagen til hans Opmærksomhed. I sit Svar (af 1ste Februar 1578) til Kong Frederik gennemgik Kurfyrsten i en temmelig hvas Tone Dronning Elisabeths Brev, idet han søgte at paavise det formentlig uholdbare i de Argumenter, der vare brugte for at standse Konkordieværket. Navnlig gjorde han gjældende, at Lutheranerne først maatte være enige indbyrdes — og det skulde Konkordieformlen virke —, inden de kunde træde i noget Forhold til de udenlandske kalvinske Kirker. Haabet om Forening med disse var desuden saa ringe, at Lutheranerne ikke af Hensyn dertil burde opgive Arbejdet paa Enighed mellem dem selv indbyrdes. Det var ikke den augsborgske Bekjendelses Tilhængere, som havde løsrevet sig fra Kalvinisterne, men disse, som vare afvegne fra den augsborgske Konfession ²).

¹) Dronning Elisabeths Brev, som er dat. 24de Oktober 1577, er trykt i Schneiders *Bibl. der Kirchengeschichte* I, 220—4 og i Pontoppidans *Ann.* III, 472—4, men paa det sidste Sted mangelfuldt. Jeg har forgjæves eftersøgt Originalen i Geh.-Ark. Her er Jens Møllers Oversættelse i *Videnskab. Selskabs philos. og hist. Afhandl.* II, 350—3 tildels benyttet. Møller, der kun har kjendt Pontoppidans Aftryk, daterer, ligesom dette, Brevet: den 29de Oktober.

²) Den danske Konges Brev og Kurfyrstens Svar ere begge trykte i *Ny kirkehist. Saml.* IV, 269—74.

Kurfyrstens Brev er ogsaa i den Henseende karakteristisk, at vi heri se den skarpe Adskillelse mellem Lutheranere og Calvinister fuldt udviklet, som senere blev den gjængse, men ingenlunde havde været det tidligere, og endnu langtfra var den almindelige Betragtning, mindst her i Landet, hvorfra man uden Betænkning lod de unge studerende rejse til kalvinistiske Universiteter. Med hvor stor Dygtighed Kurfyrstens Brev end var skrevet — ialfald fra en vis Side set —, saa øvede det dog ikke nogen større Indflydelse paa den danske Konges Holdning. Han vedblev endnu at se med Mistro paa det i saa høje Toner priste Enighedsværk mellem Lutheranerne, og denne Stemning fik Næring ved de Breve, han fik fra den bekjendte Henrik af Navarra, der senere blev Frankrigs Konge og paa denne Tid stod som Huguenotternes Anfører i deres Kamp mod Katholikernes Undertrykkelser.

Som det alt er omtalt, mente Frederik II, at han for Fredens Skyld ikke kunde undslaa sig for at afsætte Hemmingsen; men efterat han saaledes havde fjernet den Mand, der paa Grund af sin fremragende Stilling gjorde den danske Kirkes lutherske Rettroenhed mistænkt i Tydskland, kunde han med saa meget desto større Kraft gjøre sine Indvendinger gjældende mod det saakaldte Enighedsværk. Hans Stemning lære vi især at kjende af et Brev, han den 13de Juni 1580 skrev til Henrik af Navarra. Denne havde søgt at stemme Kongen for en almindelig Kongres af alle de evangeliske Stænder, hvor Stridighederne mellem Lutheranerne og Calvinisterne skulde bilægges, forat de med forenede Kræfter kunde modstaa Papisterne. Kongen var ikke blot tilbøjelig til selv at gaa ind paa denne Plan, men havde ogsaa Aaret iforvejen, da han umiddelbart efter Hemmingsens Afsættelse havde haft en Sammenkomst i

Gystrov i Meklenborg med sin Svoger, Kurfyrst August, søgt at vinde ham for den. Kongen havde haabet at bringe Sagen videre, naar Kurfyrsten kom til Danmark, som han havde lovet. Men denne Rejse, hvis Hovedøjemed vistnok var, at August vilde anvende de yderste Overtalelsesgrunde forat faa sin Svoger til at gaa ind paa Konkordieformlen, var bleven afbrudt paa Halvvejen. Den 12te Marts 1580 var Kurfyrsten med sin Gemalinde og sin Søn Christian — opkaldt efter Morfaderen, den danske Kong Christian III — og et Følge paa 500 Heste, kommen til Sverin for den næste Dag at drage til Lybek og derfra til Kjøbenhavn; men paa een Gang havde han forandret sin Beslutning og var rejst hjem til Dresden ¹⁾. I sit Brev til Henrik af Navarra udtalte Kong Frederik dog Haab om, at det skulde lykkes ved skriftlige Forestillinger af indvirke paa Kurfyrsten. Han ventede ogsaa snart nogle Statssendebud fra ham, som man nærmere kunde udvikle Planen for. Forøvrigt opmuntrede han Henrik til umiddelbart at henvende sig til August. «Thi», skrev han, «af forskjellige Beviser kjende vi saa nøje vor gode Broders og Svogers Guds frygt samt ædle Tænkemaade, forenet med en stor Iver for den sande Religion, at det er en afgjort Sag, som Eders Højhed ogsaa skriver, at de Planer, som Hans Durchlauch-

¹⁾ Hedenrich, Schwerinische Chronick, anført hos Pontoppidan, Ann III, 481. I sit Brev til Henrik af Navarra siger Frederik II, at Kurfyrsten ved store og uventede Aarsager blev bevæget til at afbryde sin lykkelig begyndte Rejse, da han var kommen mere end Halvvejen, formedelst vigtige Hindringer, vedkommende dels Statens Bedste, dels hans egen Værdighed. Det ligger dog nær at antage, at han i Meklenborg har faaet saa visse Efterretninger om Stemningen hos Frederik II med Hensyn til Konkordieformlen, at han ikke har villet udsætte sig for en forgjæves Rejse og et maaske mindre behageligt Sammenstød med sin Svoger.

tighed hidtil har optaget og forfulgt forat indføre Enighed, ere fremgange af from Iver og Hengivenhed for Kristenheden. Ej heller kan det betvivles, at om end hin Jacob Andreæ, som Eders Højhed mener allerede spiller Pave i Tydskland, eller andre theologiske Professorer paa en forhadt Maade misbruge den ædle Fyrstes Godhed og Magt, saa at de istedenfor Fred og Rolighed, som Hans Durchlaughtighed gudfrygtigen stræber efter, bringe Krig og Oprør over Staten, saa vil han dog, ifølge sine højlovlige sachsiske Forfædres berømmelige Vis og sin egen fortræffelige og ædle Tænkemaade, omsider tage en Beslutning overensstemmende med sit eget og det almindelige Bedste. Vi have for vor Del aldeles intet haft at skaffe med hine ny Trosartikler og sammenskrevne Bøger; Kirkerne og Skolerne i alle vore Riger og Lande bleve under vor højsalige Forgjænger, vor højlovlige Fader, der af Tænkemaade som af Navn var en kristen Fyrste, reformerede med Fromhed og ordnede med Visdom, efterat det papistiske Afgudereri var forkastet og alle gudsbespottelige Vildfarelser afskaffede. Til denne af vor ædle Fader os efterladte rene Bekjendelse af den himmelske Sandhed og den deraf flydende Rolighed henholde vi os urokkeligen og tilstede ikke nogen Theolog Frihed til at reformere eller disputere noget imod den i vore Menigheder engang indførte Ordinans; og paa denne Maade have vi hidtil ved Guds Velgjerning bevaret baade Sandheden og Freden i vore vidtstrakte Riger, Hertugdømmer og Lande, uden at ny Reformatorer ere fremtraadte, ligesom vi og tryggeligen haabe, at Gud fremdeles vil lykkeligjøre vor Regjering med sin Velsignelse¹⁾.

¹⁾ Kong Frederiks Brev til Henrik af Navarra er trykt med vedføjet dansk Oversættelse (af J. Møller) i Videnskab. Selskabs philos. og

Ved samme Tid som den danske Konge altsaa endnu mente, at der var Haab om, at hans Svoger Kurfyrsten kunde vindes for en nærmere Sammenslutning mellem de evangeliske Fyrster og Stater uden Hensyn til de mindre Forskjelligheder i Kirkelæren, udkom endelig det Enighedsværk (*Opus concordiae*), som der saa længe havde været arbejdet paa. Kong Frederik var imidlertid ikke tilsinds at afvige fra den Vej, han hidtil havde fulgt. Saasnart han derfor var bleven bekendt med Værket, udstedte han de strængeste Forbud derimod. Den 24de Juli 1580 udgik der Kongebreve til alle Landets Biskopper og til Universitetets Professorer, hvori det omtales, at Værket var udkommet, og at det indeholdt en Lærdom, som var fremmed og uvant for den danske Kirke — herved menes udentvivl den saakaldte Ubikvitetslære —, hvorover der lettelig kunde opstaa Uenighed, og den Fred, som hidtil havde hersket heri Landet, forstyrres, da det var at befrygte, at der ligesaa vel her som andensteds vilde findes Folk, som havde Lyst til ny Paafund og til Strid. Derfor skulde alle Bogførere tilsiges, og strænge Forbud gives dem mod at indføre eller afhænde Konkordiebogen her i Riget; handlede nogen imod dette Forbud, skulde han have sin Boslod forbrudt og straffes paa Livet. Bisperne blev det paalagt, at de strax skulde tilskrive Præsterne og Rektorerne i deres Stifter, at de ikke maatte have bemeldte Bog hos sig, saafremt de ikke vilde have deres Kald forbrudt og tilmed straffes uden al Naade. Viste Bisperne sig forsømmelige heri, skulde de miste deres Embede. Pro-

---

hist. Afhandl. II, 354—66. Helveg har uden at kjende denne Udgave paany optrykt Brevet paa Latin i Kirkehist. Saml. I, 245—50. Jeg har her benyttet Møllers omhyggelige Oversættelse.

fessorerne fik Befaling om at agte paa, naar fremmede Bogførere kom til Kjøbenhavn, og før de udlagde deres Bøger tilsalgs advare dem om, at Konkordiebogen ikke maatte udbredes her i Landet, og hvis de alligevel gjorde det, skulde de have deres Bogforraad forbrudt. Ogsaa Studenterne skulde det tilkjendegives, at ingen af dem under den højeste Straf maatte have samme Bog hos sig¹).

Saa skarpe Midler mente Kong Frederik at maatte bruge forat forhindre Udbredelsen af det Skrift, som hans «kjære Broder og Svoger» næsten havde gjort det til sin Livsopgave at faa alle lutherske Fyrster og Stæder til at erkjende som symbolsk Bog. Og Kongen lod sig ikke nøje dermed. Da hans Søster, Kurfyrstinde Anna, der om muligt var endnu ivrigere i Sagen end hendes Mand, sendte ham to pragtfuldt udstyrede Exemplarer af Konkordiebogen, utvivlsomt ledsagede af de venligste Anmodninger om at tage imod den og indføre den i den danske Kirke, saa behandlede han Søsterens Gave paa den haanligste Maade. — For ikke at holde os til senere Sagn, som maaske ikke ere hjemlede, hidsætte vi de Ord, Kongen selv den 8de Februar 1581 skrev derom til Landgrev Vilhelm af Hessen, efterat han først havde underrettet ham om sit Forbud mod Konkordiebogen og de Grunde, han mente at have til at modsætte sig dette ny Bekjendelsesskrift. «Weil billig, dass

---

¹) Brevet til Professorerne findes blandt Tillægene, Nr. 218. Brevet til Bisperne er trykt i Pontoppidans Annal. III, 481—2, men med den urigtige Datering: 23de Juli, som siden er brugt af alle, navnlig ogsaa i Zwergius's Optryk i Sjæl. Cleresi, S. 94—6. Sjæl. Tegn. XIV, 348, hvor Brevet til Bisperne er indført, viser dog, at Kongebrevet til dem ligesaavel er dat. d. 24de Juli som det til Professorerne.

die Obrigkeit selbst ihren Gesetzen mit nachlebe, haben wir die beiden gedruckten Exemplaria, so trefflich schön und herrlich eingebunden uns unsere freundliche liebe Schwester die Churfürstinn zu Sachsen unlängst zugeschickt, alsobalden wie wir ihrer ansichtig worden, auf ein gut Schornsteinfeuer gebracht und verbrandt»¹⁾.

I en senere Tid har man fra luthersk Side gjerne villet benægte denne mærkelige Autodafé, og der er skrevet baade Afhandlinger og Bøger forat vise, at Frederik II's Opbrændelse af Konkordiebogen er en af Calvinisterne opspunden Fabel; men Sagen har saa god Hjemmel som nogen historisk Begivenhed kan have²⁾. Imidlertid maa den ingen-

¹⁾ Brevet er trykt i Schneiders Bibl. der Kirchengeschichte I, 225—8 efter en fidimeret Afskrift af Originalen i det fyrstelige Arkiv i Kassel. Almindelig har man antaget, at Kongen først brændte Konkordiebogen og siden udstedte ovenomtalte Forbud imod den; men Brevet til Landgreven godtgjør, at Forholdet var det omvendte.

²⁾ At Frederik II's Opbrændelse af Konkordiebogen var noksom bekendt for Samtiden, ses af Selneccers Ligtale over Kongen, som senere skal omtales. I den af P. Resen udgivne Frederik II's Kronike findes S. 328 en vistnok noget udsmykket Beretning om Begivenheden. Nogle Aar efterat dette Skrift var udkommet søgte H. G. Masius (1689) at godtgjøre, at Efterretningen var falsk, og da han fandt Modsigelse udenlands, udviklede der sig en længere litterær Fejde, hvori navnlig Søren Lintrup optraadte som Masius's Hjælper. Senere optog Rendsborgeren Joh. Herm. v. Elswich Emnet, og i en Række Disputatser holdte i Vittenberg (udgivne i en samlet og forøget Udgave, Vitteb. 1716. 4) søgte han paany at føre Beviser for, at Beretningen om Opbrændelsen af Konkordiebogen var en Fabel. Endnu Helveg udtaler sig med Uvished om Sagen (Kirkehist. eft. Ref. 2 Udg. I, 216); han har dog ikke kjendt Schneiders Udgave af Frederik II's Brev til Landgreven af Hessen, der tilintetgjør enhver Tvivl. Det maa imidlertid indrømmes Forsvarerne af den danske Konges lutherske Rettroenhed, at det ikke saameget var af theologiske som af politiske Grunde at Kongen afskyede Konkordieformlen.

lunde opfattes, som om den danske Konge helt eller halvt vilde bryde med den lutherske Kirke; han vilde kun blive ved det gamle, og med en vistnok til en vis Grad uklar, men dog ikke mindre rigtig Følelse skjønnede han, hvad Tilfældet blev, at Konkordiebogen ikke vilde blive et Fredens og Enighedens Værk men en Kilde til Strid, og i lange Tider skulde stille lutherske og reformerte Theologer som uforsonlige, ofte hadefulde Modstandere ligeoverfor hinanden, medens Rom frydede sig, og Jesuiterne søgte at indspinde alle Lande i deres kunstige Væv.

Unegtelig maa Kong Frederiks Behandling af Konkordiebogen have været et saare behageligt Plaster paa Hemmingsens Saar og paa alle deres, som med Sorg og Uvilje havde set den højtfortjente Lærer fortrængt fra Højskolen. Kongen havde med egen Haand kastet den Bog i Ilden, hans nærmeste Frænder og Venner havde sendt ham, fordi den indeholdt den Lære, som Hemmingsen hele sin Tid havde bekæmpet! I den Skrivelse, hvormed Biskop Povl Madsen, Hemmingsens gode Ven, tilstillede Sjællands Stifts Provster det ovenomtalte kongelige Forbud mod Konkordiebogen, opfordrede han dem til at bede Gud bevare Hans Majestæt standhaftig i saa gudeligt et Forsæt ¹⁾, og der var neppe nogen af Landets Biskopper, som ikke delte denne Betragtning; thi de saa, og det ikke uden Grund, i Konkordieformlen et Forsøg paa at forkjætre deres højt elskede Lærer Melancton og et anmassende Attentat af D. Jacob Andreæ paa at sætte sig selv i Luthers Sæde ²⁾.

Spørge vi forøvrigt, hvem der har staaet bagved og gjort Kongen viis paa, at der i Konkordiebogen fandtes

¹⁾ Zwergius, Sjællandske Cleresi, S. 96—7.

²⁾ Se Treschow, Danske Jubellærere. S. 28—9.

«den Lærdom, som os og vore Kirker er fremmed og ubevant» — thi selv var Kong Frederik intet mindre end lærd Theolog — saa ledes Tanken især hen paa to Mænd, nemlig Hofpræsten M. Christoffer Knoff og den franske Resident i Kjøbenhavn, Charles de Danzey (Carolus Danzæus); ialfald vilde man udenlands vide, at disse Mænd havde udøvet en ikke ringe Indflydelse paa Kongens Stemning ¹⁾.

¹⁾ Prof. David Chytræus i Rostok, der var Medforfatter af Konkordieformlen, men forøvrigt en moderat og fredelskende Mand, skrev 1580 til Niels Kaas: «Reuerenter oro, ut M. V. memoriam mei cum benevolentia seruet, et inuictissimi et optimi Regis, ad quem in hac functione scholastica interdum rogatu pauperum studiosorum mihi scribendum est, clementiam erga me conciliare et retinere dignetur. Non enim omnes improbi aut scelerati homines iudicandi sunt, qui Concordiæ Libro (vt nominant) subscripserunt, cui magnopere irasci Reg. Maj. a Christophoro Cuophio, aulico concionatore suo, instigatam, isthinc a quibusdam spargitur». Da Kaas senere i et Brev til Chytræus havde klaget over, at Theologerne «concordiæ prætextu maiores turbas excitare», svarede denne den 1ste Avgust 1582, at han for sin Del var en sand Ven af Fred og Moderation, «neque enim omnes perditos ac improbos iudicari a bonis et piis existimo, qui in Germania hoc doctrinæ genus subscripserunt» (D. Chytræi Epistolæ, p. 68. 1137—9). I Schütz's: Vita Dav. Chytræi II, 459 findes følgende Bemærkning: «Erat in Danorum aula Christianissimæ Regis legatus, Carolus Danzæus, vir Reformatorum sacris addictus, cujus potissimum instinctu tribuo Daniæ Regis alieniorem erga librum Concordiæ animum». Saameget er vist, at Ch. Danzey's Fremstilling af de religiøs-politiske Forhold i Tydskland og Danmark i hans Gesandtskabsberetninger viser, at han var en Fjende af de zelotiske Ivrere for Formula Concordiæ. Med Velbehag meddeler han sin Konge, Henrik III, og dennes Moder, Katharina af Medicis, Indholdet af den danske Konges Forbud mod religiøse Kjøvlerier og mod Konkordieformlen. Navnlig kan henvises til tvende Breve fra ham, dat. Haderslev den 18de Marts 1584 (tr. i Handl. rör Skandinaviens Hist. XI, 258—68). Det er ligeledes bekjendt, at Frederik II nærrede megen Agtelse og Godhed for Danzey, som det bl. a. fremgaar af hans Brev af 13de Juni 1580 til Henrik af Navarra (Vid. Selsk. philos. og hist. Afl. II, 363).

Desuden ligger det nær at antage, at baade Kansler Niels Kaas og Biskop Povl Madsen kunne have advaret mod dette ny symbolske Skrift, der truede Kirkefreden.

Vi have saa udførlig dvælet ved denne Sag, thi skjønt den ikke umiddelbar vedkom Kjøbenhavns Universitet, blev dens Udfald dog af ikke ringe Indflydelse paa vor Højskoles senere Udvikling. Den endelige Afgjørelse af Kampen mellem den strængt lutherske og den filippistiske eller kryptokalvinistiske Retning blev derved udskudt omtrent en Menneskealder, ligesom i Middelalderen de store Kirkespørgsmaal senere kom til Afgjørelse hos os end andensteds. Ingen af de to nævnte Retninger vare dog Frihedsretninger, thi i hin Tid var Tvangen allevegne Løsenet, ligesom Friheden nu er det; men Forskjellen var, at medens Konkordieformlen lagde de haardeste Baand paa den dogmatiske Frihed, søgte Calvinismen at paalægge den etiske Frihed en ikke mindre stræng Tvang. Vistnok naa man derfor anse det for et Gode, at Afgjørelsen af Striden endnu blev udsat en Stund hos os, thi det var utvivlsomt til Gavn for den videnskabelige Udvikling, som derved fik Lejlighed til at skyde enkelte Blomster, som maaske ellers ikke havde faaet Lykke til at bryde gjennem det haarde Isdække, som Tvangens Vinterkulde lagde over enhver fri Aandsytring.

Ved de strænge Forbud imod enhver offentlig Behandling af disputable religiøse Emner var der ganske vist blevet lagt saa haardt et Baand paa den theologiske Ytringsfrihed, at vi ikke kunne undre os over, at Universitetet i den følgende Menneskealder ikke kunde glæde sig ved den Frugtbarhed paa Theologiens Omraade, som havde udmærket det, saalænge Hemmingsen havde haft Lov til at meddele af sin rige Fylde, hvad der laa ham paa Hjærte. Men i an-

dre af Videnskabens Egne er det dog kjendeligt, at ny og frugtbare Kræfter begyndte at røre sig, og det er da ret mærkeligt, at netop den Mand, der kom til at afløse Hemmingsen ved Universitetet, ogsaa nærmest var den, der aandelig talt gav det Erstatning for hvad det havde tabt ved hin store Lærers Fjernelse fra den Plads, han i saa mange Aar med Ære havde beklædt.

Efter Hemmingsens Afsættelse gik der over et helt Aar hen, inden man gjorde Miner til at udfylde den ledige Plads. Det var sikkerlig en Gunst, der vistnes ham, hvorved han kom til at beholde sit forrige Embedes fulde Indtægter i mere end halvandet Aar, efterat han havde fra-
traadt det¹⁾. Først den 29de August 1580 berettede Universitetets Rektor, Hemmingsens Svingersøn M. Klavs Hammer, i Konsistorium, at det var Kongens Vilje, at den ledige Post atter skulde besættes, og Biskop Povl Madsen sagde, at Kansler Niels Kaas havde nævnet M. Jakob Madsen som den Mand, der skulde kaldes til den theologiske Lærerstol, men paa den Betingelse, at Hemmingsen skulde beholde sit Kanonikat i Roskilde, der siden 1571 var henlagt som Lønning for den ene af de theologiske Professorer (men som Hemmingsen forøvrigt for sin Person havde haft siden Christian III's Tid), og at Jakob Madsen skulde nøjes med som Erstatning derfor at faa 100 Daler aarlig udbetalt af Universitetets Kasse. Da Jakob Madsen var ganske villig til at gaa ind paa denne Betingelse, modtog han endnu samme Dag sine Kollegers Lykønskning til sin ny Lærerpost, hvorpaa han udtalte

---

¹⁾ Det vil erindres, at Hemmingsen blev afskediget d. 29de Juli 1579, men af Universitetets Regnskaber ser man, at han nød fuld Professorløn indtil Begyndelsen af Aaret 1581.

sin Tak for den ham viste Tillid, saaledes som Skik almindelig var ved slige Lejligheder¹⁾). I hans Sted rykkede den hidtilværende pædagogiske Professor M. Peder Aagesen op til den græske Lærerstol, medens M. Desiderius Fos, der havde studeret udenlands i adskillige Aar og nu var Rektor i Roskilde, kaldtes til at udfylde den ledige Plads som Professor Pædagogicus²⁾). En Maanedestid efter M. Jakob Madsens Udnævnelse til theologisk Professor fik Universitetet kongelig Befaling om at promovere ham til Doktor i Theologien, hvilket Kongen ogsaa ønskede skulde ske, «boglige Kunster og Religionen til Forfremmelse og Ære», med Kjøbenhavns tre daværende Sognepræster, M. Rasmus Katholm, M. Anders Mariager og M. Peder Vinstrup³⁾). Udførelsen af denne Befaling maa imidlertid være stødt paa Hindringer fra en eller anden Kant; der blev nemlig ikke noget af den tilsigtede storartede Doktorpromotion. Først to Aar efter blev Jakob Madsen kreeret til Doktor, og af de tre nævnte Sognepræster opnaaede kun Peder Vinstrup at faa Graden, men det skete ikke før mange Aar efter, da han var bleven Sjællands Biskop.

Vi have tidligere oftere haft Lejlighed til at omtale Jakob Madsen, hvis Kald det altsaa nærmest blev at udfylde Hemmingsens Plads ved Universitetet. Det mærkelige ved denne Mand er ikke blot hans grundige Videnskabelighed, hans fortrinlige Evner som Docent og han flersidige Begavelse, men ogsaa den Omstændighed, at han blev den første Ordfører hos os for en ny videnskabelig Retning, der, hvor den trængte frem, udøvede ikke ringe Indflydelse

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 288.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 219.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 220 og 221.

paa Behandlingsmaaden af de forskjelligste Grene af Videnskaben. Vi sigte her til den antiaristoteliske eller antiskolastiske Retning i Filosofien, der omtrent fra Midten af det 16de Aarhundrede af havde begyndt at kjæmpe sig frem især forfægtet af den højtbegavede franske Sprogmand, Mathematiker og Filosof Petrus Ramus. En Undersøgelse af Jakob Madsens efterladte Skrifter gjør det utvivlsomt, at han har været paavirket af den ramistiske Filosofi. Ligesom Ramus søgte at forbedre den videnskabelige Methode ved Indførelse af en simplere, mindre skolastisk Fremgangsmaade i Undervisningen, saaledes bære Jakob Madsens Skrifter Præget af den samme Bestræbelse. Ligesom hin havde sin Opmærksomhed henvendt paa Sproget og søgte at reformere Retskrivningen, saaledes arbejdede denne ogsaa i samme Retning. Og ligesaa lidt som vi nu ville erklære Rasks eller N. M. Petersens sproglige Reformforsøg for et tomt og unyttigt Bogstavvæsen, ligesaa lidt ere vi berettigede til at anse hin Tids Bestræbelser i samme Retning derfor. Til Grund for disse Bestræbelser laa nemlig den rigtige Forestilling om Sproget som Tankens nødvendige Klædedragt. Idet man nu søgte at frigjøre Tanken for adskillige af de Baand, hvori Skolastikken havde bundet den, søgte man ogsaa at give Tankens Udtryk den mest tilsvarende Form. Derfor laa det nær for denne Retning ogsaa at henvende Opmærksomheden paa Modersmaalets Anvendelse ikke blot paa de Punkter, hvor Kirkereformatorerne havde erkjendt Berettigelsen af dets Brug, navnlig i den offentlige Gudstjeneste, men ogsaa i den elementære videnskabelige Undervisning. Ligesom Ramus havde beskjæftiget sig med sit franske Modersmaal, saaledes syslede Jakob Madsen ogsaa med det danske Sprog; men vi maa beklage, at de af hans efterladte Haandskrifter, som nærmest

vilde kunde vise hans Vurdering af Modersmaalets Betydning for Undervisningen, nu ere tabte. Han døde nemlig tidlig (1586), før han endnu havde faaet sønderligt udgivet af sine betydelige litterære Arbejder. Ganske vist var det et Held, at hans efterladte Papirer kom i Hænderne paa en Mand, som ialfald tildels forstod at skjønne paa deres Værd, nemlig hans Svoger, den medicinske Professor D. Anders Lemvig, der besørgede en ikke ringe Del af dem udgivne. Dog savnes just de, som vi nu helst kunde ønske at kjende, nemlig de, der angik Modersmaalet. Den videnskabelige Retning, som Jakob Madsen tilhørte, havde imidlertid allerede før hans Død faaet ny Repræsentanter ved Universitetet ved Ansættelsen af Professorerne Hans Slangerup og Anders Krag, og vi ville da ogsaa senere faa Anledning til en nærmere Karakteristik af de Bestræbelser, der ere Hovedkjendemærkerne for Tilhængerne af den ramistiske Retning i Videnskaben.

Da Universitetet imidlertid jo ikke blot var en Skole, hvor aandelige Strømninger bølgede, og hvor Tidens Op-gaver fandt deres Drøftelse, om ikke just deres Løsning; men da det ogsaa havde sin rent materielle Side, der ikke maa overses, om vi skulle have et nogenlunde fuldstændigt Billede af Forholdene, saa maa vi her omtale adskilligt didhenhørende, som der ialfald i sin Tid blev tillagt ikke ringe Vigtighed. Da Professorerne saaledes klagede over, at en af Universitetets Hovedindtægter, Studiiskatten af Kirkerne i Sjælland og Skaane samt paa Laaland og Falster, blev det forholdt eller ialfald ikke indkom rettelig, lod Kongen den 30te September 1581 udgaa aabne Breve til alle Kirkeværgerne i de nævnte Landskaber, hvorved Universitetets Ret til den nævnte Afgift stadfæstedes og

indskjærpedes¹⁾. Da der samme Aar udskreves en Skat af alle Grundejere og næringsdrivende Borgere i Kjøbenhavn til Hovedstadens Befæstning, kom de høj lærde til at nyde godt af den Fritagelse, som ogsaa ved tidligere Lejligheder var bleven dem til Del, idet der nemlig ved Kongens aabne Brev af 30te Juni 1581 bestemtes, at de Huse og Gaarde, som vare tillagte Professorerne ved Universitetet, Sognepræsterne, Kapellanerne, Skolemestrene eller andre Kirketjenere der i Byen, for deres Kald og Embede, og som de selv beboede, skulde være forskaandede for denne Skat, med mindre nogen godvillig vilde give noget til Stadens Befæstning. Fritagelsen skulde derimod ikke gjælde de Borgerhuse eller Gaarde, som nogen af de høj lærde eller gejstlige ved Kjøb eller Arv vare komne i Besiddelse af²⁾. Da en almindelig Skat nogle Aar efter blev udskreven, opnaaede Professorerne vel, at Universitetets og Kommunitetets Tjenere for denne Gang bleve fritagne for at yde den³⁾; men der laa dog i de Ord, hvormed Kongens Vilje i saa Henseende kundgjordes for de sjælandske Lensmænd (25de Oktober 1585), en Antydning af, at det kun var som en Undtagelse, hvorfor de ogsaa to Aar efter, da Kronens, Stifternes og Kapitlernes Tjenere bleve satte i en Madskat i Anledning af Udrustningen af nogle Orlogsskibe, uden videre indskrev og taxerede Universitetets og Kommunitetets Bønder til samme Skat. Da Professorerne gjorde Regjeringen Modforestillinger og beraabte sig paa, at ifølge Universitetets Privilegier havde dets Tjenere samme Skattefrihed som Adelens, af hvilke man ikke havde udskrevet denne Skat, saa svarede Kongen i et Brev af 3die Marts

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 223.

²⁾ Lassen, Aktstykker til Kbhvns Befæstnings Hist. S. 108.

³⁾ Sjælandske Tegnelser XV, 572.

1587, at det vel var saaledes, men at dette Privilegium dels ikke havde været Lensmændene vitterligt, dels ikke var erindret af dem; da Universitetets og Kommunitetets Tjenere imidlertid nu alligevel vare indskrevne til denne Skat, og Skatteregistrene indsendte til Renteriet, hvor Beregningerne om Orlogsskibenes Forsyning allerede vare gjorte, saa kunde der ikke mere ske nogen Forandring deri, saa meget mere som der ingen andre Midler vare forhaanden: Universitetet fik derfor at finde sig deri. Brevet sluttede dog med følgende Tilsagn: «og skal det ikke være eller komme eder eller eders Efterkommere eller eders Tjenere til nogen Hinder, Forfang eller Fortænkelse paa nogen Be-naadning, Privilegie og Frihed, vi eder for eder selv eller eders Gods bevilget og forskrevet haver»¹⁾.

I Universitetsfundatsen var det bestemt, at Kapitlet i Lund aarlig skulde yde 100 Daler til Underholdning for fattige Studenter. Kapitlet havde aldrig været sønderlig villigt til at efterkomme denne Forpligtelse, og der var i Christian III's Tid ført adskillige Forhandlinger derom²⁾. Men Udfaldet havde neppe været ganske tilfredsstillende for Universitetet, ialfald fornyedes Striden 1581, idet Kapitlet, istedenfor at udbetale Summen, havde givet Universitetet Anvisning paa Halvdelen af Naadensaaret af Vikariaterne ved Domkirken, som baade var en usikker Indtægt og nærmest tilkom Vikariernes Arvinger, der saaledes bleve brøstholdne. Under disse Forhold klagede Professorerne til Kongen, som i en meget alvorlig Skrivelse af 31te December 1581 paalagde Kapitlet aarlig til rette Tid at yde Universitetet de 100 Daler af Kapitlets «ordentlige og

¹⁾ Sjælandske Tegnelser XVI, 150.

²⁾ Se 1ste Del, S. 251.

rette Rente og Indkomst¹⁾). Idet Rigskansler Ejler Grubbe, der selv var Prælat i Lunds Kapitel, sendte sine Medbrødre dette Brev tilligemed en Optegnelse fra Universitetets Rektor om den Fordring, Professorerne stillede, raadede han Kapitlet til med det gode at afhandle Sagen med Universitetet. Efter nogle Forhandlinger kom det da ogsaa dertil, at Professorerne den 27de Maj 1582 afgav en Erklæring om, at de vare komne til en mindelig Overenskomst med Kapitlet angaaende de 100 Daler til fattige Studenter²⁾. Saavidt vi kunne skjønne, var det Aftalen, at Kapitlet ogsaa fra sin Side skulde udstede en bindende Kontrakt, der baade kunde yde Universitetet fyldestgørende Sikkerhed og afværge fremtidig Strid. Hermed trak det imidlertid i Langdrag, og da Kapitlet paany søgte at unddrage sig sin Forpligtelse, blussede Striden op paany. I Januar 1586 sendtes tvende Professorer over til Lund forat bringe Kannikerne til Fornuft³⁾; men da det ikke lykkedes, besluttede man sig til at gaa Rettens Vej og udtog den 13de April samme Aar Herredagsstevning mod Kapitlet⁴⁾. Til Dom kom det dog ikke, thi da Tiden nærmede sig, at Herredagen skulde holdes, bekvemmede Domherrerne sig til et Forlig, hvorved Universitetets Fordring fuldstændig indrømmedes, og et Dokument udfærdigedes i bedste Form den 27de Maj 1586 af Prælaterne Vilhelm Dresselberg og Christian Ma-

1) Se Tillæg, Nr. 224.

2) Denne Erklæring (ligesom Ejler Grubbes Brev) kjendes dog kun af et kort Udtog i Registraturen over Lunde Kapitels Breve, som mulig ikke er saa ganske nøjagtig.

3) I Univ.s Regnskab findes følgende Udgiftspost: •Item den 31 Januarii Ao. 86 M. Hans Guldsmed og M. Hans Rasmussen vare overskikkede til Lunde Kapitel, fortærede paa samme Rejse 22½ Daler 1 $\mathcal{K}$ 6 β •. Jfr. Tillæg, Nr. 243.

4) Se Tillæg, Nr. 248 og 249.

chabæus, samt Kannikerne Arild Hvitfeld, Johannes Pontanus og Mogens Madsen, hvori de under Kapitlets Segl og paa dets Vegne forpligtede sig til aarlig at yde Universitetet de omstridte 100 Daler efter Fundatsens Lydelse¹). Forat skaffe Kapitlet Midler til Udredelse af Pengene tillod Kongen, at naar den gamle Kannik Jens Thomesen døde (hvilket skete to Aar efter), maatte Kapitlet inddrage hans Præbende under «Kommungodset» og deraf udrede Summen. Fra den Tid af nød Universitet lige indtil Skaanes Adskillelse fra Danmark aarlig 100 Daler af «Procuratoriet» Gjordshøj, som dette Præbende kaldtes, fordi det bestyredes af en «Procurator». I Lunde Kapitels Statuter fra 1590 findes nemlig den Bestemmelse, at Procuratoriet Gjordshøj skiftevis i tre Aar skulde bestyres af den almindelige Procurator (i Kapitlet) og i ligesaa lang Tid af Universitetets Procurator²).

Denne Krig fik altsaa et heldigt Udfald for de høj lærde, men i en anden, som de havde ikke ikke ret længe efter, var det nær gaaet galt for dem. Sagens Omstændigheder vare følgende: Faxe Kirke hørte fra gammel Tid af til Universitetet; til denne Kirke havde i sin Tid hørt nogle Gaarde og Skove der i Sognet; men de vare for en rum Tid siden blevne inddragne under Tureby Len. Nu mente Professorerne, at det lod sig gjøre at sætte de gamle

¹) Se Tillæg, Nr. 250.

²) Se Tillæg, Nr. 251. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 262 (her ere dog Statuterne ved en slem Fejltagelse henførte til Aaret 1540 istedenfor til 1590). Af Kongens Brev skulde man ellers antage, at det tilkom Kapitlet alene at beskikke en Procurator for Godset, og vi vide ikke, hvad der har bevæget Kannikerne til at gjøre Universitetet den Indrømmelse, at det skiftevis maatte bestyre Procuratoriet. I den 54de Art. af de nævnte Statuter er Universitetets Ret til Halvdelen af Naadensaaret efter afdøde Prælater og Kanniker omtalt.

Rettigheder igjennem, og de indklagede derfor Sagen til Herredstinget. Herredsfogeden i Faxe Herred, Gudmand Lavritsen i Hyllede, afviste den imidlertid for sit vedkommende, idet han den 6te April 1587 erklærede sig for altfor ringe til at dømme i en saa vanskelig Sag, hvor der var Kongebreve paa begge Sider; han henviste derfor Sagen til dens tilbørlige Dommere¹⁾. Nu søgte Universitetet til Sjælands Landsting med sin Klage, over at Lensmand Oluf Bilde paa Tureby paa Kronens Vegne tilegnede sig «Herligheden» af de omstridte Gaarde og Skovstrækninger. Ved Dommen, der faldt den 12te Juni samme Aar, erkjendtes det vel, at Universitetet oprindeligt havde haft den omstridte Rettighed, men da Lensmanden gjorde bevisligt, at Lenet havde mere end 30 Vintres Hævd paa samme, saa kjendte Dommerne for Ret, at de ikke vidste at fradømme Oluf Bilde det omstridte Gods og Herlighed, men at han skulde nyde og beholde samme, med mindre Kongen af Hensyn til Forholdene vilde lade Universitetet beholde, hvad hans Forfædre havde tillagt det²⁾. Den Anvisning paa Kongens Naade, hvormed Dommen sluttede, undlod Universitetet ikke at benytte, saa meget mere som det vistnok maatte stille sig tvivlsomt, om man vilde opnaa noget bedre Resultat, dersom man drev Sagen videre

¹⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 99. I Univ. Regnskab findes følgende herhen hørende Poster: «Anno 86 den 18 Augusti var Qvæstor 4 samfældte Ting til Faxe, og lod give Oluf Bilde Varsel, hver Rejse fortæret 3 K — er 12 K . Item givet Gudmund Laursen, Herredsfoged i Faxe Herred, for en Dom han dømte vor Varsel ved Magt — 3 K . Item givet for et Tingsvidne af Faxe Ting, der Oluf Bilde lod tage Syn paa Faxe Fællesskov — $\frac{1}{2}$ K .» (Regnskabet for $\frac{1}{3}$ 1587— $\frac{1}{3}$ 1588 mangler). I den nævnte Pakke i Konsist. Arkiv findes flere ældre Tingsvidner og Bevisligheder i samme Sag.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 255.

ad Rettens Vej og indankede den for Herredagen. De høj- lærde søgte da Kongen paa Haand og forestillede ham, hvorledes hans Forfædre i sin Tid havde henlagt Faxe Kirke med tilhørende Gods under Universitetet, og hvorledes han selv i sin «ny Fundats» 1571 havde udtalt, at hvad der i hans egen eller hans Faders Tid var frakommet Univer- sitetet med Urette, atter skulle tilbagegives til samme — Grunde, der ikke undlod at gjøre deres Virkning paa Kon- gen, som iforvejen var vel stemt mod Universitetet, hvor- for han ogsaa den 30te Avgust 1587 i Naade bevilligede, at Herligheden af Faxe Kirkes Gaarde og Skove, saavel som al anden samme Kirkes Rettighed, herefter uhindret i alle Maader skulde blive hos de høj lærde i Universitetet¹⁾.

Indenfor Professorernes egen Kreds opstod der ved samme Tid en Strid, hvori Kongen ogsaa maatte træde til forat skaffe en Afgjørelse tilveje. Den juridiske Professor D. Klavs Theophilus, der oftere brugtes i Statsanliggender og var vel anskreven ved Hoffet, benyttede sig nemlig heraf til at udvirke en kongelig Skrivelse til Universitetet, hvori han anbefaledes til at erholde den Professorresidens ved Vor Frue Kirkegaard, som afg. D. Jakob Madsen havde beboet. Kongens «Forskrift» støttede sig til, at «han baade udi sin Bestilling der hos Universitetet var ustraffelig og desuden os og Riget brugelig og tjenlig²⁾». Men den samme Residens havde Kongen i Begyndelsen af sin Re- gjering (1560) henlagt til stadig Bolig for en theologisk Professor³⁾. Da han blev gjort opmærksom herpaa af D. Hans Slingerup, som mente sig nærmest berettiget til Re- sidensen, svarede han, at han ganske henstillede Sagen til

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 258. Jfr. Resen, Frederik II's Krønike, S. 351.

²⁾ Kongebrev af 28de Januar 1587, se Tillæg, Nr. 253.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 112.

Universitetets Afgjørelse overensstemmende med dets Statuter og Sædvaner, eftersom Professorerne kunde finde ret og billigt¹⁾. Det var imidlertid ikke efter D. Theophilus's Hoved, at det gamle Kongebrev, som i sin Tid var erhvervet af en anden af Hoffets Yndlinger, D. Rasmus Lætus, nu skulde gjælde som Regel; han fik derfor udvirket et nyt og i sin Art ret karakteristisk Kongebrev (af 13de Marts 1587), hvori det blev givet Professorerne tilkjende, at Kongebrevet fra 1560 ikke skulde betragtes som nogen Forordning, og at Kongen ikke vilde hindre deres fri Styrelse af de akademiske Anliggender, saa de ikke behøvede at føle sig bundne ved den tidligere Bestemmelse — altsaa en fin Antydning af, at man gjorde Kongen en Tjeneste, dersom man føjede Theophilus i hans Begjæring, et Vink, som Professorerne da ogsaa bekvemmede sig til at følge²⁾. Forevrigt paalagde Kongen dem ved samme Lejlighed «at gjøre en endelig Forordning om alle Universitetets Residenser, saa hver Professor og Stand maa vide sin visse Residens for sig og sine Efterkommere, og derhos alvorligen paalægge, at hver sin Residens holder ved tilbørlig Hævd og Magt, saa at Residenserne ikke udi Fremtiden af Uagtsomhed eller Egennytte slet skulle forsømmes og forødes³⁾».

I en anden Sag fra samme Tid gjorde Kongen paa lignende Maade sin Indflydelse gjældende hos Professorerne, uden at paalægge dem nogen ligefrem Tvang. Slotsherren paa Københavns Slot, Christoffer Rosengaard til Herlufstrup, ønskede nemlig at tilmageskifte sig noget af Uni-

¹⁾ Kongebrev af 3die Marts 1587, se Tillæg, Nr. 254.

²⁾ At D. Nicolaus Theophilus har faaet Residensen, ses af den gamle Liste over dens Beboere, som er meddelt i 1ste Del S. 125 Not.

³⁾ Engelstoft, Univ. og Skole-Annal. 1811, II, 27—29.

versitetets Gods i Bjæverskov Herred, hvor hans Hovedgaard laa. Professorerne vare ikke sønderlig tilbøjelige dertil, og skjød sig derfor ind under, at de ikke kunde afhænde noget af Universitetets Gods uden Kongens Samtykke. Rosen-gaard henvendte sig da til Kongen om en Anbefaling, hvor-paa denne den 13de Juni 1587 skrev til Rektor og Pro-fessorer, at dersom Universitetet kunde faa Fyldest og godt Vederlag for hvad det afstod, saa var det hans Bøn og Begjæring, at de vilde unde Christoffer Rosengaard det Gods, han ønskede; men der skulde nøje agtes paa, at Univer-sitetet ikke kom tilkort ved Skiftet, men fik ligesaa godt og belejligt Jordegods istedenfor det, som blev afstaet. Skjønt Meningen af dette Kongebrev var klar nok, undslog Professorerne sig dog fremdeles for at gaa ind paa Mage-skiftet, idet de foregav, at Kongens Brev ikke indeholdt nogen udtrykkelig Bevilling til at overdrage Slotsherren Godset; og det var først, da Kansler Niels Kaas ogsaa havde skrevet til dem, at de endelig føjede sig. Han ud-talte det nemlig som sin Formening, at Kongens Brev noksom udviste, at Hs. Majestæt var naadigst tilfreds med, at Skiftet fik Fremgang, hvorfor han anmodede Professo-rerne om at gaa ind derpaa, naar Universitetet fik tilbørligt Vederlag. Som Følge deraf kom da Mageskiftet endelig istand den 18de December 1587¹⁾).

Ligesom den akademiske Virksomhed flere Gange tid-ligere i Frederik II's Tid havde lidt ved de pestagtige Epidemier, der i det 16de Aarhundrede saa hyppig hjem-søgte Kjøbenhavn, saaledes skete det paany i Aaret 1583, at Universitetet for en Tid maatte opløses. Sygdommen

¹⁾ Kongens og Kanslerens Breve (af hvilke det sidste er dat. Silke-borg den 5te Avgust 1587) findes i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 101; og det originale Mageskifte paa Pergament smst. i Pakken Nr. 100.

var i dette Aar mere end almindelig ødelæggende. Der skal være død 9000 Mennesker i Kjøbenhavn, 1200 i Helsingør og 700 i Malmø — overordentlig store Tal, naar man tager Hensyn til, at Befolkningen dengang var meget mindre i disse Byer end nutildags¹⁾. Vi vide ikke nøje, naar Sygdommen begyndte at gribe om sig; men i Slutningen af Maj saa det allerede betænkeligt ud, og da flere Studenter vare døde og andre laa syge²⁾, skrev Rektor og Professorer til Kansler Niels Kaas, der med Kongen opholdt sig i Haderslev, og begjærede Tilladelse til at opgive Forelæsningerne og lade enhver, der kunde komme bort, drage til sit. Kansleren svarede den 6te Juni og meddelte Kongens Tilladelse til «at overgive Skolen», saalænge Pesten rasede³⁾. Rimeligvis har Standsningen varet længe, thi først i August Maaned naaede Sygdommen sit højeste Punkt, og der gik, saavidt vi kunne skjønne, lang Tid hen, inden den fuldkommen ophørte. Kongen kom ialfald først tilbage til Hovedstaden langt ind i det følgende Aar⁴⁾.

Imidlertid havde han den 10de Januar 1584 fra Havreballegaard i Jylland udstedt aabne Breve til alle Stænder

¹⁾ Joh. Svaningii Chronologia Danica p. 102.

²⁾ I Univ.'s Regnskab anføres en Del Smaasummer, der blev udbetalte til Begravelse eller Sygehjælp for Studenter i dette Aar.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 227.

⁴⁾ Mansa, Hist. Udsigt over de mest bekjendte Epidemier i Danmark 1539—88 (i Molbechs Nordisk Tidsskrift IV, 95—6). En Student ved Navn Morten Hansen Nestved forfattede «Ad Deum tempore pestis Carmina», Hafn. 1583. 4. Tilegnet alle Kjøbenhavns Præster (jfr. min Udg. af Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 316). Det første Vers lyder:

Hafniæ sic moenia sunt referta
 Fraude mortis, jam volitat per urbem
 Noxium fatum, superat potentes
 Fervida pestis.

i Sjælland, om at deres Udsendinge skulde møde førstkomende 8de Juli i Ringsted for at hylde Prinds Christian, som alt for nogle Aar siden (1580) af Rigsraadet var kejt og udvalgt til vordende Konge. Noget særligt Indkaldelsesbrev til Universitetet have vi ikke fundet; rimeligvis ere de højlærde regnede med til Gejstligheden, hvilken Stand fik Tilsigelse om at sende Provsten og to Præster af hvert Herred med Fuldmagt paa Herredsbrødrenes Vegne¹). I ethvert Tilfælde mødte Universitetets Rektor med alle Professorerne til den fastsatte Tid i Ringsted og udgjorde i Forening med Sjællands Biskop den anden gejstlige Valgkurie — den første bestod af «Prælater, Kanniker og Klerke af Roskilde Kapitel». Da Raden kom til de højlærde, stege de op paa den i Anledning af Højtideligheden opførte, med rødt «Engelsk» beklædte Tribune, hvor Kongen og den unge Prinds sade paa dertil indrettede med røde Flejelshynder belagte Sæder. Knælende og med op- rakte Fingre aflagde enhver Hyldingseden til den udvalgte Konge, for hvis fremtidige Regjering Himlen selv syntes at love Lykke og Held. I lang Tid før Hyldingen havde man nemlig savnet Regn, og der havde hersket en stærk Tørke, som truede med at tilintetgøre al Jordens Afgrøde; men ikke saa snart var Hyldingen forbi, og Prindsen med sit Følge havde forladt den festlig smykkede Tribune, før der faldt en meget rigelig Regn, som af de tilstedeværende betragtedes som et gunstigt Varsel for den kommende Tid, naar den nu kaarede Konge skulde bære Spiret i Danmark²).

¹) I Konsist. Arkiv Pakken Nr. 199 findes en samtidig Afskrift af Indkaldelsesbrevet til Gejstligheden, hvilket tyder paa, at dette ogsaa har gjældt Universitetet.

²) Ny kirkehist. Saml. IV, 400—2. I Univ.'s Regnskab findes følgende Post: «Anno 84 udi Julio, da var Rector og alle Professo-

Faa Dage før Hyldningen havde Universitetet mistet en Lærer, som i en Række Aar havde været en af dets bedste Prydelser, nemlig den medicinske Professor D. Hans Frandsen, der havde været lige anset som smagfuld latinsk Digter og som dygtig Læge. Til Efterfølger fik han D. Anders Christensen, der ligesom Frandsen var fra Ribe, en By, der i sin Tid synes at have været frugtbar paa lærde Mænd fremfor nogen anden Stad i Danmark, hvorfor ogsaa Lyskander særlig priser den og siger, at i Ribe findes «smukt, fint, ærensagtigt Folk og menlig sønderlig præclara Ingenia» ¹⁾). D. Anders Christensen opholdt sig i Paris, da han modtog Universitetets Kaldelse. Skjønt han strax erklærede sig villig til at følge det hædrende Kald, hengik der dog næsten et Aar efter D. Hans Frandsens Død, inden han kom til at tiltræde Embedet, dels fordi han, som det synes, endnu ikke ganske havde afsluttet sine Studier, og dels fordi Vejenes Usikkerhed gjorde det nødvendigt, at han maatte have Rejseselskab gennem Tydskland ²⁾). — Af andre Forandringer i Universitetets Lærerbesætning kunde mærkes, at da M. Desiderius Fos 1582 af Professorerne blev kaldet til Sognepræst ved Vor Frue Kirke, efterfulgtes han i det pædagogiske Professorat af Kjøbenhavneren M. Hans Rasmussen med Tilnavnet Skomager, hvem Kongen allerede 1579 havde anbefalet til Ansættelse ved Universitetet, da han var kommen hjem fra Udlandet anbefalet af Kongens Svigerfader, Hertug Ulrik af Meklenborg ³⁾).

---

res til Hyldingen, og have de selv udlagt, som jeg haver givet dem igjen: desligeste med hvis som jeg selv haver udgivet for Øl, Vin, Vognleje, Tæring og Gjæstepenge paa Universitetets Vegne paa samme Rejse; er tilsammen — 43 Daler•.

¹⁾ Suhms Samlinger. I, 2, 60.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 235.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 216.

— Da Hans Olufsen Slangstrup, som i adskillige Aar havde nydt kongelig Understøttelse, medens han studerede ved fremmede Højskoler, 1584 vendte tilbage hædret med den theologiske Doktorgrad, og der paa den Tid ikke var nogen Plads aaben i det theologiske Fakultet, tog Kongen ikke i Betænkning at give ham en extraordinær Ansættelse ved Universitetet, uden at dette besværedes med at lønne ham, da han fik Anvisning paa Løn af det kongelige Rentekammer, saalænge til en ordinær Plads aabnede sig. Det blev gjort ham til Opgave at holde theologiske og filosofiske Forelæsninger, dog saaledes at han i Valget af sit Emne skulde tage Hensyn til de andre Professorers Raad. Det blev derhos strængelig forbudt ham, ligesom M. Jørgen Dybvad, da denne i sin Tid havde faaet en lignende extraordinær Ansættelse, «at røre eller opvække nogen unødige Disputationer udi den hellige Skrift, enten om Sakramenterne eller om andre Artikler, hvormed den kristne Kirke og Menighed desværre udenlands er meget forvirret»; men han skulde enfoldig holde sig til den rene og rette Lærdom, der siden Kong Christian III's Dage havde hersket i den danske Kirke og Skole¹⁾. Da D. Jakob Madsen døde 1586, indtraadte D. Hans Slangstrup i hans Plads i det theologiske Fakultet. Ligesom sin Formand var han en Tilhænger af den ramistiske Retning i Videnskaben. Dette var endnu mere Tilfældet med D. Anders Krag fra Ribe, som 1585 blev kaldet til at være Professor Pædagogicus, men først tiltraadte Embedet Aaret efter. Han var for nogle Aar siden optraadt i Basel med et kraftigt Forsvar for den ramistiske Filosofi. Ligesom sin Læremester havde han med Forkjærlighed vendt sig til Platon; forresten var Kemi og

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 232.

Medicin hans Hovedfag, og han udmærkede sig ved Lyst til selvstændige Granskninger og Forsøg, navnlig paa Ke-miens Omraade. Ligesom flere af den Tids berømte Læger var han en Ven af den paracelsiske Methode i Lægekun-sten, om han end ikke drev den til den Yderlighed, som adskillige gjorde.

Saaledes var Universitetet inden Frederik II's Død atter blevet forsynet med flere dygtige Lærere, der kunne erstatte de Tab, det i den nærmeste Fortid havde lidt. Og den Mand, der udentvivl savnedes mest, havde dog endnu ikke ganske tabt sin Betydning for Universitetet. Vi mene herved Hemmingsen, der levede i Stilhed i Roskilde og vel ikke kunde udgive ny Skrifter, saa han maatte gjemme i sin Pult, hvad han nu udarbejdede¹⁾, men som dog vedblev at tale gjennem sine tidligere Værker, der stadig oplevede ny Oplag — vi minde her blot om, at hans samlede theologiske «Opuscula» udkom 1586 i Genf, og at hans samlede Kommentarer til Apostelbrevene samme Aar optryktes paany i Strasborg. Hans personlige Indflydelse var heller ikke ganske ophørt; thi naar Videnskabsmænd kom til Roskilde, forsømte de sjelden at besøge ham, ja selv fremmede kom her til Landet forat se og tale med den gamle Theolog, hvis Navn var berømt i hele den protestan-tiske Kristenhed²⁾.

Ligesom tidligere henviste Regjeringen endnu jævnlig mærkelige og vanskelige Sager til Universitetets Be-tænkning eller Paadømmelse. Da saaledes tvende

¹⁾ Hemmingsens «Immanuel, sive catholica institutio de Domino nostro Jesu Christo, vero Deo et vero Homine», som han skrev 1583, blev saaledes henliggende utrykt, indtil den ved et Tilfælde ud-kom længe efter hans Død (jfr. Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Reform. 2 Udg. I, 218—19).

²⁾ Jfr. Ny kirkehist. Saml. III, 664. IV, 324—6.

Personer i Næstved havde gjort sig skyldige i Bigami, henvendte Borgmestre og Raad sig 1577 efter Kongens Befaling til Biskoppen og Professorerne med Spørgsmaal om, hvad Straf disse Personer burde have for deres Forbrydelse. Biskop Povl Madsen svarede, efterat have talt med «de fornemste» Professorer: «Efter vores Betænkning synes os at skulle blive os meget besværligt, at vi, som gejstlige ere, skulde tage os saadanne verdslige Sager til og dømme paa nogens Ære eller Liv, hvilket og hidtildags har været aldeles usædvanligt; synes ikke heller at være saa højlig fornødent, efterdi man har Lov og Reces, hvorefter saadanne og andre slige Sager og utilbørlige Gjerninger kan rettes». Skjønt man altsaa undslog sig for at afsige nogen Dom, udtaltes dog den Forvisning, at Borgmestre og Raad som en kristen og gudfrygtig Øvrighed vilde vogte sig for at opvække Guds retfærdige Hævn og Straf ved at lade slige aabenbare, store Synder blive ustraffede¹⁾. Et lignende undvigende Svar gav Biskop Povl Madsen, den theologiske Professor Anders Lavritsen og Hofpræsten Christoffer Knoff, da de 1582 opfordredes af Regjeringen til at erklære sig om en anden Sag, der gjaldt Liv og Ære. Den ansete Adelsmand Ejler Kravse til Egholm havde nemlig dræbt en anden Adelsmand, Tyge Jensen Brahe²⁾. Drabet var sket om ikke just af Vaade saa dog uden Overlæg. Gjærningsmanden havde maattet flygte ud af Landet; men da Kongens Søstersøn, Hertug Christian af Sachsen, var gaaet i Forbøn for ham³⁾, var man ikke utilbøjelig til at give ham Fred paa visse Vilkaar, nemlig saaledes, at han maatte

1) Se Tillæg, Nr. 206.

2) Se Danske Herregaarde XIV, 2, under Egholm. Jfr. Sjæl. Tegn. XVI, 68—69. 500—2.

3) Orig. dat. 29 Marts 1582 i Geh.-Ark., Saml. •Sachsen Nr. 43•.

være i sit Hjem og søge Kirke, men forresten ikke maatte forlade sit Gods. Dog ønskede man gjerne en Betænkning fra de høj lærde, som en saadan Benaadning kunde støtte sig til. Denne Hensigt opnaaedes imidlertid ikke; thi de tre Mænd, der vare adspurgte, undslog sig for at indlade sig paa Sagens Realitet, «efterdi», som de skrev, «vi ere ikke de Personer, som paa vores Embedes Vegne bør at sidde i verdslig Dom og Ret, eller at indgive os i Blodsager, og kunne derfor ikke vide den rette Sandhed og Grund i denne Sag, hvorudaf saadan Dispensation er at tilstede eller ikke». De indskrænkede sig derfor til udførlig at fremstille «den af Gud ordinerede Proces» i slige Sager, nemlig Moselovens Forskrifter om Fremgangsmaaden mod dem, der forsætlig havde begaaet Drab, og mod dem, der kun af Vaade havde gjort sig skyldige deri. Indirekte fremgik det dog af Erklæringen, at de lærde Mænd nærmest vare tilbøjelige til at fastholde den strengere Opfattelse af det foreliggende Tilfælde, og Regjeringen vovede sig da heller ikke til at benaade Ejler Kravse, skjønt han havde mange Venner og mægtige Slægtninger¹⁾.

Ingen af de Sager, Universitetets havde til Paakjendelse i dette Tidsrum, er dog bleven saa bekjendt som den angaaende Paskillantens Mester Jakob Nielsen. Denne Mand havde været Præst i Skurup i Skaane, men var bleven afsat fra sit Embede for en ærerørig Skrivelse, han havde

---

¹⁾ Udkastet til Erklæringen findes i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 183. I Univ.s Regnskab 1586—7 omtales en anden Sag, hvori Universitetets Afgjørelse forlangtes, men vi kjende intet nærmere til den, end hvad der frengaar af følgende Regnskabspost: «Den Tid Rektor (D. Anders Lemvig), D. Povl (Madsen) og D. Anders Laursen vare i Slagelse efter Kgl. Majestæts Brev i den Sag med Herluf; da blev fortæret med dennem, Fogden og deres Folk til Mad. Vin, Øl, Havre og Gjæstepenge tilsammen 14½ Daler 1 $\frac{1}{2}$ & 3 β ».

tilsendt Adelsmanden Henrik Brade til Vidskovle, Lensmand paa Hammershus. Et Par Aar efter fik han dog sit Kald igjen, men da Kongen var bleven gjort opmærksom derpaa, lod han Biskop Niels Hvid i Lund tilskrive et meget strængt Brev, krævede ham til Regnskab for, at han havde ladet den afsatte Præst atter komme i Embede, og befalede paany at afsætte ham og at sætte en anden Præst til Sognet. Biskoppen maatte altsaa her høre ilde af Kongen, fordi han havde behandlet Mester Jakob med Mildhed; men ikke desto mindre troede denne, at M. Niels Hvid var Aarsag til hans Ulykke, skjønt denne ogsaa tidligere havde vist ham Godhed, og navnlig, medens han var Student i Kjøbenhavn, havde givet ham Kosten ved sit Bord flere Dage om Ugen, paa en Tid da han selv var Sognepræst ved Helliggejst Kirke. Da Biskop Hvid senere kom i Strid med den adelige Slægt Ulfstand (med hvilken ovennævnte Henrik Brade var besvogret), i Anledning af at han af Kirkeværgerne ved Lunds Domkirke havde kjøbt en Ligsten, der havde ligget paa en af deres adelige Slægtninges Grave, saa skete det underlige Omslag, at Mester Jakob Nielsen blev gode Venner med sin tidligere Modstander og begyndte i Forbindelse med flere af dennes Slægt og Venner at forfølge Biskop Hvid. Navnlig forfattede Præsten en Smædevisse over Biskoppen, hvori denne beskyldtes for at have stjaalet en Ligsten. Visen begyndte:

Det er sprunget vide om Land,
at Hvid er sortere end en Brand,

Det er sprunget vide i Ord,
at Hvid er sortere end en Jord.

Bisp Niels han hos sig tænkte saa,
hvorlunde han skulde en Ligsten faa (osv.).

Denne Vise blev bekjendt og sunget vidt og bredt i Skaane, og Mester Jakob sang den selv for ved flere Lejligheder.

Dagen før Helligtrekonger 1586 sad han saaledes hos Jørgen Guldsmed, Raadmand i Lund, og «gjorde sig lystig og glad» med ham fra Kl. 8 om Morgenen til Kl. 3 om Eftermiddagen, medens tvende «Skolens Personer» «legede for dem paa deres Spil, den ene paa Zitter, den anden paa Gige». Jo mere Øllet gik Mester Jakob i Hovedet, desto længere og drøjere blev Visen om Biskop Hvid. Den følgende Aften var Mester Jakob samlet i Lund med tvende af Bispens adelige Uvenner; da de havde drukket længe, gik de sent om Aftenen hen og hamrede paa Biskoppens Port og forlangte at lukkes ind, og da Pigen vægrede sig ved at lukke op, brød de Sten af Muren og kastede dem ind i Gaarden, saa at een endog rante Bispens Hustru, medens Mester Jakob og hans Følgesvende istemte Smædevisen og paa andre Maader haanede Bispen. Da denne saaledes saa sig udsat for at miste sit gode Navn og Rygte ved den afsatte Præsts Bagvadskelser, ja endog trueedes med personlig Overlast, anklagede han sin Avindsmand for Kongen. Mester Jakob blev nu, efter forgjæves Forsøg paa at undvige, greben og ført til Kjøbenhavn, hvor han efter nogle Udflugter aflagde en Bekjendelse for Christoffer Valkendorf og Axel Gyldenstjerne, hvilken i Hovedsagen stadfæstede Biskoppens Klage. Kongen befalede da Biskop Povl Madsen og Universitetets Professorer at dømme i Mester Jakob Nielsens Sag, «om han for saadan sin æreforglemte og ærerørige Skandskrift og Vise imod sin Superintendent ikke bør af præstelig Orden, Navn og Kald at være afskaffet, og hvad I ellers derom befinde og kjende Lov og Ret at være, saavidt eders Dom er, og om han derfor bør videre for verdslige Dommere at ordeles og stilles for Rette til sin tilbørlige Straf». Efter Granskning af Sagen afsagde Professorerne den 11te Marts 1586 følgende Dom: «Efterdi vi

af M. Jakobs egen Bekjendelse noksom forfare, at han haver sunget af den Vise, som M. Niels Superintendent i sit Klagemaal formelder, og selv gjort en stor Part af samme Vise, som er digtet M. Niels til Spot og Foragtelse, desligeste været i Flok og Følge med dem, som kom for Bispens Laage om Nattetide, og han tilforn er befundet med saadant Smædeskrift og ikke har raadet der Bod paa, som han den Tid blev advaret¹⁾, men nu igjen har digtet og skrevet mange spottelig Rim om Bispen; og efterdi Ordinansen indeholder, at de Sognepræster, som ere nu saaledes forordinerede til den aandelige Tjeneste at prædike Evangelium, maa saa længe agtes og kaldes det, de ere, som de blive varagtige udi den retsindige Lærdom og gode Sæder og et ærligt Levned, at de ikke bevare (o: befatte) sig med nogen timelig Handel, som dem og deres Embede ikke vedkommer; men dersom de begynde at blive andre, end de vare og end dem bør at være, og ej raade Bod derpaa, naar de ere paamindede, da maa de vel efter Superintendentens og Provstens Skjøn af Herskabet sættes tilrette, ja afsættes og regnes for uordinerede, ligesom andre Almuesfolk; desligeste at Herskabet skal have sin Rettighed imod Kirkens Tjenere, naar de for nogen stor Last ere satte af Embedet: Da kunne vi ikke andet kjende, end at fornævnte M. Jakob herudi haver forset sig imod Kgl. Majestæts Ordinans, saa han derfor bør at afsættes af Præstembedet og regnes for uordineret, og Herskabet herefter at have sin Rettighed imod ham efter Ordinansens Lydelse». — Da Professorerne vistnok havde en Anelse om, hvor haardt Dommen vilde falde over Paskillantens, naar han kom for verdslig Ret, indgav de samtidig et Bønskrift for ham til

---

¹⁾ Her sigtes vistnok til Sagen med Henrik Brade.

Kongen, hvori de bad, at denne «for Guds Skyld og sin kongelige medfødte Mildhed og Miskundhed naadelig vilde anse den arme og fattige Mand, Mester Jakob, og lade handle med ham efter Naaden og ikke efter den strænge Ret», hvilket de formente, at Kongen kunde gjøre med en god Samvittighed og uden at fortørne Gud. Men der blev ikke taget noget Hensyn til denne Forbøn. Saasnart Professorernes ovenanførte Dom var udfærdiget og beseglet, blev Mester Jakob ført fra Blaataarn, hvor han sad fangen, op paa Raadhuset, hvor Borgmestre og Raad endnu samme Dag dømte ham til Døden, og Dagen efter blev han hals-hugget udenfor Kjøbenhavns Slot, «og intet anderledes», siger den gamle Beretning, «blev han degraderet, men strax lagt i en Kiste, Hoved og Krop, og agtet uden til den Kirkegaard udenfor Byen med Slottets Postvogn ¹⁾».

Vi skulle ikke her gaa videre ind paa denne mærkelige Sags juridiske Side, der i sin Tid med Klarhed og Lærdom er oplyst af vor fortjente Rethistoriker Kolderup Rosenvinge ²⁾, men blot fremhæve, hvorledes det atter her fremtræder, ligesom i de tidligere omtalte Betænkninger, at Universitetet som en gejstlig Ret ikke egentlig indlod sig paa at kjende i Blods- og Æressager, men kun dømte i saadanne Sager, saa vidt den kirkelige Lovgivning strakte sig. Naar derfor Studenter, som ellers udelukkende vare under Universitetets Jurisdiktion, havde gjort sig skyldige i Drab, kunde de akademiske Privilegier ikke længer yde dem Værn, men saa vare de hjemfaldne under Raadstueretten. Et Tilfælde af denne Art indtraf samme Aar, som Mester Jakob maatte lade sit Liv. Vi kjende imidlertid intet

---

¹⁾ Alle Sagens Akter ere af M. N. C. Kall Rasmussen meddelte i Danske Mag. 3 R. III, 148—68.

²⁾ I Danske Mag. 3 R. III, 169—75.

nærmere til Sagen, end hvad der indeholdes i følgende Kongebrev (af 2den November 1586) til Christoffer Valkendorf: «Vider, eftersom det udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn nogen Tid forleden haver sig tildraget, at en Student er bleven ihjelslagen, hvorfor tvende andre Studenter, som udi hans Sag skyldige, ere paagrebne og fængsligen indsatte, og 16 Mænd opnævnte derom at skulle sværge: da efterdi vi forfare, at den Sag skal være meget urigtig og vildsom, saa det vilde falde Nævninger meget tvivlraadigt og farligt derudinden at sværge, og det ellers synes udi sig selv en Vaadesgjerning, af Hændelse og ikke af noget Forsæt at være sket; og paa det at med samme Ed ikke skulde ske nogen Guds Fortørnelse, den uskyldige ej heller at føres til den Straf, som ikke er fortjent, have vi den Lejlighed naadigst anset og bevilget, at Nævninger maa for samme Tog være kvit, og Fangerne igjen at udkomme og være for den Sag forskaanede, dog at fornævnte Fanger skulle samtlig lægge tilhobe og udgive en sædvanlig Mandebod, som for anden Vaadesgjerning, efter Loven ¹⁾).

I Drabstilfælde ophørte altsaa den akademiske Jurisdiktion; men i alle andre Tilfælde, selv i saadanne, i hvilke Straffen efter borgerlige Love vilde have været Døden, beskyttede Universitetets Privilegier Studenterne, saalænge de ikke ved Relegation vare berøvede de akademiske Rettigheder. Et Tilfælde af den Art forefaldt 1585. To Studenter, Christen Bodi og Søren Skørbech, havde sværmet om paa Gaderne om Natten; den ene af dem havde gjort Forsøg paa at bryde en Borgers Dør op og at slaa hans Vinduer ind, den anden havde angrebet Byens Vægttere og sønderrevet Klæderne paa nogle og saaret en af dem haardt i den venstre

¹⁾ Sjælandske Tegnelser. XVI, 102.

Haand. Straffen for dem begge blev Relegation paa ti Aar; men det udtaltes i det af Rektor derom udstedte Program, det ældste Aktstykke af den Art, som er os bevarret, at deres Forbrydelse var saa stor, at de efter de borgerlige Love ikke vilde have undgaaet Dødsstraf for deres Misgjerninger ¹⁾).

Ligesom Professorerne i den ulykkelige M. Jakob Nielsens ovenomtalte Sag havde søgt at gjøre en mildere Opfattelse gjældende, idet de i deres Bønskrift for ham til Kongen havde udtalt Forhaabning om, at han herefter skulde «rette sig mod Gud, Hs. K. Majestæt og dem, han havde forset sig imod», saaledes se vi dem ogsaa ved samme Tid i andre Præstesager af mindre graverende Natur at helde til en mildere Betragtning. Da en Præst af Oslo Stift, Hr. Henrik Lavritsen, saaledes var bleven afsat «for nogen Tvist og Klammer», og Sagen var bleven henvist til Universitetet, gik Professorerne 1584 i Forbøn for ham hos Kongen, saa denne gav Lensmanden og Biskoppen Befaling om at lade ham komme i Præsteembede paany, naar et Kald blev ledigt, hvortil han kunde være tjenlig ²⁾). Paa lignende Maade tog Professorerne sig samme Aar af en sønderjydsk Præst, Hr. Jens Clausen fra Vonsbæk, fordi han af kjødelig Skrøbelighed havde forset sig med sin trolovede Brud før Brylluppet. Han havde indgivet Bønskrift til Kongen om Benaadning, Kongen forlangte Professorernes Betænkning, da han var tvivlrædig om, hvad han med en god Samvittighed kunde gjøre. Vi have vel ikke Betænkningen mere, men da vi vide, at samme Præst som «en velsindet Guds Ords Lærer» i hened 50 Aar

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 240.

²⁾ Norske Rigsregistrarer II, 566.

efter den Tid forestod Præstekaldet i Vonsbæk, kan det ikke være tvivlsomt, at Professorerne have indstillet ham til Benaadning ¹⁾.

Større Vanskelighed havde en Betænkning, der afkrævedes de høj lærde 1588, ikke længe før K. Frederik II's Død, angaaende en norsk Præst, Hr. Oluf Thordsen fra Agerø i Trondhjems Stift, som af Vaade havde dræbt sin egen Søn, idet denne var løben paa en Kniv, som Præsten havde draget under en Tumult, der om Aftenen silde var begyndt i hans Hus. Præsten var strax bleven fjernet fra sit Embede, men havde søgt om Oprejsning. Nu var Kongens Spørgsmaal, om man uden Synd og Forargelse kunde gaa ind paa denne Begjæring, eller hvorledes man rettelig burde forholde sig. Professorerne vare tvivlraadige og forlangte flere Bevisligheder angaaende Sagens hele Beskaffenhed og Præstens øvrige Forhold end dem, han havde medbragt fra Norge. Han maatte da atter rejse til sit fjerne Hjem for at tilvejebringe ny Oplysninger, og først halvandet Aar efter bragte han det dertil, at Professorerne afgave den forlangte Erklæring. Den lød paa, at Drabet maatte betragtes som en Vaadesgjerning, og at Præsten havde erlagt 100 Daler i Bøde til Herskabet. For Lærdom og Levned havde han godt Vidnesbyrd af sine Sognefolk, der ogsaa havde gjort Bøn for ham, at han igjen maatte komme i Embedet. Professorerne kunde ogsaa bevidne, at han tidligere havde studeret flittig og vel ved Universitetet. Alligevel vovede de ikke — ialfald ikke ligefrem — at indstille ham til paany at betjene Præsteembedet, men bad det i Christian IV's Mindreaarighed styrende Regjeringsraad om at anbefale ham til Stiftslensmanden og Biskoppen i Trond-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 234. Rhode, Haderslev Amts Beskr. S. 285.

hjem, forat han kunde blive betænkt med «noget af Kirkens Rente, hvoraf han kunde have nogen aarlig Hjælp til sin Underholdning ¹⁾.»

Det sidste større akademiske Foretagende fra Kong Frederik II's Tid var det fornnyede Gjennemsyn af den danske Bibel. Det vil erindres, at Christian II's store danske Kirkebibel kun var trykt i 3000 Exemplarer. Den allerstørste Del af disse vare blevne henlagte i Kirkerne; men langt fra alle Danmarks og Norges Kirker vare dog blevne forsynede. Det var derfor intet Under, at der inden føje Tid maatte blive Trang til et nyt Oplag. Men Omkostningerne derved vare saa store, at det ikke var nogen let Sag at bringe Værket istand, saa meget mere som den Overvejelse maatte komme til, om den ældre Udgave skulde optrykkes uforandret, eller om der skulde foretages Forandringer paa de Steder, hvor Oversættelsen maatte synes mindre heldig. Det første, vi høre om Sagen, er, at Bogtrykker Lavrens Benedicht den 9de Januar 1577 fik kongelig Tilladelse til paa egen Bekostning at foretage et aldeles uforandret Oplag af den danske Bibel, da intet Exemplar af samme mere var at faa tilkjøbs ²⁾. Et Aarstid efter (1ste Februar 1578) berettede Universitetets Rektor i Konsistorium, at Lavrens Benedicht begjærede at høre Professorernes Mening, om det ikke skulde være gavnligt, at Luthers Marginaler bleve satte til i Randen. Hvis de syntes derom, vilde han skaffe Kongens Mening derom at vide. Som det synes var Bogbinder Christoffer Schrodt Meddeltager i Foretagendet; ialfald sagde L. Benedicht, «at Christoffer havde bedet ham forespørge sig hos Rektor og

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 624—5. 627—31. Erlandsen, Geistligheden i Thronhjems Stift, S. 472.

²⁾ Sjælandske Registre Nr. 11, Fol. 260.

Universitetet» om Sagen. Da Spørgsmaalet kom til Overvejelse, gjorde Biskoppen opmærksom paa, at den kongelige Tilladelse, som Bogtrykkeren havde faaet, lod paa, at han aldeles intet maatte forandre i Bibelen, «men den lade trykke korrekt Ord for Ord, ligesom den anden danske Bibel udviser og formelder». Under disse Forhold mente Professorerne, at det var bedst, at man ikke befattede sig dermed, men lod det blive ved Kongens Brev. Videre høre vi ikke om Sagen. Saavidt vides døde Lavrens Benedicht nogle Aar efter, og der blev intet af Foretagendet dengang¹⁾).

Senere blev Planen optaget paany af to driftige kjøbenhavnske Boghandlere, Mester Hans Aalborg og Henrik Waldkirch. Den 13de Januar 1586 fik de kongeligt Privilegium paa at lade den danske Bibel optrykke paany, «da alle Exemplarer af den forlængst vare bortsolgte, og ingen mere at faa tilkjøbs». Men for at den kunde udgaa «alle Kongens Undersaatter og alle dem, som det danske Tungemaal forstaa, til Gavn og Gode, Gud almægtigste overalt til Lov og Ære», bestemtes der, at den skulde trykkes i Kjøbenhavn, og at der skulde anvendes den yderste Flid, «forat den kunde blive prentet korrekt, paa den sirligste og bedste Maade». For at Forlæggerne kunde have Udsigt til at faa deres Udgifter dækkede, paabødes det, at ingen mod tilbørlig Straf maatte eftertrykke Bibelen i 15 Aar efter Privilegiets Datum²⁾. Der var intet nævnet om, at Professorerne skulde føre Tilsyn med Værket, eller at den gamle Oversættelse først skulde underkastes deres Revision. Men da Kongen fra een eller anden Side var bleven gjort opmærksom paa, at der var mange Fejl i den første Over-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 287.

²⁾ Sjælandske Registre, Nr. 12, Fol. 497.

sættelse, og at den ikke var «saa rettelig verteret og oversat, som det sig burde», saa udstedte han nogen Tid efter (den 30te April 1586) Befaling til Professorerne i det theologiske Fakultet om at tilkalde Kjøbenhavns tre danske Sognepræster og i Forening med dem at «overlæse den gamle Bibel og med Flid konferere den med den hebraiske Text». Hvor der fandtes nogen Mangel, saa «den rette Grund og Mening» ikke var truffen i den første Oversættelse, skulde de korrigere og rette det. Overhovedet skulde de lade det være sig magtpaaliggende, at samme Bibel maatte udkomme «ret fuldkommen, ustraffelig og aldeles paa bedste Maade», saaledes som det burde sig til Guds Ære, Religionens Fremmelse og Menighedens Bedste¹⁾).

Det var ikke nogen let Opgave, der her var stillet Bibelrevisorerne; thi det vil erindres, at Christian II's danske Bibel ikke var oversat efter Grundtexten, men efter Luthers tyske Bibel. Skulde man nu gaa tilbage til Grundtexten, vilde man maaske mangel Gang komme til at afvige fra Luthers Oversættelse, og det var sikkerlig ikke Kongens Mening, ja det kunde maaske endog blive en meget farlig Sag under den daværende mistænksomme Frygt for Indsmugling af kalvinistisk Kjætteri. Intet Under derfor at Sagen trak i Langdrag, og at der først kom Liv i den, da man fra Hoffet af alvorlig trængte paa dens Fremme. I Slutningen af Aaret 1587 var man nemlig ikke videre end ved den første Begyndelse. Da rejste nemlig M. Hans Aalborg over til Haderslevhus, hvor Kongen og Hoffet opholdt sig, med de to første Kapitler af Genesis, hvis Gjennemsyn Sognepræsten ved Vor Frue Kirke, M. Desiderius Fos, havde besørget. Men den Modtagelse, Proven fandt,

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 205.

var ikke opmuntrende. Vi underrettes om Stemningen ved et Brev, Hofpræsten M. Christoffer Knoff den 21de December s. A. skrev til Biskop Povl Madsen. Man var strax bleven opmærksom paa, at der var sat ny Indholdsangivelser over Kapitlerne. Det var ikke efter Kongens Hoved; han vilde ingen Forandringer have men blot en Tilføjelse af de Summarier af Veit Dieterich (Vitus Theodorus), som fandtes i Randen af Luthers tyske Bibel. Der blev derfor medgivet M. Hans Aalborg et Exemplar af denne, med den Befaling, at han ikke maatte vige et Haarsbred fra den. «Kongen er nemlig», bemærker Knoff, «mistænsom ved alt nyt, især i disse Tider». Havde Kongen været misfornøjet med Forandringerne i Kapiteloverskrifterne, saa var Kansler Niels Kaas og andre lærde Mænd ved Hoffet utilfredse med, at der ikke var rettet nok i selve den danske Bibeltæxt. «Alle, som forstaa det danske Sprog, mene nemlig», skriver Knoff til Biskoppen, «at den danske Text trænger til Rettelser og Forbedringer, og det er deres indstændige Begjæring til Eder og Eders Kolleger, saavel theologiske Professorer som Præster, at disse Rettelser maa foretages efter den hebraiske Grundtæxt med Eders største Flid, Troskab og Omhu. Men Kongen tilligemed Kansleren og alle Rigets Herrer samt hele Hoffet ser med Fortrøstning hen til Eder, og Kongen siger ofte: Mein Bischof der wird es wohl recht bestellen. Derfor, kjære Hr. Biskop, anvend alt muligt Arbejde, al Omhu, Flid og Møje paa dette ene, at I kan fyldestgjøre Hs. Majestæts Vilje, alle brave Folks Forventning og Eders egen Æres Krav. Dette Arbejde skal blive et Mindesmærke, der skal forkynde Eders Berømmelse til den sene Efterslægt. Driv derfor af al Magt paa dette hellige Værk. Kansleren mener, at det bliver fornødent, at to af Theologerne, som ere vel hjemme i Sprogene, over-

tage det første Arbejde og omhyggelig sammenligne de enkelte Ord og Udtryk i den danske Text med de tilsvarende hebraiske, græske, latinske og tyske, at de med Flid veje ethvert Ord, og hvis der i den danske Text findes noget, som er mindre nøjagtigt eller smagfuldt oversat, at de da anmærke det og foreslaa Rettelser, som da bør forelægges de samlede theologiske Professorer og Præster, som til den Ende daglig bør samles paa et bestemt Sted, for at de alle kunne overveje Sagen i Forening, og Rettelsen ske med alles fælles Samtykke. Det vil ganske vist blive et vidtløftigt og besværligt Arbejde, men tænk paa, det er et helligt Arbejde, som fremmer Guds Ære og er til Gavn for hele Kirken og Professorerne og Theologerne selv. Men hvis noget forsømmes deri, tro mig, det vil gaa ud over hele Universitetet, især over dem, hvem Kongen har betroet dette Arbejde. Han har allerede skrevet to Gange til Universitetet om Sagen ¹⁾, og han har besluttet at skrive paany. Paa Grund af min Hengivenhed for Eder og mine andre kjære Venner, har jeg villet komme Kongens Brev i Forkjøbet og atter forklare Eder Hs. Majestæts Vilje, for at det kunde staa klart for Eder, hvad Kongen med alle sine Raadgiver og alle disse Rigers Indbyggere forlange og vente sig af Eder». I en Efterskrift bemærkede Knoff, at M. Hans Aalborg havde nævnt Professorerne M. Peder Aagesen og M. Jørgen Dybvad som dem, der kunde overtage det første Arbejde, og havde sagt, at han var villig til at honorere dem anstændig derfor. Knoff henstillede det ganske til Universitetets egen Afgjørelse, hvem man vilde vælge der-

---

¹⁾ Vi have nu kun det ene Brev af 30te April 1586, som ovenfor er omtalt.

til, blot at det blev Mænd, som havde baade Vilje og Evne til at udføre Arbejdet paa den rette Maade ¹⁾).

Dette Brev sætter os fuldkommen ind i Stillingen, men viser ogsaa, hvilket uhyre Arbejde, fuldt af Vanskeligheder og Ansvar, der laa for Professorerne. Rettede de for lidt, var det galt, og rettede de for meget, var det ogsaa galt. Det skulde være en slavisk Gjengivelse af Luthers Bibel, og dog skulde man tillige sammenligne og benytte den hebraiske, græske og latinske Text. At gjøre begge disse Fordringer fyldest var unegtelig ingen let Opgave. Dagen efter at Biskoppen havde faaet Knoffs Brev, kom Kongens bebudede Skrivelse (af 26de December 1587). Den var ikke blid. Efterat have omtalt det Hverv, der var betroet Professorerne, skriver Kongen: «saa forfare vi, at dermed fast lidet er ganget for sig, saa, at dersom man samme Prent noget hastig kunde foretage, da skulde vel være at befrygte, at for den Skyld (nemlig fordi Revisionen ikke var tilbørlig fremmet) skulde dermed forhales, endog det er lang Tid siden, vi eder derom have ladet tilsige, og vi vel havde os til eder forset, I eder det anderledes skulde lade være anliggende. Thi bede vi eder, begjære og ville, at I tiltænke strax med det allerførste at foretage bemeldte danske Bibel med allerstørste Flid at overse, saa og de Summarier og annotationes marginales af Tydsk at fordanske og M. Hans Aalborg forskaffe; og siden have tilbørlig Opseende med, at bemeldte danske Bibel maa blive korrekt, paa det flitigste og paa bedste Maade prentet, og, saameget hos eder er, befordre, at det maa gaa for sig dermed, det forderligste muligt er ²⁾».

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 206—9.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 209—10. I Paaskriften paa disse Breve bør istedenfor R^{di} læses: Rⁱ (∴ Recepti).

Saasart disse Breve vare komne Biskop Povl Madsen ihænde, svarede han uopholdelig paa dem begge; Svaret til Kongebrevet rettedes til Kansleren. Biskoppen gjorde opmærksom paa, at man uden Føje bebrejdede Professorerne, at de ikke havde medtaget Summarierne og Randbemærkningerne i Luthers tyske Bibel, eftersom det ikke tidligere var forlangt, at disse skulde tages med. Men nu, da man vidste det, skulde man gjerne opfylde Kongens Befaling. I Brevet til Knoff paaviste Biskoppen nærmere og godtgjorde med flere Exempler, hvilke Vanskeligheder det havde, naar man skulde rette Oversættelsen efter Grundtexten og alligevel beholde de Inholdsangivelser eller Forklaringer, som fandtes i Randen af den tyske Bibel; thi derved vilde Text og Anmærkninger undertiden komme til at stride imod hinanden. Han foreslog derfor ogsaa at rette Randbemærkningerne, naar Forandringer i Texten gjorde det fornødent¹⁾. Hertil svarede Knoff (den 25de Januar 1588), at naar sligt indtraf, da var det bedst helt at udelade Skolierne og kun at beholde Luthers Randbemærkninger, hvor de passede til Texten og tjente til Oplysning af den. «At tilføje ny Skolier», skrev han, «anser jeg for yderst farligt baade af Hensyn til Kongen, som har Mistanke til alt nyt, og af Hensyn til hine Bagvadskere, som gjerne ville Universitetet, enhver brav Mand her i Riget og os alle tillivs. Paa Grund af det ene Ord, som Vittenbergerne satte i deres Katekismus: opörtet Christum coelo capi, omstyrtede, som I veed, disse Bagvadskere de tvende berømte Universiteter i Vittenberg og Leipzig. Lad os altsaa tage os iagt og beholde de sædvanlige af Luther forfattede Skolier, hvor Texten

¹⁾ Biskop Povl Madsens Breve, der ere daterede 3die og 4de Januar 1588 findes trykte i Ny kirkeh. Saml. I, 210—14.

tillader det». Dette var ikke alene Knoffs men ogsaa andre lærde Mænds Mening ved Hoffet, blandt hvilke Livlægen D. Peder Sørensen især synes at have taget sig af Sagen. Forøvrigt bemærkede Knoff, at han agtede at tilskyde 3—400 Daler til Værkets Fremme, og han opmuntrede Biskoppen til ogsaa at bidrage en Sum dertil — «hverken I eller jeg vil tabe derved». Han fortalte derhos, at han i Forening med D. Peder Sørensen og dennes Broder, samt den danske Hofpræst M. Albert Hansen og Prinds Christians Hovmester M. Hans Michelsen havde oprettet en Kontrakt med M. Hans Aalborg om at træde til som Medredere af Bibelværket, og at det skulde staa Biskoppen og hvem af Professorerne, der ønskede det, frit for at indtræde i dette Interessentskab, som saa naturligvis ogsaa skulde have Del i Udbyttet ved Salget af Bibelen. Forat Professorerne kunde se, hvorledes de lærde Mænd ved Hoffet mente, at Rettelserne i Bibeloversættelsen burde foretages, havde D. Peder Sørensen sendt M. Jørgen Dybvad en revideret Text af de fire første Kapitler af Bibelen, uden at man dog derved vilde foreskrive Professorerne noget; ønskede de imidlertid flere saadanne Fingerpeg, om hvad der burde rettes, saa var man villig til jevnlig at sende mere. Til Gjengjæld bad Knoff, at Professorerne hyppig vilde sende Antydninger om de Rettelser, de agtede at foretage. Det er idethele smukt at se den levende Iver, hvormed Kongen og hans Omgivelser omfattede Bibelværket. «Alles Tanker og Øjne ere rettede paa eder», skriver Knoff i et senere Brev til Biskop Povl Madsen, «og de begjære at høre Profeterne, Kristus og Apostlene tale til dem i deres danske Modersmaal».

Paa Grund af Rejser og andre Forretninger havde Niels Kaas ikke endnu svaret Biskop Povl Madsen paa hans Forsvar for Bibelkommissionen; han kjendte, som Knoff siger,

Kongen saa neje, at han vidste, at det ikke kunde hjælpe at træffe nogen Afgjørelse i denne Sag, der laa Kongen saa meget paa Hjærte, før man havde faaet det gjort ret indlysende for ham og havde faaet hans Samtykke. Vanskeligheden laa som sagt i at forene en slavisk Tilslutning til Luthers Bibel, som Kongen ønskede, med en Revision efter Grundtexten, som hans Omgivelser attraaede. Endelig meddelte Kaas den 5te Februar 1588 fra Haderslev Biskoppen Resultatet af Overvejelserne, efter at han først havde forsikret, at Kongen i Naade havde optaget Biskoppens Undskyldning. «Hs. Majestæt», skriver han, «haver naadigst ladet formærke, at han eder ingen Unaade vil tiltænke; men Hs. Majestæt er udi den naadigste Tilforsyn (∴ Forventning), at det uforsømmeligen med samme Bibel maa have Fremgang, at Texten grangiveligen maa blive korrigeret, hvor som der findes nogen Mangel, og at de Summarier maa blive sat over hvert Kapitel, efter Hs. Majestæts sidste Skrivelse. Hvad de annotationes marginales belanger, vide I vel selv derudi at forandre, eftersom Texten det udfordrer; hvor og er nogen Tvivl paafærde, maa det (∴ Randbemærkningerne) aldeles blive ude ¹⁾».

Først nu var der altsaa vedtaget en fast Plan, og nu kunde da Arbejdet ogsaa skride jevnt fremad. Men Kong Frederik oplevede ikke dets Fuldendelse. Hans Død gav dog vistnok Revisorerne friere Hænder og navnlig Lejlighed til at benytte en Mands Hjælp, som man neppe havde vovet at anvende, medens Kong Frederik var ilive, nemlig gamle D. Niels Hemmingsen i Røskilde, der sikkert herved fik en kjær Sysselsættelse. Af en senere Optegnelse vide vi nemlig, at han alene gjennemgik og rettede hele det

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 219—20.

ny Testamente, medens Biskop Povl Madsen gjennemsaar Mosebøgerne, den theologiske Professor D. Anders Lavritsen Profeterne, M. Desiderius Fos Psalmerne, M. Jørgen Dybvad, der dengang endnu var Professor i Mathematik, og M. Peder Aagesen, Professor i Dialektik, alle det gamle Testamentes øvrige Skrifter og de apokryfiske Bøger¹). I Aaret 1589 udkom den ny danske Bibel, som almindelig og med Føje bærer Frederik II's Navn. Den var trykt af Mads Vingaard i stor tospaltet Folio og smukt udstyret, men uden Versinddeling, som heller ikke findes i Christian III's Bibel; derimod er den ligesom denne forsynet med Billeder²). Den ledsages af en kort Fortale, rimeligvis forfattet af D. Povl Madsen, hvori det omtales, hvorledes den afdøde Konge havde indlagt sig Fortjenester ved at forfremme, at den islandske Bibel var udkommen for fem Aar siden, og senere ikke blot havde tilstedt, at den danske Bibel maatte prentes paany, men ogsaa «alvorlig havde befalet nogen her udi Universitetet, at det Arbejde maatte med største Flid foretages; og, paa det samme Bibel skulde blive saameget desto bedre at forstaa, havde for godt anset, at Lutheri Fortaler og korte Udlæggelser i Bredderne med Viti Theodori Summariis skulde fordanskes og tillægges; hvilket, Gud ske Lov, er nu paa halvandet Aars Tid fuldendt». Blandt Luthers Fortaler til de enkelte

¹) Efter en Optegnelse fra Aaret 1629 i Konsistoriets Arkiv.

²) Den har følgende Titel: «Biblia, Det er Deñ gantske Hellige Scrifft, paa Danske, igen ossuerseet oc prentet efter Salige oc Høylofflige ihukommelse Kong Frederichs den II. Befalning. Met Register, Alle D. Lutheri Fortaler, hans Vdlegning i Brædden, oc Viti Theodori Summarier. Cum Gratia et Privilegio. Kiøbenhavn: Anno Dñi 1589». Den er ledsaget af Kongens Portræt, Vaaben og Valgsprog.

bibelske Bøger findes ogsaa her optaget de til Hebræerbrevet, Jakobs og Judæ Breve samt Aabenbaringen, hvorved disse Bøger erklæres for ikke at være rette Apostelskrifter, og adskillige «haarde Knuder» i dem paavises. Man kan med Pontoppidan ikke andet end undre sig over, at slikt kunde passere paa en Tid, da den ulige Forklaring af et enkelt Skriftsprog, hvis Ord dog erkjendtes for kano-niske, kunde opvække saa store Tvistigheder og give Anledning til Forkjættelse af dem, der ikke kunde dele den herskende Opfattelse ¹⁾). — Kong Frederik havde i sin Tid lovet Mester Hans Aalborg og hans Medredere Hjælp til Bibelens Trykning; kort efter Kongens Død udbetalte Regjeringen 200 Daler af den tilstaaede Sum ²⁾); men om Aalborg før eller senere har faaet større offentlig Understøttelse til Værkets Fremme, kunne vi ikke oplyse.

Kong Frederik II oplevede altsaa ikke Fuldendelsen af det Værk, for hvilket han saa levende havde interesseret sig. Efter nogen Tids Upasselighed, men kun kort Sygeleje, døde han nemlig paa Antvorskov Slot Skjærtorsdag, den 4de April 1588, 53 Aar gammel. Hans Endeligt var kristeligt, som hans Faders havde været, og vidnede om, at den kristne Tro havde været en Magt i hans Liv, og at den Iver, han i sin Regjering havde vist for dens Fremme, ikke var udsprungen af en klog Beregning, men af en levende Overbevisning, om at han paa den Maade bedst virkede til sine Undersaatters timelige og evige Velfærd. Kongens Jordefærd foregik i Roskilde med overordentlig Pragt og Højtidelighed ³⁾). Alle Universitetets Professorer

¹⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 514—5.

²⁾ Bruun, Danske Saml. I, 97—8.

³⁾ I Frederik II's Krønike udgiven af P. Resen, S. 352 flg. findes en meget udførlig Skildring af Kongens Endeligt og hans Jordefærd.

tilligemed Kannikerne i Roskilde og de tilstedeværende Præster samt 60 af de hundrede Studenter, som den afdøde Konge havde givet Kosten i Kommunitetet, gik foran Liget og sang latinske Psalmer. Da man var kommen ind i Kirken, og Sangen var endt, besteg den theologiske Professor D. Anders Lavritsen Prædikestolen og holdt en latinsk Tale, hvori han gav en meget god og indholdsrig historisk Udsigt over den bortgangne Konges Levnedsløb og Fortjenester som Regent¹⁾. Siden blev der sunget nogle tydske Psalmer, hvorpaa Hofpræsten M. Christoffer Knoff holdt en i sin Art fortrinlig tydsk Ligtale, hvori han sammenlignede den hedengangne Konge med den gudfrygtige Kong Josafat, «og trøsteligen lærte om en ret kristen og gudfrygtig Herres og Konges Embede», og med hvad Lykke Gud kroner ham, hans Lande og Efterslægt²⁾. Der lød altsaa kun Latin og Tydsch ved Kong Frederiks Baare, uagtet han var dansk Konge og jordedes midt i Danmark, og skjønt mange af de tilstedeværende kun forstod lidet af hvad der blev sunget og talt i de fremmede Sprog. Der var endnu langt frem, inden det tilsidesatte Modersmaal kunde komme til sin Ret.

Paa Kong Frederiks Begravelsesdag holdt Universitetet i Vittenberg en Sørgefest, ved hvilken Lejlighed en yngre

---

Jfr. Sjællandske Tegn XVII, 42. 46 fig., hvor Bestemmelser om Ceremoniellet ved Begravelsen findes.

1) Oratio de vita et morte sereniss. D. Frederici II Regis Daniæ, Norvegiæ etc. habita in funere ipsius Roschildiæ in summo templo, Nonis Junij 1588, ab Andrea Laurentio, in Acad. Hafn. Professore. Hafn. 1588. 4.

2) Leichenpredigt, welche bey des Durchleuchtigsten etc. Herrn Friederichs des Andern (etc.) Königlichen Begrebnuss in der Thumkirchen zu Roschild, den 5 Junij 1588, gethan hat Christophorus Knoff, Hoffprediger. Kphgn. 1588. 4. En samtidig hdskr. dansk Oversættelse af denne Ligprædiken findes i Gl. kgl. Saml. 3621. 8.

dansk Videnskabsmand, den som Biskop i Trondhjem senere bekendte Isak Grønæk, holdt Mindetalen. Han maatte føle sig særlig kaldet til at berømme den bortgangne Konges Omhu for Kirke og Videnskab, da han ikke blot havde tjent adskillige Aar som Lærer ved den af Frederik II med rund Haand stiftede Skole ved Frederiksborg, men ogsaa senere ved Kongens gjentagne Anbefaling havde faaet det saakaldte kongelige Rejsestipendium, som Universitetet uddelte ¹⁾. En anden dansk Mand, M. Marcus Simonsen fra Haderslev, foredrog ogsaa i Vittenberg en Lovtale over Frederik II, affattet i latinske Vers ²⁾. I Dresden, hvor den afdøde Konges Søstersøn, Kurfyrst Christian, residerede, blev der ligeledes holdt Sørgefest, og den bekendte Theolog D. Nicolaus Selnecker, en af Konkordieformlens Hovedforfattere, holdt Talen. Det maatte falde vanskeligt for denne Mand at istemme den Berømmelse over Kong Frederik, som hørte til ved en saadan Lejlighed, da han ingenlunde var ubekjendt med den ublide Behandling, der var bleven Konkordiebogen tildel i Danmark. Men ved en snild Vending slap han fra Vanskeligheden ved at sige, at ihvormeget Kongen end billigede den i Bogen indeholdte Lære, var han dog bleven ej lidet forfærdet over de deri gjendrevne Vildfarelser, især da de vare ganske fremmede for den danske Kirke; han havde derfor med Rette sagt, at om end Tyrkerne gennemstrefede Landene,

---

¹⁾ *Oratio funebris in memoriam et honorem illustriss. Principis ac Domini, Dn. Friderici II... in celeberrima Witebergensium Academia Non. Jun. 1588 recitata ab Isaaco Gronbeccio Dan. Witeb. 8vo. Jfr. Ny kirkehist. Saml. I, 348—9.*

²⁾ *Parentalia piis manibus divi Friderici Secundi... in celeberrima Witeberg. Acad. publice recitata a M. Marco Simonis Hatterslebiensi. Witeb. 1589. 4.*

vilde Skaden dog være mindre end den, som saadanne Kjævlerier kunde forvolde. Og det er vel sandt, siger Selneccer, at hvis man ser paa de Uhyrer, som Konkordieformlen bestrider, saa har man god Grund til at kaste den i Ilden ¹⁾.

Sørgefesten ved Kjøbenhavns Universitet holdtes den 10de Juni 1588. Ved den Lejlighed førte Theologen D. Hans Slangerup og Medicineren D. Anders Christensen Ordet ²⁾; men kun den førstes Tale blev trykt. Slangerup gav en udførlig men temmelig ujevn Fremstilling af Kong Frederiks Levned og Bedrifter. Talen holdtes selvfølgelig paa Latin, men den udkom dog ogsaa senere i en dansk Oversættelse, der var foretaget under Forfatterens Tilsyn ³⁾. I Fortalen til denne bemærkes det, at «der var nogle, som paa denne Oration sig stødte i Begyndelsen». Det er nu ikke let at sige, hvad det er for Støder i Talen, som kunne have stødt hin Tids Smag — maaske saadanne, som vi nu slet ikke lægge Mærke til. Imidlertid er der dog Afsnit eller Ytringer i Talen, som endnu kunne for-

¹⁾ J. H. Schlegel, Geschichte der Könige von Dänemark aus dem Oldenburg. Stamme. I, 278. Selneccers Ligprædiken over Frederik II er trykt i Forbindelse med hans «Sechs sonderbare Leichenpredigten über Keyser, Kön., Chur und Fürsten Todt und beggenis». 1590. Den første Tale i denne Samling er over K. Christian III; de ovenfor anførte Ytringer om Frederik II findes Bl. Yij—iij.

²⁾ Ped. Christensens (eller de saakaldte Iystrupske) Almanakker har følgende Antegnelse under 10 Juni 1588: «Habuerunt declamationes D. Joh. Slangendorp et D. Andreas Christiani in honorem regis demortui».

³⁾ Oratio funebris, det er: En kaart oc sørgelig Tale om salig Kong Friderichs den II. Liff oc Leffnet oc salig Afgang, som er reciteret oc offuentlige oplæsdt i dette Kongelige Academie oc Schole, den 10 Junii 1588 af D. Hans Olsøn Slangerup, nu nylig vdset paa Danske af N. H. Saxild. Kbhvn. 1589. 8.

tjene nogen Opmærksomhed. Forfatteren dvæler saaledes udførlig ved Grevefejden (under hvilken Frederik II blev født) og Ditmarskens Erobring, men om den store nordiske Syvaarskrig siger han intet; thi «om nogen vilde omtale eller skrive Aarsagen til denne langvarige Krig og Fejde, item om hendes Begyndelse, Fremgang og Ende, skulde maaske mange støde sig derpaa». «Men», siger Slingerup, «jeg vil fast heller bede og paakalde af ganske Sind og Hjærte Vorherres Jesu Kristi Fader, som er en ret Fredens Fyrste og Herre, at han vilde naadelig samle og bevare sin kristne Kirke her iblandt os i disse Nordlands Riger, og give Fred og Samdrægtighed, at disse Lande og Riger maatte styrkes formedelst kristelig Enighed og trolig gjøre hinanden Bistand udi al Gudfrygtighed og Kjærligheds Gjærninger». Det er ikke den eneste Ytring fra hin Tid, som vidner om, at det her i Danmark var et almindeligt Folkeønske, at man altid maatte blive i Fred og Enighed med Sverig. Slingerups Ytringer om Kong Frederiks Forhold til Nadverstridighederne ere heller ikke uden Interesse: «Der Hs. Kgl. Majestæt hørte, at mange kivede om den høje Artikkel om Herrens Testamentes Ord, og besønderlig nu i disse sidste Aar mange og adskillige Disputationer og Meninger, baade af dem, som kaldes Doctores i den hellige Skrift, saavel som af andre, foregives og udsprede, med hvilke Disputationer mange forhindrede den rette, sande Salighedslærdoms Udbredelse og Fremgang, og i den Sted opbyggede og styrkede dermed den falske papi-stiske Vildfarelse og Idolomani; — naar Hs. Kgl. Majestæt saadant hørte, plejede den fromme Herre ofte at sige: Lad dem disputere hvad de ville, men dette kan jeg sige og bekjende, at jeg altid bekommer og fornemmer stor Hjærtens Trøst og Husvalelse i mit Hjærte af dette

Sakramentes Delagtighed». Med Ros omtales den afdøde Konges Foranstaltninger forat hindre theologiske Stridigheder: «Ikke samtykte Hs. Majestæt hvert Menneskes vrang og utilbørlige Mening, vilde og ikke tilstede, at nogen i Hans Naades Riges Skoler og Akademi skulde kive om det, som kunde forhindre eller gjøre Afbræk paa den rette, sande og kristelige Religion, men visselig troede og forlod sig til, at denne var aleneste den rette, evige og uryggelig sande Mening om Guds Væsen og Vilje, der kommer overens med de hellige Profeters, Apostlers og de hellige Lærefædres Skrift, som er os aabenbaret ved hellige Bevisninger og Vidnesbyrd i den kristne Kirke, og som Gud af sin Barmhjærtighed og Godhed lod klinge for vore Øren i disse nordiske Landes og Rigers Kirker, baade i Hs. Naades salige Hr. Faders og nu udi Hs. Naades egen Regeringstid». — Hvor høit Forfatteren anslog den, ialfald ydre, Enighed, som den danske Kirke bar tilskue i Kong Frederiks Tid, giver han tilkjende ved at fortælle, at «han selv havde hørt udenlands i fremmede Akademier af høj-lærde og ypperlige Mænd, som vare samme Akademiers Fædre og Hoveder, at de med Hjærtens Glæde havde prisat og kundgjort vore Kirkers Tilstand og Skik i disse Lande og Riger, og have lignet den ved de gudfrygtige og tro Kristnes Samfund og Enighed, som levede i Kapernaum udi Kristi Tid, der han selv prædikede og gjorde Mirakler for dem». — Det følger forøvrigt af sig selv, at der i den akademiske Mindetale maatte lægges særlig Vægt paa den storartede Gavnildhed og Omhu, som den bortgangne Konge havde vist mod Universitetet og de lavere Skoler, noget som Slangerup da heller ikke forglemt at berømme efter Fortjeneste.

Blandt de Mindeord, der taltes over K. Frederik II, er dog neppe noget i den Grad bevaret i Eftertidens Erin- dring som den Tale, Mester Anders Vedel holdt i Ribe Domkirke paa Kongens Jordefærdsdag, ikke blot paa Grund af dens prægtige danske Sprog, men ogsaa fordi Taleren skildrede den af ham højtelskede Konge med en Oprigtig- hed, som ellers ikke er sædvanlig i Ligtaler over fyrstelige Personer, om end den Tid ganske vist bedre end vore Dage kunde taale at høre Sandheden. «Man mener vel», siger Vedel, «at dersom Hs. Naade kunde haft Aarsag for frem- mede Fyrsters og udlændiske Legaters og andre sine gode Mænds daglige Omgjængelse at holde sig fra den alminde- lig skadelige Drik, som nu over al Verden iblandt Fyrster og Adel og den menige Mand altfor meget gjængs er, da syntes for menneskelige Øjne og Tanker, at Hs. Naade kunde levet mangan god Dag længer. Men dette er nu forgjæves at disputere om»¹⁾. Forøvrigt berømmer han den afdøde Konge højiligen, og udtaler, at den danske Mand, der ikke sørgede over hans Bortgang, maatte have «et Staalhjærte i et Stenbryst»; og han fortæller Træk af Kongens Liv, der baade vidne om hans Gudsfrygt og gode Hjærte.

Saaledes lød der fra den lærde Stand en stor Ros over Kong Frederik, og ialfald i Hovedsagen ikke med Urette,

¹⁾ En sørgelig Ligpredicken Salig och høylofflig ihukommelse, Herr Frederich den Anden, Danmarcks, Norges etc. Konning til en Christsalig Amindelse aff Anders Søffrinsøn Vedel. Kbh. 1588. Bl. C iij. Lukas Osiander udtaler sig paa lignende Maade om Hertug Ludvig af Vyrtemberg i sin Ligtale over denne Fyrste. Stedet er anført hos D. Strauss, *Leben des Dichters und Philo- logen Nicod. Frischlin*, S. 573. — Anders Lavritsen berører den afdøde Konges Fejl, men nævner dem dog ikke saa udtrykkelig. Han siger: «Fatendum est, Friderico Regi suos quoque næuos fuisse, quos Dei immensa misericordia benigne contexerit».

thi faa danske Konger have haft en hæderligere og elskværdigere Karakter. Han nød ikke ringe Anseelse blandt Evropas Fyrster og stod for den almindelige Bevidsthed som en kraftig Haandhæver af den rene evangeliske Tro og Lære, hvorfor man da ogsaa i den romerske Verden saa med skjævt Blik til ham. En ung dansk Adelsmand, der opholdt sig i Padua, dengang Rygtet om Kong Frederiks Død kom dertil, fortæller, at han hørte en Prædiken af en Jesuit, som begyndte med at udraabe: «En stor Kjætter er død i Norden, og Gud har befriet den katholske Kirke fra en af dens bitreste Fjender, lad os takke Gud, for at han har udryddet denne mægtige Kjætter af Jorden, og lad os bede om, at de frafaldne i Norden atter maa vende tilbage til vor fælles Moder, den romerske Kirke» ¹).

Blandt Adelen hertillands var der ganske vist dem, der havde været misfornøjede med den afdøde Konge, og til Bevis herpaa kunne vi ikke blot anføre Jakob Ulfeld — den senere saa bekjendte Korfits Ulfelds Farfader —, som dristede sig til at staa frem i Roskilde Domkirke, da Kongens Jordefærd var forbi, og offentlig beklage sig over, at Kongen i sin Tid havde gjort ham Uret ved at udstøde ham af Rigsraadet, men ogsaa de mærkelige Fordringer og Ankeposter, som en stor Del af Adelen Dagen efter vedtog og indgav til Rigsraadet, og hvori de blandt andet beklagede sig over, at Kong Frederik ikke havde agtet deres adelige Friheder og Privilegier ²). Men da disse Privilegier vare af den Art, at deres Hævdelse i den Udstrækning,

¹) De Curriculo Vitæ Sigvardi Grubbii. Hdskr. i Uldallske Saml. 449. 4.

²) Slange, Christian IV's Historie I, 10—11. Om Jakob Ulfelds gjentagne Udstødelse af Rigsraadet findes navnlig Oplysning i Hist. Tidsskr. V, 435—6.

Adelen ønskede, var lige skadelig for det almindelige Borgervel og for hele Statens Kraft og Sikkerhed, saa kunne vi ialfald ikke finde nogen væsentlig Anke mod K. Frederik II's Regjering deri, at han indtil en vis Grad søgte at udjævne Forskjellen mellem Adelen og Rigets andre Stænder.

4.

Tilbageblik paa Universitetets Tilstand i Kong Frederik II's Tid.

Skjønt Frederik II var sin Fader, Christian III, ulig i flere Henseender, saa lader det sig dog neppe negte, at dersom vi betragte deres Forhold til Kirke og Skole og idethele til Tidens aandelige Opgaver, da bliver Ligheden overvejende. Men Frederik havde det store Fortrin, at han var opdragen her i Landet af danske Lærere og i en Kreds af danske adelige Meddisciple¹⁾. «I de Dage havde man nemlig», som Christen Arsløben siger i sin af Censuren undertrykte Frederik II's Historie, «ej de Tanker, at de kongelige Børn bleve fordærvede ved andre smukke Børns Omgjængelse». Christian III talte og skrev kun Tydsk, og det er omstridt, om han endog forstod Dansk (hvad dog er at antage); Sønnen ikke blot forstod og talte

---

¹⁾ At flere unge Adelsmænd optugtedes med Frederik fremgaar af Vedels Ligprædiken over ham (Bl. Bij). Foruden M. Hans Svaning, som var Frederiks Tugtemester i henved elleve Aar (se 1ste Del, S. 568—70), omtales ogsaa en forhenværende Undertugtemester ved Navn Christoffer Michelsen, som 1550 blev aflagt med et Kanonikat i Aarhus (Registre o. a. Lande. Nr. 5 Fol. 102).

Dansk, men de fleste Privatoptegnelser, vi have fra hans Haand, ere i dette Sprog, ganske vist i en mangelfuld Form, men dog saaledes, at vi kunne skjønne, at han uden Tvang benyttede sig deraf¹⁾.

Vel vare endel af Frederiks Omgivelser tyske, og blev det end mere ved hans Giftermaal (1572), der gjorde Tydsk til hans Hussprog, og hvorved endel meklenborgske og pommerske Adelsmænd kom herind til Landet, af hvilke flere kom til at beklæde høje Stillinger; men der er dog Spor til, at Dronning Sofie selv ikke er forbleven ganske fremmed for det danske Sprog, skjønt ellers de fleste af vore tyske Dronninger synes at have haft Privilegium paa at lade haant om det Sprog, der taltes af Folket, blandt hvilket de levede²⁾.

---

¹⁾ I sin tyske Bibel har Frederik II saaledes skrevet: «Anno 1.5.6.6. begunte ieg adt lesse y denne bybel den 20 ianuaris po Fredersbor den tye der var kry ymellum Dannmarch och Schwerrich. Friderich». «Anno 1567 hawert ieg lest denne bybel, Gut werre lowet, vt po Fredersbor, den tyedt der war krye ymellum Danmarch och Schwerrich. Gud vnde meg den samme saa at hawe lest Gut tyl erre och meyn sel salichheyt tyl det besste, Amen, den 6 Aprilis. Friderich». Og saaledes har han fremdeles paa Dansk antegnet, naar han begyndte Bibeles Læsning, og naar han var kommen til Ende dermed. Kongens egenhændige danske Dagbogsoptegnelser findes i Gl. kgl. Saml. 2583. 4. Egenhændige danske Tilskrifter i Bøger, Kongen gav bort, anføres i Resens Fortale til Frederik II's Krønike, Bl. c., i N. M. Petersens Lit. Hist. III, 20, og i Minerva, 1789. III, 60.

²⁾ I Tilegnelsen til Dronning Sofie og hendes Datter Prindsesse Anna foran i en af en adelig Dame forfattet dansk Bønebog findes følgende Ytringer: «Det er os Danske en Ære og stor Fortrøstning, at vore danske Konninger og Dronninger tale eller kunne forstaa vort danske Maal, om nogen fornødent havde selv at tale for sig, hvilket vor salige og højlovlige sidst afgangne gode Konge, Christian III, med sin salige dydelige Dronning Dorothea gjerne havde gjort, om de det havde kunnet» (Minerva 1788. III, 261—2. Jfr. Allen, Haandbog i Fædrelandets Hist. 5te Udg.

Frederik havde et mere folkeligt Væsen, end hans Fader havde haft; naar han færdedes omkring i Landet paa sine vidtløftige Jagter, saa tog han mangan en Gang ind i Præstegaarden eller talte med Almuesmanden. I Omgængelse med sine «gode Mænd» og andre, som han daglig havde om sig, var han, som Vedel siger, «ganske venlig, oprigtig og modig udi Sind og Tale, i Fagter og ganske Levned»¹⁾. Han yndede Spøg og Munterhed, og det var intet godt Tegn, da han paa sin sidste Rejse over Storebelt ikke kunde skjæmte med sine Mænd, som han plejede. Men det var hans som det var Tidsalderens Skjødesynd ikke at kunne holde Maade i Drik, naar han var samlet med Venner eller med fremmede Fyrster og deres Sendebud til et godt Lag. Da den danske Adelsmand Sigvard Grubbe ikke længe efter Kong Frederiks Død rejste i Østerrig, traf han der en Adelsmand ved Navn Christoffer v. Teufelt, som 1587 havde været i Danmark med Ærkehertug Matthias; han fortalte, at han ikke havde forstaaet at drikke, før han havde lært det af Kong Frederik paa Skanderborg Slot, men da havde han ogsaa lært det meget grundig, og i sin Glæde over denne Lærdom udbrød han, at for en saadan Konge var det værd at dø, og enhver, der kom til ham fra Danmark, om det saa var en Hund, skulde faa Prøver paa hans Taknemmelighed²⁾.

S. 318—9, hvor der dog vistnok er lagt for megen Vægt paa disse Ytringer, da det neppe er tvivlsomt, at Christian III har forstaaet Dansk).—Dronning Sofies Opfordring (1586) til Vedel om at skaffe hende Afskrifter af danske Kjømpeviser — den nærmeste Anledning til hans senere Udgave af de berømte hundrede udvalgte Viser — tyder ogsaa paa, at hun har forstaaet Dansk (se Wegener, A. S. Vedel. 2 Udg. S. 148).

¹⁾ Vedels Ligprædiken over Frederik II, Bl. D ij.

²⁾ S. Grubbes hdskr. Curriculum Vitæ.

Kunde Frederik end saaledes undertiden glemme sin kongelige Værdighed i et lystigt Lag, saa forstod han dog paa den anden Side at hævde Majestæten med en særegen Kraft, naar han fandt det tjenligt. Var der noget, der oprørte hans Retsfølelse eller tyktes ham at være Trods mod hans kongelige Magt, da vidste han at tugte det i Ord, der, som P. V. Jacobsen træffende siger, undertiden susede som Christian IV's Stok ¹⁾. Og naar han først havde en Overbevisning, da veg han ikke lettelig fra den, men fastholdt det engang valgte eller givne Standpunkt med en Sejghed, der var til at fortvivle over for den, der havde sat det som sin Opgave at bibringe ham en anden Mening.

Dette viste sig navnlig i Kongens kirkelige Holdning. Dengang Christian III laa paa sit Dødsleje, gav han Kansler Johan Friis det Hverv, at han i den døende Faders Navn skulde formane den fraværende Søn til at blive fast ved den rene evangeliske Bekjendelse ²⁾. Vi kunne ikke tvivle om, at Kansleren har udført Hvervet paa bedste Maade, ialfald er intet mere betegnende for Frederik II's kirkelige Stilling end hans urokkelige — vi kunne fristes til at sige stive — Fastholden af den kirkelige Arv fra hans Faders Tid. Enhver Forandring paa dette Omraade var ham imod, ligemeget af hvad Art den saa var. Derfor afviste han saa fuldstændig den pavelige Nuntius, som 1561 skulde indbyde ham og andre protestantiske Fyrster til at lade sig repræsentere paa Kirkeforsamlingen i Trident, ja han vilde end ikke tilstæde ham Adgang her til Landet ³⁾.

¹⁾ Adskillige karakteristiske Træk i saa Henseende ere meddelte i Hist. Tidsskrift V, 437 flg.

²⁾ And. Laurentii, Oratio de vita et morte Friderici II, Bl. C.

³⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 378—9. Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 47—9.

Derfor undslog han sig for at indføre den gregorianske Kalender i sine Lande, da Kejseren 1582 foreslog ham at foretage denne ubestridelige Forbedring i Tidsregningen — men den kom fra Rom og var derfor mistænkelig. Da Dronning Elisabeth af England 1582 tilsendte den danske Konge Hosebaandsordenen, antog han vel samme som et sænderligt Venskabstegn; men han vilde paa ingen Maade aflægge den sædvanlige Ed, ligesaa lidt som han havde villet gjøre det, da han fra Kongen af Frankrig havde faaet S. Michels Orden ¹).

Derimod sluttede Frederik sig til de evangeliske Fyrster, der paa Forsamlingen i Naumburg 1561 søgte at hævde, at man endnu stod uforandret paa det samme Standpunkt, som var betegnet ved den augsborgske Bekjendelse fra 1530. Naar det Forsøg, som samtidig skete paa at give en omarbejdet og forbedret (latinsk) Udgave af den danske Kirkeordinans, blev opgivet paa Halvvejen, var Grunden vel nærmest Kongens Frygt for at forandre noget-somhelst i den kirkelige Ordning fra hans Faders Tid, selv om Forandringen maatte anses for en Forbedring ²). Udstedelsen af Fremmedartiklerne 1569, Fordringerne til Hemmingsen om Tilbagekaldelse af hans afvigende Lærdomme, den ængstelige Frygt for i noget Stykke at afvige fra Luthers Bibel, alt dette viser den samme Bestræbelse for uforandret at hævde, hvad der var overleveret fra Faderen. Derfor vilde Kong Frederik heller ikke paa nogen Maade indlade sig paa Konkordieformlen, .skjønt hans mangeaarige Ven og Frænde ikke undlod noget Middel til at bringe ham til at slutte sig til den; thi det var jo

---

¹) Cambden, Annal. rer. Anglic. regnante Elizabetha, p. 384.

²) Se foran, S. 22—4.

tydeligt, at den skulde lægge noget til den augsborgske Konfession og de Lærdoms- og Bekjendelsesskrifter, som den danske Kirkeordinans anbefalede. Kongen spurgte ikke, om det ny var en konsekvent Udvikling af de Grundtanker, der allerede fandtes i den augsborgske Konfession; det var ham nok til den bestemteste Forkastelse, at det var noget nyt og uvant, og at dette ny i sig indeholdt Emne til kirkelig Strid, som man kunde haabe at undgaa, naar man blev staaende ved det gamle ¹⁾. Thi til en Skildring af

---

¹⁾ Følgende Ytringer i Knoffs Ligprædiken over Frederik II fortjene her at anføres: •Es hat sich insonderheit seine sorgfältigkeit für die gemeine des HErrn in dem geussert, das er sich zum allerhöchsten, mit seinen Reichs Rhäten, bemühet, die reine lehre, fried vnd einigkeit, vnter den Lehreren vnd Zuhöreren in jhren Königreichen, Fürstenthumben vnd Lendern, zuerhalten. Dan da eine grosse vneinigkeit vnter den vornehmsten Lehreren der Reformirten Kirchen, in andern örtern ausserhalb dieser Königreich, in der lehre vnd etlichen Artickeln vnsers Christlichen Glaubens, entstanden, vnd disz grausame Feuer sich mit gewalt in alle vmblicgende Lender aussbreitete, vnd auch in diese Königreich vnd Lender eindringen wolte, hat vnser seliger König vnd Herr mit seinen Reichs Rhäten selbs die sach erwoget, vnd nach dem sie den anfang, vnd den Process dieser streitigen sachen, auch die frucht, so sich stracks eusserte, vnd dieser vneinigkeit auff dem fuss folgete, vnd das end vnd vnheil, so daraus im Geistlichen vnd Weltlichen Regiment folgen würde, in wahrer Gottes furcht betrachtet, haben sie die einigkeit, die Gott der Almechtige in der reinen Lehre, vnd vnter den Lehreren vnd Zuhöreren, inn diesen Königreichen vnd Lendern, gnedigst gegeben, durch Gotts gnade zuerhalten, vnd alle vneinigkeit von Kirchen vnd Schulen, Landen und Leuten, nach jhrem höchsten vermügen abzuwenden, sich entschlossen. Vnd ob wol etliche Christliche Potentaten Deutscher Nation, die jhm nahe verwandt waren, mit Christlichem ernst und euer sich die sachen angelegen sein liessen, vnd gern gesehen, das vnser seliger Herr vnd König mit seinen Theologen sich dieser hendel mit angenommen hette: So hat jhn doch kein Mensch dazu bewegen können. Dan weil er befunden, das die vornhemsten Artickel vnsers Christlichen Glaubens in diesen streit eingeführet, vnd die alten gefährlichen

Kong Frederiks kirkelige Holdning maa jo ogsaa føjes det fremtrædende Træk, at han for enhver Pris vilde bevare Freden paa Kirkens Omraade. I den Henseende traadte han ganske i sin Faders Spor, ja gik vel endog et Skridt videre. At Livet kunde kvæles under den ivrige Bestræbelse for at bevare Freden, havde han ikke nogen Anelse om. Det skulde være den dansk-norske Kirkes Ære, at den ikke husede nogen Kjætter i sit Skjød. Hvem der vilde være her i Landet maatte hylde den herskende Tro eller finde sig i at blive udvist. Dog skal det nævnes til Kong Frederiks Ros, at skjønt han inden sine Landemærker ikke taalte aabenbare «Sakramentskjændere», som Kalvinisterne mangan Gang kaldtes af de ivrige Lutheranere, saa havde han dog en Forestilling om den evangeliske Kirkes højere Enhed trods den konfessionelle Forskjel, og han kunde se, at Striden mellem Protestanterne indbyrdes svækkede deres Kraft til Modstand mod Papismen, som i hans Tid paa mange Steder baade med List og Vold søgte at tilbageerobre de tabte Provindser. Derfor var Frederik ogsaa gunstig stemt for ireniske Bestræbelser mellem Protestanterne, hvilket han allerede viste ved sin Tilslutning til de paa Kredsagen i Lyneborg 1562 tagne Bestemmelser ¹⁾. Det samme fremtræder end mere ved hans

---

disputationes, die zuor die Christlichen Kirchen betrübet, vnd viel jamers darin angerichtet, wiederumb verneuert, vnd an den tag gebracht würden, vnd auch gesehen, das nicht mit sanfft-müthigem Geist, sondern höchster verbitterung der gemüter, von diesen grossen geheimnissen, ein jeder seines gefallens zu predigen, zu schreiben vnd zu disputirn sich vnthernemen dürffte, hat er sich befürchtet, es möchten seine Gelehrten mit in den abgrund dieser gefährlichen vnd schädlichen disputation gerhaten: Derwegen er sich dieser hendel gantz eussern wollen».

¹⁾ Disse fandt skarp Modsigelse af flere ivrig lutherske Theologer;

senere Forhandlinger med Henrik af Navarra ¹⁾. Ganske vist førte disse ikke til noget praktisk Resultat; men ingen vil dog nægte, at Kong Frederik, som nærrede venlig Deltagelse for de betrængte Kalvinister i Frankrig, staar i et helt andet Lys end hans Farbroder Hertug Adolf paa Got-
torp, der, skjønt han selv var en evangelisk Fyrste, ikke skammede sig ved at hjælpe Kong Filip II af Spanien i hans blodige Udryddelsesværk mod de protestantiske Nederlændere.

Men hvad kommer alt dette Kjøbenhavns Universitet ved, vil Læseren maaske spørge. Jo! mere end der ved første Øjekast fremtræder. Den politisk venlige Holdning, Frederik II indtog til de reformerte Fyrster og Stater, og hans Forkastelse af Konkordieformlen bidrog nemlig til, at mange Danske, som studerede udenlands, fortrinsvis vendte sig til reformerte Højskoler, hvilket blev af ikke ringe Betydning for deres senere kirkelige og tildels videnskabelige Retning. Paa den anden Side lagde Kongens stive Fastholden af den kirkelige Arv fra hans Faders Tid et Tryk paa Kjøbenhavns Universitet, som ingenlunde var heldigt for den videnskabelige Friheds Udvikling herhjemme.

Man har en Beretning om en ret karakteristisk Samtale, Kongen nogle Aar før sin Død havde med en Del af Universitetets Professorer, hvoriblandt Rektoren M. Klavs Skavbo, D. Jakob Madsen, D. Klavs Hammer og flere, der

---

men fra Danmark lød ingen Modsigelse. En Mængde herhen hørende Akter findes i Dän. Bibl. VII, 171—272. Det af Kong Frederik og hans tvende Farbrødre i Slesvig og Holsten, i Henhold til Kredsagens Bestemmelser, publicerede Mandat er ogsaa trykt hos Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 387—90.

¹⁾ J. Møller, Om Frederik II's Mægling i udenlandske Religionsstridigheder, i Videnskab. Selsk. philos. og hist. Afhandl. II. (1824).

vare indbudne til den som Kansler senere bekendte Christian Friis's Bryllup, som Frederik II i Aaret 1585 gjorde paa Kjøbenhavns Slot. Da Kongen nemlig blev de høj- lærde vaer, som stode noget afsondrede fra den øvrige glimrende Kreds af Hoffolk og Adelsmænd, gik han hen til dem og begyndte at tale med dem om religiøse Emner. Han fremsatte endog temmelig udførlig for dem, hvad der var hans kristelige Tro overensstemmende med Skriftens Lære, og sagde, at i denne Tro, som ogsaa hans Fader savde sluttet sig til af sit hele Hjærte, vilde han frimodig hvile, og han vilde ikke opgive den, om det endog skulde koste hans Krone og Liv. «Men I vide ogsaa», føjede han til, «at der for Statsstyrere er intet mere magtpaaliggende end at holde alle Urostiftere borte, da de ere en Pest og en Fordærvelse for alle gode Borgere. Derfor er det mig haardelig imod, naar nogen vækker Strid og Tvivl om Rigtigheden af den Lære og Kirkeordning, som i vore Fædres Tid er befæstet og grundlagt ved lærde Mænds og fromme og højsindede Fyrsters gudelige Iver og farefulde Anstrængelser. Thi ved saadanne Stridigheder sønderslides Kristi Kirke, Skolerne lægges øde, Ungdommen forføres, den verdslige Øvrighed forstyrres, Menigmand forarges, Evangeliet hindres i sit frie Løb, Pavens Magt voxer, Ugu- delighed griber om sig, og Vorherre fortørnes. Ligesom derfor min kjære Fader, højlovlig Ihukommelse, i sin Tid foreskrev Lærerne i dette Rige en vis Regel at følge, som ikke maatte overskrides, saaledes har jeg altid afskyet enhver, som af Ærgjerrighed eller af andre slige Bevæg- grunde har gjort Forsøg paa at forvanske den os betroede fuldkomne himmelske Lærdom. I vide jo, hvor ofte jeg har antaget mig Guds Ords fattige Tjenere her i Landet, naar de i deres Nød og Armod søgte Hjælp og Trøst hos

mig, og at jeg har været dem en sikker Tilflugt. Men saa forlanger jeg ogsaa Lydighed. Og have I Professorer ved Universitetet eller nogen af Præsterne glemte, hvad der hører til eders Kald og er vor Vilje, saa vil jeg endnu engang lægge eder det alvorlig paa Sinde, at I skulle holde eder fra enhver fremmed Lærdom, og uden nogetsomhelst menneskeligt Tillæg urokkelig holde eder til den Læreform og de Kirkeskikke, som vare i Brug i min højlovlige Faders Tid. Skulde der endnu ikke være sørget nok for eders Føde og Underholdning, da skulle vi, naar I give os det tilkjende, med al Flid drage Omsorg for, at eders Arbejde ikke skal savne sin fortjente og hæderlige Løn; men eders Opgave skal det være at studere vel, at lære rettelig og at arbejde paa, at Lærdommen maa bære den bedst mulige Frugt¹⁾». — Saaledes omtrent talte Kong Frederik til de forsamlede Professorer, og vi kunne ikke tvivle om, at hans Ord have gjort Indtryk paa dem.

Hvad den humanistiske Lærdom angik, stak Frederik II ganske vist ikke dybt; men det havde hans Fader heller ikke gjort og havde dog udrettet betydeligt for Videnskaberne ved sin Omhu for Højskolen²⁾. Og det samme kan

¹⁾ Joh. Slangendorpii Oratio de initiis doctrinæ religionis in Dania. Hafn. 1591. Bl. Q 3—5.

²⁾ I Albert Timannus Fortale til Niels Kaas i Udg. af Vict. Strigels Orationes XXX de præcipuis Patriarchis, Prophetis etc. Argentor. 1583, findes følgende Ytringer om Frederik II: «Rex serenissimus doctior est, quam præ se ferat, ut solent magni viri facere. Et, ut non esset, sed certe est, tamen posset se paterno defendere exemplo. Et pater, Rex Christianus, consideravit, ut prudentissimus rex fuisset, multos extitisse magnos et prudentes viros absque præsidio exterarum linguarum, sola paterna lingua et patriis institutis contenti — — ut apud Romanos Cato ante senectutem literas græcas ignoravit et tamen doctissime scripsit de multis rebus».

med fuld Føje siges om Sønnen. Frederik har sikkert maattet døje Latin i sin Ungdom, men han havde en altfor stor Lyst til at færdes med Heste og Hunde, med Spær og Landse, til at den latinske Lærdom skulde bide sønderlig paa ham. Vedel siger i sin Tale over ham: «Hvad som Hans Naade ikke besønderligen haver lært udi Latinen eller ogsaa andre fremmede Sprog og boglige Kunster, det haver Gud almægtigste givet Naade til, at det er oprettet igjen udi fyrstelig Tugtighed og kristelig gode Sæder». Knoff fortæller i sin tyske Ligprædiken, at Kongen i sin Barndom havde lært sin Katekismus og Hovedartiklerne af den kristelige Lære; men skjønt han var begavet med et fortræffeligt Nemme og god Forstand, saa han havde kunnet lære meget mere, saa gik det dog med ham som det sædvanlig gaar med store Herrers Børn: der er kun liden Alvor og Flid ved deres Læsning. Enhver vil føje dem og være dem til Behag, især naar de blive lidt ældre. Derved bliver den bedste Læretid forsømt, og siden kan den spildte Tid ikke gjenhentes. «Saaledes gik det ogsaa vor salige Herre, og han har, som mange fornemme Folk vide, ofte klaget derover og sagt, at han vilde lade sin Søn anderledes oplære og opdrage; hvad han da ogsaa i Gjærningen har bevist».

Skjønt Frederik II altsaa ikke var af vore lærde Konger, har han dog faaet Plads blandt vore Forfattere, idet han under sin flittige Læsning i Luthers tyske Bibel udvalgte nogle Psalmer og Sprog, som han særlig yndede, og lod dem udgive som egne Smaa-bøger under Titel: «Etzliche Psalme und Sprüche, welche König Friderich der Ander aus dem Psalter zusammengezogen» (12mo uden Trykkeaar og Sted) og: «Etzliche ausserlesene und vornehme Sprüche und Sentenzen aus den Sprüchen Salomonis und

Jesus Syrach sammengebracht durch Herrn Friderich etc.» (12mo, trykt 1583 af Lavrens Benedicht). Det første af disse Smaaskrifter blev senere udførlig kommenteret af Hofpræsten Christoffer Knoff, der vistnok ogsaa har været behjælpelig ved Udgivelsen af dem. Tidligere havde Frederik II ladet sin danske Hofpræst, M. Niels Kolding, gjøre et lignende Udtog af Bibelen, sikkert nærmest til Kongens eget Brug. Det blev trykt under Titel: «De besynderligste Historier, Sentenzer oc Exempler, som findes i den hellige Scrifft om Øffrighedz Kald, Regiment oc Bestilling, vddragne aff Bibelen ex mandato Regiæ Majest. proprio (Kbh. 1567. 8, udkom i tydsk Oversættelse 1572. 4, maa-ske til Brug for Dronning Sofie, med hvem K. Frederik havde Bryllup i dette Aar). — At Kongen havde Sands for Fædrelandets Historie, fremgaar af flere Omstændigheder. Saaledes lod han Tapeterne paa det af ham opførte Kronborg Slot smykke med Billeder af alle fremfarne danske Konger, og under hvert Billede lod han sætte Vers om deres Bedrifter, forfattede af Mester Iver Bertelsen i Sorø. Ved den samme Iver Bertelsen sørgede han for Restavrationen af Kongegravene i Ringsted²⁾. Mindet om Valdemarstiden vaagnede under Frederik II. Der blev atter

¹⁾ Etliche Psalme und Sprüche, welche König Friderich der Ander etc. aus dem Psalter gezogen im Jahre 1586. Kürzlich und einfaltig erklert durch S. Kön. Mayt. Hoffprediger M. Christophorum Knoff. Kph. 1586. 4. (Jfr. Minerva 1789. III, 60 flg.). Kongens egne Smaabøger kom ikke i Handelen, men han forærede dem til sine Omgivelser (se Petersen, Bidr. til den danske Lit. Hist. III, 19—20). Af den kgl. Rentemesters Regnskab (Bruun, Danske Saml. I, 95) ser man, at der den 31 Decbr. 1578 blev udbetalt Lavrens Benedicht 300 Daler «for en Bog, han havde prentet for Kongelig Majestæt», — hvad mon det var for en Bog?

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 551. Worsaae, Kongegravene i Ringsted, S. 42. Lyskander, Scriptores Danici, ny Udg. S. 243.

Spørgsmaal om Fortidens Bedrifter og Stordaad, og Kongen var ikke fremmed for den historiske Interesse, der ytrede sig hos de bedste blandt Folket. Han forærede Mester Anders Vedel Papiret, der behøvedes til Trykningen af hans Oversættelse af Saxos Danmarkskrønike, og gav ham en hæderlig Skjænk for Tilegnelsen af dette Værk, ligesom ogsaa for Adam af Bremens nordiske Kirkehistorie, som Vedel først fremdrog og udgav¹⁾. Og da M. Anders Fos skrev de danske Kongers Slægtregister og «præsenterede» Kong Frederik samme, lod denne ikke saadan Opmærksomhed ubelønnet²⁾. Da Christian III havde tilsagt Udgiverne af de berømte magdeborgske Centurier, det første fra protestantisk Side udgivne større kirkehistoriske Værk, en betydelig Understøttelse til Værkets Fremme, men inden sin Død kun havde udbetalt endel af Summen, saa agtede Frederik sig bunden ved Faderens Tilsagn og udredede kort efter sin Kroning den tilbagestaaende større Del af den tilsagte Hjælp³⁾. Ligeledes fik Georg Braun, Kanonikus i Køln, i Kongens sidste Aar Understøttelse af ham til Udgivelse af sit store geografiske Værk, *Theatrum urbium*, der ogsaa indeholdt en Beskrivelse af de danske Stater med Kort og Grundtegninger af de vigtigste Byer i Landet⁴⁾. Endelig kunde det nævnes, at Tyge Brahe i Kong Frederik havde en Velynder, der havde Sands for hans Studier og Bestræbelser, om han end manglede dybere Indsigt deri, og vel nærmest holdt sig til den Side deraf, som var af mindst blivende Betydning. Kongen

---

1) Bruun, Danske Saml. I, 92—3. 95.

2) Bruun, Danske Saml. I, 94.

3) Schumacher, Gel. Männer Br. III, 245—8. Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 30.

4) Schumacher, Gel. Männer Br. III, 349—51.

beskjæftigede sig nemlig selv med alkymistiske Forsøg, uden dog at drive dem saa vidt, som flere samtidige Fyrster udenlands, der vel opnaaede at destillere deres Staters Midler, men ikke fik Guldet at se, der skulde være Udbyttet af disse Forsøg¹⁾).

Kong Frederiks vigtigste Fortjeneste af Videnskaberne bestaar dog i hans Omhu for Højskolen og for de studerende. Vi kunne endnu istemme gamle Mester Anders Vedels Ord, naar han i Fortalen til sin danske Saxo (1575) siger: «Besønderlig skal roses baade nu og af alle vore Efterkommere den Rundhed, som Eders Kgl. Majestæt haver bevist Kjøbenhavns Universitet, ikke aleneste med de højlærdes Besoldning at forbedre, men ogsaa med den fri Underholdning, som Ed. Kgl. Maj. stiftede, sex Aar forleden, til hundrede Studenter, som heraf rigeligen underholdes hos Universitetet, hvilket siges af mig ringe Person

---

¹⁾ Hist. Tidsskr. V, 441. Her meddeles et meget karakteristisk Brev (dat. 7 Febr. 1586) fra Kongen til Lensmanden paa Frederiksborg, Jochum Leist. Kongen havde forlangt, at denne skulde sende en Blæsebælg og Ambolt, som brugtes ved disse kemiske Forsøg, fra Frederiksborg til Kronborg; men Lensmanden havde gjort Vanskelighed, da han mente, at han saa maatte lade lave en ny Blæsebælg til Kongen, naar denne var paa Frederiksborg. Hertil svarede Kongen: «Saa vilde vi gjerne vide, om Du har bekostet samme Blæsebælg og betalt den af dit eget, eller ikke, eller om, hvis Du skulde lade en anden gjøre, naar Vi vilde have nogen der, den da skulde bekostes af dit eller vort, eller om nogen har sat Dig til vor Formynder, at foreskrive Os, hvad Vi ville have gjort eller ladet af vort eget. Thi vi holde fore, efterdi Vi selv have ladet betale og bekoste samme Blæsebælg, maa det være Os frit for at bruge den enten der eller her, hvor Vi ville, saa frit, som Vi og mene, at det er Os at forandre hid hele Frederiksborg og hvad der er eller tilligger, om det Os saa befalet, med mindre Du har den Besked, at Du er tilskikket til at være Vor Formynder eller Forvalter, at foreskrive Os, hvad Vi skulle lade og gjøre».

ikke til nogen Øjentjenstagtigted, men bør aabenbarlig at omtales, at alle og hver særdeles udi sit Sted skal kjende Guds store Godhed mod Danmarks Riges Indbyggere, og vide hannem Tak for saadanne Velgjerninger, og bede hannem ydmygeligen af ganske Hjærte, at han fremdeles vil blive hos os med sit hellige Ords Lys, og give Naade, at vi kunne skikke os derefter, som tilbørligt er». Det er tidligere berørt, hvor storartet en Gavnildhed, Kong Frederik viste imod de latinske Skoler, der jo vare Underlaget for Universitetet. Ikke længe efter sin Regjerings-tiltrædelse udstedte han et Gavebrev, hvorved endel Kongetiender henlagdes til Underholdning for fireogtyve fattige Disciple i Aarhus Skole; og han endte, som han havde begyndt, thi endnu kort før sin Død tillagde han Nyborg Skole Indkomster til Bedste for Lærerne og Disciplene ¹⁾. Der var neppe nogen Skole i Landet, som ikke havde nydt godt af hans kongelige Gavnildhed ²⁾. Derved kom i hans Tid en stor Del af det tidligere Kirkegods, navnlig en Mængde af de forrige Bispetiender (nu Kongetiender), tilbage til deres rette Bestemmelse, og ikke lidet af den Uret, der var sket ved Reformationen, blev saaledes udsonet.

Det maa ogsaa her berøres, at Præsternes Vilkaar forbedredes paa mangfoldige Steder under denne Konges Regjering; thi dette var ikke uden Betydning for Universitetet. Ligesom vi i Christian III's Tid saa, at Lysten til Studeringer manglede, saalænge den Stand, hvortil de fleste studerende forberedte sig, var saa slet stillet, at mange Præster kun med Vanskelighed kunde have det daglige

¹⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 376. 511—1?. Jfr. foran, S. 101—3.

²⁾ And. Laurentii, Oratio de vita et morte Friderici II. Bl. D 3. Chr. Knoff, Leichenpredigt bey Friederich II. Begrebnuss. Bl. C iij.

Brød, saaledes gjør Rasmus Lætus neppe uden Føje etsteds opmærksom paa, at den Villighed og Lyst, som Frederik II ved saa mange Lejligheder viste, hvor det gjaldt om at forbedre Lærernes og Præsternes ydre Vilkaar, var af stor Betydning, idet Studeringernes Anseelse derved tiltog, og Videnskabernes Dyrkere fik en mere betrygget Stilling¹⁾. En anden samtidig Forfatter anfører følgende Ytring, han selv havde hørt af K. Frederik II: at før nogen Kristi Tjener i Kongens Riger og Lande skulde lide Nød, før vilde han give ham af sin egen Pung²⁾; og saameget er vist, at Fre-

1) Er. Lætus, De republ. Noriberg., Epist. nuncup. Bl. **** 3.

2) Sam. Meiger, Nucleus Historiarum, Hamb. 1599. I, 135—6. Hele Stedet fortjener at anføres: •König Friderich ist nicht minder, dann der Vater, liberal gegen die Kirchen, Schulen vnd armen gewesen, hat den zahl der Studenten, die gratis erhalten mit aller leibes notturfft, vermehret, auch ein hauffen Schüler zu Roschildt erhalten, den Præceptoribus ehrliche Besoldungen vermacht, den Professoribus der Königlichen Universitet Copenhagen jhre jährliche einkumsten verbessert. Ich habe aus seiner Gnaden Munde in meiner Behausung [Forfatteren var Præst i Nortorf i Holsten] gehöret diese rühmliche Wort: Wenn er wissen müchte, das ein Diener Christi vnter seiner gnaden regierung, vnd in den Königreichen oder Fürstenthumben noth litte, er wolte es jhm aus seinem beutel reichen; Denn solche Leute, die reiner Lere sein, vnd dabey ohn ergernisse leben, die haben wir von hertzen lieb, sagte er. Welches er auch im Reiche vnd Fürstenthumb hiemit beweiset, das er zu jhnen eingekehret, ihre geringe behausunge sich gefallen lassen, vund mit ehrlichen schenckungen abgezogen. Man spüret es auch sonderlich im Reiche Dennemarken, dass Gottselige Potentaten eine zeitlang alda geregiret, in deme, dass die vsehunge allenthalben geschicht, wenn ein Pastor mit Todt abgangen, das man der Witwen, so sie zum ehstandt tüchtig, oder der Kinder einem den Sitz wiederumb einthut, so bequeme vnd geschickte Personen vorhanden, damit armer Prediger Witwen vnd Kinder nicht also fort aus vnd abgetrieben werden, wie solche vnfreundlichkeit an vielen Orten gespüret wird, das die armen Witwen vnd Kinder der getrewen vnd langen Diensten wenig geniessen•.

derik idethele med stor Troskab søgte at opfylde den første Artikkel i sin Haandfæstning, der lød: «Først ville og skulle vi over alting elske og dyrke den alsommægtigste Gud og hans hellige Ord og Lære, og (det) styrke, formere, fremdrage, haandhæve, beskytte og beskjerme til Guds Ære og den hellige kristelige Tros Forøgelse og Religionens Forbedring, af vor Magt og Formue, og des til Behov ville vi det saa bestille, at alle Sognekirker og Skoler over begge Riger blive forsørgede og forsete med kristelige, fromme, lærde Mænd og med nødtørfdig og ærlig Ophold og Underholdning, hvis det ikke tilforn sket er i vor kjære Herre Faders Tid¹⁾». Der var vel en Tid under Syvaarskrigen, da Kongen i sin Pengeforlegenhed syntes at tilsidesætte Kirkernes Tarv, idet han befalede, at Kirketienderne skulde inddrages i Statskassen; men saasnart Krigen var forbi, gav han alle Tienderne tilbage, og hvor Kirker vare brøstfældige, ydede han dem til Gjengjæld i mangfoldige Tilfælde Hjælp af Kongetienderne til deres Istandsættelse. Vilde man optælle alle de Kongebreve, hvorved Frederik II paa den ene eller den anden Maade forbedrede Præsternes ydre Stilling — «forat undgaa videre Overløb», som han plejede at sige — saa vilde det blive en meget lang Række. Særlig kunde fremhæves, at han 1571 drog Omsorg for, at de hidtilværende Kapellaner i de saakaldte Præbendekald bleve selvstændige Sognepræster, og at han 1569 forordnede, at de Klostrene fra gammel Tid tilhørende Kirker og Sogne for Fremtiden skulde være selvstændige Sognekald, Foranstaltninger, der ligemeget vare til Gavn for Menighederne og for Præsterne²⁾.

¹⁾ Aarsberetning fra Geh.-Ark. II, 95—6.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 764—5. IV, 386—9. I And. Lavritsens Oratio de vita et morte Frederici II. Bl. D 3, findes følgende Ytrin-

Hvad Universitetet i Særdeleshed angaar, da kalder Kasper Bartholin, som levede i den følgende Menneskealder, ikke uden Føje Frederik II's Regjering en gylden Tid for den høje Skole, med Hensyn til de rige Donationer, den modtog af Kongen, og hvorved dens Midler mere end fordobledes¹⁾. Vi have tidligere omtalt Forøgelsen af Professorernes Løn og Stiftelsen af Kommunitetet samt af de saakaldte kongelige Rejsestipendier. Her skal derfor kun fremhæves, at Kongen ikke tog i Betænkning, naar dygtige Videnskabsmænd vendte tilbage fra deres Studeringer i Udlandet og ikke fandt nogen Plads aaben ved Universitetet, da at ansætte dem som extraordinære Docenter og lønne dem af det kongelige Rentekammer, saaledes som Tilfældet var med Jørgen Dybvad og Hans Olsen Slangerup. Baade før og efter Stiftelsen af Kommunitetet og de fire ovennævnte Rejsestipendier understøttede Kongen mange Studenter, især under deres Ophold ved fremmede Universiteter²⁾. Undertiden tillagde han dem Kapitelspræbender eller Kongetiender til deres Underholdning³⁾, eller anviste dem

---

ger om Kongens Omsorg for Præsterne: «In Pastores et verbi ministros fuit munificus: auxit illorum stipendia, sæpe diuertit ad illos, compellavit humaniter, ornauit magnis muneribus, liberis et viduis illorum benefecit».

¹⁾ Bartholin, De ortu et progressu Acad. Hafn. Bl. G. Anders Lavritsen siger (a Skr. Bl. D): «Cum intellexisset (Rex), ob temporum, quibus rerum omnium precia quotannis crescunt, difficultatem, stipendia illa ordinaria, a superioribus Regibus constituta, non sufficere tot professorum familijs liberaliter alendis, eiusmodi accessione locupletauit Academiam, vt quæ hactenus possederat bona, æquet, vel etiam, si exacte ad calculum ea vocentur, superet aliquot partibus». I denne Beregning ere Kommunitetets Midler endda ikke medtagne.

²⁾ Se Ny kirkehist. Saml. V, 412—8.

³⁾ Den 26 Avg. 1568 fik Niels Henriksen og Morten Jensen, «paa det at de saa meget des ydermere maa forfremmes udi Lærdom og

Hjælp af Klostrene ¹⁾: oftere lod han dem udbetale en Sum af det kongelige Rentekammer ²⁾. Saadanne, som studerede i Kjøbenhavn, fik undertiden Kosten paa Slottet, ligesom Tilfældet jevnlig havde været i Christian III's Dage ³⁾. Understøttelsen blev i Almindelighed givet fattige og haabefulde Studenter, især Sønner af Mænd, der havde staaet i Kon-

boglige Kunster, Kongens Løfte om, at de maatte faa det første Vikarie, der blev ledigt i Roskilde, »dog saa at de skulde blive ved Skolen, flittigen studere og dennem øve og bruge i boglige Kunster» (Regist. o. a. Lande. 10, 212). Den 8 Juni 1569 forlenedes ovennævnte Niels Henriksen med et Vikarie i Roskilde, der var ledigt efter afd. Hr. Peder i Strøby, »dog saa at naar han ikke ganger til Skole eller studerer ved noget Universitet, da skal han bo ved Roskilde Domkirke» (Udkast i Geh.-Ark., Topograf. Saml. Roskilde Nr. 128). Den 27 April 1559 ansøgte den bekendte Christoffer Trundsen Kongen om et ledigt Kannikedømme i Roskilde for en af sine Sønner, der studerede ved Kbhvns Universitetet, »til Hjælp og Trøst, at han maatte des flittigere forfremmes i sin Bog til Guds Ære og tjene i Fremtiden Ed. Naades Højmagtighed, hvor Aarsagen sig kunde begive» (Orig. smst. Nr. 103). Den 14 Marts 1580 fik M. Hans Olufsen (Slangerup) »Kgl. Maj.s aabne Brev at maa bekomme og lade opbære Afgiften af Kronens Part af Korntienden af Udby Sogn her udi Sjælland til Hjælp at continuere hans Studia med udenlands» (Sjæl. Regist. 12, 87). Efter hans Hjemkomst fik Prof. Anders Lavritsen den 12 Sept. 1586 Brev paa samme Kongetilende til derfor at lade sin Søn Lavrits Andersen studere udenlands (Sjæl. Regist. 12, 567).

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 76. Den 23 Marts 1586 fik M. Jens Katholm Kongebrev paa 50 Daler at studere for. Pengene skulde udbetales ham af Antvorskov Slot (Sjæl. Regist. 12, 509).

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 479. Den 22 Sept. 1578 tillagdes der Philippus Suindern 100 Daler af Rentekammeret at studere for. Da han snart efter døde, tillagde Kongen paa D. David Chytræus's Forbøn den siden berømte Jon Jakobsen Venusin denne Understøttelse (Schumacher, Gel. Män. Br. III, 168—71). Den 5 Decbr. 1581 tilstod Kongen Peter Topsen (rimeligvis en Søn af Livlægen D. Matthias Tipotius) 100 Daler aarlig at studere udenlands for (Udkast i Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.). Jfr. Tillæg Nr. 192 og 259.

³⁾ Se Tillæg Nr. 117.

gens personlige Tjeneste. En enkelt Gang blev Studerehjælpen ogsaa tildelt unge Adelsmænd. Saaledes fik Sten Jensen Bilde — senere bekendt af sin sorgelige Skjæbne, da han i mange Aar maatte sukke som Statsfange paa Dragsholm — 1585 kongeligt Tilsagn om en fireaarig Understøttelse (200 Daler i det første Aar, og 100 i hvert af de tre følgende) til at studere udenlands for¹⁾.

Saadanne Understøttelser lod Kongen ogsaa undertiden tilflyde fremmede Videnskabsmænd. Saaledes vedblev flere af de vittenbergske Professorer, som i Christian III's Tid havde oppebaaret aarlige Gaver, ogsaa at nyde dem i Frederik II's Tid, saalænge de levede²⁾. Og naar udenlandske lærde, som hyppig skete, tilegnede Kongen deres Værker eller sendte ham latinske Æredigte, saa fik de sædvanlig en meget anstændig Løn for deres Opmærksomhed³⁾. Paa Grund af Kongens nære Slægtskabsforbindelse med det meklenborgske Fyrstehus kom han især i et nærmere Forhold til mange af Professorerne i Rostok, saasom Johannes Bocerus, David Chytræus, Lucas Bacmeister, Simon Pauli (Stamfader til den hos os bekendte Slægt Paulli), Nathan Chytræus og den yngre Jakob Bording⁴⁾. Man har undertiden sagt, at de rostokske Lærere indtog den samme Plads hos Frederik II, som Vittenbergerne havde indtaget

¹⁾ Sjælandske Registre Nr. 12, Fol. 440. Om Sten Bilde se Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I.

²⁾ Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 30. Ny kirkehist. Saml. IV, 89—90. 92—3. V, 411. 414.

³⁾ En Fortegnelse over saadanne Dedicationer og Æresgaver findes i Bruuns Danske Saml. I, 91 flg. Denne Fortegnelse lader sig let forøge; saaledes tilegnede Dav. Chytræus 1577 Frederik II sin Explicat. in Josvam, og omtaler her med Erkjendtlighed, at han i sin Tid var kaldet til Kjøbenhavns Universitet.

⁴⁾ Se f. Ex. Schumacher, Gel. Mån. Br. III, 170. 312. 332. Dav. Chytræi Epist. p. 12—13. 397—9, o. m. fl. Steder.

hos Christian III ¹⁾). Dog var Sønnen ikke fuldt saa afhængig af tydsk Indflydelse, som Faderen havde været. Afhængigheden kunde være stor nok endda.

Fremskridtet ved Universitetet i national Henseende er kjendeligt derved, at der nu ansattes langt færre fremmede Lærere end tidligere. I Christian III's Tid var henved Halvdelen af Universitetslærerne Udlændinge; i Frederik II's Tid ansattes der ialt 30 Lærere, og af disse vare kun to Udlændinge (en Tydsker og en Hollænder), og de bleve begge ansatte i Begyndelsen af Tidsrummet og vare kun meget kort Tid i Virksomhed. Ganske vist var der flere fremmede Lærere i Funktion ved Universitetet i dette Tidsrum; men de havde faaet deres Ansættelse før Kong Frederiks Regjeringstiltrædelse. Dette var imidlertid ogsaa noget nær den eneste Henseende, i hvilken man kan sige, at det Danske havde Fremgang ved Universitetet. Thi forøvrigt var den høje Skole i dette Tidsrum saa latinsk som nogensinde. Man maa undre sig over, at studerede Folk kunde skrive saa godt og rent Dansk, som mange af dem dog virkelig kunde, naar man veed, hvor trange Kaar det danske Sprog havde saavel i Skolerne som ved Universitetet. I den af Niels Hemmingsen 1567 forfattede Ordinans for Herlufsholm Skole var der samme Straf for at tale Dansk som for at stimes og slaas, nemlig — Ris ²⁾). I de for Kommunitetet i Kjøbenhavn 1573 udstedte Love bestemtes, at fra det Øjeblik af Studenterne indtraadte i Kommunitetets Hus, skulde de tale Latin eller Græsk; benyttede nogen sig af Modersmaalet, skulde han straffes efter de andre Bordfællers Skjøn;

¹⁾ Eichhorn, Geschichte der Literatur. III, 2, 739.

²⁾ Nyerup, Udkast til en Hist. om de latinske Skoler. S. 40.

skete det hyppigere, og han ikke vilde rette Fejlen, skulde han af de theologiske Professorer udelukkes fra Kosten ¹⁾. Under disse Forhold kunne vi ikke undre os over, at det næsten betragtedes som en Fornærmelse, naar en studeret Mand skriftlig henvendte sig til Universitetet i det danske Sprog. I et dansk Memorandum, som D. Mads Povlsen 1568 indsendte til de højlærde, bad han saaledes, at de ikke vilde tænke, at denne hans danske Skrivelse var sendt dem «udi nogen Foragtelse»; thi, tilføjer han, «dette vort almindelige Sprog har jeg helst villet bruge herudi, paa det at baade lærde og ulærde skulle min rette Mening klarligen forstaa ²⁾». Skrivelsen var altsaa kun dansk, fordi den ikke var bestemt for Professorerne alene.

Vilde nogen dengang være kommen med den Indven-
ding mod Universitetet, at man drev for meget paa Latinen
med Tilsidesættelse af Modersmaalet, saa vilde han rimelig-
vis — forsaavidt han ikke som et ufornuftigt Menneske
var bleven afvist uden at værdiges Svar — have faaet den
Bemærkning at høre, at Dansk kunde man lære paa Gader
og Stræder, i Kroer og Borgestuer, men at det netop var
Universitetets Opgave gennem Latinen at sætte den danske
studerende Ungdom i Forbindelse med den almindelige
evropæiske Kultur, forat den uden Hinder kunde øse af
Dannelsens og Videnskabens fælles Kilder og færdes, hvor
det skulde være, og allevegne forstaa og blive forstaaet af
dem, der vare istand til at yde Bidrag til dens viden-
skabelige Udvikling. Og fra dette Synspunkt maa ogsaa
vi betragte hin Tids Universitetsdannelse, hvis det er vor
Agt at bedømme den med Retfærdighed og Billighed. Thi

---

¹⁾ Beckman, Commun. Regiæ Havn. hist. p. 19.

²⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 162.

det gaar ikke an at gaa ud fra vor Tids Kulturforudsætninger, naar vi ville bedømme en saa fjern Tidsalder. Det vilde neppe have baadet os som Folk, om Danmark, eller om man vil hele Norden, efter Reformationen havde kunnet afslutte sig fra Berøring med den almindelig evropæiske, og det vil da sige latinske, Kultur. En saadan Afslutning vil neppe nogensinde blive ønskelig og mindst kunde den være det i det 16de Aarhundrede, da de særlig nordiske Kulturelementer kun vare saa lidet udviklede, som de dengang vare — Oldtiden kjendte man jo ikke, og Middelalderen miskjendte man tildels. Vor Tidsalders Jernbanefart i Udviklingen laa fjern fra hin Tid. Efterat Reformationen med et mægtigt Slag havde frembragt det store og ny, som Aarhundreder havde ventet paa og forberedt — efterat dette store og afgjørende Fremskridt var sket, indtraadte der tildels en Standsning, og da i det paafølgende Aarhundrede idethele lidet nyt kom frem, var det utvivlsomt et Gode, at Sproget ikke lagde Hindringer ivejen for den fælles Benyttelse, af hvad der enkeltvis og sparsomt kom frem hist eller her og kunde tjene til fælles Bedste. Ganske vist kunde der med den latinske Dannelse havde været forbundet en langt større Beskjæftigelse med det fædrelandske — derom have senere Tider aflagt Vidnesbyrd —; men her er det det første Skridt, som er det vanskeligste. Frederik II's Tidsalder har netop sin Betydning derved, at der i den skete de første Skridt til en videnskabelig Syslen med Fædrelandets Historie, Sprog og øvrige Særeje. Vi minde her blot om Svanings, Vedels og flere andres Beskjæftigelse med Danmarks Historie og om Jakob Madsens Syslen med det danske Sprog. Der er altsaa bestemte Tegn til, at noget nyt er i Frembrud paa dette Omraade. Men det er kun en Begyndelse.

Indtil videre var det altsaa store Ting, naar Kjøbenhavns Universitet kunde holde Skridt med den almindelige evropæiske videnskabelige Udvikling. At det dog nogenlunde var istand dertil, derom have vi formentlig uforkastelige Vidnesbyrd. Her kunde saaledes fremhæves, hvad Melanchton, som utvivlsomt kan kaldes Mesteren i al hin Tids Videnskab, kort før sin Død udtalte, at der neppe paa den Tid var noget Rige, som, hvad lærde Mænd angik, overstraaede Danmark ¹⁾. Vil man sige, at disse Ord ere udtalte i en Dedikation til Kong Frederik II, hvor det gjaldt om at sige noget behageligt, saa tør man dog neppe paastaa, at en Mand som Melanchton, paa en Tid, da han vistnok følte, at han stod sit Livs Maal nær, skulde indlade sig paa et tomt Smigreri. Han nævner desuden bestemte Personligheder, som han særlig havde for Øje, da han udtalte sin Dom, saasom Jens Sinning, Peder Palladius, Jakob Bording og Rasmus Lætus, og det maa antages, at han er kommen til den nævnte Anskuelse af Videnskabernes Tilstand her i Landet, dels ved Omgang med de mange danske studerende, som i hans Tid havde besøgt Vittenberg, dels ved Betragtning af den Omhu, de danske Konger havde vist for Universitetet. — Hvormeget bidrog ikke en Mand som Niels Hemmingsen — for ikke at nævne andre hæderlige men mindre fremragende Lærere — til at nære Sandsen for Videnskaberne. Man siger neppe for meget, naar man paastaar, at det lærde Evropas Øjne hvilede paa denne

---

¹⁾ Melanchton siger i sin *Epistola dedicatoria* til K. Frederik II foran i Er. Lætus's *Bucolica* (Bogen er færdigtrykt i Vittenberg den 4de April 1560): •*Gaudeo vero doctrinis et Musis, quæ alibi horribili sæuicia dilacerantur, tamen in Dania et hospicia et Halcyonia mediocria restare. Nec facile Regnum ullum hoc tempore maiore frequentia eruditorum antecellit.* (etc.).

Mand: derfor maatte han ogsaa falde, dengang den kirkelige Mistanke var rejst imod ham; thi i ham saa man den danske Kirkes og Skoles Ordfører. Tyge Brahe stod vel Universitetet fjernere, men vi have dog set, at han ikke ansaa sig som for god til at holde Forelæsninger ved samme, skjønt han ikke vilde modtage den ham tilbudte Æresplads som Højskolens Rektor. At denne Mand i ikke ringe Grad har bidraget til at hæve den videnskabelige Sands og Iver i vort Fædreland, kan neppe omtvistes; og for Udlandets Betragtning maatte hans Navn bidrage til at kaste en særegen Glands over det lærde Væsen i Danmark. Mange Udlændinge kom hertil for at se og tale med den berømte lærde, og at beskue alle de Underværker, han havde samlet i sit Uranienborg ¹⁾).

Idethele besøgte Danmark jævnlig af lærde Udlændinge i Frederik II's Tid. Kunde de end ikke have nogen blivende Indflydelse paa vort Universitet, saa vare slige Besøg dog ikke ganske betydningsløse; de bidrog paa en Maade til at holde Universitetslærerne vaagne og ansporede dem til at følge med i den almindelige Udvikling. Thi saadanne fremmede besøgte gjerne Professorernes Forelæsninger, og der var intet usædvanligt eller stødende i, at de tog Del i de akademiske Disputationer. Som Exempel kan nævnes Hans Oldendorph fra Haderslev. Han var vel dansk Undersaat, men havde ikke studeret ved Kjøbenhavns Universitet og kom som tilrejsende Viden-

¹⁾ I et Brev, dat. Uraniburgi cal. December 1590, til Englænderen Sir Thomas Savelle skriver Tyge Brahe: «Solent præter alias nationes diversas tui quoque conterranei Angli me quotannis, æstatis præsertim tempore, crebro invisere» (Collection of Letters illustrative of the Progress of Science in England by Halliwell. Lond. 1841, p. 32—3). Jfr. Ant. Matthæi Sylloge Epistolarum. Lugd. Bat. 1695, p. 219 sq.

skabsmand hertil 1562. Vi have allerede tidligere anført en lille Episode af hans Rejseberetning¹⁾. Han opholdt sig i tre Uger i Kjøbenhavn og hørte jevnlig Forelæsninger af Hemmingsen, Lætus, Knoppert og andre Professorer, undertiden var han indbudt af dem til Middag eller Aften, hvor han da førte lærde theologiske Samtaler, der undertiden gik over til temmelig skarpe Diskussioner. Flere Gange optraadte han som Opponent ved de akademiske Disputationer, saasom mod Sascerides og Hemmingsen, og kan man tro hans egen temmelig selvbehagelige Fortælling, saa har han været en skarp Disputator, som adskillige Gange satte vedkommende præsiderende Professor i Forlegenhed ved sine Syllogismer²⁾.

Blandt de fremmede lærde, som i Frederik II's Tid besøgte Kjøbenhavn og kom i nærmere Berøring med Universitetet eller ialfald med Professorerne, kunde fremhæves en Dr. juris Henrik Knaust fra Tydskland, som i Efteraaret 1562 opholdt sig her i nogen Tid, og som senere udtalte sig med den største Anerkjendelse om de danske Statsmænd og lærde, han var kommen i Forbindelse med, saa det er tydeligt, at han har faaet et meget gunstigt Indtryk af den videnskabelige Dannelses Standpunkt i Kjøbenhavn³⁾. Vi have tidligere omtalt de sachsiske lærde, som

¹⁾ Se foran, S. 21—22.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 248—9.

³⁾ Dr. jur. Henricus Knaustius siger i Fortalen til «Dido, Tragoedia». Francof. 1566: «Cum Anno Dn. 1562 a D. Joanne Rudelio, ciuitatis Lubecæ Syndico, persuaderi mihi passus essem, quanquam ægre, ut in ipsa bruma, quando inclementior esse coeli tempestas solet, suas in me partes reciperem, atque in Daniam, causam nobilis cuiusdam, præclari nominis, apud Regem acturus, proficiscerer, uenimus tandem per maris pericula præsentissima, per scopulos, per saxa, per ignes, quod ait ille, 17 Calend. Nouembris Hafniam, Daniæ Metropolim, ubi inclytus Rex Fridericus non modo

i Følge med Kurfyrst August i Aaret 1572 vare i Kjøbenhavn i Anledning af Kong Frederiks Bryllup, og hvis Besøg blev saa uheldbringende for Hemmingsen, da de senere drog ham med sig i deres Fald. Da Hertug Barnim af Pommern 1580 var her i Landet i Anledning af Prindsesse Augustas Daab, var Professor Joh. Seccerwitz fra Greifswalde i hans Følge. Denne har givet en udførlig Beretning, i latinske Vers, om sin danske Rejse, ledsaget af Digte til de danske Statsmænd og lærde Mænd, som han var kommen i Forbindelse med, deriblandt en Del af Universitetets Professorer, som han omtaler i meget lovprisende Toner ¹⁾).

sedem Regiam, sed et simul optime institutam ac doctissimis uiris ornatam, largissimisque stipendijs dotatam Academiam habet. Hic dum iubeor aduentum Regis ad aliquot septimanas præstolari, factum est, ut clarissimo atque doctissimo uiro Dn. Alberto Knoppero, V. J. Doctori, et laudatissimæ eius scholæ ordinario, tunc temporis magnifico Rectori, alijsque simul omnibus ferè illius Vniuersitatis proceribus, insuper et magnificis, strenuis, amplissimis et doctissimis uiris, Dn. Joanni Frisio, Equiti aurato, et Cancellario Danico, D. Hieronymo Tennero, Cancellario Germanico, Dn. Zachariæ Ebelo, et Dn. Laurentio Pasuaalck (sic), V. J. Doctoribus, Consiliarijs Regiis innotescerem. Quantum autem honoris ab omnibus his, totiusque Academiæ nomine, mihi publice præstitum fuerit, non est huius instituti, nec loci prolixè recensere. Hoc reticere non possum, me omnium professionum doctissimos uiros plenos humanitate et officio, in schola illa et Aula reperisse. Biblioplia quoque publica, usque adeò bene omnis generis optimis libris instructa, in Regia illa ciuitate inueni, ut cum multis Germaniæ locis de laude certare possent».

¹⁾ Daneidum sive Carminum de rebus Danicis libri quatuor, scripti a M. Johanne Secceruitio Professore Acad. Gryphis. Stetini 1581. 8. Lib. I, Carmen Gratulat. ad Fridericum II de natali filioliæ Augustæ. Lib. II, Hodoeporicon itineris Danici. Lib. III, continens Elegias ad viros illustres in Dania (Kansler Niels Kaas, Rentemester Christoffer Valkendorf, Rigsraad Manderup Parsberg, Marsk Benedict von Ahlefeldt, kgl. Raad Kaspar Paslick, Hofpræst M. Christoffer Knoff, kgl. øverste Sekretær Absalon Juel og kgl. tydsk Sekretær Elias Eisenberg). Lib. IV, continens Elegias ad viros

Som Hovedmidlet til Danmarks Forbindelse med den videnskabelige Udvikling andensteds maa dog nævnes de studerendes Udenlandsrejser, der snarere tiltog end aftog i Frederik II's Tid. Ganske vist kunde Højskolen i Kjøbenhavn nu bedre fyldestgøre Fordringerne til et Landsuniversitet, end det nogensinde før havde kunnet; men da de studerendes Tal samtidig steg i ikke ringe Grad, saa blev Tallet paa de danske Studenter, der fandt Lyst og Lejlighed til ogsaa at forsøge sig udenlands, dog ikke mindre. — Universitetet i Rostok var det nærmeste, og derhen søgte da ogsaa de fleste. I D. David Chytræus, der paa det nærmeste i et halvt Aarhundrede (1551—1600) var Professor ved dette Universitet og var lige fortjent som Theolog, Humanist og Historiker, havde de en Beskytter og Vejleder ¹⁾. Da han stod i stadig Brevvexling med ikke faa danske Statsmænd og lærde, baade Bisper og Professorer, vare hans Ord af Vægt, baade naar han anbefalede danske Studenter til Understøttelse eller Ansættelse i Fædrelandet, og naar han paatalte, at de havde opført sig mindre tilbørligt og f. Ex. vare rejste bort uden at betale, hvad de skyldte ²⁾. Af andre Lærere i Rostok, hvis Under-

---

illustres et amicos in Dania (den franske Gesandt Carolus Danzæus, Tyge Brahe, D. Rasmus Lætus, D. Anders Lavritsen, D. Hans Frandsen, D. Peder Sørensen, D. Anders Lemvig og M. Baltazar Jakobsen, Ærkedegne i Lund).

¹⁾ Schütz, Vita Dav. Chytræi. I—IV. Krabbe, Die Universität Rostock, S. 550 flg. 666.

²⁾ Dav. Chytræi Epistolæ, Hannov. 1614, p. 12. 274. 548. 561. 562. 609. 610. 623. 625. 688. 723. 734. 737. 752. 757. 758. 762. 771. 786. 790. 799. 828. 836 o. s. fr. Her findes Breve fra Chytræus til Frederik II, Niels Kaas, Jørgen Rosenkrands, Tyge Brahe, Henrik Rantzov, Jakob Ulfeld, Arild Hvitfeld, Elias Eisenberg, D. Povl Madsen, D. Nic. Theophilus, Biskop Lavrits Bertelsen, D. Martin Ædituus, Biskop Hans Laugesen, Biskop Jørgen Eriksen og mange

visning var af særlig Betydning for de danske Studenter, kunde nævnes Humanisterne Johannes Bocerus, Johannes Caselius, Nathan Chytræus, og navnlig den dygtige Græker M. Johannes Posselius, der faar den Ros, at han udbredte Studiet af det græske Sprog i hele Tydskland og Norden ¹⁾. En Mængde danske Studenter tog de akademiske Grader i Rostok; maaske de der kom lettere til dem end herhjemme ²⁾. Det talrige Besøg af Studenter fra Norden — thi ogsaa fra Norge og Sverig kom mangfoldige hertil — gav Anledning til, at det i Maj 1563 vedtoges i en Overenskomst mellem Raadet og Universitetet i Rostok, at man med det første skulde henvende sig til Kongerne i Danmark og Sverig om Hjælp til Gjenopførelse af en forfalden Regens, kaldet Halvmaanen, som saa skulde være Bolig for danske, norske og svenske Studenter ³⁾. Men medens

---

flere studerede Mænd i Danmark og Norge. Kun Skade, at mange af Brevene, der ere udgivne efter Chytræus's Konzeptbog, ere udaterede.

- 1) Krabbe, Die Univ. Rostock. S. 532 flg. 718—29. Moller, Cimbria lit. II, 661—3.
- 2) I Schützii Vita Chytræi II, 577—8. III, 45—71. 340, nævnes lejlighedsvis flere danske og norske Studenter, som tog Magistergraden i Rostok; saaledes: 28 Avg. 1578 Tilemannus Henningius, Marstrandensis in Norvegia pastor, og Nicolaus Olavus Haderslebensis; S. Gregorii Dag samme Aar, Andreas Matthiæ Danus (jfr. Ny kirkehist. Saml. III, 582—91). 2 Marts 1581, Petrus Johannis Ripensis (endte som Superintendent paa Gulland). 29 Marts 1582, Jakobus Nicolai Scanus (han, som fik det bedrøvelige Endeligt, se foran S. 232—6), Andreas Jacobi Holsatus og Nicolaus Severini Danus. 14 Marts 1595, Mauritius Petri Danus.
- 3) Hos Klüwer, Beschreib. des Herzogth. Mecklenburg. 2 Ed. Hamb. 1739. II, 363, findes Beslutningen: •Es sollen die Kön. Würd. zu Dännemarcken und Schweden bald . . . um gnädigste Zulage und um eine milde Gabe zu Erbauung der Regentien des halben Monats vom ehrw. Concilio schriftlich oder durch persönliche Besckickunge untherhänigst ersucht und angelangt werden. Und da etwas stattliches bey I. K. Würd. könte erhalten werden, möchte

man i Tydskland saaledes betragtede Norden som en Enhed, var man her af en anden Mening og begyndte kort efter den uforsonlige og ødelæggende Krig, som i over syv Aar hærjede Nordens Lande, med Pest og al Slags Elendighed i sit Følge. Under disse Forhold var der naturligvis ikke Tale om, at Regenterne skulde kunne forenes om et saadant Fredens Værk, og for hver især af dem slugte Krigen alle de Midler, som det paa nogen Maade var muligt at opdrive. Først i Aaret 1584 fremkom Universitetet i Rostok med et fornyet Andragende til den danske Konge om Hjælp til Gjenopførelsen af «en forfalden Regens», som nærmest skulde være til Bedste for Kongens studerende Undersaatter, og paa denne Tid er det mere sandsynligt, at Begjæringen har fundet et aabent Øre. Ialfald blev den omtalte Regens «Halvmaanen» paany opført og indrettet Aaret efter ¹⁾).

Til Vittenberg vedblev de danske Studenter at søge hen i stort Antal ligesom i Christian III's Dage. Ifølge Optegnelser af den bekendte Peder Hegelund, som 1567 studerede her, opholdt der sig i dette Aar 26 danske Studenter i Vittenberg, og i det følgende Aar næsten ligesaa

---

dieselbige Regentie, wannmehr dieselbige wiederum reparirt und erbauet, den Dänischen, Nordischen und Schwedischen Studenten für ein ziemlichs Locarium zu bewohnen ingethan, und dieser Gestalt der deformis aspectus der Stadt des Orts verändert und verbessert werden*.

¹⁾ Det orig. Andragende fra Univ. i Rostok til Frederik II, dat 12 Sept. 1584, findes i Kgl. Bibl. I den rostokske Univ.-Matrikel læses under Aaret 1584: «Domum mediæ Lunæ prorsus collapsam et desolatam decrevit Senatus Academiæ ex ruderibus iterum excitandam et instaurandam esse, quod anno proximo, urgente et regente operas Johanne Frederico, factum est» (Krabbe, Die Univ. Rostock. S. 744).

mange¹⁾. Ganske vist var der ikke slet saa mange samlede der paa een Tid, thi der var bestandig nogle, der rejste bort, og andre, der kom til; men de vare dog nok til at udgjøre en ikke ganske lille Kreds af Landsmænd, der i Regelen sluttede sig nøje sammen og drev deres Studier i et vist Fællesskab, eller gjorde Udflugter i Forening til Steder i Omegnen. Undertiden optraadte en eller anden af dem som Taler i sine Landsmænds Kreds, og valgte da vel ogsaa en og anden Gang et Emne, der mindede om Hjemmet, som da Mads Skøtte fra Viborg 1566 i en Kreds, der mest bestod af danske Studenter, holdt en latinsk Tale i Vittenberg om det danske Folks Oprindelse²⁾. Flere yngre danske Videnskabsmænd virkede ogsaa i nogen Tid som Privatdocenter eller Manuduktører i Vittenberg, saasom Jørgen Dybvad og Hans Olsen Slangerup, der begge senere bleve Professorer i Kjøbenhavn³⁾. De stærke Rystelser, som det vittenbergske Universitet led, først 1574, da flere af de Mænd, som hidtil havde haft mest at sige ved denne Højskole, bleve fængslede og nogle endog henrettede i Anledning af deres Kryptokalvinisme, og senere 1580, da mange af Professorerne maatte vige deres Pladser, fordi de ikke vilde underskrive Konkordieformlen, — disse Rystelser skadede Universitetets Frekvens og fremkaldte en uhyggelig Tilstand. Den unge danske Adelsmand Sigvard Grubbe, som netop i Aaret 1580 kom til Vittenberg med sin Hovmester, giver i sin Dagbog et Billede af

1) Hegelunds Kalend. msc. Hos Wegener, Efterretn. om And. Vedel, 2den Udg. S. 43 Not. 25 anføres Navnene paa 20 af disse Studenter; men der var endnu nogle flere.

2) Se mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark og Norge eft. Reform. S. 128—9.

3) Se Biograferne i det følgende.

Forholdene. Da de fleste Studenter tilhørte den flippistiske Retning og betragtede de Lærere, der vare fjernede fra deres Pladser, som Martyrer for den gode Sag, droge de bort fra det af «Ubikvitisterne» hærjede Universitet, eller søgte efter Evne at hevne sig paa deres forrige Læreres forhadte Efterfølgere ved bidende Smædeskrifter, som de opslog paa Kirkedørene og andensteds. Først efter Kurfyrst Augusts Død (1586) kom der større Ro, da hans Efterfølger indtog en mere moderat Holdning og fjernede nogle af de værste Kjættermagere. Som en særlig Beskytter af de danske Studenter i Vittenberg nævner Sigvard Grubbe forøvrigt den ansete Jurist D. Vitus Winsheim, der senere traadte i dansk Tjeneste som kongelig Raad¹⁾. Og da den gamle Vane endnu var stærk, vedblev fremdeles et ikke ringe Antal danske Studenter som forhen at søge til Vittenberg, hvilket blandt andet ses deraf, at det temmelig hyppig skete, at der indløb Klager til Kjøbenhavn over, at de vare rejste bort uden at tilfredsstille deres Kreditorer²⁾.

¹⁾ Sigvard Grubbe siger: «Witebergæ inscripti sumus in matricula sub Rectore Vito Winsemio, Juris Doctore. qui nos valde humaniter excepit, et multis benevolentia officils, quamdiu ibi fuimus, nos affect. Nam Danis ibi studiorum gratia agentibus multum favebat, quod a rege nostro Friderico multis donis et honoribus esset ornatus ob operam ejus, quam Regi præstitit in controversia quadam de Ducatu Slesvicensi cum Duce Holsatia, ad Regem Fridericum ea de causa missus ab Augusto Electore Saxonie».

²⁾ I Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 197, findes der flere saadanne Breve fra Universitetet i Vittenberg til Professorerne i Kbhvn; saaledes et af 12 Juli 1587 angaaende Hans Jørgensen Døhns Gjæld, et Skyldbevis udstedt af Mag. Johannes Asmus (=: Rasmussen) fra Kbhvn til en Borger i Vittenberg, dat. 10 Sept. 1579, et Brev af 13 Sept. 1588 angaaende Gjæld, som Søren Christensen fra Ribe havde paadraget sig. I Kgl. Bibl. (Afløv. fra Geh.-Ark) findes et Brev af 6 Jan. 1583, hvorved Universitetet i Vittenberg underretter

I Leipzig tilbragte adskillige Danske nu ligesom tidligere jevnlig en Tid af deres Studierejser, dog langt færre end i Vittenberg. Det var navnlig Melanchtons Ven, den fortræffelige Johannes Camerarius, der trak de studerende til Leipzig. Men ogsaa dette Universitet undergik de samme Rystelser som det i Vittenberg, da Konkordieformlen blev tvungen igjennem. Blandt de danske Studenter, som i dette Tidsrum tilbragte nogle Aar i Leipzig, kunde fremhæves Tyge Brahe med hans Hovmester Anders Vedel, der opholdt sig her fra 1562 til 1565¹⁾. — Ogsaa Universitetet i Tybingen besøgte jevnlig af Studenter fra Danmark; her var nemlig enkelte dygtige Lærere i Medicinen og navnlig den fortrinlige Filolog og Digter Nicodemus Frischlin, lige bekendt ved sit eventyrlige Liv og sit tragiske Endeligt, om hvem vi med Vished vide, at han har staaet i Forhold til flere danske Studenter. Saaledes er hans Tragedie «Dido» tilegnet hans «kjære Discipel», den unge Otte Rosenkrands († 1582 i sit 22de Aar), Søn af Rigsraad Jørgen Rosenkrands og Broder til den lærde Holger²⁾. Vi finde et Digt af Frischlin til den danske Student Hans Lavritsen Olderup, da denne 1579 tog Magistergraden i Tybingen, i det Skrift, som den unge danske Adelsmand Jakob Bjørn fra Stenalt udgav til den ny Magisters Ære, og hvortil ogsaa andre studerende Lands-

---

Frederik II om, at en af hans studerende Undertaatter, «Magnus Gregorius Schernouius, des Pfarrers zu Schernenbruch Sohn», var bleven fængslet af sine Kreditorer for Gjæld, man beder derfor om, at der maatte sørges for Betaling.

1) Wegener, Efterretn. om And. Vedel, 2 Udg. S. 28—34. Jfr. Ny kirkehist. Saml. II, 518—20.

2) D. Strauss, Leben u. Schriften des Dichters u. Philologen Nicod. Frischlin. S. 41. Jfr. Ny kirkehist. Saml. III, 663. 664.

mænd samt enkelte fremmede ydede deres Bidrag¹). Da Adelsmanden Glob Krabbe agtede at studere i Tybingen, anbefalede K. Frederik II ham 1570 til Universitetets Kansler, den bekendte D. Jacob Andreae, og bad ham antage sig den unge Mand under hans Studeringer²).

Højskolen i Strasborg, som var aabnet 1538 og siden dens Stiftelse baaret af den højt ansete Humanist Johan Sturm, besøgte i dette Tidsrum af mange Danske, især unge Adelsmænd med deres Hovmestere³). Sturm oppebar ligesom i Christian III's Dage en aarlig Løn af den danske Regjering for at meddele politiske Nyheder, og han maatte da ogsaa føle en særlig Forpligtelse til at antage sig de danske Studenter, som besøgte hans Akademi og undertiden udtrykkelig anbefaledes til ham af den danske Konge⁴). Undertiden gjorde ganske vist Krigene mellem

1) Gratulatio in honorem et laudem honestissimi doctissimique juvenis D. Johannis Qldorphij Dani, cum illi gradus Magisterij Philosophici in celeberrima Tubingensi Academia Anno 1579. 25 die Febr. tribueretur. Exercitii et benevolentiae ergo scripta a nobili adolescente Jacobo Bionone Dano. Tubingæ 1579. 8. Heri findes latinske Digte af Melchior Ulfstand, Petrus Høgius Danus, Nicod. Frischlin, M. Josephus Engelhartus, Johannes Frobenius Nissensis Silesius, Paulus Noviomagus Coldingensis Danus, Jacobus Swaningius Ripensis Danus, Augustinus Köcker Lubecensis og Thomas Fincken Flensburgensis. Den sidste betegner sig som dengang studerende i Strasborg; de øvrige vare i Tybingen

²) Se Tillæg, Nr. 156.

³) Se Schumacher, Gel. Männer Br. II, 451. 455. 466—7. Slesvigske Provindsialetterretn. III, 13—4. Ny kirkehist. Saml. III, 660—2. V, 245—53.

⁴) Se Tillæg, Nr. 192. Den 20 Jan. 1586 fik Rentemester Christoffer Valkendorf Brev om, at Kongen havde bevilget Johan Sturm i Strasborg en aarlig Pension af 100 Daler, der for dette Aar skulde tilstilles ham gennem Prinds Christians Tugtemester, M. Hans Michelsen (Sjæl. Tegn. XVI, 11). Hans Michelsen havde i sin Tid opholdt sig i Strasborg som Hovmester for Jakob Hvitfeldt

Frankrig og Tydskland eller de spanske Nederlande denne Grændsestad til et mindre hyggeligt Opholdssted for studerende¹⁾, men paa den anden Side ydede Staden, som et Sammenstødspunkt mellem fransk og tysk Kultur, Fordele for unge Mænd, der ønskede at uddanne sig for Stats-tjenesten. Dog var det ikke alene saadanne, men ogsaa vordende Skolemænd og Præster, som satte Pris paa at lære den navnkundige Latiner Sturm at kjende og i nogen Tid at studere under hans Vejledning.

Fra Strasborg gik Vejen mangen Gang til Paris, eller til andre Punkter i Frankrig, hvor Rets- eller Lægevidenskaben dyrkedes med Held. Lyst til at lære det franske Sprog var dog Hovedaarsagen til mange danske Studenters, især unge Adelsmænds, Rejser til Frankrig. Paa Grund af Religionskampene var dette Land imidlertid ikke det sikreste Ophold for Protestanter. Under Bartholomæusnatten var der flere danske Studenter i Paris; en af dem har skildret de rædsfulde Optrin. Han og hans Landsmænd slap kun med Møje bort fra den blodbestænkte Stad, efterat det var lykkedes dem at erhverve et kongeligt Pas²⁾. — Højskolen i Montpellier vedligeholdte endnu sin gamle Anseelse for den Grundighed, hvormed de medicinske Studier her blev drevne, og vi finde da ogsaa i dette Tidsrum enkelte danske Mænd, som søgte derhen³⁾.

(se 1ste Del. S. 333) og Sturm satte megen Pris paa ham. Hos Schumacher, *Gel. Männer* Br. II, 381 flg. findes aftrykt en Række Breve fra Sturm til Frederik II, hvori han ogsaa undertiden giver Kongen Underretning om de i Strasborg værende danske Studenters Flid og Fremgang.

¹⁾ Se t. Ex. et Brev, dat. Strasborg 10 Marts 1569, fra en dansk Student til Brødrene Anders og Vilhelm Dresselberg, som da studerede i Tybingen (*Bollings Brevsaml.* i *Kgl. bibl.*).

²⁾ Ny kirkehist. *Saml.* V, 244—53, jfr. smst. IV, 83—4.

³⁾ Se D. Anders Krag's Biografi i det følgende.

Paa Grund af de fremherskende kalvinistiske Sympathier, som navnlig ved Hemmingsen vare blevne udbredte her i Danmark, bleve de svejtsiske Højskoler i Basel og Genf i dette Tidsrum besøgt af mange Danske. I Genf udøvede Kalvins Efterfølger Theodor Beza ved sin udmærkede Personlighed og fortræffelige Lærergaver især en stor Indflydelse paa alle, der kom ham nær¹⁾. Basel var Hjemsted for en livlig litterær Virksomhed, hvorfor ældre og viderekomne studerende særlig følte sig tiltrukne af denne Stad. Især synes Medicinerne at have dvælet her længere end sædvanlig²⁾. — Fra Svejts fortsatte ikke saa ganske faa danske Studenter Rejsen over Alperne ind i Italien, hvor de enten rejste omkring fra Sted til Sted for at se Landets Mærkværdigheder, eller opholdt sig i nogen Tid ved Universitetet i Padua³⁾. Andre gik fra Svejts atter tilbage til Tydskland, hvor der endnu var mange Lærdoms-sæder, som jevnlig besøgtes af dem, saasom Hejdelberg, Marburg, Giessen og Frankfurt ved Main⁴⁾. Den sidste Stad var paa en Maade et Centralpunkt for de studerende, som rejste til den vestlige Del af Tydskland, Svejts eller Frankrig. Herhen fulgtes de ofte flere i Følge i Forening med Bogførere og andre Handelsmænd herhjemme fra eller fra Nordtydskland. Thi Vejene vare usikre, og fra Belgien af udgik der Røverbander, som foruroligede det

¹⁾ Sigv. Grubbe, Curriculum vitæ msc.

²⁾ Den 24de Oktober 1583 anbefalede Universitetet i Basel til Kong Frederik II en dansk Mediciner ved Navn D. Eskil Christensen, som i nogen Tid havde studeret der, og senere (1592) fik kgl. Bestalling som Provindsialmedicus i Odense eller Læge for Adelen i Fyn (Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.).

³⁾ Se Tillæg Nr. 79. Nogle Fortællelser over danske Studenter i Padua findes trykte i Suhms Saml. II, 3, 6 flg.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 662—6.

vestlige Tydskland. I Frankfurt samledes atter de rejsende Studenter forat vente paa bekvem Lejlighed til at slippe hjem. Dog var det ikke usædvanligt, at de paa Hjemrejsen gjorde endnu et Besog i Vittenberg eller Leipzig eller dvælede nogen Tid i Rostok forat kunne vende hjem med en akademisk Grad. Om enkelte vide vi, at de endog udstrakte deres Rejser til Ungarn, saavidt de kunde komme for Tyrkerne, som dengang havde det meste af Landet i deres Hænder. Vi kunne ialfald nævne flere danske Studenter, som i dette Tidsrum i nogen Tid opholdt sig ved Højskolen i Presborg ¹⁾).

Disse Rejser til fremmede Højskoler, som dengang spillede en stor Rolle i det akademiske Liv, befordredes ved Stiftelsen af de fire kongelige Rejsestipendier (1569). «Kong Frederik II», siger Lyskander, «holdt altid fire Stipendiærer og mange andre geskickte Personer paa adskillige Universiteter udi fremmede Riger» ²⁾. Vi have jo tidligere anført Exempler paa, hvor villig Kongen var til at understøtte haabefulde Studenter, som ønske udenlands at forfremmes i boglige Kunster; ogsaa Universitetet i Kjøbenhavn ydede undertiden nogen Hjælp ³⁾); men de fleste rejste dog paa egen Regning; og her kom det mange uformuende Studenter tilgode, at de adelige Ynglinger almindelig udsendtes i saa ung en Alder, at de maatte have en Hovmester med sig, der da nok kunde faa Lejlighed til at drive sine egne

¹⁾ Jon Jakobsen Venusin og Hans Skjærbæk vare her 1579 (Ny kirkehist. Saml. III, 664), Hans Lyskander døde her 1581 (se mit Skrift, Klavs Lyskanders Levned, S. 11—12); noget senere var Sigvard Grubbe i Presborg.

²⁾ Danske Kongers Slectebog. S. 691.

³⁾ Univ.s Regnskab 1574—5 indeholder t. Ex. følgende Post: «Givet Albert Hansen [senere Biskop i Aarhus] til at studere med udenlands efter Rectoris Befaling — 15 gode Daler».

Studier, samtidig med at lede sin unge Rejsefællers mere elementære Kursus. Ved disse Udenlandsrejser traadte, som vi ovenfor bemærkede, den danske studerende Ungdom i Forbindelse med det lærde Evropa; thi at besøge og tale med ansete fremmede Videnskabsmænd var Rejsernes ikke mindst vigtige Formaal, der meget godt kunde forenes med det, som for mange var en Hovedsag, — at se fremmede Lande og deres Mærkværdigheder og at lære Folkenes Sprog og Sæder at kjende ¹⁾). Mangen en vandt vistnok ogsaa derved et friere Blik, og Udlandets videnskabelige Strømninger banede sig derved Adgang til vort Fædreland, om end ikke sjelden paa den nationale Selvstændigheds Bekostning.

Blandt Tidens videnskabelige Bevægelser, hvori vore rejsende Landsmænd indviedes, fortjener den, som vakt af den franske Filosof Petrus Ramus — Striden, om Aristoteles eller Platon skulde beklæde Højsædet i Videnskabernes Rige —, særlig Opmærksomhed, da den ogsaa kom til at udøve Indflydelse paa Videnskabelighedens Udvikling hos os. Det er jo bekjendt, hvor overordentlig stor en Betydning man i Middelalderen havde tillagt den aristoteliske Filosofi. Da Luther havde maattet bane sig Vej i aaben Kamp mod saa meget af det gamle, havde

---

¹⁾ Som Vejledning for de studerende til at drage det rette Udbytte af Udenlandsrejserne udgav den slesvigske Præst Albert Meiger (den samme, der i sin Tid var foreslaaet til Professor ved Københavns Universitet, se 1ste Del, S. 200) 1587 *•Methodus vel ratio describendi regiones, urbes, arces et quid singulis locis in peregrinationibus studiosi expiscari et observare debeant•*. Skriftet maa være fundet tjenligt til at opfylde sin Bestemmelse, da det siden udkom i mange Oplag. Paa Titelbladet til en af de Udgaver, det Kgl. Bibl. ejer (Argent. 1608), findes skrevet: *•Ex libris Henrici Ichingij Asloä-Norvegi. Emtus Leidæ Ao. 1628•*.

han oprindelig ogsaa været meget fjendsk mod Middelalderens Orakel, Aristoteles. Vi høre en Gjenklang af hans Dom i saa Henseende, naar vor Christiern Pedersen, i sin Bearbejdelse af Luthers Skrift til Tydsklands Raadsherrer om Oprettelsen af kristelige Skoler, stiller Aristoteles's Skrifter i Spidsen for «de utallige skadelige Bøger», som man under Pavedømmet havde optaget, dengang man «lod den gamle Bibel forfare»¹⁾. Senere havde Luther vel forandret sin Mening noget; men Aristoteles blev dog aldrig ret efter hans Smag, derimod gjorde han mere af Cicero. «Aristoteles», sagde han, «har vel været en god og fin Dialektiker, som har holdt paa Methoden og den rigtige, ordentlige Læregang; men Realiteten (die Sachen) og den rette Kjærne har han ikke fremstillet saaledes som Cicero. Hvem der vil kjende den retskafne Filosofi, han læse Cicero»²⁾. Melancthon, der idethele var mere filosofisk anlagt end Luther, satte større Pris paa Aristoteles, hvis logiske Skarphed særlig tiltalte ham, og han gav ham Fortrinet for alle Oldtidens Filosofer, navnlig ophøjede han ham paa den platoniske Skoles Bekostning, som han beskyldte for ikke at bevare den rette Methode og at vende op og ned paa Tingene³⁾. Aristoteles's Ethik, som Luther havde

1) Chr. Pedersens Danske Skrifter. IV, 513.

2) Irmischer, Luthers Werke LXII, 341. Adskillige meget skarpe Ytringer af Luther mod Aristoteles findes samlede i Strobels Neue Beiträge zur Litteratur IV, 152—3.

3) Melancthon, Declamatio de philosophia, 1536: «Eruditam philosophiam requiro, non illas cavillationes, quibus nullæ res subsunt. Ideo dixi, unum quoddam philosophiæ genus eligendum esse, quod quam minimum habeat sophisticas, et justam methodum retineat: talis est Aristotelis doctrina Sed huic tamen aliunde addenda est illa præstantissima philosophiæ pars de motibus coelestibus. Nam reliquæ sectæ plenæ sunt sophisticas et ab-

udtalt sig forkasteligt om, kommenterede han gjentagne Gange og satte den idethele højt. Følgen heraf var, at Platon tildels var bleven fortrængt fra de lutherske Universiteter, medens Aristoteles atter var kommen til stor Anseelse; og skjønt det ikke havde været Melanchtons Hensigt at bane Vejen for sligt, blev Følgen dog den, at en ny Skolastik snart bredte sig frodig i Universiteternes Høresale og hendrog Interessen fra Tingene selv til en ofte ufrugtbar Diskussion om deres metafysiske Væsen.

Ved de Højskoler, hvor Reformationen aldeles ikke eller kun i ringe Grad havde øvet sin rensende Virksomhed, var Skolastikkens Magt endnu større. Det var derfor ikke af ringe Betydning, da Petrus Ramus (Pierre de la Ramée), Lærer ved Universitetet i Paris, optraadte herimod med en Overbevisningens Varme og en Kraft, der satte ham istand til at rive mange med sig. Det var fra Aaret 1543 af at han fremkom med en Række heftige Angreb paa Aristoteles («Middelalderens Aristoteles») og den herskende skolastiske Methode i Videnskaben. Under forskjellige Livsvilkaar, ofte forfulgt som en Kjætter baade i

---

surdarum et falsarum opinioꝝ, quæ etiam moribus nocent. Nam illæ hyperbolæ Stoicorum sunt omnino sophisticæ, bonam valetudinem, opes et similia non esse bona: commentitia est et ἀπάθεια, falsa et pernicioza opinio de fato. Epicurus non philosophatur, sed scurratur, cum affirmat omnia casu extitisse: tollit primam causam, et dissentit intotum a vera physicorum doctrina. Fugienda est et Academia, quæ non servat methodum, et sumit sibi licentiam immoderatam omnia evertendi: quod qui facere student, hos necesse est multa sophisticè colligere. Quanquam is, qui duceꝝ Aristotelem præcipue sequitur, et unam quandam simplicem ac minime sophisticam doctrinam expetit, interdum et ab aliis auctoribus sumere aliquid potest. (Corpus Reform. XI, 282). Jfr. Melanchtons Verdienste um den Aristoteles i Strobels Neue Beiträge zur Litteratur. IV, 149—80.

Videnskaben og Religionen — han var nemlig siden 1562 ivrig Calvinist —, men til Gjengjæld hævet til Skyerne af en Skare beundrende Disciple, fortsatte Ramus sit videnskabelige Reformationsforsøg, indtil han blev dræbt i Bartholomæusnatten 1572, som der siges efter Anstiftelse af en misundelig Kollega. Hans Skrifter vedblev imidlertid at gjøre deres Virkning. Han havde nemlig udfoldet en forbausende litterær Frugtbarhed som Filolog, Mathematiker og Filosof. Nogen særdeles dyb Tænkter var han vel ikke, men en ædel Personlighed og en udmærket Lærer. Hvad der rørte sig hos mange forstod han at give Ord — Trangen til at komme bort fra den skolastiske Methodes og Autoritetstyranniets Lænker, og at finde en simplere og mere naturlig Udtryksform for den frie Tanke. I Modsætning til Aristoteles fremhævede han Platon, som derved paany kom til Ære hos mange; thi ikke blot i Frankrig, ogsaa i Tydskland og i videre Kredse fik Ramus snart talrige Tilhængere, der med ungdommelig Begejstring kjæmpede for at sætte hans Anskuelse igjennem. Ganske vist havde Ramus nærmest sin Opmærksomhed henvendt paa det formelle, Tankens Udtryk og Sprogets Form; men der laa dog noget dybere bagved, nemlig Bestræbelsen for at befri selve Tanken fra de hæmmende Baard; ved at klare Udtrykket tilsigtede han en dybere Indtrængen i Væsenet. Om den Vej, han fulgte, altid var den rette, kan vistnok være et meget tvivlsomt Spørgsmaal; den Overvægt, han gav det rhetoriske, var ialfald ikke noget nyt, men snarere en Tilbagevenden til Cicero og Qvintilian, som havde sat Uddannelsen til Taler som Dannelsens højeste Maal. Det Forsøg, som Ramus gjorde forat indsætte den sunde Menneskeforstand i sin Ret, er dog interessant, og hans Bestræbelse for, trods sin store Beundring for den klassiske

Oldtid, at fremhæve Modersmaalet som det, hvori Tanken maatte søge sit rette Udtryk, har i vore Dage vakt Sympathi for ham og hans videnskabelige Stræben¹⁾. Rasmismen var paa en Maade Humanismen i en ny og forbedret Udgave, og traadte ligesom denne i en stærk Opposition til meget af det overleverede, som hidtil havde gjældt for det ypperste i sin Art. Det var ikke en enkelt Videnskab, Ramus vilde reformere, men han havde igunden dem alle for Oje, idet han søgte at give Stødet til en ny Behandlingsmaade af dem, hvorved Indholdet vilde komme til at fremtræde i et nyt og klarere Lys. Hvem der nu levede i Forestillingen om det gamles Ufejlbarhed, maatte betragte den ny Retning som et Barbari, der vilde omstyrte de grundmurede Autoriteter i Videnskabens Rige — og saaledes gik det paa ikke faa Steder, hvor der blev taget strænge Forholdsregler for at hindre Ramismen Indtrængen²⁾. Hvem der derimod havde et klarere Blik, erkjendte de rigtige Tanker i Ramus's System, selv hvor de vare løst henkastede og lidet begrundede, og søgte at bringe dem til Anvendelse, hvor det lod sig gjøre. Men med adskillige gik det, som det ofte gaar, naar noget nyt fremtræder, der bryder med Fortiden: de holdt sig altfor meget til den negative Side deraf og forsømte derved Udviklingen af de frugtbare Spirer, som laa i Mesterens Tanke, og det hele kom derved i en Miskredit, som hindrede det i at udøve den Indflydelse, det maaske ellers havde været istand til.

¹⁾ Ch. Waddington har udgivet en smuk Monografi over ham: Ramus, sa vie, ses écrits et ses opinions. Paris 1855. Hos os har navnlig S. M. Gjellerup, Biskop J. D. Jensen, S. 36 flg., henledet Opmærksomheden paa Ramismens Betydning.

²⁾ Se Gieseler, Lehrbuch der Kirchengeschichte. III, 2, 414. Schütz, Vita Dav. Chyträi. IV, 19—23. Chytræus var en moderat Ven af Ramismen. Eichhorn, Geschichte der Literatur. III, 1, 268.

Det var denne ny Filosofi, eller rettere denne ny Retning i den videnskabelige Methode, der mødte de unge danske Videnskabsmænd, som i det Tidsrum, vi her omhandle, besøgte Frankrig og det vestlige Tydskland¹). Og paa adskillige af dem udøvede den en ikke ringe Indflydelse, skjønt Ramismen dog idethele aldrig fik saa stærkt Fodfæste hertillands som mange andre Steder, og navnlig ikke her kom til at fremtræde i sin mere negative Skikkelse. Vi have tidligere udpeget Professorerne Jakob Madsen (fra Aarhus) og Anders Krag (fra Ribe) som Ramismens talentfuldste Repræsentanter hertillands; men der kunde maa- ske ogsaa nævnes andre, saasom Theologen Hans Slangerup og den dialektiske Professor Peder Aagesen. Ogsaa flere andre Universitetslærere viste sig senere som paavirkede af Ramismen ialfald i enkelte Retninger.

Hvad Jakob Madsen angaar, da fremlyser hans Standpunkt nærmest af hans Bog om Bogstaverne (De literis) og af hans forskjellige dialektiske og retoriske Skrifter. Ganske vist har denne Litteratur idethele nu liden Interesse for os; men derfor kan den gjerne have været af ikke ringe Betydning i sin Tid, og da det omtales, at disse Bøger fandt god Afsætning, maa det antages, at de have passet til Tidens Tarv. I sin Bog om den gejstlige Veltalenheds Theori anbefalede Jak. Madsen Dyrkningen af Modersmaalet, som han mente burde gaa ved Siden af Studiet af det latinske Sprog²). En saadan Udtalelse, saa

---

¹) Ikke saa faa Danske havde gjort Ramus's personlige Bekjendtskab, da han 1568 opholdt sig i Strasborg (se Ny kirkehist. Saml III, 660—1). 1570 traf han i Augsburg sammen med Tyge Brahe, hvis matematiske Instrumenter i høj Grad tildrog sig hans Opmærksomhed (Gassendus, T. Brahæi Vita, Ed. 2da, p. 14).

²) •Danicæ nostræ vernaculæ studium cum lingvæ latinæ studio

spagfærdig den end er, fortjener at mærkes; thi det er noget nyt, som man i hin Tid ikke var vant til at høre. Det lader sig ogsaa paavise, at han selv syslede noget med det danske Sprog, skjønt alle de Skrifter, vi nu have af ham, udelukkende ere paa Latin. Mest Betydning fik hans Forsøg paa at forbedre Retskrivningen (nærmest den latinske). Han ivrede saaledes for, at man skulde gjøre Forskjel mellem Selvlyden I og Medlyden J, og mellem U og V. Bogstavet J havde hidtil ganske manglet i Trykkerierne, og det lille j var kun blevet anvendt som i finale (f. Ex. filij); det store U manglede i Trykkerierne, og man ombyttede u og v (man skrev og trykkede vtor og uita); det almindeligste var dog, at v brugtes i Begyndelsen og u inde i Ordene (f. Ex. vua ∴ uva). Tillige opponerede Jakob Madsen mod de uægte Tvelyd, og han vilde, at man skulde skrive: qvi, cavssa, Pavllus, lingva, majjor, ejjus, og ikke som hidtil qui, causa, Paulus, lingua, maior, eius. Fordoblingen af j holdt sig dog ikke længe, skjønt enkelte Forfattere tilegnede sig den; derimod spore vi længe Virkningen af hans andre orthografiske Reformbestræbelser. Da Rask i vort Aarhundrede begyndte at reformere det danske Sprogs Retskrivning, kom Jakob Madsen atter til Ære, saa meget mere som han ogsaa havde taget noget Hensyn til det danske Sprog og havde vist, at de af ham angivne Regler for Retskrivningen tildels burde komme til Anvendelse paa dette¹⁾.

Hos Anders Krag kunne vi paavise en mere aaben

---

conjungendum est*. Jfr. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. III, 143—5.

¹⁾ Nyerup, det danske Sprogs Retskrivningstheorier, S. 3—4. Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. III, 537—8. Jfr. And. Krag, Lavrea Apollinea Monspel., Epist. dedicat.

Tilslutning til Ramus — D. Jakob Madsen anvender nemlig nok hans Theorier, men nævner ham ikke uden ialfald i Forbigaaende, skjønt han ejede en stor Del af hans Skrifter¹⁾ —; en Landsmand omtaler endog Krag som den første Dansker, der havde tilegnet sig Ramus's Methode og søgt at indrette alle sine Studier efter den²⁾. Da den fysiske Professor Georg Liebler i Tybingen havde angrebet Ramismen, optraadte Krag, som dengang studerede i Basel, 1582 med et kraftigt Forsvar for Ramus og hans videnskabelige Retning³⁾. I Tilegnelsen til Prinds Christian (IV), som rigtignok ikke kunde have stor Fornøjelse af denne Opmærksomhed, da han neppe endnu var fem Aar gammel, udtalte Krag allerede klart sit Standpunkt. Saaledes siger han: «Da Petrus Ramus — vor Tids Platon — nøje havde gennemgransket Striden mellem Akademikerne og Peripatetikerne, og havde bemærket, at Akademikerne vare frisindede Folk, men at Peripatetikerne hang ved Mesterens Ord som fastklamrede til en Klippe, saa mente han, at det for en fribaaren og filosofisk dannet Mand mere sømmede sig at være fri end at være Træl. Derfor gjorde han sig rede til at besøge Akademikernes Skole eller rettere til at aabne den paany. Han har hævnnet de Krænkelser, som Platon har lidt af Aristoteles; paa samme Maade som

1) Dette fremgaar af Katalogen over Bibliotheca Lymviciana (i Konsist. Arkiv), hvis Grundstamme bestod af Jakob Madsens Bøger.

2) Adelsmanden Jakob Bjørn siger i sin Epist. dedicatoria til K. Frederik II foran i Anders Krags Scholæ Ramææ et defensio P. Rami, Basil. 1582, om Krag: «is primos ingenij sui foetus et reliqua studia omnia ad Petri Rami methodum (quam hactenus nostri homines, quod ego sciam, non attigerunt) conformata V. H. Celsit. tutelæ committit».

3) Det i forrige Note nævnte Skrift. Ramææ Scholæ: et defensio Petri Rami: contra Georgii Liebleri calumnias.

Aristoteles nemlig var Platons Discipel, paa samme Maade var Ramus Aristoteles's. Ramus søgte dog ingenlunde sin egen Ære, men det var hans Stræben, og for den Sag veg han ikke tilbage for nogen Fare, at han atter kunde opfriske den gamle Filosofi, som Peripatetikerne havde taget Saften og Kraften fra. Hvad han heldig havde begyndt, det vandt mere og mere Fremgang. Og til dette Arbejde benyttede han sig af en Meddelelsesform lig den, Sokrates havde brugt, hvis Samtaler dels havde det negative Formaal at gjendrive dem, der disputerede imod ham, dels det positive, at belære, og da indeholdt Forskrifter, som han af en eller anden Sandsynlighedsgrund gav sit Bifald. Hvis nogen derfor vilde sige, at Ramus har udpeget Peripatetikernes Fejl, ja saa kan han sige det med Rette; men føjer han til, at Ramus i en ikke ringe Grad har forøget deres Berømmelse, saa kommer han dog Sandheden meget nærmere. Thi det var fremfor alt det Maal, Ramus havde sat sig, at han af alle de gamles Skrifter kunde udfinde og paavise Vejen og Methoden, ad hvilken man bekvemest kunde komme til Musernes Skjulesteder og faa de anstrængende Studeringers rige og søde Frugter at smage. Vejen til dette Maal er desværre saare knudret; men desto større Tak skylder man Petrus Ramus, at han ikke saa meget udtænkte sikre Love til Vejledning for os i denne Henseende, som snarere gjenfandt og bragte til Ære dem, man havde foragtet og kastet tilside». Efter nærmere at have paavist disse Love, udbryder Krag i Berømmelse over denne herlige Beslutning af Ramus, idet han kalder ham en sand sokratiske Filosof, der ogsaa i den Henseende fortjente at stilles ved Siden af Sokrates, at deres endelige Skjæbne havde megen Lighed, idet de begge bleve Offere for den Sandhed, hvis Talsmænd de vare.

Vi kunne naturligvis ikke gaa dybere ind paa hin forlængst udfægtede Strid mellem Krag og Liebler angaaende Ramus's Forhold til den aristoteliske Filosofi. Bemærkes kunde det dog, at Krag, idet han opponerer mod Brugen af et Udtog af Aristoteles's Fysik som Grundlag for de akademiske Disputereøvelser, giver et lille Bidrag til Kjøbenhavns Universitets Historie, idet han meget skarpt kritiserer de fysiske Disputationer, som her førtes, og anker over, at disse istedenfor at holde sig ved Jorden og til det, som kunde være Gjenstand for en rationel Erkjendelse, drejede sig om de subtileste Emner, der laa forud for og udover al Erfaring¹⁾. Senere optraadte Anders Krag med andre Skrifter, hvori han dels tog Ramismen i Forsvar, dels søgte at bringe dens Methode til Anvendelse ved For-

---

¹⁾ Krag siger: ... mirari subit, quosdam Academiæ præses, homines alioqui doctissimos, eò dementiæ peruenisse: ut non solum hisce nugis delectentur, sed etiam in multis Academiæ professores et discipulos inuitos ad hanc Epitomen publice docendam discendamque sub graui pæna compellant. Aliquibus etiam non satis est, ut alios cogant ad talem Physicam docendam et discendam: ni ipsimet Aristotelis libros istos Acroamaticos etiam in Epitomas redigerent, quibus tam subtiliter de principijs, infinito, æternitate, reliquisque similibus nugis disputant: ac si liceret ijs cum Mose de mundo creato ludere. Recordor ego non sine animi commotione, me adolescentem, meosque commilitones de huius Epitomes præceptis ex mandato præceptorum, a capite ad calcem disputasse: idque non sine clamore, et audientium magna admiratione. Sed ita me benè dij ament, neque fructum tunc temporis ullum inde sensi, neque iam percipio: Neque præceptores ullum uerbum de fructu dixerunt. Hunc animi dolorem, quem concipio, quoties de temporis iactura cogito, si publice meis condiscipulis aperirem, operæ pretium me facturum duxi, ut si qui sint, qui meo damno sapere uelint, quamprimum a tali studiorum genere se recipiant. Reliqui, qui meum consilium tanquam ridiculum et iuuenile comtempserint, proprio id experientur malo: quodque iam cum labore discunt, maiori labore in posturum dediscent.

tolkningen af poetiske Skrifter fra Oldtiden. Hvem der ønsker nøjere Kjendskab til Methoden kunne vi saaledes henvide til hans 'Tolkning (resolutio) af Horats's *Ars poetica* overensstemmende P. Ramus's dialektiske og retoriske Regler (1583). Foran hvert Afsnit, der skal fortolkes, sættes en kort Indholdsangivelse, derefter følger den dialektiske «Resolutio», der navnlig paaviser de logiske Overgange, og endelig indeholder den retoriske Opløsning en Paavisning af de forskjellige Billeder og Talefigurer, der forekomme i det valgte Afsnit af Digtet. Vi tvivle om, at denne stive Skolemestermethode var sønderlig egnet til at aabne Øjet for Digtets Skjønheder, men at den var tjenlig til at skjærpe Forstanden, er meget sandsynligt¹⁾.

I de ovennævnte Skrifter havde Krag endnu fulgt den gammeldags Retskrivning, vel mest fordi Bogtrykkerne manglede Typer, der kunde angive Forskjellen mellem Bogstaverne I og J. Men da han 1586 udgav sin «*Lavrea Apollinea Monspeliensis*», fik han den driftige Bogtrykker Sebastian Henricpetri i Basel til at lade støbe ny Typer; og nu fremtraadte Krag med en nøjagtig Gjennemførelse af hele den ovenfor omtalte Retskrivning, som Ramus havde givet de første Antydninger af, men som senere var bleven fuldt uddannet af Jakob Madsen. Ogsaa den nævnte «*Lavrea*» indeholder interessante Oplysninger om Anders Krags videnskabelige Standpunkt. Han brød ikke Staven over Aristoteles idethele — ofte omtaler han ham endog med Ros,

¹⁾ I Kästners *Geschichte der Mathematik* II, 735 er der meddelt en lille Prøve af A. Krags *Horatii Ars poetica ad P. Rami Dialecticam et Rhetoricam resoluta*; men det er just ikke forat rose den, meget mere forat vise, hvorledes den ramistiske Filosofi af sine Tilhængere formentes anvendelig til alt, «wie freylich immer mit jeder Philosophie geschehen ist».

navnlig hvad hans fysiske Iagttagelser angaar; men han opponerede mod den eneraadende Plads, der var tildelt Aristoteles i den videnskabelige og særlig i den filosofiske Dannelse, og søgte derimod at hævde Platons Betydning.

Vi omtalte ovenfor ogsaa Peder Aagesen og Hans Slangerup som akademiske Lærere fra dette Tidsrum, der maaske kunde regnes for Tilhængere af den ramistiske Methode. Hvad den første angaar, kunne vi dels henvise til hans dialektiske Theses, dels til den Omstændighed, at Anders Krag lagde hans Forelæsninger over Horats's *Ars poetica* til Grund for sin ramistiske Fortolkning af dette Værk, hvilket ialfald synes at vidne om noget Slægtskab¹⁾. Angaaende D. Hans Slangerup bemærker den samtidige Klavs Lyskander, at han var særdeles dreven i den ramistiske Terminologi, hvorpaa nogle utrykte theologiske Forelæsninger af ham, som vi ved en senere Lejlighed skulle omtale, ogsaa kunne tyde²⁾.

Da vi ere komne saa dybt ind paa Omtalen af hin Tids filosofiske Litteratur, vil det være passeligst, at vi fortsætte med en Oversigt over den akademiske Virk-

1) «Profitebor», siger Krag i Fortalen til Horatii *Ars poetica resoluta*, «me multis abhinc retro annis idem scriptum, publice commentarijs doctis explicatum, a viro doctissimo, M. Petro Haggæo, linguæ Græcæ in Regia Academia Hafniensi professore fidelissimo, accepisse: eique quod in huius scripti obscuritate inuestiganda et resoluenda assecutus sum, bona ex parte acceptum mihi esse ferendum. — — M. Petrus Haggæus nec vult, nec potest moleste ferre: quod proposita publice, propria, mutata forma, iuxta Horatij præceptum, fecerim: cum tali jam sint cultu, habituque donata: vt non amplius Haggæana illa appellari, sed nostra, si studium quod in expoliendo illustrandoque sumsimus: et Ramea, 'si Methodi lucidissimam ἀξιβησαν quispiam spectet, debeant».

2) Se min Udg af Lyskanders *Scriptores Danici*, S. 263. Forelobig bemærkes, at de Forelæsninger, der ovenfor hentydes til, ere Slangerups *Antilogiæ Biblicæ* i Univ. Bibl., Don. Var. 36. 4to.

somhed i det filosofiske Fakultet, og skulde nogen mene, at vi derved gjøre et mindre sømmeligt Brud paa den akademiske Rangforordning og gaa de højere Fakulteter for nær, saa kunde vi undskyldte os med, at det artistiske eller filosofiske Fakultet er Stammemoderen til alle de andre, skjønt det gik, som det mangen Gang gaar, at da Døtrene bleve voxne, overstraaledede de Moderen og lod hende varte dem op.

Blandt de filosofiske Fag dannede den saakaldte *Lectio pædagogica* Grundvolden. Professorerne i dette Fag øvede Studenterne i latinsk Forfatterlæsning, i at skrive og tale Latin. Det kom ikke saa meget an paa at give en smagfuld Oversættelse af de klassiske Forfattere; thi i saa Tilfælde maatte Modersmaalet jo ganske anderledes have været taget i Brug, end man paa hin Tid ansaa det for raadeligt; men den grammatiske eller pædagogiske Professor søgte dels at oplyse Ord og Sætninger ved Omskrivninger (paa Latin) og med Henvisninger til Parallelsteder, dels at omsætte Digtersproget i sædvanlig latinsk Prosa for paa den Maade at gjøre Talefigurerne tilgængelige for Tilhørerne. En saadan Parafraze traadte istedenfor Oversættelse og Kommentar tilsammen. Thi Latin var de dannedes Sprog; kun Digtersproget med sine Inversioner, Troper og Figurer lagde Læseren Vanskeligheder ivejen. Naar dette altsaa blev omsat i taalelig latinsk Prosa, og nogle Mellemtanker og Forklaringer indskudte, saa var alt tilstede, hvad der behøvedes til Forstaaelse¹⁾. Terents og Plautus skulde forsyne Studenterne med Udtryk for Forhold og Gjenstande i det daglige Liv, forat de med Lethed skulde kunne ud-

---

¹⁾ Jfr. D. Strauss, *Leben u. Schriften des Dichters u. Philologen Nicod. Frischlin*, S. 32 flg.

trykke sig om saadanne Ting. Til den Ende lærtes hele Komedier af disse Forfattere udenad og opførtes endog ved given Lejlighed, dog saaledes at Hovedvægten laa paa Recitationen, medens Actionen var det underordnede. Latin-skrivning, og da navnlig Affattelse af Breve og Vers, var en vigtig Øvelse, hvori den pædagogiske Professor skulde vejlede Studenterne. Ved Verseskrivningen gjaldt det om saa meget som muligt at efterligne Oldtidens Digttere, og det skete da ved at laane Tirader og Billeder af disse. Jo bedre man kunde tilegne sig de gamles Maner og Udtryk, desto fuldkomnere var man selv. En god Hukommelse var altsaa en Hovedbetingelse for at være en god Digter. Og saaledes maatte det være, saalænge et fremmedt og dertil et dødt Sprog var saa at sige det eneste Medium for al videnskabelig og litterær Virksomhed. Ligesom vi nutildags lade Børnene lære danske Vers udenad, saaledes lod man dem dengang lære latinske Vers; og havde de først en Slump inde, da var det ikke vanskeligt af Stumper og Stykker af de saaledes udenadlærte Digte at lave andre, der ialfald saa ud som egne Frembringelser, og som vedkommende Verse-mager da ikke uden tilbørlig Selvfølelse mærkede med sit Navn og tilegnede Venner og Velyndere. Hvis man imidlertid vil gjøre sig den Ulejlighed at oversætte nogle af disse Vers paa Dansk, da skal man undre sig over, hvor uendelig fattige de fleste af dem ere paa virkelig poetisk Indhold.

Naar den pædagogiske Professor saaledes en Tidlang havde glattet paa Studenternes Stil, og flittig øvet dem i Melanchtons latinske Grammatik samt i Forfatterlæsning, saa tog den dialektiske Professor fat forat bibringe dem de logiske Grundbegreber og øve dem i at danne

Syllogismer, saa at de kunde være istand til at tage Del i de akademiske Disputationer. Hans Værk fortsattes af Læreren i Rhetorik, hvis Opgave det navnlig var at gjøre Studenterne opmærksomme paa Sprogets rhetoriske Vendinger og at øve dem i Anvendelsen af samme ved Declamationer. Melanchtons Lærebøger ydede ogsaa her fortrinlig Nytte. Men Kjøbenhavns Universitet havde forøvrigt selv i dette Tidsrum en Mester i disse Fag, nemlig Professor Jakob Madsen, hvis fleste Skrifter ere af dialektisk og rhetorisk Indhold og give en klar Forestilling om, hvorledes Methoden bragtes til Anvendelse. Ligesom det var Skik i vore Almueskoler i en maaske endnu ikke fuldt afløben, ialfald ikke, sønderlig fjern Tid at benytte Religionsundervisningen til allehaande Forstandsøvelser, saaledes benyttede Jakob Madsen sin Stilling som theologisk Professor til at øve Studenterne i Dialektik og Rhetorik. Hans Anvisning til Prædikekunsten (*Doctrina de concionandi ratione et cavssis eloquentiæ*), hans Undersøgelser om Udtryksmaaden i det hebraiske Sprog (*de phrasibus Hebraicis*), om Talefigurerne i den hellige Skrift (*de tropis S. Scripturæ*) og om Bibelens Dialektik (*de Dialectica S. Scripturæ*) ere langt mere filosofiske end theologiske Skrifter; og ganske vist indeholde de meget, som vi nu synes følger af sig selv eller kun bliver trivielt ved Forklaring, men man vil ogsaa støde paa skarpsindige Bemærkninger. Forfatterens Hovedinteresse er dog kjendelig nok ikke de theologiske men de logiske og rhetoriske Problemer. En uendelig Rigdom af Exempler staar allevegne til hans Raadighed, saa det ganske vist lykkes ham at give en klar og anskuelig Fremstilling af de valgte Emner, og vi kunne derfor yde ham al mulig Anerkjendelse som Logiker, sam-

tidig med at vi i Kristendommens Interesse protestere mod hans dialektiske Dissektion af den hellige Skrift¹⁾.

Ligesom Færdigheden i det latinske Sprog utvivlsomt steg hertilands i Frederik II's Tid, saaledes fik ogsaa de tvende andre gamle Sprog flere og ivrigere Dyrkere. Dette gjælder dog navnlig det græske. Det hørte langt fra til Sjeldenhederne, at Studenter nu vovede sig til at skrive græske Vers; Hans Slangerup oversatte «for Øvelsens Skyld» Ciceros Bøger om Pligterne paa Græsk, og holdt, medens han studerede i Vittenberg, et Privatkursus over Demosthenes, af hvis første olynthiske Tale han 1580 udgav en latinsk Oversættelse og Forklaring. Hans Lyskander forsøgte paa at forfatte de danske Kongers Historie paa Græsk²⁾. Jakob Madsen udgav 1577 en Opmuntring til at studere Græsk (*Adhortatio ad lingvam Græcam discendam*), men den er uheldigvis nu tabt, saa vi ikke kunne oplyse, hvilke Argumenter han har brugt til anbefaling af Sproget. Den Omstændighed, at man i Alvor kunde give Studenterne i Kommunitetet Valget imellem at tale Latin eller Græsk, vidner om, at Kundskaben til det sidste Sprog nu var almindeligere her hos os, end den nogensinde før havde været³⁾.

Ogsaa Studiet af det hebraiske Sprog fik noget Opsving i dette Tidsrum. Det vil erindres, at der kort før Christian III's Død var blevet ansat en egen Professor i

¹⁾ Der omtales en «Oratio» af Thomas Villumsen (siden Kannik i Lund) «De conjungendo utroque Theologiæ et Philosophiæ studio, Hafn. 1586». Jeg har forgjæves spurgt efter den paa Bibliothekerne; den kunde maaske ellers have oplyst os noget nærmere om den videnskabelige Retning, hvis Hovedrepræsentant D. Jakob Madsen var.

²⁾ Se min Udg. af Lyskanders *Scriptores Danici*, S. 260.

³⁾ Beckman, *Communit. Reg. Havn. Hist.* p. 19.

Hebraisk, Hollænderen Johannes Sascrides, som forestod dette Fag i hele Frederik II's Tid. Om han imidlertid har udrettet sønderligt, maa vi lade uafgjort. Men da man begyndte at dyrke Hebraisk med Iver ved flere fremmede Højskoler, som jevnlig besøgte af danske Studenter, f. Ex. i Rostok, hvor Professor Andreas Wesling bidrog til at give Studiet et Opsving, saa fik dette ogsaa Indflydelse paa Forholdene hos os¹⁾. Imidlertid kom vistnok kun faa endnu udover Begyndelsesgrundene²⁾. Til Hinder var det ogsaa, at ingen Bogtrykker besad hebraiske Typer hertilands. Naar man derfor vilde anføre hebraiske Ord i trykte Skrifter, maatte man lade sig nøje med at gjengive Lyden med latinske Bogstaver. Blandt Universitetslærerne var der dog adskillige, som besad ret gode Kundskaber i Sproget, hvilket blandt andet viste sig derved, at de kunde paatage sig at revidere den danske Bibel efter den hebraiske Grundtext.

Af de nyere Sprog begyndte navnlig Fransk at finde Dyrkere. For Sprogets Skyld sendte Adelen almindelig sine Sønner til Frankrig, hvor ogsaa andre studerende søgte hen. Professor Hans Mogensen, der siden blev Biskop i Trondhjem, omtales som dygtig i det franske Sprog. I den lærde Henrik Rantzovs Familie havde man endog en fransk Sprogmeister til Sønnerne³⁾. Den franske Gesandt

¹⁾ Krabbe, Die Universität Rostock, S. 547—9. 605. 731. 735. Jfr. Eichhorn, Geschichte der Literatur. III, 1, 279.

²⁾ Det første Skrift af nogen dansk Mand angaaende det hebraiske Sprog er Jacobi Wilhelmi Nestuædensis Dani Elementale Hebraicum ea præcipue complectens, quæ ad facultatem et rationem recte legendi Ebraica faciunt. Witeb. 1569. 8. Skriften handler blot om Lydlæren og er igrunden kun en hebraisk Abc.

³⁾ Antoine Cause, der 1570 udgav en fransk Grammatik (tilegnet de unge Rantzover). I anden Udgave af denne Grammatica Gallica,

Charles de Danzey, der i mange Aar opholdt sig her i Landet, stod i det fortroligste Forhold til flere af Universitetets Professorer. Imidlertid var der endnu ikke Tale om, at den høje Skole som saadan kunde paatage sig at meddele nogen Vejledning i Fransk ligesaa lidt som i noget andet levende Sprog.

Angaaende det mathematiske Studium ved Universitetet ere Efterretningerne kun faa; vi have dog Grund til at antage, at det ikke ganske er blevet forsømt. Som baade før og siden gik man stadig ud fra Evklid og forklarede hans Bøger for Studenterne, hvoraf dog de færreste vare tilbøjelige til dybere mathematiske Studier¹⁾. Af den Maade, hvorpaa den mathematiske Professor Anders Pedersen Kjøge fjernedes fra sin Post ved Universitetet 1578, faar man den Forestilling, at han just ikke har været nogen meget fremragende Lærer i dette Fag. Et lille, nu tabt, mathematisk Skrift, som han udgav, roses dog af en af hans Efterfølgere i temmelig høje Toner²⁾. Kjøges Eftermand i den mathematiske Profession var Jørgen Dybvad,

---

1586, som er tilegnet Hertugerne Frederik og Filip af Gottorp, findes en Skrivelse, dat. Køln 1 Jan. 1575 fra Antonius Causius til Martinus Barnecouius nobilis Danus, hvori Joannes og Canutus Rhut omtales og hilses. I Bibl. Molen. p. 413 anføres: Ant. Caucii Gramm. lat. edita auspiciis Friderici II. Danorum Regis, Antverp. 1581. 8; men jeg har ikke fundet denne Bog.

¹⁾ I Bibl. Lymviciana fandtes *Arithmeticae Evclidæ liber I. per Joh. Sthen. Viteb. 1564*. (Bogen savnes nu i vore Bibliotheker); man kunde formode, at Udgiveren var den navnlig som Psalmedigter og dramatisk Forfatter senere bekendte Hans Christensen Sthen, skjønt han 1564 rigtignok kun var 20 Aar gammel.

²⁾ Matthias Anchersen omtaler i sin *Oratio de Mathematicis Danicis* (Dän. Bibl. VIII, 706) Anders Kjøge som *non obtorto collo tractum ad ea (scilicet mathematica) studia, quibus deditissimum eum arguunt eximia illa de quatuor anni partibus specimina, omni eruditionis genere refertissima*.

der jo er mest bekendt som Theolog, men dog ogsaa udgav adskillige geometriske og astronomiske Skrifter, deriblandt en kort Kommentar over Copernicus's 2den Bog, — en Kommentar, der efter Forfatterens Paastand (paa Titelbladet) indeholder et ufejlbarligt Bevis for Rigtigheden af Copernicus's Lære om den første Bevægelse. Den praktiske Regning fik et godt Hjælpemiddel ved et Skrift, der vel ikke udgik fra Universitetet, men hvortil dog enkelte af Professorerne havde ydet Hjælp, nemlig «en ny Regnekunstes Bog, baade paa Linier og med Sifre, udi helt og brødet Tal, med skjøne og nyttige Regler og Exempler, af adskillige latinske, tyske og danske Regnebøger uddragne og tilsammenskrevne, og lempet efter denne Tids Mynt, Maader, Maal og Vægt her udi Danmark, ved Hans Lang, Lector udi Odense» (Kbhvn 1576). Forfatteren omtaler udførlig i Fortalen Regnekunstens Ypperlighed og siger: «Af denne min Hu og Vilje til denne Kunst have mine Venner Claus Føerd og Baltzer Kaus, Borgere og Bogførere udi Kjøbenhavn, taget Aarsag at begjære af mig, at jeg vilde foretage mig sal. Anders Tygesøns Regnebog at overse og, hvor Behov gjordes og muligt var, rette og forbedre. Det har jeg beviliget dem, og min Ubekvemhed og Fejl herudi, fremfor andre, ikke saa meget anset som nogle mine kjære Skolemestere i Kjøbenhavns Universitet deres Raad og Fortrøstning om Hjælp og Bistand herudi, dernæst forbenævnte mine Venners Begjæring og Redebønhed til at forfremme denne Kunst».

---

1) Commentarii breves in secundum librum Copernici, in quibus argumentis infallibilibus demonstratur veritas doctrinæ de primo motu, et ostenditur tabularum compositio. Autore M. Georgio Christophoro Dibvadio. Witeb. 1569. 8. Dybvads andre matematiske Skrifter omtales i Danske Mag. 4 R. II, 106. 108—9.

Mere end nogen anden bidrog Tyge Brahe til at give det matematiske og astronomiske Studium et hidtil ukjendt Opsving hertilands, og man behøver kun at kjende lidt til hans Brevvexling og Skrifter for at se, at hans Indflydelse strakte sig langt ud over Fædrelandets Grændser¹⁾. Vi have tidligere omtalt den astronomiske Forelæsning, som Tyge Brahe holdt ved Universitetet, her have vi da nærmest kun at gjøre opmærksom paa, at efterat han havde fæstet Bo paa Hven, søgte ikke faa Studenter, naar de i Kjøbenhavn havde lagt Grunden til deres matematiske og astronomiske Studier, over til Uranienborg forat fortsætte dem under den berømte Videnskabsmands Vejledning. Og det var saa langt fra, at der blev lagt dem Hindringer ivejen i saa Henseende, at vi endog finde Exempel paa, at det efter Tyge Brahes Forbøn blev tilladt en Student under sit Ophold paa Hven at nyde det saakaldte Stipendium Regium, skjønt det ellers var bestemt til Udenlandsrejser²⁾. Fra vort Stade maa vi dog beklage, at den store Astronom anvendte en Del af sin Tid og Flid paa astrologiske Granskninger, der vistnok mere bidrog til at befæste Overtroen end til at fremme Videnskaben. Sligt var imidlertid ikke noget nyt. I Universitetsfundatsen var der bestemt, at de medicinske Professorer undertiden skulde læse over Astrologi; dog føjes der til: «en Kristen bør ikke befatle sig med det deri, som er overtroisk, hvilket efter vor Mening alene har været Aarsag til, at nogle Kirkelærere have skrevet mod Matematikerne, om de end i Stridens Hidsighed og af Iver forat gjendrive en hedensk Vildfarelse

¹⁾ Matthias Anchersen anfører et Vidnesbyrd om, at Tyge Brahes Navn og System var bekjendt selv blandt Tyrkerne og Araberne (Dän. Bibl. VIII, 707).

²⁾ Se Tillæg, Nr. 231.

undertiden have taget Munden vel fuld og ere komne til at angribe Videnskaberne i det hele, som vi dog vide ere Guds Gaver. En gudfrygtig, forstandig og lærd Læsemester vil lettelig kunne skjønne, hvormeget af Astrologien der bør medtages; thi det er ikke Mening, at overtroiske Fabler skulle stadfæstes¹⁾). Det er dog neppe tvivlsomt, at Mænd af Faget nu vilde erklære selv de astrologiske «judicia», som Fundatsen anviser som passende Gjenstande for Forelæsninger, for — overtroiske Fabler. Peder Palladius havde i sin Inddeling af Filosofien indrømmet Astrologien en egen Plads som Underafdeling under hvad han kaldte Physiologica eller Physica specialis, medens han derimod opstillede Astronomien som en Del af Mathematikken²⁾. Vi mindes ogsaa, at Christian III havde været gunstig stemt for Astrologien³⁾. Men Tyge Brahe bragte dog vistnok denne «Kunst» til en Anseelse, som den ikke før havde haft hertillands og som den sikkerlig ikke for- tjente. Naar den som medicinsk Professor siden berømte Johannes Pratensis 1566 udgav et «Prognosticon astrologicum», der af Matthias Ancheren betegnes som et meget smukt Arbejde⁴⁾, saa tilkommer dog hverken Æren eller Skammen derfor Tyge Brahe; derimod er det rimeligt nok, at han har haft Indflydelse paa det af hans Discipel Elias Olsen Morsing udgivne «Diarium astrologicum» for Aaret

¹⁾ Cragii Ann., Addit. p. 104.

²⁾ Om Astronomien siger Palladius: «Astronomia est de Astrorum mensura, hoc est, de corporum cælestium magnitudinibus et motibus inquirendis scientia». Astrologien bestemmes paa følgende Maade: «inquirat causas efficientes remotas et vniuersales actionum, motuum et mutationum in corporibus» (Formula visitationis provincialis. Bl. E i og E iij).

³⁾ Se 1ste Del, S. 319.

⁴⁾ Dän. Bibl. VIII, 706. Selve Skriftet er nu tabt.

1586, der udkom fra det Bogtrykkeri, som Tyge Brahe havde anlagt paa Uranienborg¹⁾), ligesom ogsaa at denne blandt sine Venner i Rostok og andensteds en Tid har søgt at vinde Proselyter for sine astrologiske Antagelser²⁾). Det er dog kjendeligt, at Tyge Brahe efterhaanden mere fjernede sig fra Astrologien, idet han erkjendte, at den ikke hvilede paa noget fast videnskabeligt Grundlag, og at han vendte alle sine Kræfter til den egentlige Astronomi. Betegnende for hans senere Standpunkt er navnlig et Brev, han den 7de December 1587 skrev til sin Frænde Henrik Below, der paa Hertugen af Meklenborgs Vegne havde henvendt sig til og æsket af ham hans Betænkning angaaende tvende uoverensstemmende Prognostica for Aaret 1588. Heri erklærede han nemlig, at han kun satte liden Pris paa Astrologien og nødig indlod sig paa den, fordi han havde erkjendt dens Upaalidelighed. Rigtignok maatte han aarlig forfatte et Prognosticon til Frederik II, men han gjorde det kun efter Kongens udtrykkelige Forlangende.

¹⁾ Fortalen, der er rettet til den unge Prinds Christian (IV), indeholder bl. a. Bemærkninger om Christian III's Interesse for Astronomien. Som Bevis herpaa anfører Forfatteren: *•magnificum illud Automatum motuum cælestium, magnis impensis illius jussu confectum, quod etiamnum in Regia Hafniensi conservatur, cujus attentata inspectione optimus ille rex, ingravescente jam ætate, sæpenumero sese ab aliis curis, per aliquot horas continuas, recreare solitus erat. Simile quoddam, licet magnitudine dispar, Moscorum magno Duci eximii muneris loco misit, quod Barbarus iste cyclopico suo judicio contemnens repudiavit, quo nomine a celeberrimo nostri ævi Philosopho Petro Ramo in scholis suis Mathematicis non immerito taxatur, velut Celsitudinis Tuæ Avus (Chr. III) ab eodem ob artis hujus amorem dignis elogiis commendatur.* Hvad her er meddelt, kan tjene til noget at berigtige Bemærkningen i 1ste Del S. 296 Not., hvor der ikke er gjort Skilsmisse imellem de to forskjellige Automata; det var nok det største af dem, som senere kom i Universitetets Eje.

²⁾ Se Krabbe, Die Universität Rostock, S. 705.

Selv plejede han aldrig at købe eller læse andres Arbejder af den Art for ikke til Unytte at spilde sin Tid¹).

Selv om vi imidlertid indrømme, at Tyge Brahe i en og anden Henseende var hildet i Vildfarelser, ere hans videnskabelige Fortjenester dog saa store, at de til ingen Tid ville fordunkles. Det er som bekendt hans omhyggelige astronomiske Iagttagelser, der have grundet hans uforgjængelige Berømmelse; «thi» — vi lade her Astronomen Bugge tale — «han bestemte 777 Fixstjerners Steder; han undersøgte Solens, Planeternes og i Besønderlighed Maanens Bevægelser, Diameter og Paralaxis; han fandt den tredie Ujevnhed ved Maanens Bevægelse, hvilken kaldes Variationen, samt at Maanens banede Stilling imod Ekliptika eller dens Inklination er foranderlig; han opdagede den astronomiske Refraktion; han beviste allerførst, at Kometerne ej vare Luftsyn, som man efter den aristoteliske Naturlære almindelig antog, men at de vare længere borte end Maanen og Solen, og følgelig Himmellegerer²»). Ikke

¹) Lisch, Tycho Brahe und seine Verhältnisse zu Meklenburg (Særtryk af Meklenburg. Jahrbücher). I Brevet til H. Below ytrer T. Brahe bl. a.: «Wiewoll ich in die Astrologische Sachen, welche bedeutung aus dem gestirn herholen vnd weissagunge tractiren, mich nicht gern einlasse, dieweil darauß nicht vhill zu bawen ist, sondern allein die Astronomiam, welche den wunderlichen lauff des gestirns erforschett, in euen gewissen und rechtmessigen ordnung zu bringen mich etzliche Jhar her bemuhet, dan darahn kan durch rechtgeschaffene Instrumenten nach Geometrisch vnd Arithmetisch grundt vnd gewisheit die eigentliche wahrheitt durch langwirigen fleiss vnd arbeit gefunden werden, so habe ich doch nach ihrer Furstlicher gnaden begerung beide Prognostica, die du mihr zuschickest, (die ich doch nicht, wie du gemeinet hast, zuvor gehatt habe, dan ich niemals pflege solche practiceu weder zu kauffen, noch zu lesen, ne bonas horas male colloce) durchgesehen» (etc.).

²) Bugge, Hist. Efterretn. om Kjøbenhavns Observatorium og dets Astronomer (i Badens Univ. Journal. I, 151).

mindst Vægt lægge vi desuden derpaa, at han hos mange unge Mænd her i vort Fædreland vakte en videnskabelig Begejstring, der neppe blev uden Betydning for den Iver og Grundighed, hvormed Naturvidenskaben blev dyrket hos os i det følgende Aarhundrede. Tyge Brahes Navn kan derfor ingenlunde forbigaaes i vor Højskoles Historie, selv om han ikke beklædte nogen Lærerpost ved samme, thi faa Mænd have i deres Tid udøvet saa stor Indflydelse paa den videnskabelige Retning som han.

Om den fysiske Undervisning ved Københavns Universitet er der ikke meget at sige i dette Tidsrum. Mester Klavs Lavritsen Skavbo beklædte Professoratet i denne Videnskab næsten i hele Frederik II's Regjeringstid, og hørte, saavidt vi kunne skjønne, ganske til den gamle Skole. Det er vistnok ham, som Anders Krag omtaler, naar han paa en saa ublid Maade skildrer de fysiske Disputationer, der havde fundet Sted, medens han studerede i Kjøbenhavn¹⁾. Naar vi sige, at Skavbo tilhørte den gamle Skole, da forstaa vi derved den fra Middelalderen overleverede Methode, som Frants Baco senere saa skarpt drog tilfelts imod: man læste i Bøgerne, hvad de gamle Autores havde skrevet om Planter, Stene, Dyr osv., og man fortolkede deres Beretninger, saa godt man kunde; men med egne Øjne at undersøge disse Naturgjenstande faldt ingen ind; man tyggede stadig Drøv paa det gamle, det som Aristoteles og Plinius havde skrevet, og man havde ikke Øje for det ny, som laa lige for Haanden. Mangen Gang tabte desuden de fysiske Undersøgelser sig i metafysiske Betragtninger, som ofte ikke gav andet Udbytte end at bibringe de studerende den Indbildning, at de besad en

---

¹⁾ Se foran, S. 304.

dybere Indsigt i Ting, angaaende hvilke de maaske endnu savnede de elementære Forkundskaber. Saaledes omtrent stod det til med Naturvidenskabernes Dyrkelse hos os paa hin Tid; men der var Tegn, der tydede paa, at en ny Retning var i Frembrud. Navnlig begyndte der paa Kemiens Omraade selvstændige Granskninger, der for Tiden vistnok vare af mindre Betydning, for saa vidt man tager Hensyn til de praktiske Resultater, men som dog havde deres store Vigtighed derved, at de førte ind paa en alvorlig Beskjæftigelse med de virkelige Naturgjenstande. Ville vi forøvrigt gjøre Bekjendtskab med en af Tidens Fremskridtsmænd, da er den ovennævnte Anders Krag vistnok den mærkeligste. Hans Ytringer i «*Lavrea Apollinaris*» (1586) om det fysiske Erkjendelsesprincip ere virkelig paafaldende for hin Tid¹⁾, og den Fordomsfrihed, hvormed han udtaler sig om forskellige Naturfænomener, der dengang og senere vare Gjenstand for megen Overtro — saasom Lygtemænd, Stjerne-skud, Ekko, Torden, alle Slags Sandsebedrag, naturlig Magi osv. — maa unegtelig vække Forundring. Han søger nemlig at hævde, at alt sligt har sin naturlige Grund, og at det kun er Uvidenheden, der tilskriver det en overnaturlig

---

¹⁾ *Lavrea Apoll.* p. 267: «*Omnis nostra cognitio a sensibus, tanquam intermediis inter intellectum et res externas percipiendas nunciis initium sumit: sine quibus, si quid in mentem venerit, nequiquam judicandum erit firmum, verum, necessarium. Hisce si dolus struatur et insidiæ, aut ii negligentius officio fungantur suo, cognitio nostra vana est, nec in earum rerum quæ sensibus observantur, aut quas expetimus, perfectam cognitionem pervenimus. Sed ad inanem et stultam admirationem, tanquam ad Sirenium cantus, prompte dilabimur et adhærescimus. Hinc itaque fundamentum est cognitionis. Hinc omnis erroris initium et fons peti præcipue debet: admirationisque vocabulum inane est figmentum.*» Ved «*admiratio*» betegner Krag den tomme Forundring, der bliver staaende ved de ydre Fænomener uden at undersøge deres Aarsag.

Aarsag. Den Forestilling, at hvad man ikke strax selv kunde forstaa eller indse Oprindelsen til, maatte bero paa Trolddomskunster, imødegaar han skarpt, og forsvarer saaledes Kemien og Astrologien mod de Angreb, der sædvanlig gjordes paa samme¹⁾. — Naar man forøvrigt i senere Tider har fældet en stræng Dom over den overtroiske Opfattelse, hin Tid havde af forskjellige Naturfænomener, navnlig Kometer og andre Luftsyn — flere af Professorerne, som Iver Bertelsen, Jørgen Dybvad o. a., have givet Bidrag til en saadan Udtydning af disse Tegn — saa kan det dog bemærkes, at saa overtroisk og urimeligt det end er, naar slige Naturfænomener udlægges som Forbud paa politiske Begivenheder, Kongers Dødsfald, Krige o. dsl., saa vilde dog maaske netop vor Tids omhyggeligere Iagttagelser kunne oplyse, at det ikke var saa ganske hen i Vejret, naar man antog, at f. Ex. Kometer undertiden kunde indvirke forstyrrende paa Jordens Atmosfære og saaledes udøve en skadelig Indflydelse paa den almindelige Sundhedstilstand, og paa den Maade virkelig være Forbud paa Pest og anden Landfarsot²⁾.

¹⁾ Lavrea Apoll. p. 273: •Chymia et Astrologia communi iudicio condemnantur, et calumniarum plavstris onerantur: quod ab iis aliquæ profiscantur actiones, consvetudinem communem excedentes et quandam divinitatem representantes. Appellantur qui iis invigilant magi, venefici, seductores, contemptores religionum, et qui Deo et diabolo omnem adimere potestatem meditentur. Sola ignorantia et vita deses in cavssa est. Sic enim homines stupidi, fastuosi, otiosi animo suo ratiocinantur stupido: Ego non possum mei ingenii acie (quod iudico perspicacissimum) cernere, nullis possum Syllogismis et demonstrationibus assequi, quo modo hæc eveniant, avt ab illo homine perficiantur effecta et operationes: ergo vera non sunt, nec alius eò progredietur, nisi malo adjutus genio•.

²⁾ Se herom Mansas interessante Bemærkninger i Molbechs Nordisk Tidsskr. IV, 76 flg.

Medens de Fag, der hørte til det gamle Trivium og Quadrivium, med større eller mindre Flid, men dog idethele med Omhu, behandlede ved Universitetet, savnede andre vigtige filosofiske Fag den Opmærksomhed, som dog med Rette burde tilkomme dem. Endnu stod saaledes den gamle Bestemmelse ved Magt, at Ethikken skulde være en Slags Appendix til Mathematikken¹⁾. Dog var der intet ivejen for, at andre Professorer end den matematiske lejlighedsvis kunde beskæftige sig med dette Fag. Det maatte især ligge nær for Theologerne. Og Niels Hemmingsen har da ogsaa, som vi alt tidligere have set, givet meget værdifulde Bidrag ikke blot til den theologiske men ogsaa til den filosofiske Ethik²⁾.

Historien var heller ikke endnu bleven anerkjendt ved Universitetet som et fuldberettiget filosofisk Fag — i Vittenberg blev et historisk Professorat først oprettet i Aaret 1579³⁾, — men det er dog kjendeligt, at man hos os begyndte at henvende større Opmærksomhed paa Historien, end man tidligere havde gjort. Vi skulle saaledes minde om, at der i Lovene for Kommunitetet var bestemt, at der ved Aftensbordet skulde forelæses Stykker af Carions Krøniker (i Melanchtons Bearbejdelse) eller noget andet historisk for Alumnerne⁴⁾. Den Interesse, som flere Mænd udenfor Universitetet, og tildels saadanne, som beklædte høje og indflydelsesrige Stillinger, viste for Historien, og navnlig for Fædrelandets, maatte ogsaa bidrage til at henlede Professorernes Opmærksomhed paa denne Egn af Videnskaben, som de hidtil havde forsømt. Det kunde saaledes ikke

¹⁾ Se 1ste Del, S. 85.

²⁾ Se foran, S. 27—9.

³⁾ Grohmann, Annal. der Universität zu Wittenberg. I, 119—20.

⁴⁾ Beckman, Communitatis Reg. Havn. Historia, p. 18.

være dem ubekjendt, at D. David Chytræus i Rostok med Flid samlede Bidrag til Danmarks Historie, saa meget mere, som han jevnlig henvendte sig til Mænd her i Landet om Bidrag¹⁾. I Aaret 1585 modtog Professorerne en Opfordring fra Gert Rantzov, Lensmand paa Kronborg og Søn af den bekjendte lærde Henrik Rantzov, om at meddele ham Afskrifter af historiske Dokumenter, der fandtes i Universitetsbibliotheket²⁾. Nogle Aar tidligere vare den kongelige Historieskriver M. Hans Svanings Samlinger og Udarbejdelser ifølge Kongens Befaling blevne overgivne til Professorerne, forat de skulde gennemgaa dem og afgive Erklæring, om de egnede sig til Udgivelse³⁾. Professor Rasmus Lætus havde med ikke ringe Iver syslet med Historien, især Fædrelandets, og hans Skrifter havde uden tvivl bidraget ikke saa lidt til at udbrede baade Kjendskab til den og Interesse for den. Imidlertid fik Universitetet dog først et Aarstid efter Frederik II's Død en Lærerstol i Historien; men dette var neppe dengang sket, hvis ikke Øjnene allerede tidligere vare blevne aabnede for Fagets Betydning.

I det medicinske Studium var vel allerede i forrige Tidsrum foregaaet det Omslag, at man havde forladt de arabiske Læger, Rhazes og Avicenna, som anbefaledes i Universitetsfundatsen, for udelukkende eller fortrinnsvis at slutte sig til Oldtidens berømte Mestere i Lægekunsten, Hippokrates og Galen. D. Jakob Bording, som ved Tidsrummets Begyndelse var Professor i Medicinen, repræsen-

¹⁾ Dav. Chytræi Epistolæ, p. 548—9. 609—10. 610—15. 688—9. 757. 836 o. fl. St.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 237.

³⁾ Se mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reform. S. 94—5.

terede i sin Videnskab den galeniske Retning og gjorde det med fremragende Dygtighed. Allerede i Rostok, hvor han tidligere havde haft sin Virkekreds, havde han bidraget saare meget til at hæve det medicinske Studium. I Kjøbenhavn fortsatte han denne sin gavnlige Virksomhed saa meget, som hans Stilling som kongelig Livlæge tillod det. Han førtolkede med stor Lærdom Galens Skrifter, hvis praktiske Indhold han med Held forstod at gjøre anvendeligt. Navnlig læste han over Fysiologi, Therapi og Pathologi; og disse Forelæsninger bleve omtrent 30 Aar efter hans Død udgivne af hans dygtige Discipel Professor Levinus Battus i Rostok, der tilegnede Kjøbenhavns Universitet Værket¹⁾. Bording kom saaledes endnu engang til at udøve Indflydelse paa det medicinske Studium ved vor Højskole.

Ligesom der paa de fleste andre Felter indtraadte en betydelig Forbedring i Tilstanden, efterat Landet havde faaet Ro efter Syvaarskrigens Forstyrrelse, saaledes er dette ogsaa kjendeligt med Hensyn til Medicinalvæsenet. Der ansattes nu flere dygtige Provindslæger²⁾, Apotheker oprettedes i flere Byer, som ikke tidligere havde haft saadanne³⁾, og Universitetet, som i adskillige Aar kun havde

¹⁾ Se 1ste Del, S. 649. Samt Tillæg, Nr. 222. 273.

²⁾ Saaledes fik D. Hans Paludan den 5te Decb. 1571 Bestalling som Medicus i Viborg (Herholdt og Mansa, Saml. til den danske Medicinalhist. S. 29—33. 103—4). D. Hans Lavritsen Amerinus fik 1583 en lignende Ansættelse i Ribe (Hegelunds Kalender). D. Johan Warwich nedsatte sig 1577 som praktiserende Læge i Malmø (se foran S. 176 Not.). I Odense var den gamle D. Cornelius v. Hamsfort Læge og Apotheker († 1580), og han efterfulgtes af sin Son af samme Navn.

³⁾ Den 16de Febr. 1573 fik en vis Philippus Hanchendell kgl. Tilladelse til at oprette et Apothek i Viborg. (Udkast i Geh.-Ark. topograf. Saml., Viborg Nr. 31); men da han ikke fik Apotheket

haft een medicinsk Professor, fik fra 1571 af atter tvende Lærere i dette Fag, og det dygtige danske Mænd. Da Kongen nu ogsaa lønnede tvende særlige Livlæger¹⁾, bleve Professorerne ikke mere besværede med dette Hverv, som tidligere saa ofte havde bortkaldt dem fra deres Forelæsninger. Derimod steg deres private Praxis i ikke ringe Grad, noget der vidner om, at flere især blandt Adelen nu havde faaet Øje for dygtige Lægers Betydning. Ganske vist gav dette Anledning til, at de oftere, endog paa længere Tid, fjernedes fra deres egentlige Embedsvirksomhed²⁾; men det var dog et godt Fremskridt, at de medicinske Professorer ikke vare blotte Theoretikere, medens den prak-

•fuldrevet», overførtes Bevillingen 1577 paa D. Hans Paludan (Herholdt, Archiv for Lægevid. Hist. S. 69—71). Der var paa den Tid intet andet Apothek i Nørrejylland. Den 16de Juli 1581 fik Peither Pester kgl. Tilladelse til at oprette et Apothek i Helsingør, hvor der hidtil intet havde været (Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet. III, Tillæg, S. 64—5). I Kjøbenhavn oprettedes i Slutningen af Frederik II's Tid et nyt Apothek foruden det, der fra tidligere Tid bestod der (Nyt hist. Tidsskrift I, 248). I Kolding oprettedes vistnok ogsaa ved samme Tid et Apothek, ialfald omtales det 1603, at Apothekeren der var død. Ved Frederik II's Regjerings-tiltrædelse bestod der kun Apotheker i Kjøbenhavn (Villum Uno), Odense (Cornelius v. Hamsfort) og Haderslev (Antonius Batte).

¹⁾ I Herholdts og Mansas Saml. til den danske Medicinalhist. S. 9 flg. findes Oplysninger om Livlægerne i Frederik II's Tid; men Fortegnelsen er ikke fuldstændig. Saaledes savnes D. Adrianus Junius (se Tillæg, Nr. 135), D. Petrus Memmius, der den 10de Jan. 1579 fik Afsked af Frederik II's Tjeneste med Befaling om at tilbagesende sin Bestalling (Ausländ. Registrant). Han var ellers Prof. medic. i Rostok (se Møller, Cimbria litt. II, 550. Westphalen, Monum. ined. III, 1441. Schumacher, Gel. Männer Br. III, 289—91. Krabbe, Die Universität Rostock, S. 707 flg. Bruun, Danske Saml. I, 92). D. Matthias Tipotius (tidligere Livlæge hos Hertug Hans d. æ. i Haderslev) blev 1581 ansat som Livlæge hos Frederik II (hans Forpligtelse som saadan findes i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076 Fol. Jfr. Suhms Saml. I, 3, 146).

²⁾ Se Tillæg, Nr. 244.

tiske Lægekunst overlodes til «kloge» Mænd og Koner eller til ustuderede Bartskjærere. Det er i saa Henseende værd at lægge Mærke til enkelte Ytringer i Skrifter fra hin Tid, der vise, at der var sket et Omslag i Stemningen idetmindste hos de mere forstandige. I «en kort Undervisning om Husholdning», der udkom hos Lavrens Benedicht, læses saaledes følgende Regel: «Er du bleven syg, saa søg en Læge, der ikke alene med Ord, men med Kunst kan læge; fordi uerfarne Læger gjøre ujevne og humpelvorne Kirkegaarde. En ulærd Læge, overflødig Drik og ukogt Spise, de tre Tingester sky, om du est viis». Præsten Niels Arctanders Skrift «Jesu Syrachs aandelige og naturlige Lægedom og Raad forklaret og udlagt» (1586) indeholder bl. a. følgende Bemærkning: «Uforfarne Læger og uforstandige Bartskjærere kunne ikke alene intet hjælpe fattige Folk, men tit og ofte fordærve dem; ja endelig tage Livet af dem. Thi de give sig ud for det, de aldrig have lært. Saadanne ere Manddrabere og Folkemordere for Gud, og Menneskens Pestilens og Forgift, og vare værd, at Øvrigheden skulde lægge Haanden paa dem og straffe dem med tilbørlige Pæn (∴ Straf), eller og i det mindste forbyde dem at bruge deres Haandværk og Lægekunst, efterdi de ikke ere gode derfor¹⁾».

Ville vi have en Forestilling om de medicinske Professorers Virksomhed som saadanne, da yder det Forelæsningsprogram, som D. Hans Frandsen 1579 udstedte, os ret tilfredsstillende Oplysning. Men det fremgaar rigtignok deraf, at Undervisningen i dette Fag var saa tarvelig, at der ikke kunde være Tale om, at nogen kunde komme videre i det medicinske Studium ved Kjøbenhavns Uni-

¹⁾ Molbech, Athene. 1813. S. 409. 429.

versitet end til at lægge den første Grundvold. Frandsen omtaler nemlig, at han vel havde holdt Forelæsninger over Skrifter af Hippokrates og Galen, men desuden havde han anvendt en ikke ringe Del af sin Tid til Forelæsninger over Mathematik og latinsk Poesi, og det uagtet han i omtrent sex Aar var den eneste medicinske Professor, som Universitetet havde. Det nævnte Program indeholdt en Indbydelse til nogle Forelæsninger, han agtede at holde over Galens Skrift om Benbygningen (de ossibus); han erkjendte nemlig, at han tidligere ikke havde fulgt nogen bestemt Plan i sine Forelæsninger; nu vilde han derfor begynde med hvad der maatte anses som Grundlaget i Læren om det menneskelige Legeme, for derfra senere at skride videre til Behandlingen af Læren om Sener, Muskler, Nerver, Kjød og Hud. En kobberstukken Afbildning af den menneskelige Benrad, forfærdiget af Kunstneren Tobias Gemperlin, ledsagede D. Hans Frandsens Udgave af Galens Skrift, «forat det omhandlede Emne ved at fremstilles for Øjet bedre kunde indprentes i Hukommelsen¹⁾». Ved denne lille Bemærkning mindes vi om, hvad der var en Hovedmangel ved den Tids medicinske Studium hertillands, nemlig at der manglede Lejlighed til anatomisk Øvelse. I den Henseende havde heller ikke de tyske Universiteter noget sønderligt Fortrin, thi en Sektion een eller to Gange om Aaret kunde neppe anses som tilstrækkelig, om der skulde læres noget ordentligt, og videre gik ialfald kun meget faa af de medicinske Skoler i Tydskland. I Statutterne for det medicinske Fakultet i Leipzig fra 1543 var saaledes bestemt, at der een Gang om Aaret skulde holdes en Sektion, «saaledes at det menneskelige Legemes Dele og dets

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 214.

indre harmoniske Forbindelse nøjagtig paavistes for de studerende¹⁾». I Vittenberg og andensteds var Forholdet omtrent det samme. Kun Tybingen havde et Fortrin, da den berømte D. Leonhard Fuchs her havde hævet det anatomiske Studium til en forhen ukjendt Anseelse²⁾. I Rostok begyndte man dog ogsaa i det Tidsrum, vi her omhandle, med en større Iver end forhen at beskjæftige sig med anatomiske Undersøgelser af det menneskelige Legeme³⁾. Da D. Anders Christensen, som under sine Studeringer udenlands med Flid havde lagt sig efter Anatomi, i Aaret 1585 blev ansat ved Kjøbenhavns Universitet, var der Udsigt til, at der ogsaa her skulde blive gjort noget mere for denne Gren af Videnskaben. Han tog da ogsaa med Iver fat paa Sagen, men maatte snart igjen afstaa derfra, da den almindelige Mening endnu var saa stærkt derimod, at han stod Fare for at blive udelukket af alt godt Selskab, om han vilde drive sin Plan igjennem⁴⁾. Saaledes blev den af ham tilsigtede Forbedring af det medicinske Studium ved Kjøbenhavns Universitet endnu udskudt en rum Tid, og de danske Læger, som dog ikke kunde undvære anatomiske Kundskaber, maatte søge disse udenlands, især i Frankrig og Italien.

1) Abhandl. der philos. hist. Classe der sächsichen Gesellschaft der Wissenschaft. II, 884.

2) Raumer, Geschichte der Pädagogik. I, 321. Grohmann, Annal. der Universität zu Wittenberg. I, 118. 179—81.

3) Krabbe, Die Universität Rostock, S. 702 flg.

4) Vinding, Acad. Haun. p. 153, siger om ham: «Vir... quod illo ævo rarum, Anatomicis exercitiis deditissimus, quæ cum aliquando in hac Academia in corporis virillis dissectione in usum juventutis et Academiæ splendorem repetere vellet, eo fere rem perduxisset, nisi manum retraxisset, ut a conviviis honestiorum hise minus assvetorum abstinere oportuerit: adeo nauseabant tum nostrorum hominum mores ab utilissima hac Medicinæ parte».

Som en af de mærkeligste Foreteelser i Medicinens Historie maa forøvrigt den paracelsiske Retning betragtes, som ved denne Tid fik talentfulde Tilhængere her i Landet. Theophrastus Paracelsus (født 1493 i Svejts, død 1541 i Saltzburg) var en af sin Tids mærkeligste eller maaske rettere besønderligste Personligheder. Med et i høj Grad genialt Indblik i Naturen og dens hele Organisme forbandt han en theosophisk Mysticisme, der lagde sig som en Taage over hvad han talte og skrev. Han vilde reformere Lægekunsten fra Grunden af, og det lykkedes ham virkelig ogsaa paa mange Punkter at bringe noget nyt frem, der var af blivende Værd. Men ved Siden af geniale Lysglimt ere hans Skrifter fulde af uforstaaelig Ordsqualder og smagløse Overdrivelser. Meget af det meget, han har skrevet, er vistnok uden alt Værd, eller har endog bidraget til at forvirre Hovederne paa hans mindre geniale Eftersnakkere og Beundrere; men han havde dog et saa klart Indblik i Sygdommens inderste Væsen, som neppe nogen før ham, og medens han paa den ene Side med filosofisk Klarsyn paaviste Enheden i hele det store Naturliv og tilbageførte alle de mod Sygdomstilstanden reagerende Kræfter til en eneste, Livskraften, saa indførte han paa den anden Side Brugen af ny Lægemedler, der ere blevne af den største Betydning, navnlig mineralske Midler (Svovl, Salt, Kvægsølv o. a.). Hans Forsøg paa at indføre Brugen af Modersmaalet i Videnskaberne blev for Tiden vel uden Følger, men det var dog en Spaadom om det, der langt senere skulde komme til almindelig Anerkjendelse. Det kunde ikke være andet, end at en Mand, der som Paracelsus haanede alle Autoriteter og roste sig af, at han i mange Aar ikke havde lukket nogen Bog op, og som derhos i saa mange Henseender brød med Fortiden og

kun agtede paa, hvad hans egen Genius indgav ham, — at han maatte have mange Fjender og Modstandere; men han fik ogsaa begejstrede Tilhængere, dog rigtignok mere da han var død, end saalænge han levede¹⁾. Han fortæller selv etsteds i sine Skrifter, at han paa sine vidtløftige Rejser ogsaa havde været i Danmark, hvor han havde staaet i Forbindelse med en fornem, lægekyndig Kvinde, hvorved der vistnok, efter alt at dømme, menes den bekjendte Moder Sigbrit²⁾. Men det varede dog en rum Tid efter Paracelsus's Død, inden hans Grundsætninger vandt Indgang hos nogen Læge her i Landet. Det skete først i det Tidsrum, vi her omhandle. Det var de to danske Læger Johannes Pratensis og Peder Sørensen, der under deres Studeringer ved fremmede Højskoler i Begyndelsen af Frederik II's Tid først stiftede Bekjendtskab med Paracelsus's Læresætninger og sluttede sig til dem. Da man imidlertid herhjemme ingenlunde var gunstig stemt for disse Nyheder, maatte Pratensis, inden han 1571 fik Ansættelse som Professor ved Kjøbenhavns Universitet, forpligte sig til ikke at foredrage de paracelsiske Lærdomme, men, som Skik hidtil havde været, holde sig til

---

¹⁾ Om Paracelsus er der en hel Litteratur. Jeg har fornemmelig benyttet Isensee, *Geschichte der Medicin*. I, 234 flg. Haeser, *Lehrbuch d. Geschichte d. Medicin*. S. 396 flg., og Wunderlich, *Geschichte der Medicin*, S. 85 flg. I vor Litteratur er der en egen Monografi om Paracelsus, nemlig: A. F. Bremer, *Dissertationes de vita et opinionibus Theophrasti Paracelsi*. Part. I—II. Havn. 1836.

²⁾ Gram har i *Kbhvnske Selskabs Skr.* IV, 243 flg. leveret en Afhandling, om Paracelsus har været nogen Tid i Kjøbenhavn. I Isensee's ovennævnte Skrift (I, 236) bemærkes, at Paracelsus, efterat have været her i Landet, als dänischer Wundarzt Neapel und die Niederlande durchstreifte.

Hippokrates og Galen¹⁾. Peder Sørensen, der blev kongelig Livlæge, fik derimod, saavidt vides, ikke nogen saadan Klemme paa sig, og han er da ogsaa Paracelsismens mest bekendte Repræsentant hertilands. I sin «*Idea medicinæ philosophicæ*» (Basileæ 1571) søgte han paa sin Maade at fremstille Paracelsus's System og videre at udføre flere af hans Grundtanker. Dommen over dette Forsøg er imidlertid falden meget forskjellig ud; thi medens flere ansete Læger, der tildels hyldede samme Retning, i ældre Tid have lovpriist hint Værk i de højeste Toner, saa er man nu saa temmelig enig om helt eller tildels at bryde Staven derover som et Værk, der ved Siden af en meningsløs Mystik kun indeholder enkelte ret gode almindelige Tanker²⁾. Blandt andre Domme fortjener dog især den at kjendes, som udtaltes af den skarpsindige Frants Baco af Verulam, den nyere Naturgranskning's Fader. Efter nemlig at have fældet en meget stræng Dom over Paracelsus, som han i Hovedsagen anser for en fuldkommen Charlatan, om han end erkjender enkelte rigtige Tanker hos ham, fejler Baco til: «Af alle dine Tilhængere, Paracelsus, misunder jeg dig alene Peder Sørensen, en Mand, der er altfor god til at blive hængende i dine naragtige Paafund. Men du, Paracelsus, skylder ham overordentlig meget; thi hvad du paa en asensagtig Maade plejede at udskryde, det har han forvandlet til vellydende Sang og med beundringsværdig Kunst forlenet det Ynde og harmonisk Velklang, og dine afskyelige Løgne har han omdannet til ret tiltalende Fabler. Men dig, Peder Sørensen, tilgiver jeg, at du kjed af Sofisternes Lærdomme, der ikke blot have

1) Se foran, S. 116.

2) Haeser a. Skr. S. 419. Wunderlich a. Skr. S. 95.

mistet al virkende Kraft, men aabenbar ligge i de sidste Trækninger, har søgt en anden Støtte for vore forfaldne Sager. Og da nu hine paracelsiske Lærdomme tilbød sig og anbefalede sig ved glimrende Tilsagn og mystiske Andtynninger, kan man egentlig ikke undre sig over, at du i din Uvilje søgte Oprejsning i dem. Men kun da har du truffet det rette, naar du vender dig fra løse Tankeexperimente til Naturens Love, der ville gjøre Kunsten kort og Livet langt for dig¹⁾».

I England synes overhovedet D. Peder Sørensen Fremstilling af «den filosofiske Medicin» at have vakt megen Opmærksomhed²⁾. Herhjemme fandt han derimod Modstand³⁾, og da hans Hofstilling, der krævede idelige Rejser, desuden lagde ham Vanskeligheder iveau for en større litterær Virksomhed og for de fornødne Experimente, saa lykkedes det ham ikke at bevirke nogen gennemgribende Forandring i den lægevidenskabelige Praxis eller i det medicinske Studium. En blivende Frugt af den paracelsiske Retning, selv hvor den idethele ikke vandt Indgang, var det dog, at man i den følgende Tid blev mindre betænkelig ved at løsrive sig fra de gamle Autoriteter, hvis Lærdomme hidtil havde gjældt som Trosartikler, og mere tilbøjelig til at se med egne Øjne og at tage Erfaringen til Læremester;

---

¹⁾ Fr. Baco, Opera omnia. Hafn. 1694, p. 740 (ovenfor noget forkortet).

²⁾ Se hans Biografi i det følgende.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 181. Naar Prof. Hans Slingerup i Oratio funebris de vita et obitu Nic. Kaasii Bl. B. 4, skildrer de Afveje, Videnskaben var kommen ind paa, saa siger han bl. a.: «Quis ignorat, a medicis, barbaros quosdam recentiores antiquis Græcis aut Arabum Medicorum nonnullis antepositos?» Det kan vel neppe være tvivlsomt, at der her sigtes til Paracelsus's Tilhængere.

og derved var allerede meget vundet, det var Betingelsen for al senere selvstændig Fremskriden¹⁾).

Den Vejledning, Universitetet kunde yde med Hensyn til Studiet af Retsvidenskaben var endnu meget utilfredsstillende. Der var kun een Lærer i dette Fag, og det, ialfald i den største Del af Tidsrummet, en saadan, som var ubekendt med den danske Ret, nemlig Nederländeren D. Albert Knoppert. Vel mulig, at denne har været en dygtig romersk Jurist — vi kunne dog ikke bestemt godtgjøre det, da de faa Smaaskrifter, der tillægges ham, nu ere tabte — men ved et dansk Universitet trængte man dog til mere. Desuden benyttedes han jevnlig i diplomatiske Hverv og Sendelser, der fjernede ham fra hans akademiske Virksomhed²⁾. Heldigt var det under disse Forhold, at Universitetet dog havde en Mand af saa alsidig Dygtighed som Hemmingsen, der ved sine Skrifter om Naturretten og Ægteskabsretten gjorde Fyldest trods nogen af de juridiske Professorer, Universitetet havde i hele det

- ¹⁾ Her kan saaledes mindes om nogle Ytringer af Anders Krag i hans *Lavrea Apollinaris* p. 183: «Non in philosophia et Medicina ut in legum doctrina Justiniani, Bartholi etc. regnabit et valebit autoritas, præjudicium et interpretatio. Non tam quid Hippocrates, Galenus, Plato, Aristoteles suo cerebro genuerunt, quam quid veritas adnitas et patitur, in disputationem nostram veniet et suo fruatur pretio et honore». Andensteds (p. 195) i samme Skrift siger han om et vanskeligt filosofisk Problem: «De hac re obscura, non tam ingenii acie, quam observatione, judicium faciendum est».
- ²⁾ Se 1ste. Del, S. 626 (jfr. Tillæg, Nr. 125). Den 30 Oktober 1566 skrev Frederik II til «det hjemladne Raad paa Kjøbenhavns Slot», at naar de «førde» Hansestædernes Udsendinge og dem høre, skulde de tilkalde D. Albert Knoppert, «saa at han er hos eder tilstede, naar I samme fremmede hørendes vorder» (Orig. i Kgl. Bibl., Breve til Adelens Hist. Fasc. 35). 1569 deltog han i Forhandlingerne om Slesvigs Stilling til Riget, paa Herredagen i Odense (Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 230).

16de Aarhundrede¹⁾. Knopperts Eftermand, Flensborgeren D. Klavs Theophilus, der dog først blev ånsat, efterat den juridiske Lærerstol havde staaet ledig i over fire Aar, synes at have været besjælet af en priselig Iver for at drage de studerende til sine Forelæsninger; men om det lykkedes ham at samle en større Tilhørerkreds, skulle vi ikke kunne sige²⁾. Overhovedet mærke vi kun lidet til egentlige juridiske Studenter, og de faa, vi høre noget om, søgte at uddanne sig ved fremmede Højskoler³⁾. Det er ogsaa ret betegnende, at da de fire kongelige Stipendiær oprettedes 1569, blev de tre af dem bestemte for Theologer, og det

¹⁾ Se foran, S. 28—30. 126.

²⁾ Theophilus indbød paa Vers Studenterne til at høre sine Forelæsninger. Som en Prøve kan følgende hidsættes:

Ad Juris et honestarum Artium Studiosos Adolescentes.
In prælectionem Arboris consanguinitatis et affinitatis.

Sat dedimus pigræ, studiosa corona, quieti,

Sat ferijs indulsumus,

Tempus adest studijs, quo rursus, vt ante vacemus

Arcem petentes Palladis.

Non decet Aoniæ socios languere cohortis

Nec segne ducere ocium,

Cras ergo octauam cum lux aduexerit horam,

Fauente sacro numine,

Ordiam in solita tunc enucleare cathedra

Cognitionis arborem.

Quisquis es et studijs nomenque fidemque dedisti

Scientiæ cupidine:

Fac subeas nostrum pede non remorante lyceum

Et tecta Musis condita:

Hic capies dulces frondente sub arbore fructus,

Fructus salubres pectore.

³⁾ Den ovenfor S. 276 Not. 3 omtalte Philippus Suindern, der nød Understøttelse af det kgl. Rentekammer til sine Studeringer udenlands, studerede i Heidelberg Retsvidenskaben under Hugo Donellus, men døde allerede i Marts 1579 (Schumacher, Gel. Männer Briefe III, 169).

ene for en Mediciner; men om Jurister er der ikke Tale. Følgen heraf var, at Regjeringen stadig maatte søge sine juridiske Konsulender udenlands, hvilket vel neppe altid var til Gavn for Statstjenesten¹⁾.

Med Hensyn til de juridiske Forelæsninger kunne vi med Sikkerhed antage, at man endnu fulgte den Anvisning, som Universitetsordinansen af 1539 meddelte i saa Henseende. Det kan saaledes bemærkes, at «Arbor consanguinitatis et affinitatis» var et stadigt Forelæsningssemne. Og det er sandsynligt, at den Anvisning, Melanchton 1540 havde givet til Behandlingen af dette Emne, i Hovedsagen er bleven fulgt. Endvidere læstes der stadig over Romerrettens «Institutiones». Det var kun undtagelsesvis, at der ogsaa læstes over andre Dele af samme Ret eller over udvalgte Emner hentede fra andre Retskilder, som da D. Klavs Theophilus til Brug ved sine Forelæsninger 1584 udgav en Samling Lovregler hentede fra Pandacterne, til- ligemed nogle Retsregler hentede fra den kanoniske Ret, samt endelig nogle Aktstykker henhørende til den akademiske Ret, om vi maa anvende denne Benævnelse paa Bestemmelser vedrørende Universiteternes og de studeren- des Retsstilling, der synes at have været et Emne, som særlig har interesseret Theophilus, eftersom han ogsaa i et

---

¹⁾ Blandt de udenlandske Jurister, som i Frederik II's Tid vare i dansk Statstjeneste, kunde særlig fremhæves den bekjendte vitten- bergske Professor Veit Winsheim. Den 14de Novbr. 1586 skrev Kurfyrst Christian af Sachsen til sin Morbroder Kong Frederik og omtalte, at Dr. jur. Veit Winsheim, «Euer Kon. W. Rath, wil- lens sey sich nunmehr nach vorrichtung seiner geschelften wieder- umb zu Euer Kon. W. zubegeben» (Orig. i Geh.-Ark., Saml. Sach- sen, Nr. 43). Han nævnes endnu som «Kongl. Maj's Raad» ved Frederik II's Død (Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 362). Jfr. foran S. 289.

senere Skrift optog det paany og udførte det videre¹⁾. At der skulde være holdt Forelæsninger over dansk Ret ved Universitetet i denne Periode, vilde vel have været for meget forlangt efter Tidens hele Retning, og vi finde da heller ikke Spor dertil, skjønt det laa nærmere for D. Klavs Theophilus, som dog var født paa den jydskes Lovs Omraade, at drage Paralleler mellem Bestemmelser i denne og tilsvarende i den fremmede Ret, end det havde ligget for hans udenlandske Forgængere.

Det væsentlige med Hensyn til det theologiske Studium er i grunden meddelt i det foregaaende under Fremstillingen af Hemmingsens akademiske og litterære Fortjenester; thi man kan med Føje sige, at denne ene Mand gjorde Fyldest for et helt Fakultet, saa rig og mangfoldig var den Virksomhed, han udfoldede. Men det lader sig jo ikke negte, at han førte henad Kalvin til. Vil man t. Ex. gjennemgaa Hemmingsens Fortolkninger af de apo-

---

¹⁾ De diuersis Regulis Juris antiqui Libri quinquagesimi Pandectarum titulus septimus decimus. Hafn 1584. I Fortalen til Niels Kaas ytrer Theophilus: «Mitto nunc tuæ Mæ hunc libellum continentem titulum postremum aurei verè operis Pandectarum sc. De Regulis Juris antiqui, in quibus totius disciplinæ legalis, hoc est Jurisprudentiæ, fundamenta et breuia præcepta tanquam aphorismi recitantur, quem, Deo adiuuante, nunc prælectioni ordinariæ Institutionum Justiniani Imperatoris addam, vt auditores meos ad cognoscenda initia Juris et Legum, quæ ex summorum Jurisconsultorum sententia, ex hoc libello hauriri et disci non incommode possunt, inuitem». Foruden hvad Titelen angiver, indeholder Bogen «Regulæ sexti Decretalium Bonifacii octauii», samt «Priuilegia quæ bonarum artium studiorumque professoribus tribuit Constantini Magni constitutio, ex titulo 52 lib. Codicis X. de Professoribus et Medicis», og «Noua Constitutio Friderici Barbarossæ Imper. ex tit. 13 Ne filius pro patre etc. lib. 4 C.» Klavs Theophilus's senere Theses om Studenternes Privilegier skulle nærmere omtales under det følgende Tidsrum, hvortil de høre.

stoliske Breve eller af Johannes's Evangelium, da vil man finde Spor til en gennemgaaende Benyttelse af Kalvins Kommentarer, skjønt Hemmingsen, for ikke at vække Forargelse, undgik at nævne sin Hjemmelsmands Navn. At han paa det dogmatiske og ethiske Omraade i mange Maader stod Calvin nær, er jo godtgjort i det foregaaende. Vi anføre naturligvis ikke dette som en Ros for ham, men som en Kjendsgjerning, betegnende for den Retning, det theologiske Studium var paa Veje til at tage hos os under Indflydelse af «Danmarks almindelige Lærer». Hemmingsens Ros er hans Virksomhed i den fri Videnskabeligheds Tjeneste. Man kan nemlig være uenig med ham i theologisk Henseende, og dog kan man ikke andet end glæde sig over den Modstand, hans fremragende Personlighed ydede mod det fordringsfulde dogmatiske Tyranni, der, efter at have lagt en stor Del af Tydskland i Lænker, tiltænkte vort Norden samme Skjæbne, naturligvis i den Hensigt at gjøre os delagtige i de samme Vilkaar, under hvilke Tydskland befandt sig, hvor Theologerne vare smaa Paver, der brugte Fyrsterne som deres Lynstraaler, medens Menigmand blev mere og mere meningsløs, og kun havde at sigé Ja og Amen til hvad Theologerne erklærede for enesaliggjørende Sandhed. Der udgik fra Hemmingsen et Vift af videnskabelig Frihed, der desværre alt for snart tabte sig, men dog havde noget velgjørende, saalænge Eftervirkningerne deraf vare kjendelige. Og selv hans kalvinistiske Sympathier blive os mindre frastødende, naar vi se hen til den Skikkelse, Luthers Værk havde faaet under hans aandløse Efterfølgeres Hænder¹⁾.

¹⁾ Følgende Ytringer af en Mand, med hvem jeg ellers ikke deler theologisk Stade, finder jeg Anledning til her at fremdrage: •Die

Betænke vi, hvor stor en Indflydelse Hemmingsen udøvede, og lægge vi Mærke til, hvorledes danske Studenter henimod Slutningen af Frederik II's Tid fortrinsvis søgte til Genf som det Sted, hvor «den rene Lære» forkyndtes, medens de med Uvilje betragtede en Mand som den berømte lutherske Theolog Martin Chemnitz, ikke at tale om andre endnu mere udprægede Modstandere af Kryptokalvinismen¹⁾, og ikke vidste at finde Haansord stærke nok mod D. Jacob Andreæ²⁾, og betænke vi endelig, at den ramistiske Retning i Videnskaben, som flere ansete danske Universitetslærere tildels havde sluttet sig til, ogsaa maatte forsones med Calvinismen, hvis ivrige Tilhænger Petrus

Idee der Glaubensverbesserung, durch welche das deutsche Volk zu Anfang des (16ten) Jahrhunderts so hoch gehoben war, hatte sich allmählich verschlissen; zu dem Risse zwischen der alten und der neuen Kirche waren die Spaltungen und bittere Streitigkeiten in dieser selbst zwischen Lutheranern und Reformirten, und unter jenen zwischen Philippisten und Strenglutherischen hinzugekommen; an die Stelle der grossen Reformatoren waren wüthende Streittheologen oder ehrgeizige Hoftheologen, an die Stelle der augsburgischen Confession mit ihrer einfachen Herzlichkeit die spitzfindige und verdammungssüchtige Concordienformel getreten. (Dav. Fr. Strauss, Leben u. Schriften des Dichters u. Philologen Nicod. Frischlin, S. 2).

1) Sigvard Grubbe, Curriculum vitæ msc.

2) Joh. Pistorius, Præst i Tetenbøl i Eidersted, en Discipel og varm Ven af Hemmingsen, omtaler Jacob Andreæ's Død paa følgende Maade i sine Ephemerides (Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 460 Føl.): «Die 7. Jan. A. C. 1590 obiit Tubingæ Jacobus Andreæ Schmidlinus, magnus et famosus iste paxpropheta et ubiuitatis apostolus et patronus, cuius anima requiescat in pice [et gudeligt Ønske!]. Tilemannus Heshusius, zelotes et famosus iste etiam Flacianus, alicubi de Jacobo Andreæ refert: In ipso non modo incredibilem levitatem et vanitatem fuisse, ita ut multa sæcula simile exemplum non viderint, verum etiam detestandam impietatem. Siquidem iuxta Epicuri regulam susque deque habuit, num pure vel corrupte proponeretur ecclesiæ doctrina Christi, et num sinceram vel dilutam religionem homines complecterentur» (etc.).

Ramus havde været, — saa maa det næsten forundre os, at den lutherske Bekjendelse virkelig blev opretholdt hos os. Den Omstændighed, at alle Professorer og idetmindste endel Præster fra Frederik II's Tid af bleve edfæstede paa den augsborgske Konfession har dog neppe været det afgjørende¹). Hovedsagen var, at Folket selv i alt væsentligt forblev uberørt af Kryptokalvinismen, ligesom denne heller aldrig vandt nogen Anerkjendelse fra Statens Side; det var en Skoleretning, som stod, indtil den fortrængtes af en anden Skoleretning; og den Omstændighed, at den aldrig ret havde turdet løfte Vesiret eller vise, hvad den egentlig førte i Skjoldet, maatte paa Kampens Dag berøve den de folkelige Sympathier, som den ikke kunde undvære, om den skulde bestaa.

Hvad Maaden angaar, hvorpaa det theologiske Studium i hin Tid almindelig blev anlagt og drevet, da fulgtes vel endnu i Hovedsagen uforandret den Anvisning, som Universitetsordinansen af 1539 indeholdt²), idet man dog maa antage, at Studiet af Hemmingsens Skrifter, især af hans Enchiridion, nu er blevet af afgjørende Betydning. Ved den udelukkende Benyttelse af det latinske Sprog og ved den stærke Anvendelse af den logiske eller dialektiske Methode i Bibelfortolkningen, som Hemmingsen havde drevet paa, var Theologien nøje knyttet til de humanistisk-filosofiske Studier overhovedet; men der er dog Grund til

---

¹) Professorernes Ed paa den augsborgske Konfession omtales i Aaret 1575 (Ny kirkehøist. Saml. IV, 745). I den Sag, der 1594 fortes mod M. Isak Grønbek, omtales, at han ved sin Tiltrædelse af Præsteembedet havde maattet aflægge Ed paa den augsborgske Konfession (Danske Mag. VI, 338). Bestemmelsen, om at baade Præster og Professorer skulde aflægge en saadan Ed, er rimeligvis tagen i Aarene 1570—75.

²) Se 1ste Del, S. 80—1. 298—301.

at antage, at det praktiske Hensyn, Dannelsen af fromme Guds Ords Tjenere, ikke er blevet skudt utilbørlig tilside. Herom vidner ikke blot Hemmingsens «Pastor», der er saa rig paa fortræffelige Vink og Anvisninger med Hensyn til den rette Udførelse af det præstelige Embede, men ogsaa en Vejledning til det theologiske Studium fra denne Tid, udgiven af en Mand, der vel ikke var ansat ved Københavns Universitet, men dog var Lærer for en stor Mængde danske Studenter, nemlig Professor David Chytræus i Rostok. Han fremhæver nemlig ikke blot, at det theologiske Studium burde begynde med daglig Bøn, men ogsaa at Lærdommen skulde staa sin Prøve og finde sin rette Anvendelse i Livets Strid og Anfægtelser. Endnu havde man altsaa Øje for, at det theologiske Studium fremforalt skulde være en Lærdom for Livet, og ikke blot en Indførelse i et med al optænkelig Kunst og Skarpsindighed uddannet orthodoxt Lærdomssystem — saaledes som Tilfældet senere blev.

---

¹⁾ I «Oratio de studio Theologiæ inchoando, habita a Davide Chytræo», Viteb. 1560 (og siden oftere optrykt) gives (Bl. A. 5 v.) følgende Anvisning eller Regler for det theologiske Studium: «Vt adolescentis coelestis doctrinæ et pietatis ueræ studiosi certam et integram ferè instituendi studij Theologiæ rationem & ordinem rectius perspicere, et uelut normam in discendo sequi possint: Decem admonitionibus seu regulis totum negotium complectar. Ac ordine dicam: Primum, de Precatione, a qua singuli labores studiorum quotidie ordiri debemus. Deinde de Textu sacrarum literarum assidue et attente legendo. Postea de corpore doctrinæ seu locis Theologicis studiose cognoscendis. De linguarum studio. De præceptis artium dicendi & inprimis Dialecticæ, et de exercitiis Disputationum. De lectione commentariorum et scriptorum ueterum seu Patrum. De Historia ueterum Certaminum ac Iudiciorum Ecclesiæ. De studio Philosophiæ cum Theologia coniungendo. Postremo de Experientia seu Praxi doctrinæ, in doloribus, ærumnis, et tentationibus, ad usum transferendæ.

Ved Stiftelsen af Kommunitetet (1569), hvis Hensigt det jo var at virke til, «at Guds Ord og det hellige Evangelii Ministerium kunde forfremmes udi disse Lande», var der aabnet Mulighed for, at en langt større Mængde vor-ende Præster kunde erholde akademisk Dannelse end tidligere. Indtil denne Tid havde nemlig ikke saa ganske faa maattet lade sig nøje med den Uddannelse, de kunde faa ved de theologiske Lektorers Forelæsninger i Stifts-stæderne eller i Klostrene. I Aaret 1561, dengang Ud-kastet gjordes til en Omarbejdelse af Kirkeordinansen, mente man endnu ikke at kunne gaa videre end til at forlange, at Præsterne i de anseeligere Kald skulde have gjort Universitetsstudier¹). Men i Kommunitetsfundatsen forordnede Kongen, at Bisperne for Fremtiden ikke maatte ordinere nogen til Præst, med mindre han kunde fremlægge Vidnesbyrd fra Universitetets Rektor, om at han havde studeret der flittig og vel nogle Aar tilforn. De, der havde studeret udenlands, skulde først examineres af det theologiske Fakultet ved Kjøbenhavns Universitet, og derfra modtage Vidnesbyrd, om at de i alle Religionens Artikler stemte overens med Guds Ords Tjenere her i Riget²). Meningen hermed var dog ikke at indføre nogen akademisk Embedsexamen; den Prøve, som de, der havde været udenlands, skulde underkaste sig, var nemlig ikke saa meget beregnet paa at prøve deres Kundskaber, som paa at undersøge deres Renhed i Tro og Lære, at ikke fremmed Vranglære uformærkt skulde indsnige sig. De andre Studenter skulde kun have Vidnesbyrd, om at de havde hørt Forelæsninger i en vis Tid, og at de havde ført et sædeligt

¹) Se Tillæg, Nr. 119. Jfr. foran, S. 24.

²) Beckman, Commun. Reg. Hafn. hist. p. 178.

Levned, i den Tid de havde været ved Universitet. Det blev saa Bispernes Sag at undersøge, om de havde saa mange Kundskaber, at Præsteembedet kunde betroes dem. Man har ment, at Bispernes Indflydelse nu indskrænkedes, saa at de ikke med den samme Frihed, som tidligere, kunde afvise Personer, der kom og meldte sig til et Præsteembede, idet disse nu kunde beraabe sig paa deres akademiske Testimonium¹⁾. Men det er saa langt fra at dette er Tilfældet, at man tvertimod har jevnlige Exempler paa, at Kandidater i den nærmest følgende Tid blev rejcerede idetmindste af enkelte Bisper, der vare mere nøjeregnende i deres Modenhedsfordringer²⁾, og det uden at Universitetet nogensinde gjorde nogen Indvending derimod eller faldt paa at tillægge sit Testimonium Karakter af at være et Examensvidnesbyrd, hvad det jo heller ikke var. Man har endnu mangfoldige saadanne Testimonier bevarede, saa det er let nok at oplyse, hvorledes de vare beskafne. Naar en Student var tilsinds at ville forlade Universitetet, henvendte han sig nemlig til sin Privatpræceptor, som da gav ham et Vidnesbyrd om hans Anlæg, Flid og sædelige Forhold, samt om hans Studietid og de akademiske Grader, han mulig havde erhvervet. Med dette Testimonium gik Studenten saa til Universitetets Rektor, der da i Henhold hertil lod Notarius udfærdige et Testimonium publicum for ham. Mangen en Gang fik Studenten, især naar han havde Sigte paa et vist bestemt Embede i Kirken eller ved en Skole, desuden en anbefaling med fra sin Privatpræceptor til vedkommende Biskop. Men denne behøvede ikke at til-

¹⁾ Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Reform. 2 Udg. I, 187—8.

²⁾ I Forfatterens Værge findes en Protokol fra Aarhus Stift (fra Slutningen af 16de og Begyndelsen af 17de Aarh.), der viser, at i dette Stift bleve umodne Kandidater jevnlig rejcerede.

lægge en saadan Anbefaling større Betydning, end han selv fandt for godt. Vi kunne saaledes ikke skjønne, at Bispernes Myndighed med Hensyn til Bedømmelsen af Kandidaternes Modenhed er bleven indskrænket ved den kongelige Bestemmelse om Forpligtelse til Universitetsstudier. Vel er det imidlertid muligt — og det var jo Hensigten med Forordningen — at Kandidaterne i den følgende Tid ere komne lidt bedre forberedte til Præsteembedet end tidligere, skjönt nidkjære Bisper ogsaa senere klagede stærkt over den grove Uvidenhed, som man traf hos mange Personer, der dog ikke tog i Betænkning at søge Præstekald¹⁾. Der er forøvrigt ogsaa Tegn til, at det endnu varede en Stund, inden Forordningen om Universitetsstudier fuldkommen gennemførtes. Biskop Povl Madsen fandt sig saaledes beføjet til paa Roskilde Landemode 1573 at advare Provsterne imod at give nogen Student Kald til noget Sogn, med mindre han havde studeret et Aar eller mere i Kjøbenhavn og kunde fremlægge Testimonium fra Universitetets Rektor, da han ellers ikke vilde blive ordineret af Bispen²⁾. Og endnu senere finde vi Forordningen paany indskjærpet.

Universitetsstudier var imidlertid dengang ingenlunde det samme som theologiske Studier, selv om næsten alle, der gik den studerende Vej, beredte sig til at træde i Kirkens Tjeneste. Det var nemlig dengang Skik, at enhver Student fornemmelig hørte de Forelæsninger, hans Privatpræceptor holdt. Det gjaldt nemlig om i sin Tid at faa dennes Vidnesbyrd for at have studeret flittig. Privatpræceptorens Forelæsninger maatte derfor have Fortrin frem-

¹⁾ Magnus Matthiæ, Tessaradecas Orationum Synodalium. 1604, p. 19 sq.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 365.

for alle andres. Naar han nu var Lærer i det filosofiske Fakultet — og det var jo Flertallet af Professorerne —, saa var det neppe ret mange theologiske Forelæsninger, hans «Disciple» kóm til at høre i den som oftest indskrænkede Tid, de kunde tilbringe ved Universitetet¹⁾. Vi kunne saaledes ikke anslaa den theologiske Dannelse, som ialfald det store Flertal af Studenter fik, ret højt. Meget mere vilde man, naar man kjendte nærmere til den, udentvivl nu kalde den yderst, tarvelig. Var vedkommende Student en god Latiner, kunde han endda komme til at gjælde for et Lærdomslys i Præstestanden, som til Jevnholds ikke i hin Tid udmærkede sig ved Dannelse, om den end havde Brokker af latinsk Skolelærdom til sin Raadighed, og tillige maa siges at have besiddet, hvad der var mere værd, et vist praktisk Greb paa Embedets Gjerning, som gjorde den vel skikket til at være aandelig Leder for det menige, i de traditionelle Forstillinger levende Folk.

Forat fremme Universitetsstudier tillodes det, ligesom i Christian III's Tid, jevnlig Præster for nogle Aar at lade deres Embeder besørge af Kapellaner, medens de selv søgte en videre Uddannelse, især ved fremmede Højskoler²⁾.

1) Af de Notitser om Forelæsninger, som findes i Peder Christensens Almanakoptegnelser (i Hjemstjernes Samling), kan gjøres adskillige Slutninger om de akademiske Studiers Omfang og Retning i Slutningen af Frederik II's Tid, som vi ellers neppe ad anden Vej kunne erhverve en saa paalidelig Kundskab om.

2) Se Tillæg, Nr. 101. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 408. Ny kirkehist. Saml. V, 246. Den 25de Sept. 1578 fik Hr. Severin Nielsen, Sognepræst i Havrum og Søby i Aarhus Stift, som paa nogen Tid vilde begive sig udenlands at studere og sig i boglige Kunster at øve, kgl. Tilladelse til at maatte holde en Kapellan i sin Fraværelse paa tre Aars Tid, og i den Tid selv nyde al sin Præsterente og hvis andet ham tillagt er, dog skulde han selv lønne Kapellanen og dertil vælge en duelig og velskikket Mand

Enkelte af disse havde allerede tidligere været ved Universitetet, uden dog at have naaet det Maal af Dannelse, som de ønskede sig. Andre havde vistnok aldrig forhen haft Lejlighed til at gjøre akademiske Studier. Det sidste gjælder udentvivel de fleste af de norske Præster, som ved denne Tid fik en saadan Tilladelse til paa nogle Aar at lade deres Embeder besørge af Vikarer, medens de selv i Kjøbenhavn eller udenlands søgte at oprette Manglerne i deres Uddannelse¹).

Saa stor en Hjælp Kommunitetet end var for mangen en fattig Student, er det dog rimeligt, at den Bestemmelse, der indeholdtes i Stiftelsens Fundats, om at enhver, der vilde have Ansættelse som Præst, skulde have studeret en vis Tid ved Universitetet, har hindret ikke faa fattige Skoledisciple eller Studenter fra at komme i Præstekjolen, hvortil de ellers kunde have haft Udsigt. Fattigdommen var nemlig i Almindelighed stor blandt de studerende. Det hørte saaledes ikke til det ualmindelige, at naar Studenter rejste, saa tiggede de sig frem, ligesom Haandværkssvende endnu mangen en Gang «fegte» paa deres Vandringér fra By til By. Og ligesom det for Tiden ikke er usædvanligt, at saadanne «fattige rejsende» vedblive at «rejse», fordi de finde et saadant Vandrerliv bekvemmere end at arbejde,

(Udkast. i Geh.-Ark., topograf. Saml., Havrum). Den 24de Marts 1583 fik M. Peder Hansen, Sognepræst i Tikjøb, kgl. Tilladelse til herefter at blive boendes hos Universitetet udi Kjøbenhavn, og sig der sammesteds lade bruge, eftersom Lejligheden kan fordre. Præsteembedet maatte han imidlertid lade besørge af en Kapellan (Sjæl. Registr. 12, 277—8).

¹) I Norske Rigsregistranter I, 616. 648—9. 656. II, 58 98. 690 findes en Del Kongebreve fra Frederik II's Tid, hvorved det tillodes Præster at lade deres Embeder besørge af Kapellaner, medens de selv droge til et Universitet.

saaledes synes det samme i hin Tid at have været Tilfældet med adskillige Studenter. Ialfald fandt Bisperne sig foranledigede til den ene Gang efter den anden at paalægge Præsterne, at de ikke maatte understøtte tiggende Studenter, med mindre de kom forsynede med en anbefaling fra vedkommende Stifts Biskop¹⁾.

Naar en Student kom til Universitetet og ikke strax kunde faa Kommunitetet, hvad han i Regelen ikke kunde, lejede han sig i Kost i et privat Hus, som oftest hos en Professor. Herberge, Kost og Seng kunde mod Slutningen af Frederik II's Tid have hos en saadan for omtrent 30 Daler aarlig²⁾. Men saa var naturligvis alt meget tarveligt.

Unge Adelsmænd, der sattes i Kost hos Professorer,

¹⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 513. Ny kirkeh. Saml. IV, 360. 367.

²⁾ Af Peder Christensens Almanakoptegnelser (i Hjelmstjernes Samling) for Aaret 1584 kunne følgende Notitser uddrages til Oplysning: *3die Martii depositus sum. 6 die Martii hoss Søffren Smed i lille Raadhustrede leiede ieg och Villandz Brøns herberrig och kløpte kosten til Paaske huer for 4 daler. 21 die Martii elegi mihi præceptorem M. Johannem Erasmium professorem Grammaticæ. 22 die Aprilis kom ieg først til M. Hans Rasmussen, min skoelmester, och fick bord hoess hannem. Den 13 dag Augusti dictus est dies examinis publici [o: den Prøve, der betingede Adgangen til Kommunitetet], cum interfuerant adolescentes 84, et ego loco inscriptionis tantum potitus sum 42 [Ped. Christensen blev saaledes Exspectant, men det vilde vare en Stund, inden han kunde blive Alumnus]. Den 21 dag Sept. gjorde ieg klar regenskab med min skoelmester M. Hans Rasmussen, da betalde ieg hannem for den kost, ieg hade haafd hoss hannem fra paaske oc ind til S. M(ichaelis) dag, 13 Daler minus 4 β. 1 daler for herberrig. 1 daler ieg var hannem skyldig. 22 β for seng. Den 2 dag Octobris tog ieg bord af M. Hans Rasmussen paa ny igien, Gud giffue til lycke, Amen. Den 4 Dag Octobris gaff ieg M. Hans Rasmussen 4 daler paa ny Regenskab, och skal haaffue kost for dem, saa megit som de kand forslaa, effter 2 ₤ 4 β om vgen*.

maatte vistnok betale en hel Del mere, især da de i Almindelighed tillige nød privat Undervisning enten af vedkommende Professor eller af en særlig Lærer. Det hørte til det ualmindelige, at Adelsmænd lod sig immatrikulere ved Kjøbenhavns Universitet; uden Exempel var det dog ikke¹⁾. De fleste sendtes saa snart som mulig, og ofte i en meget ung Alder, ledsagede af en uadelig Student som Mentor, til fremmede Højskoler, hvor de da gjerne søgte at komme i Huset hos en Professor, forat være Lærdommen desto nærmere, hvad nok kunde behøves, da de ofte ikke medbragte meget af den Slags hjemmefra, tildels paa Grund af deres unge Alder²⁾. Af et Brev, som tvende unge Adelsmænd af Slægten Gøye (Falk og Mogens, Brodersønner af den bekendte Fru Birgitte Gøye), der i Aaret 1566 med en «Skolemester» vare sendte til Strasborg — hvorhen Johan Sturms Ry drog saa mange Danske —, kort efter Ankomsten skrev til deres Moder, kunne følgende Linier hidsættes til Oplysning om Forholdene, som de vel almindelig vare: «Vi ginge hen til Sturmium, som er den øverste i Skolen, og finge hannem Kongens og Herremændenes Breve; da svarede han, at han ikke kunde annamme os i Kost med sig, da han havde saa mange; men han hjalp os dog hos en anden Læsemester ved Navn D. Mi-

---

¹⁾ Om Otte Hvitfeld siges, at han døde 1559 i Kjøbenhavn «in studiis» (Resen, Inscript. Hafn. p. 36).

²⁾ Den 26de Oktober 1587 skrev K. Frederik II til D. Lucas Bacmeister i Rostok, at Kongen vilde underholde den adelige Dreng Frederik Skovgaard (for hans sl. Faders, Hans Skovgaards, Skyld). Bacmeister skulde derfor optage ham i sit Hus og ved sit Bord, have god Opsigt med ham, «und ihn in die Particular Schule bei Euch bestellen» (Udkast i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.). Bacmeisters Svar paa dette Brev er trykt hos Schumacher, Gel. Männer Br. III, 333—5.

chael Peuterus, at vi kom til hannem, og skal vi tre hver Uge give hannem 3 Kroner, det er om Aaret 208 Daler, hvilket er en ganske stor Sum Penge. Men vor Skolemester vil ikke være der, han vil forhøre sig, om hvor han for ringere Penge kan fange vor Kost. Og vi er kommen i Lectier og sidder hart midt i Skolen. Vi skal med Guds Hjælp saa lægge Vind paa os, at vi inden 4 Aar maa vel komme øverst i Skolen og saa komme hjem til eder igjen¹⁾.

Det var dog som oftest ikke saa meget egentlig Lærdom, den unge Adelsmand søgte at opnaa, som Øvelse i fremmede Sprog, Kjendskab til andre Landes Mærkværdigheder og Evne til at færdes blandt Mennesker. Forholdene vare i saa Henseende omtrent som i Christian III's Tid²⁾. Som Exempel paa, hvorledes en ung Adelsmands Uddannelse almindelig foregik i nærværende Tidsrum, kunde hidsættes hvad Biskop Johan Borchartsen i Ribe i sin Lig-tale over Albert Skeel til Fusingø berettede angaaende denne bekjendte Adelsmands Skolegang og Rejser. Albert Skeel var født den 23de November 1572. Efter privat Undervisning blev han 11 Aar gammel sendt til Viborg Skole, «hvor han gik i to Aar under den hæderlige og højlærde Mand, M. Christen Reff, som da var Rector Scholæ, hans Inspection og Opsyn, og var i samme Mands Hus af sine kjære Forældre indlagt. Kom siden hjem igjen paa et halvt Aars Tid. Derefter blev han af velbemeldte hans kjære Forældre forsendt til Tydskland, hans Studia der at continuere, og forblev han til Strasborg i to Aar. Tog saa sin Vej (efter at han havde gennemrejst og beset de fornemste Lande og Stæder, som i Tydskland var) ind udi

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 245.

²⁾ Se 1ste Del, S. 330—7.

Italien, hvor han for Sproget og sine Exercitiers Skyld var i tre Aar. Forrejste saa af Italien ind i Frankrige, hvor han og forblev i to Aar, ikke uden Frugt; thi han dér, saavelsom hvor han tilforn havde været, flittig besaa Landene, observerede Politierne (∴ Statsforfatningerne), lærte Sproget og sine adelige Exercitier med saadan Flid, at han derudi naaede den Perfection, som hannem siden kom til høj Berømmelse». Albert Skeel, der senere blev Rigens Admiral, døde 1639 som Rigsraad og kongelig Befalingsmand paa Riberhus og Møgeltønder Slotte¹). Saa dygtig en Mand han end var, saa synes han dog ikke at have stukket dybt i sin Tids Lærdom; vi have ialfald set et egenhændigt Brev fra ham, hvori han havde maattet afskrive nogle latinske Ord og Sætninger; men disse ere bogstaverede paa en saa barbarisk Maade, at man skjønner, at han aldrig er kommen ud over de allerførste Elementer af Sproget. Og saaledes er det vistnok gaaet med ikke saa faa af de unge Adelsmænd, som i hin Tid tilbragte endog flere Aar ved Universiteter, hvor Latinen dog var eneherkende. Idethele tør man neppe antage, at Fler-tallet af de mange, der droge ud, opnaaede nogen grundig Dannelse ved Udenlandsrejserne. De fleste lode sig nøje med en vis ydre Politur. Sammenlignet med andre Tider var der dog i nærværende Tidsrum ikke saa ganske faa danske Adelsmænd, der, om de end af Standsfordomme hindredes i at modtage akademiske Grader, dog havde sat sig ret grundigt ind i den Dannelse, som Universiteterne tilbød og fremmede²). En Mand som Tyge Brahe alene

¹) Et Udtog af Joh. Borchartsens Ligtale over Alb. Skeel findes hos C. P. Rothe, *Brave danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle*. I, 5—14.

²) Frederik Rosenkrands (Søn af Rigsraad Jørgen Rosenkrands til

kan jo gjøre Fyldest for ti. Naar der fortælles, at hans Fader ikke gjerne saa, at Sønnen lærte Latin¹⁾, saa faar man det Indtryk, som om den dalevende Adel i Almindelighed ikke ønskede sine Sønner en lærd Opdragelse. Men det er dog neppe saa. Vel sandt, at de ikke ønskede, at deres Sønner skulde blive Bogorme; men der kan dog nævnes en lang Række Adelsmænd fra Frederik II's Tid, som baade vare Velyndere og Forfremmere af boglige Kunster og lærde Mænd, og som selv tillige havde modtaget en saadan Dannelse, at de vare istand til at skjønne paa Videnskabernes Betydning, ja vel endog til at give en liden Skjærv til sammes videre Udvikling. Uforglemmelige ere jo Mænd som Johan Friis, Herluf Tolle og Peder Oxe, og ikke mindst ved den Gavmildhed, hvormed de understøttede fattige Studenter. Men disse Mænd havde jo faaet deres Dannelse i Reformationens Dage. Fra en lidt senere Tid rage især Niels Kaas, Arild Hvitfeld og Jakob Ulfeld frem²⁾. Men der var jo mange andre, der udmærkede sig i deres Tid og Stand ved Sands for videnskabelig Syssel. Nævnes kunde saaledes Morten Barnekov, der allerede i en ung Alder havde en betydelig Bogsamling³⁾; Jakob Bjørn († 1596 som sidste Mand af den adelige Slægt Bjørn), der ligeledes udmærkede sig ved videnskabelig Iver og blandt andet skrev en lille Afhandling om Kjøbenhavns Universitets første Oprindelse og Fremgang⁴⁾; og Sigvard Grubbe,

---

Rosenholm) afslog at modtage Magistergraden, som 1589 blev tilbudt ham i Vittenberg (Friis Edvardsen, Underretn. om Skjelskør, S. 369).

¹⁾ Gassendus, Vita Tych. Brahei, Ed. 2da, p. 4.

²⁾ Om Jakob Ulfeld se Worms Lexicon II, 526—7, Lyskanders Scriptores Danici, ny Udg. S. 265, og mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark og Norge eft. Reform. S. 126.

³⁾ Wieselgren, Sverigs sköna Literatur. III, 24.

⁴⁾ Worms Lexicon I, 112—3. Suhms Saml. I, 3, 149.

der ikke blot optegnede sit Levnedsløb paa Latin, men skrev latinske Vers trods nogen lærd Professor¹⁾).

Ikke saa faa af den danske Adelsstand i Frederik II's Tid nød en Anseelse for Dygtighed og videnskabelig Dannelse, der strakte sig ud over Fædrelandets Grændser²⁾. Men det lader sig heller ikke nægte, at netop paa den samme Tid finde vi Spor af et fremspirende Adels hovmod, der senere udfoldede sig end stærkere, og som bekjendt tilsidst kom til at bidrage saa væsentligt til den gamle danske Adels Fald. Professorerne fik en Prove herpaa, da Kong Frederik havde indbudt dem alle til at deltage

¹⁾ Sigv. Grubbe, Curriculum vitæ msc. Kgl. Bibl., Uldalske Saml. 449. 4. Jfr. Udtog af samme hos Bring, Samling af åtskillige Handlingar och Påminnelser. III, 1—69.

²⁾ Som Exempel kunde anføres Albert Timanns Dedikation til Niels Kaas foran i hans Udgave af Victorini Strigelii Orationes XXX de præcipuis Patriarchis etc. Argentorati 1583. Her nævnes med Berømmelse, foruden Kaas selv, forskjellige andre danske Adelsmænd, saasom Peder Gyldenstjerne, Peder Munk, Jørgen Lykke, Jørgen Rosenkrands, Ejler Grubbe, Christoffer Valkendorf, Arild Hvitfeld og Absalon Jul, og der tilføjes: •Audivi, et credo verum esse, quod audivi, Carolum Danzæum, Regis Galliæ Legatum ad Regem Daniæ, qui jam in Dania annos prope triginta et fortassis amplius legatum agit, libenter adhuc ibi vivere, propterea quod tua et tui similibus consuetudine et familiaritate utatur, ut certe multi apud vos sunt humanitatis litteris ornati, elegantes homines in omni facultate, Theologiæ, eloquentiæ, medicinæ, in omni artium et litterarum genere, in domesticis et militaribus ordinibus. Om Forfatteren af disse Ord kunde det oplyses, at man har et Kongebrev til Rentemesteren, dat. 14 Febr. 1584, hvori det hedder: •Eftersom denne Brevviser, højlærd Mand Magister Albertus Timannus, haver i nogle Aar haft vor Bestillings Brev paa 100 Daler, som vi hannem aarligen ville lade give til Hjælp til hans Studering, at han derimod skulde være forpligt, sig udi vor Tjeneste at bruge lade, hvilket vi nu næst forleden Aar hannem igjen opskrevet have, og hannem skal restere nogle Aars Pension — saa skulde hans tilgodehavende udbetales ham (Udkast i Geh.-Ark.).

i Rigsraad Hans Skovgaards Bryllup, som Kongen gjorde med megen Højtidelighed 1574 paa Kjøbenhavnus Slot, i Anledning af at Skovgaard, der var en af Universitetets Konservatorer, i mange Aar havde været kongelig øverste Sekretær. En Del tilstedeværende unge Adelsmænd, der vare misfornøjede med, at Kongen viste de lærde, men «ufri» Mænd saa stor en Opmærksomhed, satte nogle løse Fugle blandt Slottets Tjenerskab ud paa at skjære Klæderne istykker paa Ryggen af dem, uden at de mærkede det, — og Anslaget lykkedes, naturligvis til stor Tort for de høj lærde¹). — I Skrifter fra hin Tid spores da ogsaa Ytringer af en vaagnende Misstemning mod Adels-hovmodet. Biskop Lavrits Bertelsen i Aarhus roser saaledes i sin Ligtale over Statholderen i Nørrejylland, Holger Rosenkrands til Boller, 1576, denne Mand for hans ligefremme og jevne Væsen, men føjer til: «Nu findes alligevel mange, som lade sig saare meget tykke, og mene, at de ere andre Folk meget for gode for deres høje Byrd og Ridderstamme, som de rose sig af. De mene derfor, at de maa lade og gjøre hvadsomhelst dennem lyster, hvad heller det er Gud med eller imod, Ret eller Uret. De mene, at de have alting af sig selv, og at de ere fødte dertil, at de skulle foragte, fortrykke, hade og fordærve fattige Folk. Ja, en Part tør og sætte sin Stol hos Guds Sæde, og lade sig høre, at der burde intet at besluttes af Gud i Him-melen, uden de med deres indbundne Svogerskab og Maag-skab ville det indgaa og samtykke her paa Jorden²)». Der hørte unegtelig Mod til at komme med saadanne Udtalelser i en stor Forsamling af Adelspersoner. Naar det imidlertid

¹) Pontoppidan, Annal. eccl. Dan. III, 440.

²) Anf. Ligtale, Kbh. 1576. Bl. D iij.

dog kunde gaa uden altfor stort Anstød, og naar vedkommende Familie endog selv bekostede en saadan Ligtale trykt, er det vistnok et Tegn paa, at der var dem af Tilhørerne, som ikke følte sig trufne, eller maaske endog billigede Prædikantens Udtalelser. Vi have ogsaa fra denne Tid Vidnesbyrd om, at der oftere herskede et meget godt Forhold mellem Professorer og højtstillede Adelsmænd. Herom vidner f. Ex. flere af Niels Hemmingsens Fortaler til hans Skrifter, der ere stiledede til bekjendte adelige Personer. Ligeledes kunde det nævnes, at de højlerde in corpore undertiden bleve indbudne til Bryllupper og lignende Festligheder i adelige Huse¹⁾.

Trods Adelen Overvægt indtog Professorerne nemlig

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 230. Naar Professorerne saaledes in corpore vare indbudne til Festligheder, plejede der for Universitetets Regning at foræres vedkommende anseelige Brude- eller Faddergaver (se Tillæg Nr. 222 under Aaret 1584). Naar Byens Borgmestere havde Bryllupper i deres Huse, blev der gjerne for Universitetets Regning sendt dem Vin til Højtiden, uden at vi af Regnskaberne kunne se, om Professorerne altid have været medindbudne, hvilket dog er det sandsynligste. Som Exempler kunne auføres følgende Poster af Universitetsregnskabet 1566—67: •Givet Villum Apotheker for en Ame Vin som Dñi Professores skjænkede Arild Hacke, Borgmester, til hans Bryllup, 11 enkende Daler. End givet samme d. 5 Oktober (1566) for en Ame Vin, som Dñi Professores skjænkede Markus Hesse, Borgmester, til hans Søsterdatters Bryllup, 11 enkende Daler». Af Regnskabet 1571—72: •Givet Villum Apotheker for 1 Ame Vin, som Universitetet skjænkede Anders Skriver, Borgmester, til hans Datters Bryllup, 12 enkende Daler». 1576 findes det antegnet, at Universitetet gav Borgmester Markus Hess en Ame Vin til hans Bryllup. Ogsaa andre Personer, som Professorerne vilde vise Opmærksomhed, modtog saadan •Æreskjenkved lignende Anledninger, f. Ex. 1572: Givet Henrik Odden for 1 Ame Vin, som blev skjænket D. Povl Madsen til Jørgen Pedersens Bryllup, 16 enkende Daler. 1576: En halv Læst Tydskøl blev givet M. Lavrits (Pedersen), tydsk Prædikant, til sit Bryllup. Se forøvrigt Tillæg, Nr. 222.

idethele en meget anset Stilling i Samfundet, om end mindre paa Grund af deres aandelige Overlegenhed, end fordi de vare i Besiddelse af Rettigheder, der stillede dem som en egen Stand i Staten, og fordi de udøvede en Indflydelse paa forskellige Forhold, der vare af ikke ringe Betydning for hele Samfundet. Til de høj lærdes Særrettigheder hørte navnlig egen Jurisdiction og Immunitet. Vi have set, at den første Rettighed i dette Tidsrum paany var bleven hævdet mod Byøvrighedens Indgreb ved særligt kongeligt Forbud mod, at nogen maatte gribe ind i den ved Fundatsen tilsikrede, men ogsaa i en vis Henseende (nemlig med Hensyn til Livssager) begrænsede, akademiske Jurisdiction¹⁾. Universitetets Skattefrihed, — denne ældgamle Forret for den lærde Stand, der skal have sin Oprindelse fra den romerske Kejserstats Dage²⁾ — havde vel ikke ganske kunnet bevares under Syvaarskrigens haarde Tryk³⁾, men ligesom de Krav, der vare gjorte til Universitetet, idethele vare af mindre Betydning, saaledes havde det ogsaa modtaget kongelige Tilsagn, der yderligere hævdede den ved Fundatsen tilsikrede Skattefrihed⁴⁾. Og naar Professorerne, saavidt vides, ikke vare indkaldte med den øvrige Gejstlighed til den Rigsdag, der holdtes 1570 i Kjøbenhavn⁵⁾, saa var Grunden neppe den, at deres Rettigheder vare ringere end Præsternes, men Aarsagen var, at denne Rigsdag var en saadan, hvor der væsentlig kun handlede om Bevilling af Skatter, for hvilke Professorerne vare fritagne. I de sidste Aar af Frederik II's Tid viste

1) Se foran, S. 189.

2) Herman Conring, *Antiquitates Academicæ*, p. 112 sq.

3) Se foran, S. 54.

4) Se Tillæg, Nr. 145 og 151.

5) *Nyt hist. Tidsskrift* IV, 131—2.

der sig en betænkelig Tilbøjelighed hos de kongelige Lensmænd til at gjøre Indgreb i Universitetets Immunitet ved at sætte dets Tjenere i Skat, og skjønt det til en vis Grad lykkedes Professorerne at afværge disse Angreb paa de dyrebare Privilegier, var det dog kjendeligt nok, at en Tid var i Frembrud, da det vilde blive vanskeligt at hævde Immuniteten i det Omfang, hvori Universitetet hidtil havde nydt godt af denne Forrettighed¹⁾.

Som Brugere og Bestyrere af det Universitetet tillagte Jordegods besad Professorerne i alt væsentligt de samme godsherrelige Rettigheder over de paa Godset boende Fæstere, som Adelen havde over sine Tjenere. Vel havde Universitetet ikke egen Birkeret, hvad da heller ikke godt kunde forenes med Godsets adspredte Beliggenhed; men en saadan Ret havde paa den Tid jo ogsaa kun nogle af de rigeste og mest begunstigede Adelsmænd, som Johan Friis, Peder Oxe og enkelte andre. I kriminelle Sager bleve Universitetets Bønder tiltalte ved Herredsting og Landsting²⁾, men Herskabet (Universitetet) oppebar Bøderne, det saakaldte Sagesfald. Ofte kom det dog i slige Sager ikke til egentlig Rettergang, men den skyldige Bonde fandt sig i at betale en Bøde efter mindelig Overenskomst med Herskabet eller efter vedkommende Universitetsfogeds Bestemmelse³⁾. Til Oplysning af Fremgangsmaaden i Livssager mod Universitetets Bønder kunde følgende tjene. Lave Beck, kgl. Lensmand paa Roskildegård, meddeler den 7de Januar 1581 Universitetets

¹⁾ Se foran, S. 218—9.

²⁾ Jeg benytter Lejligheden til at bemærke, at jeg i første Del, S. 384, har udtrykt mig mindre heldigt, som om Universitetets Bønder ogsaa i kriminelle Sager havde deres Forum for Rektor og Konsistorium.

³⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 239—42.

Rektor M. Klavs Hammer, at en af Universitetets Bønder, boende i Ske, havde dræbt en af Kongens Bønder i Egtved, og var af 16 Mænd oversvoret Drab; under Sagen var han dog rømt og maatte derfor som fredløs «følge Skoven»; hans Hustru havde imidlertid nu udvirket hos Kongen, at han atter maatte faa sin Fred, dersom han kunde tilfredsstille den dræbtes Slægtninge. Kongen havde derfor befalet Lensmanden at lyse efter ham, om han kunde komme til Sone hos Slægten, hvis ikke da skulde Lensmanden paany tage 16 Mand paa Sagen, eftersom Konen havde klaget over, at hendes Mand forrige Gang ikke havde faaet de fornødne Vidnesbyrd ført af Frygt for Sagens endelige Udfald. Alt dette meddeles nu Rektoren til Underretning, men uden at Universitetets Bistand forøvrigt paakaldes¹⁾. — Kongelige Befalinger til Universitetets Bønder udstedtes til Rektor og menige Professorer, som da havde at meddele deres undergivne det fornødne; saaledes de mange Begjæringer om Ægtkjørsler, som Kongen gjorde, ligeledes Befalingen af 27de November 1577, om at Bønderne paa Universitetsgodset ikke maatte holde Geder, hvorved Skovene fordærvedes²⁾.

Ligesom andensteds i Sjælland herskede Vornedskabet paa Universitetets Gods. Fæstebønderne vare i visse Maader Professorernes Ejendom; de vare bundne til deres Fødestavn, og kun ved at købe sig fri kunde de frigjøre sig for det Stavnsbaand, der hvilede paa dem³⁾. Forlod nogen

¹⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 145.

²⁾ Se foran, S. 192, saamt Tillæg, Nr. 201.

³⁾ Af Universitetets uvisse Godsindtægter 1547—9 kunde saaledes følgende Post mærkes: «Item Peder Skytte i Smørum for hans Stifsøn Hans Lavritsen maa være kvit af Universitetets Gods; dog havde jeg (Fogden Knud Skriver) taget det under, om Universitas

Godset uden Tilladelse, forfulgtes han af Universitetets Foged som Rømningsmand først til Herredsting, hvor han dømtes mandhelleløs, og siden til Landsting, hvor han mistede sin Fred. Naar vi i Universitetets Regnskab for 1571 finde en Udgiftspost som følgende: «Givet 1 Mark for et Fredløs-Brev, jeg (Fogden Jens Villadsen) tog paa Landsting over Lavrits Andersen, som var barnfødt udi Herlufmagle, for han undrømte fra sin Husbonde», — saa fremgaar heraf, hvorledes Forholdet var. — Endog Kvinderne synes at have været stavnsbundne. Anderledes kunne vi ialfald ikke godt forstaa følgende Regnskabspost: «Den 23de September 1571 gjordes et Skifte efter Lavrens Jensens Hustru ved Navn Kirstine, boendes ubi Kyndeløse, som bortløb S. Lavrens Dag fra hendes Husbonde; da tilfaldt Universitetet et brunt Øg, som var vurderet til 6 Mark, som Her Rektor D. Niels Hemmingsen undte Fogden». Idet Konen forlod Godset uden Herskabets (Husbondens) Samtykke, betragtes hendes Boslod som forbrudt, og Manden maatte holde Skifte. Selv Fæstebondens Ejendom og Fæstegodsets Afgrøde var stavnsbunden og maatte kun bortføres fra Godset, naar der først var erlagt en Afgift under Navn af Føreløv¹⁾. — Naar Universitetet vilde sætte en af sine Fæstebønder fra Gaarden, maatte det dog ske ad Rettens Vej. Vi have ialfald et Tingsvidne af 1574 fra Ringsted Herredsting af det Indhold, at Mads Mogensen af Ske paa Universitetets Vegne, efterat lovligt Varsel var givet, paa fire samfælde Ting lovlig havde udsagt Peder Jyde i Allinde-lille af hans Gaard, paa Grund af at han var sat i

vil være tilfreds og stede sit Minde dertil, tunc dabit 2 Stude og $\frac{1}{2}$ Pund Havre» (Danske Mag. 3 R. VI, 240).

¹⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 240 flg.

aabenbart Band i Harrested Kirke af sin Sognepræst, fordi han i sex Aar ikke havde søgt denne sin Sognekirke og i samme Tid ikke havde været til Alters¹⁾.

Naar vi ovenfor have bemærket, at Professorerne som Godsbesiddere til en vis Grad ejede Bønderne, saa maa det dog ikke forstaas saaledes, som om disses Tilstand var ganske retløs overfor deres Husbonder. I den «ny Fundats», hvorved Kongen 1571 henlagde endel Domkapitelspræbender til Universitetet, bestemmes udtrykkelig: «Dersom nogen Professor, Doktor eller Magister, foruretter nogen Bonde imod Loven, som han til hans Besoldnings Forbedring bekommendes vorder, da skal Rektor og menige Universitet paaminde ham og det saa forskaffe, at Bonden sker ingen Uret, og at der kommer ikke med Rette Klagemaal for os²⁾». Bonden kunde dog altsaa søge til Kongen med Haab om Oprejsning, dersom Universitetet saa gennem Fingre med, at han behandledes paa en utilbørlig Maade, og ikke vilde skaffe ham Ret. I Almindelighed tør det forøvrigt vistnok antages, at Professorerne have behandlet deres Bønder paa en human Maade; der foreligger ialfald intet Bevis for det modsatte, men vel derimod ikke saa faa Exempler paa, at de optraadte som Bøndernes Forsvar ved forskjellige Lejligheder, naar de forurettedes af eller kom i Stridigheder med udenforstaaende³⁾.

Hvad den Indflydelse angaar, som de højlærde udøvede i mange vigtige Forhold, da have vi jo allerede i det fore-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 178.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 160.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 206. I Univ.s Regnskab 1562—3 findes følgende Post: «Den Tid, Dominus Rector D. Albertus og D. Erasmus Lætus vare i Heddinge at forlige den Trætte, som var imellem Universitetets Tjener Niclaus Siverson og Hans Bartskjær», fortæredes paa Rejsen 6 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$ 9 β .

gaaende lejlighedsvis anført Exempler paa, hvorledes Regjeringen ofte henviste Paakjendelsen af vanskelige Sager, navnlig vedkommende Religion og Sædelighed, til Universitetet¹⁾. Og vi have flere Vidnesbyrd om, at dets Kjendelse eller Erklæring blev æsket saavel af Privatmænd som af lokale Autoriteter, naar omstridte Sager vare af den Art, at de vanskelig kunde faa en endelig Afgjørelse ved Hjemtinget, enten paa Grund af Sagens Dunkelhed eller formedelst Uenighed mellem vedkommende stedlige Myn-digheder²⁾.

Professorernes Censormyndighed over hele Litteraturen var i dette Tidsrum gjentagne Gange bleven indskjærpet fra Regjeringens Side³⁾. Vi kunne da heller ikke tvivle om, at den er bleven holdt i stræng Hævd, saameget mere som vi finde Vidnesbyrd om, at Skrifter af ulige Art paa denne Tid bleve indsendte til de højlærdes Granskning⁴⁾. Naar flere Skrifter, om hvilke Sligt er vitterligt,

¹⁾ Se foran, S. 34 flg. 230 flg.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 200. Som Exempel kunde endvidere anføres en Ægteskabssag, som Kapitlet i Bergen 1570 indankede for Universitetet, da bemeldte Kapitel i sin Bedømmelse af Sagen var kommet til et andet Resultat, end Kapitlet i Trondhjem, for hvilket den ogsaa havde været andraget (Norske Mag. I, 389—90).

³⁾ Se Tillæg, Nr. 123. 142. 189.

⁴⁾ Se den gullandske Superintendent Movrits Lætus's Brev, Tillæg, Nr. 167. Det i dette Brev omhandlede Skrift vides dog ikke at være udkommet. — I Hegelunds Kalender læses under 24de Juli 1577: «Misi per Andream Kragium D. D. Theologis et Typographo exemplar Susannæ Danicum». Den 3die September 1580 udstedtes der et kgl. Privilegium af følgende Indhold: «Efterdi Baltzer Kaus, Borger og Bogfører i Kjøbenhavn, har givet tilkjende, hvorledes han har af Latin paa dansk Maal ladet udsætte den augsborgske Koffession og hendes Apologiam, og samme Bogs Version af de højlærde udi Universitetet udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn er overset og for ret kjendt og samtykt., og da han havde isinde at lade samme Oversættelse udgaa paa Prent, saa maatte ingen under

aldrig kom for Lyset, er det vel muligt, at Betæneligheder fra Censorerne Side have været Grunden til deres Henlægelse. Censuren synes nemlig mangen en Gang ikke at have indskrænket sig til en blot Erklæring, om Værket maatte trykkes eller ikke, men at have været en i det enkelte gaaende Kritik eller vel endog en Art Korrekturlæsning, der maaske undertiden nok kunde være velkommen for en beskeden Forfatter, men ogsaa kunde være højt trykkende for den selvtændige, da Censorerne Anmærkninger naturligvis maatte tages tilfølgende, om Værket skulde komme ud. Til Oplysning om den Omhu, hvormed Professorernes Censur foregik, kan anføres nogle Ytringer af Fortalen til et religiøst Skrift, som Præsten Hans Lavritsen (Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn) oversatte fra Tydsk, saa meget mere som Ytringerne ogsaa ere karakteristiske for den Tids Betragtning af Modersmaalet og dets litterære Brugbarhed. Oversætteren siger da: «Efterdi dette Arbejde (nemlig Fordanskningen af det tydske Skrift) syntes mig meget tungt og besværligt at lade udgaa paa Prent paa vort danske Tungemaal (denne tunge Materiam), saa haver jeg bedet Gud almægtigste om Aand og Naade, og beraadslaet mig med mine kjære Skolemestere her udi vort kongelige Universitet, som ere ærlige og højlærde Mænd, Doctor Povl Madsen, Ærkebisp i Sjælands Stift, D. Anders Lavritsen og D. Hans Olsen, Doctores alle og Professores udi den hellige bibelske Skrift, hvilke der haver fitteliggen hver særdeles igjennemlæst denne samme lille Haandbog og siden i alle tre deres Nærværelse ladet den igjennemlæse, Kapitel fra Kapitel og Ord fra Ord, og haver

Straf i sex Aar eftertrykke Værket (Sjæl. Registre 12, 121—2). Vi vide dog intet om, at en Oversættelse af den augsborgske Konfession paa denne Tid er udkommet hertillands.

flitteligen korrigeret og samtykt denne lille Haandbog. Der til med haver de den og underskrevet og samtykt, at hun maatte udgaa paa Prent og paa vort danske Tungemaal¹⁾». Det synes at fremgaa af disse Ytringer, at det ikke blot var Indholdet, men ogsaa den sproglige Form af vedkommende Skrift, som Censorerne skulde have Øje med, noget der bestyrkes ved Frederik II's Censurforordning af 1ste Januar 1562, der fremhæver Omsorgen for det danske Sprogs Renhed som et af de Hensyn, der gjorde det tilraadeligt, at alle danske Bøger trykkedes her i Landet under Professorernes Censur²⁾. Ligeledes var det, ialfald i visse Tilfælde, ikke blot et Skrifts Gavnlighed eller dog Uskadelighed i religiøs eller anden Henseende, som Censorerne havde at bedømme, men ogsaa dets videnskabelige Værd. Af denne Art var saaledes den Granskning, som Professorerne ved Aaret 1581 underkastede Mester Hans Svanings historiske Arbejder, og som efter al Sandsynlighed førte til den Erklæring, at de burde henlægges³⁾. Det behøver ikke noget Bevis, at en Censormyndighed, der havde et saa uhyre Omfang, naar den ikke udøvedes paa en særdeles lemfældig Maade, kunde blive overordentlig trykkende for Forfatterne og skadelig for Litteraturen idethele.

Angaaende alt, hvad der vedkommer Bogtrykkerkunst og Bogcensur, udkom der 1566 et ret mærkeligt Skrift i Kjøbenhavn af en lærd Tydsker, Matthæus Judex (eller

¹⁾ Sielebog: Det er: En Christelig oc nyttig Haandbog, om Menniskens Siel, baade de Gudfryctigis oc de Wgudeligis (etc.) aff Hans Lauritzøn, Predicker til vor Frue Kircke i Kiøbenhavn. Anno 1601. Fortalen til Christoffer Valkendorf er dat. 2 Juli 1587.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 123.

³⁾ Se mit Skrift, Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge efter Reformationen, S. 94—96.

Richter), der i sin Tid havde været Medarbejder ved det store kirkehistoriske Værk, der er bekjendt under Navnet «de magdeborgske Centurier¹⁾». Havde Skriftet været af en dansk Mand eller havde det særlig berørt danske Forhold, vilde der have været Anledning til nærmere at omtale det her, da det indeholder ikke faa Bemærkninger, der klart belyse Tidsalderens Betragtning af disse Forhold; nu maa vi indskrænke os til den Bemærkning, at Forfatteren søger at hævde Retmæssigheden af, at der holdtes Oje med, at ingen i religiøs, sædelig eller politisk Henseende skadelige Bøger udbredtes; men han gjør tillige opmærksom paa, at Bogcensuren kunde udøves paa en ulovlig Maade, naar den var i Hænderne paa saadanne, som ikke vare berettigede til denne Magt, eller som dog ikke vare eneberettigede til at udøve den, saasom naar Paven tiltog sig udelukkende denne Myndighed, eller naar, efter Reformationen, de verdslige Fyrster paa flere Steder havde tiltaget sig alene og efter Hofnykker at bestemme, hvilke Skrifter der maatte

¹⁾ Matthæus Judex var født 1528, blev Konrektor og senere Præst i Magdeborg, derpaa Professor i Theologien i Jena; men da han under de herskende theologiske Stridigheder blev afsat, drog han til Wismar og tilsidst til Rostok, hvor han døde d. 15 Maj 1564. Angaaende hans Deltagelse i de magdeborgske Centurier kunde efterses Schumacher, *Gel. Männer Briefe*. III, 248. Det ovennævnte Skrift har følgende Titel: «De typographiæ inventione, et de prælorum inspectione, libellus brevis et utilis, per Matthæum Judicem. Copenhagii, excudebat Johannes Zimmermann Anno 1566 8vo. Fortalen er dateret Wismar, Paaskedag 1564, altsaa kort før Forfatterens Død. — Werlauff og efter hans Anvisning N. M. Petersen (*Bidr. til den danske Lit. Hist.* III, 702—3) have ytret Tvivl om, at Bogen er trykt i Kjøbenhavn, fordi der paa den Tid ikke skal have været nogen Bogtrykker her af Navnet Zimmermann. Denne Tvivl er imidlertid ugrundet, thi der var en Bogtrykker af dette Navn; han kaldte sig rigtignok som oftest Xylander; men dette Navn er jo kun en Oversættelse af Zimmermann.

udgives eller udbredes i deres Lande¹⁾. Da det var Forfatterens Mening, at Staten og Kirken kun i Forening havde Ret til at øve Censormyndigheden, maatte det stemme godt med hans Anskuelse, at Universitetet var censorerende Kollegium, eftersom denne Institution mere end nogensomhelst anden kunde antages at repræsentere baade Staten og Kirken og med Upartiskhed at varetage begge Interesser.

Betragte vi disse og andre Forhold, som i det foregaaende ere berørte, saa maa vi idethele komme til den Erkjendelse, at Universitetets Betydning som særlig Statsinstitution ikke formindskedes, men snarere forøgedes i Frederik II's Tid²⁾. Som Læreanstalt havde det ogsaa

¹⁾ Herom siger Forfatteren bl. a. (Bl. E i): «Lutherus et alij pij Doctores semper istam Magistratus tyrannidem damnarunt, nec vulerunt suorum scriptorum editionem pendere ab aulicorum præpostero et a norma verbi divini absono iudicio. Extat epistola Luthei ad Philippum, in qua dissvadet ei, ne sua scripta ad Aulicorum arbitrium edat aut supprimat. Ac recte asserit, mediam partem suorum operum in tenebris mansisse, si aulæ arbitrium et consensum ipse expectasset». — «Quia prælorum libertate Deus per Lutherum et alios viros — — regnum Diaboli et Antichristi et tenebrarum passim turbavit et destruxit, ideo ut vicissim Deo ægre faciat Sathan, et paulatim suum regnum recuperet. aut novum quoddam condat, omnibus viribus experitur præla in captivitate et suam servitute redigere per Dominos politicos, quos inflammat et excitat ad dominatum super Ecclesiam et Ministerium constituendum, occupato nimirum gladio spirituali et potestate Ecclesiastica».

²⁾ Universitetets Bistand, naar det gjaldt om at paavirke Kongen, paakaldtes undertiden, som man ser af det Svar, Rektor og Professorer d. 14 Avgust 1564 gav Kapitlet i Trondhjem, som havde bedet om deres Forbøn og Bistand hos Kongen i Anledning af den beklagelige Tilstand, hvori Trondhjem var kommet ved den svenske Hovedsmand Claudius Gallus's Overfald. Professorerne vare dog ikke sønderlig tilbøjelige til at gaa til Kongen, da han paa den Tid var i ondt Lune (rimeligvis i Anledning

faaet større Betydning end forhen ved det tidligere omtalte Kongebud af 1569, hvorved akademiske Studier gjordes til Betingelse for Adgangen til Præsteembedet. Det kan med god Grund antages, at Frekvensen er steget ikke saa ganske lidt efter Syvaarskrigen, om det end fremdeles kunde ske, at Studenter herfra tilbagelagde saa godt som hele deres akademiske Løbebane ved fremmede Højskoler. Efterhaanden som Herreklostrene fuldkommen sækulariseredes, ophørte deres Forpligtelse til at underholde Studenter ved Universitetet, derimod finde vi Spor til, at Kapitlerne endnu holdt enkelte unge Mænd til «Studium» ligesom i ældre Tid¹⁾.

Fra Norge kom der nu ganske vist flere Studenter til Kjøbenhavn, end Tilfældet havde været i Christian III's Tid. De norske Kapitlers Forpligtelse til at underholde et vist Antal Studenter ved Universitetet stod fremdeles ved Magt²⁾. De Hindringer, som hist og her lagdes i Vejen for den regelmæssige Opfyldelse af Paabudet, søgte Regjeringen at rydde tilside³⁾, ligesom den ogsaa paa forskjellige andre Maader bidrog til, at at unge Mænd fra Norge kunde erhverve akademisk Dannelse. Vi have saaledes allerede omtalt, at det jevnlig tillodes Præster for en Tid at forlade deres Embeder forat studere ved Universitetet⁴⁾.

---

af Krigen); men naar der senere tilbød sig en god Lejlighed, vilde de dog tage sig af Sagen (Diplom. Norveg. VII, 845).

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 72. Ny kirkehist. Saml. V, 405.

²⁾ Se Suhms Saml. II, 2, 107—12. Norske Mag. I, 388. Jfr. 1ste Del S. 248—50.

³⁾ I Aaret 1570 fik Lensmanden i Stavanger kgl. Befaling til at undersøge en Klage, som Kapitlet sammesteds førte over, at Biskop Jon Guttormsen forholdt det den Part af «Kommunitetets» Rente, der var henlagt til Underholdning for en Student ved Universitetet i Kjøbenhavn (Norske Rigsregistranter. I, 650).

⁴⁾ Se foran, S. 344.

Naar vedkommende besad et Præbende, kunde han opnaa Skattefrihed, saalænge han studerede, og i Aaret 1587 henlagdes de Indtægter, som havde ligget til tvende da nedbrudte Kirker paa Helgeland, til Underholdning for to Personer fra Trondhjems Skole under deres Ophold ved Universitetet¹⁾.

Fra Island høre vi endnu ved Begyndelsen af dette Tidsrum, at man maatte sætte ganske ulærde Personer til Præster her af Mangel paa Folk, som havde studeret²⁾. Ligeledes var det almindeligt, at Rektorembederne, hvortil man nødvendig maatte have studerede Mænd, besattes med Danske, fordi man savnede indfødte, der egnede sig til disse Poster³⁾. Det er dog rimeligt, at ligesom flere unge Islændinger i Slutningen af Christian III's Tid vare komne til Kjøbenhavn, hvor de havde faaet en god Modtagelse af Kongen⁴⁾, saaledes har ogsaa Tilstanden efterhaanden forbedret sig i det følgende Tidsrum. Det kunde saaledes omtales, at den fortræffelige Biskop Gudbrand Thorlaksen i Holar, der under sit eget Ophold ved Universitetet i Begyndelsen af Frederik II's Tid havde haft fri Kost og Undervisning i D. Niels Hemmingsens Hus, og som senere havde saa store Fortjenester af sin Fødeøes Opkomst i aandelig Henseende, søgte at befordre begavede unge Mennesker fra Island til Universitetet i Kjøbenhavn⁵⁾. I Aaret 1573 udstedte Kongen et aabent Brev, om at «Undersaatterne paa Island frit og uhindret maatte uddrage af Landet, naar dem lystede at studere eller sig anderledes at

¹⁾ Norske Rigsregistanter I, 515—6. 582. II, 700—1.

²⁾ Gjessing, Jubellærere. I, 106—9.

³⁾ Gjessing, Jubellærere. I, 159. 160. 162. 163.

⁴⁾ Se 1ste Del, S. 355—7. 700.

⁵⁾ Gjessing, Jubellærere. I, 159—60. 206.

forsøge¹⁾». Af størst Betydning blev dog det Privilegium, som Frederik II den 23de December 1579 gav de islandske Studenter, paa at de, saasomt de kom til Kjøbenhavn, strax kunde blive antagne i Kommunitetet, en Forrettighed, som Islændingerne den Dag idag nyde godt af. I Kongebrevet til Universitetet om denne Sag hedder det, som følger: «Vider, at eftersom I underdanigst lader give os tilkjende, hvorledes at de Islændere, som begive sig hid til Universitetet at studere, ikke ere saa formuende, at de længe kunne holde dennem der, og at det er dennem langt at tøve, indtil de kunne bekomme Kost under de 100 Studenter efter Fundatsens Lydelse, og at ingen Islændere nedskikkes at studere, om hvilke jo tilforn skal være god Forhaabning, at det ikke bliver unyttelig spildt, hvis Naade og Frihed dennem til Bedste kunde vederfares: da ere vi naadigst tilfreds, at hvilke fattige Studenter som hidkommer at studere, maa for nogen andre bekomme deres Kost og Underholdning under de 100 Studenter, naar nogen Plads ledig bliver, og ikke med dennem regnes den Tid, som de tilforn skulde complere, før de maatte her indtages efter Fundatsens Lydelse²⁾». I den følgende Tid finde vi da ikke faa Islændinger studerende her ved Universitetet, og deriblandt nogle, som indlagde sig ikke ringe Ros for Lærdom og Dygtighed, saasomt den for sin Skribentvirksomhed siden saa berømte Arngrim Jonsen, og Odd Ejnarsen, der en Tid var Kommunitetsprovst, ligesom han ogsaa i nogle Aar gik Tyge Brahe tilhaande paa Hven, men tilsidst blev Biskop i Škallholt. Adskillige af disse Islændinger gjorde sig bemærkede som flittige Deltagere i de akademiske Disputereøvelser.

¹⁾ Norske Rigsregistranter II, 56.

²⁾ Engelstoft, Univ. og Skole-Annal. 1810. I, 188—90.

Medens Universitetet saaledes i dette Tidsrum hyppigere besøgte af Normænd og Islændinger end tidligere, tog Slesvigernes Antal vistnok af. Vel kunne vi nævne adskillige unge Mænd fra denne Landsdel, især fra Nord-slesvig, som studerede i Kjøbenhavn i Frederik II's Tid¹⁾; men da baade Hertug Adolf af Gottorp og Hertug Hans den Ældre af Haderslev oprettede særegne højere Lærestalter (Pædagogier) for deres Landsdele, i Byen Slesvig og i Bordesholm, er det rimeligt nok, at dette har bidraget til at formindske det iforvejen ikke meget stærke Besøg af Slesvigere i Kjøbenhavn²⁾. Af Holstenerne kom der naturligvis endnu færre, om end enkelte søgte hertil, maaske i Haab om her lettere at faa Understøttelse. Vi have saaledes en kongelig Befaling af 1572 til Niels Hemmingsen om at sørge for, at en Søn af Præsten i Segeberg, der ønskede at studere i Kjøbenhavn, kunde faa fri Underholdning «hos de Studenter udi Hellig-Gejstes», da Faderen var fattig og ellers ikke havde Raad til at holde Sønnen paa noget Universitet³⁾.

Af fremmede Studenter kom der derimod i dette Tidsrum flere til Kjøbenhavn end tidligere, navnlig efter

¹⁾ Saaledes Jørgen Erichsen († 1604 som Biskop i Stavanger) og Lavrits Villadsen († 1576 som Rektor ved Kjøbenhavns Skole), hvilke begge vare fra Haderslev. I Univ.s Regnskab 1576—77 findes følgende Post: «Givet Hr. Hans Søfrensen og Hans Lavritsen, fødte i Haderslev, 12 Mark». Blandt dem, der 1566—7 fik Kosten i Helliggeist Kloster nævnes: Nicolaus Petri Holsatus — sikkerlig en Slesviger (Ny kirkehist. Saml. I, 48).

²⁾ Om det af Hertug Adolf 1567 oprettede Pædagogium publicum i Slesvig har jeg meddelt udførlige Efterretninger i Ny kirkehist. Saml. IV, 660 flg. Om det af Hertug Hans 1566 stiftede Pædagogium i Bordesholm kan efterses Muhlius, De reformatione religionis in Cimbricia p. 90—1. Ordinatio lectionum for samme Pædagogium er trykt hos Westphalen, Monum. ined. II, 558—63.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 162.

at Freden var gjenoprettet i Norden 1570. Blandt disse bemærke vi adskillige Svenskere; men de fleste vare dog Tydskere. Nu begynder der nemlig at vise sig Tegn til, hvad senere blev saa almindeligt, at tydske Studenter bleve indkaldte som Lærere i danske adelige Huse²⁾. Sjældnere forekomme andre Nationaliteter, som Englændere, Fransk-mænd, Polakker og Liflændere. Da Universitetsmatriklen fra hin Tid er tabt, kunne vi forøvrigt ikke meddele paa-lidelige Oplysninger om Tallet paa slige fremmede Gjæster. Vi kjende for det meste kun Navnene paa saadanne, som modtog nogen Understøttelse eller Almisse, der jevnlige synes at være ydet fremmede Studenter, især som Tære-
penge ved deres Bortrejse¹⁾. At Niels Hemmingsens og

¹⁾ I et Brev fra Dav. Chytræus i Rostok til Kansler Niels Kaas an-befales saaledes efter dennes Ønske en tydsk Magister til Lærer for Jakob Ulfeldts Børn (D. Chytræi Epist. p. 307—9). I Ny kgl. Saml. 1977 b. 4to findes et «Epitaphium honestiss. juvenis Anthonii Beutheri Witebergensis, qui cum in aula Kierstrupiana aliquot annos pædagogum egisset, ibidem moritur 21 Junii 1581».

²⁾ I Universitetets Regnskaber har jeg fundet følgende Notitser om Understøttelser af eller Gaver til fremmede Studenter og Viden-skabsmænd: 1569—70, givet M. Georgio Liuoniensi 5 enkende Daler. 1573—4, givet den franske Præst efter D. Hans Frandsens Befaling, 10 enkende Daler. 1574—5, givet den franske Præst efter Rectoris D. Hans Frandsens Befaling, 12 Mark. 1579—80, givet D. Povl (Madsen), som han forstrakt haver til en fremmed Præst ved Navn Mester Hans Mattis, 4 Daler. 1580—1, givet Georgius Meyer 1 Daler. 1581—2, givet Hr. Henrik af Meklen-borg, 3 Daler. 1582—3, givet en tydsk Student, Georgius Rudel af Schlesien, 2 Mark. 1583—4, efter Rectoris Befaling givet to svenske Studenter, 4 Mark. Givet en Student af Oldenburg Paulus Venter 1½ Daler; givet en Student Adam Liuia af Schmalkalden 2 Daler; givet Anders Persen, en svensk Student, til Hjælp 1 Daler. 1584—5, efter Rectoris Befaling og Professorum Bevilling givet en fremmed Student af Sachsen, ved Navn Johannes Veistrup, 3 Daler; den 13 Maj givet en svensk Student Anders Persen til Tærepeng 1 Daler; givet Rectori, som han havde

Tyge Brahes berømte Navne have draget adskillige fremmede herhid paa denne Tid, kan anses som en afgjort Sag. Disse Mænds evropæiske Berømmelse ikke mindre end Kong Frederik II's storartede Gavmildhed mod de studerende kastede i dette Tidsrum en Glands over Kjøbenhavns Universitet, der baade var til Ære for Nationen og til Opmuntring for den studerende Ungdom paa Videnskabernes Bane.

---

udlagt til en tysk Student til Tærepeng, $1\frac{1}{2}$ Daler. 1585—6, givet en tysk Student 2 Daler; tvende andre, Johannes Fidelius og Bartholomæus Brandermann, fik i Avg. 85 en lignende Hjælp. 1586—7; den 1 April efter Rectoris Befaling givet Flores Mursen af Pommern 2 Daler; givet en Student Johannes Helsingmerus Pomeranus $\frac{1}{2}$ Daler. 1587—8, givet Martino Massio Stralsundensi 1 Daler; Samueli Mussio $1\frac{1}{2}$ Daler; Thomæ Mussio Casselino Pomerano 1 Daler. — Se forøvrigt Tillæg Nr. 175. Et Par fremmede, som 1574 og 1577 opholdt sig ved Kbhvns Universitet, omtales i Ny kirkehist. Saml. III, 661.

II.

Universitetets Styrelse og Embedsmænd

i Kong Frederik den Andens Tid.

1.

Universitetets Rektor og det akademiske Senat.

Medens Universitetets Rektor bevarede sin fra Fortiden nedarvede anseelige Stilling, i Spidsen for den akademiske Stat, med de dertil knyttede Rettigheder og Forpligtelser, hvilke sidste dog undertiden kunde synes mindre ærefulde for en «Magnificus», som naar Rektoren endnu stadig hvert Efteraar maatte tage omkring paa Godset for i Forening med Fogden eller Qvæstoren og nogle af Professorerne at modtage Oldensvin eller Erstatning derfor (Oldengjæld), ved hvilken Lejlighed han maatte tage tiltakke med Nattelleje hos Bønderne, og mangen Gang ikke havde stort andet at kvæge sig med end nogle Kander Tydskøl hentede i den nærmeste Kjøbsted¹⁾ — medens saaledes de gamle Skikke bevaredes, ogsaa Rektorkosten eller Gildet

¹⁾ Af Regnskabet over Universitetets Udgifter 1584—5 kunne følgende Poster anføres som Exempel: •Item Rektor, D. Claus, M. Hans Guldsmid og Qvæstor vare ude om Oldengjæld, havde en Tønde Tydskøl med paa Rejsen i Valore og Ske, dog de finge den ikke sisefri, givet Jens Olsen derfor 10 Mark. Paa samme Rejse givet for Vin 9 Mk. Samme Tid laa vi udi Valore, og givet Anne

(prandium eller convivium) ved Rektorskiftet¹⁾ og Rektorens Beværtning af fremmede Videnskabsmænd, der besøgte Kjøbenhavn²⁾, saa foregik der 1569 en Forandring med Hensyn til Reglerne for Rektorvalget. Da vi tidligere have omtalt den ved denne Lejlighed vedtagne Rektoratsturnus³⁾, skulle vi her kun fremhæve en mindre heldig Omstændighed ved samme, nemlig at naar, som Tilfældet nu blev, Rektor-

Madses udi to Nætter 4 Mk., Pigen 12 Sk. Item samme Rejse givet Sidse Madses udi Ske 4 Mk., Pigen 1 Mk. Item samme Rejse udi Snesløv blev hent udi Næstved Tydskøl for 2 Mk.; givet Hustruen 2 Mk. Item var Rektor, M. Hans og Qvæstor udi Strøby, da blev hent udi Kjøge Tydskøl, 15 Stob, og 2 Potter Vin, kostede 4 Mk.; og var Hr. Jakob (Præst i Strøby) hos Rectorem samme Aften; givet Hustruen 2 Mk., Kokken og Pigerne 20 Sk. Drog Rektor fra Strøby til Valøse, blev hent udi Kjøge 12 Potter Tydskøl for 1 Mk. Item laa vi endnu en Nat udi Kastholm, givet Hustruen 2 Mk. Samme Rejse laa vi udi Abbetved to Nætter og tog Oldensvin; blev hent udi Roskilde 4 Potter Vin og Tydskøl, tilhobe for 4 Mk. Givet Hustruen 2 Mk., Kokken og Pigerne 1 Mk. Af Regnskabet 1586 ses, at Rektor, D. Claus, M. Hans Guldsmid, M. Christen og Fogeden den 20de Oktober drog ud efter Oldensvin; de overnattede i Valøse, Snesløv og Kastholm, og fortærede paa Rejsen idethele 28½ Daler. Jvfr. 1ste Del. S. 659.

1) Af Regnskabérne ses, at Rektoren stadig fik 10 Daler pro officio og 10 Daler (1569, 14 Daler) pro convivio.

2) Univ. Regnskab 1562-3: Betalt Domino Rectori D. Alberto, som han efter hans eget Register udlagt havde til Vin, 6 Daler 2 Mk. 1564-5: Item haver jeg betalt Domino Rectori D. Alberto og Jørgen Lucassøn, som de adskillige Tider for Universitetet udlagt havde for Vin etc., 8½ Dlr. 1 Mk. Mynt. 1571-2: Efter Doctor Niels's Befaling givet for 8 Potter rhinsk Vin, som skjænkedes Hertug Ulriks Doctor, 2½ Mk. 1573-4: Givet for 4 Potter Lutendrank, som blev skjænket Thornerus, den engelske Doctor, 4½ Mk. 1576-7: Blev givet Doctor Johanni Varvichio et D. Johanni Brinch 16 Potter Vin. Af Regnskabet 1574-5 kunde desuden følgende paa en vis Maade herhen hørende Post mærkes: Givet Klavs Guldsmid for Universitetets Ølstob, han forgyldte, 20 Mk. Jfr. foran S. 123 Not. 3, og Tillæg Nr. 222.

3) Se foran S. 64-5.

værdigheden gik paa Omgang mellem Fakulteterne, kunde det ske, at alderssvage Mænd kom til at beklæde et Embede, der krævede endel Virksomhed og Rørighed, om det skulde gøres fyldest¹⁾, eller at Professorer, der ellers kun nød liden Anseelse, kom til at indtage den højeste akademiske Ærespost, fordi «Raden nu var til dem». I dette Tidsrum indtraf forevrigt det ualmindelige Tilfælde, at en Rektor maatte vige sin Plads i Utide, efter Kanslerens Bestemmelse, fordi der var almindelig Misfornøjelse med den Maade, hvorpaa han røgtede sit Hverv. Det var D. Rasmus Lætus, for hvem denne ubehagelige Begivenhed indtraf i Aaret 1562²⁾.

Følgende Professorer beklædte Rektorværdigheden i Kong Frederik II's Tid:

D. Jakob Bording, Prof. med., henved 1 Aar . . . 1559—60.

Han døde i sit Rektorat den 5te September 1560.

M. Povl Madsen, Prof. dial., 1 Aar . . . . . 1560—61.

D. Rasmus Lætus, Prof. theol., $\frac{3}{4}$ Aar . . . . . 1561—62.

D. Albret Knoppert, Prof. juris, 3 Aar paa Grund af den Forstyrrelse i de akademiske Forhold, som Pesten og Krigen forvoldte. . . . 1562—65.

D. Niels Hemmingsen var en Tidlang 1562

Vicerektor under Knopperts Fraværelse paa en Rejse til Lifland³⁾.

¹⁾ Foruden de ovenfor anførte Exempler paa Rektorens Rejser kunde følgende hid sættes af Regnskabet for 1586: «Rektor, M. Hans og Qvæstor vare ude og lade bese den unge Skov ved Birke, og havde der Bønder at bese, om det kunde være Skovskade eller ej, at Skoven blev noget afhugget, og vare ude i 5 Dage; blev givet Bønderne en Tønde Tydskøl» (flere andre Udgifter ved denne Rejse anføres).

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 109.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 125.

- D. Hans Frandsen, Prof. med., 1 Aar . . . . . 1565—66.
 M. Klavs Lavritsen Skavbo, Prof. phys., 1 Aar . 1566—67.
 D. Hans Albretsen, Prof. theol., henved 2 Aar . 1567—69.
 Han døde i sit Rektorat den 25de Maj 1569¹⁾.
 D. Albret Knoppert, Prof. juris, 1 Aar . . . . . 1569—70.
 M. Johannes Sascerides, Prof. hebr., 1 Aar . . . 1570—71.
 D. Niels Hemmingsen, Prof. theol., 2 Aar . . . 1571—73.
 D. Hans Frandsen, Prof. med., 2 Aar . . . . . 1573—75.
 M. Hans Thomesen Guldsmed, Prof. rhetor. 2 Aar 1575—77.
 D. Povl Madsen, Prof. theol., 1 Aar . . . . . 1577—78.
 D. Anders Lemvig, Prof. med., 2 Aar . . . . . 1578—80.
 M. Klavs Hammer, Prof. græc., 1 Aar . . . . . 1580—81.
 D. Anders Lavritsen, Prof. theol., 1 Aar . . . . 1581—82.
 D. Klavs Theophilus, Prof. juris, 2 Aar . . . . . 1582—84.
 M. Klavs Lavritsen Skavbo, Prof. phys., 1 Aar . 1584—85.
 D. Jakob Madsen, Prof. theol., 1 Aar . . . . . 1585—86.
 D. Anders Lemvig, Prof. med., 2 Aar . . . . . 1586—88.

Med det akademiske Senat foregik i dette Tidsrum en ikke uvæsentlig Forandring, dog ikke med Hensyn til Udstrækningen af dets Myndighed, som blev uforandret, men med Hensyn til Tallet af dets Medlemmer. Den 1ste Juli 1562 blev der nemlig paa een Gang optaget tre ny Medlemmer, en Mediciner (D. Elias Rempold) og to af det filosofiske Fakultet (M. Hans Guldsmed og M. Johannes Sascerides); og den 4de Maj 1566 kaldtes de fire filosofiske

---

¹⁾ I Joh. Stephanus's Rektorliste (Ny kgl. Saml. 1219. 4) findes ved denne Rektor følgende Bemærkning: «Hic propter pestem non resignavit intra annum suum officium, donec in eo diem suum obiit A^o 1569, 25 Maji, post quem denuo constitutum est, ut semper novus Rector crearetur proximo die Jovis a festo pentecostes» (jfr. Tillæg, Nr. 153).

Professorer, som endnu ikke havde Sæde i Konsistorium (M. Anders Pedersen Kjøge, M. Hans Mogensen, M. Rasmus Katholm og M. Klavs Hammer), til Medlemmer af det akademiske Senat, fra hvilket altsaa i den følgende Tid kunde to pædagogiske Professorer vare udelukkede¹⁾. Det maa vistnok antages, at Senatets Beslutninger have vundet i Anseelse derved, at omtrent alle Professorerne deltog i dem. Deres Forsamlingslokale, «Consistoriihuset», finde vi ogsaa for første Gang udtrykkelig omtalt ved denne Tid, uden at vi dog med Vished vide, om det først da er indrettet til dette Brug eller allerede i Christian III's Tid har været anvendt paa samme Maade²⁾.

2.

Universitetets Kansler.

Saavidt vi kunne skjønne, vandt Universitetskanslerens Embede større Betydning i Frederik II's Dage, end det havde haft under Kong Christian III, maaske fordi Kongen selv mindre havde nogen Mening om de lærde Sager, end hans Fader havde haft, eller maaske fordi han mindre brød

---

¹⁾ Se Tillæg Nr. 125. Ny kirkehist. Saml. I, 14—5. Jfr. foran, S. 63. Mine Ytringer i 1ste Del S. 386 om en Udvidelse af Medlemsantallet i det akademiske Senat i Christian III's Tid maa begrænses noget i Henhold til den ovenfor citerede Konsistoriebeslutning af 1ste Juli 1562, som jeg ikke kjendte, dengang jeg forfattede 1ste Del.

²⁾ Se foran S. 70. I Univ.s Regnskaber findes følgende Poster: 1582—3, givet Jens Glarmester, for han bødte paa Liberiet og satte en nyt Vindue udi Bly paa Consistoriihuset, og bødte der samt andensteds, 20 $\frac{1}{2}$ Mk. 1586—7, givet Anders Snedker for 6 Vinduesbuer i Consistoriihuset, 6 Mk.

sig om at gjøre sin personlige Anskuelse gjældende, hvorved der altsaa blev større Plads for Kanslerens Indflydelse.

Vi have tidligere omtalt, at Johan Friis i den første Del af Frederik II's Regjeringstid forblev i den samme Stilling som Kongens og Universitetets Kansler, som han havde indtaget i al den Tid, Kong Christian III sad paa Thronen, og at han lige til det sidste viste en usvækket Iver for de boglige Kunsters Fremme og Kjærlighed til lærde Mænd¹⁾. Efter hans Død, den 5te December 1570, stod Kanslerembedet ledigt i flere Aar. I denne Tid var Righshofmesteren, Peder Oxe, Universitetets nærmeste foresatte. Vi maa derfor hidsætte nogle Oplysninger om denne mærkelige Mand, især vedkommende hans Stilling til Højskolen og til Videnskaberne.

Peder Oxe var en Søn af Hr. Johan Oxe til Nielstrup paa Laaland og Hustru Mette Gøye, og blev født den 7de Januar 1520. Hans Forældre sørgede for, at han fik en omhyggelig Opdragelse, hvorfor de sendte ham i en Alder af 12—13 Aar udenlands med den bekjendte M. Christiern Torkelsen Morsing. I Følge med denne besøgte han flere af Udlandets berømte Højskoler; navnlig vide vi, at han i nogen Tid dvælede i Basel, hvor han nød godt af den berømte Theolog D. Simon Grynæus's Omgang og Undervisning. Nogen Tid efter sin Hjemkomst blev han Hofsinde hos Kong Christian III og fik med sine Sødskende 1540 Ravensborg Len paa Laaland i Pant af Kongen for en Sum Penge, hvormed de havde forstrakt denne. Lidt efter lidt fik han betydelige Ejendomme, især i Sjælland; og

---

¹⁾ Se 1ste Del, S. 391—405.

store Forleninger paa Laaland og Falster¹⁾. Men hans Ejendomserhvervelser foraarsagede ham ubehagelige Rettergangssager, ofte med nære Slægtninge, og tidlig viste han sig allerede som en omsiggribende og myndig Herre, men tillige som en ualmindelig begavet og dygtig Personlighed. I Aaret 1545 blev han Ejer af Gisselfeld, som han siden skrev sig til (tidligere havde han skrevet sig: til Nielstrup²⁾). Han flyttede Gaarden fra dens tidligere Plads og opbyggede den paa det Sted, hvor den nu staar. Tillige arbejdede han med Held paa at samle et betydeligt Jordegods til Gaarden, og han forstod at styre sit Gods med en Dygtighed som faa af hans samtidige. Omtrent 1552 blev han optaget i Danmarks Riges Raad, og han var paa Veje til at blive en af sin Tids rigeste og mægtigste Mænd, da det syntes, som om hans Lykkes Bygning paa een Gang skulde synke i Grus. Han blev nemlig 1558 anklaget for at have misbrugt sine Forleninger; navnlig blev der anket over, at han havde forhugget Skovene, ladet skyde Sturvildt i Kronens Jagtdistrikt, oppebaaret Indtægter, som tilkom Kongen, og ej opført dem i Regnskaberne, forandret en Sognegrændse og derved frigjort nogle Bønder under Nielstrup for Kongens Skat, begaaet Toldsvig, afhændet jordegne Bønders Jorder, solgt Kronens, Klosters og Kirkers Bønder-sønner til egen Fordel, og kommet mange fra Liv, Ære og Gods formedelst ulovlige «Nævner», som vare tagne imod

¹⁾ Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskrivelse. Kbh. 1765. Rasmussen, Optegnelser om Gisselfeld, S. 55 flg. Disse Skrifter ere ogsaa i det følgende benyttede. Jfr. Tillæg, Nr. 57 og 59.

²⁾ Ryge siger S. 65, at Peder Oxe først fra 1547 af skrev sig til Gisselfeld; men et af ham udstedt Aktstykke fra 1546 (Ny kirkehist. Saml. II, 757—8) viser, at han allerede tidligere skrev sig saaledes. Dette Aktstykke, som Ryge ikke har kjendt, viser den Myndighed, som Peder Oxe udøvede over sine Slægtninge.

Recessen. Om end flere af disse Anklageposter vare ubevislige, har Peder Oxe dog vistnok følt, at det vilde blive ham vanskeligt at rede for sig; thi istedenfor at møde ved den Herredag, for hvilken han var indstevnet, tog han det Parti at forlade Landet og i Breve til Kongen dels at undskylde sig dels at bede om, at Sagen maatte afgøres uden Rettergang ved Kongens egen Kjendelse. Undskyldningerne, som nærmest gik ud paa, at de Fejl, der kunde være begaaede, ikke faldt ham selv, men hans Fogeder til Last, blev der imidlertid ikke taget Hensyn til, og Retssagen gik sin Gang, idet et Forsøg, som Peder Oxes Brødre og nærmeste Frænder gjorde paa at optræde som hans Forsvarere, afvistes. Kongen beskikkede Herluf Trolle til Aktor i Sagen mod Peder Oxe, skjønt han var gift med dennes Moster, og han drev Sagen med Kraft. Det maa derfor antages, at der har været Fjendskab mellem disse to ellers hver i sin Retning højtfortjente Mænd, hvad enten dette nu stammede fra en Proces, de 1554 havde haft angaaende Skjellet mellem tvende Gaarde, de ejede, hvis Jorder stødte op til hinanden, eller Herluf Trolle ligesom andre er bleven stødt ved den Myndighed, hvormed Peder Oxe ved flere Lejligheder optraadte. Nok er det, at da Oxe ikke mødte forat svare for sig, blev han underkastet «Rigens Forfølgning», og i Januar 1559 blev der af Herluf Trolle og tvende andre Adelsmænd paa Kongens Vegne gjort Indførsel i hans Herregaarde Gisselfeld og Tølløse samt i hans øvrige Gods, forat skaffe Kongen Fyldest for de Misligheder, der havde fundet Sted i Bestyrelsen af de ham betroede Len. Og da han fremdeles udeblev, blev alt hans Gods inddraget under Kronen¹⁾.

---

¹⁾ Sml. Becker, Herluf Trolle og Birgitte Gøie, S. 13—15. Ny kirkehist. Saml. III, 489.

Nogen Tid efterat Peder Oxe havde forladt Danmark, havde han begivet sig til Hertuginde Christine af Lothringen, Kong Christiern II's Datter, der endnu fastholdt sine Fordringer paa Danmarks Throne. Udentvivl har denne Omstændighed væsentlig bidraget til at skjærpe de Forholdsregler, der fra den danske Regjerings Side bleve truffene mod Peder Oxe. Man søgte at udspejle hans Skridt¹⁾, ja man frygtede endog, at han skulde indfinde sig med en Flaade i Sundet forat gjøre et Forsøg paa at styrte K. Frederik II fra Thronen. De Forestillinger, som baade den tyske Kejser og Kongen af Frankrig gjorde Kong Frederik for atter at forskaffe Peder Oxe hans Naade, besvaredes enten afvisende eller med Opfordring til at lade ham gribe og udlevere ham. Saaledes gik flere Aar hen. Peder Oxe var nu en anset Embedsmand i lothringisk Tjeneste. I det fremmede havde han vidst at skaffe sig Anerkjendelse i en vid Kreds som en udmærket begavet og dygtig Mand, og han havde her erhvervet sig Indsigter navnlig i Finans- og Landvæsenet, der senere kom hans Fædreland tilgode. Efterhaanden formildedes nemlig Stemningen herhjemme imod ham. Kongen er vel kommen paa det rene med, at man med Urette havde mistænkt ham for Stemplinger imod hans Fædreland, og da den ødelæggende Krig med Sverig gjorde gode Raad dyre, er man kommen i Tanker om, at en Mand af Peder Oxes Dygtighed vilde kunne gavne Danmark i dets vanskelige Stilling. Saa meget er vist, at der blev laant de Intercessioner, som skete for den landflygtige

---

¹⁾ I den kgl. Rentemesters Regnskab for 1558 findes følgende Post: «Givet Broder Friis efter Hr. Mogens Gyldenstjernes Befaling, som han havde fortæret udi Tydskland paa nogen Bestilling, og at forfare, hvor Peder Oxe var, efter hans Regnskabs Lydelse, 10 Daler, 10¹/₂ β lybsk.»

Mand, et villigere Øre end tilforn, og at Kong Frederik den 24de Januar 1566 gav ham betryggende Lejde til at vende tilbage til Danmark og at rejse bort igjen, naar han selv ønskede.

Efter i henved otte Aar at have været landflygtig, kom Peder Oxe i Marts 1566 atter tilbage til Kjøbenhavn¹⁾, og det lykkedes ham saa fuldkommen at forsones sig med Kongen, at han kort efter fik alle sine konfiskerede Ejendomme igjen tilbage. Det tillodes ham endvidere paa nogen Tid at rejse tilbage til Lothringen forat ordne sine Sager der; til Gjengjæld lovede han for Fremtiden at bygge og bo her i Danmarks Rige og være Kongl. Majestæt huld og tro, og tjene Kongen og sit Fædreland, «som en ærlig Riddersmandsmand bør at gjøre sin Herre og Konning og Fædrenerige». Efter nogle Maaneders Fraværelse kom han da atter tilbage — han maa have været her igjen før den 7de Oktober 1566, da Kongen afgiftsfrit forlenede ham med Vordingborg Slot og Len — og nu begyndte han strax at udfolde en højst mærkelig Virksomhed forat bringe Rigets forfaldne Pengesager i Orden. Afgiften af Lenene blev forhøjet, Adelen, der ellers var skattefri, maatte gaa ind paa at yde Tredieparten af sine Indkomster i Skat²⁾. Øresundstolden blev omordnet og forhøjet, og paa mange andre Maader forstod Peder Oxe at fylde den udtømte Statskasse, medens han fik Hofholdningen indskrænket, betalte de hvervede Tropper deres resterende Sold og sluttede en ny og langt fordelagtigere Kontrakt med dem af Folkene, som duede noget, samtidig med at de unyttige fik Rejsepas. Det er beundringsværdigt, i hvor kort Tid han fik dette og

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 491.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 505.

meget andet sat i Værk, hvorved Statsskibet fra at være et synkefærdigt Vrag atter blev flot og fik Vind i Sejlene. Intet Under derfor, at Kongen i taknemmelig Erkjendelse af denne Mands gavnrige Virksomhed i Sommeren 1567 beskikkede ham til at være Rigens Hofmester, det øverste i Rangen af de høje Rigsembeder. Kort efter (den 14de September s. A.) holdt han Bryllup med Fru Mette Rosenkrands til Vallø, Enke efter Rigsraad Sten Rosensparre til Skarholt, der 1565 var falden i Slaget ved Falkenberg eller Svarteraa¹⁾. I dette Ægteskab havde Peder Oxe ingen Børn, men han var sin Hustrus Søn af første Ægteskab, Oluf Rosensparre, i alle Maader i Faders Sted og sørgede paa det omhyggeligste for hans Opdragelse.

Ved Siden af sin Gjerning som Rigets første Embedsmand bestyrede Peder Oxe sine Godser og Forleninger saa omhyggelig, som om han blot havde haft disse at varetage. Foruden Vordingborg Len fik han ogsaa Jungshoved og Padeborg Len under sin Bestyrelse, og han erhvervede, foruden Hovedgaardene Gisselfeld og Tølløse, som han havde haft før sin Landflygtighed, ogsaa Løgismose i Fyn og Holmegaard i Sjælland, den første ved Arv, den anden ved Kjøb. Ved hans Giftermaal kom ogsaa Vallø og Skarholt (i Skaane) under hans Bestyrelse. Bygningen af Gisselfeld, hvori han var bleven afbrudt, da han forlod Fædrelandet, fortsatte og fuldendte han, og ved Kjøb og Mageskifte afrundede og udvidede han det tilhørende Gods saaledes, at det blev et af de største og smukkeste Godser her i Landet, og 1567 tilstodes der ham egen Birkeret derover. Ved Gisselfeld indrettede han de Karpefiskerier, som endnu forefindes der,

---

¹⁾ Peder Oxes Bryllupsdag anføres i Morten Pedersens samtidige Optegnelser i Ny kirkehist. Saml. III, 500.

hvorved han ikke blot fik et fortrinligt Fiskeri til sin Gaard, men tillige forskjønnede Omgivelserne, idet han forvandlede Moser og Engdrag til smukke Indsøer, der endnu den Dag i Dag udgjøre en af de bedste Prydelser for Egnen. Som bekjendt tilskrives Peder Oxe Indførelsen af Karper, Krebs og en Slags Frøer, der endnu nævnes efter ham, ligeledes forskrev han en Mængde Frugttræer og adskillige Rodfrugter, der ikke forhen havde været kjendte her i Landet. Endelig søgte han at fremme et forbedret Agerbrug, idet han som Lensmand i Vordingborg Len udvirkede en kongelig Tilladelse til at paalægge Bønderne at sommerpløje deres Jord. Dette skete uheldigvis først i Aaret 1575 og blev uden Følger, da Peder Oxe samme Aar afgik ved Døden og de efterfølgende Lensmænd ikke havde Sands for at fremme denne gennemgribende Foranstaltning, den saakaldte Brakbehandling. Først hele to Aarhundreder derefter bragtes den i Anvendelse og bidrog væsentlig til det Opsving, Agerbruget senere har taget¹⁾.

Allerede før sin Landflygtighed havde Peder Oxe ved en og anden Lejlighed været Universitetet til Tjeneste²⁾; efter sin Hjemkomst og Ophøjelse til Rigshofmester kom han til at udøve en betydelig Indflydelse paa dets Udvikling. Hans udmærkede Finansstyrelse gjorde det muligt for Kongen strax efter Krigen, ja inden den endnu var endt, at gjøre de bekjendte rige Donationer til fattige Studenter og til Forbedring af Professorernes Løn samt til Ophjælpning af det lærde Skolevæsen. Det er alt tidligere omtalt, at Peder Oxe ogsaa mere direkte bidrog til Kommunitetets

---

¹⁾ Jeg har her som flere Steder i denne Biografi omtrent ordret benyttet Rasmussens fortræffelige Optegnelser om Gisselfeld.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 52. 57. 59.

Stiftelse¹⁾. Selv viste han en Gavmildhed mod mange trængende, der gav Samtiden Grund til at berømme «ærlige, velbyrdige og gudfrygtige Peder Oxe, Danmarks Riges Hofmester, hvis Dyd, Fromhed, Rundhed og Hjælpsomhed mange fattige Studenter, Skolebørn og hjælpeløse Stakkarle baade her udi Kjøbenhavn og andensteds paa denne Dag fornemme»²⁾. Flere af Universitetets senere Professorer, som Jørgen Dybvad, Peder Aagesen o. a., havde i væsentlig Grad ham at takke for deres videnskabelige Uddannelse³⁾. I taknemmelig Erkjendelse af den Beskyttelse og Understøttelse, som Peder Oxe saaledes viste Videnskaberne og deres Dyrkere, tilegnede Niels Hemmingsen ham 1569 sin Fortolkning af den 84de Psalme, idet han ikke blot berømmede hans sjældne Omhu for de boglige Kunsters Fremme, men ogsaa den Hjælp, han med gavmild Haand ydede mange Studenter saavel ved Kjøbenhavns Universitet som under deres Studeringer udenlands⁴⁾. Ved Gavebrev af 4de Marts 1574 skjænkede Peder Oxe 2000 Daler til Kjøbenhavns Kommune. Renten af det ene Tusinde skulde anvendes «fattige, faderløse og hjælpeløse Skolebørn (i Vor Frue Latinsko) til kristelig, nødtørfelig Opfødelse, Lærdom og Underholdning», og da navnlig til Sko og Klæder for dem; Renten af det andet Tusinde skulde tilfalde «fattige, vedtørvende husarme» i Kjøbenhavn til Klæder og Ildebrand⁵⁾. Aaret efter stiftede han ved Fundats af 17de

¹⁾ Se foran S. 78—9.

²⁾ Rasmus Hansen Reravs Passional, Dedikation til Jfr. Birrethe Rosensparre (Peder Oxes Stifdatter), dat. Kiøbenhaffn Dominica Jubilate 1573.

³⁾ Danske Mag. 4 R. II, 107, samt Tillæg, Nr. 164.

⁴⁾ Udførligt Uddrag af Hemmingsens Dedikation findes hos Ryge, a. Skr. S. 290—1.

⁵⁾ Hofman, Fundationer. X, 254—7. Ryge, a. Skr. S. 298—302.

Juni 1575 otte Senge i Helligaands Hospital (nu Vartov) i Kjøbenhavn, hvortil han henlagde en Gaard paa Kjøbmagergade og Landgildet af 16 Gaarde paa Gisselfeld Gods¹⁾.

Ved Kommunitetets Oprettelse blev Rigshofmesteren beskikket til en af de faste Tilsynsmænd ved denne Stiftelse, og det er kjendeligt nok, hvor stor Indflydelse Peder Oxe havde paa dens Styrelse, saalænge han levede. Ligeledes finde vi, at Professorerne hyppig henvendte sig til ham i forskjellige akademiske Anliggender, ikke blot i den Tid Kanslerembedet stod ledigt; men ogsaa efterat det paany var blevet besat. Saaledes berettede Hemmingsen den 7de Maj 1574 i Konsistorium, at han hos Kansleren og hos Rigshofmesteren havde klaget over Professorernes trængende Forfatning, naar de ved Sygdom bleve uskikkede til at forrette deres Embede. Begge havde svaret, at en syg Professor maatte beholde sit Kanonikat, saalænge han levede, og at den, der beskikkedes til at besørge hans Embede, skulde lade sig nøje med den ordinære til Professorembedet henlagte Løn²⁾. Ved det Forhør, som den 15de Juni 1575 holdtes paa Kjøbenhavns Slot over Niels Hemmingsen, var Peder Oxe Ordføreren, skjönt Kansleren var tilstede³⁾. Endnu bestemtere fremtræder Rigshofmesterens Tilsynsret over Universitetet i en Sag, der et Par Maaneder tidligere førtes for Konsistorium imod Hemmingsens udsvævende Søn. Kanslerens Nærværelse omtales slet ikke, men det var Peder Oxe, der holdt Forhøret, og som, efterat den skyldige havde tilstaaet sin Brøde, sluttede Undersøgelsen med de Ord: «I har skikket eder som en Fandens

¹⁾ Rasmussen, a. Skr. S. 69 flg.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 54.

³⁾ Se foran S. 147 flg.

Skalk, men jeg vil hjælpe eder, hvad jeg kan»¹⁾). Under disse Forhold synes det, at man med Føje kan bifalde Ryges «Indstilling», om «at Peder Oxen skal iblandt Universitetets Patroner have sit Sted, som han vel har fortjent, men hidtil ej haft»²⁾).

Efter i længere Tid at have været hjemsogt af jevnlige Sygdomsanfald, der dog ikke i nogen mærkelig Grad standsede hans rastløse Virksomhed, døde Peder Oxen den 24de Oktober 1575 under et Ophold paa Frederiksborg, og blev begravet i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Han opnaaede kun en Alder af 55 Aar; men hans Liv havde været usædvanlig indholdsrigt. Som Vidnesbyrd om hans Sands for Fædrelandets Historie kan det anføres, at han kraftig opmuntrede Anders Vedel til at fordanske Saxes Danmarkskrønike, ligeledes fortjener det at mindes, at han tilskyndede Tyge Brahe til at offentliggjøre sine astronomiske Arbejder. «Peder Oxes svage Side var», siger hans nyeste Biograf, «en stærk Tilbøjelighed til at samle Formue, en hvas Tunge og en høj Grad af Myndighed, der fremkaldte Fordring paa, at alt skulde bøje sig for hans Vilje; ej engang hans Sødskende vovede at gjøre Modstand, naar han besluttede noget, selv om dette angik deres særlige Anliggender. Hans undergivne havde sikkerlig i ham en streng Herre, der forøvrigt vilde deres Vel, men neppe ret ofte paa den Maade, der stemte med de paagjældendes Ønske. En anden Svaghed hos ham var af en mere fredssommelig Art; han satte Pris paa et godt Bord. Herom vidner ikke blot hans kostbare Anlæg af Fiskerier og den Umage, han gjorde sig med at forskrive allehaande uden-

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 277—8.

²⁾ Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskr. S. 296.

landske Frugtsorter, men man vil paastaa, at det var ham, der indførte Brugen af Østers, og i Aaret 1575 forærede han Kongen Fasaner, der synes forhen at have været ukjendte her. Peder Oxe var derimod en ædruelig Mand, hvilket i hans Tid var en ingenlunde sædvanlig Dyd¹⁾.

Da Kongen under Kanslerembedets Ledighed havde bragt i Erfaring, at Professorerne vare forsømmelige i at passe deres Forelæsninger og Disputationer, beskikkede han den 12te Oktober 1572 D. Niels Hemmingsen til Vicekansler og forordnede, at naar nogen Professor vedlovligt Forfald mente sig forhindret i at holde Forelæsninger, skulde han anmelde saadant Forfald for Universitetets Rektor og Vicekansler²⁾. De samme Embedsmænd skulde føre Tilsyn med, at Professorerne disputerede paa de fastsatte Tider, og anmelde for Kongen, naar nogen forsømte at opfylde sin Pligt. Hemmingsens Funktion som Tilsynsmand vedblev, ogsaa efterat en Kansler var bleven beskikket; thi endnu den 1ste December 1576 underskrev han sig som Vicekansler³⁾, og sandsynligvis er han vedbleven at være det indtil sin Afsættelse 1579, om han end vistnok har haft mindre at sige, efterat han var kommen under det theologiske Politis specielle Opsyn.

Niels Kaas til Taarupgaard beskikkedes 1573 til Kongens og dermed ogsaa til Universitetets Kansler; Hovedtrækkene af denne hæderlige og højt fortjente Mands Levned-

¹⁾ Rasmussen, Optegnelser om Gisselfeld, S. 73.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 163.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 193. Sml. foran S. 119—20.

historie maa derfor finde Plads her. Han var født i Aaret 1534 paa Starupgaard i Viborg Stift. Hans Fader, der ogsaa hed Niels Kaas, var allerede død syv Maaneder før hans Fødsel, og Moderen, Fru Anne Bjørn, døde, da Sønnen kun var fem Aar gammel. Under disse Forhold traadte hans Farbroder, Mester Mogens Kaas til Taarupgaard, der var Regnskabsprovst i Jelling Syssel og senere Kantor i Ribe Domkapitel, den forældreløse Dreng i Faders Sted og satte ham i Viborg Skole, der dengang styredes af den hæderlige og duelige Rektor Oluf Nielsen Skøtte, hvem Niels Kaas altid senere viste megen Taknemmelighed og Højagtelse for den Vejledning i Lærdom og gode Sæder, han havde givet ham i hans unge Aar. Under en henved niaarig Skolegang i Viborg lærte han, hvad Skolerne dengang kunde yde — en Hoben Latin, noget Græsk samt nogle dialektiske og retoriske Regler¹⁾. Udrustet med denne Lærdom blev han i Aaret 1549 sendt over til Kjøbenhavn, hvor han af sin ældre Broder, Bjørn Kaas til Starupgaard (senere Medlem af Danmarks Riges Raad), der efter Farbroderens Død (1543) var hans Formynder, blev sat i Huset hos Niels Hemmingsen, der havde saa mange andre adelige og uadelige Kostgængere. Under dennes Vejledning udvikledes ret de fortrinlige Anlæg, som Niels Kaas af Naturen var begavet med. Hemmingsen kunde senere ikke noksom rose den Skarpsindighed, hans siden saa berømte Lærling havde lagt for Dagen ved de dialektiske Øvelser, han anstillede med sine Disciple, og han spaaede, at der

¹⁾ Slangendorp, Oratio funeb. de vita et obitu D. Nic. Kaasii, habita in Acad. Hafn. d. 29. Julii 1594. Om M. Mogens Kaas se Ny kirkeh. Saml. I, 396. 403—7. Tillæg Nr. 278 indeholder Vidnesbyrd om, hvorledes Niels Kaas antog sig sin gamle Lærers Børn.

vilde blive en mærkelig Mand af ham i Fremtiden¹). Forresten udvikledes Niels Kaas's latinske Skrive- og Talefærdighed her end mere, han fik en vis Grad af theologisk Dannelse, og som noget mærkeligt kan det anføres, at han gjordes bekjendt med Udtog saavel af Verdens- som af Fædrelandshistorien; desuden begyndte han paa ethiske og juridiske Studier²). At han skjønnede paa den Vejledning, Hemmingsen havde givet ham i hans Ungdom, fik han i sit følgende Liv rigelig Lejlighed til at vise, og han bevarede altid et trofast Vennesind mod sin gamle Lærer, ogsaa efterat denne var kommen i Ugunst paa de højeste Steder og var bleven haardt ramt af Modgang³).

¹) Se foran, S. 26—7. P. J. Vinstrup, Ligprædiken over N. Kaas, Bl. A vi.

²) I den ovenanførte Tale siger Slangendorp om N. Kaas, at medens han var hos Hemmingsen «ad amorem et studium veræ de Deo doctrinæ et pietatis ac omnium virtutum Christianarum, ad cognitionem uberiorem præceptorum de ratione dicendi, ad styli, memoriæ, et pronuntiationis exercitia adsidua, et ad legendum Epitomen historiarum Mundi tum etiam rerum in Dania gestarum seriem, aliquamdiu assuefactus est. Jactis hisce fundamentis etiam Ethicam doctrinam et iuris studium non neglexit». Der efter omtales, at han ogsaa hørte theologiske Forelæsninger.

³) Nic. Hemmingius, Enarratio viginti et unius Psalmorum priorum Davidis. Basil. 1592. 8. I Epist. dedic. til N. Kaas, dat. Roschildio 24 Junii 1591 siger Forf.: «Hoc postremum, ni fallor, mecum scriptum testimonium posteritati perhibeat de mea observantia erga te, qui ante annos 41 (anno Domini currente 1549, meque tum ætatis meæ annum 37 egresso) mihi a fratre tuo Bjørnøne Caas, viro nobili et præstantissimo, Senatore regni Daniæ prudentissimo, commendatus es, et rogatus ut te in album meorum discipulorum reciperem, quod et feci. Ab eo tempore non est interrupta amicitia inter me et tuam dignitatem, sed semper uterque semel initam fovimus, coluimus, conservavimus. Nam tametsi tu paulatim (sic Deo disponente) per plures gradus ad ejus dignitatis fastigium, in quo nunc es, in ecclesiæ Christi ædificationem et in regni Daniæ decus et ornamentum ascendisti, et ego variis fortunæ tempestatibus jactatus et periculis expositus

Efter godt og vel fire Aars Ophold i Hemmingsens Hus var det Niels Kaas's Ønske at drage til fremmede Højskoler. Først besøgte han sin Hjemstavn, hvor han siden Farbroderens Død rimeligvis var Ejer af Taarupgaard, der ligger i Fjends Herred, tæt ved Limfjorden. Efterat have taget Afsked med Slægt og Venner, gik han derpaa i Horsens ombord paa et Skib, der skulde til Lybek. Men under en Storm strandede Skibet paa Femerns Kyst; det lykkedes dog Niels Kaas, skjønt ikke uden stor Fare, at bjerge Livet paa det synkefærdige Vrag¹⁾. Den unge 21aarige Mand lod sig imidlertid ikke standse i sin Rejse ved dette Uheld, men begav sig saasnart som mulig videre til Vittenberg, hvor han blev immatrikuleret den 22de Maj 1554²⁾. Her blev han en af Melanchtons flittige Tilhørere, og ved sin ualmindelige Begavelse henledte han Opmærksomheden saaledes paa sig, at Folk, der stod ham nærmere, anede, at der med Tiden vilde blive noget stort ud af ham³⁾. Senere besøgte han Højskolerne i Frankfurt ved Oderen og Löwen. Fra det sidstnævnte Sted, hvor han opholdt sig i længere Tid, gjorde han en Udflugt til Krigsskuepladsen, hvor de franske og spanske Hære stode i Vaaben mod hinanden ved St. Quentin (1557). Endelig vendte han tilbage til Fædrelandet, rigere udrustet med Kundskaber end de fleste samtidige unge Adelsmænd. Navnlig besad han en Indsigt i Historie og Statsvidenskab, som dengang ingenlunde var

---

sum, tu tamen semper mansisti constans et *γρησιος* amicus non mutatus tempore, quod varie pingit amicos: id quod non solum verbis indicasti, verumetiam idque multo magis factis demonstrasti.

¹⁾ Slangendorp, Oratio de vita et obitu N. Kaasii. Vinstrup, Ligprædiken (her siges, at N. Kaas afsejlede fra Vejle).

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 471.

³⁾ Sigv. Grubbe, Curriculum vitæ. Msc.

almindelig, og en Færdighed i at tale Latin, der var af Vigtighed for den, som i hine Tider attraaede højere Poster i Statens Tjenester, navnlig hvor det gjaldt Forhandlinger med Udlandet; thi Latinen indtog jo dengang den Plads i Diplomatien, som senere blev det franske Sprog tildel.

Ikke længe efter sin Hjemkomst fik den begavede unge Mand en Plads, der svarede til hans fortrinlige Evner, idet han nemlig 1560 blev ansat i Kancelliet, og her gjorde han sig snart saa bemærket, at der blev betroet ham betydelige Hverv¹). Da Kongen nemlig under Syvaarskrigen havde endel af Kancelliet hos sig tilligemed Kansler Johan Friis og den øverste Sekretær Hans Skovgaard, saa blev det overdraget Niels Kaas at forestaa den Del af Kancelliet, der forblev i Kjøbenhavn, hvilket ofte var en anstrængende Tjeneste, «thi der var mange Nætter han og de andre af Kancelliet ikke kom ned, men maatte sidde og skrive hele Nætter over, som den Tid og Lejlighed begav sig²)». I Aaret 1569 deltog han i de frugtesløse Fredsforhandlinger med Svenskerne paa Landegrænsen ved Ulfsbæk, og Aaret efter var han med ved Fredens endelige Afslutning i Stetin. Ved de Forhandlinger, som i de følgende Aar førtes med Sverig, benyttedes han ogsaa; saaledes var navnlig han tilligemed Peder Bilde og Jørgen Rosenkrands den danske Regjerings Afsendinge ved Mødet i Brømsebro 1572.

Efter Johan Friis's Død den 5te December 1570 hen-

---

¹) Slangendorp siger (a. Skr.): «Fredericus II audiens ipsius ingenium, eloquentiam, iudicium denique in historiis omnium fere temporum et nationum subactissimum multis doctis et heroicis viris probari, vocat N. Kaasium in suam Cancellariam anno 60, in qua proximum a Magistro libellorum munus ipsi commendat.». Jfr. Vinding, Acad. Haun. p. 26—7.

²) P. J. Vinstrup, Ligprædiken over Niels Kaas. Bl. A vii.

gik der nogle Aar, inden nogen Kansler blev beskikket. Vi vide ikke Grunden hertil, men det er rimeligt, at Niels Kaas har forestaaet Forretningerne som konstitueret, og at det er hertil der sigtes, naar der i nogle omtrent samtidige Optegnelser siges, at han den 1ste Januar 1571 svor Kong Frederik Kanslered¹⁾. Til virkelig kongelig Kansler blev han dog først udnævnt paa en Herredag i Randers den 17de Maj 1573²⁾. Omtrent paa samme Tid forlenedes han med S. Knuds Kloster i Odense³⁾. I Roskilde Domkapitel var han forlenet med Ærkedegnedømmet og et Kanonikat; begge disse sidstnævnte Præbender afstod han dog 1578 til den kongelige Sekretær Jakob Vind, samtidig med at han selv blev forlenet med Præbendet S. Laurentii Kapel i Roskilde⁴⁾. I Forleningsbrevet tales der intet om, at han aarlig skulde yde Universitetet 60 Daler til fattige Studenter, saaledes som det i Universitetsfundatsen var bestemt, og som det ogsaa udtrykkelig var forbeholdt i det Kongebrev, hans Formand i Forleningen, M. Niels Kolding, i sin Tid havde faaet derpaa. Maaske er denne Forpligtelse da for en Tid bortfalden i Betragtning af de rigelige Midler, der ved Kommunitetets Stiftelse vare komne til Raadighed til Underholdning af fattige Studenter.

¹⁾ Magazin til den danske Adels Hist. I, 93: Af N. Kaas's Gravskrift, der dog neppe er paalidelig, skulde man antage, at han var bleven Kansler umiddelbart efter Joh. Friis's Død (Marmora Danica. II, 200. Hofman, Danske Adelsmænd I, 161).

²⁾ Vinstrups Ligprædiken, Bl. A viii. Programina publ. Universitatis in obit. Nic. Kaasii, trykt hos Frobenius, Epist. consolatoriæ ad Henr. Rantzovium. Francof. 1596, p. 435—42.

³⁾ Følgébrevet til Klosterets Tjenere udstedtes 20. Avg. 1573. Forleningsbrevet var altsaa af en lidt tidligere Dato.

⁴⁾ Sjælandske Registre Nr. 11, 391—2. Brevet er dat. 12. Sept. 1578.

I de 21 Aar, Niels Kaars forestod Kanslerembedet, indlagde han sig ikke ringe Berømmelse som en duelig og hæderlig Statsmand. Frederik II satte megen Pris paa ham og vilde gjerne altid have ham om sig. Kongen var ikke sjælden noget vanskelig at omgaas, men Kaas forstod som oftest ved en forsigtig Klogskab at bøje hans Sind i den Retning, som var tjenligst for Rigets Vel. Den Mildhed forenet med Fasthed, som Niels Kaas besad, gjorde ham særlig skikket til med Held at drive vanskelige Underhandlinger og at føre dem til et heldigt Udfald. Der gik derfor næsten ikke noget Aar hen, hvori han ikke blev benyttet i diplomatiske Hverv. Særlig maa fremhæves hans Fortjenester ved Jevningen af de langvarige slesvigske Lensstridigheder (1579), Successionsspørgsmaalet efter Hertug Hans den ældre (1581) og Delingen med Hertug Hans den yngre (1582). Det vilde blive for vidtløftigt, om vi skulde omtale alle de Sager, hvori Niels Kaas's besindige Klogskab gjorde Udslaget og virkede til, at den Tid, da han var Rigets første Embedsmand, maa agtes for et af de lykkeligste og hæderligste Tidsrum af vor Historie¹⁾. Vi maa dog især fremhæve den gode og kloge Maade, hvorpaa han bevægede Enkedronning Sofie til at opgive hendes en Tidlang haardnakketholdte Paastand, om at hun vilde være Rigsforstanderinde i Christian IV's Mindrearrighed. Og det var ikke Ærgjerrighed og Kjærlighed til Magten, der i dette

¹⁾ Dette fremhæver navnlig Slangendorp i sin Ligtale, idet han bemærker, at Kaas forstod at sige Kongen Sandheden; *caute, mansuete, prudenter, graviter constanterque et in tempore dabat consilia, ac facile sua mansuetudine, prudentia et lenitate effecit, ut Seren. Rex in ipsius consilia et sententias descenderet, difficulterque pateretur, virum hunc a suo latere discedere.*

²⁾ Slange, Christian IV's Historie I, 70—3.

Stykke ledede Niels Kaas, som man skulde antage, naar man veed, at han kort efter selv blev Formand i Regjeringsraadet; thi for sin egen Person var han tilbøjelig til at overdrage Dronningen den attraaede Myndighed, men han blev aldeles overstemt i Rigsraadet¹⁾.

I sin Egenskab som Universitetets Kansler udmærkede Niels Kaas sig ved Kjærlighed til Videnskaberne og deres Dyrkere. Han kunde vel ikke afvende Slaget fra Hemmingsens Hoved, men han søgte dog at mildne det, saa meget mere som han vistnok i theologisk og kirkelig Retning stod sin gamle Lærer nær. Da han paa Grund af sin Stilling besad saa stor Indflydelse, kan det ikke undre os, at mange lærde overrakte ham deres Skrifter med Tilegnelser fulde af lovprisende Ytringer om hans Beskyttelse af Videnskaberne²⁾. Herpaa lægge vi dog mindre Vægt. Hellere fremhæve vi den Iver, han viste for at fremme Mænds som Tyge Brahes og Anders Vedels videnskabelige Bestræbelser. Selv besad han især stor Kjærlighed til og Indsigt i Historien. «Han har en saadan Hukommelse og Indsigt i Historien», skrev Jakob Ulfeld i Aaret 1585, «at om han ikke overgaar disse Tidens Historieskrivere, kan han dog visselig lignedes ved de forfarneste iblandt dem; og da han nu, skjönt han er beskjæftiget med Rigets sværeste Forretninger, ikke desmindre viser sig at have en usigelig Lyst til Historien, saa tvivler jeg ej heller paa, at han en-

¹⁾ Slange, Christian IV's Historie I, 7—8.

²⁾ Suhms Saml. I, 3, 146. Schütz, Vita Dav. Chytræi II, 93. Danske Mag. 4 R. II, 108. Lyskander, Scriptor. Danici, ny Udg. S. 241. 264. Alb. Timann se foran S. 267. I Nyerups Literaturlexicon, S. 173, anføres et Skrift af Erik Nielsen Folder fra Norge (hvilket jeg dog ikke har fundet): Exegesis virtutum et rerum gestarum Nicolai Kaasii Cancellarii. Hafn. 1580. 4.

gang i sin Tid vil opmuntre de efterladne til at fortsætte vore Historier efter Saxo, paa det at hvad i dette Land af store Bedrifter mærkværdigt er hændet, derved ogsaa kan blive kundbart for Udlændinge¹⁾. Med den lærde David Chytræus i Rostok, som beskjæftigede sig med Danmarks Historie, stod han i stadig Brevvexling, meddelte ham Vink og Raad og interesserede sig levende for hans Arbejders Fremgang²⁾. Der berettes ogsaa, at Kaas selv skal have forfattet en kort Udsigt over de danske Kongers Historie, som dog ikke er bleven trykt, og som han rimeligvis kun har optegnet til egen Underretning³⁾. Idethele havde han en klar Anskuelse af Historiens Betydning, og mente, at især Statsmænd og de, der havde Rigers Styrelse i deres Haand, ikke noksom kunde sætte Pris paa den og drage Lærdom af den⁴⁾. Ham skyldes det sikkert derfor fremfor nogen anden, at D. Niels Krag 1589 blev ansat som extraordinær Professor i Historien ved Kjøbenhavns Universitet. I sit Forhold til den høje Skole viste Niels Kaas nemlig ved flere Leiligheder, at det laa ham alvorlig paa Hjærte at fremme det akademiske Væsen. Karakteristisk er især et Træk fra Aaret 1593. Der var fra forskellige Sider klaget over Studenternes Dovenskab og mange kaade Streger, da begav Kansleren sig selv til Konsistorium og paalagde i den unge Konges Navn Professorerne alvorlig at føre et skarpere Tilsyn med Studenternes Adfærd. Hvad

¹⁾ Jakob Ulfeld, Kort Udtog af den Danske Historie, overs. af C. P. Rothe, S. 6—7.

²⁾ Dav. Chytræi Epistolæ, Hanov. 1614, p. 307—9. 562—3. 609—10. 623. 1137—9.

³⁾ Lyskander, Scriptor. Danici, ny Udg. S. 289—90.

⁴⁾ Se Anders Fos's Ytringer meddelte i mit Skrift, Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reform. S. 128, Not. 3.

Hjælp og Støtte de højlærde trængte til, lovede han at yde dem paa alle Maader som Universitetets Konservator, hvorpaa han i Venlighed skiltes fra dem, idet han gav enhver af dem Haanden til Afsked¹⁾.

Paa Rigsraadets Møde i Antvorskov den 27de April 1588 blev Niels Kaas, som ovenfor er berørt, valgt til Medlem af det Firemændsraad, der skulde styre Rigerne i Christian IV's Mindreaarighed. Det faldt af sig selv, at Kansleren blev det første og vigtigste Medlem af Regjeringsraadet; men derved lagdes der ogsaa et betydeligt Ansvar og en stor Byrde paa hans Skuldre. Vi kunne ikke her indlade os paa en udførlig Drøftelse af Regjeringsraadets Færd. Der har lydt forskjellige Anker imod det, saasom at det udelukkede Enkedronning Sofie fra Regjeringen og saa længe forholdt den unge Konge den selvstændige Regjering, selv efterat han 1593 var erklæret for myndig af Kejseren, at det opgav Kongehusets Arveret til Slesvig og Holsten, og lod Christian IV vælge til Hertug der, at det begunstigede Adelen og andet mere, som der dog maaske nok kunde være adskilligt at bemærke imod. Det maa dog vistnok erkjendes, at Regjeringsraadet idethele og Niels Kaas isærdeleshed paa en hæderlig Maade skilte sig ved sit ingenlunde lette Hverv. Med Sandhed blev det derfor sagt ved hans Jordefærd: «Han haandhævede Lov og Ret, og vilde, at det skulde gaa vel til udi Land og Riger. Han raadede til og afvendte, at ingen af Rigets Stænder skulde forurettes imod deres Friheder og Privilegier, men herved beskyttes og beskyrmes. I daglig Omgang var han venlig og omgængelig, ingen for god. Han gjorde hver Mand til gode, fattige og rige; og sønderlig haandhævede han Guds Ære og vor

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 66 — 7.

kristelige Religion. Han forfremmede lærde Folk og havde dem udi sin Omgjængelse. Hans gode Navn og Rygte er ikke aleneste bekjendt blandt os, men og i fremmede Lande, blandt Herrer og Fyrster og deres Raad, med hvilke han formedelst den gode Communication og Forstaaelse, han har haft med dem, har holdt dette Rige i godt Venskab og Enighed¹⁾. Dette sidste fremhæves ikke uden Grund, thi alt vidner om, at Niels Kaas var en Fredens Mand, og hans Politik en afgjort Fredspolitik.

Det strænge Arbejde, som Kanslerens ansvarsfulde Stilling medførte, bevirkede, at Niels Kaas tidlig ældedes. Han havde i et Aarstid følt sig svag uden dog at ville give efter derfor, men ved S. Hansdagstid 1594 vare Kræfterne udtømte. Han lod da Præsten ved Nikolaj Kirke, Mester Isak Grønbek, kalde til sig, at han skulde betjene ham med den hellige Nadver. Det er tiltalende og opbyggeligt at læse Beretningen om, hvorledes den gamle Statsmand beredte sig til at vandre bort herfra. Nogle Dage før hans Død kom den unge udvalgte Konge for at spørge til hans Befindende; de øvrige Regjeringsraader vare netop paa samme Tid tilstede hos ham; i bestemt Forudsætning af sin nær forestaaende Bortgang gav da Kaas den unge Herre forskellige Raad med Hensyn til Regjeringens fremtidige Førelse, navnlig bad han ham at bære særlig Omsorg for Flaaden, hvorpaa Rigets Forsvarskraft saa væsentlig beroede. Endelig overrakte han ham Nøglen til Rigets Arkiv, idet han fejede til: «Eders Naades Herre Fader, højlovlig Ihukommelse, lovede jeg paa hans yderste, at jeg med al Magt, Raad og Troskab skulde sørge for, at Kronen kom paa Eders Hoved. Men nu hindrer Døden mig deri, efter Guds Vilje;

---

¹⁾ Biskop Vinstrups Ligprædiken, Bl. B iij.

dog vil jeg gjøre, hvad jeg kan, og leverer derfor herved i Eders Naades egne Hænder Nøglen til Hvælvingen, hvor Krone, Spir, Sværd og Æble siden hans Død have ligget forvarede. Tager derfor Rigets Klenodier af Gud selv, bærer Kronen med Pris og Ære, regjerer Spiret med Visdom og Naade, fører Sværdet med Retfærdighed og Magt, og holder Æblet fast med Raad og Forsigtighed. Gud velsigne Kongen! Far nu vel Konge, farvel Riger og Lande, farvel al Verden! Kom nu, o Jesu, naar du vil, nu dør jeg gladelig¹⁾).

Den 29de Juni 1594 døde Niels Kaas, 60 Aar gammel. Hans Jordefærd holdtes den 28de Juli i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, ved hvilken Lejlighed Biskop Peder Jensen Vinstrup holdt Ligtalen; men Liget blev jordet i Viborg Domkirke²⁾. Ved Universitetets Sørgefest, der holdtes Maanedsdagen efter hans Død, talte D. Hans Slangerup og gav en udførlig og smuk Fremstilling af den bortgangne Kanslers Levnedsløb og Fortjenester. Han havde al sin Tid levet ugift, som det oftere paa hin Tid var Tilfældet med de Mænd, som nøje vare knyttede til Kongens Person og maatte følge ham paa hans Rejser. Historieskriveren Slange giver ham det Vidnesbyrd: «Han stræbte ikke efter Midler eller Formue, men hans eneste Øjemærke var at tjene Gud, sit Fædreland og sin Næste, og at efterlade sig et godt og berømmeligt Navn. Dette slog ham heller ikke fejl; thi hans Navn er endnu den Dag idag indenlands udødeligt,

¹⁾ Narratio de obitu D. Nic. Caasil, i Frobenii Epist. consolatoriæ ad Henricum Rantzovium. Francof. 1596, p. 424—5. Slange, Christian IV's Historie S. 72—3. Hammerich, Danmark under Adelsvælden. II, 171.

²⁾ Gravskriften læses hos Pontopp., Marmora Danica II, 199—200. Men Dødsdagen er her vistnok urigtig angivet som d. 28 Juni; idethele synes denne Gravskrifts Angivelser just ikke at være ganske paalidelige (se foran S. 389 Not. 1).

og mange udenlandske Historier tale om ham med største Berømmelse som en Mand, der i de Dage blev holdt for en af de klogeste i Evropa».

3.

Universitetets Konservatorer.

Ifølge Fundatsens Bestemmelse skulde der foruden Kansleren være tre «Conservatores Scholæ». I dette Tal foregik der dog en Forandring, da Kansler Niels Kaas 1578 forlenedes med S. Laurentii Kapel i Roskilde, hvis Besidder skulde være den ene af Konservatorerne; thi derved blev de andres Tal indskrænket til to. Men til Gjengæld kan Tallet paa en Maade siges allerede tidligere at være blevet udvidet, idet Rigshofmesteren fra Kommunitetets Stiftelse af (1569) havde faaet en Tilsynsret med flere akademiske Forhold, saaledes som det allerede ovenfor er omtalt under Peder Oxe; og da Pladsen som Rigshofmester ikke blev besat efter dennes Død (1575), kom dog den kongelige Rentemester Christoffer Valkendorf til at indtage en Stilling til Universitetet og særlig til Kommunitetet, der omtrent svarede til den, som Peder Oxe tidligere havde beklædt.

At Konservatorerne ikke vare uden Betydning, fremgaar i dette Tidsrum især af de Forhandlinger, som gik forud for den vigtige, saakaldte «ny Fundats», hvorved Kongen 1571 i ikke ringe Grad forøgede de akademiske Læreres Lønninger¹⁾. Det var jo ogsaa især Universitetets

---

¹⁾ Se foran S. 95.

Formuestilstand, Konservatorene skulde føre Tilsyn med, som det ved flere Lejligheder fremhæves¹⁾. Men desuden krævedes endnu af og til deres Bistand med Paakjendelse af Rets-sager eller Stridigheder mellem Professorerne indbyrdes, eller mellem Professorer og Universitetets Betjente, saaledes som vi f. Ex. have set det i Sagen mellem D. Niels Hemmingsen og Fogden Peder Ibsen²⁾.

Følgende Mænd fungerede som Universitetets Konser-vatorer i Kong Frederik II's Tid.

1.

Kaspar Paslich til Liddouw var født i Pommern af adelig Slægt. I Oktober 1550 blev han immatrikuleret ved Universitetet i Vittenberg³⁾. Forresten studerede han baade før og siden i Rostok, hvor han formodentlig ogsaa erhvervede den juridiske Licentiatgrad. Efter D. Bernart Wig-bolt Fries's Død blev han den 2den Juni 1557 antagen af Kong Christian III som kongelig Raad og samtidig forlenet med Dekanatet i Roskilde med Løfte om en aarlig Løn af 300 Daler eller Forleninger, der indbragte ligesaa meget, og dertil, som andre «daglige Raader», frit Underhold ved Hoffet for sig og to Tjenere samt Heste. Til Gjengjæld maatte han forpligte sig til at opholde sig ved Kongens Hof og lade sig bruge i alle forefaldende Sager til at skrive, tale og raade, i Statssendelser og i Kancelliet. Hvad der betroedes ham under Tavsheds Segl, skulde han tage med sig i Graven. Saalænge han levede, skulde han bo i Dan-mark og ikke andensteds, og hele sin Livstid forblive i

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 100. 247.

²⁾ Se foran, S. 11—12.

³⁾ Förstemann, Album Acad. Vitebergensis.

Kongens og hans Søns Tjeneste¹⁾. Der blev derhos anvist ham Bolig i en af de gamle Kannikeresidenser i Kjøbenhavn, som Universitetet ellers havde Løfte paa²⁾.

I Frederik II's Tid opnaaede Lic. Kaspar Paslich en ikke ringe Indflydelse og modtog store Beviser paa Kongens Yndest. Han ledsagede denne 1559 paa Toget til Ditmarsken og forfattede en mærkelig Beskrivelse af dette heldige Krigstog i Form af et udførligt Brev til Rigsraad Erik Krabbe³⁾. Paslichs Beretning er en Hovedkilde til de senere Beskrivelser af Ditmarskens Erobring. 1565 fik han Løfte om, at hans Enke maatte beholde Dekanatet i Roskilde i to Aar efter hans Død. 1570 forærede Kongen ham Jerslev Hovedgaard i Sjælland med 15 Gaarde i Jerslev By, og Aaret efter Rønnebæksholm Hovedgaard ved Næstved med 28 Bøndergaarde. 1579 forlenedes han med Snegaards Len i Sjælland, og 1581 fik han Løfte om det første Kannikedømme, der blev ledigt i Roskilde; ikke at tale om andre Benaadninger og Begunstigelser⁴⁾.

I udenrigske Anliggender og Sendelser benyttedes han stadig. Saaledes var han 1560 og 1564 dansk Afsending til Forhandlingerne med Kejseren og andre tyske Fyrster; 1563 var han med at afslutte en Forbundstraktat mellem Danmark og Polen, o. s. fr.⁵⁾. Senere deltog han i de For-

¹⁾ Bestillingen findes i Geh.-Arkivet.

²⁾ Se mit Skrift: Kbhvns Kirker og Kloostere, Tillæget. S. 214. Den 26 Juli 1563 fik D. Jeronymus Thenner kgl. Skjøde paa den Gaard i Kbhvn, som D. Peter Capeteyn og senere Lic. Kaspar Paslich havde haft (Registre o. a. Lande. 8, 312).

³⁾ Trykt i Michelsens Archiv zur Gesch. der Herzogthümer. III, 339—70.

⁴⁾ Efter Registranterne i Geh.-Ark. (Sjæl. Reg. Nr. 12 Fol. 16. 189. o. fl. St.)

⁵⁾ Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 45. 99 o. fl. St. Danske Mag. IV, 201—3.

handlingar, som førtes om Slesvigs Forlening 1579 og om Delingerne i de følgende Aar¹). Men den 20de April 1583 fik han efter eget Ønske paa Grund af Alder og Svagelighed Afsked af Hof- og Kancellitjenesten med Bibehold af sin Løn²). Som det synes er han dog ogsaa senere bleven brugt ved enkelte Lejligheder i diplomatiske Forhandlinger og Sendelser³).

Da Paslich i 40 Aar opholdt sig her i Landet, levede han sig saa temmelig ind i vore Forhold og kom til at staa i nærmere Forbindelse med flere danske Videnskabsmænd, hvis Talsmand han blev ved Hoffet⁴). Med Universitetet, hvis Konservator han var i disse mange Aar, synes han at have staaet paa en meget god Fod, og det omtales, at han ved forefaldende Lejligheder antog sig dets Tarv og støttede Professorernes Ønsker og Andragender ved sin Indflydelse hos Kongen. Som Bevis paa det gode Forhold mellem ham og de højlærde kunde det anføres, at han 1579 fra Rostok af indbød alle Professorerne til at komme over og bivaane hans Datters, Catharinas, Bryllup i Bergen paa Rygen med Henrik Normann, Arving til Dubbenitz. De højlærde ansaa rimeligvis Rejsen for vel lang for den Fornøjelses Skyld, men undlod dog ikke at sende en vægtig Brudegave til Tak for den dem beviste Ære. Det samme gjentog sig, da Paslich 1584 atter indbød dem til at over-

¹) Vinstrup, Ligprædiken over Niels Kaas, Bl. A viii — B.

²) Udkast til Kongebrevet i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 51.

³) Slange, Christian IV's Historie S. 31; thi ved den Jørgen Paslich, hvis Sendelse til Brunsvig 1589 her omtales, menes formentlig Kaspar Paslich.

⁴) Se mit Skrift: Jørgen Jensen Sadolin, S. 108. Er. Lætus, Res Dan. p. 478. Med den lærde Chytræus i Rostok stod Paslich i et venskabeligt Forhold, se Chytræi Epist. p. 1005—11.

være en anden Datters, Dorotheas, Bryllup i Greifswalde med Antonius Sastrow til Salchow¹⁾.

I sine senere Aar boede Paslich udentvivel mest paa Rønnebæksholm, og der døde han den 22de Oktober 1597. Han ligger begravet i S. Peders Kirke i Næstved²⁾. Hans Hustru, Judith Folmersdatter, overlevede ham med tvende Sønner, foruden de ovennævnte Døttre. Sønnen Frederik Paslich arvede Rønnebæksholm³⁾. Paa Snegaards Len havde Lic. Kaspar Paslich endnu den 5te Oktober 1596 faaet Christian IV's Stadfæstelse — i Kongebrevet kaldes han «vor Mand og Hofraad» —; men det Løfte, der var givet hans Hustru om at beholde Dekanetet i Roskilde i to Aar efter hans Død, synes ikke at være blevet respekteret af den ny Regjering, da Sigvard Grubbe til Hofdale allerede den 6te Maj 1598 forlenedes dermed⁴⁾.

2.

Korfits Knudsen Ulfeld til Kogsbøl var en Søn af Knud Ebbesen Ulfeld til Kogsbøl (nu Holkenhavn) i Fyn og Hustru Anne Hardenberg⁵⁾. Om hans Ungdom vides, at han var en Skolekammerat af den lærde og vidtberejste Baltasar Jakobsen fra Malmø († 1585 som Ærkedegn i Lund), der i et Skrift fra 1559 priser hans udmærkede Egenskaber og elskværdige Omgjængelighed⁶⁾. Han var endnu ikke voksen, da Biskop Joachim Rønnov 1534 for-

1) Indbydelsesbrevene findes i Kgl. Bibl. Jfr. Tillæg, Nr. 222.

2) Pontoppidan, Marmora Danica. I, 183.

3) Fr. Carlsen, Om Rønnebæk Sogn og Rønnebæksholm. S. 223—7, hvor der idethele meddeles flere Træk til Oplysning af Kaspar Paslichs Levned.

4) Sjæl. Regist. 14, 15. 156. Sjæl. Tegn. XIX, 141.

5) Hofman, Danske Adelsmænd. II, 219 og Stamtavlen.

6) Balt. Jacobi, Sepulchri facies Ciceronis. 1559. Præfatio.

lenede ham med et Kannikedømme i Roskilde, noget hvorover Forfatteren af den skibyske Krønike ikke uden Grund opholder sig¹⁾. I Aaret 1546 omtales han som kongelig Sekretær og Regnskabsprovst paa Thyholm²⁾. Samme Aar fik han Ejendomsbrev paa Kronens Gaard Munkerud i Jeløse Sogn, Torne Herre, i Skaane. 1550 blev han forlenet med Sørup Gaard paa Falster, og 1552 med Vor Frue Kloster i Roskilde, mod at han skulde skaffe de indgivne Jomfruer deres tilbørlige Underholdning³⁾. Da han var meget yndet af Christian III⁴⁾, avancerede han efterhaanden i Kancelliet til kongelig øverste Sekretær. Som saadan skulde alle Bønskrifter til Kongen gaa igjennem hans Hænder. Saavidt vi kunne skjønne, skilte han sig paa en ærefuld Maade ved dette ansvarsfulde Hverv. Rasmus Lætus roser ham ialfald i stærke Toner for hans Mildhed og gode Hjærte mod alle, der nødtes til at gaa Ansørgervejen, ligesom der ogsaa fra andre Sider lyder Lovtaler over hans Retskaffenhed og den Beskyttelse, han ydede enhver hæderlig Stræben⁵⁾. Den

¹⁾ Scr. Rer. Dan. II, 597.

²⁾ Herredagsdom 1546 (Dombog i Geh.-Ark.).

³⁾ Registre over alle Lande. Nr. 5. Fol. 252. 362. 432.

⁴⁾ Se 1ste Del, S. 296.

⁵⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 491. Er. Lætus, Res Danicæ, p. 272; idet Ulfelds senere Sendelse til Sverig omtales, føjes til:

. . . . . Fuit hic Wifeldius vnus
 Omnibus acceptus virtutem propter et altas
 Ingenij dotes, qui nec simulare, nec esse
 Impostor poterat: nec honestæ perfida laudi
 Scommata, nec dubijs aspersit lumina flammis.
 Mitius hoc meliusque nihil natura ferebat,
 Nec qui maiori studuit prodesse misellis
 Affectu, quacunqve via aut ratione valebat
 Consuluisse bonis. Hunc Rex Fridericus habere
 Continuo secum, multis proferre, parenti
 Christiano gratum prius: vt qui plurima multis
 Aularum grauia ac artes tolerauit ab annis:
 Quique odijs nullum pressit, non obfuit vlj.

bekjendte Skribent Peder Tidemand tilegnede ham 1559 sin Oversættelse af Spangenberg's Epistelpostil, «efterdi jeg veed», siger han, «at I elske og have Guds Ord kjært og lade Eder gjerne finde i den kristne Forsamling».

Den Anseelse og Indflydelse, som Korfits Ulfeld havde været i Besiddelse af under Christian III, tabte sig ingenlunde under Frederik II. Han blev optaget i Rigsraadet — som Medlem af dette forekommer han ved Udstedelsen af Kongens Haandfæstning i Avgust 1559. Ridderslaget blev ham tilbudt ved Frederik II's Kroning, men ligesom flere høje Herrer, med hvem det samme var Tilfældet, undslog han sig for at modtage det, som man antager af religiøse Grunde¹⁾. Efter Andreas v. Barbys Død 1559 forlenedes han med S. Laurentii Kapel og blev saaledes en af Universitetets Konservatorer. Ved denne Lejlighed afstod han dog det Kannikedømme, han tidligere havde haft i Roskilde, hvilket nu blev overdraget til D. Jakob Bording²⁾ Samme Aar købte han Hovedgaarden Selsø af Hans v. Barby³⁾. Graabrødre Kloster i Roskilde med Undtagelse af Kirken fik han 1561 til Foræring af Kongen; og da han Aaret efter laante denne en efter de Tidens Forhold betydelig Sum (3500 Daler og 3000 Gylden), fik han Hundslund Kloster i Vendsyssel med tilhørende Gods som Pantelen af Kronen, dog med Forpligtelse til at holde Klosteret ved god Hævd og Magt, at skaffe Klosterjomfruerne, som da vare eller med Tiden bleve indgivne der, deres tilbørlige Underholdning til Føde og Klæder, samt selvjerde

¹⁾ Frederik II's Krønike udg. at Resen, S. 29.

²⁾ Tegnelser over alle Lande. V, 185. Pontoppidans Bemærkning (Ann. eccl. Dan. III, 361) om den Forlening, Ulfeld havde i Roskilde, er vistnok urigtig.

³⁾ Nye Danske Mag. VI, 165.

at tjene Kongen med fire gerust Heste, og fire væragtige Karle tilskibs¹⁾).

I Januar 1563 sendtes Korfits Ulfeld tilligemed Jakob Brockenhus til Sverig forat gjøre Forslag til Forlig paa en Tid, da der iøvrigt kun var liden Udsigt dertil, eftersom det trak stærkt sammen til Ufred mellem de nordiske Riger²⁾. Ikke længe efter sin Hjemkomst døde Ulfeld paa Hillerødsholm (Frederiksborg) den 12te Marts 1563 og blev jordet i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Kongen fulgte selv hans Lig, der blev baaret af 26 Herremænd, til Jorden³⁾. Da han aldrig havde været gift, gik hans Ejendomme, og da navnlig Herregaarden Selsø, i Arv til hans Broder, den ved sin Gesandtskabsrejse til Rusland og ved sin Skribentvirksomhed bekendte Rigsraad Jakob Ulfeld.

3.

Hans Skovgaard til Gundestrup var en Søn af Jørgen Jepsen Skovgaard til Skovgaard († 1557) og Fru Anne Flemming. Da han var sex Aar gammel, sendte Faderen ham til sin Broder, den bekendte Mester Anders Skovgaard, der var Ærkedegn i Viborg Domkapitel i Reformationstiden og senere. Her fik han sin Skolegang; men da han blev ældre, sendtes han til Nyrnberg, især for at lære Tydsk. Dette Sprog tilegnede han sig da ogsaa saa godt i de fire Aar han var der, at han efter sin Hjemkomst 1548 blev ansat i Christian III's tydske Kancelli. Efter et Aars Forløb gik han dog over til det danske Kancelli, hvor

¹⁾ Pontopp., *Annal. eccl. Dan.* III, 381. Langebeks *Diplomatarium*. 1562.

²⁾ Frederik II's *Krønike* udg. af Resen. S. 77.

³⁾ *Mag. til den danske Adels Hist.* 1, 111. Indskriften paa Ulfelds Ligsten findes hos Resen, *Inscript. Hafn.* p. 31—2. Hofman, *Danske Adelsmænd*. II, 217.

han efterhaanden tjente sig op, indtil han under Frederik II, og rimeligvis efter Korfits Ulfelds Død 1563, blev kongelig øverste Sekretær¹⁾. En stor Mængde af de Kongebreve, som udgik i den første Del af Frederik II's Regjeringstid, ere skrevne med Hans Skovgaards egen smukke Haand, thi dengang besørgedes Kancelliarbejde, som nu overlades til underordnede Skrivere, af de adelige Herrer kongelige Sekretærer selv.

Efter Andreas v. Barbys Død 1559 forlenedes Hans Skovgaard med Domprovstiet i Roskilde, hvorved han blev en af Universitetets Konservatorer. Tillige var han aflagt med et Præbende i Viborg Domkapitel²⁾. Som kongelig øverste Sekretær besad han megen Indflydelse; og saa vidt vi kunne skjønne, brugte han sin Magt paa en smuk og god Maade. Kirkens og Højskolens Lærere havde i ham en velvillig Talsmand, og fattige unge Mennesker, hvis Evner gave godt Haab for Fremtiden, antog han sig og hjalp dem frem paa den studerende Bane³⁾. Til Tak for

¹⁾ Joh. Erasmus, Orat. de vita et obitu Joh. Schaugardi. Hafn. 1581. Her siges, at Skovgaard blev øverste Sekretær strax efter Christian III's Død, hvilket dog neppe er rigtigt. Som kgl. Sekretær nævnes han 1551 hos Jacobsen, Det danske Skattevæsen, S. 89. Hans Ophold i Nyrnberg omtales ogsaa af Er. Lætus, De republ. Noriberg., Epist. nuncupat. p. 30.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 225. Nye Danske Mag. VI, 44.

³⁾ Se mit Skrift, Lyskanders Levned, S. 10. 15—6. Er. Lætus, Res Danicæ p. 474—5. Joh. Erasmus (den som Professor senere bekendte Hans Rasmussen Skomager) siger i sit anf. Skrift om Skovgaard: «Non solum consilijs publicis scholas et Ecclesias, et eos, qui in scholis et Ecclesijs docent: præsertim eos, qui in hac Incluya Academia Regia (cuius ipse fato quodam Conservator etiam fuit) et bonas artes omnes tradunt, et sacram scripturam interpretantur: autoritate, consilio et sententia sua, sicubi opus erat, publice defendebat et iuuabat, sed etiam priuatim erga Ecclesias munificentiam singularem exercuit, et docentibus et discentibus,

de Tjenester, han ved forskellige Lejligheder havde ydet Universitetet, tilegnede Niels Hemmingsen ham 1569 sin Kommentar til Johannes's Breve. Vi kunne dog ikke forfølge, at han heller ikke forsmåede at modtage en mere værdifuld «Erkjendtlighed» for Gunstbevisninger, han havde udvirket¹⁾. Sligt hørte imidlertid desværre baade dengang og senere til det temmelig almindelige. At være en indflydelsesrig og samtidig en uegennyttig Mand krævede i hin Tid langt større Selvbeherskelse end i vore Dage, da Offentligheden er en Magt, som man dengang kun kjendte lidet til.

At Kong Frederik nærede Yndest for Hans Skovgaard, fik denne et smukt Vidnesbyrd om, da han, træt af sin mangeaarig Hof- og Kancellitjeneste, ønskede at trække sig tilbage og at gifte sig; thi skjønt Kongen nødig vilde give Slip paa ham, tilstod han ham dog ikke blot hans Begjæring, men gjorde ogsaa hans Bryllup den 10de Januar 1574 med megen Højtidelighed paa Kjøbenhavns Slot, hvorhos han samtidig optog ham i Danmarks Riges Raad og forlenede ham med Helsingborg Slot og Len²⁾. Denne Forlening laa

---

sicubi nessesse erat, de suo largiri et opem ferre promptissime solebat. Cuius rei et ego testis esse possum. Nam studia mea multis modis iuuit et me omni ratione prouexit, multisque etiam beneficiis affecit». Da Christen Holk mange Aar efter blev kongelig øverste Sekretær, skrev Jon Jensen Kolding til ham:

Vestigium prudens imitabere
Schovgardii a cunctis meriti bene:
Cuius peribit fama nunquam,
Donec erit stabilitus orbis.

Verset findes i Koldings Libellus Carminum, bag i hans Descriptio Daniæ. Francof. 1594.

¹⁾ Univ.s Regnskab: «Den 3 Maj 1569 kjøbt af en Kjøbsvend, Povl Friis, 2 Rosenobler, som Dn. Professores skjænkede Hans Skovgaard for det Brev paa den Malttold, 20 Mark». Sml. foran, S. 67.

²⁾ Joh. Erasmus, anf. Skrift. Bryllupsdagen omtales i Hegelunds Kalender. I Anledning af dette Bryllup skrev den siden bekendte

ham særdeles belejlig; her havde han nemlig sin Hovedgaard Gundestrup (nu kaldet Wrams Gunnarstorp), som han nu skrev sig til, medens han tidligere havde skrevet sig: «til Skovgaard». Ved Mageskifte med Kronen erhvervede han desuden 1579 Herregaarden Flinge, der ogsaa laa i hans Len. Her levede han nu anset og æret paa Helsingborg Slot, hvorfra han, naar han vilde, kunde gjøre Udflugter til sine Gaarde. Da Kongen i Sommeren 1579 (umiddelbart efter Hemmingsens Afsættelse) gjorde en Rejse til Tydskland, blev Hans Skovgaard beordret til at indtræde i Regjeringen i hans Fraværelse¹⁾. Men Aaret efter blev han meget syg. Den dygtige Læge Professor Hans Frandsen blev kaldt fra Kjøbenhavn over til Helsingborg for at være ham til Hjælp; men det nyttede ikke noget, skjønt Lægen blev i længere Tid hos ham²⁾. Under sin Sygdom lod Skovgaard uddele Penge til de fattige Skoledisciple i Helsingborg og Helsingør Skoler; endelig døde han, efter en kristelig Beredelse, den 18de Juli 1580.

I sit Ægteskab med Anne Parsberg (Datter af Rigsraad Verner Parsberg), der senere ægtede Rigsraad Hak Holgersen Ulfstand til Hikkebjerg, havde Hans Skovgaard to Sønner, Frederik og Jørgen, samt to Døtre, af hvilke den førstnævnte Søn fik Gaarden Flinge, den anden, med hvem den adelige Slægt Skovgaard uddøde paa Sværdsiden,

---

Jon Jensen Kolding et latinsk Bryllupscarmen, trykt Hafn. 1574. 4. (Se Ny kirkehist. Saml. V, 381). Om den krænkende Adfærd, nogle unge Adelsmænd viste mod de til Brylluppet indbudne Professorer, er fortalt ovenfor S. 351.

¹⁾ Skaanske Tegnelser. I, 195.

²⁾ Joh. Seccerwitz fortæller i *Daneidum sive carminum de rebus Danicis Lib. II, Bl. E 6 sq.*, meget om Skovgaards Sygdom og Død og om D. Hans Frandsens Ophold paa Helsingborg Slot.

³⁾ Joh. Erasmus, anf. Skrift.

fik Gundestrup¹⁾. Kong Frederik viste paa en smuk Maade, at han ikke havde glemt sin fordums Sekretær, da han 1587 sendte Sonnen Frederik Skovgaard — der sikkert var opkaldt efter Kongen — over til Rostok og paa sin Bekostning satte ham i Huset hos Professor Lucas Bacmeister, forat han af denne ansete Videnskabsmand kunde vejledes til Kundskaber og gode Sæder²⁾.

4.

Niels Nielsen Kolding var, som hans Tilnavn viser, født i Kolding, og det i Aaret 1525, at slutte efter Aldersangivelsen paa hans Ligsten. Hans første Embedsvirkosomhed har formodentlig været som residerende Kapellan i Kolding. I denne Stilling finde vi nemlig 1552 og følgende Aar en Hr. Niels, som modtog adskillige Naadesbevisninger af Kongen, der tyde paa, at han har nydt Yndest ved Hoffet, hvilket hyppig opholdt sig paa Koldinghus. I Aaret 1556 omtales han som Magister. Han havde været i Kjøbenhavn — maaske forat tage Graden — og Dronningen gav ham Penge til Tæring paa Hjemrejsen. Den 22de Marts 1558 fik Lensmanden Jørgen Rosenkrands kongelig Befaling om at udlægge Mester Niels, Kapellan i Kolding, en Præstegaard i Almind, hvilket Sogne kald var blevet lagt til Kapellaniet. Da alle de jydskes Bisper i December samme Aar, kort før Christian III's Død, vare samlede hos Kongen i Kolding, laa tre af dem til Herberge hos Mester Niels, dog saaledes at Kongen betalte deres

¹⁾ Richardt & Ljunggren, Skånska Herregårdar. I. Wrams Gunnarstorp. Klevenfelds Saml. i Geh.-Ark.

²⁾ Kongens Brev til Bacmeister (dat. 26 Oktober 1587) i Udkast i Gl. kgl. Saml. 1076 Fol. Bacmeisters Svar er trykt hos Schumacher, Gel. Männer Briefe. III, 333—5.

Fortæring i de 14 Dage, de med deres Folk og Heste boede i hans Hus¹⁾). Strax efter Frederik II's Thronbestigelse finde vi Mester Niels omtalt som Hofprædikant. Kong Christian havde udelukkende haft tyske Hofprædikanter, saa M. Niels Nielsen Kolding er den første danske Mand, der efter Reformationen beklædte den vigtige Stilling som Kongens Skriftefader. I den kgl. Rentemesters Regnskaber læses under 5te Februar 1559 følgende: «Antvordet Mester Niels, min Herres Prædikant, udi Kolding, som Kongl. Majestæt skjænkede hannem til at betale hans Gjæld med, 146 Daler». Det er Niels Nielsen Kolding, vi her finde omtalt. Naar Kongen forøvrigt saa snart efter sin Regjeringstiltrædelse afgjorde det nævnte Gjældsbeløb for ham, tyder det formentlig paa, at han alt tidligere har gjort Tjeneste ved Hoffet.

I Begyndelsen af Marts 1559 ledsagede han Christian III's Lig fra Kolding til Odense, hvorpaa han drog til Aarhus til Kongen²⁾). I det ovennævnte Statsregnskab læses under 18de April samme Aar: «Udi Aarhus givet Mester Niels, Kongl. Majestæts Prædikant, som Hans Naade skjænkede hannem til en Bog, kaldes *Musculus in Psalterum*, 10 Mark». En Maaned senere ledsagede Niels Kolding Kongen paa Toget til Ditmarsken, og da tre af Landets Præster den 14de Juni efter Nederlaget ved Heide indfandt sig i Lejren for paa alle Ditmarskernes Vegne at bede om Naade, fik Mester Niels Befaling til at tage dem tilbords hos sig, medens Kongen og hans Farbrødre med deres Raadgivere overlagde, hvorledes man skulde behandle de overvundne³⁾). Ved Kong Frederiks Krøning i Kjøbenhavn, den 20de Av-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 410—12. Tegnelser o. a. Lande. V, 352.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 256.

³⁾ Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 23.

gust 1559, var M. Niels Kolding den ene af de to gejstlige Mænd, der stode Biskop Niels Palladius bi ved Udførelsen af denne højtidelige Akt, ligesom han ogsaa mange Aar efter paa samme Maade fungerede ved Dronning Sofies Kroning 1572¹⁾).

Hofprædikanten hørte saaledes til den Kreds, som stadig omgav Kongen og fulgte ham paa hans Rejser omkring i Landet, hvilket ganske vist var en besværlig Levevis for en Mand, der elskede Rolighed, men ogsaa gav ham en ikke ringe Indflydelse, da Kongen ofte spurgte ham til Raads ved Afgjørelsen af kirkelige Sager, saa Hofprædikanten var en vigtig Mand at have paa sin Side, naar man ønskede at sætte noget igjennem hos Regjeringen. Den M. Niels Kolding tillagte Pengeløn var ikke høj, nemlig kun 200 Mark aarlig, men ligesom Kongen ved Siden deraf jævnlig betalte hans Gjæld²⁾, saaledes skjænkede han ham ogsaa efterhaanden forskellige ikke uanseelige gejstlige Forleninger. Den 22de Oktober 1560 fik han saaledes et Kannikedømme i Roskilde, der var ledigt ved D. Jakob Bordings Død. Forleningsbrevet indeholdt det Forbehold, at han kun skulde have Præbendet, «til saalænge han bliver forsørget med den Rente og Underholdning udi Aarhus Domkirke, som Vi hannem haver lovet og tilsagt»³⁾. Den 28de Juni 1561 forlenedes han med et Vikarie (S. Laurentii) i Aarhus Domkirke; men da dette mindre Præbende vel ikke svarede til

¹⁾ Danske Mag. I, 26. Bruun, Danske Saml. IV, 144. 162.

²⁾ Lønnen findes anført i Rentemesterens Regnskab 1559—60. Sammesteds findes under 25 Sept. 1559 den Notits, at Mester Niels Kolding fik 15 Daler af Kongen «at betale sin Gjæld med».

³⁾ Registre over alle Lande. Nr. 7, Fol. 316. Hvad Pontoppidan (Ann. eccl. Dan. III, 369) bemærker, om at M. Niels Kolding 1559 fik et Præbende i Aarhus, bør indskrænkes til: Løfte om et Præbende.

det Løfte, Kongen tidligere havde givet ham om «Rente og Underholdning» i Aarhus, saa fik han Dagen efter «Livsbrev» paa det ovennævnte Kannikedømme i Roskilde med den Forpligtelse, at naar han ikke længere var i Kongens daglige Tjeneste, skulde han residere ved Roskilde Domkirke¹⁾. I Aaret 1562 blev han uden Afgift paa Livstid forlenet med Kongetienden af Almind Sogn ved Kolding samt med en Gaard i Almind, der tilhørte Kronen. Aaret efter fik hans Hustru, Anne Jakobsdatter, kongeligt Tilsagn om, at hvis hun overlevede sin Mand, maatte hun uden Afgift beholde bemeldte Kongetiende i sin Livstid, og desuden skattefri bo i Kolding i den Gaard, M. Niels havde sammesteds²⁾. Efter Korfits Ulfelds Død forlenedes M. Niels Nielsen den 16de Marts 1563 med det anseelige Kanonikat ved Roskilde Domkirke, som kaldtes S. Laurentii Kapel, «dog saa at han aarligen til gode Rede skulde give deraf til Universitetet 60 Joachimsdaler, efter Universitetsfundatsens Lydelse»³⁾. Paa denne Maade blev han altsaa en af Konservatorerne, og faa eller ingen af de Mænd, som beklædte denne Stilling, Kanslerne fraregnede, skylder Højskolen større Taknemmelighed end M. Niels Kolding, som

---

¹⁾ Register over alle Lande, Nr. 7, Fol. 359. Den 25 April 1566 fik Hofprædikanten M. Niels Nielsen kgl. Anvisning paa saa meget Brænde af Kronens Skove under Roskildegård og Abramstrup, som han behøvede til sit eget Huses Behov (Reg. o. a. Lande Nr. 9, Fol. 170).

²⁾ Regist. o. a. Lande. 8, 22—3. 45. M. Niels Kolding havde forøvrigt alt tidligere haft samme Forlening, men kun «ad gratiam», eller «saalænge til Vi anderledes tilsigendes vorder», som det gjerne hedder i den Slags Forleningsbreve.

³⁾ Regist. o. a. Lande. 8, 299. I Langeb. Diplomat. findes et Mageskilte af 26 Juni 1566 mellem M. Niels Nielsen, kgl. Hofprædikant, Besidder af S. Laurentii Kapel, og Kronen angaaende noget af hans Præbendegods.

ved enhver Lejlighed viste sig som dens trofaste Talsmand. Intet Under da, at de lærde ogsaa, hvor Lejlighed tilbød sig, søgte at vise ham deres Opmærksomhed. Saaledes tilegnede Isak Movritsen Gildeleje ham 1563 sit «Carmen de secunda persona Divinitatis», med Bevidnelse af, at han skyldte ham, at han var kommen til Studeringerne. Hemmingsen tilegnede ham 1565 sin Kommentar til Pastoralbrevene. Og da hans Søster 1567 havde Bryllup i Roskilde, sendte Professorerne en Ame Vin derud som Brudegave¹⁾. Paa samme Maade viste de deres Erkjendtlighed, da han selv anden Gang havde Bryllup i Aaret 1575²⁾. De havde ogsaa meget at takke ham for; thi ikke blot havde han ved sin Indflydelse hos Kongen bidraget til Kommunitetets Stiftelse; men især havde han ydet Bistand ved at udvirke den betydelige Forøgelse, Professorerne 1571 fik i deres Løn³⁾. Ved flere andre Lejligheder var han Mellemand mellem Kongen og de højlærde, og disse have vist i ikke ringe Grad følt Behageligheden af at have en velstuderet og venligsindet Mand i en Stilling, der berettede ham til at være Talsmand for Universitetets Interesser⁴⁾. Zwergius siger om ham, at «han var en oprigtig, flittig og tjenstagtig Mand imod enhver, desuagtet maatte

1) Univ.s Regnskab 1567: «Den 18 April givet Johan Harder for en Ame Vin, Dn. Professores skjænkede M. Nicolao, Kgl. Majs Prædikant, til hans Søsters Bryllup — 11½ Dlr. Samme Tid givet Christierno Pedello, som blev sendt til Roskilde med Vinen, 1½ Ɔ».

2) Univ.s Regnskab 1575: «Givet Jesper Vinfører for en Ame Vin, som Professores skjænkede M. Niels Kolding til sit Bryllup, 24 Dlr. End givet i Vognleje for samme Vin at age til Roskilde 3 Ɔ 4 β».

3) Se foran S. 95. 99—100. Joh. Sacerides, Eugnomonum liber, Bl. B 8—C 1.

4) Ny kirkehist. Saml. I, 42. 44. 47. Hist. Tidsskr. III, 35 Not. 4.

han dog taale adskillige Hofbetjentes Hofstreger; men efterdi han gjorde hvad han burde, overvandt han al deres Ondskab og Trækker med sin Dyd, hvilken og Kongen bedst kjendte og derfor meget elskede ham¹⁾. Fra en anden Side høre vi, at han var en fornøjelig og spøgefuld Mand i det selskabelige Liv²⁾. Ved forskjellige Lejligheder anvendte han sin Indflydelse hos Kongen forat fremme Sager, der i kirkelig Henseende kunde være af Vigtighed, eller optraadte som Talsmand for saadanne, som trængte til Hjælp. Saaledes vide vi, at han 1569 søgte at skaffe M. Iver Bertelsen løs af hans Fængsel og at formilde Kongens Fortørnelse imod ham; og M. Peder Hegelund omtaler med Taknemmelighed den Hjælp, han 1572 ydede ham ved Udvirkelsen af en kongelig Gunstbevisning mod Ribe Skole³⁾.

Ved Aaret 1569 beskikkedes M. Niels Kolding til kongelig Bibliothekar⁴⁾, og dette Embede forestod han indtil sin Død ved Siden af Stillingen som dansk Hofprædikant, hvilken dog vistnok tabte en Del af sin Betydning, fra den Tid af at Hoffet ved Kongens tydske Giftermaal (1572) fik en langt mere tydsk Farve end tilforn. Forresten havde Mester Niels Kolding sin Bolig i Roskilde, naar han ikke

1) Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 473—4.

2) Hans Jørgensen Sadolin fortæller i Dedication til sin Enchiridion Euangelicum 1572 om et Selskab, han havde været i hos Prof. D. Hans Frandsen, hvor Kolding ogsaa havde været tilstede, og siger om ham:

Tunc Nicolaus, Regius
Præco, satus Coldingiæ,
Suis iocis, huic coetui
Interfuit, suauissimus.

3) Ny kirkehist. Saml. III, 339—40. 354. 546. 548.

4) Werlauff, Hist. Efterretn. om det st. kgl. Bibl. S. 7—8. Da Kolding senere mest opholdt sig i Roskilde, synes han ikke at have kunnet tage sig meget af Bibliotheket.

opholdt sig i Kongens Følge¹⁾. Her havde han, foruden sit Kanonikat, S. Clare Klosters Mølle, Abildgaard og flere af de til Klosteret hørende Huse i Leje af Universitetet²⁾. Og her døde han den 25de August 1578 i sin Alders 53de Aar. Hans tvende Hustruer, der begge vare fra Ribe, nemlig Anne Jakobsdatter († 16de September 1574, i sin Alders 65de Aar, efter 28 Aars Ægteskab) og Maren Lavritsdatter Bang († 27de August 1578, to Dage efter sin Mand, i sin Alders 24de Aar, efter 3½ Aars Ægteskab), hvile begge ved hans Side i Domkirken³⁾. Er Angivelsen om Varigheden af det første Ægteskab rigtig, maa Kolding allerede være bleven gift, da han var 21 Aar gammel. Det er ikke bekendt, om han har efterladt sig Børn.

Mester Niels Kolding er Forfatter af flere gudelige Skrifter, alle i det danske Sprog, saasom «En kort oc enfoldig Vdleggelse offuer den LII Psalme». Kbh. 1566. 16; «De besynderligste Historier, Sententzer oc Exempler, som findes i den hellige Scriff om Øffrighedz Kald, Regiment oc Bestilling, vddragne aff Bibelen. Ex mandato Regiæ

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 167. Zwergius meddeler (S. 474—5) et Kongebrev af 19 Marts 1573, hvorved Brugen af Provstegaarden i Kolding indrømmedes Hofpræsterne M. Niels Kolding og M. Christoffer Knoff samt den kgl. Kapelmester Arnold de Fine, «paa det de udi forn^{ne} Provstegaard kunde have deres bekvemme Værelse, saa ofte vi til vort Slot Koldinghus kommendes vorder». Begge Hofpræsters Ophold i Sorø Kloster med Kongen i Jan. 1572 omtales i Ny kirkehist. Saml. III, 489; om M. Niels Koldings Ophold paa Frederiksborg 1564 se Norske Mag. I, 271.

²⁾ Se foran, S. 49.

³⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 475—76. At Koldings første Hustru var fra Ribe, siges i Hemmingsens Dedication til hans Kommentar til Pastoralbrevene. Hegelunds Kalender: «Den 31 Januar 1575 gjorde M. Niels Kolding Bryllup med hans Tjenestepige Maren, Lavrits Bangs Datter af Ribe». Jfr. St. Friis, Roskilde Domkirke. S. 230.

Majest. proprio». Kbh. 1567. 8 (med en Fortale af Niels Hemmingsen, som siger, at Bogen «af Kgl. Maj.s Befaling er overset af Theologis, som læse den hellige Skrift udi det kgl. Universitet her udi Kjøbenhavn, hvilke som tykte saare nytteligt at være, at hun kommer ud paa Prenten»). Dette Skrift udkom nogle Aar efter i tydsk Oversættelse. Endelig: «En enfoldig oc kort Forklaring offuer de tre Fristelser, met huilcke Dieffuelen fristede vor Herre Jesum Christum». Kbh. 1571. 8¹⁾). Et Par danske Digte, som findes i disse Skrifter, vise, at M. Niels Kolding ikke var ganske uden Evner i den Retning.

5.

Elias Eisenberg var født 1534 i Halle i Sachsen af borgerlig Slægt²⁾). En Peter Eisenberg, som var Raadsherre i Halle i Reformationens Tid og hvem Melanchton 1558 tilegnede et af sine Skrifter³⁾), var rimeligvis hans Fader eller Broder. I Aaret 1562 fik vor Eisenberg en Ansættelse i Kong Frederik II's tydske.Kancelli. Han maa have været en brugbar Mand; thi under den nordiske Syvaarskrig og senere blev han benyttet overordentlig meget som Statssendebud til fremmede Fyrster og Stæder. I Begyndelsen af Aaret 1564 var han saaledes i Danzig og Projsen forat skaffe Skibe til Hjælp imod Sverig; senere hen i samme Aar laa han med endel danske Afsendinge i 10 Uger i Rostok, hvor Kejseren og andre tydske Herrer vilde have mæglet Fred mellem Danmark og Sverig, hvilket der dog ikke

¹⁾ I vore Literaturlexica anføres endnu en Forklaring over Psal. XIII, Kbh. 1566, af M. Niels Kolding, men den findes ikke i de her-værende Bibliotheker.

²⁾ Pontopp., *Marmora Danica*. I, 28—9.

³⁾ Bretschneider, *Corpus Reform.* IX, 673—4.

blev til noget, da Svenskerne udeblev fra Mødet. Efter Hjemkomsten fik Eisenberg i December 1564 Bestalling som Sekretær i det tyske Kancelli med Forpligtelse til at blive i den danske Konges Tjeneste i hele sin Levetid og paa enhver Maade at søge at fremme Rigets Bedste, og at afværge, hvad der kunde være til dets Skade. I Aarene 1567—68 maatte han gjentagne Gange som den danske Konges Sendebud gaa til Prøjsen, Polen og Lifland; 1570 deltog han i Fredsforhandlingerne i Stetin. Senere gjorde han endnu mange andre Rejser, deriblandt to til Storfyrst Ivan Wasiliewitz i Moskov 1571 og 1575. Rejser til Rusland vare paa den Tid forbundne med store Besværligheder og ofte med Fare, saa det ikke er underligt, at disse Rejser i Eisenbergs Gravskrift fremhæves som de mærkeligste Foretagender i hans Liv¹⁾. I Juni 1576 var han med Kong Frederik II i Meklenborg og blev ved den Lejlighed tilligemed Kongens Livlæge immatrikuleret i Rostok som en Slags akademisk Æresborger²⁾. Ogsaa Spanien, Frankrig, Lothringen og Nederlandene skal han som den danske Konges Sendebud have besøgt. Om man end derfor ikke med Slange vil kalde Elias Eisenberg «en stor Mand», maa man dog give samme Forfatter Ret, naar han omtaler ham som en nyttig Mand i den danske Statsjeneste³⁾.

Disse Fortjenester lønnedes af Kongen med rigelige Forleneringer. Saaledes fik Eisenberg omtrent 1572 Regn-

1) I Saml. til Fyens Hist. og Topographie II, 273 flg. har jeg meddelt udførligere Oplysninger om Eisenbergs Rejser osv., hvortil her for Kortheds Skyld henvises.

2) Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen 1740, S. 270. Her fortælles ogsaa om den højtidelige Modtagelse af Rektor og Professorer, som blev den danske Konge tildelt i Rostok.

3) Slange, Christian IV's Historie. S. 46.

skabsprovstiet i Assens, senere et Kannikedømme i Roskilde, og endelig blev han efter Hans Skovgaards Død, forlenet med Domprovstiet sammesteds, den 25de Juli 1580. Ved den sidste Forlening blev han en af Universitetets Konservatorer. Alle de nævnte Forleninger beholdt han, da han 1583 paa Grund af Svagelighed fik Afsked af Stats-tjenesten. I de sidste syv Aar af sit Liv, indtil sin Død den 30te April 1590, residerede han som Prælat ved Roskilde Domkirke, beskjæftiget med de Forretninger, som hans Stilling som Medlem af Kapitlet paalagde ham.

I sit Ægteskab med Thale Holste († 8de Februar 1612), der formodentlig var fra Flensborg og som han ægtede 1573, havde Elias Eisenberg sex Børn, hvoraf vi kjende fire Sønner, der alle studerede, deriblandt Elias, der senere blev Professor ved Universitetet¹⁾. Datteren Anna blev først gift med Biskop D. Peder Jensen Vinstrup og senere med dennes Eftermand paa Sjælands Bispesol, D. Hans Povlsen Resen. Igjennem denne Datter er Elias Eisenberg bleven Stamfader til mange Mænd, der opnaaede Berømmelse for Lærdom, og har han ikke paa andre Maader, saa har han dog paa denne bidraget til at «konservere» den lærde Republik.

4.

Universitetets Professorer.

Det er et gammelt Ord, at Professorembetet bestaar af eller indeslutter tre Virksomheder: at holde Forelæsninger,

---

¹⁾ De andre Sønner nævnes i Saml. til Fyens Hist. og Topogr. III, 284—5.

at disputere og at dømme (*munus professorium triplex, docere, disputare, judicare*). Om Professorernes dømmende Virksomhed i dette Tidsrum skulle vi dog ikke her tale, da det fornødne derom allerede tidligere er fortalt¹); derimod skulle vi meddele nogle Bemærkninger om deres Forelæsninger og Disputereøvelser.

I Almindelighed havde Professorerne frit Valg med Hensyn til deres Forelæsningsemner, dog naturligvis indenfor de ved Fundatsen for de enkelte Fag afstukne Grændser, om end disse just ikke strængt overholdtes, hvad under Videnskabernes fortsatte Udvikling jo ikke godt lod sig gjøre. Kun for de ved enkelte Lejligheder ansatte extraordinære Docenter finde vi fastsat, at de skulde vælge deres Forelæsningsemner «*after Rectoris, Decani og de ældste Professorum Theologicæ et Philosophicæ Facultatis Raad og Vidskab*»²). — Naar en Professor var færdig med et Emne, begyndte han strax paa et nyt. Var der kun kort Tid til en Ferie, tog han sig for at gennemgaa et eller andet kort Afsnit eller at repetere noget med Tilhørerne. Thi det var ikke som nu, da en Professor undertiden begynder noget inde i Semesteret eller slutter, før det helt er ude, naar han er færdig med Behandlingen af det valgte Emne. Dengang havde hele den akademiske Undervisning et mere skolemæssigt Præg; alle Professorerne begyndte paa en bestemt Dag og holdt først op den Dag Semesteret sluttøde. Forelæsningerne anmeldtes ikke som nu blot med en kort Angivelse af Emnet og Tiden, men i Regelen ved et udførligt Opslag, der indeholdt en Redegjørelse for Indholdet eller Paavisning af Nyttens, som de studerende kunde have

¹) Se foran, S. 34—47. 194—9. 230—6.

²) Se Tillæg, Nr. 232. Danske Mag. 4 R. II, 107—8.

af at høre den anmeldte Forelæsning¹⁾. I Wittenberg fulgtes den samme Skik, og rimeligvis har man i Kjøbenhavn taget det der givne Mønster til Efterfølgelse²⁾. Trykte Forelæsningskataloger brugtes endnu ikke; hver Professor gjorde sit Opslag om det Emne, han agtede at behandle, og naar han var færdig dermed, gjorde han ny Anmeldelse, om hvad han saa agtede at tage for. Hver Morgen «ringedes der til Lektie» med Universitetets Klokke³⁾, Studenterne maatte da møde, og saa fulgte Forelæsningerne Time efter Time som Undervisningen i en Skole. Vi have intet Spor fundet til, at Professorerne paa denne Tid modtog noget Honorar af Tilhørerne for deres Forelæsninger, og vi tvivle om, at det er sket, skjønt man ved fremmede Universiteter kan paavise, at der allerede i gammel Tid, idetmindste paa nogle Steder, plejede at betales Forelæsningshonorarer af Studenterne⁴⁾.

Ifølge Universitetets Fundats skulde Professorerne skiftevis disputere hver Onsdag eller Lørdag over passende Emner af deres Videnskaber⁵⁾. Efter denne Regel kunde enhver Professor komme til at disputere fire Gange aarlig. Men det er tydeligt, at de højlærde have betragtet dette Paalæg

1) Den som Tillæg Nr. 214 meddelte Fortale til D. Hans Frandsens Udgave af Galens Skrift «De ossibus» er uden Tvivl et saadant Forelæsningsprogram. Et Par andre, versificerede, af den juridiske Professor Nic. Theophilus, ere omtalte foran, S. 333. Det første af dennes Opslag er dateret: Cal. Jan., det andet: Cal. Jul., og i det første hedder det: Ad studium cras redibo alacri pectore.

2) Scripta publice proposita a Professoribus in Acad. Witebergensi I—VII indeholde en rig Samling af slige Opslag fra Reformationens og den nærmest følgende Tid.

3) Danske Mag. 3 R. VI, 263.

4) Grohmann, Annal. der Univ. zu Wittenberg. I, 124—5.

5) Se 1ste Del, S. 81. 86—8.

som en haard Byrde, eftersom der saa ofte klages over, at de viste sig forsømmelige med deres Disputatser. I Kong Christian III's Dage finde vi dog bestemte Spor til, at Professorerne til visse Tider have disputeret een Gang hver Uge, eller endog tiere¹⁾; men det skete kun efter skarpe Advarsler til dem om at gjøre deres Pligt. Senere lejede det atter af med Disputatserne, og vi tvivle om, at der i Frederik II's Tid nogensinde er holdt mere end een Disputats maanedlig af Professorerne, og som oftest vistnok færre. Det maa sikkert have været dem tilladt at vikariere for hinanden, eftersom man finder, at Hemmingsen sædvanlig har disputeret næsten ligesaa mange Gange om Aaret som alle de andre Professorer tilsammen. I dette Tidsrum bleve Disputationsemnerne (Propositiones eller Assertiones), ordnede i Theses, trykte, en Skik, der først var begyndt i Slutningen af Christian III's Tid²⁾. Som oftest udgjorde

1) Se Tillæg, Nr. 93, S. 139. 141.

2) Af Univ.s Regnskab fra 1565—66 meddeles her, hvad der findes om Trykning af slige Disputationsemner i eet Aar: •Betalt Laurentio Benedicti typographo for propositionibus Dn. Professorum. Givet pro assertionibus D. Nic. Hemmingii de gubernatione ecclesiae, 2 Daler. End givet hannem pro assertionibus D. Nicolai de •perpetuo foedere filii Dei cum ecclesia, 1 Dal. 1 Mk. Betalt hannem for propositionibus M. Nicolai Schauenii, M. Andreae Petri et M. Catholmii, 2 enk. Daler 1 Ort. Givet hannem pro assertionibus D. Hemmingii d. 16 Decembris, 4 Mk. Betalt typographo pro propositionibus Doct. Alberti Knopperi 2 enk. Daler 1 Ort. Item pro assertionibus M. Johannis Saceridis 1½ Daler. Item pro disputatione D. Joh. Francisci d. 28 Januar. 1½ Daler. Givet hannem for propositionibus M. Nic. Hammeri 1 Daler 1 Ort. Pro assertionibus D. Hemmingii d. 16 Martii 1½ Daler. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 255. 259. 262. 270—1. 274. 276. I Regnskabsaaret 1566—7 tryktes syv •Assertiones• (4 af Hemmingsen, 1 af Anders Pedersen Kjøge, 1 af Klavs Hammer og 1 af Joh. Sacerides); 1567—8 ogsaa syv (4 af Hemmingsen, 1 af Sacerides, 1 af Hammer og 1 af Alb. Knoppert); omtrent paa samme Maade var Forholdet ogsaa i de følgende Aar.

Theserne paa denne Tid kun et enkelt Folioblad; Hemwingsens og enkelte andres, der tildels nu ere tabte, vare dog saa omfangsrige, at de maatte trykkes som en lille Bog i Kvart, en Form der senere blev Regelen for Professorernes Disputatser. Undertiden udgjorde Emnerne ikke en Enhed, men vare valgte af forskjellige Videnskaber; der findes saaledes paa et og samme Blad «Propositiones Rhetoricæ, Ethicæ et Theologicæ (eller Physicæ) in disputationem propositæ», et Forhold, som i Fundatsen anbefales de filosofiske Professorer, hvilke der idethele var givet meget Frihed i Valget af Emner. Det hedder nemlig: «Enhver af Magistrene (Professorerne i det filosofiske Fakultet) skal disputere en Gang hvert Fjerdingaar om ethiske, økonomiske eller politiske Emner, om kirkelige Bestemmelser (ordinationes ecclesiasticæ), om Ægteskabet, om Love og Sædvaner, blot at intet, der rettelig er indrettet og anordnet, derved svækkes, men hellere bestyrkes; endvidere om de ti Bud, om Øvrigheden, om Lydighed, om gode Gjerninger, om Eden, om Straffe, om Krig, om Hævn, om Overenskomster, om Aager og Rente» osv. «Ved Slutningen af deres Propositioner kan den fysiske og matematiske Professor tilføje en eller anden Thesis af deres særlige Fag; de andre Magistre kunne frit vælge enten af deres eget Fag eller af andre Videnskaber, som de forstaa sig paa»¹⁾). Forat gjøre det endnu tydeligere, hvilke Opgaver der passelig kunde vælges til Disputationsemner af de filosofiske Professorer, anfører Fundatsen, efter Melanchtons Dialektik, en hel Del

1) I Disputatser fra en noget senere Tid finder man da ogsaa sædvanlig tilsidst nogle Theses, der ikke staa i Forbindelse med Hovedemnet. Saadanne Tillæg benævnes paa forskjellige Maader, saasom: Corollaria, Coronis, Qvæstiones corollarix, Paradoxa, Porismata problematica eller Problemata qvædam consecutaria.

disputable Spørgsmaal, f. Ex.: Blev Cajus Cæsar dræbt med Rette? Tilkommer Kejsertitlen med Rette Tydskland? Er det Kristne tilladt at føre Krig og at beklæde Øvrighedsposter? Er det tilladt at hænge Tyve? Bør Kristne opgive deres Ejendomme og skjænke dem til fælles Brug? Handlade Apostlene ret, da de overtraadte de farisæiske Vedtægter? Hvilken Forskjel er der mellem den kristelige og den borgerlige eller filosofiske Retfærdighed? Hvad er Aarsagen til Sol- og Maaneformørkelser? Hvorfor ere Dagene ikke lige lange?

Der var altsaa givet Professorerne al ønskelig Frihed med Hensyn til Disputationsemner, altsammen, som Melancthon sagde, paa det at disse Øvelser kunde blive saa nyttige og behagelige som muligt for Deltagerne og Tilhørerne. Forat dog intet skulde bringes paa Bane, der kunde være skadeligt for den offentlige Rolighed eller vække tomme Kjævlerier eller farlige Stridigheder, skulde vedkommende Professor forevise sine Theses for Fakultetets Dekanus, inden de gjordes til Gjenstand for Disputats. Var Emnet theologisk, skulde Dekanen i dette Fakultet raadspørges. Styreren af Forhandlingerne (Dekanen) skulde minde om, at Disputatsen ikke var en Strid mellem Fjender, men en Forhandling mellem Venner og lærde Mænd, med den Bestemmelse at bringe Sandheden for Dagen og at gavne Tilhørerne. Til at opponere kunde vedkommende Professor udsøge et Par af de bedste blandt sine Tilhørere; desuden skulde der ske Opfordring, om nogen af de tilstedeværende, saasom tilrejsende Videnskabsmænd eller andre af Professorerne, ønskede at opponere. Enhver, der disputerede (Præsidents), havde en Sekundant (Respondens), sædvanlig en ældre Student; denne paalaa det at aabne Forhandlingerne med en «Præfatio». Forhandlingen, der tog

sin Begyndelse paa Slaget 8 om Morgenen¹⁾, skulde være endt til Kl. 10. Forat saa mange som mulig kunde komme til at tage Del i den, var det bestemt, at ingen Opponent maatte komme med mere end tre «gode og nyttige Argumenter». De Indvendinger eller Grunde, der een Gang vare brugte, maatte i den samme Disputats ikke optages af nogen anden Opponent, med mindre han vilde gjendrive den af Præsens givne Besvarelse. Uforskammede Indvendinger burde hverken Respondens eller Præsens besvare; men kom nogen frem med saadanne, eller teede han sig paa en tumultuarisk og upassende Maade, skulde Forhandlingsstyreren i Henhold til den kongelige Universitetsordinans paalægge ham at argumentere ordentlig eller at tie stille. De yngste Opponentter skulde have Ret til at tale først, rimeligvis forat de Argumenter, hvorpaa de havde forberedt sig, ikke skulde være optagne af andre før dem²⁾.

Af den omstændelige Anvisning, som Fundatsen giver med Hensyn til Professorernes Disputatser, ser man, hvor stor en Betydning der tillagdes disse dialektiske Kamplege eller Fægteøvelser, hvori de lærde skulde søge at komme hinanden tillivs eller at forsvare sig med alle de Vaaben, som den aristoteliske Logik tilbød. I Frederik II's Tid indskrænkedes vel Tallet af de Disputatser, som Professorerne aarlig holdt; men vi maa dog snarere deri se et Tegn paa Magelighed hos de høj lærde, end et Vidnesbyrd om at Dommen over disse Øvelsers Nytte skulde have forandret sig. Det er ogsaa rimeligt, at de Disputereøvelser, som nu mere end forhen fandt Sted mellem Studenter indbyrdes,

¹⁾ Fra en senere Tid have vi dog Exempler paa, at Disputatserne begyndte tidligere. Saaledes begyndte M. Jon Jakobsen Venusin 1602 en Disputats Kl. 7.

²⁾ Cragii Annal., Addit. p. 113—4.

og ikke blot i Kommunitetet, hvor disse Øvelser særlig fremmedes, men ogsaa offentlig paa Universitetet, have bidraget til den Forestilling, at Professorerne, der vel maatte betragtes som udlærte, nu mere kunde trække sig tilbage og overlade Kamppladsen til de yngre, hvis Iver opmuntredes derved, at der tilstodes enhver Præses ved en offentlig Disputats en Daler af Universitetets Kasse¹⁾.

De Professorerne, og da navnlig dem i det filosofiske Fakultet, ved Fundatsen paalagte Declamationer, hvor det gjaldt om at bringe alle Rhetorikkens Regler til Anvendelse, dels i Taler — naturligvis altid latinske — som Professorerne selv holdt, dels i saadanne som de vel forfattede, men lod Studenter holde²⁾, disse Øvelser i Talekunsten fandt vistnok endnu Sted, men ikke saa hyppig, som det i Fundatsen var paabudt, ventelig ogsaa fordi Professorerne fandt det besværligt at udarbejde Talerne, og ingenlunde

---

¹⁾ Af Univ.s Regnskaber kan man derfor uddrage en Fortegnelse over de Studenter (som oftest Baccalaurer), der have præsideret ved de offentlige Disputatser. Saaledes disputerede 1582 ⁹/₇ Jens Trane, ⁹/₉ Lavrits Darum, ²⁰/₉ Niels Norbage, ²⁸/₁₀ Hans Povlsen, ¹⁸/₁₁ Peder Helstrup, ¹⁶/₁₂ Thomas Vatsen. 1583 ¹⁷/₂ Hr. Jens Hvas, ²/₃ Hans Smed, ²¹/₄ Jakob Trelleborg, ¹/₃ Niels Madsen, ²¹/₆ Otte Islænder, ¹⁹/₇ Christen Hører, ¹³/₉ Frants Jonsen. 1584 ¹/₂ Jakob Albretsen, ¹²/₄ M. Thor (Markorsen), ²⁴/₃ Lavrits Darum, ¹⁴/₆ Otte Islænder, ¹⁹/₇ Christen Christensen, ¹³/₉ Frants Jonsen, ¹¹/₁₀ Niels Persen Hører, ⁸/₁₁ Oluf Christensen, ⁶/₁₂ Lavrits Darum. 1585 ¹⁷/₁ Christen Christensen, ¹¹/₂ Niels Pors, ¹⁸/₃ Oluf Hører, ²⁵/₃ Otte Islænder, ²⁷/₆ Christen Hører. [Regnskabet fra Maj 1585 til samme Tid 86 mangler]. 1586 ¹⁵/₃ Oluf Hører, ¹⁰/₇ Christen Hører, ³⁰/₇ Hans Jensen, ¹⁸/₉ Niels Persen Hører, ²/₁₀ Christoffer Norbage. 1587 ²/₄ Oluf Hører, ¹⁰/₉ Hans Jensen, ¹⁹/₁₁ Hans Knudsen. 1588 ¹¹/₁₁ Christen Christensen Præpositus, ¹³/₁₂ Jon Islænder. Om Kommunitetsalumnernes Disputatser se foran S. 87—9.

²⁾ Cragii Ann., Addit. p. 102. 115—6. Jfr. 1ste Del, S. 88—9.

fordi man nu satte mindre Pris paa den formelle Dannelse, som disse Declamationsøvelser sigtede til at fremme.

Hvad angaar Besættelsen af Professorposter, da foregik den væsentlig paa samme uregelmæssige Maade som i Christian III's Tid. Til de laveste Poster som Professoreres pædagogici udøvede det akademiske Senat i Regelen Kaldsret, uden at vi vide, om man altid forud har raadført sig med Universitetets Kansler, hvad dog vel som oftest er sket. Havde Kongen anbefalet nogen til Rektors og Professorers Opmærksomhed, undlod man sjelden at tage særligt Hensyn til en saadan Anbefaling¹⁾. Den sædvanlige Oprykning fra det ene Fag til det andet i det filosofiske Fakultet foregik uden videre efter det akademiske Senats Bestemmelse. Pladserne i de højere Fakulteter bleve i Regelen besatte enten efter Kongens «Bøn og Begjæring» til Rektor og Professorer, eller saaledes at disse gjorde et Forslag, som stadfæstedes af Kongen²⁾. Ogsaa naar Kongen gjorde Forslaget, blev det vel som oftest stillet Universitetet frit for, om det vilde have den foreslaaede Kandidat eller ikke, saaledes som Tilfældet f. Ex. var, da D. Johannes Pratensis blev foreslaaet til Professor i Medicinen³⁾. Den egentlige Kaldelse udgik næsten altid fra Universitetet selv, ogsaa naar faktisk Kongens eller Kanslerens Vilje var den afgjørende med Hensyn til Valget, og Formen af en akademisk Fristat bevarede saaledes i denne Henseende saa temmelig.

Dette var derimod mindre Tilfældet med Hensyn til Afsættelse, idet det nemlig skete flere Gange i dette Tidsrum, at Professorer bleve afsatte af Kongen uden Universi-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 216.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 110. 113. 148. 174.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 44. Jfr. Tillæg Nr. 149.

tetets forudgaaende Indstilling, ja vel endog tvertimod dets Ønske, saasom da Anders Pedersen Kjøge 1578 maatte vige Pladsen for Jørgen Dybvad, eller da Niels Hemmingsen Aaret efter blev afskediget. De fleste Afsættelser, som Kongen i dette Tidsrum foretog, ere dog vistnok skete efter en mere eller mindre lydelig Klage fra Universitetets Side, saasom Elias Rempolts 1563, Rasmus Lætus's 1574 og Hans Hemmingsens 1575. Pædagogiske Professorer bleve uden videre afsatte af det akademiske Senat, naar man ikke var tilfreds med dem, som man ser af hvad der foregik med Mads Povlsen og Iver Bertelsen.

Det nærmere herom vil findes i vedkommende Professorers Levnedbeskrivelser, som nu følge. Vi stille Lærerne i den Orden, i hvilken de fandt Ansættelse ved Universitetet. De første syv, som nævnes, vare en Arv fra Christian III's Tid, men deres Hovedvirksomhed faldt i Frederik II's Dage.

1.

Niels Hemmingsen (*Nicolaus Hemmingius*). Denne berømte Lærers Historie er saa nøje sammenvævet med den Højskoles, hvis Pryd han var i over en Menneskealder, at vi ovenfor have maattet behandle store Partier af hans Levned under Universitetets almindelige Historie. Her vil det derfor være nok at give en kortere Udsigt over de vigtigste Punkter, idet vi især dvæle ved hans Privatliv og meddele noget udførligere Efterretninger om hans Skribentvirksomhed efter hans Bortgang fra Universitetet.

Han var født i Ærindlev Sogn paa Laaland i Maj eller i de første Dage af Juni 1513 af simple men hæderlige

Forældre¹⁾. Hans Fader, Bonden Hemming Nielsen, døde temmelig tidlig, Moderen, Karine, blev derimod 80 Aar gammel (hun døde 1564) og modtog i sin høje Alderdom Beviser paa, hvormeget man ærede hende som den store Lærers Moder²⁾. Efter Faderens Død tog dennes Broder, Smeden Hans Nielsen, sig af den unge Niels Hemmingsen, og da denne havde Lyst og Nemme til Bogen, kom han i den nærliggende Nysted Skole, hvorfra han senere gik over til Nakskov og derfra til Nykjøbing Skole. Saadanne Vandringer fra den ene Skole til den anden vare dengang almindelige; stort blev der ikke lært paa den Maade; men det gjaldt om at finde et Sted, hvor fattige Peblinge kunde have Føden ved gode Menneskers Gavnildhed: og naar man

¹⁾ Der er som bekjendt forskellige Angivelser saavel angaaende Hemmingsens Fødselsdag som om hans Fødested. Paulli anfører i «Dr. N. Hemmingsens Pastoraltheologi» S. 8 Not. 3 en Del Varianter; disse lade sig uden Vanskelighed forøge. Saaledes siger Peder Hegelund i sin Almanak uuder 1569 d. 4. Juni: «Ea vespera venimus Hafniam, qua eadem nocte Johannes Hemmingius complenit annos XIX, et Pater D. D. Nicolaus Hemmingius LVI». En anden samtidig (Morten Pedersen) siger, at N. Hemmingsen var født den 22de Maj 1513 (Ny kirkehist. Saml. III, 494).

²⁾ I Tilegnelsen til Biskop Niels Jespersen i Odense, i Kommentaren til Thessalonicenserbrevene, skriver Hemmingsen 1565: «Taceo amicam conuersationem, dum apud nos primum studiosus et deinde Pastor fuisti. Taceo honesta tua absentis testimonia de tuo Nicolao. Omnia hæc, etsi maxima sunt, excedit tamen ista tua singularis pietas, qua matrem meam ante annum prosecutus es decrepitam et ægotam. Hanc enim non solum re iuuiisti, quod magnum iudico, non solum verbis consolatus es, quod pietatis tuæ testimonium fuit: verumetiam ministerio quodammodo seruili refocillasti, leuando ægotam de curru in currum et postea conuuluo a te exceptæ ministrando: id quod non solum agnosco humanum beneficium, verumetiam diuinum prædico; nisi enim diuino spiritu fuisses permotus, nequaquam afflictæ, decrepitæ et ægotæ aniculæ, nihil de te benemeritæ, tantum honorem tribuisses». Jfr. Paulli, a. Skr. S. 9. Not. 1.

ikke var heldig eet Sted, drog man andenstedshen i Haab om bedre Lykke der¹⁾. Efterat have besøgt de vigtigste Skoler paa Laaland og Falster, gik den unge Niels Hemmingsen til Sjælland, og her fandt han da Tilhold først i Næstved, siden i Slagelse og endelig i Roskilde Skole. Paa det sidstnævnte Sted var Niels Black Rektor. Han var en dygtig Humanist, og Hemmingsen mindedes senere og omtalte ved flere Lejligheder med Taknemmelighed, hvad han skyldte denne fortræffelige Lærer, der ogsaa ved sin gavmilde Understøttelse havde hjulpet den fattige Discipel fremad paa den studerende Bane²⁾. Imidlertid hørte Hemmingsen Rygtet om, at M. Bent Arvidsen, der var Rektor i Lunds Skole, havde fortrinlige Kundskaber i det græske Sprog, noget der dengang var sjeldent; saa maatte han da derover, forat nyde godt af denne Lærers Vejledning. Under Mester Bent gjorde han saa god Fremgang, at han ikke blot i høj Grad vandt sin Lærers Yndest ved sin udmærkede Begavelse, men ogsaa kom saa vidt, at han i en Alder af 24 Aar kunde begive sig til Vittenberg, hvor han blev immatrikeret i Efteraaret 1537³⁾. Paa Vejen havde han haft det Uheld at blive udplyndret for det lidet, han ejede og havde,

¹⁾ En højst malerisk Skildring fra denne Tid af en Skolediscipels Vandringer findes i G. Freytags Bilder aus der deutschen Vergangenheit. 4te Aufl. I, 95 ff. Ligeledes hos Becker, Chronica eines fahrenden Schülers. Regensburg 1869.

²⁾ Hemmingsen omtaler Niels Black efter hans Død som «optimus morum magister, moderator scholæ Roschildensis fidelissimus». I Aaret 1560 tilegnede han ham sine Catechismi Quæstiones. Jfr. Gjessings Jubellærere III, 6—7. Paulli, N. Hemmingsens Pastoraltheologi, S. 10. Ny kirkehist. Saml. III, 659. En samtidig Forfatter, der omtaler Hr. Niels Blacks Død den 15de Maj 1562, bemærker, at han i Roskilde havde det hædrende Øgenavn «eleemosynarius» paa Grund af sin Gavmildhed mod fattige (Ny kirkehist. Saml. II, 494).

³⁾ Paulli, a. Skr. S. 10.

saa han næsten var nøgen, da han kom til sit Bestemmel-
sessted; men ved Landsmænds Hjælp blev han forsynet med
det allernødvendigste. Han fandt ogsaa snart sit Underhold
ved at undervise rigere Studenter, og hjemmefra understøt-
tedes han af Adelsmanden Johan Urne og efter dennes Død
af hans Søster Fru Alhed Urne, Jørgen Venstermands Efter-
leverske¹⁾. Tillige lykkedes det ham i høj Grad at vinde
Melanchtons Yndest, og til denne Lærer sluttede han sig da
ogsaa med en Trofasthed og Hengivenhed, som aldrig op-
hørte. De vexlede jevnlig Breve²⁾, og saalænge Hemmingsen
levede, forsømte han ingen Lejlighed til at prise denne sin
Præceptor, hvis Læremaade han fuldstændig havde tilegnet
sig, og med hvem han i alle Henseender delte Aands-
retning³⁾.

Efterat have erhvervet Magistergraden og fuldendt sine
akademiske Studier i Vittenberg vendte Hemmingsen 1542
tilbage til Fædrelandet. Her blev han først Lærer for Adels-
manden Hr. Oluf Nielsens Døtre i Malmø; men snart gik
han til Kjøbenhavn, hvor han begyndte en frugtbar Virk-
somhed som Privatdocent, der ledte til, at han i Begyn-
delsen af Aaret 1543, om ikke før, blev beskikket til Læse-
mester i Græsk ved Universitetet⁴⁾. 1545 overtog han

¹⁾ Hemmingsen Dedic. til hans Kommentar til Korinthierbrevene 1564.

²⁾ Skade, at ingen af disse Breve ere bevarede. I Resens Disp. I pro
Nic. Hemmingio contra Piscatorem, Hafn. 1615, Sect. 44, omtales
tre Breve (af 1551, 1556 og 1560) fra Melanchton til Hemmingsen,
men de ere nu alle tabte (jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 323—41).

³⁾ Efterretningerne om Hemmingsens Barndom og Ungdom stamme
næsten alle fra den Parentation, D. Ped. Vinstrup holdt ved hans
Jordefærd i Roskilde d. 27. Maj 1600, hvilken findes meddelt i
Ny kirkehist. Saml. IV, 318—20.

⁴⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 76. Univ.s Regnskab viser, at Hemming-
sen fik Løn som Professor for hele Universitetsaaret fra Mikkelstdag
1542 til samme Tid 1543 (D. Mag. 3 R. VI, 10).

Dialektikken og ved samme Tid blev ogsaa den hebraiske Forelæsning ham overdragen¹). Medens han læste over Dialektik, fortolkede han undertiden bibelske Skrifter forat vise den dialektiske Methodes Anvendelse i Fortolkningskunsten. Paa den Maade kom han til at virke som theologisk Docent, inden det endnu var blevet hans egentlige Embedsgjerning²). Efter Menighedens Ønske paatog han sig 1547, med de andre Professorers Samtykke, at være Sognepræst et Aarstid ved Helliggejst Kirke i Kjøbenhavn, ved Siden af sin Professorstilling, saalænge til man kunde faa en anden duelig Mand til dette Embede³). Den 7de Marts 1553 kreeredes han til Bakkalavr i Theologien af D. Johannes Machabæus, og omtrent samtidig besteg han den theologiske Lærerstol, som længe havde staaet ledig, medens Kongen forgjæves havde bestræbt sig for at faa en berømt tysk Theolog herind til at beklæde denne Plads. Det kan neppe antages, at nogen egentlig Misstemning fra Kong Christians Side har været Aarsag i, at man tøvede saa længe med at kalde Hemmingsen til en Gjerning, hvortil han havde et afgjort Anlæg; tvertimod høre vi Ytringer fra Christian III's senere Aar, om at Hemmingsen nød den største Anseelse, og at Kongen tillagde hans Ord og Anbefaling en betydelig Vægt⁴). Men dels kan Kongens Forkjærlighed for Tydskerne

¹) Det er urigtigt, naar der almindelig siges, at Hemmingsen 1544 blev Professor i Dialektik (se. D. Mag. 3 R. VI, 22). Bestemmelsen om, at han skulde overtage den hebraiske Forelæsning, blev tagen i Konsistorium d. 22 Apr. 1545.

²) Paulli, a. Skr., S. 11.

³) Se Tillæg Nr. 16. I Dän. Bibl. I, 163 omtales en Comminister, som Hemmingsen havde, medens han var Præst ved Helliggejst Kirke.

⁴) I Begyndelsen af Aaret 1558 skrev Slesvigeren Herman Højer, der studerede i Kjøbenhavn, til sin Lærer M. Lucas Loss i Lyneborg:

have været bestemmende, dels have maaske de uheldige ægteskabelige Forhold, hvorunder Hemmingsen levede — angaaende hvilke der senere skal tales — voldet nogen Betænkelse med Hensyn til hans Udnævnelse til theologisk Professor. Hvorom alting er, saa var Hemmingsen dog nu kommen paa sin rette Hylde, og han udfoldede en saa betydningsfuld akademisk og litterær Virksomhed, at hans Navn snart blev bekjendt i hele det lærde Evropa¹⁾, medens en talrig Skare af taknemmelige Disciple ærede ham som «universalis Daniæ præceptor»²⁾. 1557 forfattede han den mærkelige «Tavle om Herrens Nadvere», der blev underskrevet af alle Professorerne og i visse Maader kan betragtes som et Bekjendelsesskrift for den danske Kirke. Her havde han udtalt sin Overensstemmelse med den augsburgske Konfession, og samme Aar, den 27de September, kreerede Machabæus ham til Dr. theol. Fra denne Tid af kan Hemmingsen anses som Hovedet for Kjøbenhavns Universitet. Ved en overordentlig Flid i sin Embedsvirksomhed foregik han sine Kolleger med et lysende Exempel. Medens de andre Professorer ofte trykkede sig ved de befalede hyppige Disputa-

---

•Mitto tibi exemplar novæ editionis [af Enchiridion?] doctissimi et excellentissimi viri, summi theologiae in academia nostra professoris, doctoris Nicolai Hemmingii; hoc perlegas peto et iudicium tuum rescribas: nam fautor tuus est et promotor, . . . eius admoneo ut familiaritatem primis literis expetas; nam is plurimum valet apud regiam majestatem; quam cum nactus sis, puto te omnia maiora et maxima quæque impetraturum a rege» (Epist. ad Luc. Lossium ed. Lackmann, p. 141).

¹⁾ De vigtigste Frugter af Hemmingsens Forfattervirksomhed før hans Afsættelse ere omtalte i den almindelige Univ.-Historie, I, 255 flg. II, 18 flg. 125 flg., hvortil henvises.

²⁾ Som Exempel kan anføres det som Tillæg, Nr. 168, meddelte Brev fra Superintendenten Movrits Lætus paa Gulland til Biskop Povel Madsen, hvori Hemmingsen stadig omtales som «Præceptor noster charissimus» eller «communis noster Præceptor».

tioner, var han altid rede, og de «Assertiones» og «Themata», man har fra hans Haand, ere fast utallige. Intet akademisk Anliggende af nogen Vigtighed foretoges uden hans Samtykke. Han beklædte Rektorværdigheden 1550, 1558, 1571 og 1572. I det sidstnævnte Aar beskikkedes han tillige til Universitetets Vicekansler. 1569 forfattede han de 25 Religions-Artikler, som enhver fremmed, der tog Bolig i Riget, skulde sværge paa, og han var saaledes anden Gang den danske Kirkes Ordfører ved Affattelsen af et vigtigt Bekjendelsesskrift. Men hans Skrift «Syntagma institutionum christianarum» 1574 blev ham til Fald, idet det uimodsigelig viste, hvad man forhen kun havde ymtet om, at han i visse Lærestykker, navnlig med Hensyn til den hellige Nadvere stod Kalvin nærmere end Luther. Efter vidtløftige Forhandlinger maatte han 1576 bekvemme sig til en ydmygende Tilbagekaldelse. Hans Stilling var fra den Tid af pinlig og usikker, og da man fra Tydskland af stadig søgte at gjøre ham mistænkelig for Kong Frederik II, gjorde denne tilsidst kort Proces forat befri sig selv og den danske Kirke og Højskole for en Mistanke, som Hemmingsens fortsatte Lærervirksomhed fremkaldte, og afsatte ham den 29de Juli 1579 fra hans Professorembede og befalede ham uopholdelig at forlade Kjøbenhavn og tage Bolig ved det Kanonikat, han siden 1557 havde i Roskilde¹⁾.

De tyve sidste Aar af sit Liv tilbragte Hemmingsen i Roskilde, vel uden Embede, men dog ikke ledig, sysselsat med de Forretninger, hans Stilling som residerende Kannik, og i hans senere Aar som Domkirkeværge og Kapitlets Senior, medførte. Da hans Kannikedømme 1571 var per-

¹⁾ Se foran, S. 122—69. Forleningsbrevet paa Kannikedømmet i Roskilde er trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 289—91.

petueret til Universitet, vedblev han at nyde godt af den Højskolen tilstaaede Immunitet, saa vidt den strakte sig¹⁾. Endnu var han som forhen æret og anset af Landsmænd og fremmede. Bisperne anbefalede endnu jevnlig paa Landemoderne hans Skrifter som en fortrinlig Læsning for Præsterne²⁾. Og hans Venner haabede, at han snart igjen skulde vende tilbage til sin forrige Virksomhed ved Universitetet³⁾. Det skete vel ikke, men nogen egentlig Unaade kan dog ikke siges at have hvilet paa ham. Regjeringen sørgede ikke blot for hans sømmelige og sorgfri Underholdning ved foruden hans Kanonikat at tillægge ham Indtægten af en Kongetiende⁴⁾, men den begjærede ogsaa endnu som forhen af og til hans Betænkning angaaende vanskelige Spørgsmaal⁵⁾. Professorerne sendte ham hvert Aar til Jul en halv Ams Vin som Foræring, og overlod ham flere af det forrige S. Clare Klosters Jorder og Haver i Roskilde til

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 317. St. Friis, Roskilde Domkirke, S. 200.

²⁾ Se t. Ex. Pontoppidans Annal. III, 512.

³⁾ I et Brev fra Dav. Chytræus i Rostok til Juristen Jacob Monaw i Breslau forekommer følgende Ytring: «Nicolaus Hemmingius Roskildia, quod post Hafniam præcipuum Selandia oppidum est, in canonicatu suo vitam tranquillam agit, nec dubito, quin brevi in Academiam rediturus sit» (D. Chytræi Epist. p. 1160). Brevets Datering i Aftrykket: «pridie Ascensionis Christi 1579», kan dog ikke være rigtig. Udtog af et Brev (dat. 2 Febr 1594) fra Jac. Monaw til Hemmingsen findes i Resens Disp. I pro D. Nic. Hemmingio adversus Piscatorem. Hafn. 1615, Sect 21. Smst. Sect. 19 omtales et tidligere Brev fra Hemmingsen til Monaw, hvori Th. Beza og Casp. Peucer omtales med megen Velvilje.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 314.

⁵⁾ Man har i Hdskr. en Erklæring afgiven d. 8 Jan. 1582 af Biskop Povl Madsen og D. Niels Hemmingsen angaaende Mauddraberes og andre Ugjerningsmænds Benaadning, indsendt efter kgl. Befaling i Anledning af et Drab, Lavrits Brockenhus havde begaaet (Gl. kgl. Saml. 3302. 4).

Brug enten uden Afgift eller for en moderat Leje¹⁾. Fremmede Videnskabsmænd rejste til Roskilde forat se og tale med den gamle berømte Lærer²⁾. Den unge Kong Christian IV fortæller i et Brev af 12te Juli 1591, der er indført i hans Stilebog, om hvorledes han havde haft den Fornøjelse at se den berømte D. Niels Hemmingsen i Bispegaarden i Roskilde og at tale med ham³⁾. Kong Jakob af Skotland forsømte ikke, da han under sit Besøg i Danmark 1590 var ude i Roskilde, at hilse paa Hemmingsen og at faa sig en theologisk Samtale med ham. Ved Afskeden forærede den unge, lærde skotske Konge Hemmingsen en forgyldt Pokal⁴⁾.

Saalænge Frederik II levede, afholdt Hemmingsen sig fra al offentlig Forfattervirksomhed. Sine Meninger havde han nemlig ikke forandret, og han vovede neppe paany at vække Kongens Mistanke eller Harme, saameget mere som han i sin Tid strængelig havde forpligtet sig til ikke at røre ved de mistænkelige Emner. Ganske kunde han dog ikke lade Pennen hvile, men udarbejdede i sit Otium et og andet mindre Skrift, som han gjemte i sit Bogskrin eller meddelte til en paalidelig Ven. Vi kunne saaledes her nævne hans «Immanuel», som han med en Tilegnelsesskrivelse sendte i Haandskrift til Biskop Povel Madsen 1583⁵⁾. Skriftet

¹⁾ Se Tillæg Nr. 222. Ny kirkehist. Saml. IV, 311—12.

²⁾ Dav. Chytræus, Epistolæ, p. 710. 841. Jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 325—6. I et udateret Brev til Carol. Utenhovius skriver Chytræus «Cum Hemmingio Dano sene, nunc stiam senex, amicitiam colo, ad quem, hoc anni tempore, uno die, Euris et Notis bene faventibus, navigio Balthicum mare nostrum trajici potest» (ibid. p. 746).

³⁾ Schønings Saml. i Univ.-Bibl. Nr. 2. 8vo.

⁴⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 78. Jfr. nedenfor S. 454 om en hdskr. Optegnelse af Samtalen mellem Kong Jakob og Hemmingsen.

⁵⁾ Denne Epist. dedic., der var dateret: «ex Musæo nostro 4 Junij A. D. 1583, ætatis autem meæ 70. climacterico 10. completo»,

indeholder en kortfattet, men klar Fremstilling af Kristologien, med en skarp Polemik mod en Modstander, der vel ikke nævnes, men som Læseren let nok gjenkjender som D. Jacob Andreae, og som betegnes som en Sofist, en ny Kritiker o. lign., hvis 13 Beviser for Ubikvitetslæren anføres og fyndigen gjendrives¹⁾. Skriftet blev henliggende i Haandskrift, indtil en rejsende Englænder, Robert Alenson, under et Besøg i Danmark fik en Afskrift ihænde, som han da udgav i Frankfurt 1615 ledsaget af en mærkelig Fortale fuld af Bitterhed mod Konkordieformlens Forsvarere og af Ærefrygt for Hemmingsens Minde. Af dennes utrykte

---

begynder: «Paulo Matthiæ Nicolaus Hemmingius, Fratri Frater, Amico Amicus. Accipe frater et amice carissime, chartulas quas mitto, etsi paucas thesaurum tamen uniuersis Persarum gazis præstantiorem continentis: non quidem quem antea non habuisses mitto, sed in scrinio cordis tui a puero possedisti. Est autem hic thesaurus eius generis, quod tutius in corde, quam in arcula aut chartula conseruetur. Quomodo inquires mittis, quod habeo? Mitto, vt habeamus abundantia vna, vterque totum et singuli totum» (etc.).

- ¹⁾ Bogens andet Afsnit begynder som følger: «Quæ hactenus ex scriptura de Mediatore nostro diximus, piis mentibus sufficere possent, nisi hodie quidem noui dogmatistæ in Ecclesiam olim damnatos Nestorii, Eutychetis et Monotheletarum (suppressis tamen illorum nominibus) errores reuocarent». Disse «ny Kritikere» fandt Hemmingsen sig derfor opfordret til at gjendrive. Af hans Polemik mod hans «ubikvitistiske» Modstander kan følgende anføres: «VIII. Simile est sophisma, quod a sessione Christi ad dextram patris petiuit. Dextera patris, ait Ubiquitista, est ubique. Sed Symbolum ubiquitariam istam interpretationem nequaquam admittit. Stat enim iste articulus inter duos articulos fidei tanquam inter duas columnas, videlicet ascendit in coelum, et inde venturus est (etc.). IX. Sunt qui audeant dicere, quod Dominus suam coenam instituerit, ut ista institutione doceret, humanitatem suam esse ubique. O impudentiam detestandam. Sed istos refutat ipse Dominus Joan. 6, 26 (!), ubi carnali manducationi suæ carnis suam ascensionem in coelum opponit» (etc.). En lignende Udvikling har Hemmingsen givet i en Afhandling betitlet «Veritas ascensionis J. Christi ad coelos», som kun haves i Hdskr.

Skrifter fra Tiden efter hans Afsættelse er dog hans «Spørgsmaal og Svar om Alterens Sakramente» og hans paa Latin affattede «Indledning til den hellige Nadvere» de mærkeligste, thi den Nadverlære, disse Skrifter indeholder, er klarlig ganske kalvinsk, og man ser altsaa, at Hemmingsen ikke havde forandret sin Mening, men snarere var voxet fastere i den¹). Det var ogsaa i Genf, Kalvinismens Hovedsæde, at der 1586 udkom en smuk samlet Udgave af en stor Del af hans ældre Skrifter, ledsaget af en Fortale af Simon Gulartius, Præst sammesteds, der baade fremhæver Hemmingsens Fortjenester og dadler den Utaknemmelighed og Ringeagt, mange lutherske Theologer nu viste mod den højt fortjente Melancton, hvis Ære de traadte i Støvet, medens de efter Evne søgte at forstyrre Freden i Guds Kirke. Det er ikke rimeligt, at Hemmingsen selv har haft nogen Del i denne Udgave af hans Værker; men det kunde dog ikke andet end være ham kjært, at de Tanker, han havde udtalt, vandt Anerkjendelse og Udbredelse i en vid Kreds. Og Hensynet til den Fordel, han selv kunde have af paany at udgive sine Skrifter, har neppe gjort Skaar i hin Følelse; thi det er vistnok sandt, hvad en fremmed vidnede om ham, at han ved sine Bøger «ikke søgte Guld men Gud», og at han intet Honorar forlangte af sine Forlæggere, skjønt man skulde tro, at han kunde have tjent en Formue ved sine Skrifter, da ikke faa af dem udkom i mangfoldige Oplag²). — Den ny Udgave af Hemmingsens

¹) Om det første af disse Skrifter se Helvegs Kirkehist. eft. Reform. 2 Udg. I, 246—7, begge findes i en Afskrift af Georgius Fabricius Ringopolitanus fra 1591, saa de altsaa ikke ere yngre end dette Aar (Gl. kgl. Saml. 3409. 8).

²) Se Joh. Støssels Fortale til Hemmingsens Libellus de coniugio. 1572.

Skrifter bidrog end mere til at grundfæste hans Berømmelse, som forøvrigt allerede var saa udbredt i den theologiske Verden, at ikke blot forskjellige fremmede, især dog reformerte, Theologer jevnlig skrev til ham forat høre hans Raad og bevidne ham deres Agtelse og Ærbødighed¹⁾, men Pave Clemens VIII (1592-1605) ansaa hans Skrifter for saa farlige for den romerske Kirke, at han lod dem sætte i «Index» over forbudte Bøger²⁾.

Først efter Frederik II's Død fik Hemmingsen Mod og Lyst til atter at fremtræde for Offentligheden med en ny Række Skrifter, der viste, at han endnu besad sin forrige Aandsfriskhed, skjønt han var nær ved sit 80de Aar. Flere af disse Værker vare jo vistnok fra en tidligere Tid, saasom hans store Kommentar til Johannes's Evangelium, der udkom i Basel 1590—91, tilegnet den danske Kirke, især de fire Regjeringsraader, der stod for Rigets Styrelse i Christian IV's Mindreaarighed, thi om denne fortæller han selv, at han havde «dikteret» den for 16 Aar siden; ligeledes hans Udlægning af de 21 første Psalmer (Basel 1592), som han ogsaa i sin Tid havde foredraget ved Universitetet³⁾. Men han kom dog ogsaa med ny Arbejder. Vi skulle her kun omtale hans «Tractatus de gratia universali, libero arbitrio, poenitentia et justificatione» (Hafn. 1591). Den

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 324—6. I den reformerte Theolog Lamb. Daneau's *Methodus Sacrae Scripturae*, Præfatio (Opuscula omnia, 1583, p. 401) omtales Hemmingsens Værk «De Methodis» med Berømmelse, ligeledes hans «Pastor».

²⁾ Pontoppidan, *Ann. eccl. Dan.* III, 543.

³⁾ I Fortalen siger Hemmingsen: «Cum mihi Psalmorum enarrationem in Academia Hafn. susceptam ad finem perducere non licuit temporum iniuria, paucos, hoc est 21 Psalmos ordine primos, cum commentariis qualibuscunque in lucem prodire passus sum, amicorum persuasionibus victus».

indeholder i Modsætning til den kalvinske Prædestinationslære en Udvikling af Læren om, at «Gud vil, at alle skulle blive salige», og at han kun tilsteder det onde at ske, som medfører nogles Fordømmelse. «Det er ved skarpt at skjelve mellem Guds Villen og Guds Tilsteden», siger Helveg, «at Hemmingsen her søger at vinde Plads for den menneskelige frie Selvbestemmelse, og Udviklingen i dette Skrift udmærker sig som i alle hans andre ved en besindig Klarhed, der viser, at han forstaaer at omfatte sin Opgave saaledes, at han kan beherske den»¹⁾. Naar Hemmingsen optog dette Emne, som han oftere havde berørt i sine ældre Skrifter, og nu gav det en udførligere Udvikling, saa kunde man formode, at Samtalen med Kong Jakob har indeholdt en Opfordring for ham, eller ogsaa at den mod ham saa velvillige Udgiver af den ovenomtalte samlede Udgave af hans Skrifter har givet Anledning dertil ved at forsyne Værket med en Indledning, hvori han, skjønt ikke uden Besvær, søgte at bringe Hemmingsens Lære om Naadevalget i Samklang med Kalvins. Dette maatte da være en vægtig Grund for Hemmingsen til at forklare sig nøjere, og han gjorde det da ogsaa nu saa tydelig, at den bekendte reformerte Theolog D. Johan Piscator, Professor i Herborn, senere fandt sig foranlediget til i den Anledning at udgive et Skrift imod ham, hvilket da atter fremkaldte en Række Modskrifter af D. Hans Povlsen Resen, som paa dette Punkt altsaa blev Hemmingsens Forsvarer, medens han ellers var den mest afgjorte Modstander af hele den hemmingsenske Retning og mere end nogen anden bidrog til at gjøre den fredløs i den

---

¹⁾ Helveg, Kirkehist. eft. Reform 2 Udg. I, 241. En endnu nyere Undersøgelse af Hemmingsens Skrift «de gratia universali» findes i Franks Theologie der Concordienformel IV, 150. 286. 324.

danske Kirke¹). Det traf sig ogsaa — man kunde fristes til at sige: ved en Skjæbnens Ironi — saaledes, at Resen, forat komme Piscator tillivs, i sin Argumentation mod denne støttede sig til det gode Forhold, der, saalænge Hemmingsen levede, havde været mellem ham og mange ansete reformerte Kirkelærere, hvorved Resen søgte at bevise, at man dengang ikke havde hyldet den strænge Prædestinationslære, som Piscator nu var Talsmand for.

Medens Piscator altsaa bestred Hemmingsen, fik dennes Forsvar for Guds «almindelige Naade» derimod Bifald fra en anden Side af den reformerte Kirke, idet D. Petrus Baro, Professor i Theologien i Cambridge, 1596 skrev til ham, udtalte sin Glæde over hans Bog og sendte nogle Bidrag til en yderligere Belysning af Spørgsmaalet, samt antydede, at han selv havde den største Lyst til at optræde som Hemmingsens Medstrider i denne Sag, men ikke turde, da Stemningen i den engelske Kirke var imod ham i dette Stykke. Han ønskede derfor, at Hemmingsen, paa hvem alles Øjne vare rettede, saavel paa Grund af hans Alder, som formedelst hans Gudsfrygt og Lærdom, skulde blive ved at levere Bidrag til Emnets Oplysning, og han vilde gjerne stille sine egne temmelig betydelige Samlinger og haandskrevne Udarbejdelser i den Retning til hans fri Raadighed²). Efter

¹) Joh. Piscator, *Tractatus de Gratia Dei*. Herborn. 1614. 8. Herimod skrev Resen: *Pro D. Nic. Hemmingio: De gratia universali seu salutari omnibus hominibus*. Hafn. 1615. 4. Joh. Piscator svarede i sin *Responsio ad duas disputationes theologicas, quarum una a Joh. Taufnero, altera a Joh. Pauli Resenio*. Herborn. 1615. 8. Dette Modskrift tilskyndede Resen end mere til at fortsætte Polemikken, og han udgav ialt 5 Disputatser mod Piscator (1615—20).

²) Brevet er trykt i *Pontoppidans Aunal.* III, 545—6, sml. *Helvegs Kirkehist. eft. Reform.* 2 Udg. I, 241 f. Det er imidlertid urigtigt, naar Brevets Forfatter her kaldes Petrus Baro (jfr. *Tanner, Bibl. Britannica* p. 77). En Afskrift af Brevet, hvor Navnet læses rigtig,

at Hemmingsen imidlertid Aaret iforvejen havde underkastet Spørgsmaalet en ny Drøftelse i sin «Brevi repetitio doctrinæ de universali gratia» (Hafn. 1595), fandt han sig ikke foranlediget til at skrive mere om dette Emne, saa meget mere som Alderen begyndte at trykke ham, og hans Syn tog af¹⁾. Det er ogsaa vel muligt, at den ny Kansler, Christian Friis, som 1596 havde efterfulgt Hemmingsens gamle Discipel og Ven Niels Kaas, ikke var ham saa gunstig som denne, og at han har talt til Christian IV om, at det neppe stod rigtigt til med Hemmingsens Rettroenhed. Ialfald fortælles der, at denne den 4de Februar 1599 blev kaldt op paa Kjøbenhavns Slot, hvor han maatte aflevere sine «Spørgsmaal og Svar om Alterens Sakramente», der, skjønt de ikke vare trykte, dog som det synes havde faaet en temmelig stærk Udbredelse i Afskrifter²⁾. Skjønt det nu ikke var vanskeligt at se, at dette lille Arbejde langt nærmere var kalvinsk end luthersk, gik man dog ikke videre i Sagen, men var billig nok til at lade den højtfortjente, nu næsten blinde Olding med Fred. Hans lange Vandring stundede ogsaa stærkt mod Maalet. Dog skulde han opleve det ny Aarhundredes Begyndelse. Paa sit Dødsleje nød han den hellige Nadvere, fandt Trøst ved Forelæsning af Stykker af Evangelierne og bad tilsidst den 103die Davids Psalme med saa stor Kraft og Inderlighed, at alle de omstaaende maatte forundres og opbygges dermed. Den 23de Maj 1600

---

findes i Thottske Saml. 490. 8. Det samme er Tilfældet med et Aftryk, som findes i Præstant. et erud. virorum Epist. ecclesiast. et theol., Amstelod. 1660, p. 40—41.

¹⁾ Allerede 1591 omtaler Hemmingsen selv sine «caligantes oculi» (Ny kirkehist. Saml. IV, 313).

²⁾ Pontoppidans Annal. III, 543.

gik D. Niels Hemmingsen til Hvile, 87 Aar gammel¹⁾. En stor Del af Sjælands Præster, som vare forsamlede til Landemodet, og de fleste af Kjøbenhavns Professorer fulgte ham til Graven²⁾. Sjælands Biskop, D. Peder Vinstrup, talte over ham i Roskilde Domkirke og vidnede: «Denne Mand har i Sandhed været et Lys for Danmark, et saare nyttigt Redskab for Guds Menighed, en Sir og en udmærket Prydelse for Skolerne. Vi kunne ikke noksom takke Gud for, at han samler saa nyttige og saa heldbringende Arbejdere i sin Vingaard, og at han værdiger at udruste dem med saa store den Helligaands Gaver»³⁾. Hemmingsens forrige Kolleger ved Universitetet havde en Tid isinde at udgive et Mindeskrift over ham⁴⁾; men der blev ikke noget deraf, maaske fordi det ikke lod sig gjøre at fremstille hans Liv i den sædvanlige Lovtaletone, da man dog ikke ganske kunde forbigaa hans kalvinistiske Tendenser og heller ikke

¹⁾ Suhms Saml. I, 3, 189. Før sin Død forfattede Hemmingsen følgende Gravskrift over sig selv:

O mea mens æternum vive beata
 Freta redemptoris voce, manu, merito.
 Quum tuba coelestis postremo tempore clanget,
 Ecce sepulcra dabunt corpora quæque sua.
 Lector vive, vale, mortem meditare, memorque
 Perpetuæ vitæ, vivere disce Deo.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 321—2. Vinding, Acad. Haun. p. 78. Act. Consist. 24 Maj 1600: «Significavit Rector, heri exsprasse Nic. Hemmingium, et M. Christophorum (Knopfium) literis ad Rectorem perscriptis petere nomine uxoris relictæ, velint professores ipsi defuncto ultimum hunc honorem præstare et funus ad locum sepulturæ deducere. Id promiserunt professores, quotquot assuerunt, præter Aurifabrum, qui morbum, et Finckium, qui negotia publica alia prætendebat. D. Nicolaus (Cragius) de prodeundo in funus Hemmingii visus est sese excusare propter negotia, quibus adhuc implicabatur, aulica».

³⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 318—20.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 321—2.

fremstille ham som en Mand, der paa et vist Punkt af sit Liv havde fejlet, men siden fuldstændig havde forandret sin Mening; thi Hemmingsen frafaldt i sit Hjerte ikke de Anskuelser, han engang havde udtalt, derom bar hans haandskrevne Efterladenskaber Vidnesbyrd. Efter sigende havde han ogsaa ønsket, at en i Hovedsagen kalvinsk Bekjendelse af ham om Nadveren skulde udgives i Trykken efter hans Død; men det skete dog ikke¹⁾).

Hemmingsens private Liv var ikke lykkeligt. Hans første Hustru, som han ægtede den 14de August 1547, men hvis Navn ikke kjendes, blev ham utro, saa han efter forargelige Optrin maatte skille sig fra hende. Anden Gang ægtede han Marine Madsdatter fra Landskrone, en fortræffelig Kvinde, med hvem han levede i mange Aar; hun døde i Roskilde den 7de September 1582. Tredie Gang giftede han sig i sin Alderdom 1583 med Birgitte Lavritsdatter fra Fyn, i hvem han fandt en trofast Plejerinde; efter hans Død sad hun Enke i sex Aar, hvorpaa hun ægtede M. Christen Jensen Guldager, der efter at have været Hofpræst levede som Kannik i Roskilde; ogsaa denne Ægtefælle overlevede hun og døde den 25de Marts 1624²⁾). Hemmingsen havde kun to Born, en Søn og en Datter; men de bleve ham hver paa sin Maade Aarsag til Kummer. Om hans udsvævende Søn, Hans Hemmingsen, der til liden Glæde for Faderen blev Professor ved Universitetet, henvises til det følgende. Datteren, Dorothea, blev vel lykkelig gift med Professor Klavs Hammer; men hun døde allerede 1577

¹⁾ Pontoppidan, *Annal.* III, 548. Gjessing, *Jubellærere.* III, 45.

²⁾ Gjessing, *Jubellærere* III, 33—38. *Ny kirkehist. Saml.* I, 695—6. III, 537. 558. IV, 312. 314. En Broder til Hemmingsens sidste Hustru var nok Hr. Rasmus Lavritsen, Præst i Ljunge og Ugge-løse, hvem Hemmingsen kalder sin *consobrinus*. (*Suhms Saml.* I, 3, 140, jfr. *Pontopp. Ann.* III, 618).

til stor Sorg for Faderen¹⁾; og af hendes to Børn slægtede M. Niels Hammer Morbroderen saa neje paa, at den gamle Morfader oplevede Besvær nok af ham, inden han lukkede sine Øjne, og siden gik det endnu værre. En af Hemmingsens Modstandere, hans tidligere Discipel M. Iver Bertelsen, beskyldte ham for, at han ved en uværdig Behandling af sin første Hustru selv havde givet Anledning til hendes Ægteskabsbrud, og han fremførte i sin Forbitrelse over, at Hemmingsen havde sat ham skarpt irette, saa graverende Ting imod sin fordums Lærer, at vi umulig kunne tillægge dem Sandhed, helst da de kun vare øste af Folkesnak og Rygter²⁾. Men vistnok har det ægteskabelige Forhold været saare ulykkeligt, og under saadanne Omstændigheder er det for udenforstaaende vanskeligt at afgjøre, paa hvis Side Skylden især falder. Der er ogsaa et andet Punkt i Hemmingsens private Forhold, der staar underlig dunkelt: der tillægges ham nemlig følgende «Scommma» eller Smædevers over samtlige danske Bisper 1572:

Paulus amat Musas, Venerem Tycho, munera Nicol,
Lauriger indoctus, Petrus laudatur in aula,
Bartholides vulpes, servat Georg undique bilem³⁾.

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 195.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 559. I Anledning af disse Forhold kan følgende neppe sønderlig bekendte Epigram af Hemmingsen «De Amore» anføres (det findes blandt Epigrammata Philippi Melanthonis selectiora, ed. a Pct. Hegelundo 1583):

Ores, casta legas, ieiunes, otia vites,
Si servare voles corpora casta Deo.

³⁾ Verset findes i flere Afskrifter fra ældre Tid, bl. a. i Gl. kgl. Saml. 2991. 4 og Thottske Saml. 331. 4. Det sidste Hdskr. er den bekendte M. Peder Villadsens (Præst i Slagelse, død som Biskop i Viborg); han anfører Verset med den Bemærkning: «Doctor Nic. Hemmingius hafde ord for at hafve gjort efterskrefne Skandskrift paa alle Biscopper, som vaare vdi Danmark Anno 1572-.

Hvis der ikke maatte tales med stor Forsigtighed om psykologiske Umuligheder, kunde man fristes til at kalde det saa, at Hemmingsen paa en saadan Maade privat skulde have spottet de samme Mænd, som han samtidig offentlig havde udtalt sig om med største Agtelse og Venskab, og tildels fremstillet som Mønstre paa Kirkelærere¹⁾. Han, som altid havde prædiket Enighed, skulde ved en saa let-sindig Spøg have fjernet alle Hjærter fra sig! Det er neppe tænkeligt, selv om man vilde antage, at Versene kun ved et ulykkeligt Tilfælde ere komne ud iblandt Folk. Og dog skal Biskop Hans Laugesens Svoger og Hemmingsens forrige højt yndede Discipel, Dr. med. Hans Lavritsen Amerinus i Ribe, have hævnnet Fornærmelsen mod Bisperne ved følgende endnu grovere Smædevers mod Hemmingsen:

*In veteratorem versipellem phantasticumque Calvinistarum quandam
applausorem.*

Vertice²⁾ Thersites, oculis Æsopus, et ore

Marcolfus, barbâ versicolore caper.

Silenus vita, Vertumnus moribus, esque

O Hemminge Midas, Sphynx, Sycophanta, Judas,

Magnatum Gnatho, subjectis Thraso; dolendum

Doctrinam melius non habitare tuam.

Quisquis es, hunc caveas, quem sic natura notavit;

Corpore monstroso monstra subesse solent³⁾.

Bisperne staa i følgende Orden: Povl Madsen i Sjælland, Tyge Asmundsen i Skaane, Niels Jespersen i Fyn, Hans Laugesen i Ribe, Peder Thøgersen i Viborg, Lavrits Bertelsen i Aarhus og Jørgen Mortensen Boringholm i Aalborg,

¹⁾ Saaledes i sin Fortale til Hist. Dn. Jesu Christi, ikke at tale om andre Steder (se f. Ex. Tillæg Nr. 77. Gjessing, Jubellær. III, 11 Not. Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 30—1).

²⁾ I andre Afskrifter: Corpore.

³⁾ Versene, der henføres til Aaret 1574 eller 1576, findes almindelig afskrevne i Forbindelse med det Hemmingsen tillagte «Scomma» eller «Carmen cavillosum».

Det er vanskeligt at rede op i disse Forhold, hvor vi savne Vejledning af en endnu levende Tradition¹⁾. Sandheden i det Amerinus tillagte nærgaaende Vers er vistnok væsentlig kun den, at Hemmingsen havde et yderst ufordelagtigt Ydre, hvad ogsaa et endnu bevaret Billede af ham tyder paa. Lille og uanseelig saa han ud, maaske var han endog forvoxet²⁾; men der maa dog have lyst en mægtig Aand ud af hans Øje, og Ordet maa være strømmet fra hans Læber med en forunderlig Veltalenhed, naar denne «doctiloquus Nestor Danorum», denne «divinus docendi artifex», denne «divinus Academiae Hafniensis parens», som samtidige Forfattere kaldte ham³⁾, med sin besindige Klarhed taledede saaledes om de højeste og dybeste Ting, at han henrev den ene Generation af Tilhørere efter den anden til Beundring af hans Skarpsindighed og Lærdom.

•Doctor Nicoles Hemmingius, ore trilingui
Excellens heros, quo gaudet Dania nostra•,

saaledes synger en af hans Disciple⁴⁾, og fra hvor mange Munde gjenlyde ikke lignende Ytringer af Beundring og Taknemmelighed over hvad denne store Lærer havde været

¹⁾ I Peder Hegelunds Kalender læses under 11 Febr. 1577: «Discessit M. Joh. Laur. Amerinus Hafniam, per quem scripsi D. D. Nic. Hemmingio et D. D. Paulo» (Matthiæ). Havde Amerinus nogle Aar tidligere saa bittert haanet Hemmingsen, forekommer det os mindre sandsynligt, at han skulde have paataget sig at overbringe ham det omtalte Brev. I Peder Syvs Samlinger siges Smædeversene at være gjorte af et ondt Menneske mod den høj lærde D. Niels Hemmingsen; men der tales intet om Amerinus som Forfatter (Suhms Saml. I, 2, 107).

²⁾ Hemmingsens «corpusculum» omtales af Vinding, Acad. Haun. p. 78.

³⁾ Chr. Machabæus, Epiced. in obit. Er. Catholmii. 1582. Olaus Theophilus, Paræneses sapientes et utiles de vitæ et studiorum formatione, 1573, Bl. Z 1, Z 4.

⁴⁾ Joh. Georg. Sadolinus, De nuptiis Frederici II, 1572.

for dem¹⁾! Der var idetmindste for mange noget saare tiltrækkende ved ham, en Jevnhed i hans daglige Færd og et Lune og et Vid i hans Samtaler, der i Forbindelse med den videnskabelige Klarhed i hans akademiske Foredrag virkede fængslende paa de fleste, der kom i nærmere Berøring med ham²⁾. Som det synes, forstod han ligesaa godt at færdes blandt Rigets Stormænd som i de lærdes Kreds, om der end var enkelte uslebne Kanter ved ham, hvad nogle af de Stridigheder, han havde, synes at tyde paa.

¹⁾ Slesvigeren Joh. Pistorius skriver saaledes i sine utrykte *•Ephemerides•* (Gl. kgl. Saml. 460 Fol.): Die 2. Aprilis (sic) A. C. 1513 natus est in Lalandia Daniæ Nicolaus Hemmingius S. T. Doctor, vir absolutæ pietatis et doctrinæ. Huic, cum venissem in Academiam Hafniensem A. C. 1547, vbi ille tum agebat Professorem Græcæ linguæ et Dialectices, commendatus fui; et toto, quo ibi vixi tempore, illo præceptore priuato vsus sum. Ipse vero paterno erga me affectus fuit animo: *Μεγάλα χάρις αὐτῷ*: gratitudinem, obseruantiam et fidem illi debeo perpetuam.

Sol radiis ornat, scriptis Hemmingius orbem,

Dici iure potest, orbis vterque decus.

(Det samme Vers, som Pistorius neppe selv er Forfatter af, har Forlæggeren af Hemmingsens Tractatus de gratia universali, Hafn. 1591, Bogføreren M. Hans Aalborg, sat paa Titelbladet af dette Skrift). Blandt den bekjendte Jon Jensen Koldings *Poemata varia* (bag i hans *Descriptio Daniæ*, Francof. 1594) findes p. 167—9 et Digt *•In natalem diem clariss. viri D. D. Nic. Hemmingii, Theologi excellentissimi, de scholis et Ecclesia Dei optime meriti, Præceptoris sui reuerendissimi•*. Forfatteren slutter sin Lovprisning af Hemmingsen med følgende Ord:

Quo vivo, viget inclytus Lutherus:

Et quo sospite salvus est Melanthon.

Queis nec secula compares dedere:

Longævi similes dabunt nec anni.

Ergo Daniacæ favete Musæ,

Hemmingi celebrem diemque festum

Omnes concelebrabimus per annos.

²⁾ Se det mærkelige Epicedium over ham fra en samtidig men ubekjendt Haand, som findes trykt i *Marmora Danica* I, 30.

Fyldigst udtrykkes dog maaske Hemmingsens Betydning, naar vi kalde ham Danmarks Melanchton. Hans Virksomhed strakte sig — ligesom Melanchtons — ikke mindre til Skolens end til Kirkens Omraade. Vi behøve imidlertid ikke her at fordybe os i Hemmingsens Fortjenester af Universitetet, da disse alt ere omtalte i den almindelige Historie. Her skulle vi kun gjøre opmærksom paa, at han sikkert har udøvet en afgjørende Indflydelse paa den Tids Skoleundervisning. Af mindre Betydning var det maaske, at han 1562 tilligemed Professor Hans Frandsen beskikkedes til Tilsynsmand ved Vor Frue Skole i Kjøbenhavn¹⁾. Men ham skyldes i alt væsentligt Skoleordinansen for Herlufsholm²⁾. Og Herlufsholm var hin Tids Mønsterskole, der tjente til Forbillede ved Oprettelsen af andre lignende, saasom Frederiksborg og Sorø. Som Hemmingsens Værk kan man vistnok ogsaa med god Grund anse den yderst omhyggelige Plan for Skolevæsenet, der findes i den «*Ordinatio ministerii ecclesiastici*» fra 1561, som af ubekjendte Grunde ikke fik Lovskraft³⁾. Han er endelig ogsaa Forfatter af et Reglement for de Skoledisciple i Roskilde, som nød Kosten i Duebrødrekloster sammesteds⁴⁾.

Hvad det theologiske og kirkelige angaar, kunne vi henholde os til Paullis Karakteristik, naar han siger: «Niels Hemmingsen var en ægte Discipel af Melanchton, hvem han ogsaa nævner som sin elskede Lærer, og hvis Ihukommelse var ham hellig. Med en beundrende Discipels hele Kjærlighed ser han op til Melanchtons theologiske Værker, og i Forhold til dem betragter han, hvad han selv formaar

1) Vinding, Acad. Haun. p. 77.

2) Nyerup, Hist. om de latinske Skoler. S. 38—41. Jfr. foran S. 60.

3) Ny kirkehist. Saml. IV, 228. Gjellerup, J. D. Jersin, S. 23.

4) Bloch, Roskilde Domscoles Hist. II, 74.

i Theologien, som forberedende Studier til den rette Forstaaelse af den store Mester. Hemmingsen hører til den Klasse af Theologer, som uden at virke ved originale Tanker udøve en betydelig Indflydelse paa deres Samtid ved deres Fremstillingsgave. Naar et nyt System er i Begreb med at bane sig Vej fra de indviedes Kreds til den almindelige Bevidsthed, da er det dem, der skaffe det Indgang. I et saadant Forhold staar Niels Hemmingsen til Melanchtons Theologi. Han havde fuldkommen forstaaet sin Mester. Den gudfrygtige og sandhedskjærlige Mand, siger han, er ikke blot klar i sin hele Fremstillingsmaade og ærlig og skarp, naar han gjendriver den sande Religions Fjender, men paa profetisk og apostolisk Vis fremdrager han strax af Lærestykkerne Formaninger, Paamindelser, Trusler og Trøst; forat han paa denne Maade kan gjøre Læren anvendelig paa Læserne. Denne bibelsk-praktiske Retning tilhører Niels Hemmingsen ganske. I over en Menneskealder arbejdede han paa ved Forelæsninger og Skrifter at danne for den danske Kirke en oplyst og dygtig Præstestand, og med Undtagelse af Kirkehistorien har han behandlet alle Theologiens Hoveddiscipliner¹⁾. Man kan ikke sige, at Kirkehistorien har hevnet sig paa Hemmingsen, fordi han for sin Del forsømte den; thi kun faa danske Mænd har den anvist en saa fremragende Plads som ham, ja undertiden have Historikerne vel endog gjort for meget ud af ham²⁾. Saa meget staar dog vel fast, at Kjøbenhavns Universitet har Grund til at bevare hans Navn i taknemmelig Erindring og at anvise ham en Plads i Mindehallen blandt dets ypperste Lærere.

---

¹⁾ Pulli, N. Hemmingsens Pastoraltheologi, S. 17—18.

²⁾ Dette gjælder f. Ex. Jens Møller i hans Biografi af Hemmingsen i Hist. Calender 2det Bind.

Skrifter¹⁾: De methodis libri duo. *Rost. 1555, Witeb. 1559. 1562. Lips. 1565. 1570. 8. (Tilegnet Christian III). Optrykt i Opuscula theologica, Genev. 1586.

*Disputatio de primatu Papæ et Antichristo, divinos honores sibi sacrilege usurpante in templo Dei. Hafn. 1555. Fol. pat.

*Hypotheses disputationis de vero ac falso cultu Dei. Hafn. 1555. Fol. pat.

*Theologica disputatio de vera Unius et superstitiosa Sanctorum invocatione. Hafn. 1556. Fol. pat.

*Theol. disp. de militiæ Christianæ regula ad 1 Tim. 1. Hafn. 1556. Fol. pat.

*Themata theol. de Antiochena controversia Petri et Pauli. Hafn. 1557. Fol. pat.

Enchiridion theologicum. Hafn. 1557. Witeb. *1559. 1564. *1570. Lips. 1568. Londin. 1577. Lips. 1581. 8. (Tilegnet Christian III). Optrykt i Opuscula theol.

De potestate clavium et disciplina ecclesiastica propositiones, quas Johannes Albertius, Paulus Matthias et Johannes Sascerides, Artium ac Philos. Magistri, publico in Theologia testimonio donandi, 29 Martii defendent. Hafn. 1558. 8.

De regeneratione spirituali et obedientia Deo necessario præstanda a regeneratis. Hafn. 1558. 8. (Tilegnet Joh. Friis). Optrykt 1563 i Forbindelse med Kommentaren til Jakobs Brev.

Funebris oratio in memoriam Christiani Tertii, recitata in Acad. Hafn. 13 Febr. 1559. Hafn. c. a. 4. Optrykt i Cragii Annal. Christiani III ed. Gram. 1737.

*Themata theol. de adiaphoris ad 1 Cor. 6. Hafn. s. a. Fol. pat.

Catechismi quæstiones. Hafn. 1560. Witeb. 1563. 1564. (Lips.) 1570. 8. (Tilegnet Hr. Niels Black). Optrykt i Opuscula theol.

Assertiones de peccato variisque eius generibus et de vera a peccatis absolute. Hafn. 1560. 8.

¹⁾ De Skrifter eller Udgaver, som ere mærkede med *, har jeg ikke fundet i de herværende Bibliotheker; der kan altsaa maaske hist og her være Fejl i Angivelserne, der stamme fra forskjellige Kilder.

Assertiones de reparatione hominis post lapsum, et de Euangelio Jesu Christi. Hafn. 1560. 8.

Assertiones de reparatione generis humani post lapsum primorum parentum, et de regno Christi. Hafn. 1561. 8.

Postilla Evangeliorum, quæ in diebus dominicis et in festis Sanctorum usitate in Ecclesiis Dei proponuntur. Hafn. 1561. Lips. 1562. *1566. *1572. Witeb. 1563. 1564. 1565. 1569. 1572. Erfurd. 1585. *Francof. 1580. 1588. 8. Optrøkt i Opusc. theolog. Overs. paa Dansk (af Rasm. II. Rerav) Kbh. 1576. 1600. 1613. Fol.; paa Tydsk, *Leipz. 1563. 1565. Wittenb. 1564. 1571. Zerbst 1584. 8.; paa Engelsk (af Arthur Golding) Lond. 1569. 8.

Assertiones de vera et salutari poenitentia, cum refutatione impiorum dogmatum Papistarum et Catharorum de poenitentia. Hafn. 1561. 8.

Assertiones de iustificatione hominis coram Deo. Hafn. 1561. 8.

Assertiones de lege Dei et propria Euangelii definitione. Hafn. mense Decembri 1561. 8.

Assertiones de vero Dei cultu. Hafn. 1562. 8.

Historia Domini Jesu Christi Dei et hominis. Hafn. 1562. 8. (Tilegnet D. Hans Albretsen). Optrøkt i Opusc. theol.

Pastor sive pastoris optimus vivendi agendique modus. Accesserunt huc 37 Propositiones de legitima veri cultus Dei ratione. Hafn. 1562. Witeb. 1562. Lips. s. a. (1574). *Genev. 1579. *Rost. & Lips. 1585. Erfurd. 1585. *Hafn. 1590. Rost. 1590. 8. (Tilegnet M. Tyge Asmundsen). Optrøkt i Opuscula theol. Overs. paa Tydsk, *Wittenb. 1564. *Leipz. 1562. 1566. Hamb. 1639.

Assertiones de operibus charitatis et officio cujusque in suo officio. Hafn. 1562. 8.

Commentarius in epist. Pauli ad Romanos. Lips. (1562). (Tilegnet Hertuf Trolle). Denne og de flg. Kommentarer til Brevene i Ny Test. ere optrykte i den samlede Udgave, der udkom i Leipzig 1572, se ndf.

In epistolam divi Jacobi Apostoli commentarius. Est et

additus libellus de Regeneratione ante quadriennium primum editus. Hafn. 1563. 8. (Tilegnet Frands Brockenhus). *Overs. paa Engelsk (af William Gace) Lond. 1577.

De lege naturæ apodictica methodus. Witeb. 1562. 1564. 1566. 1577. 8. Servestæ 1577. (Tilegnet Erik Krabbe). Optrykt i Opusc. theol.

Assertiones de vetere et novo homine. Hafn. 1563. 8.

Assertiones de spiritu et litera. Hafn. 1563. 8.

Assertiones de prædestinatione Dei æterna. Hafn. in Decembri 1563. 8.

Commentarius in utramque epist. Pauli ad Corinthios. s. 1. (1564). 8. (Tilegnet Axel Urne).

Commentarius in epist. Pauli ad Galatos. Witeb. 1564. 8. (Tilegnet Jørgen Roscnkrantz).

Commentarius in epist. Pauli ad Ephesios. Witeb. 1564. 8. (Tilegnet M. Povl Noviomagus).

Commentarius in epist. Pauli ad Philippenses. Witeb. 1564. 8.

*Assertiones de gubernatione ecclesiæ. Hafn. 1565. 8.

*Assertiones de perpetuo foedere filii Dei cum Ecclesia. Hafn. 1565. 8.

Commentarius in utramque epist. Pauli ad Thessalonicenses. Witeb. 1566. 8. (Tilegnet M. Niels Jespersen Wibergius).

Commentarii in epist. Pauli ad Timotheum duas, ad Titum unam et ad Philemonem unam. Witeb. 1566. 8. (Tilegnet M. Niels Nielsen Kolding).

Assertiones de scandalo. Hafn. 1566. 8.

Commentarius in epist. Pauli ad Colossenses. Witeb. 1566. 8. (Tilegnet Knud Pedersen Svenburgius).

Commentarii in utramque epist. Petri apostoli et in unam Judæ. Witeb. 1566. *1570. 8. (Tilegnet Bjørn Andersen).

*Commentar. in Acta Apostolorum. Jenæ 1567.

Enarratio Psalmi XXV. Witeb. 1567. 8. (Tilegnet Mogens Godske). Optrykt i Opusc. theol.

Commentarius in epist. apostolicam ad Hebræos. Witeb. 1568. 8. (Tilegnet Niels Kaas).

Assertiones de prohibitionem imaginum et idolorum. Hafn. 1568. 8.

Assertiones de juramentis licitis et illicitis. Hafn. 1568. 8.

*Argumenta et annotationes in librum Sapientiae Salomonis ejusque libri nova e Græco versio Latina. Lips. 1568. 8.

*Commentarii in Prophetas minores. Witeb. 1568. 8.

Enarratio Psalmi LXXXIV, intexitur refutatio erroris Judæorum, furoris Mahometistarum, vanitatis Epicureorum, idoli Papi-starum, exponitur ratio sacerdotii Christi et sacrificiorum ec-clesiae. Hafn. 1569. 8. (Tilegnet Peder Oxe).

Assertiones contra magicam incantationem et sacrilegam adiurationem Diabolorum et aliarum creaturarum. Hafn. 1569. 8.

Assertiones de utilibus et perniciosis prædictionibus futurorum eventuum. Hafn. 1569. 8. Disse og de ovennævnte Asser-tiones contra magicam incantationem ere overs. paa Dansk i Reravs Overs. af Hemmingsens Skrift om Trolddom.

Assert. de sabbatho Judaico et festis Christianorum. Hafn. 1569. 8.

Commentarii in S. Johannis Apostoli epistolas. Witeb. 1569. 8. (Tilegnet Hans Skovgaard).

Assert. de quarto præcepto. Hafn. 1569. 8.

Assert. de officio parentum erga liberos. Hafn. 1570. 8.

En Predicken, som waar vdi Herr Mogens Gyldenstiernes Begræffuelse. Kbh. 1570. 8.

Assert. theol., quas honore Doctoris in Theol. doctorandus M. Paulus Matthias defendet. Hafn. 1570. 8.

Liffsens Vey, det er en vis oc christelig Vnderuisning om huad det Menniske skal vide, tro oc giøre, som det euige Liff vil indgaa. Kbh. 1570. 1599. 8. (Tilegnet Bjørn Kaas). Overs. paa Latin (af A. S. Vedel) Lips. 1574. Francof. 1580. 8 (op-trykt i Opusc. theol.); paa Islandsk (af Gudbr. Thorlaksen) Holum 1575. 1599. 8; paa Tydsk (af Brentanus) Frankf. 1582. 8; *paa Engelsk (af B. Rig).

Assert. de magistratus civilis et subditorum mutuis officiis. Hafn. 1570. 8.

Assert. de quinto præcepto. Hafn. 1570. 8.

Assert. de operibus quinti præcepti. Hafn. 1571. 8.

Demonstratio indubitatae veritatis de Domino Jesu vero Deo et vero homine unico Christo, Mediatore atque Redemtore nostro

unico. Hafn. 1571. 8. (Tilegnet Oluf Offesen). Optrøkt i Opusc. theol.

En Predicken om Christne Menniskes Aandelige Strid oc Seieruinding, predicket vdi sal. Otte Ruds begraffuelse. Kbh. 1571. 8. (Tilegnet Fru Pernille Oxe).

Konning Davids Raad, effter huilcke huer bør at holde sig, som vil leffue vden Guds fortørnelse oc sig self til Salighed, Som vaare vdi Her Byrge Trollis begraffuelse i Predicken faaregiffne. Kbh. 1571. 8. (Tilegnet Fru Øllegaard Trolle sl. Christoffer Hvitfeldts).

Prima disputatio de sexto præcepto. Hafn. 1571. 8.

Secunda disputatio de sexto præcepto. Hafn. 1571. 8.

Tertia disputatio de sexto præcepto. Hafn. 1572. 8.

En Predicken, som blev predicket vdi salige Her Herluff Trolle Ridders Begraffuelse vdi Herluffsholm d. 15. dag Julij A. D. 1565. Kbh. 1572. 8. (Tilegnet Fru Birgitte Gøye).

Commentaria in omnes epistolas Apostolorum Pauli, Petri, Judæ, Johannis, Jacobi & in eam, quæ ad Hebræos inscribitur, recognita, emendata et alicubi aucta. Lips. 1572. Francof. 1579. Argentor. 1586. Fol. (Tilegnet Kong Frederik II).

Assertiones de septima lege decalogi. Hafn. 1572. 8.

Assertiones de octava decalogi lege. Hafn. 1572. 8.

Libellus de coniugio, repudio et diuortio. Lips. 1572. *1573. 4. 1578. 1581. 8. Optrøkt i Opusc. theol. Tydsk Overs. (af Georgius Nigrinus) Ursel 1585. 8.

Om Ecteskab, at 1. betencke, 2. begynde, 3. fuldkomme, 4. leffue vd 1. Vistige, 2. ærlige, 3. gudfryctige, 4. rolige. En Christelig vndercruisning. Kbh. 1572. 1599. 1605 (paa sidste Blad 1606). 1626. 1653. 8. (Tilegnet Christoffer Valkendorf).

Themata theologica, quæ publ. d. 2 Junii defendent Baccalaureatus gradu in theologia decorandi M. Johannes Thomæ, M. Erasmus Catholmius, M. Christophorus Knoff. Hafn. 1572. 8.

Antichristomachia sive pugna inter Christum et Papam Antichristum. Optrøkt i Opusc. theologica. Om en oprindelig Ud-gave af dette Skrift savnes Efterretninger.

Argumentum indubium, quo quilibet facere sui periculum potest, an Christiani hominis nomine dignus sit. Hafn. 1572.

12. Indeholder Ligtale over M. Peder Povlsen i Roskilde. Overs. paa Dansk (af And. Rasm. Gryderup) Kbh. 1577. 8. - 1619. 12. Assertiones de lege vetitæ concupiscentiæ. Hafn. 1573. 8. Prædiken af Joh. 11 om Christi Velgjerning og Troen holden udi Oluf Mouritzens til Brentved Ligbegjængelse. Kbh. 1573. 8. (Dette sjeldne Skrift findes neppe andensteds end i Roskilde adelige Jomfruklosters Bogsamling).

En kaart Beretning om Fru Birille Gøyes affkomst, opdragelse oc endeligt. Desligeste en Predicken om et Christeligt leffnet, faaregiffuet vdi samme Fru Biritte Gøyes Begravelse. Kbh. 1574. 8.

Syntagma institutionum christianarum perspicuis assertionibus ex doctrina prophetica et apostolica congestis, plerisque propositis et disputatis in Acad. Hafniensi. Hafn. 1574. *Genev. 1578. Lugd. Bat. 1585. 8. (Tilegnet D. Hans Frandsen). Optrøkt i Opusc. theologica.

Admonitio de superstitionibus Magicis vitandis. Hafn. 1575. 8. Overs. paa Dansk (af R. H. Rerav) Kbh. u. A. 12, og med flere Tillæg (af Nelaus Povlsen) Kbh. 1618. 8.; paa Tydsk Wittenb. *1582. *1586. Berlin 1590. 8.

Assertiones de providentia Dei. Hafn. 1577. 4.

Assertiones, quibus demonstratur, quod nec homo sit peccatum, nec peccatum substantia hominis. Hafn. 1577. 4.

Assertiones de Euangelio. Hafn. 11 Febr. 1579. 4.

Opuscula theologica, in unum volumen collecta. Genevæ 1586. Fol. Med en Fortale af S. G. S. (o: Simon Gulartius Sylvaneclinus).

Antidotum adversus pestem desperationis. Servestæ 1590. Hafn. 1595. Rost. 1596. 8. Oversat paa Dansk (af Jakob Albertsen) Kbh. 1593. 8.; paa Islandsk (af Gudm. Einarsen og udg. af Gudbr. Thorlaksen) 1596 og 1600; paa Tydsk (af H. Räteln) Berlin 1590. 8., Lübeck 1615. 8.; paa Svensk (af C. M. Carelius) Stokh. 1608.

Tractatus de gratia universali seu salutari omnibus hominibus, cui adjiciuntur vicini loci, liberum arbitrium, poenitentia, justificatio, *ὑπομνησις* de obedientia Deo præstanda opposita somnio perfectionis spiritus Anabaptistici. Hafn. 1591. Francof.

1595. Offenbach 1611. Giessæ 1616. 8. Overs. paa Dansk (af Niels Lauritsen Arctander) og ledsaget af en Fortale af N. Hemmingsen selv. Kbh. 1593. 8.

Commentar. in ss. Dn. nostri Jesu Christi Euangelium secundum Johannem. I—II. Basil. 1590—91. Fol. (Tilegnet den danske Kirke, især de fire Regjeringsraader).

Enarratio viginti et unius Psalmorum priorum Davidis. Basil. 1592. 8. (Tilegnet Niels Kaas). *Genev. 1617. (Forklaringen af Psal. XV overs. af Henrik Jensen, Præst i Fuldtofte i Skaane, 1620, findes hdskr. i Thottske Saml. 55. 4).

Brevis repetitio doctrinæ de universali gratia. Hafn. 1595. 8. 1691. 8. Overs. paa Dansk (af N. L. Arctander) Kbh. 1595. 8.

Immanuel siue Catholica Institutio de Domino nostro Jesu Christo vero Deo et vero homine, vna persona, mediatore Dei et hominum vnico. Francof. 1615. 8. (Udgivet med Fortale af Robertus Alensonus).

*Colloquium cum Serenissimo Rege Jacobo de Scotia in templo Roskildensi habitum 1590. Mscr. Følgende hdskr. Overs. haves: En Samtale, som haffuer verrit imellom Høybaarne Første oc Herre Konning Jacob aff Skotland och høywise och witberømte Mand D. Niels Hemmingsøn, som haffuer werrit i Roskilde Domkirke forhandlet, af Latin fordansket vdi Spørmaal och Giensuar. (Dette Hdskr., som omtales i «Danske Selskabs Tilvæxt», S. 166, findes nu i privat Eje). Nogle hdskr. opbyggelige Småafhandlinger (paa Dansk) af Hemmingsen, som ere vedføjede «Samtalen», opregnes hos Gjessing, Jubellærere III, 30.

Andre hdskr. Stykker: Spørgsmaal og Svar om Alterens Sakramente¹⁾. *Εἰσαγωγή* in Sacram Domini Coenam. Oratio de providentia Dei. Veritas adscensionis Jesu Chr. ad coelos. Brevis dispositio Orationis Dominicæ. De Poenitentia. (Afskrift fra 1591 af alle disse Stykker i Gl. kgl. Saml. 3409. 8. sml. Ny kgl. Saml. 1447. 4. Thottske Saml. 55. 8). I Bibliotheca Lymviciana (i det gamle Univ.s Bibl.) fandtes ifølge Katalogen flere andre latinske haandskrevne Afhandlinger af Hemmingsen.

¹⁾ Det er det samme Stykke, der ovenfor betegnes som en Samtale mellem Kong Jakob og Hemmingsen.

Dennes Ann. Antiq. Hafn. Acad. msc. omtales i Christian III's Hist. I, 389 Not. (Jfr. 1ste Del, S. 242—3). Nogle andre Hdskr. nævnes hos Gjessing, Jubellærere III, 44—5.

Forelæsning optegnet af en Tilhører: In Oseam prophetam explicationes (Ny kgl. Saml. 256. 4.).

Fortaler til Jon Tursens Vocabularium 1561; Haagen Lauritsens Overs. af Brentii Prædikener 1563; Niels Nielsen Koldings De besynderligste Historier, som findes i den hellige Skrift om Øvrigheds Kald etc. 1567; Jakob Ulfelds Lutheri og andre Lærefædres Udlæggelser over nogle Skriftens Sprog 1573.

Danske Psalmer, se Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I, Nr. 77—8. Latinske Digte iblandt Epigrammata Phil. Melanthonis ed. P. Hegelund. Francof. 1583. Epitaphium Herluft Trolle, i Chr. Machabæi Orat. funebr. H. Trolle 1566.

Breve og lign. Stykker ere trykte i Ny kirkehist. Saml. III, 555—6. 580—1. IV, 289. 303—10. 312—14. 355—6. Krafft, Husumische Kirkenhistorie. S. 571—2.

Hemmingsen deltog i Revisionen af den danske Bibel af 1550 (Langebekiana S. 298) og 1588 (se foran S. 248—9).

2.

Povl Madsen (*Paulus Matthiæ Strobilus*) var født 1527 i Kjøge, hvor hans Fader, Mads Michelsen, var Raadmand; Moderen hed Johanne. Han havde to Brødre, Michel, der døde som Raadmand i Malmø, og Jakob Madsen, der døde som Præst i Falsterbo og Skanør samt Vikarius i Lund. Fra sin Fødebys Skole kom han 1543, 16 Aar gammel, til Kjøbenhavns Universitet, hvor han fik Hemmingsen til Privatpræceptor; denne bemærkede snart hans fortrinlige Evner og antog sig ham med saa stor en Omhu, at der grundedes et Venskabs og gjensidig Højagtelses Forhold mellem disse to Mænd, som aldrig forstyrredes ¹⁾. I

¹⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 163—4. Vinding, Acad. Haun. p. 92. Zwerg, Sjæl. Cleresi. S. 92. Ny kirkehist. Saml. III, 345. Jfr. Tillæg Nr. 277 samt min Udgave af Lyskanders Scriptor. Danici, p. 315.

en Række Aar stod de senere ved hinandens Side som den danske Kirkes ypperste Støtter.

Efterat have lagt en god Grundvold i Kjøbenhavn drog Povl Madsen, der 1545 havde taget Bakkalavrgraden i Filosofien, 1550 til Universitetet i Løwen; formodentlig har han dog ogsaa besøgt andre Højskoler. Efter sin Hjemkomst kreeredes han den 1ste Maj 1554 til Magister af M. Christen Mortensen Morsing, og samtidig beskikkedes han til Professor Pædagogicus, tillige overtog han den hebraiske Forelæsning og Notariatet¹⁾. I disse Funktioner forblev han til 1557, da han blev Professor i Græsk; 1558 kreerede Hemmingsen ham til Bakkalavr i Theologien, og 1560 overtog han den dialektiske Profession²⁾. Samme Aar valgtes han til Universitetets Rektør. Imidlertid var han 1559 bleven forlenet med S. Agathe Alters Vikarie i Roskilde, og 1561 fik han et Kanonikat sammesteds³⁾.

Efter Biskop Hans Tavsens Død valgte Kjøbstedpræsterne, Kannikerne og Øvrigheden i Ribe Mester Povl Madsen til Stiftets Biskop, og dette Valg begrundedes derpaa, at man havde hørt om ham, at han var en gudfrygtig og lærd Mand, og en saadan trængte man til i Ribe, hvor fremmede Folk, der vare af en afvigende Tro, ofte samledes paa Handelens Vegne⁴⁾. Efter at Valget var stadfæstet af Kongen, indviedes M. Povl den 10de Maj 1562 i Ribe Donkirke af Biskop Kjeld Juel fra Viborg⁵⁾. Dette Embede forestod han med Ære i syv Aar, og da Sjælands Bispestol var

¹⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 251. 254. 258. 262.

²⁾ Wielandt, Nye Tidender. 1736. S. 306. Danske Mag. 3 R. VI, 269. 271—2. 274. 276.

³⁾ Regist. o. a. Lande. Nr. 7. Fol. 274. 368.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. III. 341—5.

⁵⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 204.

bleven ledig ved D. Hans Albretsens Død, blev han derfor anset for den værdigste til beklæde den øverste Plads i den danske Kirke. Den 9de Juni 1569 fik han Beskikkelse af Kongen til at være Sjælands Biskop og et Par Maaneder efter tiltraadte han Embedet ¹⁾; men først henimod Aarets Slutning (24de December) udgik der Befaling til Universitetet om at antage ham til tredie theologisk Professor og med det første at kreere ham til Doktor i Theologien, idet det tillige paalagdes Professorerne at træffe en Bestemmelse om, at en af Lærerne i det filosofiske Fakultet, naar Bispen ved sit Embede var forhindret, skulde overtage de Forelæsninger, der ellers paalaa ham, imod derfor at nyde en Del af den Biskoppen tilkommende Professorløn ²⁾. Som Følge heraf blev Biskop Povl Madsen den 23de Januar 1570 antaget som tredie Theolog, og det blev overdraget M. Rasmus Katholm at holde Forelæsninger paa hans Vegne tre Dage om Ugen. Biskoppen begyndte sine Forelæsninger den 7de Marts s. A., og da der netop paa den Tid holdtes en Rigsdag i Kjøbenhavn, vare alle Danmarks Biskopper — og blandt dem som den ældste og øverste M. Kjeld Juel fra Viborg — samt en Mængde Provster og Præster tilstede for at høre ham. Den 29de Juni samme Aar kreeredes han til Doktor i Theologien af sin gamle Ven Hemmingsen. Promotionen foregik med stor Højtidelighed i Vor Frue Kirke, og mange af Rigsraaderne, der paa den Tid vare samlede i Kjøbenhavn, bivaanede Akten ³⁾. Da det aarlige

¹⁾ Regist. o. a. Lande. 10, 243. Hegelunds Kalender, 1569, 30 Aug., •Venit Hafniam M. Paulus Matthiæ Strobisus•. Jfr. Norske Mag. I, 368—9.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 155.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 157. Ny kirkehist. Saml. I, 36—7. Suhms Saml. II, 3. S. 1. 4. I Anledning af Promotionen forfattede Isak Movritsen

Rektorvalg skulde foregaa 1571, opstod der en ædel Strid mellem Biskoppen og Hemmingsen, idet den ene vilde overføre Rektorværdigheden paa den anden. Det endte imidlertid med, at Hemmingsen blev Rektor¹⁾. Under de Vanskeligheder, hvori denne indvikledes paa Grund af sin Nadverlære, søgte D. Povl Madsen efter Evne at holde sin Haand over ham og at afværge Uvejret, uden forøvrigt selv at dele Hemmingsens kalvinske Meninger. Det lykkedes jo som bekjendt ikke, men man tillægger det dog for en Del Biskoppens Indflydelse, at Kong Frederik II siden saa bestemt forkastede Konkordieformlen²⁾. Overhovedet var D. Povl meget yndet af Kongen og modtog oftere Beviser derpaa. Da han var bleven Biskop i Ribe, havde Kongen saaledes foræret ham Vogn og Heste til hans Visitatsrejser og givet ham et Tillæg af en Læst Korn til den sædvanlige Bispeløn; da han senere som Biskop i Kjøbenhavn gjorde Forestilling, om at hans Residens var temmelig indskrænket, og at et Stykke Hus, som kunde lægges til den, var at faa for 200 Daler, befalede Kongen Peder Oxen strax at købe samme Hus og lægge det til Bispegaarden³⁾. I Aaret 1572 viede han K. Frederik II til Sofie af Meklenborg og salvede og kronede Dronningen i Vor Frue Kirke, og 1577 døbte han Prinds Christian (IV) sammesteds⁴⁾. Da der i Slutningen af K.

Gildeleje følgende: •Carmen de actu celeberrimo, in quo sacra Theologiæ doctor est appellatus M. Paulus Mathias: Philosophus doctus: Theologus pius: professor eximius: Episcopus summus. Hafn. 1570. 4.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 40—1.

²⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 93—6.

³⁾ Tegn. o. a. Lande. VII, 36. Sjæl. Tegn. XII, 128.

⁴⁾ En udførlig Beretning om Pr. Christians Daab findes hos Resen, Frederik II's Krønike, S. 306, efter Er. Lætus, Hist. de nato baptisatoque primo Friderici II di filio. msc. Om Dronning Sofies Krøning se Resen, a. Skr. S. 265 flg. Bruun, Danske Saml. IV, 162—72.

Frederik II's Tid skulde udgives en ny revideret Udgave af den danske Bibel, kom Hovedtilsynet og Ansvaret for dette paa Grund af Tidsforholdene saa vanskelige Arbejde til at hvile paa Biskoppen. Kongen udtalte oftere, naar Talen var om Arbejdet og dets Vanskeligheder, sin Tillid til, at «hans Biskop» vilde føre Sagen til Ende paa den bedste Maade. Det maatte derfor være en Æressag for D. Povl ikke blot at besørge den Del af Revisionen, der nærmest tilfaldt ham, med den største Omhu, men ogsaa at vaagø over, at der ingen Fejl indsneg sig i den øvrige Del af Værket ¹⁾. Om den Nidkjærhed og Dygtighed, hvormed han forestod sit Bispeembede, vidne de Landmodesforhandlinger og udførlige Monita, der ere opbevarede fra hans Tid, ligesom ogsaa den lange Række Bededagsprædikener og Bønner, som han udgav som Mønstre, hvorefter Danmarks og Norges Gejstlighed havde at indrette deres Prædikener paa de tre aarlige Bededage. I det hele paalaa der ham som Sjælands Biskop et Slags Overopsyn, skjønt neppe nærmere bestemt, med hele den dansk-norske Kirke, hvorfor han ogsaa undertiden, dog ikke i officiel Tiltale, nævnes «Ærkebiskop» ²⁾. Hans Betænkning krævedes i vigtige Sager, og den blev altid af afgjørende Betydning. I Universitetets Anliggender, fornemmelig i alt, hvad der vedkom det theologiske Fakultet, havde han, især efter Hemmingsens Afgang, den største Indflydelse. 1577 og 1589 valgtes han til Rektor, og som saadan holdt han den 7de Marts 1590 Velkomsttalen til Kong Jakob af Skotland, da denne aflagde Universitetet sit hædrende Besøg. Siden sendte Kongen

¹⁾ Se foran S. 240 flg.

²⁾ F. Ex. i Joh. Amerini Carmina. 1576, Cij., hvor der findes et Digt til D. Povl Madsen fuldt af Ros over hans udmærkede kirkelige Virksomhed.

ham et forgyldt Bæger og et anseeligt Værk i syv store Volumina til Foræring ¹⁾).

Efter en 36aarig Embedsvirksomhed, der unegtelig var af størst Vigtighed i kirkelig, men dog ikke uden Betydning i akademisk Henseende, døde D. Povl Madsen den 30te Oktober 1590, 63 Aar gammel. Der herskede paa den Tid en epidemisk Sygdom i Kjøbenhavn, som han blev angreben af; han døde efter henved 6 Ugers Sygeleje, idet han kristeligt befalede sin Sjæl i Guds Haand og bad: Kom, kom Herre Jesus ²⁾! Han havde været fire Gange gift, men sad dog tilsidst som Enkemand i tolv Aar og efterlod ingen Børn. Hans første Hustru hed Ursula og var en Borgerdatter fra Kjøbenhavn, hun døde den 6te Januar 1561; anden Gang ægtede han den 11te Oktober 1562 paa Koldinghus Dorothea, en Datter af Enkedronning Dorotheas Hofpræst, M. Povl Noviomagus. Da hun allerede døde den 16de Oktober 1563, kun 17 Aar gammel, ægtede han Karine, Datter af Borgmester Søren Jakobsen i Ribe, og efterat hun var død, 19 Aar gammel, i sin første Barselseng, den 1ste Februar 1567, holdt han fjerde Gang Bryllup den 4de Juli 1568 med Katharine, Datter af den kgl. Livkirurg Jakob Hasebard. Ogsaa denne Hustru døde fra ham den 18de September 1578, 31 Aar gammel. Ved det sidste Ægteskab blev han besvogret med M. Rasmus Katholm, M. Desiderius Fos og den senere kgl. Livlæge D. Jakob Hasebard den yngre ³⁾).

¹⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 99—100.

²⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 163—5. Det er aabenbart Universitetets Sorgeprogram, som her er aftrykt. Jfr. Tillæg, Nr. 268. Ligstenen (hos Vinding, p. 94, o. a. St.) har som Dødsdag prid. Kal. Novbr.

³⁾ Om D. Povl Madsens Ægteskaber se de anf. Kilder, navnlig Zwergius, S. 101—2. Ny kirkehist. Saml. III, 488 og Mag. til den danske Adels hist. S. 153. Man har et Brev, dat. Kolding 12 Sept. 1562,

Skrifter: *Propositiones Logicæ, resp. Philosophiæ Baccalaureis. Hafn. 1559. Fol. pat.

Brevis dispositio concionum, quæ in tribus diebus publicarum precationum . . . Ecclesiæ proponuntur. Ad usum ministrorum verbi scripta. Hafn. 1578. 1581. 1583. 8. (Bag i findes tre danske Kollekte til Brug paa Bededagene).

Psal. CXXX in tres conciones, quæ Ecclesiæ Dei in diebus publicarum precationum 18. 19. 20. Nouemb. proponuntur, digestus. Hafn. 1583. 8. (Ligeledes med tre danske Kollekte).

Conciones, quæ in tribus diebus publicarum precationum . . . Ecclesiæ proponuntur. Hafn. 1585. 1586. 1587. 1588. 1589. 8. (Med danske Kollekte. Prædikenerne ere forskjellige for hvert Aar).

Responsio ad interrogatiunculas consultationis ergo propositas Anno 1580 a Johanne Nicolai, Asloensis et Hammarensis dioeesium Superintendente (trykt i Nyeste Saml. af det norske Vidensk. Selsk. Skr. 1798. S. 61—8).

I And. Mariagers Prædikener over Fader Vor findes en Tiltale «til de christne Læsere» af D. Povl Madsen, dat. 7 Febr. 1580. Ligeledes en Fortale af ham, dat. 19 April 1580, i Mog. Banckes Søndags oc Fstedags Evangelierne i Riim.

Han udgav 1580 paany Peder Palladius's Alterbog med enkelte Tillæg.

Hans sjælandske Synodalmonita 1570—90 med Tillæg af endel Embedsbreve fra og til ham findes aftrykte i Ny kirkehist. Saml. IV, 360—400.

Breve: til D. Jens Skjelderup i Bergen (Norske Mag. I, 368—9. 389—90. 419—21. Suhms Saml. II, 2. S. 110—1);

---

hvorved M. Paulus von Nymwegen indbyder Hertug Hans d. Ældre til at overvære Datterens Bryllup med M. Paulus Matthiæ (Orig. i Geh.-Ark.). Den af Zwergius omtalte Ecloga over D. Povl Madsens fjerde Hustru, af Johannes Joh. Stage Hafniensis, findes i Afskrift i Thottske Saml. 472. 4. I Hegelunds Kalender læses: 1571, 26 Apr. Venit D. D. Paulus Matthiæ Strobis Haderslebam; eod. an. 4 Maji, Divertunt Ripas D. D. Paulus Strobis, M. Erasmus Katholmius cum uxoribus suis.

til M. Christoffer Knoff (Ny kirkehist. Saml. I, 210—4); til Sjælands Provster (Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 96—9); til Arild Hvitfeldt (Norske Saml. I, 529); til Borgmestere og Raad i Malmø (Ny kirkehist. Saml. IV, 355—6). Et Vidnesbyrd for en Præst (Ny kirkehist. Saml. III, 586).

3.

Rasmus Glad (*Cimbrius Erasmus Michaelius Lætus*) var født omtrent 1520 paa Gaarden Ingvordstrup i Vejlbj Sogn ved Grenaa. Hans Fader Michel Ingvordsen var Herredsskriver i Sønderherred og havde i Grevefejdens Tid indlagt sig Fortjenester af Christian III's Sag, især ved sine Bestræbelser for at afholde Bønderne der i Egnen fra at slutte sig til Bondeopstanden under Skipper Klement; forresten var han en dygtig Landmand og Fader til sex Sønner, der efter Moderens Slægt antog Navnet Glad; de fleste af Sønnerne blev Krigsmænd, en af dem, ved Navn Ingvord, der havde færdedes meget i fremmede Lande og var vel forfaren i flere Sprog, endte som Slotsfoged paa Kjøbenhavns Slot¹⁾. Rasmus Glad eller Lætus (begge Navne brugtes iflæng af Samtiden, selv skrev han sig efter humanistisk Skik sædvanlig med det latinske Navn) kom 1533 i Aarhus Skole, først under Rektor M. Torkil Abildgaard og siden under dennes Efterfølger Simon Christiensen, der begge vare af D. Morten Børups Disciple, den sidste ogsaa af Luthers. Under sin Skolegang havde han en god Støtte og Vejledning i sin hæderlige Morbroder M. Anders Glad, der var Kannik

¹⁾ Er. Lætus, Res Dan. p. 207—8. 303—4. jfr. Index. Nyerup, Hist. statist. Skildr. af Tilst. i Danmark og Norge. IV, S. XLVII—XLIX. En Mand af Navnet Jens Glad var 1500 Tingholder paa Ebeltoft Byting (Dok. i Geh.-Arkivet); maaske var han Rasmus Glads Morfader. Ingvord Glad forekommer som Slotsfoged 1578 (Sjæl. Registr. 11, 370—1).

ved Domkirken, en saare lærd Mand og en udmærket Prædikant, en af de første, som i Aarhus sluttede sig med Iver til Reformationen ¹⁾. 1542 blev han indskreven ved Københavns Universitet under M. Oluf Chrysostomus's Rektorat, og 1544 tog han den filosofiske Bakkalavgrad; senere erhvervede han under M. Niels Hemmingsens Dekanat 1546 Magistergraden. Under sine Studeringer understøttedes han af Domkapitlet i Aarhus, i den Hensigt at han med Tiden skulde komme til at gjøre Gavn i Kirken eller Skolen der. Men da Professorerne bemærkede hans gode Evner, ønskede de, at han skulde opofie sig til Retsvidenskaben, vistnok for at han med Tiden kunde blive Professor i dette Fag, som de danske studerende ellers ikke gav sig sønderlig af med. Man frigjorde ham derfor fra den Forpligtelse, han stod i til Kannikerne i Aarhus, og skaffede ham Understøttelse til at studere med i Udlandet ²⁾.

I Aaret 1548 begav M. Rasmus Lætus sig til Universitetet i Rostok, hvor han lod sig indskrive i det filosofiske Fakultet ³⁾. Rimeligvis har han ogsaa besøgt andre fremmede Højskoler, i ethvert Tilfælde samlede han et anseeligt Lærdomsforraad. Efter flere Aars Udenlandsrejse træffe vi

¹⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 214. Er. Lætus, l. c., p. 242—3, jfr. Index. Suhms Nye Saml. I, 150. Kirkehist. Saml. II, 588. Ny kirkehist. Saml. I, 464. II, 268. M. Morten Pedersen siger i sine haandskrevne Kalenderantegnelser: «29 Julii 1557 Aarhusiæ obiit doctissimus vir Mag. Andreas Lætus, canonicus, in omni doctrinæ genere ad miraculum usque versatus, cæcus tamen diu ante mortem, egregius verbi Dei præco».

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 108—9.

³⁾ Krabbe, Die Universität Rostock. S. 532: «Receptus An. 48 [in Facult. Philosoph. Acad. Rostoch.] M. Erasmus Lætus Ilerdus, promotus Hafniæ». Tilnavnet Ilerdus er nok en Fejlæsning for Ingelerdus (o: fra Ingvordstrup), som Lætus i sine yngre Aar kaldte sig.

ham 1551 atter i Hjemmet, da han skrev et stort latinsk Velkomstdigt til Kong Christian III ved dennes Tilbagekomst fra en Rejse. Digtet er i historisk Henseende ikke uden Mærkelighed derved, at det indeholder Karakteristikker, skjønt i Lovtalertonen, af alle de daværende Medlemmer af Rigsraadet. Med Universitetet synes han ved samme Tid at have haft et mindre behageligt Sammenstød, da der berettes, at han den 9de Oktober 1551 blev indkaldt for Konsistorium, men ikke mødte ¹⁾. Vi vide imidlertid intet nærmere om Sagen. Saameget er dog vist, at han ikke blev juridisk Professor, som man nok engang havde tænkt paa. Udlændingen D. Albret Knoppert var alt kommen ham i Forkjøbet. Desuden synes Digternes og Historieskrivernes Værker langt mere at have tiltalt M. Rasmus Lætus end Romerrettens «Institutiones.» Da Døren altsaa indtil videre syntes at være lukket for ham herhjemme, har han rimeligvis igjen begivet sig paa Rejser i fremmede Lande.

Et lille Træk fra hans Ophold i Hjemmet paa denne Tid fortjener dog maaske at erindres. Paa en Rejse fra eller til Jylland, hvor han vel havde besøgt sin Slægt, kom han til Kallundborg. Paa Slottet her sad (siden Aaret 1550) Kong Christiern II fangen under Lensmanden Knud Gyldenstjernes Opsyn. Da det rygtedes, at den unge Videnskabsmand var kommen til Byen, forlangte den fangne Konge at se ham og tale med ham. Rasmus Lætus var noget betænkelig ved at tale med ham uden Vidner, at ikke nogen senere skulde komme med Beskyldninger for hemmelige Anslag. Men Knud Gyldenstjerne beroligede ham med, at hans Slægt havde vist saa stor Troskab mod det nu regjerende Kongehus, at der aldrig kunde være Tale

---

¹⁾ Se Tillæg Nr. 93 (S. 139).

om Mistanke, han kunde ganske rolig føje den fangne Konge i hans Ønske ¹⁾).

Efter en temmelig lang Ventetid beskikkedes Mester Rasmus Lætus 1554 til pædagogisk Professor ved Universitetet. Og da der paa den Tid ikke var nogen Professor i Mathematik, maatte han desuden samtidig i et Par Aar holde Forelæsninger i dette Fag, som det ellers ikke er rimeligt at han har lagt sig sønderlig efter ²⁾). Som Pædagogicus kunde han efter Ønske sysle med de latinske Digtere, som det i denne Lærerstilling paalaa ham at gjøre Studenterne fortrolige med; men Lønnen var kun ringe, og han attraaede derfor Forandring, saasnart det lod sig gjøre, helst da han kjendeligt nok var af de fremadstræbende, for hvis Sjæl Ærgjerrighed ganske vist ikke var nogen fremmed Drift. I fire Aar maatte han dog holde ud i den tarvelige Stilling som Pædagogicus, skjønt han paa flere Maader søgte at bringe sig i Erindring paa højere Steder: saaledes tilegnede han 1556 den udvalgte Kong Frederik sin Udgave af Davids Psalter paa Dansk, og Aaret efter skrev han et større religiøst Digt paa Latin, som han dedicerede til Carolus Danzæus, fransk Gesandt i Kjøbenhavn og en stor Ven af danske Videnskabsmænd ³⁾). Endelig fik han den 31te Maj 1558

¹⁾ Er. Lætus, De nato baptisatoque primo Friderici II. fillo, msc.

²⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 251. 254. 258—9. 261. 271. I Bibl. Lymviciana fandtes: Annotationes Arithmeticae per Erasmum Lætum, msc.

³⁾ I Dedicationen til dette hidtil utrykte Skrift (hvis Titel nedenfor skal anføres) findes følgende med Hensyn til Lætus's personlige Forhold ikke umærkelige Ytring, som vi dog ikke nærmere kunne oplyse: «De Christofero Richerio (fransk Statssendebud i Kjøbenhavn før Danzæus), felicis recordationis, affini meo, ob benevolentiae memoriam longe mihi coniunctissimo, dicerem copiose; quod officia ipsius et virtutum splendor eximius id merito deponere videretur; nisi de illo extaret dudum proprii ipsius ingenii eruditionisque testimonium».

Kongens Løfte om det første ledige Kannikedømme i Aarhus, der ikke allerede var lovet bort ¹⁾, og kort efter indtraadte der en betydeligere Forandring i hans Stilling; thi da Professoren i Dialektik, M. Hans Albretsen, beskikkedes til theologisk Professor, samme Dag Lætus fik det ovennævnte Ventebrev, blev denne hans Eftermand i det filosofiske Fakultet. Men han var dog kun i et Aarstid Professor i Dialektik; thi da K. Christian III længe forgjæves havde anstrængt sig for at faa en theologisk Professor hidkaldt fra Tydskland og var død uden at have naaet sit Ønske, besluttede Frederik II, der ikke havde slet saa stor Ærbødighed for den tydske Lærdom, som hans Fader havde haft, sig til at tage tiltakke med de Kræfter, man havde herhjemme, og Valget traf M. Rasmus Lætus, som den 13de Februar 1559 havde holdt en smuk latinsk Mindetale over den afdøde Konge ved dennes Begravelseshøjtid i S. Knuds Kirke i Odense ²⁾. Skjønt han som Dialecticus vistnok allerede havde holdt theologiske Forelæsninger og tidligere havde opholdt sig længe nok i Udlandet, manglede han imidlertid dog endnu det Lærdomsstempel fra Universitetet i Vittenberg, som efter Tidens Betragtning hørte til for med den rette Anseelse at kunne beklæde en theologisk Lærerstol i Danmark. Kong Frederik tilsagde ham derfor, den 20de Februar 1559, medens han endnu var i Odense, en Under-

¹⁾ Se Tillæg Nr. 68. Som en Mærkelighed kunde det omtales, at Lætus er den eneste af Universitetets daværende Professorer, som ikke har underskrevet Hemmingsens «Tabula de coena Domini» (se Tillæg, Nr. 55). Vi vide dog ikke Grunden dertil.

²⁾ I Res Dan. p. 255—7 har Lætus gjengivet Hovedindholdet af Tælen; jfr. Ny kirkehist. Saml. II, 283—4. Det er rimeligt, at Lætus er kommen til at føre Ordet ved denne Lejlighed paa Sjællands Biskops, D. Ped. Palladius's, Vegne, da denne ved Sygdom var forhindret fra selv at møde.

støttelse af 200 Daler, forat han dermed i to Aar kunde opholde sig i Vittenberg og fuldende sin theologiske Dannelselse. Tillige skrev Kongen til Professorerne, at de skulde lade hans Lectie ved Universitetet staa ham aaben, indtil han kom tilbage, om han ikke fik en bedre, og at man skulde udlægge ham en Residens, «i hvilken han kunde indsætte og forvare sit Gods, den Stund han var udenlands forløvet, hvilken ham og siden kunde være vel belegen at bo i»¹⁾. Desuden forlenedes han (formodentlig efter sin Afrejse), da det lovede Kanonikat i Aarhus lod vente for længe paa sig, den 29de September 1559 med et Kannikedømme, der var blevet ledigt i Roskilde²⁾).

Vi vide ikke bestemt, naar Lætus kom til Vittenberg, men hans Ophold der blev ialfald betydelig kortere, end man havde paaregnet, da de vittenbergske Theologer snart fandtes villige til at give ham det forønskede Lærdomsstempel. Den 28de November 1559 responderede han nemlig ved en offentlig Disputation under Melanchtons Præsidium for Licentiatgraden, og den paafølgende 7de December kreerede D. Georg Major ham tilligemed tre andre lærde Mænd til Doktor i Theologien³⁾. En Landsmand af ham, der var tilstede ved disse akademiske Akter, har fortalt, at Melanchton lykønskede Lætus til at blive en anden

¹⁾ Se Tillæg Nr. 96.

²⁾ Reg. o. a. Lande 7, 266. Brevet indeholdt den Klavsul, «at naar M. Rasmus Glad ikke studerede eller læste udi noget Universitet, da skulde han residere og bo hos Roskilde Domkirke».

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 477. I «Scripta publice proposita a gubernatoribus studiorum in Academia Witebergensi», Witeb. 1559 sq. findes Tom. IV, Bl. I 5 sq. det Universitetsprogram, hvorved D. Georg Major, Domin. Adventus 1559, indbød til Erasmus Lætus's og fleres theologiske Doktorpromotion.

Erasmus ¹⁾, og saameget er vist, at hans Forfattervirksomhed viser, at han med overordentlig Lethed bevægede sig i det latinske Sprog, der var blevet ham som hans andet Modersmaal; men netop fordi det gik saa let for ham, savner man efter kyndiges Mening undertiden Filen ved hans latinske Vers.

Efter at Lætus havde taget Doktorgraden, skrev hans Promotor, D. Georg Major, til Frederik II og aflagde udførlig Beretning om Akten og anbefalede Doctor Erasmus som en Mand, der med Guds Hjælp kunde blive et nyttigt Redskab i den danske Kirke og Skole og derfor fortjente, at Kongen tog sig af ham ²⁾. Hertil viste denne sig strax villig, og da Lætus ogsaa selv skrev til ham og beklagede sig over, at han var kommen i Gjæld for Omkostningerne ved Doktorgradens Erhvervelse, svarede Kongen ved den 10de Februar 1560 at sende ham 200 Daler til at betale Gjælden med, idet han tillige befalede ham med det første at begive sig paa Hjemrejsen ³⁾. Samtidig med Kongens Brev fik Lætus en anden ret karakteristisk Skrivelse fra sine gode Venner i Kancelliet, hvilken her skal meddeles:

---

¹⁾ Joh. Georgii Sadolini Vibergii Fasciculus Apollinaris (Witeb. 1566) indeholder følgende:

Censura Philippi Melanthonis de C. Erasmo Michaelio Læto.

Leucorides quando tibi, Doctor Erasme, Camænæ

Albidos ad ripam dona dedêre sua:

Tunc tibi dicebat (nam sum memor ipse) Melanthon

Aspiciens dextræ signa notata tuæ:

Clarum et honorificum iactatur nomen Erasmi;

Quod si fata volent, alter Erasmus eris.

Acria quum valeant sapientis verba Philippi,

Oraclum noli spernere semidei.

²⁾ Schumacher, Gel. Männer Briefe. II, 250.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 106 og 107.

«Vor venlig kjærlig Hilsen Eder nu og altid tilforn sendt med Vorherre. Kjære Hr. Doctor, besønderlig gode Ven. Eders Lykke og Velfærd ønske vi Eder som vor inderste Ven¹⁾, og er eders Skjænk, som I have os med foræret, os ganske behagelig, for hvilken og alt andet godt I, næst Guds Hjælp, skulle finde os eder tro og taknemmelig at være, og hos vore Venner haver fordret, at eders Sag ikke er handlet til det værste, som I ydermere vil forfare, naar I derom udspergendes vorder. To hundrede Daler til eders Promots skjænker og med eders Bud sender Eder Kgl. Majestæt, og derhos Eder tilskriver, at I ville komme her ind udi Riget med det allerførste, Eder muligt er, hvilket vi ogsaa begjære og forvente, og da hver efter sin Evne med Vilje og Troskab skal finde os de, som I for eders Venner haver udkaarne. Den alsommægtigste Gud unde eder med alt det, Eder under Gudsfrygt nyttigt og behageligt er²⁾ udi fremmede Land, en god lyksalig Hjemfærd. Skrevet udi Nyborg den 12 Februarii Aar etc. 1560»³⁾.

Inden Lætus forlod Vittenberg, hvor han, som det synes, befandt sig meget vel i de lærdes Kred, udgav han en Samling latinske Vers, som han kaldte Bucolica (udkom i Begyndelsen af April 1560), og som Melanchton forsynede med en Tilegnelse til K. Frederik II, hvori han blandt andet berørte, at D. Rasmus Lætus ofte fortalte ham om Kongens Gavmildhed mod lærde Mænd, og derfor ogsaa havde er-

1) Oprindelig stod der: «vor kjære Collegæ, Medbroder og inderste Ven».

2) Oprindelig stod der: «med Hustrue» istedenfor: med alt osv.

3) Udkast skrevet med den kgl. Sekretærs Hans Skovgaards Haand, som det synes, i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076. Fol. At Brevet er skrevet til D. Rasmus Lætus, skjønt hans Navn ikke udtrykkelig nævnes deri, kan ikke være tvivlsomt.

klæret, at han vilde anvende al Flid paa selv at blive en Prydelse for den danske Kirke og arbejde paa at bevare Trosenheden¹⁾. Sligt maatte naturligvis gjøre et godt Indtryk paa Kongen, og efterat Lætus var kommen tilbage, blev han derfor ogsaa den 9de Juni 1560 beskikket til Professor i Theologien ved Universitetet, og der blev tillagt ham en af de bedste Residenser, den i hvilken D. Christiern Torkelsen Morsing i mange Aar havde boet²⁾. Noget senere gav Kongen ham et nyt Bevis paa sin Yndest ved den 11te Februar 1562 at forlene ham med Rødovre Præstekald nær ved Kjøbenhavn, saaledes at han, naar den daværende Præst blev forflyttet, skulde oppebære alle Embedets Indtægter mod enten selv eller ved en Kapellan at lade Tjenesten i Sognet besørge³⁾. Alt dette viser os en Mand, der, om vi saa maa sige, sejlede med Lykkens strygende Medbør. Hans udvortes Stilling var udentvivel meget god. Vi høre ialfald, at han holdt egen Vogn og Heste⁴⁾, noget som vistnok dengang ligesom nutildags var mindre almindeligt blandt Professorerne. Han forøgede desuden sine Indtægter ved at have unge Kostgjængere i sit Hus, der under hans Opsyn skulde holdes til Lærdom og gode Sæder⁵⁾. I Aaret 1561 valgtes han til Universitetets Rektor. Men medens

1) «Sæpe narrat nobis Erasmus noster tuam erga se, erga Jacobum Bordingum et multos alios eruditissimos et integerrimos viros regiam beneficentiam; eamque ob causam decrevit omne studium et omnes ingenij vires ad ornandas Ecclesias et retinendum pium consensum conferre, memor seuerissimi mandati: Diligite ueritatem et pacem».

2) Se Tillæg, Nr. 110 og 112. Jfr. 1ste Del S. 125 Not.

3) Regist. o. a. Lande. 8, 236.

4) Det omtales lejlighedsvis i Univ. Regnskab (1563), at Lætus fik en Godtgjørelse for, at han benyttede sine egne Heste og Vogn, naar han rejste i Universitetets Ærinder.

5) Se mit Skrift, Lyskanders Levned, S. 6.

han overfor Hoffets Herrer var den fine og omgængelige Mand, viste det sig nu, at han som den styrende ingenlunde var let at komme ud af det med. Ialfald indkom der stærke Klager til Kansler Johan Friis fra hans Embedsbrødre ved Universitetet, over at han som Rektor optraadte paa en saa bydende og uomgængelig Maade, at det ikke var til at udholde. Og Enden paa Sagen blev, at Kansleren maatte bruge sin Myndighed og befale D. Rasmus Lætus at nedlægge Rektoratet i Juni 1562, inden den sædvanlige Funktionstid var fuldt udløben¹⁾. Paa Universitetets almindelige Anliggender vedblev han dog fremdeles som Professor i det øverste Fakultet at have megen Indflydelse²⁾, og blandt Rigets Stormænd og ved Hove synes han at have været overordentlig vel antagen. Rimeligvis har det tjent til at befæste hans Anseelse, at han beskrev Sejren ved Falkenberg (1565) i et dansk Digt, det eneste af den Art, som vi nu have fra hans Haand³⁾. «Paa Grund af de Tjenester, han havde vist Kongen og Riget», blev han derfor, med sine ægte Børn, optagen i den danske Adelsstand den 29de April 1569. Hans Vaaben blev: i Skjoldet tre hvide Svanehalse og tre røde Nelliker i blaat Felt, paa Hjelman en rød Nellike mellem to hvide Svanevinger⁴⁾.

¹⁾ Cort Axelsen, Theol. og hist. Beskriv. om den reformerede Religion, under Aaret 1562. Vinding, Acad. Haun. p. 109. Som Rektor omtales Lætus i Norske Mag. II, 130.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 12. 16. 19—20. 25. 27. 30. 38. 42. 44—5. D. Mag. 3 R. VI, 161.

³⁾ Dette Digt har jeg kun fundet omtalt i Joh. Geo. Sadolini Epigrammaton lib. etc. 1569, p. 37, hvor Forfatteren siger: «Cuius pugnae (Falchenburgensis) historiam clarissimus vir C. Erasmus Michaelius Lætus, Theologiæ Doctor et poeta nobilis, patria lingua artificiose composuit». Efter denne Anvisning mener jeg at have fundet Digtet (se nedenfor blandt Lætus's Skrifter).

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 152. Vaabenet er afbildet i flere af Lætus's Skrifter.

En saadan Belønning af litterære Fortjenester var dengang noget uhørt her i Landet; efter Enevoldsmagtens Indførelse blev det derimod almindeligere (Vitus Bering, Th. Kingo o. a.). Forøvrigt fortælles følgende årtige Anekdote angaaende denne usædvanlige Ophøjelse i Adelsstanden: «Saalænge Erasmus Lætus eller Glad, Professor og Poet i Kjøbenhavn, blev ved sin Profession, var han meget æret af Slotsherren sammesteds og sattes øverst ved Taffelet; men da han nu søgte at blive nobiliteret og opnaaede det, satte Slotsherren ham nederst ved Bordet og bad ham ikke fortænke ham deri: før havde han æret ham som en lærd Mand, men nu maatte han behandle ham paa Adelsvis («itzo müsse er ihn auf Adelsch tractiren»), og nu vidste han for sikkert, at hans yngste Søn var ældre Adelsmand end han, thi han var født Natten før Erasmus Lætus havde faaet sit Adelsbrev»¹⁾.

Et i og for sig betydningsfuldere Vidnesbyrd om den Anseelse, Lætus nød hos Kongen, var det, at han ved sit Raad og Tilskyndelse bidrog til, at Kommunitetet 1569 oprettedes²⁾. Det er imidlertid ikke rimeligt, at hans Ophøjelse har forbedret Forholdet mellem ham og hans Kolleger. Allerede tidligere havde det ikke været det bedste: ved en given Lejlighed havde han ytret i Konsistorium, at man havde afgjort alt, før Sagen kom til ham; hvilket viser, at man helst vilde være fri for ham³⁾. Og der har maaske været mere af den Slags, der i Forbindelse med Sundhedshensyn og en anden væsentlig Grund, der senere

¹⁾ Efter en tydsk Optegnelse blandt Langebeks Excerpter, Nr. 219, i Kgl. Bibl.

²⁾ Rer. Danic. Lib. XI, p. 498.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 16.

skal omtales, kan have tilskyndet ham til det Skridt, der for stedse skilte ham fra Universitetet. Han udbad sig nemlig og fik den 26de Februar 1572 Tilladelse af Kongen til paa et Aarstid at være forløvet fra Universitetet forat begive sig ud af Riget «nogen hans Hverv og Ærinde at udrette»; sin Løn maatte han i Mellemtiden beholde mod at holde en i sit Sted, «som udi hans Fraværelse kan læse og forfølge de Lectiones theologicas, som hannem er befalet at profitere og læse der udi Universitetet, saa at intet forsømmes»¹⁾).

Nu begyndte D. Rasmus Lætus et forunderligt Vandreliv, der er betegnet ved en forbavsende Frugtbarhed paa latinske Vers. I Februar 1573 fuldendte han saaledes i Basel et stort Digt om Søværnenet, hvori han fortæller den venetianske Republik og dens Doge, som Skriftet er tilegnet, om det Besøg, Dronning Dorothea engang havde gjort i Venedig, om Hansestædernes Handel paa de danske og nordiske Havne (ogsaa paa Island), om Varbergs Belejring i den nordiske Syvaarskrig og meget andet, som for os ikke er uden Betydning, men som maaske ikke har interesseret Raadet i Venedig i samme Grad, idetmindste klagede han siden over, at det ikke havde vist sig sønderlig taknemmeligt for Tilegnelsen, der skulde bane ham Vej til en god Modtagelse i denne Stad, som han havde Lyst til at besøge²⁾). Samtidig udgav han et andet stort latinsk Digterværk, «moralske Samtaler» mellem Planter, Dyr og Fugle, som han tilegnede K. Christiern II's Dattersøn, Hertug Carl af Calabrien og Lothringen. Det sidste Afsnit af Bogen er en Samtale mellem Tiberfloden og Gudena, der hver priser

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 161.

²⁾ Tilegnelsen er dat. Basileæ XXII Febr. 1573.

sit Lands Herligheder. Gudenaå giver en Skildring af Jylland, navnlig af forskjellige jydsk Fjorde, Aaer og Søer og de Stæder, der ligge ved dem. Især dvæler Forfatteren dog ved sin Fødeegn og synger begejstret om Kolindsunds Yndigheder, «ubi Castalides uel figere cultas posse domos scires, uel non spreuisse putares», og priser Ingvordstrups Herligheder. Tilsidst bemærker han, at han havde forfattet Skriftet, medens den nordiske Syvaarskrig rasede, og at han under de svære Tidsforhold havde fundet Vederkvægelse ved disse digteriske Sysler¹⁾. Medens han opholdt sig i Basel, tilskrev han Johanniterordenens Stormester paa Malta et Brev, hvori han lykønskede Ridderne til deres Sejre over Tyrkerne (Slaget ved Lepanto), men opfordrede dem derhos til at slutte sig til den sande evangeliske Lære, som Apostelen Paulus havde forkyndt paa Malta, og løssige sig fra Romerkirkens Overtro og Vildfarelser, i hvilket Tilfælde han forjættede deres Vaaben endnu større Fremgang²⁾. Det er dog ikke rimeligt, at dette velmente Omvendelsesforsøg har haft nogen Frugt.

Fra Svejts synes Rasmus Lætus at have begivet sig til Padua, men snart styrede han atter Kursen nord paa, thi den 3die April 1573 mistede han i Frankfurt sin højtelskede Hustru og trofaste Ledsagerinde Marine Stemp, en Datter af Raadmand Jørgen Stemp i Kjøbenhavn, hvilket han sørgede meget over, uden dog derfor at tabe Skrivelysten³⁾. Inden Aarets Udgang var han nemlig færdig med to ny, omfangsrige Arbejder i latinske Vers. Det ene var en Beretning om Dronning Margretes Historie, som han ikke

¹⁾ Tilegnelsen er dat. Basileæ 23 Febr. 1573. Slutningen af Digtet er optrykt i Petersens Bidrag til den danske Lit. Hist. III, 326—27.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 288.

³⁾ *Res. Dan. lib.* IX, p. 404, jfr. Index.

upassende tilegnede Dronning Elisabeth i England¹⁾. Skriftet er ikke uden historisk Værd, skjønt Verseformen nøder Forfatteren til at indsvøbe de Kjendsgjæringer, han vil meddele, i en Fylde af Ord, der er lidet tiltalende for den Læser, der søger Historie og ikke latinsk Poesi. Det næste Værk var en udførlig Beretning om danske Forhold (Res Danicæ), der først havde været bestemt til Festdigt i Anledning af Kong Frederik II's Bryllup med Sofie af Meklenborg (1572), men senere var blevet udvidet betydelig af Forfatteren²⁾. Det er en versificeret Danmarkshistorie og Beskrivelse, som indeholder mangt et Træk, som endnu kan benyttes. Dette gjælder dog navnlig de Dele af Værket, som handle om Forfatterens Samtid; thi ikke blot giver han brugbare Bidrag til Christian III's og Frederik II's Historie, men tillige Karakteristikker af næsten alle mere fremtrædende Personer, som havde virket i Statens, Kirkens eller Skolens Tjeneste i Danmark i de sidste 40 Aar, og endelig har man her en Beskrivelse af mange danske Egne og Byer³⁾. Det er tidligere antydet, at D. Rasmus Lætus sandsynligvis ikke har levet i den bedste Forstaaelse med sine Kolleger, heraf finder man imidlertid intet Spor i dette Skrift, thi naar han omtaler dem, da er det altid med Be-

1) Tilegnelsen er dat. Francofurti ad Moenum 8 Sept. 1573; den indeholder ligesom de fleste af Lætus's Fortaler til hans Skrifter adskillige interessante Træk, f. Ex. en morsom Historie om en gammel norsk Kone, der kom til en Skolemester med sin Søn, og forlangte, at han skulde tage ham i Lære. •Hvad vil du da, at han især skal lære«, spurgte Skolemesteren. •At holde Messer«, sagde Kjærtingen, •for det betaler sig; det andet kan altid komme».

2) Skriftet er fra Frankfurt tilegnet Kong Frederik II, Nytaarsdag 1574.

3) Werlauff har i sin Afhandl. om Dronning Sofie af Meklenborg gjort opmærksom paa flere vigtige historiske Bestanddele af •Res Danicæ».

rømmelse, og det vil vel overhovedet være Hovedanken fra Historiens Side imod Forfatterens Karakteristikk, at de ere gennemgaaende rosende og derfor mindre have Præg af Paalidelighed. I Fortalen omtaler Lætus sit «møjsomme- lige og ulykkelige Vandreliv», og at han havde forfattet noget af Skriftet i Kjøbenhavn, noget i Hamborg, noget i Køl'n, en Del i Basel og i Padua, men det meste i Frank- furt, næsten uden litterære Hjælpemidler, under mange Be- kymringer og Besværligheder, nedbøjet af Sorgen over Tabet af sin smukke og elskværdige Hustru. Det havde været hans Bestræbelse ikke at krænke nogen ved sit Skrift, men at yde selv dem, der havde været hans Fædrelands Fjender, fuld Retfærdighed og ikke nedsætte de tapre Bedrifter, de havde udført, thi det var hans faste Mening, at paa Fred og godt Venskab mellem Nordens Konger beroede Rigernes Lykke — mærkelige Ord, især naar man tager Hensyn til, at de udtaltes faa Aar efter en langvarig og blodig Krig mellem de nordiske Riger¹⁾. Med stor Berømmelse omtaler Forfatteren den danske Adel, der var baade lærd og tapper, og han lover nøjere at udvikle de Danskes Fortjenester af Videnskaberne i Fortalen til en Udgave af Anders Sunesens Hexaameron, som han havde under Hænder²⁾.

Det tredie Værk, Lætus fik færdigt fra Pressen i Efter-

---

1) «Cum omnes homines et eos quidem maxime, quibus populorum salus mandata est diuinitus, tum Reges ipsos, qui hæc Septentrionis latera administrant, hortor ad colendum societatis animorumque et benevolentiae coniunctionem, quæ profecto (ne quid fortasse dicam nunc acerbius) sine magno et regnorum et principum dispendio, sineque iactura felicitatis publicæ, nequaquam potest violari».

2) Denne Udgave af Hexaameron er, som bekjendt, aldrig kommen for Lyset. Det maa haabes, at den af Professor Thorsen saa længe forberedte Udgave af dette Værk maa faa en bedre Skjæbne.

aaret 1573 under sit Ophold i Frankfurt, var et Digt om Fristaden Nyrnberg; men dette havde han, som det synes haft færdigt inden sin Afrejse fra Kjøbenhavn, thi Tilegnelsen til Raadet i Nyrnberg er dateret: Hafniæ 17 Januar 1572¹⁾. Om Anledningen til dette Skrift fortæller han i Tilegnelsen, der indeholder mange interessante Ting, blandt andet en udførlig og særdeles smuk Karakteristik af Kong Christian III²⁾, at skjønt han selv ikke nogensinde havde været i Nyrnberg, havde han dog hørt saa meget berømmeligt om denne By, baade under sit tidligere Ophold i Vittenberg, og af flere danske Mænd, der i længere Tid havde været i Nyrnberg, som den kongelige Sekretær Hans Skovgaard og Biskop Jørgen Eriksen i Stavanger, at han havde faaet Lyst til at besyngre denne By; han kjendte ogsaa flere Borgere derfra, der havde nedsat sig i Kjøbenhavn og indlagt sig Berømmelse som fortrinlige Kunstnere i deres Fag³⁾. Endelig har den Æresgave, som Forfatteren ventede sig for sit Digt, vel heller ikke været uden Indflydelse paa hans Beslutning, idetmindste ender han Digtet med det Ord:

Fructus fortassis adeptæ

Musa est nostra suos. Euentum fata gubernent:

Et foueat diues Lætum Noribergera poetam.

Ved Betragtningen af dette og andre af Lætus's Værker, som han helt eller delvis havde fuldendt, inden han forlod

¹⁾ Paa Skriftets Titelblad angives 1574 som Trykkeaaret, men man har et Exemplar, hvori Forf. med egen Haand har skrevet følgende Tilskrift: Dno Conrado Weiss, Doctrina et Virtute præstantiss. Viro, patricio Francoford., Amico suo charissimo, dd. Author 23. Nouembr. Anno 1573.

²⁾ Benyttet i nærværende Skrift, 1ste Del, S. 295—7.

³⁾ Der studerede i 16de Aarh. ogsaa Studenter fra Nyrnberg i Kbhvn., se Tillæg Nr. 280.

Kjøbenhavn, ledes man til den Antagelse, at «de Hver og Ærinder», han havde at udrette i Udlandet og hvorfor han havde forlangt Rejsetilladelse, væsentlig have bestaaet i, at han vilde se at faa sine Værker udgivne, hvortil der ikke var Lejlighed herhjemme, en Antagelse, der ogsaa stadfæstes ved Ytringer af ham selv¹⁾. Havde han ikke haft en stor Del af Arbejdet fuldendt, før han drog hjemme fra, vilde denne forbavsende litterære Frugtbarhed være næsten uforklarlig. Man betænke fem temmelig tykke Bind latinske Vers i eet Aar. Og det blev ikke derved, thi i Begyndelsen af Februar 1574 var han færdig med et nyt Digtværk, nemlig en romersk Kejserkronike, hvori han gjennemgaar de romerske Kejseres Historie fra Julius Cæsar til Diocletian og anstiller moralske Betragtninger over deres Liv og Regjering. Værket tilegnede han Kejsers Maximilian II, med hvis Tiaarsprivilegium mod Eftertryk de fleste af hans Værker vare udgivne²⁾.

I Kjøbenhavn var man imidlertid ikke tilfreds med Lætus's lange Fraværelse fra hans Embede, skjønt han i sine Værker trolig havde søgt at udbrede sit Fædrelands Berømmelse og i Grunden var den første danske Mand, der siden Saxes Dage havde søgt at fortælle fremmede noget udførligt om danske Forhold. Ialfald benyttede man den Anledning, som tilbød sig, til at fjerne ham fra Universitetet; og ved et Kongebrev af 11te Maj 1574 bekendtgjordes det, at da D. Erasmus Lætus, som hidtil havde haft Profession i Theologien ved Universitetet, for allehaande

¹⁾ Lætus siger selv, at han rejste ud «*vultudinis curandæ causa et augendæ dignitatis honorisque patrii*», hvorved han vistnok sigter til sine Skrifters nationale Tendens.

²⁾ Tilegnelsen er dat. Francofurt. ad Mænum III die Februarii 1574.

Lejligheds Skyld ikke længere kunde forestaa samme Profession, var det fornødent, at en anden tilskikkedes i hans Sted, og det blev Mag. Anders Lavritsen, Lektor og Kannik i Roskilde¹⁾. Skjønt det ikke nogensteds udtrykkelig siges, er der neppe nogen Tvivl om, at det fornemmelig har været Universitetets Vicekansler D. Niels Hemmingsen, der har foranlediget, at Lætus saaledes blev afskediget, og at Kongen kun har givet efter for indtrængende Forestillinger²⁾.

Man har hidtil almindelig antaget, at D. Rasmus Lætus, efterat han saaledes var afskediget fra Universitetet, har flakket om i fremmede Lande, og at han kun er kommen hjem for at dø i Fædrelandet, og N. M. Petersen har i den Anledning sammenlignet ham med Baggesen. Det forholder sig imidlertid ikke saaledes. Skjønt Kongen nemlig havde maattet give efter for de Forestillinger, man gjorde ham, om at den studerende Ungdom forsømtes og Universitetets Tarv tilsidesattes, tabte han dog ikke sin Yndest for Lætus. Han skjænkede ham en betydelig Pengesum for hans Værk «Res Danicæ», saa han derfor kunde købe sig en Gaard paa Hjørnet af Studiistræde, ligeoverfor Vor Frue Kirke, og tillagde ham efter hans Afskedigelse Indtægter af gejstligt Gods i Danmark og Norge, saa han kunde leve sorgfrit og standsmæssigt³⁾.

Saaledes var han den 18de Januar 1574 — altsaa inden sin Afskedigelse — bleven forlenet med et Kannikedømme i Oslo, hvortil Gjerpens Præstegjæld var henlagt⁴⁾, og kort

1) Se Tillæg, Nr. 174.

2) I Skriftet: «De nato baptisatoque filio primo Friderici Ildi» udtaler Lætus sig udførlig om Sagen, men nævner ikke nogen bestemt Person.

3) Er. Lætus, De nato baptisatoque filio primo Frideri II. Msc.

4) Norske Rigsregistrarer II, 81.

efter at han havde maattet vige Pladsen for M. Anders Lavritsen, fik han det Præbende, som denne havde haft som Kannik i Roskilde. Det Kanonikat, Lætus siden 1559 havde haft her, var nemlig 1571 blevet henlagt for stødse til en af de theologiske Lærerstole ved Universitetet¹⁾; og han kunde derfor ikke beholde dette, da han traadte ud af Professorernes Tal. Men Kongen gav ham som sagt Erstatning ved et andet og bedre Kanonikat i Roskilde, og da Kapitlet gjorde Vanskeligheder ved at indrømme ham det, og forlangte, at han som en ny Kannik skulde begynde fra neden af, tog Kongen sig af ham og nødte Kapitlet til at falde tilføje²⁾. Præstekaldet i Rødovre (eller Ovre øvre, som det dengang kaldtes) beholdt han ogsaa. Dels her, «in prædio Ourensi», dels i Kjøbenhavn tilbragte han sine sidste Aar i et hæderligt Otium. Han betjente ikke selv Præsteembedet, hvilket maaske ikke fandtes passende for ham i hans Værdighed som Adelsmand, men han holdt Vicepræster saavel i Ovre som i Gjerpen i Norge³⁾. Som saadan Medhjælper i Rødovre havde han i nogle Aar Hr.

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 160.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 179. Anders Lavritsen var allerede bleven Kannik 1558; hans Præbende har altsaa været bedre end Rasm. Lætus's.

³⁾ Den 28 Sept. 1584 fik Hr. Sten Lavritsen, der i sin Tid var kaldet af D. Rasmus Lætus til Sognepræst i Gjerpens Præstegjæld — mod at han skulde yde ham en aarlig Afgift af Kaldet — kgl. Stadfæstelse paa den Kontrakt, han havde sluttet med Lætus, saaledes at den ogsaa skulde være bindende for de følgende Besiddere af Præbendet (Norske Rigsregistr. II, 575). Den 6 Juli 1577 havde Lætus faaet Kongebrev paa, at dersom han overlevede M. Niels Olsen, Kannik i Oslo, maatte han faa det Kannikedømme, denne havde (smst. II, 225). Dette maa altsaa have været bedre end det, han 1572 havde faaet. Da han overlevede den nævnte Niels Olsen, fik han efter det givne Løfte hans Præbende (jfr. smst. II, 494).

Bertel Jespersen, Bartholinernes Stamfader. Da denne 1578 af Borgerne i Malmø blev kaldet til residerende Kapellan der i Byen, svarede han, at han modtog Kaldelsen, «eftersom ærlig og velbyrdig Hr. Erasmus Lætus mig det bevilget»¹⁾. Det er karakteristisk, at han har udeladt Doktornavnet ved Lætus, rimeligvis fordi det var mindre passende for en Adelsmand, og ombyttet den dertil hørende Titulatur, «hæderlig og højlerd», med «ærlig og velbyrdig», som dengang alene var Adelens Titel.

Selv levede Lætus, som det synes, et behageligt Liv i Omgang eller Brevvexling med ansete Videnskabsmænd, som Tyge Brahe, D. Hans Frandsen, M. Anders Vedel og andre, eller beskæftiget med litterære Sysler²⁾. Undertiden tog han ud til Sorø og besøgte sin Ven Mester Iver Bertelsen, der var Klosterets Forstander eller Abbed. Man har en ret karakteristisk Beretning fra hans Haand om et saadant Besøg (1577), der viser, at han havde Sands baade for den Naturskønhed og for de historiske Minder, der knytte sig til Sorø. Paa Vejen besøgte han sin Broder, Søren Glad, der boede paa Valsøgaard. Han havde været Rytterofficer i Syvaarskrigen. Nu havde han den nævnte Gaard, hvor

1) Orig. i Malmø Raadstuearkiv.

2) Danske Mag. II, 185. Universitetsbibliothekets Exemplar af T. Brahes Bog «De nova stella» har følgende Paaskrift: «Ornatissimo viro, virtute et nobilitate præstanti D. Doctori Erasmo Læto, amico meo et fratri, mittit Johan. Franciscus. 1576». Biskop Jens Nielsen i Oslo omtaler 1581 (i Fortalen til «Elegidion in obitum filiolæ Catharinæ»), at han for nogen Tid siden havde haft Brev fra D. Erasmus Lætus, som han kalder «magnificus vereque nobilis ac celeberrimus vir».

3) Herom saavel som om Lætus's øvrige Forbindelser indeholdes meget i hans Skrift, De nato baptisatoque primo filio Frederici II. msc.

Kongen oftere opholdt sig for Jagtens Skyld, i Fæste af Kronen¹⁾.

Skjønt man ingen trykte Værker har fra D. Rasmus Lætus's Haand yngre end 1574, ophørte han dog ikke med sin Forfattervirksomhed. I Anledning af Prinds Christians (IV) Fødsel og Daab forfattede han saaledes et udførligt historisk Skrift, der indeholder ikke faa interessante Træk til en Skildring af hin Tid, deriblandt adskilligt, der siden er blevet benyttet af andre, uden at den rette Forfatter har faaet Æren derfor. Heri findes blandt andet D. Morten Børups Levned, som siden blev udgivet under Lyskanders Navn, men hvori denne dog ikke har nogen anden Del, end at han af sit eget har tilsat nogle Fejl, som siden ere blevne trolig forplantede²⁾. I den af Resen udgivne Frederik II's Krønike finde vi ogsaa Stykker af Lætus's Værk. Heldigvis er Forfatterens eget Haandskrift blevet bevaret, og det fortjente endnu, ialfald delvis, at udgives. Det viser, at Lætus har staaet i Forbindelse med mange af Rigets første Mænd, der havde taget Del i Tidens historiske Be-

¹⁾ I Index til «Res Danicæ» kaldes Søren Glad: «*turmæ equitum Fionicorum antesignanus in bello Suetico sub Friderico II.*». Den 1 Novbr. 1571 fik han kgl. Brev paa en til Mesinge Kirke hørende Gaard, liggende «paa Boense Hegnet» (Hindsholm i Fyn), mod aarlig at yde til Mesinge Kirke 1 Mk. dansk og tre Dages Arbejde, samt 1 Otting Smør til Nyborg Slot. Et Kongebrev, udstedt paa Valsøgaard d. 3 Avg. 1574, indeholder Bevilling for Søren Glad paa at være forskaanet for den Landgilde, han skulde yde af Valsøgaard, og da han havde beklaget, at han kun havde en ringe «Brugning» til Gaarden, saa han neppe kunde holde sig af Avlen, tillod Kongen, at han desuden uden Indfæstning maatte faa en Bondegaard i Valsø By «og 4 Gaardseje lade saa og pløje, dog at han deraf skal give slig Landgilde, som der bør af at gaa» (Topogr. Saml. i Geh.-Ark.). Han døde 1579 (se hans Gravskrift i Odense, i Nyerups Hist. statist. Skildr. IV, S. XLVII—XLVIII).

²⁾ Se Ny kirkehist. Saml. III, 460—2.

givenheder, hvorved de Efterretninger, han meddeler saavel i dette Skrift som andensteds, faa en Paalidelighed, der hæver dem til virkelige historiske Kilder. Allertydeligst har Forfatteren dog i dette Skrift tegnet sit eget Billede, i hvilket endel Forføngelighed og Lyst til at gjøre sig til af Bekjendtskabet med de store ikke var af de mindst fremtrædende Træk.

Det sidste Skrift, Rasmus Lætus forfattede, var, saavidt man kan se af Titelen, der er det eneste, som er bevaret deraf, en Satire i to Bøger over Paven. Han begyndte Skriftet paa sin Gaard i Ovre den 2den Juli 1581 og endte det i Kjøbenhavn den 13de November samme Aar. Et Aarstid efter døde han, den 9de November 1582, i Kjøbenhavn. Det er ikke bekjendt, om han har haft Børn, men det er ikke sandsynligt; thi ellers vilde han nok selv lejlighedsvis have omtalt det. Han efterlod et berømt Navn som en god latinsk Poet og en Mand, der besad stor Lærdom og megen Veltalenhed¹⁾. Havde han skrevet alle sine Bøger i Prosa istedenfor paa Vers, da havde han visselig gavnet mere, end Tilfældet nu er, da man med Møje maa udsondre den historiske Kjærne fra den ordrige poetiske Indklædning. Det skal dog siges til hans Ros, at han efter Evne søgte at udbrede sit Fædrelands Ære og at gjøre dets Natur og Historie bekjendt baade hjemme og ude.

Skrifter: In reditum potentissimi Principis illustrissimi Domini, Domini Christiani tertii Regiæ Danorum etc. maiestatis, et florentissimum Senatus regni conuentum in vrbcem Haffniensem, Anno domini 1551. Gratulatorium Erasmi Læti Ingel. Carmen. Haffn. 1551. 4.

---

¹⁾ En Samling af Elogia over Er. Lætus findes hos Møller, Cimbria lit. I, 413—5.

Dauids Psalter met Doct. Martini Lutheri Summarier. [I nogle Udgaver findes et Forord af D. Petrus Palladius]. Cum gratia et Priuilegio Regiæ Maiestatis. (Privilegiet er trykt i Langebekiana ved Nyerup, S. 292—3). *Lybeck 1556. Wittenberg 1557. Kbhvn. 1578. Lybeck 1599. Desuden findes der kjøbenhavnske Udgaver af Dauids Psalter med Luthers Summarier, af 1598. 1614 og 1627, der dog i adskilligt afvige fra Lætus's Udgave og derfor muligvis ere uafhængige af den.

Coclestis slliorum Dei precatio: carmine heroico Cimbrij Erasmi Michaelidis Læti. Hafniæ Anno 1557. Mnsr. Forfatterens nitide Autograf i Thottske Saml. 3176. 8. Tilegnet Carolus Danzæus.

*Propositiones Philosophicæ. Hafn. 1559. (Wielandt, Nye Tidender. 1736, S. 306).

Stormectigste Høyborne Førstis oc Herris, Her Christian den tredie, Danmarckis, Norigis, Wendis oc Gottis Kongis etc. Recess, offuerseet oc met ny Article forbedrit paa Koldinghuus Aar etc. M. D. L. viii. Cum gratia et Priuilegio. Kbh. 1559. 4.¹⁾

Bucolica. Cum dedicatoria Philippi Melanthonis Præfatione. Viteb. 1560. 8.

Den rette Historie om det merckelige Slag oc Scieruinding, som Friderich den II . . . beholt imod de Suenske for Falckenbierg vdi Halland, den 20. Octobris Anno 1565. Kbh. *1565. ib. 1581. 8. (paa Bogens sidste Blad staar dog Aarstallet 1582). Tilegnet Kong Frederik II. «Historien» er optrykt i Ped. Syvs

¹⁾ Skjønt Lætus's Navn som Udgiver ikke staar paa Titelbladet, antager jeg dog, at der ikke kan være Tvivl om, at han har befordret denne Reces til Trykken, eftersom der i Reg. o. a. Lande, 7, 246, findes et Kongebrev, dat. Aarhus 15 Marts 1559, hvorved M. Rasmus Lætus, Læsemester i Københavns Universitet, fik Privilegium paa i fire Aar uforstyrret af Eftertryk at udgive i Trykken en Reces, K. Christian III med Rigens Raad havde ladet overse og drage udi en Reces og med nogle Artikler forbedret af samme Konges ældre Recesser. Paa sidste Blad af den her omtalte trykte Udgave findes følgende Angivelse: Prentedt vdi København aff Christofer Barth, Tisdagen for Jubilate Søndag Anno &c. M. D. LIX.

Danske Kæmpe-Viser. 1695. 2den Part, Nr. LIV. Forfatterens Navn findes ikke i Skriftelet, men fremgaar af den ovenfor S. 471 Not. 3 meddelt Notits.

De re nautica libri III. Ad illustr. atque ampliss. inclytæ et fortissimæ gentis Venetæ Rempubicam. Basil. 1573. 4.

Colloquiorum moralium Libri III. Basil. 1573 4. (Stykker heraf ere optrykte i [Gruteri] Deliciæ poet. German. III, 823—57).

Margareticorum, hoc est, de conflictu Gothico, in quo Margaretæ Danorum Reginæ auspiciis Albertus Megapolensis. Sueciæ Rex, captus regnoque exutus est, Libri Decem. Ad Seren. atque Illustr. Elizabetham Angliæ etc. Reginam. Francof. ad Moenum. Cum Gratia et priuil. Imperiali ad Decennium. 1573. 4.

Rerum Danicarum libri vndecim, Friderici II potentissimi Danorum Regis nuptijs destinati. Francof. ad Moenum. Cum Gratia et Priuilegio imperiali ad Decennium. 1573 [paa sidste Blad 1574]. 4.

De Republica Noribergensium libri III. Ad ampliss. ac sapientiss. inclytæ vrbis Noribergensis Senatam. Cum gratia et priuilegio Imperiali. Francoforti ad Moenum 1574. 4.

Romanorum Cæsares Italici, ad Maximilianum II, inuietissimum Romanorum Imperatorem, semper Augustum &c. Francof. ad Moenum. Cum Gratia et Priuilegio Imperiali. 1574 4.

De nato baptisatoque primo Friderici II, potentissimi Danorum Regis, filio, Christiano, Duce Holtzatiæ, deque istius inaugurationis magnificentia, plausu et solennitate, Hist. libri III. 1577. Mscr. I Gl. kgl Saml. 2589. 4. Et Stykke af 4de Bog er trykt i Ny kirkehist. II, 284—9.

Rerum Venerearum libri duo ad Sanctissimum Patrem N. N. Pontificem Romanum Maximum. 1581. Mscr. (Ifølge en Antegnelse bag i et Exemplar af Læti Colloq. Moral. i Kong. Bibl.).

Lyskander anfører endnu følgende Skrifter af Lætus, hvoraf ingen, saavidt vides, ere blevne trykte: De Creatione. In hymnum victimæ pascalis laudes. Klage over Overdaadigheden i Klædedragt (et dansk Digt). Pacis encomion et belli incommoda. Endvidere omtaler Pontoppidan (Marm. Dan. II, 133) et lidet latinsk Digt af Lætus, «Mirmix», om Grøndalsstenen. Denne

Sten omtaler Lætus ogsaa i sine «Bucolica» (jfr. Thorsen, De danske Runemindesmærker S. 29).

4.

Klavs Lavritsen Skavbo (*Nicolaus Laurentii Scavenius*) var, som hans Tilnavn viser, født i Skagen; hans Fader var formodentlig Lavrits Thomesen, der var Raadmand sammesteds¹⁾. Først besøgte han Kjøbenhavns Universitet, hvor navnlig D. Christiern Morsing var hans «kjære Læremester», derfra drog han 1543 til Vittenberg formodentlig som Hovmester for Johan Oxe (til Torsø), en Søn af Hr. Johan Oxe til Nielstrup²⁾. Endnu 1549—50 finde vi dem i Vittenberg, som man ser af nogle Nytaarsvers, som en medstuderende, Hans Højne fra Ribe, skrev til dem paa denne Tid³⁾. Men det er rimeligt, at de have opholdt sig andensteds i Mellemtiden. 1551—52 var Klavs Skavbo i Paris; her finde vi ogsaa andre unge danske Adels-

¹⁾ Danske Mag. I, 119. 122-3. I sin Regnebog anfører Klavs Skavbo et Exempel hentet fra Helliggejsthus i Aalborg (D. Mag. I, 120), som han altsaa maa have været bekendt med. Men 1535 fik Hr. Lavrids Nielsen kgl. Stadfæstelse paa et Brev lydende paa en Kirke i Skagen By, dog saa at han skal forsørge de syge Folk udi Hospitalet i Aalborg af den Rente, som gænger af samme Kirke (D. Mag. 3 R. IV, 204). Her er vist en Forbindelse tilstede, selv om det er sandsynligere, at den nævnte Raadmand Lavrits Thomesen, over hvem der findes et «Ligrim» i bemeldte Regnebog, var vor Klavs Lavritsen Skavbos Fader, end Hospitalsforstanderen Hr. Lavrits Nielsen. Ialfald er det højst rimeligt, at Klavs Skavbo har gaaet i Aalborg Skole. Som en nær Slægtning af ham nævnes Hr. Hans Lavritsen, Sognepræst i Søllerød (Ny kirkehist. Saml. I, 15).

²⁾ D. Mag. I, 120. Ny kirkehist. Saml. I, 467.

³⁾ D. Mag. I, 125. Digtet til Klavs Skavbo har til Overskrift: Ad Nicolaum Lavrentii Scavenium, Danum: Carmen Johannis Høyni, pro strenna noui anni, superiore anno missum, 1549. Trykt i Forbindelse med Nytaarsdigtet til Johan Oxe. Wittenb. 1550.

mænd i Følge med ham og under hans Vejledning, saasom Albert Oxe (en Broder til den ovennævnte Johan Oxe) og Lauge Brockenhus. Af et Skrift, som han udgav, erfares, at Mathematik var hans Hovedstudium¹⁾. Efterat have færdedes mange Aar i fremmede Lande, vendte han endelig hjem og blev 1555 beskikket til Professor i Mathematik, hvorpaa han kort efter tog Magistergraden²⁾. Hans fordums Discipel Johan Oxe, der senere var bleven hans «kjære Mæcenas og Forfrømmer», testamenterede ham ved sin Død, der indtraf ved Nytaarstid 1559, 100 Daler — et Vidnesbyrd om det smukke Forhold, der i sin Tid havde været mellem Lærer og Discipel³⁾.

Vinding beretter, at Skavbo 1562 blev Universitetets «Fiscarius» og samme Aar overtog den fysiske Profession; men det sidste kan ikke være rigtigt, da den hidtilværende Professor i Fysik, M. Hans Mønster, ikke døde før den 30te December 1563. M. Klavs Skavbo blev altsaa først fysisk Professor i Begyndelsen af Aaret 1564, men saa blev han ogsaa ved dette Fag hele sin øvrige lange Levetid. Nogen fremragende Videnskabsmand har han neppe været; men at han var en brugbar Mand i praktiske Forhold, derom vidne de mange forskjellige Universitetshverv, der i Tidens Løb betroedes ham. I fjorten Aar (1570—84) var han Vor Frue Kirkes akademiske Værge og førte dens Regnskaber⁴⁾; 1573 blev han af Rigshofmester Peder Oxe beskikket til Forstander (Oeconomus) for Kommunitetet og forestod denne Post i fire Aar, medens han samtidig forrettede sit Profes-

¹⁾ Fortalen til dette Skrift, hvis Titel nedenfor anføres, er dat. Paris 7 Jan. 1552.

²⁾ D. Mag. 3 R. VI, 258. Vinding, Acad. Haun. p. 92.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 95.

⁴⁾ Disse findes endnu i Konsist. Arkiv, Nr. 171.

sorembede¹). Med Familien Oxe bevarede han, som ogsaa denne Udnævnelse tyder paa, en venlig Forbindelse, og han var i mange Aar forlenet med de Jorder, der henhørte til Familiens Kapel ved S. Olufs Kirke i Helsingør, rimeligvis med Forpligtelse til at vedligeholde Kapellet, der efter Reformationen ikke mere benyttedes til Gudstjeneste, men kun til Familiebegrovelse²). 1566—7 var han Universitetets Rektor; det var i det Aar den mærkelige Retssag mod M. Iver Bertelsen forhandlede for Konsistorium. 1570 var han nogen Tid Vicerektor, og 1584—5 beklædte han anden Gang Rektoratet³). Desuden blev der paa andre Maader lagt Beslag paa hans Virksomhed navnlig i Sager, der angik Universitetets Godsbestyrelse og økonomiske Forhold⁴). Da han ansaa de filosofiske Professorer for brøstholdne i Forhold til de højere Fakulteter med Hensyn til Fordelingen af forskjellige Naturalydelse, som Universitetsgodset indbragte, søgte han med Iver at hævde, hvad han ansaa for det filosofiske Fakultets Ret⁵). I hin Tids theologiske Forhandlinger tog han ikke megen Del; han maa dog nærmest betegnes som en moderat Modstander af Hemmingsen, da han under Forhandlingerne angaaende dennes Nadverlære 1576 holdt bestemt paa, at han skulde indrømme og tilbagekalde sine Vildfarelser⁶).

Efter en 35aarig, ikke sønderlig fremragende Professorvirksomhed døde M. Klavs Lavritsen Skavbo den 18de Av-

1) Vinding, p. 92. Ryge, Peder Oxe. S. 296.

2) Ryge, Peder Oxe. S. 311—3. Forøvrigt var Kapellet efter Skavbos Død i en temmelig forfalden Tilstand.

3) Vinding, l. c. Ny kirkehist. Sml. I, 19. 36.

4) Ny kirkehist. Saml. I, 50. 51. Univ s Regnskaber.

5) Ny kirkehist. Saml. I, 33.

6) Ny kirkehist. Saml. IV, 279—84.

gust 1590¹). Hans Hustru Kirstine overlevede ham i mange Aar²). Blandt hans Børn kan nævnes M. Lavrits Skavbo, der blev Professor; Karine, gift først (1573) med Præsten ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn M. Anders Mariager († 1582) og siden (1587) med Slotspræsten sammesteds, M. Niels Lavritsen Arctander, der senere blev Biskop i Viborg³); Elline, gift med Professor M. Hans Guldsmed; Margrete, gift 1588 med den bekendte M. Klavs Lyskander, Præst i Herfølge. Af Lyskanders Svogerskab med Klavs Skavbo forklares den forholdsvis udførlige Omtale, han i sit Værk om danske Skribenter skjænker denne. Her fremhæves navnlig, at han var en fordums Discipel af Luther og Melanchton, at han i mange Aar havde opholdt sig ved Tydsklands og Frankrigs Højskoler som Lærer for Peder Oxes Brødre, Eskil og Johan Oxe, at han allevegne havde vundet Yndest hos lærde og ansete Mænd, og at han havde været en from, ædruelig og rettænkende Mand, der kun lidet agtede verdslig Forfængelighed og timelig Vinding, ivrig i at tjene Gud i det ham betroede Kald, i Besiddelse af grundig Indsigt i de filosofiske Fag og ikke uden theologiske Kundskaber, velbegavet, klartdømmende, retsindig og forstandig, og derhos jævn og ligefrem i hele sin Adfærd⁴).

¹) Vinding, p. 92. I Peder Christensens Almanak (i Hjelms. Saml.) findes derimod under 13de Avgust Efterretningen: «Obit venerandus senex M. Nicolaus Scavenius».

²) Hun omtales endnu i Act. Consist. 8 Juli 1615. Men det er vel muligt, at hun var Kl. Skavbos anden Hustru, eftersom han allerede 1560 fik Universitetets Lejebrev for sig, Hustru og Børn, paa en af dets Gaarde paa Nørregade (Dok. i Gl. kgl. Saml. 727 b Fol.)

³) I Univ.s Regnsk. 1573—74 findes følgende Udgiftspost: «Givet Villum Apotheker for 1/2 Ane Vin, som Professores skjænkede M. Klavs Skavbo til Mester Anders Mariagers Bryllup — 9 en k Daler». Peder Christensens Almanak under 3 Decbr. 1587.

⁴) Se mit Skrift Klavs Christoffersens Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter. S. 24—5. 213—4.

Skrifter: Arithmetica, Regnekunst, Bode med Cypret oc regnepenningh. Nyligen wdgod po Danske (etc.). Paris 1552. 12. (Udtog af Bogen i Danske Mag. I, 118—25. Jfr. Petersen, Lit. Hist. II, 284).

*Themata Logica et Physica, quæ defendent pro gradu Magisterii Andreas Petræus Coagius, Nicolaus Sommerius et Georgius Erasmus. Hafn. 1558. Fol. pat.

*Themata Physica et Mathematica, ad quæ respondebunt Petrus Severini Ripensis, Laurentius Tusanus Hafniensis, Johannes Philippi Pratensis titulo Magisterii in Philosophia ornandi. Hafn. 1564. Fol. pat.

*Themata Physicas demonstrationes de Deo comprehendenda. Hafn. 5 Mart. 1569. Fol. pat.

*Themata, ad quæ respondebunt pro titulo Magisterii Franciscus Nicolai Alburgensis, Joannes Nicolai Asloiensis, Johannes Langius Asniensis, Dn. Nicolaus Christierni Sadelinus, Bartholomæus Christierni Langius et Laurentius Michaelis Lessevius, d. 15 Sept. 1571. Hafn. Fol. pat.

*Themata in disputationem propositæ 1572. Hafn. Fol. pat.

*Themata Mathematica et Ethica, ad quæ respondebunt titulo Magisterii in Philosophia ornandi, Dn. Andreas Mariagrius, Pastor Eccl. D. Nicolai Hafniæ, Dn. Mauritius Lætus, Præpositus ecclesiarum Gollandicarum, et Dn. Johannes Sigvardius, Canonicus Nidrosiensis. Hafn. 1572. Fol. pat.

*Themata Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Theologica, resp. 28 juvenibus titulo Baccalaureatus in Philos. ornandis, mense Febr. 1573. Hafn. Fol. pat.

Desuden tillægger Lyskander ham «Epigrammata et Epitaphia varia» (maaske de Vers, som findes bag i den ovennævnte Arithmetica).

5.

Hans Thomesen Guldsmid eller **Johann Goldschmidt** (*Johannes Thomæ Aurifaber*) var født i Husum. I sine unge Aar gik han i Skole i Lybek, Hamborg og Lyneborg, senere besøgte han paa Christian III's Bekost-

ning Højskolen i Løwen. Tilbagekaldt herfra af Kongen, blev han ansat i dennes Tjeneste som en Slags Kammer-skriver. I Aaret 1544 blev han indskreven ved Københavns Universitet¹⁾; men det er ikke ganske klart, om det er sket, før eller efter at han var kommen i Kongens Tjeneste. I denne finde vi ham ialfald 1548, da han blev sendt fra Koldinghus med en Skrivelse fra Kong Christian til Peder Palladius og Joh. Machabæus²⁾. Blandt de Forretninger, Kongen betroede ham, var ogsaa den, at have Bøgerne paa Københavns Slot «i Befaling». Werlauff mener efter ældre Angivelser om Udstrækningen af den Tid, da Hans Guldsmed var kongelig Bibliothekar, at kunne sætte Aaret 1554 som det, hvori han blev antaget til denne Forretning³⁾; men det er rimeligt, at han allerede tidligere har haft Bestillingen. Jeg er tilbøjelig til at antage Aaret 1547 som det rette. I dette Aar blev der nemlig optaget en Katalog over Bøgerne, hvilket tyder paa en Bibliothekar⁴⁾. Ialfald viser den kongelige Rentemesters Regnskab for 1551, at Hans Guldsmed allerede i dette Aar, ligesom senere, besørgede Indkjøb til Kongens Bogsamling. Som Bibliothekar havde han i Christian III's Tid Kosten paa Slottet⁵⁾.

I April 1554 tog han Magistergraden ved Københavns Universitet⁶⁾, maaske i Haab om derved at bane sig Vej til en noget større Virksomhed end den sandsynligvis underordnede, som han havde ved Hoffet. En af hans Venner

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 103.

²⁾ Nye Danske Mag. II, 146.

³⁾ Hist. Efterretninger om det store kgl. Bibliothek. 2 Udg. S. 4.

⁴⁾ Den nævnte Katalog fandtes indtil Branden 1728 i Universitetsbibliotheket (se Addit. 128. 4 i Univ.-Bibl.).

⁵⁾ Danske Mag 3 R. III, 103. Pontoppidan, Orig. Hafn. S. 264.

⁶⁾ Magn. Matthiæ, Series Regum Daniæ msc.

skrev ialfald den 4de Juni 1554 til en Landsmand, der studerede udenlands: «M. Johannes Aurifaber er endnu her i Kjøbenhavn hos os; han vil snart give sig til et Embede¹⁾». Maaske har han tænkt paa at blive Præst ligesom hans Broder Peter, der, efter samtidig med ham at have studeret i Kjøbenhavn, blev Præst i Svesing i Nærheden af Husum; eller maaske har han allerede dengang haft den akademiske Virksomhed for Øje. Nok er det, at han et Par Aar efter — 1557 eller 58 — vistnok efter Kongens Ønske blev antaget til pædagogisk Professor ved Universitetet²⁾. Alt tyder paa, at Christian III har haft personlig Godhed for ham, og at dette mere end fremragende Evner, som han ikke synes at have besiddet, har været hans anbefaling.

Da Frederik II var bleven Konge, mistede Hans Guldsmed vel Kosten paa Slottet, men saalænge han var Bibliothekar — indtil 1569 — fik han dog en aarlig Levering af Proviant fra Slottet³⁾. Tillige skaffede Kongen ham ved sin anbefaling et Kanonikat i Slesvigs Domkapitel⁴⁾. Han vedblev imidlertid fremdeles at være Professor ved Kjøbenhavns Universitet. I Aaret 1562 beskikkedes han til Professor i Dialektik, og samme Aar fik han Sæde i Konsistorium og valgtes til Dekan i det filosofiske Fakultet⁵⁾. Det er ikke usandsynligt, at han tidligere i nogen Tid har været Professor i Rhetorik; men Efterretningerne ere uklare.

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 40.

²⁾ Almindelig siges, at han blev Professor 1556; men Universitetets Regnskaber (Danske Mag. 3 R. VI, 260 flg.) vise, at han i det tidligste først kan være blevet det 1557.

³⁾ Nye Danske Mag. V, 70

⁴⁾ Han omtales 1559 som ikkeresiderende Kannik i Slesvig (Michelsen u. Asmussen, Archiv für Staats- u. Kirchengeschichte der Herzogthümer. II, 476).

⁵⁾ Se Tillæg, Nr. 125.

Vi vide heller ikke med Vished, hvorlænge han har beklædt den dialektiske Lærerstol. Det lader nemlig til, at han en Tidlang har været fritaget, idetmindste tildels, for at holde Forelæsning, i Anledning af at han omtrent fra Aaret 1562 af tillige fungerede som Universitetets Qvæstor. Den 26de Marts 1567 blev den rhetoriske Lærerstol ham overdraget, og dette Fag beholdt han hele sit følgende lange Liv. Qvæstorembudet maatte han derimod fratræde 1571, da Hemmingsen gjorde hans Fratrædelse og Regnskabsafleggelse til Betingelse for sin Overtagelse af Rektoratet¹⁾. Ligeledes mistede han 1569 sit Kanonikat i Slesvig. Anledningen hertil var den gottorpske Hertug Adolfs Plan om at oprette et Pædagogium eller et Universitet i det smaa i Slesvig, ved hvilket Kannikerne ved Domkirken skulde være Læsemestere. Da M. Hans Guldsmed, hvem der i Pædagogiets Lections katalog var anvist en bestemt Forelæsning, han skulde holde, imidlertid ikke vilde opgive sin Plads i Kjøbenhavn, og da han umulig samtidig kunde være Lærer paa begge Steder, saa benyttede Hertugen sig af Lejligheden og tvang Kapitlet til at kassere hans Valg og til istedenfor ham at vælge Hertugens Søn, der endnu laa som Barn i Vuggen, til det ledige Kanonikat²⁾. Rigtignok rejste Kong Frederik Indsigelse mod denne Fremgangsmaade, og af et Brev fra 1582 ser man, at Kongen dengang endnu ikke havde opgivet sin Indsigelse mod M. Hans Guldsmeds Udstødelse af Kapitlet³⁾; men der opnaaedes intet derved, og da Kanonikatet rimeligvis har været betragtet som Løn for

1) Ny kirkehist. Saml. I, 15. 31. 41. Da Hans Guldsmed blev Rhetoricus, maatte han aftræde et Vikariat, som han hidtil havde haft som Tillæg til sin Løn.

2) Ny kirkehist. Saml. IV, 667. 669—70.

3) Noodt, Beiträge. II, 354—7.

Arbejdet som kongelig Bibliothekar, saa ophørte han med denne Funktion, samtidig med at Præbendet i Slesvig blev ham berøvet.

Mester Hans Guldsmed beklædte flere Gange Rektorværdigheden ved Universitetet, nemlig 1575—77 og 1588—9. Desuden var han i ni Aar (1584—93) Vor Frue Kirkes akademiske Værge. Det holdt imidlertid haardt for ham at faa Regnskabet aflagt for sin Bestyrelse af Kirkens Midler. Først efter gjentagne og strænge Mindelser kom han 1596 saa vidt, at han fik Kirken betalt, hvad han var den skyldig. Men det var kun med Møje, at Professorerne afværgede, at den saakaldte «Rigens Æskning», det strængeste Retsmiddel mod en uefterrettelig Skyldner, blev anvendt imod ham af Kjøbenhavns Sognepræster og Kapellaner, hvem han havde undladt at betale, hvad der af Kirkens Midler tilkom dem i Embedsløn¹⁾. Efterhaanden som Alder og Svagelighed faldt paa, blev Mester Hans mere og mere uskikket til at forrette sin Gjærning. Desuden var han, ialfald i sine senere Aar, stadig trykket af Pengeforlegenhed; og da andre Bekymringer stødte til, har hans Alderdom vistnok ikke været meget glædelig. Vel viste hans Embedsbrødre sig en Tidlang ikke uvillige til at tage Hensyn til hans Alder og lange Tjeneste; men det lader dog til, at de i Længden trættedes derved, og i Aaret 1600 befalede det akademiske Senat Fogeden halvaarlig at afdrage 50 Daler i M. Hans Guldsmeds Løn, indtil hans Gjæld til Universitetet var betalt²⁾. Da han alt i længere Tid ikke havde kunnet forrette sit Embede, og Kansleren strængelig gik irecte med

¹⁾ Konsistoriets Kopibog i 4to, 1594—1600. Fol. 80. 117—8. Ny kirkehist. Saml. V, 70. 76. 88—9. 93.

²⁾ Konsistoriets Kopibog i 4to, 1594—1600, Fol. 125—8, Ny kirkehist. Saml. I, 64. Acta Consist. 12 Juli og 4 Okt. 1600.

Universitetet, fordi det rhetoriske-Fag blev forsømt, bestemte man sig, skjønt modstræbende, 1599 i Konsistorium til at antage en Person, der for en billig Betaling kunde «forestaa Lectiën», uden at M. Hans Guldsmed derved led Afgang i sin Løn¹⁾).

Endelig døde han den 29de Januar 1602, henved 85 Aar gammel. Han var to Gange gift; hans første Hustru hed Citzele, med hende havde han Sønnerne Thomas, Oluf og Rudolf; over den sidste klagede Universitetet i Vittenberg 1590 til den danske Regjering, at han under sine Studier der havde stiftet Gjæld og ikke betalt den²⁾. Anden Gang ægtede M. Hans Guldsmed i sit Rektorat, den 9de Februar 1577, Eline, en Datter af Professor M. Klavs Skavbo³⁾. Hun overlevede sin Mand i mange Aar og befandt sig stadig i trængende Forfatning.

Skrifter: *Propositiones Rhetoricæ, Ethicæ, Theologicæ in disp. propositæ. Hafn. 1572. Fol. pat.

*Propositiones Rhetoricæ et Ethicæ. Hafn. 1574. Fol. pat.

Themata, ad quæ publice respondebunt honesti et eruditi aliquot iuuenes pro gradu baccalaureatus in Philosophia, præsidente Johanne Aurifabro, Collegii Facultatis Artium Decano, 19 Martij. Hafn. 1575. Fol. pat.

*Propositiones (Rhetoricæ, Ethicæ, Physicæ) in disputationem propositæ. Resp. Olao Petro Isopedio. Hafn. 1582. Fol. pat.

6.

Jan Sasgers (*Johannes Sascerides*) var født S. Hansdag 1526 i Warmenhuisen nærved Alkmar i Nordholland.

¹⁾ Acta Consist. 24 Novbr. 1599.

²⁾ Brevet findes i Kongl. Bibl. (Afløv. fra Geh.-Arkivet). Den 6 Febr. 1596 besluttedes i Konsistorium, at M. Hans Guldsmed skulde have til Skjænk en halv Ame Vin til Søns, Olufs, Bryllup (Ny kirkehist. Saml. V, 79).

³⁾ Hegelunds Kalender. Universitetet forærede ham en Ame Vin til Højtiden (Univ. Regnsk.).

Han sendtes af sine Forældre til Skolen i Utrecht, og efter fem Aars Forløb gik han til Universitetet i Löwen, hvor han blev bekendt med Reformationen ved Læsning af protestantiske Theologers Skrifter. Efterat have fuldendt sine Studeringer, blev han Præst i Haring, en Landsby i Nærheden af hans Hjemstavn; men hans Hengivenhed for den evangeliske Lære og Sognefolkernes Modstand imod samme tvang ham et Aarstid efter til at opgive sin Præstestilling, hvorpaa han først begav sig til England og derfra, omtrent 1554, til Vittenberg. Her studerede han nu flittig Theologi i tre Aar, medens han samtidig syslede med den latinske Digtetekunst, hvortil han havde gode Gaver¹⁾. Da han 1557 havde udgivet et Bind latinske Oder over bibelske Emner, tilegnede han Kong Christian III samme, medens Melanchton samtidig i Breve til Kongen og til Hofpræsten M. Henrik v. Bruchofen anbefalede Mag. Johannes Sascrides som en beskeden men højlerd Mand i det latinske, græske og hebraiske Sprog, der for sin Tros Skyld levede i stor Fattigdom i Vittenberg, skjønt han kunde have haft gode Dage hos Papisterne i Brabant, om han havde villet²⁾. Denne Anbefaling havde den Virkning, at Sascrides samme Aar blev antagen til Professor i det hebraiske Sprog ved Kjøbenhavns Universitet, efterat Kongen kort iforvejen, ved at paalægge Kirkerne paa Laaland og Falster en Afgift, havde skaffet Midler til at oprette en særegen Lærerstol i dette Fag, som hidtil havde været Appendix til et andet Professorat. Den bekendte latinske Digter M. Hans Jørgensen Sadolin modtog Sascrides med et Carmen, hvori han paa

¹⁾ Memoires pour servir a l'histoire litt. des dix-sept provinces des Pays-Bas. XVIII, 179—81. Vinding, Acad. Haun p. 104—5.

²⁾ Melanchtons Aubeftalingsbreve, der ere dat. 22 Maj 1557, findes i Gel. Männ. Briefe. II, 80 og Dän. Bibl. IV, 175—6.

Digtekunstens Vegne lykønskede Danmark til den betydningsfulde Erhvervelse, det havde gjort¹⁾. Og snart gav Sascerides ogsaa Prøve paa sin Færdighed i denne Kunst, ved kort efter Christian III's Død at give en udførlig Skildring af denne Konges Liv og Fortjenester, samt af K. Frederik II's Kroning, i smukke latinske Vers. Den 1ste April 1558 blev han af Hemmingsen kreeret til Bakkalavr i Theologien²⁾. I 37 Aar forestod han med Flid og Troskab sit Embede ved Universitetet, men gjorde sig forøvrigt ikke meget bemærket, skjønt han roses for grundig Lærdom, hvorom ogsaa hans temmelig talrige Skrifter vidne³⁾. Det danske Sprog synes han at have haft Vanskelighed ved at tilegne sig; idetmindste er et Regnskab, han 1586, altsaa næsten 30 Aar efterat han var kommen her til Landet, indgav til Universitetet over Forbedringer, han havde fore-

¹⁾ I Jo. Georgii Vibergii Fasciculus Apollinaris (Viteb. 1566) findes to Digte til Sascerides, hvoraf det ene begynder saaledes:

Ad Joh. Sasceridem Vermenhusanum, Theologum et poetam,
pro sibi exhibito carmine Johan. Georgius.

Carmen, mihi quod, Sascerides potens

Vates, dedisti per venerabilem

Danum, Petrum Paruum Poetam

Rhetorem et eximium, legebam.

Quo lecto, amoenum personuit nemus

Faunusque solers, et Dryades Deæ,

Echoque, quæ mira profundas

Voce sonare facit cavernas.

Feliciter tu, Sascerides, venis

In Daniam: nam te duce (gaudeo

Gaudentque campi et sylva mecum)

Orphica plectra vigere cerno (etc.).

²⁾ Zwergius, Sjæl. Cleresie. S. 84. Wielandt, Nye Tidender 1736. S. 326.

³⁾ Vinding l. c. indeholder et Udtog af den Karakteristik, som fandtes i Universitetsprogrammet, der udstedtes i Anledning af hans Død.

taget ved sin Professorresidens, endnu affattet i det hollandske Sprog¹⁾).

Den 1ste Juli 1562 blev M. Johannes Sascerides optaget i Konsistorium²⁾. Samme Aar fik han kgl. Pas og Anbefaling til Grev Egmont i Anledning af en Rejse, han agtede at foretage til Nederlandene³⁾. 1566 forlenedes han med et Vikariat i Lunds Domkirke. Tvende Gange valgtes han til Universitetets Rektor, nemlig 1570 og 1592. Den sidste Gang faldt det ham imidlertid vanskeligt at overkomme Forretningerne, da han var saa svagelig, at han jevnlig maatte sammenkalde Konsistorium i sin Bolig, noget der vakte Anstød hos Folk, der holdt paa det akademiske Senats Værdighed, og paadrog ham en ubehagelig Forhandling med den fysiske Professor D. Anders Krag⁴⁾. Da Sascerides hele sin Tid var Professor i Hebraisk, maatte hans Forelæsninger mest angaa det Gl. Test., hvor han især med Forkjærlighed beskjæftigede sig med Profetierne og Aabenbaringerne og allevegne søgte efter Forbilleder og Lignelser; «dog», bemærker Gram, «fører han ikke unyttig Snak, men viser en hellig Nidkjærhed»⁵⁾. Hans Forelæs-

¹⁾ Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 153.

²⁾ Se Tillæg Nr. 125.

³⁾ Ausländ. Registrant i Geh.-Arkivet.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 65—6. I Kallske Saml. 513. 4 findes et Regnskab med Overskrift: «Fortegnelse paa hvis som findes at høre til min sl. Faders Rectorats Regnskab» undertegnet: Gellius Sascerides. Herpaa findes flg. Paategning: «Er dette Regnskab hørt og approberet i Consistorio Anno Dn. 1599. M. Majo. L. Scavenius, Notar. Acad.» I Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 180, findes et Dokument, dat. 22 August 1599, hvorved Gellius Sascerides, Kannik i Lund, paa sine egne og øvrige afd. Prof. M. Hans Sascerides's Arvingers Vegne kvitterer Universitetet for Naadensaaret efter deres afdøde Fader, «desligeste for hvis udlagte Penge, som vor sl. Fader havde forstrakt Universitetet med til deres Bygning».

⁵⁾ Cragii Annal., Præf. p. 108—9. Oversættelsen S. 150—51.

ninger over Johannes's Aabenbaring, der endnu ere bevarede i Haandskrift, vise, at han ogsaa i det Ny Test. helst beskæftigede sig med de profetiske Stykker. Forøvrigt vedblev han at sysle med den latinske Digtekunst; en Del af hans Skrifter ere paa Vers, deriblandt hans Taksigelse til Kong Frederik II for det betydelige Tillæg, denne 1571 gav Professorerne til deres Løn, et Skrift, der i historisk Henseende ikke er uden Betydning. Formodentlig var det ogsaa paa Digtekunstens Vegne, at han undertiden holdt Forelæsninger over Homer. Alle hans akademiske Theses vare af theologisk Indhold, men uden specielt Hensyn til det gamle Testamente.

Under Forhandlingerne i Anledning af Hemmingsens Nadverlære i Aarene 1575—76 optraadte Sascerides paa en temmelig afgjort Maade som dennes Modstander, idet han holdt paa, at Hemmingsen uden Omsvøb skulde indrømme sin Vildfarelse og tilbagekalde den. Det kom ved den Lejlighed endog til et heftigt Optrin imellem dem¹⁾. Imidlertid er det at formode, at det især har været Hensynet til de farefulde Tidsomstændigheder, der har bevæget Sascerides til denne Optræden mod en Mand, han ellers agtede; thi 1577 tilegnede han selv Hertug Vilhelm af Oranien (der jo var Calvinist) sit Skrift om Christi Sejr over Gog og Magog, og beklagede i denne Tilegnelse højlig Tidens theologiske Stridigheder, der udslukte Kjærligheden hos mange, en Udtryksmaade, som Folk af Melanchtons Retning hyppig, og ikke uden Grund, brugte.

Efter længere Tids Svagelighed døde M. Johannes Sascerides den 27de Februar 1594, i sin Alders 68de Aar. Med sin Hustru Elisabeth Gelliusdatter (født i Kjøbenhavn,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 281—5.

død 27de Oktober 1580, 49 Aar gl.) havde han en stor Mængde Børn, hvoraf de fleste dog døde tidlig; følgende tre overlevede Faderen: Gellius Sascrides, senere medicinsk Professor, Agathe gift med M. Jon Venusin, og David, der efterat have studeret hos Tyge Brahe blev Præst i Bøserup og Simlinge i Skaane, men vistnok senere er bleven afsat, da han i sin Alderdom nød Almisse af Universitetet¹⁾.

Skrifter: Odarum, siue Carminum sacrorum libri IX. Quinque priores Daudicorum. Sextus Biblicorum. Reliqui tres recentium. Acc. Carmen seculare, pro ecclesia. Basil. 1557. 8. (Tilgnet K. Christian III). Den sidste Del af Skriftet, Carm. pro ecclesia, er overs. paa Hollandsk af Salomon van Til.

*Carmen in obitum Anna a Bruchhofen. Witeb. 1557. 4.

Epicidium in obitum . . . Christiani Tertij Daniæ &c Regis. Cui adiunctum est Carmen gratulatorium de victoria Ditmarsica ad ill. Regem Fridericum II. Item Historiæ de Coronatione eiusdem. Hafn. 1559. 4. (Sørgedigtet over Christian III er paany udgivet af Gram med Cragii Annales, og findes oversat paa Dansk i Christian III's Hist. I, 459—82).

In Apocalypsin S. Johannis picturarum spiritualium annotationes. Completum d. 9de Febr. Ao. 1565. (Mnskr. i Thottske Saml. 90. 4).

*Themata de affectibus. Resp. pro Magisterii gradu in Philosophia Candidatis sc. Olao Theophilo Cimbro, Nicolao Fæddero, Nicolao Albino, Theogaro Laurentio et Petro Theogaro d. 7 Julii 1565. Hafn. 8.

Passionis Domini nostri Jesu Christi ex quatuor Euangeliiis

¹⁾ Vinding, p. 105—6. Danske Mag. 4 R. II, 33. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. II, 162. Act. Consist. 23 Sept. 1620, 24 Novb. 1621. Man har et Brev (dat 17 Decbr. 1602) fra Venusin til Gellius Sascrides, som havde beskrevet sin Broder Davids sørgelige Tilstand og bedet, at Venusin ved sin Indflydelse ved Hoffet vilde se at skaffe ham et gejstligt Embede. Men Venusin svarede med Beklagelse, at han intet kunde gjøre for ham (Ny kgl. Saml. 271. 8).

concinata enarratio septem concionibus absoluta. Witeb. 1567. 8. (Tilegnet Kansler Johan Friis).

*Themata de vocula Noster in exordio Precationis Dominicæ, proposita in Disputationem d. 8 Nov. 1572. Hafn. Fol. pat.

*Themata, quæ 25 honesti adolescentes, primo in Philosophia Gradu ornandi, defendent d. 6 Martii 1574. Hafn. Fol. pat.

De agni seu Christi victoria contra Gogum et Magogum libri quatuor. Hafn. 1577. 8. (Tilegnet Hertug Vilhelm af Oranien).

Carmen gratulatorium ad seren. Daniæ etc. Regem Fridericum II . . . de nato illo filio primogenito. Acc. Eugnomonum liber unus in laudem ser. Reg. Mai. de liberali stipendiorum augmento. Hafn. 1577. 8.

*Themata de I petitione Orationis Dominicæ propos. in disp. d. 2 Martii 1577. Hafn. Fol. pat.

*Themata circa II petitionem Orationis Dominicæ de Anti-Christo et ejus Regno, d. 30 Maji 1579. Hafn. Fol. pat.

*Themata de Regno Christi glorioso, d. 13 Maji 1581. Hafn. Fol. pat.

Themata de tertia petitione Dominicæ precationis, ad quæ die XXI Martii respondebit Johannes Pauli Resenius. Hafn. 1582. 1 Bl. i Fol.

Orationes duæ, altera de observando Christo die, altera de morte arcana. Quæ cum honesti doctique adolescentes aliquot prima Philosophiæ laurea donarentur in Academia Hafniensi publice recitata sunt. Quibus auctarij loco tertia quoque de mysterio trium Patriarcharum accessit. Viteb. 1585. 8.

Theses de littera et spiritu, quas die 21 Junij defendet honestus et studiosus juvenis Otto Stephanus Islandus. Hafn. 1589. 4.

Theses de regno Christi, quomodo differat a regnis mundi: quas die 12 Maji pro gradu magisterij in Philosophia defendent hi quinque docti et honesti viri D. Andreas Benedictus Dallinus, D. Jonas Johannis Coldingensis, D. Johannes Laurentij Ceruinus, D. Jacobus Albertius, Franciscus Jonæ F. Hafn. 1591. 4.

*Explicatio grammatica Psalmorum Davidis. (Msc.)

*Commentarius in Esaïam et XII Prophetas minores. (Msc.).

Latinske Digte i Hemmingsens Enchiridion theol., 1557; i Ball. Jacobi Sepulchri facies Ciceronis, 1559; i Joh. Monasteriensis Orat. funeb. in obit. Jac. Bordingi, 1562; i And. Laurentii Orat. de vita et morte Friderici II, 1588 (Elegia de morte Frid. II ad lugentem Daniam).

7.

Hans Mogensen (*Johannes Magnus Hafniensis*) var født i Kjøbenhavn 1525 og blev 1544 indskreven ved Universitetet, hvor han Aaret efter tog Bakkalavrgraden under M. Niels Hemmingsens Dekanat. Senere begav han sig paa Rejser og besøgte Universiteter i Tydskland og Frankrig; i det sidstnævnte Land skal han navnlig have opholdt sig længe, saa han blev vel forfaren i det franske Sprog og erhvervede sig en anseelig Lærdom. I Aaret 1554 tilstod Christian III ham 20 Daler «at studere med» under hans Ophold udenlands. Efter sin Hjemkomst tog han 1558 Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitetet under M. Klavs Skavbos Dekanat, og samme Aar udnævntes han til Professor Pædagogicus og formodentlig samtidig til Universitetets Notarius, hvilket han ialfald var 1559—60. Ved M. Hans Mønsters Oprykning til det fysiske Professorat blev M. Hans Mogensen 1559 hans Efterfølger som Læsemester i det græske Sprog¹⁾. I Klavs Lyskanders Haandskriftsamling fandtes i sin Tid et Værk betitlet «Iter legationis Danicæ in Russiam 1562 a Johanne Magno»²⁾. Da vi ikke kjende nogen anden samtidig dansk Mand af Navnet

¹⁾ Se 1ste Del S. 701. Vinding, Acad. Haun. p. 107. Danske Mag. VI, 333. 3 Række. VI, 270. 274—75.

²⁾ Se mit Skrift, Klavs Lyskanders Levned, S. 148.

Johannes Magnus, som man med Føje kunde tillægge denne Rejseberetning, ligger det nær at antage, at Professor Hans Mogensen paa Grund af sin Sprogkyndighed er bleven valgt til at ledsage de danske Sendebud, der skulde forhandle med den russiske Czar. I det følgende Aar træffe vi ham atter i Virksomhed ved Universitetet; men hvad der meldes om ham, tjener just ikke til at øge hans Berømmelse. I Konsistoriets Forhandlinger omtales nemlig den 24de April 1563, at han havde forset sig saa grovt, at D. Niels Hemmingsen endog opkastede det Spørgsmaal, om man burde beholde ham som Professor, da han havde fornærmet ikke blot hele Universitetet men ogsaa Statens højeste Embedsmand, Rigshofmester Ejler Hardenberg. Vi vide dog ikke, paa hvad Maade det er sket; kun dette erfares, at M. Hans Mogensen anklagedes for at have faret med Usandhed, og at Hemmingsen holdt paa, at han burde have sin Afsked paa Grund af de store Anstød, han havde givet¹⁾. Det maa imidlertid være lykkedes ham at undskylde sig og at bringe Sagen i Forglemmelse, da han ikke blot blev i sit Embede, men ogsaa Aaret efter af Kongen blev forlenet med et Kannikedømme i Roskilde, der var ledigt efter den afdøde Livlæge, Lic. med. Conrad v. Steinweck²⁾.

Den 4de Maj 1566 optoges Mester Hans Mogensen i Konsistorium og valgtes omtrent samtidig til Dekanus i det filosofiske Fakultet; men inden hans Funktionstid som saadan endnu var udløben, nedlagde han i Marts 1567 sit Professorembede, da han havde modtaget Kaldelse som Præst til Lyndby, Gennerop og Gyddeløf Sogne i Bare

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 125.

²⁾ Reg. o. a. Lande. 8, 322. Forleningsbrevet ere dat. 14 Febr. 1564.

Herred i Skaane¹⁾. Her beskæftigede han sig blandt andet med Oversættelse af forskjellige fremmede Skrifter. Saaledes fordanskede han 1574, efter Opfordring af Bjørn Andersen til Stenolt, Philip de Comines's Memoirer om de franske Konger Ludvig XI og Karl VIII; men desværre blev dette interessante Skrift aldrig udgivet i Trykken. Historiske Skrifter havde nemlig dengang kun en saare snæver Læsekreds hertillands, og formodentlig har Oversætteren ikke kunnet finde nogen Forlægger²⁾, Derimod fik han 1578 udgivet nogle Smaaskrifter af Luther, som han, opfordret af Erik Rosenkrands til Langtind, der ejede en Gaard i et af hans Sogne, havde fordansket. Forøvrigt synes hans Helbred en Tid at have været svagt, da han maatte holde Kapellan i nogen Tid. Med denne kom han imidlertid ikke sønderlig godt ud af det. Ialfald berettede Kapellannen: «Jeg var hans Medtjener i en Sommer; men da Bønderne ansaa mig for Sognepræst og ham for Kapellannen, vilde han ikke det fordrage, men afskaffede mig fra sig, og lod mig intet faa for min Umage³⁾. Hvor paalidelig Kapellanens Beretning imidlertid er, maa vi lade uafgjort.

Skjønt Mester Hans Mogensen vel altsaa ikke længere var nogen særdeles kraftig Mand, modtog han dog nogle Aar efter — i en Alder af 53 Aar — Kaldelse til en Virksomhed, der, naar den skulde varetages ordentlig, maatte anses for et af de mest anstrængende gejstlige Embeder i

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 14. 28. 30. (Aarstallet 1565 i D. Mag. VI, 334 3die Linie er urigtigt for 1566).

²⁾ Om forskjellige Haandskrifter af dette Værk og dets betydelige sproglige Værd, se Hist. Tidsskrift. IV, 133—34. Petersen, Bidrag til d. danske Lit. Hist. III, 400—1. Vogelsang, Fortegn. over Hdskr. i Karen Brahes Bibl. S. 81.

³⁾ Kapellannen Anders Madsen Blenthorps Beretning i Ny kirkehist. Saml. III, 588.

hele Riget. Da nemlig den gamle Biskop i Trondhjem, M. Hans Gaas, ikke længere kunde forestaa sit Embede og navnlig ikke kunde overkomme Visitatsrejserne i det vidtløftige Stift, befalede Kongen den 7de Avgust 1578 Professorerne ved Universitetet at foreslaa «en forstandig, skikkelig, vellærd dansk Mand», der kunde beskikkes til Medhjælper for den svagelige Biskop¹⁾. Da Sagen nogle Dage efter forhandlede i Konsistorium, bleve flere Mænd nævnede, der kunde være skikkede til at overtage dette Hverv, deriblandt ogsaa M. Hans Mogensen, til Fordel for hvilken det blev bemærket, at han var «eruditus, politicus, prudens et expeditus, et aptus ad profectiones», om det end maatte indrømmes, at han allerede var temmelig tilaars, og maaske ikke havde langt tilbage, i hvilket Tilfælde man saa var lige nær. Man enedes endelig om at indstille tre, nemlig foruden M. Hans Mogensen ogsaa M. Anders Fos, Præst i Stege (siden Biskop i Bergen), og M. Oluf Tøstesen, Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Af disse valgte Kongen da den første, der den 9de October 1578 fik Bestalling som M. Hans Gaas's Medhjælper²⁾. Men da var allerede den gamle Biskop død, skjønt man ikke vidste det i Danmark, saa M. Hans Mogensen strax ved sin Ankomst til Trondhjem (formodentlig i Foraaret 1579) blev selvstændig Biskop.

I dette Kald virkede han nu i 17 Aar, men vi behøve ikke her at opholde os ved denne hans Virksomhed, da det lidet, som vides om samme, for nylig er fremstillet andensteds³⁾. Stor Kraft har han neppe kunnet udvikle, ialfald ikke i de senere Aar og i et saa højest besværligt Embede,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 342—3.

²⁾ Danske Mag. VI, 334—35.

³⁾ Ludv. Daae, Trondhjems Stifts gejstlige Hist. S. 46—54.

da han var svækket ved Alderdom. Han døde den 30te November 1595. Lyskander roser ham i ikke ringe Grad for Lærdom, Omgjængelighed og andre gode Egenskaber¹). Sin største Betydning havde han vistnok ved den Dygtighed, hvormed han behandlede det danske Sprog i sine Skrifter, der dog for det meste ere Oversættelser. Hans Hustru Boel Eriksdatter, hvem han kun efterlod «et elendigt, gjældslagent Hus», overlevede ham med tre Døtre og idetmindste een Søn, M. Mogens Hansen, Sognepræst ved Domkirken i Trondhjem, som Kapitlet sammesteds gjerne vilde have haft til Faderens Eftermand, dog uden at det lykkedes det at sætte dette Ønske igjennem²).

Skrifter: *Themata de tempore, quæ pro gradu Magisterii in Philos. publice defendent VII Candidati sc. Andreas Fossius, Johannes Michaelis, Pædagogus in Herlufsholm, Dn. Christiernus Othonis, Dn. Franciscus Olai, Dn. Martinus Georgii, Dn. Christoferus Severini et Dn. Johannes Severini. Hafn. Pridie Non. Julii. 1566. Fol. pat.

Philippi Cominæi, Ridderes och Herre aff Argenton, Hystori, som indeholder Kong Lodvig den XI och Kong Carl den VIII aff Frankrigs deris Gierninger och Bedriff, vdsett aff Frantzöske paa Danske. 1574. Hdskr. i Karen Brahes Bibliothek.

Den Christelige Trois Hoffuet Artickle, som wi skulle forsuare oc bliffue ved, imod Paffuen oc Hellffuedis porte (∴: en Overs. af de schmalkaldiske Artikler). Oc der hos trende saare nyttelige smaa Bøger Mart. Lutheri (∴: Troens Bekiendelse. Om den rette oc falske Kircke, oc huor ved de ere at kiende fra hinanden. De trende Symbola, eller Christelige Trois Bekiendelse, som i Kircken endrectelige brugis). Fordansket. Kbh. 1578. 8.

Quindeloff, sammendraget aff den hellige Skrift aff Johanne

¹) Se min Udgave af Lyskanders *Scriptores Danici*, S. 254.

²) Ny kirkehist. Saml. I, 343—8.

Mathesio, alle erlige Quindfolck till Trøst, Lærdom och Ære, fordansket aff Hans Mogensøn, Sognepræst i Lyndby. 1579. (Hdskr., som har tilhørt Kong Frederik II, i Univ.-Bibl., Rostgaardske Saml. 3, 8vo).

De Tolff Patriarchers, Jacobs Sønners Testamenter, huorledes de før deris Endeligt haffue lært huer sine Børn Guds fryct, oc formanet dennem til et Gudeligt Leffnet. Fordansket Anno 1579. Kbh. 1580. 1615. *1626. 1701. 8.

Ligprædicken ofuer Erlige Velbyrdige Jacob Huitfelds til Bæridzgaard Jordeferd i Trundhiem 9 Junij Anno 1583. Kbh. 1585. 8.

Et Testimonium udstedt af ham 13 Apr. 1564 for Petrus Johannis Lolandus findes i Orig. i Gl. kgl. Saml. 1076. Fol. Nogle Embedsberetninger og Bestemmelser fra Trondhjem, som han enten er Forfatter af eller har haft Del i, findes trykte i Norske Vidensk. Selsk. Skrifter i 19de Aarh. I, 363—432; Ny kirkehist. Saml. III, 628—9; Paus, Gl. norske Love II, 775—6 (jfr. Kallske Saml. 472. 4, Side 120).

8.

Iver Bertelsen (*Ivarus Bartholinus Medelpharus*). Denne Mands Levned frembyder ved sin vexlende Skjæbne — «nu i Sorrig, nu i Glæde, nu i Fald, og nu i Sæde» — en særegen Mærkelighed. Ganske vist var han af de Karakterer, som det ikke er let at blive klog paa; men det formindsker i og for sig ikke den biografiske Interesse, da det gaadefulde vækker Lysten til at komme til Klarhed, skjønt en saadan nu neppe kan fuldkommen tilvejebringes.

Middelfart var Iver Bertelsens Fødeby. Her var hans Fader Fisker. Et lille Træk af dennes Erindringer, som Sønnen siden fortalte, kan tjene til at sætte os ind i Tidens Betragtning af naturlige Fænomener, som sete med et mere kritisk Blik rimeligvis vilde have taget sig en hel Del anderledes ud. En Dag da Faderen med nogle andre Mænd

havde været ude at fiske og det var koldt, trak de Baadene paa Land og tændte en Ild i Nærheden af Strandbredden forat varme sig. Som de sad ved Ilden, saa de et Havuhyre, der nærmest lignede en Kvinde, komme op af Havet og begive sig henimod dem. Fiskernes første Følelse ved dette Syn var Rædsel; men en af dem tog dog Mod til sig, greb en Brand fra Ildstedet og gik, saaledes væbnet, med høje Raab Uhyret imøde, som da flygtede med et gjennemtrængende Skrig og styrtede sig i Havet. Stolte af denne Bedrift satte Fiskerne sig atter om Ilden, og den Mand, der havde bevaret Fatningen, sad just og pralede af sin Heltegjerning, da Uhyret vendte tilbage fra Havet ledsaget af en hel Skare af samme Slags. Nu blev Fiskerne for Alvor bange, og ingen af dem gjorde Forsøg paa at holde Stand, men de løb alle, det bedste de kunde. De saa nu, hvorledes Havfruerne — thi det antog de disse Uhyrer for — under høje Skrig nærmede sig Ilden. Her holdt de ligesom Raad et Øjeblik, hvorpaa de gav sig til at adsprede Brandene og at kaste Gløderne op i Luften, indtil det hele var spredt rundt omkring, hvorpaa de under høje Skrig atter vendte tilbage til Havet. Men Fiskerne havde faaet en saadan Skræk i Livet, at det varede længe, inden de atter turde sætte deres Baade i Søen¹⁾.

Iver Bertelsens Fødeaar kjendes ikke; men det falder formodentlig henved Aaret 1530. Om hans tidligste Uddannelse er intet bekendt. Men 1556 træffe vi ham som residerende Kapellan i Kolding. Ventelig havde han forud studeret ved Kjøbenhavns Universitet; men da han havde

---

¹⁾ Er. Lætus fortæller i sit Hdskr., De nato baptisatoque Christiano filio Frederici II, denne Begivenhed efter Iver Bertelsens mundtlige Meddelelse til Oplysning af Fortællingen om Havfruen, der skulde have forudsagt Christian IV's Fødsel.

Lyst til at skride videre, lykkedes det ham ved Henvendelse til Kong Christian III, der ofte opholdt sig paa Koldinghus, at opnaa Understøttelse til at studere med i Tydskland. Forsynet med Hemmingsens Vidnesbyrd og Anbefaling drog han da til Vittenberg, hvor han blev immatrikuleret den 26de Oktober 1556. Her tog han i det følgende Aar Magistergraden, og da Kongen ikke længe efter paany tilstod ham en efter de Tidens Forhold anseelig Hjælp, kunde han med Fornøjelse fortsætte sine Studeringer under Melanchtons Vejledning. Til denne berømte Lærer sluttede han sig nemlig nøje, noget, som det theologiske Stade, han senere indtog, kjendeligt nok bærer Vidnesbyrd om¹⁾.

I Aaret 1558 kom M. Iver Bertelsen tilbage til Kjøbenhavn og fandt her den venligste Modtagelse af Hemmingsen, i hvis Hus han blev optagen som Kostgjænger, og det for en ringere Betaling, end der ellers plejede at ydes²⁾. Ved denne sin Velynders Understøttelse og Anbefaling blev han 1559 ansat som Professor ved Universitetet. Vinding siger, at han blev Professor Pædagogicus, men er det ikke en Fejltagelse, kan han dog kun have været det i ganske kort Tid, da han endnu i samme Aar — om end maaske kun midlertidig — blev Læsemester i Rhetorik efter M. Peder Parvus's Død³⁾. Rimeligvis har det tjent til Anbefaling

¹⁾ Se 1ste Del, S. 702—3. Gjessing, Jubellærere. III, 16. Ny kirkehist. Saml. I, 473. Vinding, Acad. Haun. p. 100. Iblandt Hieron. Oslus's Poemata, Witteb. 1558, findes (Bl. O 7) et til Hr. Iver Bertelsen, hvem Osius omtaler som sin kjære Ven.

²⁾ Vinding l. c. Ny kirkehist. Saml. III, 558. .

³⁾ Bartholin omtaler ham kun som rhetorisk Professor (De ortu et progressu Acad. Hafn. Bl. F 3 vers.), og Universitetets Regnskab 1559—60 (Danske Mag. 3 R. VI, 274) stadfæster, at han har været Prof. ordin. ialfald i den største Del af dette Aar, ligesom det viser, at der samtidig var to andre Mænd ansatte som Professores pædagogici.

for ham, at han havde forfattet et latinsk Mindedigt over Christian III, der blev trykt i Forbindelse med Hemmingsens akademiske Mindetale over Kongen.

Det første selvstændige Skrift af Iver Bertelsen var forøvrigt en «Formaning til en kristelig og alvorlig Pønitense» (forfattet i Slutningen af Aaret 1560). Heri optræder han som stræng Bodsprædikant, idet han revser Tidsalderens Skjødesynder, «Pral og Prampering, Drukkenskab og Sløseri», og omtaler forskjellige ildevarslende Tegn, der burde bringe Folk paa alvorligere Tanker. «Den naadige Gud», saaledes taler han, «har en Tid lang ladet os advare ved Tegn, der ere komne udi store Hobetal aarlig Aars, at Sol eller Maane have vist sit Skin, undertiden begge udi eet Aar, nu med Kometer, med stor og uvanlig Storm og Blæst, Jordskjælv, Pestilense, Dyrtid, Krig og mange store Tegn, det langt var at opregne. Og nu besønderlig i disse sidste Aar, der Gud fornemmer, at vi forhærdes udi Synden, at han derved kunde opvække os». I Aaret 1556 havde man set en Komet, og 1558 havde en saadan atter ladet sig tilsyne; «desligeste ifjor, foruden det forfærdelige Tegn, som skete paa Maanen, blev set udi Himlen af mange trofaste Folk her hos Kjøbenhavn Glavinder og Spyd tilsammen rende udi Skyerne». Det Aar, da Forfatteren skrev, havde været usædvanlig stormfuldt, Solen havde een Gang og Maanen to Gange mistet sit Skin, svar Sygdom havde hersket over ganske Danmarks Rige, og endelig havde et forfærdeligt Tordenvejr den 29de Oktober 1560 raset omkring Kjøbenhavn, Lynet havde slaaet ned i S. Nicolai Kirke og sondersplittet Alteret, og samtidig havde en Lynstraale antændt S. Peders Kirkespir i Malmø, i hvilke tvende Kirker Gud først havde ladet sit Ord prædike hertillands, efter at sal. Morten Luther havde ført det paa Bane. Alt dette

ansaa Mester Iver Bertelsen som rette Tegn paa, at Dommegdag var nær.

Den omtalte Formaning til Penitense var af Forfatteren tilegnet D. Niels Hemmingsens Hustru, «ærlige og velforstandige Kvinde Marine Matsdatter», til Tak for de Velgjerninger, hun havde bevist ham. I det hele vedblev Iver Bertelsen at omtale Hemmingsens Hustru med største Agtelse og Hengivenhed, selv efterat han var kommen i en saa bitter Strid med hendes Mand, at han i sin Hidsighed ikke levnede ham Ære for fire Skilling, skjønt Hemmingsen tidligere havde vist sig som en trofast Beskytter af ham¹). Anledningen til Bruddet mellem disse Mænd og idethele til, at Mester Iver Bertelsen kom paa Kant med den bestaaende Orden, er ikke ganske klar. Vi have kun Udtog af Konsistoriets Forhandlinger at holde os til, og de give ikke saa fuldstændig Oplysning, som ønskeligt var. Det første, vi erfare om Sagen, er Vindings Beretning: «M. Iver Bertelsen kom ikke godt ud af det med sine Medlærere, og det gik saa vidt, at de, efterat hans Sag oftere og med Flid var undersøgt, besluttede den 3die April 1561, at det skulde betydes ham, at han inden førstkommende S. Hansdag skulde se sig om en anden Tjeneste». Vi kunne dog ikke med Vished afgjøre, om han virkelig har maattet vige sin Plads til den angivne Tid. Den 19de December 1562 indeholder Konsistoriets Forhandlinger følgende: «Hr. Rektoren fremsatte for Universitetet sit Raad om at udvælge en Professor i Rhetorik. Hr. Herluf Trolle bad om, at Rasmus Katholm maatte faa Pladsen, forat han kunde øve sig ved Højskolen. Man enedes endelig om den Beslutning, at Katholm skriftlig skulde kaldes til tilstundende

¹) Ny kirkehist. Saml. III, 558.

Paaske, for at han itide kunde begynde paa at foredrage Rhetorikken. Professorerne tilsagde Mester Iver 60 Daler for Forelæsningen over Virgil (o: det pædagogiske Professorat); vilde han ikke læse for denne Løn, kunde han forføje sig, hvorhen han lystede». Den 11te Marts 1563 hedder det: «Opmærksomheden henledtes paa M. Iver, der trykkes af Gjæld, og eftersom han i dette Aar har læst over Rhetorik, da der ingen rhetorisk Professor har været, saa tilstod man ham 30 Daler». Den 24de April s. A. «anstillede Professorerne en Sammenligning mellem M. Iver og M. Hans Mogensen, hvem af dem der havde forset sig haardest». Hemmingsen viste, hvor grove den sidstes Forseelser vare, og sluttede: «M. Ivers Brøde er mindre; hvis nogen af dem skal beholdes, skulle vi da ikke være enige om at beholde Iver»? Men de øvrige Professorer mente, at den tidligere Beslutning burde holdes fast, ifølge hvilken Katholm var kaldet til at holde Forelæsninger over Rhetorik, og at det var nødvendigt, at han snarest mulig begyndte derpaa. Iver Bertelsen (som altsaa maa være kommen tilstede under denne Forhandling) bad nu om den rhetoriske Lærerstol; men der blev svaret ham, at Katholm var kaldet ved Universitetets Brev, derfor kunde hans Ønske ikke opfyldes. Opbragt herover mumlede han noget om, at der skete ham Uret, idet Katholm blev ham foretrukken, ja han sagde endog aabenlyst, at der var adskillige af Professorerne, især blandt dem, der vare Medlemmer af det akademiske Senat, som vel ofte gjorde Opslag om Forelæsninger, men alligevel ingen holdt, og idethele kun vare til liden Nytte for Højskolen¹).

---

¹) Se Tillæg Nr. 125 (Side 185. 187. 188). Vinding, Acad. Haau. p. 100.

Efter saaledes at have kastet de høj lærde Handsken lige i Øjnene kunde Mester Iver naturligvis ikke mere taales. Han drog nu igjen til Vittenberg, hvor han i Foraaet 1565 udgav et latinsk Skrift om Dommedag, som han ansaa for at være nær for Haanden. Det er en udførligere Behandling af det samme Emne, som han tidligere havde skrevet om paa Dansk. Skriftet tilegnede han Hertug August af Sachsen, maaske forat faa dennes anbefaling til Kong Frederik II. Kort efter begav han sig dog atter hjem, og da intet bedre tilbød sig, fandt han sig i at overtage den ringe lønnede Plads som Professor Pædagogicus¹). At han overhovedet, efter hvad der tidligere var forefaldet, paany fik Ansættelse ved Universitetet, maa vistnok tilskrives den Velvilje, som Hemmingsen endnu fra tidligere Dage bevarede for ham. Imidlertid blev han denne Gang kun et Fjerdingsaarstid ved Universitetet; thi den 4de September 1565 skrev Frederik II til Biskop Hans Albretsen, at da Sognepræsten i Stege var død, og det var Kongen bekjendt, at der var en god, lærd Mand, ved Navn Mester Iver, i Kjøbenhavn, saa skulde Biskoppen sørge for, at denne blev kaldet til Sognepræst i Stege, paa det at Menigheden snarest mulig kunde blive forsørget med en god Guds Ords Tjener og Sjælesørger²).

I Henhold til Kongens Ønske blev Iver Bertelsen da Sognepræst i Stege. Men her blev han heller ikke gammel; thi inden han havde været der ret længe, kom han i bittert Fjendskab med Lensmandens Foged paa Stegehus, der var en raa Tyran og paa alle Maader søgte at skade Præsten. Snart optaarnede der sig da et Bjerg af Anklager

¹) Ny kirkehist. Saml. III, 538—9.

²) Ny kirkehist. Saml. III, 554—5.

imod denne. Han beskyldtes for Ulydighed mod Øvrigheden, for egenmægtige Forandringer i Daabsritualet ved Udeladelse af den da brugelige Exorcisme, og for utilladelig Opløsning af Forbindelsen med sin trolovede Fæstemø. Anklagen kom tilsidst (i Januar 1567) for Konsistorium ved Universitetet til Paakjendelse. Vi skulle dog ikke her opholde os ved den ret mærkelige Rettergang, da den alt tidligere er omtalt¹⁾, men kun fremhæve, at Professorernes Dom kom til at lyde paa, at M. Iver, som skyldig i de paatalte Forseelser, var hjemfalden til den fortjente Straf, med mindre det maatte lykkes ham at afbede sin Brøde hos Kongen. Vi kunne ikke tvivle om, at han har gjort Forsøg derpaa, ligesom det vides, at de theologiske Professorer gik i Forbøn for ham; men Forsøget maa være faldet uheldig ud, da Enden blev, at han mistede sit Embede og indtil videre hensattes i Forvaring i Sorø Kloster. Dette Kloster benyttedes nemlig paa den Tid jævnlig som Fængsel for gejstlige Personer, som paa en eller anden Maade havde forset sig i højere Grad, og tillige som Forsørgelsesanstalt for enkelte fattige og svagelige Personer af den bedre Klasse. Klosterets Abbed var dengang den som historisk Forfatter ikke ubekjendte Mester Morten Pedersen. Fangerne, der sædvanlig ikke synes at være holdte i nogen meget stræng Forvaring, erholdt Føden frit i Klosteret, men deres øvrige Fornødenheder maatte de selv sørge for.

Herhen blev Iver Bertelsen altsaa bragt. Men førend dette skete, havde han den 13de Februar 1567 maattet ud-

---

¹⁾ Se foran, S. 41—47. I Paludans Beskrivelse af Møen, I, 478, siges om Iver Bertelsen: •heller ikke i Stege kunde han være i Fred, men led, ifølge Herredsbogen, stor Forfølgelse af Lensmanden• (vel rigtigere af hans Foged). Den her paaberaabte Kilde har jeg ikke haft Lejlighed til at benytte.

stede en skriftlig Forpligtelse, hvori han, efterat have takket Kongen for den Mildhed, der var vist imod ham, at han ikke skulde besværes med evigt Fængsel, skjønt han dog «storlig havde fortørnet Gud og Hs. kgl. Majestæt med mange gode Mennesker», gav følgende Tilsagn: «Først, at jeg udi denne min mangfoldige Overtrædelses Sag aldrig vil forsøge, handle eller praktisere udi nogen Maade, ved Dreng, Tjenere, Bud, Brevdragere eller nogen anden, enten med Ord, Gjerning eller Skrivelse til nogen Person udi eller uden Riget, noget, som kan udi nogen Maade udi (o: ifølge) en ret Udlæggelse eller Granskelse være eller skikke sig imod Kgl. Majestæts Vilje og Universitetets Sentens, til den levende Guds Fortørnelse, den hellige Kirkes Forargelse, og min Tros, Livs og evige Saligheds Skade og Fortabelse. Dernæst, at jeg vil her udi Sjælland udi Sorø Kloster leve og være under Abbedens Lydelse, rolig og stille, at han ej skal have Aarsag, til at mistænke mig til noget at begynde imod denne min Forpligtelse; og der forvente vil Kgl. Majestæts milde Vilje og Gudfrygtighed imod mig til noget Forsyn, om Gud saa vil. Men dersom jeg befindes med nogen Surfittighed, Svig eller Hinterlist, lønlig eller aabenbare, at undrykke mig eller undrømme fra Sorø Kloster, vil jeg være skyldig at straffes med Døden, ihvor jeg nogensteds findes. For det sidste lover jeg, at jeg aldeles vil holde mig fra al Disputats, Kollats, Læsning for andre, Prædiken, Skrivelse eller anden Øvelse, som er den almindelige Kirketjeneste udi nogen Part anrørende, saa længe til Kgl. Maj. mig denne Sag af sin Gunst formildendes vorder: hvorom jeg beder Hs. kgl. Majestæt for Jesu Christi Skyld»¹⁾).

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 543—5.

I et Brev, som Iver Bertelsen nogle Aar efter skrev fra sit Fangenskab til Sjælands daværende Biskop, Povl Madsen, paastod han, at han ikke kunde vedkjende sig denne Forpligtelse, og da navnlig ikke den Indrømmelse af hans Brøde, hvormed den indledtes. D. Rasmus Lætus havde nemlig forfattet den, og kun Frygten for Fængsel og Død havde bevæget ham til selv at afskrive Lætus's Udkast, hvorpaa Hofpræsten M. Niels Kolding havde faaet hans Signet af ham og trykt det under Forpligtelsen¹). Denne Bemærkning kan allerede overbevise os om, at Mester Iver ingenlunde havde opgivet sin Formening om Rigtigheden af den af ham foretagne Ændring i Daabsritualet. Men herom have vi ogsaa andre Vidnesbyrd.

Uagtet han nemlig ved sin Forpligtelse, der blev nedlagt i Kancelliet, havde fraskrevet sig Retten til enhver skriftlig Forhandling af det kirkelige Stridsspørgsmaal, som han havde vakt, saa finde vi dog, at Forpligtelsen ikke er bleven holdt i dette Stykke, uden at det er bekjendt, om der mulig senere er tilstaaet ham en større Ytringsfrihed. Da det nemlig var ham om at gjøre at bevise, at han ikke havde gjort sig skyldig i noget Kjætteri ved at udelade Exorcismen, men tvertimod derved havde hævdet den rette lutherske og grundkristelige Betragtning af Daaben, saa at der altsaa ingen Grund var til at behandle ham som en

---

¹) I Brevet til Biskoppen ytrede Iver Bertelsen: *•Ego manu mea (quod et publice facturus sum apud Senatum regni) apud Te protestor, ne unum quidem verbum, quod in obligatione illa est, me agnovisse, agnoscere aut agniturum esse pro meo. Scripsit eam Lætus. Ego obrutus contra omnes leges divinas et humanas, carceris et mortis periculo coactus, manu mea eam depinxi, M. Nicolaus accepto a me sigillo obsignavit.* (Dän. Bibl. IV, 8). I Ny kirkehist. Saml. III, 546 har jeg urigtig henført denne Bevisgørelse til en senere Lejlighed.

Forbryder for den Sags Skyld, forfattede han i sit Fængsel et lille Skrift hvori han i 60 Sætninger med Dygtighed, men tillige med ikke ringe Bitterhed, udviklede og forsvarede sin Anskuelse, og endte med at forlange sin Sag undersøgt paany efter Guds Ord, ikke af Dommere, angaaende hvem det kunde tvivles, om de selv stod paa den rette Grund, men af lærde og gudfrygtige Mænd¹⁾. I et andet lille Skrift, som rimeligvis er omtrent fra samme Tid, søgte han især med en Række Citater af Kirkefædrene at vise, at Djævelbesværgelsen ved Daaben kun var et papistisk Paa-fund, der ikke havde nogen Hjemmel i Guds Ord eller i Oldkirkens Skik, og at den derfor burde afskaffes ligesaa vel som de andre overtroiske Ceremonier, som Papisterne havde knyttet til Daaben.

Ved Udarbejdelsen af disse Afhandlinger maa Iver Bertelsen nødvendig have haft Skrifter af Reformatorerne og Kirkefædrene til sin Raadighed, som Klosterets Abbed da formodentlig har forsynet ham med. Forresten er det ikke bekjendt, hvilken Brug han har gjort af sit Haandskrift. Der kunde jo ikke være Tale om at faa det trykt. Vi anse det for sandsynligst, at han har sendt det til Hofprædikanten M. Niels Kolding, der, som det synes, var venlig stemt imod ham²⁾. Maaske er det sket omtrent

---

¹⁾ Sætningerne ere aftrykte i Dän. Bibl. IV, 57—73; men under Overskriften eller Titelen staar Aarstallet 1566, der bør udslettes, baade fordi det er urigtigt, og fordi det mangler i den ældste og bedste Afskrift, som haves af M. Iver Bertelsens *•Propositiones, ex ipsius authoris autographo.*, i Univ. Bibl., Rostgaardske Saml. Nr. 2. 4to.

²⁾ I Brevet til Biskop Povl Madsen skriver Iver Bertelsen bl. a.: *•Obtuli me per literas jamdudum M. Nicolao, Concionatori Regio, et propter Deum obtestabar, impetraret mihi legitimam causæ dictionem.* (Dän. Bibl. IV, 7). En saadan Begjæring findes i Indledningen til de 60 Propositiones.

samtidig med at han ved en Slægtning lod overrække den kgl. øverste Sekretær Hans Skovgaard et Bønskrift til Kongen, hvori han bad om, at hans Sag maatte blive optagen paany til en billigere Paakjendelse, og til Støtte for sin formentlige Uskyldighed beraabte sig paa, at D. Niels Hemmingsen i sin Tid paa sine Forelæsninger havde omtalt Djævlbesværgelsen som en af Papismens overtroiske Vildfarelser. Da Hemmingsen erfarede den Brug, hans fordums Discipel havde gjort af hans Navn — som det synes har Hans Skovgaard, uden at meddele Kongen Ansøgningen, sendt Hemmingsen den til Erklæring¹⁾ — blev han heftig fortørnet, og skrev den 16de Marts 1568 et Brev til Iver Bertelsen, hvori han talte ham haardt til og beskyldte ham for, at han kun for i Menigmands Øjne at gjælde for en ny Reformator havde udeladt Exorcismen, og at han ingenlunde forat bevise sin Uskyldighed kunde beraabe sig paa sin Samvittighed, efterat han havde forladt sin trolovede Fæstemø, som man almindelig paastod i Haab om at komme i Vejret ved Ægteskab med en adelig Dame. Han var ikke, som han sagde, dømt for sin Forandring i Daabsritualet, skjønt han vel havde fortjent det ved sin selvraadige Adfærd, men for de forargelige Optrin, han havde givet Anledning til, og han havde ingen Grund til at beklage sig, da han af Kongen underholdtes paa et hæderligt Sted hos en lærd Mand, saalænge til man saa Tegn paa en sand Fortrydelse hos ham. Hvad det angik, at han havde beraabt sig paa Hemmingsens Autoritet, da havde denne i sin Pastoraltheologi klart nok udtalt sig om det forkastelige i, at en enkelt Mand paa egen Haand gjorde Forandringer i almindelig vedtagne Kirkeskikke. Der var

---

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. III, 557.

desuden en ikke ringe Forskjel mellem Papisternes Opfattelse af Exorcismen, som Hemmingsen havde udtalt sig forkastende om, og Lutheranernes, idet de første antog, at de udøbte Børn virkelig vare besatte af Djævelen, medens de sidste ikke hyldede denne Anskuelse. «Gaa nu hen, utaknemmelige», saaledes slutter det skarpe Brev, «og beraab dig paa Hemmingsen, som efter alles Vidnesbyrd, der kjende ham, er en Elsker af Orden og Fred og har den største Afsky for alle unødvendige Forandringer i Kirkesager, og hvem du ikke søger at ære, fordi han har været dig en god Støtte og har frelst dig, da du var i den største Nød¹⁾, men meget mere søger at træde under Fødder, ligesom et Muldyr, der sparker til Moderen, naar det først har mættet sig med dens Mælk. Gud give Dig et bedre Sindelag»²⁾!

Havde Hemmingsen skrevet skarpere, end det behøvedes, saa svarede Iver Bertelsen ham i en endnu bitrere, ja ganske utilbørlig Tone, især naar man tager Hensyn til den Mands store Dygtighed og Fortjenester, som han saaledes tiltalte, og erindrer, hvormeget Hemmingsen tidligere havde taget sig af ham. Han undsaa sig ikke for, efter Rygter og Folkesak, at oprippe det ulykkelige Forhold, som havde hersket mellem Hemmingsen og dennes første Kone, og det paa en saa skaanselløs og sikkert ogsaa saa overdreven Maade, at det vistnok er lykkedes ham at saare sin Lærer saa dybt, som det overhovedet var muligt. Vi kunne forøvrigt ikke her gengive Mester Ivers lange Brev, der som sagt er noget af det groveste, man kan tænke sig, men skulle blot bemærke, at han ikke lod nogen af Hemmingsens Beskyld-

---

¹⁾ Herved hentydes til Forhold, som vi nu ikke nærmere kjende, maaske fra den Tid, da Iver Bertelsen havde maattet vige sin Plads ved Universitetet.

²⁾ Brevet er trykt i Ny kirkehist. Saml. III, 555—6.

ninger ubesvaret, men søgte at vende dem imod den, der havde udtalt dem¹⁾.

Ved dette Brev har Iver Bertelsen formodentlig kun forværret sin Sag. Hans Stilling blev saameget pinligere derved, at man paa Grund af private Kreditorers Krav havde lagt Beslag paa hans Ejendele. Han havde vel Føden i Klosteret, men intet til Klæder og andre Fornødenheder. I næsten tre Aar havde han nu siddet i Sorø; hans Klæder vare opslidte, Kjolerne havde han maattet sy om til Trøjer, og han havde neppe saa meget tilbage, at han kunde dække sit Legemes Nøgenhed dermed, og Vinteren havde alt indfundet sig. Under disse sørgelige Forhold henvendte han sig den 8de December 1569 til Sjælands ny Biskop, M. Povl Madsen, og bad ham udvirke, at han maatte blive stillet for en Ret af upartiske Dommere, han vilde gjerne underkaste sig enhver Straf, som disse maatte ikjende ham. Men en slet og ret Beden om Tilgivelse, som Biskoppen havde foreslaaet ham at tage sin Tilflugt til, vilde han aldrig indlade sig paa, med mindre hans Sag først var bleven lovlig paakjendt. «Lad dem bede om Forladelse, som imod al Ret have fordømt mig, jeg forlanger kun Retfærdighed»²⁾. I det hele fremgaaer det af Brevet, at M. Iver ingenlunde var bleven bøjet ved sit Fangenskab, men snarere var bleven endnu stivere, end han forhen havde været.

Den ny Undersøgelse af hans Sag, som han havde bedet om, blev der dog ikke noget af; ikke desto mindre blev han, kort efter at han havde skrevet ovenomtalte Brev,

---

¹⁾ Brevet, der er dat. Sorø 9de April 1568, er trykt i Ny kirkehist. Saml. III, 556—62.

²⁾ Dän. Bibl. IV, 6—9.

udlæst af Fangenskabets. Anledningen hertil fortælles som følger: Kong Frederik kom selv engang til Sorø; ved for-maaende Velynderes Indflydelse fik Iver Bertelsen Tilladelse til at fremstille sig for Kongen. Han kom da frem i hele sin bedrøvelige og pjaltede Skikkelse; men han vidste at føje sine Ord saa vel, at Kongen ikke blot strax gav ham løs og forærede ham en ny Klædning, men ogsaa snart efter viste ham en særdeles Yndest. Ja der berettes endog, at Kongen senere engang skal have ytret, at medens der i Statssager ikke var nogen, hvis Mening han tillagde større Vægt, end hans Kanslers, saa satte han derimod i Tros- og Samvittighedssager mest Pris paa M. Iver Bertelsen¹⁾.

I Aaret 1570 blev Mester Iver udfriet af sit Fangenskab; men nu stod han uden Virksomhed og uden Formue. Alt hvad han ejede og havde, selv hans Bøger, var adspredt og ødelagt under hans Fraværelse. Kongen, der havde skjænket ham Friheden, vidste imidlertid Raad. Den hidtil-værende Abbed i Ringsted Kloster, M. Frands Andersen, blev afskediget, og Iver Bertelsen blev den 2den Januar 1571 beskikket til denne hæderlige Post, og ikke længe efter udgik der et aabent Brev til de kongelige Fogeder, Embedsmænd og andre om at være Mester Iver behjælpe-lige med at faa tilbage, hvad der af hans Gøds endnu var at finde og opspørge, som ikke skjelligt kunde bevises at være anvendt til Betaling af hans vitterlige Gjæld. Aaret efter aflagdes han med tvende sjælandske Kongetiender, og den 14de Oktober 1572 forlenedes han desuden med et Kannikedømme i Aarhus, dog uden Forpligtelse til at resi-dere ved Domkirken. Da Abbeden i Sorø, den tidligere omtalte M. Morten Pedersen, omtrent ved samme Tid for-

---

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 101.

flyttedes til Sognepræsteembedet ved Roskilde Domkirke, blev Iver Bertelsen endelig den 30te Oktober 1572 beskikket til hans Eftermand, og han blev saaledes Forstander i det samme Kloster, hvor han for to Aar siden havde været en fattig Fange¹⁾.

Nogen Tid efterat han saaledes atter var kommen paa en grøn Gren, ægtede han den 25de Juli 1573 en adelig Jomfru, formodentlig den samme som Hemmingsen i sit Brev havde hentydet til, nemlig Else Mule, Datter af Hans Mule til Nislevgaard²⁾. Slægten Mule hørte til den lavere Adel, der ikke stod sønderlig over den højere Borgerstand. En slig Forbindelse betragtedes dog som ærefuld for den uadelige Part, og skjønt Børnene i et saadant Ægteskab selvfølgelig tilhørte Faderens Stand, finde vi dog senere, at en Søn af Else Mester Ivers efter Faderens Død opdroges tilligemed flere «Herremændsbørn» sammen med Prinds Ulrik, Frederik II's næstældste Søn, i Sorø, hvilket tyder paa, at vedkommende ikke har gjældt for slet og ret borgerlig eller ufri³⁾. Det er vel at antage, at Iver Bertelsens tidligere Fæstemø maa være død, inden han kunde indlade sig i det omtalte Ægteskab, med mindre han har faaet kongelig Dispensation, eftersom Trolovelsen dengang holdtes mere i Hævd, end det nu er Tilfældet med selve Ægteskabet.

I Sorø var Iver Bertelsen nu Abbed i otte Aar. Til hans Bestilling hørte det blandt andet at huse fornemme Gjæster, som paa deres Rejse gennem Landet tog Herberge i Klosteret. Herved kom hans tidligere Ophold i Udlandet ham til Nytte, og ved sin Lærdom og behagelige Omgangs-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 548—9.

²⁾ Hegelunds Kalender. Vinding, Acad. Haun. p. 101.

³⁾ Kongebrev af 9 Apr. 1585 i Sjæl. Tegn. XV, 493.

tone tildrog han sig fremmedes Opmærksomhed¹⁾. Som Abbed havde han Klostergodset under sin Bestyrelse, hvilket ofte kunde give meget at gjøre. Forøvrigt mistede Klosteret ved denne Tid en stor Del af sine tidligere Beboere, da Præsterne i de derunder hørende Sogne, som tidligere havde haft Bolig i Klosteret, nu fik egne Præstegaarde i Sognene²⁾. Endnu benyttedes Stiftelsen dog som Fængsel, og Mester Iver, der af egen Erfaring vidste, hvor tung en Fanges Lod kunde være, fik selv som Abbed i Sorø flere gejstlige Mænd, der vare dømte for forskjellige Forseelser, under sin Varetægt³⁾.

Iver Bertelsen var en Mand med historisk Sands. I sit Fangenskab forfattede han efter Indskrifterne i Sorø Kirke et Slægtregister over Skjalm Hvides berømte Æt, som han 1569 sendte Bisköp Povel Madsen⁴⁾. Ventelig er det blevet benyttet af den oftere nævnte M. Morten Pedersen, da han efter Iver Bertelsens Død udgav sit Skrift om «Absalons og Esbern Snares Herkomst». Senere skrev M. Iver en hel dansk Rimkrønike, idet han efter Kong Frede-

---

¹⁾ Professor Joh. Seccerwitz fra Greifswalde, som i Sommeren 1580 rejste gennem Danmark med Hertugen af Pommern og har beskrevet sin Rejse i «Daneidum sive carminum de rebus Danicis lib. II», siger (Bl. D 5):

Jam vicina vocat nos Ringelstadia, jam nos
 Quæ regitur docto Sora beata viro,
 Artibus et linguis præstans luare, scholæque
 Haffniacæ quondam pars venerande, Vale.

Om fyrstelige Personers Ophold i Sorø paa Gjennemrejse, medens Iver Bertelsen var Abbed, fortæller Er. Lætus, De nato baptisatoque filio primo Friderici II. Msc.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 764—5.

³⁾ Saaledes Præsten Jakob Andersen fra Jørlunde, der var dømt for Trolddom, og Præsten M. Hans Jørgensen Sadolin fra Thoreby, der var dømt for Hor (se foran S. 160—1. 196—7).

⁴⁾ Dänische Bibl. IV, 9.

riks Opfordring forfattede en Række historiske Rim, der skulde tjene som Text til de Billeder af Danmarks Konger, ligefra Dan af, som Kongen lod indvæve i Tapeterne paa Kronborg Slot¹). Iver Bertelsen var nemlig ogsaa Digter, og ikke blot latinsk, som næsten enhver studeret Mand var i de Dage, men ogsaa dansk, og undertiden meget heldig, som hans smukke Mindedigt over Kansler Johan Friis viser. Vigtigt i litterær Henseende er dog især det Fund, han gjorde i Sorø Klosters Bibliothek. Han blev nemlig her opmærksom paa en gammel latinsk Codex uden Forfatternavn men indeholdende en Skildring af de hamborg-bremiske Ærkebispers Virksomhed navnlig for Kristendommens Udbredelse i Norden. Han mærkede, at her var Guld gjemt, og meddelte sit Fund til lærde Venner, navnlig Professor Jakob Madsen og Slotspræsten Anders Vedel, og ved den sidstes Flid og Arild Hvitfeldts Opmuntring kom da Adam af Bremens vigtige hamborgske Kirkehistorie for første Gang for Lyset, udgiven efter den Codex, Iver Bertelsen først var bleven opmærksom paa²).

Da Kantordømmet i Roskilde Domkapitel 1575 blev ledigt med M. Oluf Offsens Død, ønskede M. Iver Bertelsen gjerne at faa dette Prælatur, og da Kongen var gunstig stemt for ham, syntes der at være al Udsigt til, at han skulde naa sit Ønske; thi skjønt Kapitlet havde Valgret, skulde Valget dog stadfæstes af Kongen, og i Regelen var det dennes Bestemmelse, der afgjorde Sagen. Skjønt nu Kongen anbefalede Mester Ivers Valg i et Brev til Kapitlet, og det lod til, at det var lykkedes Ansøgeren at faa de

---

¹) Lyskander, Scriptor. Dan., ny Udg. S. 243. Historieskrivningen i Danmark og Norge efter Reform. S. 135.

²) Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel. 2 Udg. S. 97. 105.

adelige Prælater i Kapitlet (Niels Kaas, Hans Skovgaard og Kaspar Paslich) paa sin Side, ligesom Universitetets Professorer, til hvem han ogsaa henvendte sig, da endel af dem vare Medlemmer af Kapitlet, svarede ham, at Universitetet gjerne gik ind paa, hvad Prælaterne og de residerende Kannike bestemte, saa strandede dog Planen tilsidst derpaa, at Kongens tyske Hofpræst, M. Christoffer Knoff, i det sidste Øjeblik meldte sig som Ansøger; thi da denne stod Kongens Person endnu nærmere end M. Iver Bertelsen, gik han af med Sejren¹).

Iver Bertelsen var den 53de og sidste Abbed i Sorø. Men i Aaret 1580 maatte han vige Pladsen for Kong Frederik II's ny Yndling Peter Reedtz, en meklenborgsk Adelsmand, der var kommen her ind i Landet 1572 med Dronning Sofie og snart vidste at gjøre sig saa yndet ved Hove, at der for enhver Pris maatte gjøres Plads for ham²). Som Følge heraf blev Prioren i Antvorskov, Hr. Bertel Sørensen, afskediget med Pension, og Iver Bertelsen i Sorø blev flyttet tilbage til Ringsted, hvorpaa Peter Reedtz fik baade Antvorskov og Sorø Klostere som en verdslig Forlening. Der siges etsteds, at M. Iver blev «removeret», dengang Reedtz gjordes til Lensmand i Sorø³); dog har denne Remotion neppe medført noget betydeligt Tab i Indtægter for ham, da Ringsted Kloster blev ham overdraget paa ret fordelagtige Vilkaar⁴). Her fik han især at gjøre med Istandsættelsen af den gamle og ærværdige, men for-

¹) Ny kirkehist. Saml. III, 562—5. IV, 278. Den 11 Febr. 1576 fik Knoff kgl. Stadfæstelse paa Kantordømmet, hvortil han af Kapitlet var valgt (Sjæl. Registre 11, 195).

²) Estrup, Thygestrup, som det var, og som det er. S. 57 flg.

³) N. Helvaderus, Sylva Chronologica. II, 208.

⁴) Sjælandske Registre Nr. 12, Fol. 103. 106. 109. 164.

faldne Klosterkirke med de mange Kongegrave, en Opgave, der alt havde sysselsat ham, da han første Gang var Abbed her, men som han nu bragte til Ende. Han lod Monumenterne istandsætte eller lagde ny Mindestene paa de gamle Grave forat betegne deres Plads for Efterslægten, og bidrog saaledes sit til Bevarelsen af Minderne fra Danmarks stolteste Tid, Valdemarernes Dage¹⁾. -

Løvrigt blev Iver Bertelsens andet Ophold i Ringsted næsten ligesaa kortvarigt som det første; thi allerede den 8de September 1583 døde han efter et bevæget Liv, rigt paa Lykkens Omskiftelser. Paa den Ligsten, hans Hustru lagde paa hans Grav i Ringsted Kirke, kaldes han «Befalingsmand over Ringsted Kloster»²⁾; men det kan dog bemærkes, at i kongelige Udfærdigelser kaldes han stadig «Abbed og Forstander», saa at der ikke af hin Benævnelse kan udtrages de Slutninger, som nogle have gjort. Utvivlsom har Mester Iver været en Mand af ualmindelig Begavelse og gode Studier; men hidsig og paastaaelig var han i høj Grad, idetmindste i sine yngre Aar. Hans Opførsel mod Hemmingsen er og bliver uforsvarlig. Ved sit Ægteskab med Else Mule, der senere ægtede Historieskriveren D. Niels Krag, droges han ind i de højere Kredse af Samfundet, hvor han ved sit gode Hoved og sin naturlige Vittighed vidste at hævde sin Plads³⁾. Med ikke faa af den Tids

¹⁾ Lyskander, Script. Danici, ny Udg. S. 243. Worsaae, Kongegravene i Ringsted, S. 42. Ny kirkehist. Saml. III, 565—7.

²⁾ Pontoppidan, Marmora Danica, I, 181.

³⁾ Lyskander, Script. Dan. ny Udg. S. 242—3. I Gravskriften over I. Bertelsen fremhæves hans «ingenuus lepos». Er. Lætus siger om ham (Res Danicæ, p. 258):

. . . . . studiis excellit luarus, et acri
Plurimus ingenio præstat: cui Pallas amico
Plaudit, et Aonijs iungit consortia Musis.

Videnskabsmænd stod han paa en fortrolig Fod, om han end stødte andre fra sig ved sin skarpe Tunge og Pen¹⁾. Et Portræt af ham blev i sin Tid skjænket af Peder Resen til Universitetsbibliotheket, men det brændte 1728, og nu er der neppe mere noget Billede af ham bevaret²⁾.

Iver Bertelsens Børn gik det godt. Saaledes blev Sønnen Hans Iversen, efterat have studeret i Leiden, Præst i Boslunde (en Søn af denne var den bekjendte Hr. Iver Hansen i Boslunde, der med Farfaderens Navn ogsaa synes at have arvet hans Vittighed og gode Hoved); Christoffer Iversen blev kongelig Renteskriver; Bertel Iversen, der undertiden kaldte sig Mule efter Moderen, blev, efterat have studeret i Helmstädt, Rektor i Assens; Datteren Margrete ægtede M. Hans Bang, Præst i Besser og Provst paa Samsø; Anne blev gift med Herman Holst, der havde Øresundstolden under sin Bestyrelse; og Marine blev gift med den som Forfatter bekjendte Lektor M. Jakob Jakobsen Wolf i Odense, der tidligere havde været Rektor i Ringsted³⁾.

Paa et andet Sted omtaler Lætus ham som: «vir, ut facietis plurimus, ita doctrina excellens, mihi que iam longo vitæ usu ac facilitate charus» (De nato baptisatoque primo filio Friderici Ildi. Msc.).

¹⁾ I «Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn» 1817, Nr. 69 findes et Forsøg til en kort Biografi af Iver Bertelsen, hvor der bemærkes om ham, «at denne for sin Lærdom navnkundige Mand ikke kunde enes godt med sine Medprofessorer ved Kjøbenhavns Universitet, hvilke han uidentvill var altfor voxen».

²⁾ P. Resenii Bibliotheca Acad. Hafn. donata.

³⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 101. Bloch, Den fyenske Gejstligheds Hist. I, 285. II, 184—5. Kirkehist. Saml. I, 534—9. I Resenii Bibliotheca, p. 170, anføres: Bartholi Ivari Mulii Dani Oratio de virtute morali. Helmstadii 1599. 4. I Konsist. Arkiv Pakken Nr. 197 findes en Klage fra Universitetet i Helmstädt, over at han var rejst bort uden at betale hvad han skyldte.

Skrifter: Formaning til en Christelig och alffuorlig Poenitentze, saare nyttelig vdi denne farlige tid och siste Dage. Kbh. 1561. 8. (Tilegnelsen til Hemmingsens Hustru er dat. 22 Dchr. 1560).

Hypomnesis de extremo vniuersali Dei iudicio et præparatione Christiana in instantem mundi finem. Viteb. 1565. 8.

Propositiones LX de Exorcismo (trykte i Dänische Bibliothek IV, 57—73).

Judicium de Exorcismo, qui in baptismo infantium adhibetur (trykt i Dän. Bibl. IV, 74—83).

Danske Konger (en Rimkrønike, udg. 1646 i Fol. af Jørgen Hoist og Peder Mehrn tilligemed Kongernes Billeder samt latinske og tydske Vers om dem. Iver Bertelsens danske Rimere senere fuldstændigere trykte i O. Bangs Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier. II, 170—92. 338—82; men her angives Else Brockenhus urigtig som Forfatterinden).

Enkelte Digte: Epigramma ad D. Nicol. Hemmingium (i dennes Enchiridion theologicum 1557). Elegia in obitum Christiani III (i Hemmingsens Oratio funebris in memoriam Christiani III 1559). Sørgedigt over Kansler Johan Friis (i A. Vedels Ligtale over J. Friis 1571). Epitaphium Olai Regis (i Sorø Kirke, trykt hos Morten Pedersen, Absalons og Esbern Snares Herkomst. 1589, S. 58, og i Scr. Rer. Dan. VII, 208). Et dansk Digt om Bønnen (i And. Mariagers tolv Prædikener over Fadervor. 1580). Lyskander tillægges endvidere Iver Bertelsen: «Epigrammata varia et certamina poetica cum Sthenone Bilde de Wandaas Claudii filio».

Breve fra Iver Bertelsen findes trykte i Ny kirkehist. Saml. III, 556—62. 564—5 og i Dän. Bibl. IV, 7—9.

9.

Tyge Asmundsen (*Tychicus Asmundius*) var født 1522 i Skaane af uformuende Forældre¹⁾. Efter sin Skole-

¹⁾ Bugenhagen nævner ham 1545 som «Tuge Osmund von Lunden», hvilket dog ikke afgørende beviser, at han var født i Lund, men kan betegne, at han var fra Stiftet og havde gaet i Skole i Lund.

gang, udentvivel i Domskolens i Lund, kom han til Københavns Universitet, hvorfra han, forsynet med gode Vidnesbyrd, 1544 drog til Vittenberg. Universitetet i København understøttede ham idetmindste i nogen Tid med 20 Daler aarlig til hans Studeringers Fremme udenlands. Men da denne Sum ikke var tilstrækkelig, og hans Forældre og Slægtninge ikke evnede at yde ham Hjælp, skrev Bugenhagen, der synes at have sat megen Pris paa ham, den 12te April 1545 til Kong Christian III og bad om, at Kongen vilde give ham 12 Daler til, saa vilde han nok kunne slaa sig igjennem. Samtidig skrev ogsaa Melancthon efter Bugenhagens Begjæring for ham til den danske Konge og ytrede: «Vi have paa Grund af hans Duelighed og Dyder ikke villet nægte ham vor Anbefaling, thi han er usædvanlig godt udstyret af Gud med naturlige Gaver, og han studerer rosværdig»¹⁾. Endelig skrev en af hans med-studerende, Kanniken Hr. Trugels Madsen fra Lund, til Kapitlet her og anbefalede ham til Nydelsen af en passende Hjælp til hans Studeringers Fortsættelse²⁾. Forsynet med de ovenomtalte Anbefalingsbreve til Kongen drog Tyge Asmundsen selv til Kolding, hvor Christian III opholdt sig, og var da ogsaa her saa heldig at opnaa en Understøttelse af 20 Daler, hvormed han atter begav sig tilbage til Vittenberg³⁾. Men et Halvaarstid efter at han var kommen tilbage, vare Pengene omtrent opbrugte, og han maatte da igjen ty til Bugenhagen om Hjælp i Nøden. Hans Vel-ynder svigtede ham heller ikke denne Gang, men skaffede

¹⁾ Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 40—41. II, 4.

²⁾ Brevet er dateret: Wittebergæ, Dominica Quasimodogeniti 1545; Udtog i Lunde Kapitels Brevregistrant.

³⁾ Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearkiv. I, 240. Schumacher, a. Skr. I, 45.

ham i Foraaret 1546 en ny Understøttelse af den danske Konge¹).

I otte Aar høre vi nu ikke noget om Tyge Asmundsen, indtil vi 1554 træffe ham som Prædikant hos Hertug Frederik (II) paa Malmøhus²). I denne Stilling var han nogle Aar. Imidlertid tog han 1555 Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet³), og den 2den November 1556 forlenedes han med et Kannikedømme i Lund, idet det derhos tilkjendegaves ham, at naar han ikke længere var i Hertugens Tjeneste som Prædikant eller studerede ved noget Universitet, skulde han tage Bolig ved Domkirken i Lund⁴). Det er ikke ganske klart, hvortil han har været i Hertug Frederiks Tjeneste⁵); men den 3die September 1558 skrev denne for ham til Professorerne i Kjøbenhavn og bad dem være ham behjælpelige med noget Kald ved Universitetet eller Kirken, «som kunde være hans Person bekvemmeligt», han havde nemlig en Tid lang været Hertugens Prædikant, men var nu aftakket og maatte være, hvor han vilde, og agtede derfor nu «at give sig til Højskolen i Kjøbenhavn og der sig at forbedre udi Lærdom og den hellige Skrift»⁶). Samtidig befalede Dronning Dorothea Statholderen paa Kjøbenhavns Slot, Hr. Mogens Gyldenstjerne, at give Mester Tyge nogen Underholdning, medens han studerede, mod at

---

¹) Schumacher, anf. Skr. I, 62. 67—9. Dän. Bibl. IX, 206. 211—3. Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearkiv. I, 244. I Langebekiana ved Nyerup, S. 288—9, findes Tyge Asmundsens Kvittering for 12 Daler, som Bugenhagen den 9de Maj 1546 paa Kong Christians Vegne havde udbetalt ham.

²) Ny kirkehist. Saml. I, 256. II, 230.

³) Vinding, Acad. Haun. p. 108.

⁴) Registre over alle Lande. Nr. 6, Fol. 503.

⁵) Jfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 328—9.

⁶) Se Tillæg, Nr. 69.

han, naar han var færdig med sine Studeringer, først skulde tilbyde Dronningen sin Tjeneste¹⁾.

Alt dette viser, at M. Tyge Asmundsen var vel anskreven hos sit tidligere Herskab, og denne Yndest har formodentlig ogsaa bidraget til, at han 1559 blev antagen til Professor Pædagogicus ved Universitetet, og at han, efter et halvt Aars akademiske Virksomhed, i Februar 1560 af Professorerne blev valgt til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn efter den til Fyns Bispestol kaldede M. Niels Jespersen, hvem han ogsaa efterfulgte som Provst i Sokkelunds og Smørum Herreder²⁾. I denne Stilling blev han dog heller ikke længe, thi allerede den 7de Oktober samme Aar blev han af den skaanske Gejstlighed valgt til Biskop i Lund³⁾. Valget stadfæstedes af Kongen den 28de Oktober 1560, efterat den udvalgte Biskop havde aflagt den i Kirkeordinansen foreskrevne Superintendented. Samtidig udgik der Befaling til Sjælands Biskop, M. Hans Albretsen, om at indvie Mester Tyge til Superintendentembedet⁴⁾. Da Kongen, inden han gav ham sin Stadfæstelse, havde æsket en Erklæring af Universitetets Professorer angaaende hans hidtidige Embedsførelse, gav de ham det Vidnesbyrd, at han i begge de Embeder, som han havde betjent hos dem, havde gjort sig stor Flid, saa at hans Lærdom ikke havde været uden sønderlig Frugt, og at han havde holdt sig saaledes i Levned, at hans Omgjængelse havde været høvisk, ærlig og from, og alle gode og fromme behagelig i alle Maader, saa de intet hellere havde set, end at han frem-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 339.

²⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 274. Vinding, Acad. Haun. p. 108.

³⁾ Magnus Matthiæ, Episcoporum eccl. Lund. series, p. 242—3. Ca-wallin, Lunds Stifts Herdaminne. I, 23.

⁴⁾ Tegnelser over alle Lande. VI, 348—9.

deles var bleven hos dem¹⁾. Nogen Tid efterat have tiltraadt Bispeembedet, modtog Tyge Asmundsen ogsaa et andet hædrende Vidnesbyrd om sine tidligere Kollegers Agtelse, idet D. Niels Hemmingsen tilegnede ham sin berømte Pastoraltheologi, i Anledning af de Samtaler, de oftere havde haft om Kirkens Tarv og Brøst, især om Ønskeligheden af en strængere Kirketugt. Den «Aftakkelse, som M. Tyge gjorde i Vor Frue Kirke paa tredie Paaskedag 1561, førend han kom til Skaane Bispedom», bevaredes siden i Haandskrift og tjente andre til Mønster paa, hvorledes en saadan Tale burde være affattet²⁾.

De sytten Aar, i hvilke Tyge Asmundsen forestod Lunde Stift, vare for ham en urolig og neppe sønderlig glædelig Tid, ikke blot fordi Syvaarskrigen, ved hvilken Skaane flere Gange blev haardt hjemsøgt, rasede i denne Tid, men ogsaa fordi Biskoppen havde forskellige Stridigheder og Fortrædeligheder, som ikke altid fik det bedste Udfald for ham. Blandt disse vakte ingen større Opsigt end den Sag, som i Aaret 1572 paadroges ham ved en løsagtig Præstekones Beskyldninger. Præsten i Landskrone, Hr. Jakob Jonsen (udentvivel Fader til den senere bekendte kongelige Historie-skriver, Professor Jon Jakobsen Venusin) anklagede nemlig sin Hustru for Ægteskabsbrud, og da hun blev fængslet, tilstod hun, at hun havde haft utugtig Omgængelse med flere. Blandt de Personer, som hun angav, var ogsaa Stiftets Biskop. Da denne fik Underretning derom, lod han Præsten og hans Hustru indstævne for Domkapitlet. Men da Kvinden ogsaa her fastholdt sin Beskyldning mod Biskoppen, ja endog ændrede sin Bekjendelse saaledes, at han skulde have

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 340—1.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 341—2.

været den eneste, med hvem hun havde haft utugtlig Omgang, saa erklærede Kannikerne, at de ikke kunde være Dommere i Sagen, da det ikke tilkom et Domkapitel at dømme en Biskop. De indberettede derfor Sagen til Kongen, som da udnævnte en særlig Ret, bestaaende af fire af Rigets højeste Embedsmænd, samt Sjælands Biskop og fem andre af Universitetets Professorer, der skulde dømme i Sagen. Dommen faldt den 6te April 1572, og der kjendtes, saavidt Biskoppen angik, for Ret: «at efterdi de Vidner, som ere udgivne i Sagen, alene lyde efter Hr. Jakobs Hustrus Mund og derfor ikke kunne agtes eller regnes uden for et Kvindfolks Vidnesbyrd, hvilken ikke heller udi sine Ord haver været bestandig, men undertiden haver beskyldt Mester Tyge alene, og undertiden bekjendt paa flere; og forskrevne Mester Tyge ved hans højeste Ed haver svoret, sig ikke at være skyldig udi hvis hun hannem udi saa Maade besigtet haver, da bør forskrevne M. Tyge for samme Sag at være angerløs, og hende (∴ Sagen) ikke at komme ham paa Ære, Rygte, Embede og Kald til Hinder, Skade eller Forfang i nogen Maade»¹⁾. — Bispen frikjendtes altsaa; men da han dog kun opnaaede denne Dom ved Værgemaalsed, kunde det ikke være andet, end at nogen Mistanke fremdeles kom til at hvile paa ham. I det Smædevers over Danmarks Biskopper, der med eller uden Ret tillægges Hemmingsen og skal være forfattet samme Aar, som ovenomtalte Sag stod paa, fandtes de Ord: «Venerem Tycho» (amat) — ialfald et Vidnesbyrd om, at Rygtet ikke skaanede Biskop Tyge.

Træt af forskellige Bryderier og Krænkelser, som han med eller uden Skyld maatte lide, besluttede Tyge Asmund-

¹⁾ Hele Dommen er trykt i Ny kirkehist. Saml IV, 332—4.

sen at nedlægge sit Bispeembede, og han henvendte sig herom til Kongen, som den 12te November 1577 tilstod hans Begjæring og lovede ham et Kapitelspræbende til hans fremtidige Underholdning¹⁾. Paa Juledag samme Aar holdt den afgaaede Biskop da sin Afskedsprædiken i Lunds Domkirke, og han var som Kannik i Kapitlet selv med at vælge sin Eftermand²⁾. Efter en gammel Beretning blev han efter sin Afgang Præst etsteds paa Landet³⁾; rimeligvis maa derved dog kun forstaas et Præbendekald, han som Kannik har haft. I det Kongebrev til Kapitlet, hvorved Valget af en ny Biskop paabødes, omtaltes det, at Biskop Tyge havde givet Kongen tilkjende, «hvorledes han med Tiden gjordes gammel og skrøbelig», saa det faldt ham besværligt at besørge det vidtløftige Bispeembede⁴⁾. Han var ved sin Afgang dog kun 55 Aar, og var ikke skrøbeligere, end at han efter den Tid ofte prædikede. Den 23de April 1586 døde han, 64 Aar gammel, og jordedes i Lunds Domkirke⁵⁾. Hans Hustru hed Marine Sørensdatter; de havde en Søn, Asmund Tygesen, der blev Præst i Løvestad i Skaane.

Om Biskop Tyge Asmundsens Embedsvirksomhed og Færd er det vanskeligt nu at fælde en afgjørende Dom. Saameget er vist, at den neppe vilde falde i vor Tids Smag; thi han var en stor Fjende af friere præstelig Virksomhed, og hans Synodalmonita indeholde strænge Forbud, mod at Præster optraadte udenfor deres Sognemenigheder; «Sognestrygere» kalder han dem, der gjorde sig skyldige i slikt⁶⁾.

¹⁾ Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 215.

²⁾ Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. I, 23.

³⁾ Script. Rer. Danic. VI, 691.

⁴⁾ Brevet er trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 358.

⁵⁾ Gravskriften over ham findes trykt hos Vinding, p. 108.

⁶⁾ Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. I, 24.

Som et paafaldende Exempel paa, hvorvidt den statskirkelige Snæverhjørtehed kunde gaa, kan nævnes den Strid, han i Aaret 1566 havde for Universitetets Domstol med Præsten Jakob Nielsen fra Kjøbenhavn, fordi denne uden Biskoppens Tilladelse havde udført en kirkelig Forretning i Skaane; denne Strid fik saa meget desto større Betydning, som derved fremkaldtes Kongens strænge Forbud, imod at nogen Præst maatte gaa udenfor sin Sognekreds, uden først at have erhvervet vedkommende Biskops Tilladelse¹⁾. Det kunde dog bemærkes, at ligesom Frihedsbestræbelserne paa det kirkelige Omraade høre vor Tid til, saaledes laa Tvangsforanstaltningerne dengang ligesom i Luften; alt bar hen imod Befæstelsen af en stræng statskirkelig Orden; den enkelte kirkelige Personlighed fremtræder kun som et kraftigere eller svagere Organ for den almindelige Tidsaand. Forresten vidne Biskop Tyge Asmundsens Synodalmonita om, at han med Iver drev paa, at Helgenbilleder og hvad der ellers mindede om Katholicismen skulde fjernes fra Kirkerne, og de papistiske Skikke aflægges. Bestræbelserne i denne Retning hørte ogsaa til de kirkelige Opgaver, som hin Tid omfattede med en særdeles Iver²⁾.

Skrifter har Tyge Asmundsen ikke efterladt sig; derimod har man en fra Tydsk oversat Psalme af ham («Der Israel af Ægypten drog») i Hans Thomesens Psalmebog (se Den danske Psalmedigting ved Brandt og Helveg. I, Nr. 80). I Haandskrift haves en Synodaltale af ham: *De causis synodorum deque ministerio verbi, collecta partim e Bullengero de episcoporum functione, partim ex aliis auctoribus* (se Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. I, 26). Nogle ret kuriøse Prøver paa

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 591—603. Jfr. foran S. 40—1.

²⁾ Noget udførligere Efterretninger om Tyge Asmundsens kirkelige Virksomhed og Stridigheder findes i Ny kirkehist. Saml. IV, 326—58.

hans Prædikemaade findes meddelte i Ny kirkehist. Saml. II, 605—6. Synodalmonita af ham findes i Univ.-Bibl., Donat. Var. 125. 4, og i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 3187. 4.

Breve fra ham findes trykte hos Schumacher, Gel. Männer Briefe. I, 67—9; Ny kirkehist. Saml. IV, 353—4.

10.

Mats Povelsen (*Matthias Paulinus*) var født i Ribe omtrent 1532. Det er at antage, at han baade har besøgt sin Fødebys Skole og Kjøbenhavns Universitet; men vi vide dog intet nærmere om ham, før han den 30te April 1558 blev immatrikuleret ved Højskolen i Vittenberg¹⁾. Her har han maaske ogsaa taget Magistergraden; men det er ikke bekjendt, om han ellers paa denne Tid har besøgt andre Universiteter. I Aaret 1560 eller 61 blev han ansat som Notarius ved Kjøbenhavns Universitet og Professor Pædagogicus. Som saadan læste han over Terentses Komedier, «tjente med Troskab og holdt med Vindskibelighed sine Auditores tilstede»²⁾. Enkelte Gange prædikede han, dog uden at attraa noget Præsteembede. Imidlertid indlod han sig med en Kvinde, der kaldtes Signe Per Hvids, som det synes en temmelig letfærdig Person. Denne løse Kjærlighedsforbindelse blev ham en Kilde til mange Krænkelser. Thi da det rygtedes, forlangte de andre Professorer, at han skulde ægte Kvinden, noget hvortil han ikke var tilbøjelig. Da ogsaa Kvinden med hendes Værger gjorde Fordring paa Ægteskab, blev Sagen først indstevnet for Konsistorium og

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 473.

²⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 163. Da Mats Povelsens Navn mangler hos Vinding, og Universitetets Regnskaber for Aarene 1560—3 ere tabte, kunne vi ikke sikkert angive, naar han blev ansat ved Universitetet, eller hvorlænge han har holdt Forelæsninger.

senere for Roskilde Domkapitel. Men uagtet der blev lovet Mats Povelsen «fuld Profession» eller Oprykning i det filosofiske Fakultet, om han vilde indlade sig i ordentligt Ægteskab, blev han dog fast ved sin Vægring, idet han paastod, at han aldrig havde givet bemeldte Kvinde ret Ægteskabsløfte, og at de Breve, han havde skrevet til hende, ikke havde indeholdt nogen Forpligtelse i saa Henseende, men kun vare «Bolebreve». Enden paa Sagen blev da foreløbig den, at han maatte opgive sin Plads ved Universitetet, hvorpaa han ved Henvendelse til Kongen opnaaede Pas og Anbefaling til at drage udenlands.

I over tre Aar opholdt Mats Povelsen sig nu i Udlandet ved fremmede Højskoler, hvor han erhvervede Doktorgraden i Medicinen. Han nævner selv Tydskland, Holland, Brabant, Frankrig, Italien og England som de Lande, hvori han færdedes; navnlig synes han at have opholdt sig i længere Tid i Frankrig. Endelig kom han igjen hjem til Kjøbenhavn «for at præsentere sin Tjeneste til sit Fædrenerige». Men tredie Dagen efter sin Hjemkomst blev han, som han paastod, «uden al Kaldelse og Rettergang, ved sin Ære bemanet og indlagt udi et almindeligt Herberg». Dette skete vistnok efter Foranstaltning af Signe Per Hvids Værger. Inden sin Bortrejse havde han nemlig skrevet hende et Brev til, hvori han erklærede sig løst fra al Forbindelse med hende. Hun havde da kastet sig ind i et løsagtigt Levned og i Mellemtiden faaet tre uægte Børn med tre forskjellige Personer. Dette gav Værgerne nu D. Mats Povelsen Skylden for, idet han havde forladt hende; og rimeligvis forlangte de en klækkelig Erstatning af ham, som han ikke var villig eller istand til at yde. «Udi dette Fængsel og Indmanelse», siger han, «maatte jeg blive noget nær udi otte samfulde Uger foruden al Beskikning og Til-

taling, indtil saalænge at Kgl. Majestæt, min allernaadigste Herre, selv haver taget sig min Befrielse til efter mine gode Herrers og Venners Beretning for Hs. Kgl. Maj. paa mine Vegne».

Efterat være kommen paa fri Fod, gjorde Mats Povel- sen, som han sagde, sig «fremmed og elendig» (o: udlændig) paany. Tilsidst kom han til Agershus Slot i Norge, hvor han opholdt sig et helt Aar, rimeligvis som Læge hos Lens- manden. Han synes nemlig at have haft flere Velyndere blandt Adelen. Ved saadannes Hjælp opnaede han den 22de November 1566 at blive forlenet af Kongen med et Kanonikat i Roskilde ¹⁾. Men endnu vare Fortrædelighederne i Anledning af den ovenomtalte Sag ikke til Ende for ham. Ialfald skrev han den 29de Juni 1568 til Universitetets Professorer: «Siden jeg er her nedsat i Roskilde, have I een Gang og anden Gang haft mig for eder, med gode Herrers og Riddersmænds Overværelse. Men hvad Agt og Mening I have det gjort udi, haver jeg ikke kunnet nok- sammeligen forstaa, efterdi at der ingen endelig Besluttelse haver maattet efterfølge. Dog efter saadan eders Hu og Vilje, som I mig altid fra første Begyndelse og end til nu udi denne min Sag bevist haver, kan jeg ikke andet hos mig selv beramme, end at I efterstunder at skille mig ved Hæder og Ære, ved min naadigste Herres Hyldest og Gunst, ved alle mine Venners Venskab og Mildhed, og paa det sidste ved min fattige Rolighed, Gud haver mig her be- skikket, at min Elendighed kunde saa paa det sidste blive til Fordærvelse». Han forlangte derfor, idet han gav en ud- førlig Fremstilling af Sagens hele Sammenhæng, en ret- færdig Dom, ikke efter nogens særlige Paafund, men «efter

¹⁾ Registre over alle Lande. Nr. 9, Fol. 195.

Loven, Ordinansen, Recessen, Kapitels Statuter og Privilegier og Universitetets Dekreter». Fik han inden otte Dage ikke noget tilfredsstillende Svar paa denne Henvendelse til Universitetet, agtede han at give sig under Kongens, Rigsraadets og alle sine gode Venners Beskyttelse¹⁾.

Det er os ikke bekendt, hvad Professorerne have svaret; men det synes, at Sagen dermed er falden hen, og at Forfølgelsen mod D. Mats Povelsen er ophørt. Ialfald tilbragte han sine følgende Leveaar som Kannik i Roskilde, hvor han den 25de Februar 1577 fik kongelig Stadfæstelse som Forstander for Duebrødre Kloster sammesteds, efter dertil at være udvalgt af Prælater, Kirkeværger, Kanniker og Sognepræsten til Domkirken i Roskilde²⁾. Det nævnte Kloster, hvis Bestyrelse paa denne Tid altid var knyttet til et Kannikepræbende, var dengang, ligesom det endnu er, et Hospital, hvor endel syge og fattige nød Underholdning, og hvor paa hin Tid ogsaa endel af Skolens Lærere og Disciple daglig bespistes. D. Mats Povelsen havde dog kun i hened to Aar denne Bestilling, da han allerede døde den 11te Januar 1579, 47 Aar gammel. Han maa have været gift, da der i Roskilde Domkirke endnu findes en Ligsten, som han lagde over sin i Aaret 1576 afdøde lille Søn Povl³⁾.

I Indskriften paa den Sten, der dækkede hans eget Støv sammesteds, kaldtes han med Rette «multarum rerum ac nationum experts vir»⁴⁾. Om han har udøvet Lægevirk-somhed i Roskilde og Omegn, maa vi af Mangel paa nærmere Efterretninger lade henstaa uafgjort, skjønt Thomas

¹⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 161—8.

²⁾ Sjælandske Registre Nr. 11, Fol. 270.

³⁾ St. Friis, Roskilde Domkirke. S. 221—2.

⁴⁾ Pontoppidan, Marmora Danica. I, 27.

Bartholin nævner ham i sin Fortegnelse over berømte danske Læger¹⁾).

Skrifter af ham haves ikke. Det eneste skriftlige, der nu er bevaret fra hans Haand er, foruden Gravskriften over hans Søn, den udførlige Skrivelse til Professorerne, som tildels i Udtog er meddelt i Danske Mag., 3die Række. VI, 161—8. I Bibliotheca Lymviciana fandtes derimod i sin Tid følgende Haandskrifter mærkede med hans Navn: Loci communes, Scripta dialectica, samt et Herbarium msc. Matthiæ Paulini.

11.

Elias Rempolt (*Helias Rempoldus Svollensis*) forekommer første Gang i Universitetets Regnskab 1555—56, hvor der bemærkes, at der blev givet en fattig Student, som kaldes Elias Remboldi, 6 Daler efter kongelig Befaling. Aaret efter gav Universitetets Rentemester efter Professorernes Bestemmelse «en tydsk Student, kaldet Elias Remboldi, til fire Terminer hver Gang tre Daler», altsaa i det hele 12 Daler, hvilket i de Tider var en betydelig akademisk Understøttelse, som kun blev faa tildel²⁾). Den 22de Marts 1558 udbetaltes der efter Kong Christian III's Befaling tvende Studenter, nemlig Anastasius Wenth og Elias Rempolt, hver 70 Daler af det kongelige Rentekammer til at studere Medicin for i Frankrig³⁾). Ved en Højskole i dette Land har den nævnte Rempolt vistnok taget Doktorgraden i Medicinen, som han ialfald havde i Juli 1560, da K. Frederik II skjænkede ham 30 Daler, rimeligvis efter hans Tilbagekomst her til Landet⁴⁾). Da man efter Morsings og

¹⁾ Th. Bartholin, De medicina domestica Danorum. Diss. VIII. Herholdt, Archiv for Lægevidenskabens Hist. i Danmark, S. 67—8.

²⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 259. 263.

³⁾ Se 1ste Del, S. 704.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 416.

Bordings Død var i Forlegenhed med at faa Pladserne i det medicinske Fakultet igjen besatte og forgjæves havde henvendt sig til D. Johan Golt, der tidligere i nogen Tid havde været Livlæge hos den afdøde Konge, befalede Frederik II den 19de Februar 1561 Universitetets Professorer at forfare, om D. Elias Rempolt, der havde meldt sig til Embedet, var tjenlig, og at antage ham, hvis han befandtes lærd og duelig nok dertil¹⁾.

Som Følge af denne Befaling blev D. Elias da ansat som Læsemester ved Universitetet, men han var det ikke længe, og selv i denne korte Tid var han ikke stadig ved sit Embede. Den 23de Avgust 1561 skrev Enkedronning Dorothea nemlig til sin Søn, Kongen, om at han vilde udvirke Tilladelse hos Universitetet, til at D. Elias Rempolt maatte følge med hende som Læge paa en Rejse, hun agtede at foretage til Celle²⁾. En saadan Begjæring kunde Universitetet ikke godt afslaa, naar den var anbefalet af Kongen, og D. Elias var da i nogle Maaneder paa Rejser med Enkedronningen, som efter Hjemkomsten, i November samme Aar, skrev til Rektor og Professorer og bad dem optage hans Fraværelse til det gode, og nu, da han var forlovet af hendes Tjeneste, atter vise ham al Velvilje og for hendes Skyld befordre ham paa det bedste³⁾.

Den 1ste Juli 1562 blev D. Elias Rempolt optaget i Konsistorium⁴⁾. Men da Enkedronningen oftere gjorde Krav paa hans Tjeneste, have de andre Professorer vistnok besværet sig derover hos Kongen. Ialfald skrev denne den 19de April 1563 til Universitetet, at da D. Elias ikke kunde

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 116.

²⁾ Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearkiv. I, 119.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 122. Jfr. Ny kirkehist. Saml. V, 418.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 125.

passe sine Forelæsninger ordentlig, fordi han saa ofte blev bortkaldt af Enkedronningen, og da dette maatte være til Skade for den akademiske Ungdom, saa skulde man, saasnart det med Læmpe kunde ske, afskedige ham fra hans Tjeneste og antage en anden lærd Mand i hans Sted, der tilbørlig kunde røgte Embedets Gjerning¹⁾. Maaske blev Universitetet dog fritaget for at foretage dette mindre behagelige Skridt, da D. Elias Rempolt allerede døde den 14de August samme Aar. En Efterretning, som er opbevaret i et Brev fra en samtidig Forfatter, kunde dog tyde paa, at hans Afsked var bleven meddelt ham, ikke længe efter at Universitetet havde modtaget Kongens ovenomtalte Brev²⁾. Over hans Død hviler der et vist mystisk Slør. I en samtidig Optegnelse siges, at «han døde af en Sygdom, der er almindelig paa mange Steder, men forraadt af Kirurgen»³⁾ og andensteds bemærkes, at han døde «ingen nærværendes»⁴⁾. Forøvrigt synes han at have været en ret dygtig Practicus. Et Par af Samtidens latinske Digttere skrev Mindevers, hvori de beklagede hans tidlige Død⁵⁾. — Han var som det

1) Se Tillæg, Nr. 129.

2) I et Brev fra M. Lucas Bacmeister til Forstanderen for Lycæet i Lyneborg, M. Lucas Loss, hedder det: «D. Elias Medicus, qui cum Regina Luneburgi fuit, nuper invidiorum forte opera a munere docendi in schola Haffnensi remotus est, ut mihi Haffniensium amicorum litteræ nunciant. Vir ubi nunc sit, iam non scio, sciam vero brevi» (Epist. ad Luc. Lossium ed. Lackmann, p. 202). Brevet er dateret: ultimo Mai 62; men 62 maa utvivlsomt være en Trykfejl for 63.

3) Morten Pedersens Kalenderantegnelser (Ny kirkehist. Saml. III, 499).

4) Se Tidstavlen hos Cort Axelsen, Theol. oc hist. Beskr. om den reform. Religion (hvor Dødsfaldet dog urigtig er henført til Aaret 1565). Vinding, Acad. Haun. p. 114 har den samme Bemærkning.

5) Can. Brantius, Næniæ, Witeb. 1569. Isak Movritsen omtaler i Mindedigtet over Joh. Pratensis (se Tillæg, Nr. 79) med Beklagelse Dr. Elias's bratte Død.

synes gift med en Kvinde fra Hamborg, men det bemærkes dog, at da han døde, efterlod han hverken Enke eller Børn¹⁾. Skrifter har man, saavidt vides, ingen af fra hans Haand.

12.

Hans Frandsen (*Johannes Franciscus Ripensis*) var født 1532 i Ribe, hvor hans Fader, Frands Madsen, var Borger. Han besøgte sin Fødebys Skole og nød Undervisning af den udmærkede Skolemand, Rektor Jens Pedersen Grundet, som han siden mindedes med Taknemmelighed. Ogsaa Biskop Hans Tavsens og Præsten M. Lavrits Nielsens i Ribe (siden Biskop i Vendelbo Stift) omtalte han senere paa en Maade, der tyder paa, at han havde haft Hjælp og Støtte af dem i sin Ungdom²⁾. Efter fuldendt Skolegang drog han 1551 til Universitetet i Vittenberg³⁾. Han havde neppe forud besøgt Højskolen i Kjøbenhavn; det var nemlig dengang ikke ualmindeligt, at Studenter fra Ribe Skole ligesom Slesvigerne droge umiddelbart til Vittenberg. I sit 21de Aar optraadte han her som latinsk Digter og viste snart et ualmindeligt Anlæg for denne Art Poesi. Flere af hans Digte ere tilegnede Historieskriveren M. Hans Svaning, til hvem han synes at have staaet i et nært Forhold. Den danske Konge, der var bleven gjort opmærksom paa hans Flid og gode Evner, tilstod ham 1554 30 Daler af det kongelige Rentekammer til Fremme for hans Studeringer i Vittenberg⁴⁾. Her blev han da endnu i nogen Tid og vandt

¹⁾ Her maa Notitserne i Ny kirkehist. Saml. I, 55 og V, 418 sammenlignes.

²⁾ Forskjellige af Hans Frandsens Digte (Elegiæ 1554 og Carmina 1561) oplyse hans personlige Forhold.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 470.

⁴⁾ Se 1ste Del, S. 701.

ved sine fortræffelige Aandsgaver og sit behagelige Væsen mange Venner. Især sluttede hans Landsmand M. Hans Jørgensen Sadolin, der samtidig studerede der og var en munter Selskabsbroder og en god latinsk Digter, sig nær til ham. Forøvrigt var hans Helbred en Tid saa svagt, at han mistvivlede om at gjense Fædrelandet. Han kom dog atter til Kræfter, tog Magistergraden og opholdt sig i nogen Tid ved Højskolen i Frankfurt ved Oderen.

I Foraaret 1556 kom M. Hans Frandsen hjem og blev Undertugtemester for Kong Christian III's yngre Sønner. Lønnen var ikke stor (kun 16 Daler aarlig), men den fik et godt Tillæg, da han den 13de Avgust 1557 forlenedes med et Kannikedømme i Aarhus, som han beholdt, da han i Oktober samme Aar opgav sin Lærerplads for atter at fortsætte sine Studeringer udenlands¹). Det var nemlig hans Agt at lægge sig efter Lægevidenskaben. Forat faa bedre Raad til at rejse og navnlig forat kunne opholde sig en Tid i Frankrig, paatog han sig at være Hovmester for en ung Adelsmand, Albert Beck (født den 18de Avgust 1539, senere Ejer af Beldringe), Søn af den kongelige Rentemester Joachim Beck. De begav sig dog først til Vittenberg, hvor de ankom i November 1557²). Opholdet her blev mere lang-

¹) I den kgl. Rentemesters Regnskab 1557 findes følgende Post: •Givet Mester Hans, Tugtemester, den 4 Oktober efter Kgl. Maj.s Befaling hans Besoldning for 1½ Aar — 24 Daler•. I Randen staar H. F. som Tugtemesterens Navnebogstaver. I Forleningsbrevet paa Kannikedømmet i Aarhus (Regist. o. a. Lande. 6, 402) kaldes Hans Frandsen: •Undertugtemester•. (Jeg har tidligere gjort mig skyldig i en Misforstaaelse heraf i Biografien af Hans Frandsen i Nordisk Univ. Tidsskr. X. Tillægshæftet).

²) I Cimbria literata, I, 184, siges urigtig, at Frandsen 1556 drog ud med Albert Beck. Denne blev først den 22 Novbr. 1557 immatrikuleret i Vittenberg (Ny kirkehist. Saml. I, 473).

varigt, end det oprindelig var paatænkt, idet nemlig de daværende politiske Forhold i Frankrig gjorde en Rejse dertil besværlig og farefuld. Hans Frandsen maatte da, saa godt han kunde, begynde sit medicinske Studium i Vittenberg¹⁾, samtidig hørte han dog ogsaa Melanchton, navnlig synes han med megen Interesse at have fulgt dennes historiske Forelæsninger over Carions Krønike. Med sin Hovmesterstilling var han derimod ikke sønderlig tilfreds, da Albert Beck kun havde daarlige Forkundskaber og langt mere Lyst til at færdes med de mange unge Adelsmænd, som opholdt sig i Vittenberg, end til at studere. Frandsen udtalte derfor, at han fortrød, at han havde paataget sig dette Hverv, og ytrede megen Lyst til atter at blive det kvit²⁾. Da dette endelig lykkedes ham, besluttede han sig til at drage videre. De mange Venner og Bekjendte, han under sit Ophold i Vittenberg havde erhvervet sig, ogsaa blandt Universitetslærerne, toge Afsked med ham i en *Cyclus* latinske og græske Digte, som han ikke undlod at besvare paa samme Maade³⁾.

¹⁾ Den 12 Marts 1558 skrev han til en Ven: «Cum igitur iter meum propositum in Galliam propter bella suscipere minus tutum sit, tuo consilio acquiescam, et in Germania futurum hoc semestre in meo Græco Galeno et in indagatione ac cognitione simplicium consumam. Interim non negligam D. Fuchsii compendium et etiam D. Fernelli Medicinam, quæ iudicio omnium doctorum Medicorum præfertur et admodum commendatur» (Ny kirkehist. Saml. IV, 81).

²⁾ Se H. Frandsens tre Breve til Joh. Pistorius i Ny kirkehist. Saml. IV, 79—80.

³⁾ Alle disse Digte findes samlede i Jo. Francisci Carmina, 1561, p. 59—71. Jfr. Joh. Schosseri Poemata, Lips. 1560, p. 33. Blandt Hieron. Osius's Poemata, Witeb. 1558, findes Bl. R 6 et «Epigramma ad Doctissimum Virum D. Magistrum Johannem Franciscum Danum».

Som en fri Fugl fortsatte M. Hans Frandsen nu sin Rejse forat søge Lærdom og Forfarenhed i Lægekunsten. Han ledsagedes af sin fortrolige Ven Petrus Lotichius, der til Adskillelse fra sin ikke uberømte Farbroder af samme Navn kaldte sig Secundus. Denne unge Mand var en af sin Tids mest fejrede latinske Digtere og derhos en dygtig Mediciner; han havde tumlet sig temmelig eventyrligt om i Verden og ret nydt det akademiske Liv, hvorfor han plejede at sige til sine Venner, «extra Academias non esse vitam»¹⁾. Ledsaget af denne gennemvandrede Hans Frandsen nu en Del af Tydskland, navnlig Franken. Naar Tiden blev dem lang, forkortede de den ved Sang; Sporer havde de paa og Kaarde ved Siden, som Skik var blandt den Tids rejsende Studenter; thi Vejene vare usikre, og Voldsgjeringer hørte til Dagens Orden. For ikke længe siden vare nemlig de grumbachske Uroligheder udbrudte, og det gjaldt derfor om at være paa sin Post²⁾. I Vyrtsborg fandt Frandsen en venlig Modtagelse hos Digtermæcenen Erasmus Neustetter kaldet Sturmer. Efter nogle Dages Ophold her skiltes Vennerne ad; Lotichius drog til Hejdelberg, hvor han kort efter blev Professor i Medicinen. Hans Frandsen gik til Tybingen, hvor han med stor Iver lagde sig efter Lægekunsten under Vejledning af den berømte Anatom Leonhard Fuchs, som Christian III i sin Tid havde søgt at drage til Kjøbenhavns Universitet. Ogsaa Astronomi synes han at have dyrket med Flid³⁾, medens han ved Siden af

¹⁾ Jöcher, Gelehrtes Lexicon, under Lotichius.

²⁾ H. Frandsen omtaler disse Uroligheder i et Brev dat. Vittenberg d. 7 Maj 1558 (Ny kirkehist. Saml. IV, 82—3).

³⁾ «Stellarum sagax lustrator et arbiter acer» kalder hans Ven Hans Jørgensen Sadolin ham (Sadolinus, Epithalam. in hon. nupt. D. Joh. Francisci).

disse alvorligere Studier fremdeles syslede med Digtekunsten og navnlig beskrev sin frankiske Rejse i et latinsk Digt, som han tilegnede Kong Frederik II, og hvori han tillige skildrede Kongens afdøde Faders store Fortjenester af den danske Kirke og Højskole¹). I Tybingen sluttede han især Venskab med Lægen Johan Seccerwitz, der senere blev ansat ved Universitetet i Greifswalde og tyve Aar efter fornyede Ungdomsvenskabet ved et Besøg i Danmark²).

Fra Tybingen begav Hans Frandsen sig til Hejdelberg, hvor hans Ven Lotichius højtidelig paasatte ham Digternes Lavrbærkrands³). Derfra drog han til Paris og senere til Lyon, efterat han først havde taget Afsked med sin Ven i et Digt, der aander en varm Følelse⁴). De skulde ikke ses mere; thi Lotichius døde Aaret efter (1560) kun 32 Aar gammel, efter hvad man antog som Følge af en giftig Elskovsdrik, der engang var bibragt ham i Italien.

Hans Frandsen drog som sagt til Frankrig. Overalt, hvor han kom frem, skaffede hans lykkelige Digtergave, hans musikalske Talent og behagelige Væsen ham Venner⁵).

¹) Joh. Franciscus, *Iter Francicum* (trykt blandt hans *Carmina*, p. 19—22, jfr. smst. p. 33. 39. 53—4). Digtet om Kong Christian III er optrykt af Gram i *Cragii Annales*, Præfatio p. 109—10, og i Oversættelsen af dette Værk (S. 152—5) findes der en dansk, metrisk Omskrivning deraf.

²) Joh. Francisci *Carmina* 1561 (jfr. Herholdt og Mansa, *Saml. til den danske Medicinalhist.* S. 144). *J. Seccerwitii Daneidum s. carminum de rebus Danicis lib. II. Stetini* 1581.

³) J. P. Lotichius, *Bibl. Poetica*, Francof. 1628. IV, 88—90. *Vinding*, *Acad. Haun.* p. 110.

⁴) Joh. Francisci *Carmina* 1561 p. 43—5.

⁵) Herom vidne forskellige Træk omtalte i H. Frandsens *Carmina*. Jfr. *Vinding*, *Acad. Haun.* p. 110—1. I Joh. Georgii Sadolini *Fasciculus Apollinaris*, 1566, Bl. F 2—3, opregnes en Del Adelsmænd, med hvilke Frandsen havde gjort Bekjendtskab og som havde skrevet deres Navne og Mindeord i hans Rejsebog.

I Lyon sluttede han sig især til Lægen Jaques Dalechamp og en ung lærd Bogtrykker Antonius Gryphius, der fandt saa stort Behag i hans latinske Vers, at han paatog sig at udgive et smagfuldt udstyret Udvalg af dem¹⁾. Efterat have dvælet nogle Maaneder i Lyon i Vinteren 1559—60, drog han derfra forat begive sig paa Hjemrejsen. Han tog først Afsked fra sin Ven Dalechamp i et smukt latinsk Digt, hvori han beskrev sine Rejser og udtalte, at Haabet om at gjense gamle Venner i Fædrelandet, som D. Christiern Morsing og Hemmingsen, de to berømteste dalevende danske lærde, trøstede ham ved Afskeden fra Lyon, hvor han havde fundet saa venlig en Modtagelse. Tilbagerejsen gik dog ikke slet saa hurtigt, som man af disse Ytringer skulde antage, thi han tog først den medicinske Doktorgrad ved et Universitet i Frankrig, i hvilken Anledning Kong Frederik II tilstod ham 30 Daler til Bestridelse af Omkostningerne ved Graden, maaske tildels som Løn for Mindediget over Christian III²⁾.

¹⁾ Ant. Gryphius ytrer i Fortalen til Jo. Francisci Carmina (dat. Sexto Cal. Decembr. 1560): «Diuertit superiori hyeme ad nos doctissimus vir d. Joannes Franciscus Ripensis ex Cymbrica Chersoneso Daniæ oriundus, quem propter insignem eruditionem et morum integritatem, quæ in ipso elucebant, statim summo amore prosecutus sum, dedique operam quibus potui officiis vt me in amicitiam Ipsius familiaritatemque intimam insinuarem. Voti factus compos, frequenter diuque de variis Poëtis, in quibus ipsum non infeliciter versatum esse inuenio, singulis fere diebus, donec apud nos vixit, commentabamur. Ipseque mihi præclarum sui in isto studio progressus argumentum de potentiss. Regis Daniæ et Noruegiæ etc. Christiani III obitu carmen egregium obtulit, quo lecto mirifice ob insignem facilitatem cum suauis quodam lepore coniunctam, quæ inde spirabat, delectatus sum. Atque data occasione idem melioribus typis me in lucem editurum sponte recepi».

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 416. Pengene blev afsendte til M. Hans Frandsen den 2den November 1560.

Da begge de medicinske Professorer ved Københavns Universitet, Morsing og Bording, døde omtrent samtidig i Sommeren og Høsten 1560, besluttede de øvrige Professorer at kalde Hans Frandsen til en af de ledige Pladser. Paa deres Indstilling til Kongen derom svarede denne den 26de December 1560: «Vi ere tilfreds, at I førdre Doctor Hans Frandsen, at han kommer did til Universitet og der læser og lader sig bruge, til saa længe vi kunne bekomme en anden lærd Mand, der os og Riget kan være nyttigere og gavnligere»¹⁾. Som Følge heraf skrev Professorerne da til Frandsen om at indfinde sig, et Kald, som han neppe tøvede med at efterkomme.

Efter adskillige Aars Ophold i fremmede Lande satte D. Hans Frandsen da atter Foden paa Fædrelandets Grun'. Han landede i Gjedsør paa Falster, der dengang var et almindeligt Anløbssted, naar man kom tilsøs fra Tydskland. Her var tillige en Kongsgaard, hvor Klavs Hvitfeldt dengang boede. Hos ham fandt han en venlig Modtagelse. Det omtales, at Albert Beck ogsaa var tilstede. Rimeligvis havde Hans Frandsen paany overtaget Ledelsen af dennes Rejse i Udlandet og førte ham nu hjem med sig²⁾. Hvitfeldt havde indbudet Frandsens Ven, den bekjendte latinske Digter M. Hans Jørgensen Sadolin, der nu var Præst i Thoreby paa Laaland. Det gik muntert til den Aften, de vare samlede paa Gjedsørgaard, Rejseminderne opriskedes ved de fulde Bægere, og næste Dag fulgte Sadolin sin Ven og Albert Beck et Stykke paa Vej ad København til³⁾.

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 113.

²⁾ Herfor taler ogsaa den Omstændighed, at i Albert Becks Stambog (Ny kgl. Saml. 360. 8vo) findes nogle Mindeord fra Johannes Franciscus D. med Aarstallet 1560.

³⁾ Dette fortælles i Fortalen til Epithalamion Johannis Georgli Sa-

Efter Ankomsten hertil overtog D. Hans Frandsen det medicinske Professorat i Aaret 1561. Da han forstod med Ære og Dygtighed at udfylde sin Plads, blev der ikke Tale om atter at fjerne ham, naar en dygtigere meldte sig, saaledes som det var antydet i Kongens ovenomtalte Skrivelse til Universitetet. Tvertimod blev han i de følgende 20 Aar og derover en af Højskolens bedste Prydelser. •

Et Aarstid efter sin Ansættelse ægtede han Marine Lavritsdatter Bagge (fra Ribe), der var Enke efter den kongelige Sekretær Antonius Hanisch, i hvilken Anledning den ovennævnte Sadolin skrev en hel Cyclus af latinske Lykønskingsdigte til D. Hans Frandsen og hans Brud¹). Ved sit Giftermaal kom han i Besiddelse af en anseelig Gaard ved Gammelstrand, som Hanisch havde ejet, og her tog han 1563 Bolig, med Opgivelse af den ham tilkommende Professorresidens²). Senere (1578) lejede han en Byggetomt og Have i S. Olstræde i Roskilde mod Forpligtelse til at opføre den afbrændte Gaard sammesteds³). Formodentlig var det hans Hensigt at benytte denne Gaard

dolini Vibergii scriptum in honorem nuptiarum D. Johannis Francisci Ripensis, Doctoris Medicinæ, et Mariæ filiæ v. c. Laurentij Olai Bagij. Witeb. 1566.

¹) Se det i forrige Note omtalte Epithalamion.

²) Ved Kongebrev af 17de April 1563 blev der tilsikret D. Hans Frandsen den sædvanlige akademiske Skattefrihed for hans ny Bolig; men da Borgerne ikke desto mindre vilde paalægge ham Indkvartering, forlangte han af D. Jeronimus Thenner, hvem Kongen havde indrømmet hans Professorresidens, at han skulde foredrage Sagen for Kongen (Inländisch Registrant 1563—4, Fol. 33. Schumacher, Gel. Männer Briefe. III, 251—2). Under 29de Avg. 1564 fortæller M. Absalon Pedersen fra Bergen i sin Dagbog: •Var jeg D. Hans Frandsens Gjæst i hans høje Karnap• (Norske Mag. I, 272).

³) Bibliotheca Herslebiana, p. 543. Orig. i Geh.-Ark. blandt Danske Selskabs Membraner.

til Aftrædelse, naar han i akademiske Hverv eller i Lægepraxis kom til Roskilde. Gaarden laa til S. Michels Alters Vikarie i Roskilde Domkirke, som D. Cornelius Hamsfort var forlenet med; men da Frandsen efter dennes Død (1580) selv blev forlenet med dette Vikarie, blev han altsaa Ejer istedenfor Lejer af Gaarden¹⁾. I den Bestemmelse, Kong Frederik II 1571 havde truffet om de Tillæg, Professorerne skulde have i deres Løn, var der fastsat, at naar den ovennævnte D. Cornelius døde, skulde «Primarius Medicus» ved Universitetet have S. Nicolai Alters Vikarie i Roskilde²⁾. Dette Tilsagn maa da vel være blevet indfriet ved samme Tid, og D. Hans Frandsen, som dengang var den ældste medicinske Professor, maa altsaa have faaet to Vikariers Indtægter paa een Gang. Det Kannikedømme i Aarhus, som han 1557 var bleven forlenet med, har han saavidt vides beholdt indtil sin Død³⁾. Efter hvad vi kunne skjønne har han altsaa været særdeles godt aflagt, ialfald i de senere Aar af sit Liv.

Hvad D. Hans Frandsens Lærervirksomhed angaar, da roses han fra alle Sider som en duelig og begavet Mand.

---

¹⁾ Den 14 Febr. 1580 fik Frandsen kgl. Ventebrev paa S. Michaelis Alters Vikarie i Roskilde, som D. Cornelius nu havde, om han overlevede dennes Død (Sjæl. Registre Nr. 12, Fol. 74). D. Cornelius Hamsfort døde den 8de Marts 1580 (Magaz. til den danske Adels Hist. S. 108). Efter Frandsens Død 1584 forlenedes Dr. med. Eskil Christensen med dette Vikarie, som altsaa synes at have været særlig bestemt for Læger.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 160, Side 232.

³⁾ I nogle Optegnelser om Aarhus Kapitel i Kgl. Bibl. (Ny kgl. Saml. 753 Fol.) nævnes følgende Besiddere af Præbendet Kolkoth efter Reformationen: M. Anders Glad, D. Hans Frandsen Rip., M. Anders Vedel, M. Peder Hansen Rip., Jørgen Kruse 1626. At Vedel har haft et Kannikedømme i Aarhus, er neppe omtalt i Wegeners omhyggelige Efterretninger om denne Mand.

Til Brug ved sine Forelæsninger udgav han adskillige af de gamle Lægers, Hippokrates's og Galens, Skrifter i latinsk Oversættelse. Undertiden holdt han ogsaa matematiske, astronomiske eller filosofiske Forelæsninger, skjønt man skulde synes, at Lægevidenskaben maatte give ham nok at gjøre, da han i længere Tid var den eneste medicinske Professor, Universitetet havde¹⁾. Med Lægepraxis gav han sig temmelig meget af. Under Pesten 1564 ordinerede han tvende gode «*Electuaria contra pestem*», det ene var bestemt for rige Folk og gik under Navnet «*Electuarium pretiosum*», det andet var for ubemidlede og kaldtes «*Electuarium pro familia*»; disse Lægemedler vedblev længe at være i Brug²⁾. Oftere henvendte adelige Personer sig til ham om Lægehjælp, og der er endnu bevaret adskillige Breve fra ham, hvori han meddeler Lægeanvisninger til saadanne³⁾. Denne hans medicinske Praxis voxede med Aarene⁴⁾ og er et Vidnesbyrd om den Tillid, han nød som Læge, skjønt den stærke Praxis, der ikke sjældent bortkaldte ham fra Hovedstaden, navnlig til Skaane, undertiden endog paa længere Tid, ikke kunde være gavnlig for hans Virksomhed som Lærer ved Universitetet⁵⁾.

Det følger af sig selv, at D. Hans Frandsen, som

1) Se foran, S. 325—6.

2) Herholdt, Archiv for Lægevidenskabens Hist. S. 44.

3) Tre saadanne Breve (det første af 19de Oktober 1562) fra Frandsen til Hr. Mogens Gyldenstjerne findes i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

4) Den 12te Juli 1579 skrev Jakob Jakobsen Volf til Joh. Pistorius: «*Admodum quotidie D. Joh. Francisci a patientibus siue ægrotis molestatur*» (Pistorius's Brevbog i Gl. kgl. Saml. 3078. 4).

5) I Joh. Seccervitii Daneidum s. carminum de rebus Dan. lib. II fortælles udførlig, hvorledes Frandsen i længere Tid opholdt sig i Sommeren 1580 paa Helsingborg Slot i Anledning af Rigsraad Hans Skovgaards Sygdom.

Medlem af et af de højere Fakulteter, i de 23 Aar, han beklædte den medicinske Lærerstol ved Universitetet, ofte varetog vigtige akademiske Hverv. Saaledes var han flere Gange Rektor, nemlig 1565—6 og 1573—5; sidste Gang altsaa to Aar efter hinanden. Desuden brugtes han saa hyppig i Sager vedkommende Universitetets økonomiske Forhold og Godsbestyrelse, at man deri maa finde et Vidnesbyrd om Mandens praktiske Duelighed, selv om man kunde fristes til at mene, at hans Lærervirksomhed har lidt noget derunder. I Aaret 1562 beskikkedes han tilligemed D. Niels Hemmingsen til at føre Tilsyn med Latinskolen i Kjøbenhavn¹⁾. Til denne sin berømte Medlærer synes han i det hele at have staaet i det venligste Forhold, saa Hemmingsen endogsaa 1574 tilegnede ham sit bekjendte Skrift, Syntagma institutionum christianarum, der vakte saa stor Opsigt og saa megen Forstyrrelse. Det er utvivlsomt, at Frandsen har delt Hemmingsens theologiske Anskuelser, men skjønt han gjorde sig den yderste Effort, kunde han dog ikke afværge, at hans Lærer og Ven maatte gaa ind paa den ydmygende Gjenkaldelse som Universitetet efter Kongens Vilje fordrede af ham. At D. Hans Frandsen har været en Mand af et religiøst Sindelag, derom vidner ikke blot det smukke danske Digt, han 1580 skrev om Bønnens Nytte, men ogsaa hvad der berettes om den kristelige Taalmodighed og Hengivenhed i Guds Vilje, som han viste under de lange og svære Lidelser, han maatte gennemgaa inden sin Død, den 4de Juli 1584²⁾.

Tyge Brahe, med hvem han i mange Aar havde staaet

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 111.

²⁾ Vinding l. c. Efter andre Kilder døde D. Hans Frandsen den 3die Juli.

i Venskabsforbindelse, satte ham et smukt Æreminde paa hans Grav, i latinske Vers — ret passende for ham,

Quem Musæ et Charites adeo coluere, quod inter
Præcipuos vates nomen habere darent¹⁾.

Kun Skade, at denne Musernes Yndling blev latinsk og ikke dansk Digter, hvortil han, at dømme efter de faa danske Digte af ham, der ere opbevarede, har besiddet et afgjort Kald. I hvilke kraftige Træk har han i sit Digt foran i Vedels Saxo ikke skildret Historieskriverens Opgave og Betydning²⁾. Hans Billede fandtes i den Samling, som Peder Resen i sin Tid skjænkede Universitetsbibliotheket, men det gik tilgrunde ved Branden 1728.

D. Hans Frandsens Hustru overlevede ham ikke længe. Hun døde nemlig den 16de Juli 1587 i sit 64de Aar³⁾. Da de ingen Børn havde, gjorde hendes to Svogre, Trugels og Peder Frandsen, Krav paa at dele Naadensaaret efter Broderen med hende. Denne nærgaaende Fordring blev vel afvist af Universitetet, men i henved tyve Aar vedblev Peder Frandsen, der først blev Byfoged i Kjøbenhavn og senere kongelig Herold, at ulejlige Konsistorium med de Krav, han mente at have paa Naadensaar efter sin forlængst afdøde Broder⁴⁾. Forøvrigt var han Fader til Professor Dr.

¹⁾ Digtet saavel som Indskriften paa Hans Frandsens Ligsten er trykt hos Vinding p. 112—3, Herholdt, Archiv. S. 56, og paa flere Steder. Om hans Forhold til Tyge Brahe se Danske Mag. II, 174. 185. 219. Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel. 2den Udg. S. 27—8. I Cimbria literata. I, 184—5 findes en Samling Elogia over D. Hans Frandsen.

²⁾ Se Bemærkningerne om dette Digt i Ny Dansk Tilskuer 1807, Nr. 63.

³⁾ Optegnelse i Peder Christensens Almanak i Hjelmskj. Saml.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 55. V, 110. Acta Consist. 22 Aug. 1599 og 20 Jan. 1602. Et Brev fra Hans Frandsens Brødre til Universitetet om denne Sag (dat. 26 Januar 1586) findes i Kgl. Bibl.,

jur. Klavs Pedersen Plum, der paa en bedre Maade søgte at vedligeholde Erindringen om sin berømte Farbroder, idet han 1624 lod hans Gravsted i Vor Frue Kirke istandsætte¹).

Skrifter: De natali Domini ac Salvatoris nostri Jesu Christi Carmen, dicatum Reuerendo Collegio Ecclesiæ Ripensis. Witeb. 1553. 4.

Elegiarum liber primus. Witeb. 1554. 8.

Epigrammaton liber, ad M. Johannem Svaningium ecclesiæ Ripensis decanum. Witeb. 1554. 8.

Epithalamion doctissimo viro Magistro Johanni Svaningio, collegii Ripensis Decano, et honestissimæ uirgini Marinæ natæ patre prudentissimo Seuerino Jacobo, scriptum. Witeb. 1555. 8.

De oculorum fabricatione et coloribus liber, elegiaco carmine conscriptus. Witeb. 1556. 8.

*Hodoeporicon sive iter Francicum, carmen elegiacum, cui accesserunt Epigrammata quædam. Tubing. 1559. (Jfr. J. P. Lotichii Bibliotheca Poetica IV, 88—90). Digtet er optrykt i Joh. Francisci Carmina, 1561, og i Nic. Reusneri Hodoeporicorum siue itinerum totius fere orbis libri VII. Basil. 1580.

Carminum liber. Ad Fridericum, Daniæ et Norvegiæ Regem etc. Lugd. 1561. 12. (Heri findes p. 48—51 den Elegia de amoribus suis, som af Worm og andre urigtig omtales som et særskilt Skrift, trykt i Frankfurt 1567. 8, en Fejltagelse, som maaske stammer derfra, at Digtet er optrykt i Ægidii Periandri Hortus amorum secundus. Francof. 1567).

*Propositiones medicæ. Hafn. 1563.

*Propositiones medicæ de temperamentis. Hafn. 1566. 4.

*Hippocratis liber de natura hominis, latine uersus. Hafn. 1571.

*Galenii de curatione sive ratione medendi ad Glauconem Lib. I. Hafn. 1572.

Ny kgl. Saml. 752 c. Fol. Trugels Frandsen døde 4 Marts 1588 (samtidig Almanakoptegnelse). Om Peder Frandsen se Rosenvinge, Gl. danske Dømmen IV, 227. En Søster af dem, hvis Bryllup D. Hans Frandsen gjorde 1581, omtales i Tillæg, Nr. 222.

¹) Vinding, Acad. Haun. p. 113.

*Galenī liber de constitutione artis Medicæ. Hafn. 1573. 8.
 Claud. Galeni de ossibus ad tyrones medicos liber. Hafn.
 1579. 8. (Fortalen er aftrykt blandt Tillægene, Nr. 214).

*Typus veri et sinceri amoris. Hafn. 1579 (eller 1575).

*De conservanda valetudine. Hafn. — 8.

Enkeltte latinske Digte trykte i Joh. Georgii Vibergii Sadolini Disticha moralia (Ed. 2) Viteb. 1553; i Hier. Osii Elegia ad Christianum III, Viteb. 1558; i A. S. Welleii Antichristus Romanus, 1571; i T. Brahei De nova Stella, 1573; og i Hemmingii Via vitæ, translata ab A. Welleio, 1574. Enkeltte danske Digte: i Vedels Ligprædiken over Johan Friis, 1571; i Vedels Saxo, 1575; og i And. Mariagers Prædikener over Fader Vo", 1580.

Breve, trykte i Ny kirkehist. Saml. IV, 79—83, og hos Schumacher, Gel. Männer Br. III, 251—2.

13.

Søren Kjeldsen (*Severinus Chilianus Randrusiensis*) var fra Randers og blev den 1ste Juli 1562 valgt til Universitetets Notarius¹⁾. Samme Aar kreeredes han til Magister af M. Klavs Skavbo, der dengang var Dekan i det filosofiske Fakultet²⁾. Endnu i samme Aar blev han derhos antagen til Professor Pædagogicus, og der anvistes ham Bolig i den Kannikerresidens, der var ledig efter M. Peder Høje, der udentvivl var den sidstlevende af de gamle københavnske Kanniker, hvis Residenser i Universitetsfundatsen vare bestemte til Boliger for Professorerne, alt eftersom de bleve ledige ved de hidtilværende Besidderes Afgang. M. Søren Kjeldsen underskrev som yngste Professor og Notarius et Dokument den 4de Marts 1563, og Universitetets Regnskab viser, at han var i Embedet til 1564³⁾. Hans senere

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 125.

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 122.

³⁾ Tillæg, Nr. 128. Blandt Professorlønningerne 1 Maj 1563—Maj 1564 anføres: •M. Severinus Chilianus 50 Dlr. Idem pro notariatu 14 Dlr. I det følgende Aars Regnskab forekommer han ikke.

Skjæbne har hidtil ikke været bekendt; men man kunde formode, at han er den M. Søren Kjeldsen, der døde 1570 som Provst og Sognepræst ved S. Mortens Kirke i Randers¹⁾.

14.

Rasmus Katholm (*Erasmus Catholmius*) var født i Sønderherred i Aarhus Stift, uidentvill i Aalsø Sogn, hvor Herregaarden Katholm ligger, af hvilken han sikkert har Navn²⁾. Han gik i Aarhus Skole; men Aaret, da han kom til Universitetet, er ikke bekendt. Vi træffe ham imidlertid her 1558—60, da han som fattig og flittig Student nød Understøttelse, og 1559 tog han Bakkalavrgraden i Filosofien³⁾. I Aaret 1561 drog han til Vittenberg, og medens han studerede her, anviste Kong Frederik II ham tvende Aar efter hinanden 40 Daler aarlig af Rentekammeret til hans Underholdning⁴⁾. Efterat have taget Magistergraden her, blev han efter Herluf Trolles Anbefaling kaldet til Professor i Rhetorik ved Københavns Universitet. Han skulde tiltræde ved Paasketid 1563, men det trak noget længere ud⁵⁾. Snart ombyttede han dog den rhetoriske Lærerstol med Professoratet i Dialektik, der medførte, at han skulde holde theologiske Forelæsninger i Bispens Sted,

1) Rigtignok siger Poulson, Catal. past. dioc. Arhus. p. 56, at M. Sev. Chilianus blev ordineret 1552 og var Præst i Randers i 18 Aar; men hans Efterretninger ere langt fra altid at stole paa. Galthens Beskrivelse af Randers, der har det samme Aarstal, har maaske benyttet Poulson som sin Kilde. At begges Angivelser ere upaalidelige, fremgaar formentlig af Ny kirkehist. Saml. V, 792.

2) Joh. Mich. Corvinus, Rythmolog. Danica, p. 95. Er. Lætus (Res Dan. p. 503) antyder, at Rasmus Katholm var hans Slægtning.

3) Danske Mag. 3 Række. VI, 272. 275. Vinding, Acad. Haun. p. 114.

4) Ny kirkehist. Saml. I, 475. 479. V, 417.

5) Se Tillæg Nr. 125. Vinding's Beretning, om at Katholm først var Prof. Pædagogicus, synes ikke at være rigtig.

naar denne var fraværende paa Visitatsrejser. Forholdet i denne Henseende ordnedes 1570 saaledes, at han skulde holde theologiske Forelæsninger Søndag, Onsdag og Lørdag (formodentlig hele Aaret rundt) og derfor have et Tillæg til sin Løn, som Bispen skulde udrede¹⁾. Den 9de Avgust 1565 forlenedes Katholm med et Kannikedømme i Aarhus, hvilket han dog atter aftraadte 1572²⁾, maaske paa Grund af, at den dialektiske Professors Løn imidlertid var bleven forøget ved Henlæggelsen af de «sex Præbender» i Roskilde til de filosofiske Professorers Lønning. Den 4de Maj 1566 fik han Sæde i Konsistorium, og i Maj 1570 blev det foreslaaet af Universitetets afgaaende Rektor, at man skulde vælge ham til Efterfølger i Rektorværdigheden. Men paa Grund af at han endnu ikke var gift, blev han ikke valgt, skjønt Raden var nærmest til ham³⁾. Maaske den Vanære, der saaledes var forbunden med den ugifte Stand, har været en medbestemmende Aarsag for Katholm til samme Aar at indlade sig i Ægteskab med Elisabeth, Datter af den forhenværende kongelige Kirurg, Jakob Hasebard. Ved dette Ægteskab blev han Svoger til Biskop D. Povl Madsen og den kgl. Livlæge Jakob Hasebard den yngre. Brylluppet stod paa S. Elisabeths Dag, den 19de November 1570, og Dagen forherligedes ved latinske Epithalamier af Bertel Chri-

¹⁾ Vinding, I. c. Ny kirkehist. Saml. I, 36—7. Inden denne Bestemmelse endnu var tagen, findes i Universitetets Regnskab 1566—67 følgende Post: «Antvordet M. Katholm, som Professorens samtykte ham over hans Besoldning — 20 Dlr.»

²⁾ Regist. o. a. Lande 8, 108—9. Den 14 Okt. 1572 forlenedes M. Iver Bertelsen, Abbed i Soer, med et Kannikedømme i Aarhus, som M. Rasmus Katholm hidtil i Være haft havde.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 15. 37—38. Smst. omtales (S. 33), at Professorerne 1567 tilstod Katholm et Vikariat (formodentlig S. Margrete), som M. Hans Guldsmed hidtil havde haft.

stensen Lang (siden Præst ved Frue Kirke i Odense) og Christen Michelsen fra Kjøge (senere Professor) samt af den unge Professor M. Hans Hemmingsen¹⁾.

I Aaret 1572 blev M. Rasmus Katholm kreeret til Bakkalavr i Theologien af D. Niels Hemmingsen, og efter M. Hans Thomesens Død faldt Valget paa ham som Sognepræst til Vor Frue Kirke og øverste Provst i Sjælands Stift hvorpaa han den 7de April 1574 blev indviet til dette Embede²⁾. I denne Stilling erhvervede han sig en stor Berømmelse som en udmærket, ja som sin Tids ypperste danske Prædikant, hvis glødende Veltalenhed snart som en Torden gennemrystede de kjædelig sikre og trængte ind til Marv og Ben, saa de med Frygt og Bæven bleve betænkte paa deres Salighed, snart som en mild Luftning aandede Fred til de bedrøvede og fandt Vejen til Hjerternes Lønkamre³⁾. Desuden skildres han som en from Guds Mand, alvorlig bekymret for sin og sinnes Frelse. «Jeg ængstes ikke», plejede han at sige, «for hvad Lykken eller Ulykken

¹⁾ Hegelunds Kalend. msc. Bryllupsversene findes i Hjelmstjernes Samling.

²⁾ Vinding, l. c. Hegelunds Kalend. msc.

³⁾ Lyskander siger om Katholm (Script. Dan., ny Udg. S. 220—1): «In habendis ad populum concionibus devotus et elegans, qui tanta facundia loquebatur, tanta compunctione et dulcedine affecit auditores, ut similem Dani viderint neminem». Jfr. Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning. I, Biografierne, S. 19, der støtter sig paa følgende Sted i Joh. Slangendorpii Prælect. in Ecclesiastem Salom. (p. 809—10): «Quis non ad Catholmium nostrum (sanctæ memoriæ) vernacula lingua perorantem obstupuerit? quem eloquentiæ neruos intendentem furere, ardere, tonare crederes, cuius suauissima vox non tantum auribus insonuit, sed etiam sua vehementia ipsa penetralia fregit, vitia compeescuit, sanctum Dei timorem instillauit, ac, vt vno verbo dicam, nihil erat, quod non Pytho illa flexamina eloquentiæque torrens illo sancto viro efficeret».

vil bringe mig og mine, men det er min eneste Bøn og Begjæring, at jeg og min Hustru og min lille Søn maa blive salige. Opfylder Vorherre denne Bøn, som jeg sikkert tror, at han for Kristi Skyld vil gjøre, saa har jeg nok, og saa har jeg sørget tilstrækkelig for mig og min Hustru og min Søn¹⁾. Aaret efter at Katholm var bleven Præst, mistede han sin Hustru, der døde kun 24 Aar gammel, den 22de Februar 1575; men endnu samme Aar, den 28de November, giftede han sig paany med Formandens, M. Hans Thomesens, Enke Magdalene Madsdatter, hvorved han blev Stiffader til en stor Børneflokk, der trængte til en Faders Omsorg²⁾. Ved et mærkeligt Træf havde han for tolv Aar siden skrevet et latinsk Bryllupsvers til Præsten Hans Thomesen, da denne ægtede Mads Andersens Datter Magdalene fra Ribe. Han anede ikke dengang, at han skulde blive Efterfølger baade i Embedet og Ægteskabet.

Den 21de September 1580 befalede Kongen Universitetet, «boglige Kunster og Religionen til Forfremmelse og Ære», ved Lejlighed at promovere M. Rasmus Katholm og et Par andre Mænd til Doktorer i Theologien, eftersom de vel skulde befindes «skikkelige og lærde» nok til denne Grad³⁾. Formodentlig vilde det ogsaa være sket, hvis Kat-

¹⁾ Joh. Slangendorp, i. l. (p. 193): «Optime recordor, pium et sanctum virum M. Erasmus Catholmum, hospitem meum, olim subinde dixisse profundo gemitu, sibi nihil amplius curæ esse, nec se angere vel de fortuna vel de infortunio suorum, nec nisi hoc vnicum precari et optare, vt cum sua coniuge et filiolo saluetur. Hoc inquit, si obtineo, sicut certus sum, me propter Christum exaudiri, satis habeo, satisque mihi, vxori et filiolo prospexi, cui jam dudum omnia pro voto feliciter successerunt.»

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 115. I Anledning af Katholms Bryllup med M. Hans Thomesens Enke skrev M. Torbern Nielsen et latinsk Digt, kaldet «Idyllion», trykt Witeb. 1575. 4.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 220.

holm ikke allerede var død den 7de November 1581¹⁾. Hans Ungdomsven M. Christian Machabæus skrev et Sørge-digt over ham, hvori han paa en smuk Maade gjennemgik deres tidligere Samliv, navnlig da de som unge Mennesker med Begjærighed lyttede til de Ord, «Danmarks veltalende Nestor» (ø: Hemmingsen) taledede, og da de senere samtidig vare Lærere ved Kjøbenhavns Universitet²⁾.

Katholms Hustru overlevede ikke længe sin Mand; hun døde nemlig 1582. De havde kun eet Barn sammen, en Søn ved Navn Hans³⁾. Den Mag. Jens Katholm, som 1586 rejste udenlands med kgl. Understøttelse og senere blev Kannik i Trondhjem, var formodentlig en Slægtning af M. Rasmus Katholm⁴⁾.

Skrifter har han maaske ikke udgivet med Undtagelse af tre Blade med Themata dialectica, Hafn. 1572 og 1573 (som Alb. Thura ejede). Derimod haves et Par danske Psalmer af ham (overs. fra Tydsk; se Den danske Psalmedigtning I) og følgende andre Vers: Elegia in nuptiis M. Johannis Thomæ Ripensis et Virginis Magdalenæ Matthiæ filiæ 1563 (trykt sammen med Joh. Pratensis «Daphnis» og andre Vers i samme Anledning. Epitaphium Herlufi Trolle (tr. i Chr. Machabæi Orat. funebr. H. Trolle 1566). Danske Vers i Vedels Ligtale over Kansler Joh. Friis 1571 og i And. Mariagers Forklaring over Fadervor 1580.

¹⁾ Hegelunds Kalend. msc.

²⁾ Chr. Machabæus: Erasmi Catholmi, Andreæ Mariagrii, Balthasari Causii tumulis memoriæ sacrum. Hafn. 1582. Machabæus omtaler ogsaa, at han og Katholm i Forening havde hørt Melancthon, der jo døde 1560. Forholder dette sig rigtigt, maa Katholm altsaa før denne Tid have været i Vittenberg. Men det passer ikke med, at han først blev immatrikuleret her den 29de Maj 1561 (Ny kirkehist. Saml. I, 475).

³⁾ Se Tillæg Nr. 334 Not.

⁴⁾ Sjøel. Registre. 12, 509. Norske Rigsregistrarer. IV, 225. 690.

15.

Jens Block (*Johannes Nicolai Blockius Cimber*) var en Jyde af Fødsel, fra Viborgeggen. Hans Fader, Niels Block, skal have været Herredsfoged i Rinds Herred i Viborg Stift, Moderen var en Søster til D. Jens Skjelderup, der først var Professor ved Universitetet og siden Biskop i Bergen¹). Han var rimeligvis en Snes Aar, da han 1559 i D. Niels Hemningsens Rektorat kom som Student til Kjøbenhavn, hvor han samme Aar tog den filosofiske Bakkalavrgrad under Dekanen M. Povl Madsen. Som saa mange andre af den Tids Studenter lod han sig dog ikke nøje med den Lærdom, han kunde faa i Kjøbenhavn, men drog, da han havde været der i et Par Aar, til Vittenberg, hvor han blev immatrikuleret den 7de September 1561 og senere tog Magistergraden²). Efter Hjemkomsten herfra blev han i Aaret 1563 ansat som Professor Pædagogicus ved Kjøbenhavns Universitet. Som saadan holdt han blandt andet Forelæsninger over Begyndelsesgrundene af Evklid og havde blandt sine Tilhørere den siden saa bekjendte Jakob Madsen fra Aarhus³). Hans akademiske Virksomhed blev dog kun kortvarig; thi efter omtrent et Aars Forløb fik han præstelig Ansættelse. Den 27de November 1564 forlenedes han med et Kannikedømme i Viborg (Hornum Præbende), som var ledigt ved Michel Jensens Død⁴); og i denne By til-

¹) Krog, Efterretn. om Viborg By, S. 149. Jfr. Kirkehist. Saml. I, 278.

²) Vinding, Acad. Haun. p. 127. Ny kirkehist. Saml. I, 475.

³) I Universitetets Regnskab 1563-4 opføres M. Johannes Block som yngste Pædagogicus (det forudgaaende Aars Regnskab er tabt). Blandt D. Jakob Madsens haandskrevne Samlinger i Bibliotheca Lymviciana fandtes: In Evclidis Principia etc. Jacobi Matthiæ sub M. Johanne Blok*.

⁴) Registre over alle Laude Nr. 8, Fol. 84.

bragte han den følgende Del af sit Liv som Præst ved Domkirken og Medlem af Kapitlet.

M. Jens Block døde den 21de Oktober 1580¹⁾. Han er mest bekendt ved et Brev, han 1576 skrev til M. Peder Hegelund i Ribe og hvori han efter dennes Begjæring meddelte adskillige ret mærkelige Efterretninger, som han havde indsamlet angaaende Hans Tavsens Virksomhed i Viborg paa Reformationens Tid²⁾. I sit Ægteskab med Anne Høg, en Datter af Raadmand Jens Høg i Viborg, havde M. Jens Block syv Børn, deriblandt Døtrene Sidsel, gift med Lægen D. Johannes Paludan, Ærkedegn i Viborg Domkapitel, og Inger, gift med M. Hans Pedersen, Præst ved Domkirken og Kannik sammesteds³⁾.

16.

Anders Pedersen Kjøge (*Andreas Petreius Cougius*) var, som hans Tilnavn viser, født i Kjøge, men forresten vide vi intet om hans Livsforhold eller Studeringer før Aaret 1558, da han tog Magistergraden i Kjøbenhavn

¹⁾ Følgende Gravskrift fandtes i sin Tid i Viborg Domkirke: •Venerabili ac doctissimo viro M. Johanni Blockio Nicolai fil. Eccles. Cathedr. Viburg. Canon. et Pastori vigilantissimo, Anna Johannis Hoeg filia uxor marito chariss. defuncto sibique et liberis viva hoc sepulturæ monumentum moesta posuit. Obiit Joh. Blockius in vera fide et constanti invocatione filii Dei 21 Octobr. 1580. (Afskrift i Ny kgl. Saml. 647. 4).

²⁾ Brevet er trykt i Kirkehist. Saml. I, 372—8. Nogle Rettelser dertil ere meddelte i Ny kirkehist. Saml. III, 7.

³⁾ Krog, Efterretn. om Viborg By, S. 149. Herholdt og Mansa, Saml. til Medicinalhist. S. 33. 104. Følgende Bryllupsdigt findes trykt: Epithalamion nuptiis secundis Rev. et doctiss. viri, Dn. M. Joannis Petri, Cathedralis Ecclesiae in urbe Viburgensi Pastoris et Canonici fidelissimi, cum virgine Ingaride Joannis Blokia, rev. viri Dn. M. Joannis Blokii olim apud Viburgenses Canonici filia. Anno 1599. A Petro Theocari Filio, Sponsi affine. Hafn. 1599. 4.

under M. Klavs Skavbos Dekanat. Samme Aar blev han Rektor ved Vor Frue Skole og Lector musicus ved Universitetet¹⁾. Det lader ikke til, at man har været ret tilfreds med hans Skolevirksomhed, ialfald finde vi følgende Bemærkning blandt Konsistoriets Forhandlinger den 10de Februar 1563: «Det blev forkyndt Skolemesteren af de Herrer Professorer, at han til førstkommende Paaske skulde nedlægge sit Embede, imidlertid skulde Universitetet se sig om en god Lærer, til hvem man kunde overdrage Skolens Styrelse»²⁾. Ikke desto mindre blev M. Anders Kjøge endnu et Aar i Embedet, og da han 1564 afgik derfra, beskikkedes han istedenfor til Professor i Mathematik ved Universitetet, og den 9de April samme Aar forlenede Kongen ham med et Kannikedømme i Lund³⁾. Dette tyder egentlig ikke paa, at han har staaet paa det sorte Bræt. Nogen fremragende Dygtighed har han dog neppe besiddet. I Aaret 1566 fik han Sæde i Konsistorium; men ved Forhandlingerne her var han af dem, der hellere henholdt sig til en foregaaende Taler, end selv fremsatte nogen uafhængig eller fra det almindelige afvigende Mening⁴⁾. Det var derfor neppe noget stort Tab for Universitetet, da Kongen i November 1577 afskedigede ham og henviste ham til i Fremtiden at tage

1) Se foran, S. 490. Vinding, Acad. Haun. p. 115. Danske Mag. 3 R. VI, 270. 274.

2) Se Tillæg, Nr. 125.

3) Registre o. a. Lande Nr. 8, Fol. 437. Vinding siger, at Kjøge blev Professor i Mathematik 1562, men baade Universitetets og Vor Frue Kirkes Regnskaber (se Tillæg, Nr. 97) vise, at det ikke skete før 1564. I Langebeks Diplomatarium findes Afskrift af et Brev, dat. 1ste Maj 1563, hvori M. Anders Pedersen, Skolemester i Kjøbenhavn, kræver en Fru Margrete for Jordskyld af en Gaard i Kjøbenhavn, der laa til hans Tjeneste.

4) Ny kirkehist. Saml. I, 14. IV, 279. 282—3.

Bolig i Lund og varetage de Forretninger, der kunde paa-
 ligge en residerende Kannik ved Domkirken. Da Kannike-
 dømmets Indtægter imidlertid ikke vare tilstrækkelige til et
 anstændigt Underhold for ham, blev der desuden tillagt ham
 1½ Læst Korn aarlig af Malmø Slot¹⁾. Det er forøvrigt
 at antage, at Professorerne ikke have haft nogen Del i hans
 Afskedigelse, da de, som vi tidligere have omtalt, baade lod
 ham blive i hans Funktion en Tid lang, efterat Kongens
 Vilje var bleven dem meddelt, og gjorde Vanskeligheder ved
 at antage den Eftermand i Embedet, som Kongen havde
 beskikket, saa at denne (den 5te April 1578) strængelig
 maatte paalægge dem ikke at tage Hensyn til Personen
 men til den akademiske Virksomheds Tarv²⁾. Og da de,
 som det synes, undskyldte deres Nølen med Henvisning til
 de formentlig ringe Indtægtsvilkaar, der for Fremtiden vilde
 blive M. Anders Kjøge tildel, forøgede Kongen kort efter
 den Understøttelse, som han skulde have udover hvad Kan-
 nikedømmet kunde indbringe³⁾.

De sidste ti Aar af sit Liv tilbragte M. Anders Pedersen

¹⁾ I Skaanske Registre Nr. 1, Fol. 215—6 findes følgende Brev af 18 Novbr. 1577: •Vi Frederik etc. gjøre alle vitterligt, eftersom vi for godt nu have anset, at os elskel. hæderlig og højtlærd Mand Mester Anders Kjøge skal bo og residere udi Lund hos hans Kannikedømme, og den Rente, som ligger til fornø hans Kannikedømme, ikke vel kan forslaa til hans Underholdning, da have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at fornø M. Anders Kjøge maa aarligen bekomme af vort Slot Malmø 1½ Læst Korn til hans Underholdnings Behov. I Henhold til dette Brev maa Kjøges Afskedigelse rettest sættes til Aaret 1577 og ikke, som det ovenfor S. 182 og 312 er sket, til 1578, skjønt han faktisk først forlod sin Lærerstilling i det sidstnævnte Aar.

²⁾ Danske Mag. 4 R. II, 110. Jfr. foran, Side 182—3.

³⁾ Den 17de April 1578 fik M. Anders Kjøge Kongebrev paa 2 Læster Korn aarlig af Lundegaard (Skaanske Regist. 1, 240).

Kjøge i Lund. Da han, nogen Tid efter at han havde taget Bolig der, klagede over, at medens han endnu var Professor ved Universitetet, havde Kapitlet forholdt ham den ham tilkommende Del af det saakaldte Kommungods, skjønt sligt formentlig var imod Universitetets Fundats, der sikrede Professorer lige Ret med residerende Kanniker, saa paalagde Kongen den 5te Avgust 1579 Kapitlet at stille Mester Anders tilfreds¹⁾. Senere fik han ogsaa et andet Vidnesbyrd om, at det ikke var hans Person men hans Lærervirksomhed, med hvilken der havde været Misfornejelse, idet Kongen den 30te Maj 1583 forlenede ham med Beatæ Virginis Vikarie i Lund, der var ledigt efter afgangne Borgmester Niels Pedersen i Kjøbenhavn²⁾.

Mester Anders Kjøge døde den 27de Juni 1588³⁾. Han omtales i Aaret 1574 som gift med Mette Hermansdatter, da han tilligemed denne sin Hustru fik Fæstebrev paa to af Universitetets Boder i Skindergaden i Kjøbenhavn⁴⁾. Lyskander roser ham som en retskaffen og hæderlig Mand, men om hans Lærdom taler han ikke, skjønt han ellers ikke sparede paa Ros, naar der var noget at sige i den Retning.

Skrifter: *Themata mathematica de cyclo solari, d. 26 Jan. 1562. Hafn. Fol. pat.

*Calendarium. Hafn. 1566.

*Arbor consanguinitatis et affinitatis. Hafn. 1567 (al. 1573).

¹⁾ Skaanske Tegnelser. I, 196—7.

²⁾ Skaanske Registre. I, 427.

³⁾ Hans Gravskrift er trykt hos Sommelius, De Templo Cathedrali Lundensi, p. 109, hvor imidlertid ved en Trykfejl 1580 er angivet som Dødsaaet istedenfor 1588.

⁴⁾ Konsistoriets Kopibog 1538—1602, Fol. 158.

*Calendarium Friderichsburgense ¹⁾. Hafn. 1569.

*Themata philosophica, dialectica, rhetorica, theologica. Respondentibus 39 Baccal. Philos. Candidatis, d. 16 Decbr. 1570. Hafn. Fol. pat.

*Themata de septimana et eius partibus. Hafn. Fol. pat.

*Themata mathematica de diebus, d. 31 Oct. 1573. Hafn. Fol. pat.

*Themata de horis. Hafn. Fol. pat.

*Themata de quatuor anni partibus, 1573. Hafn. Fol. pat. (Se foran S. 312).

17.

Adrian de Jonge (*Hadrianus Junius*) var født den 1ste Juli 1512 i Horn i Nordholland, hvor hans Fader, Peter de Jonge, var Borgmester. Faderen var en dygtig Mand og havde to Gange, 1509 og 1511, været hollandsk Statssendebud til Danmark, ligesom ogsaa til andre Lande. Sønnen viste tidlig et udmærket Nemme og blev derfor sat i Latinskolen i Harlem, hvorfra han senere drog til Højskolen i Löwen forat lægge sig efter Lægevidenskab og Filosofi. Efter to Aars Forløb begav han sig paa Rejser i Udlandet, og drog til Tydskland og Italien. Her tog han 1540 Doktorgraden i Medicinen ved Universitetet i Bologna. Derfra gik han til Paris, hvor han studerede i nogen Tid; 1542 blev han af Biskop Edmund Boner kaldet til England, men da Biskoppen faldt i Unaade, kunde han intet gjøre for ham. Han antog nu en Plads som Livlæge hos Thomas Havard, Hertug af Norfolk, og her var han i sex Aar. Men Hertugen blev styrtet og henrettet, og Junius mistede ved samme Lejlighed omtrent alt, hvad han

---

¹⁾ Saaledes kaldet til Ære for den af Kong Frederik II nys oprettede Skole ved Frederiksborg.

ejede. Senere opholdt han sig afvejlende i Holland og i England og havde megen Modgang. Endelig fik han bedre Kaar, da han i Harlem ægtede Maria Vilhelmina Keisers, en Kvinde af stor Skjønhed og med en anseelig Formue. Da hun døde efter faa Aars Forløb, giftede han sig paany med Hadriana Hasselaer, som overlevede ham.

I Aaret 1563 besøgte Junius's Landsmand D. Albert Knoppert, der var juridisk Professor i Kjøbenhavn, i en offentlig Sendelse Amsterdam, og henvendte sig ved denne Lejlighed til Junius om at antage en Post som Professor i Medicin ved Kjøbenhavns Universitet, hvor en saadan var ledig ved D. Elias Rempolts Død, og han gjorde ham gode Tilbud. Da den kongelige Livlæge Lic. Conrad von Steiwick døde i Januar 1564, blev der saameget mere Trang til en Mand, der ogsaa kunde overtage denne Post. Efter endel Betænkning modtog Junius Tilbudet og fik den 28de April 1564 Kong Frederik II's Bestalling, foreløbig paa et Aar, som kongelig Livlæge og Professor i Medicinen¹⁾. Skjønt han selv vidner, at han under sit Ophold her nød særdeles Velvilje af højtstaaende Mænd, saasom af den fortræffelige Herluf Trolle²⁾, varede det dog ikke længe, inden han følte sig utilfreds med Forholdene. Vilkaarene vare ikke saa gode, som han havde ventet, og da den betingede Tid var udløben, eller maaske forinden, forlod han atter Danmark og drog tilbage til Holland³⁾, hvor han blev Stads-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 135. I Univ.s Reguskab 1563—64 findes følgende Udgiftspost: •Givet for Vin, som Professores skjænkede Dn. Doctori Adriano Junio Medico — 2 Mk. 4 Sk. •

²⁾ L. Boesen, Herluf Trolles Levnet, S. 146.

³⁾ I Hadriani Junii Epistolæ, Dordrecht 1652, p. 187 sq. findes tvende Breve (uden Aar og Datum, men det ene idetmindste skrevet fra Kjøbenhavn) til K. Frederik II's tyske Kansler D. Hieronymus

læge i Harlem og Rektor ved Latinskolen sammesteds. Imidlertid steg hans Berømmelse for udmærket Lærdom saaledes, at han fik Tilbud fra de forskjelligste Lande om ærefulde Ansættelser; men han havde flakket nok om og foretrak paa sine ældre Dage at blive i Fædrelandet. Han skulde have været Professor ved det nyoprettede Universitet i Leiden; men inden Planen blev virkeliggjort, døde han den 16de Juni 1575.

D. Hadrianus Junius bærer Æresnavnet: den lærdeste Nederländer efter Erasmus, og han var en af sin Tids største sproglærde. Han efterlod en Mængde lærde Skrifter, henhørende til forskjellige Videnskaber, men især dog til den latinske Filologi¹⁾. Hans Nomenclator oplevede mangfoldige Oplag, og Hans Povlsen Resen besørgede 1596 et Udtoget af den til Brug i de danske Skoler²⁾. I Udgaven af Junius's Breve, Dordrecht 1652, findes et meget smukt Billede af ham.

18.

Klavs Hammer (*Nicolaus Hammerus Coronensis*) var født i Landskrone i Aaret 1542. Om hans Studeringer er kun dette bekjendt, at han erhvervede sig Magistergraden, men uvist om her hjemme eller ved en fremmed

---

Thenner, hvori Junius omtaler sin Stilling i Danmark og beklager sig over, at den ikke svarede til hans Forventning (jfr. Dansk Literaturtidende 1834, S. 69).

1) Ovenstaaende er uddraget af Van der Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden. IX, 234—42, hvor Junius's Skrifter alle opregnes. Kun med Hensyn til Tiden for Junius's Ophold i Danmark har Forf. ikke ret vist Besked.

2) Den 3 Maj 1596 udstedtes der kgl. Privilegium for M. Hans Povlsen Resen paa Udgivelsen af •Brevis Nomenclator Hadriani Junii cum utili appendice pro pueris•. Skriftet har jeg forjæves søgt i vore Bibliotheker.

Højskole. Ifølge Vindings Beretning overtog han 1562 Forelæsningen over Terents som Professor Pædagogicus¹⁾. Men da hans Navn ikke forekommer i Universitetets Regnskaber for 1563—4, maa Efterretningen enten være urigtig, eller han maa atter have forladt sin Plads for nogen Tid, maaske for at gjøre en Udenlandsrejse; han var jo endnu saare ung. Men fra 1564 vide vi med Vished, at han har været i Universitetets Tjeneste, formodentlig som Professor i Rhetorik. Som saadan nævnes han ialfald 1566, da han fik Sæde i Konsistorium²⁾. Tillige førte han i en længere Aarrække, 1564—80, Tilsynet med Bibliotheket. Imidlertid blev Lærerstolen i Græsk ham overdraget den 26de Marts 1567, efterat M. Hans Mogensen, der hidtil havde haft dette Fag, havde forladt Universitetet³⁾. Den 9de Februar 1566 forlenedes han af Kongen med et Vikarie i Lund, og de øvrige Professorer viste ham den Velvilje at overlade ham den Del af Naadensaaret efter hans Formand i Vikariatet, som ellers skulde tilfalde Universitetet⁴⁾. Vistnok har det tjent ham til Anbefaling i dette og andre Forhold, at han var en Svigersøn af Hemmingsen. 1570 blev han valgt til Universitetets Rektor, men han undslog sig for at modtage Valget dels paa Grund af sin Ungdom dels paa Grund af Ubekjendtskab med de akademiske Anliggender⁵⁾. Som det hyppig var Tilfældet blandt den Tids Professorer, havde han unge Adelsmænd i Huset, hvis Undervisning han ledede. M. Anders Vedel dedicerede 1573 et af sine Skrifter til to adelige Ynglinger, der vare under M. Klavs

---

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 116.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 15.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 31.

⁴⁾ Registre o. a. Lande. Ny kirkehist. Saml. I, 32.

⁵⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 38. Vinding I. c.

Hammers Vejledning¹⁾. Denne beskikkedes 1573 til Professor i Dialektik, og kom som saadan tillige til at holde theologiske Forelæsninger som Bispens Vikarius. I Aaret 1579 valgtes han paany til Universitetets Rektor, men ogsaa denne Gang und slog han sig, og først Aaret efter (1580) overtog han efter sine Kollegers indstændige Anmodning den ham tilbudte Værdighed. Da han 1584 ønskede at blive den nys afdøde Hans Frandsens Efterfølger i det medicinske Professorat, tog han, uden at raadføre sig med Konsistorium derom, den medicinske Doktorgrad i Marburg. Dette var noget usædvanligt og betragtedes som en Fornærmelse imod den Højskole, ved hvilken han var Lærer. Han naaede derfor heller ikke sin Hensigt, men maatte endogsaa se sig degraderet; thi da man formodentlig antog, at det ikke godt gik an, at en Dr. med. holdt theologiske Forelæsninger, maatte Hammer bekvemme sig til at aftræde den dialektiske Lærer stol til M. Peder Aagesen, og selv igjen at overtage den græske Profession, som han tidligere havde haft.

Denne Ydmygelse overlevede han ikke længe; thi ved et Besøg i Skaane hos sine Slægtninge faldt han den 16de Maj 1585 — formodentlig af Vanvare — i en Brønd og druknede²⁾. Han havde været gift med D. Niels Hemmingsens Datter Dorothea, som døde den 1ste Januar 1577 i en pestagtig Epidemi, der dengang rasede i Kjøbenhavn³⁾. Med denne Hustru havde han to Sønner Niels og Jørgen, af hvilke den første i sin Ungdom viste gode Evner og blev

1) Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel. 2 Udg. S. 78.

2) Vinding, Acad. Haun. p. 116. I Slangerups Oratio de initiis doctrinæ Religionis in Dania, 1591, Bl. Q 6, hentydes til hans ulykkelige Endelig, der ogsaa omtales i Cort Axelsens Tidsregister.

3) Hegelunds Kalender. Jfr. Tillæg, Nr. 195.

Magister, men siden førte et meget uordentligt Levned, saa han mangfoldige Gange var stevnet for Konsistorium og senere maatte afsættes fra Rektoratet i Odense, som han en Tid beklædte¹⁾. Om Jørgen berettes i Aaret 1600, at han i fem Aar havde opholdt sig udenlands, og ingen vidste, hvor han nu var²⁾. 1579 indlod M. Klavs Hammer sig i nyt Ægteskab; men hans anden Hustrues Navn er ikke be- kjendt. Efter Hammers Død ægtede hun Bundtmager Henrik Roggentin i Kjøbenhavn³⁾.

Skrifter: Endel akademiske Themata over ethiske, fysiske og andre filosofiske Emner, 1569—82, hvert paa et Blad i Patentfolio (anførte hos Nyerup, Lit. Lex. S. 219). Men ingen af dem ere mere bevarede.

10.

Peder Sørensen (*Petrus Severinus*), den eneste danske Læge, som i det 16de Aarhundrede vandt evropæisk Be- rømthed, stammede, som saa mange andre af hin Tids for- tjente og lærde Mænd, fra Byen Ribe, hvor hans Fader, Søren Jessen, var Raadmand; Moderen hed Bodil Sørensen-

¹⁾ Vinding l. c. Saml. til Fyens Hist. og Topographi. I, 135—49. Ny kirkehist. Saml. IV, 314—15. V, 76. 79. 91—2. 96.

²⁾ Kongebrev af 31 Okt. 1600 til Borgmester og Raad i Roskilde angaaende Arven efter D. Niels Hemmingsen (Udkast i Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.).

³⁾ Universitetet skjænkede Hammer 1 Ame Vin til hans Bryllup (Univ.-Regnskab 1579). I Anledning af sit andet Giftermaal skif- tede han i Juli 1579 med sine to Sønner af første Ægteskab, i Overværelse af Børnenes Morfader, D. Niels Hemmingsen, D. Povl Madsen, D. Anders Lavritsen og Albert Albertsen, Raadmand i Kjøbenhavn. Der blev tillagt Børnene 800 Daler, som til Ham- borg og Lybek gangbare ere, og dertil en tarvelig og ærlig Under- holdning med skjellig Klædebon hos deres Fader, indtil de bleve 21 Aar gamle. (Orig. i Ny kgl. Saml. 752 c Fol.). Jfr. Till. Nr. 305.

datter. Almindelig angives 1542 som hans Fødeaar, men det kunde dog bemærkes, at efter hans Gravskrift maa man slutte, at han var født to Aar tidligere¹⁾. Efterat have besøgt sin Fødebys Skole kom han allerede i en ung Alder til Universitetet, hvor han, inden han endnu havde fyldt sit tyvende Aar, skal have holdt Forelæsninger over den latinske Poesi. I Aaret 1562 drog han til Frankrig forat lægge sig efter Lægevidenskaben. Men det lader til, at han allerede er kommen hjem efter et Aarstids Forløb, ventelig fordi han savnede Midler til et fortsat Ophold i Udlandet. Ved Henvendelse til Kongen opnaaede han imidlertid, at denne, den 28de Oktober 1563, tilskrev Kapitlet i Viborg et Brev af følgende Indhold: «Kongl. Majestæt haver undt Peder Sørensen det Kannikedom, som ledigt er efter en, som var Doctor udi Medicin; dog at han skal endnu studere udi tre Aar in Medicina; siden skal han bygge og bo der ved Viborg Domkirke; og efterdi der er en sønderlig Forhaabning om ham, have de højlærde i Kjøbenhavn samtykt ham deres Anpart af Anno gratiæ efter samme Doctors Død til hans Studiers Forbedring». Indfandt den afdøde Kanniks Arvinger sig ikke, skulde Peder Sørensen ogsaa have den Halvdel af Naadensaaret, der ellers tilkom dem²⁾.

Man har ytret Tvivl om, at Peder Sørensen skulde være kommen i Besiddelse af det ham saaledes anviste Præ-

¹⁾ Th. Bartholin, *Cista Medica*, p. 114; *Vinding*, *Acad. Haun.* p. 117, og mange andre Kilder, der dog vistnok alle ere afledede fra disse, have Fødeaaaret 1642. Men Peder Sørensens Gravskrift (*Resen*, *Inscr. Hafn.* p. 105, *Vinding l. c.* p. 120) beretter, at han var 62 Aar gammel ved sin Død 1602; i Henhold hertil maa han være født 1540.

²⁾ Herholdt og Mansa, *Saml. til Medicinalhist.* S. 15.

bende. Men denne Tvivl er dog neppe grundet¹⁾. Efterat have taget Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet under M. Klavs Skavbos Vicedekanat 1564 var han i Vintersemesteret 1564—65 ansat som Professor Pædagogicus sammesteds²⁾. Hans Hu stod dog til Medicinen og Naturvidenskaberne, hvormed det da ogsaa godt stemmer, hvad der berettes, at han i den korte Tid, han var i Universitetets Tjeneste, forklarede Læren om Meteorerne «til stor Beundring og Gavn for sine Tilhørere», noget der ellers laa udenfor den pædagogiske Professor-Virksomhed³⁾. I Erkjendelsen af, at han endnu ingenlunde selv var kommen til Ende med sine forberedende Studier, opgav han med Glæde sin Lærerpost, da Universitetet 1565 skaffede ham Midler til fortsatte Udenlandsrejser. Da nemlig den ene af Pladserne i det medicinske Fakultet ikke var besat paa den Tid, blev Halvparten (100 Dlr.) af dette Embedes Løn overladt ham til Fortsættelse af hans lægevidenskabelige Studier ved fremmede Højskoler, i Samklang med Fundatsens Bestemmelser om Anvendelsen af ledige Professorlønninger⁴⁾.

Efterat have taget Afsked fra Slægt og Venner i Ribe, begav M. Peder Sørensen sig i November 1565 paa Vejen til Italien⁵⁾. Paa Rejsen traf han sammen med sin Ven

¹⁾ I Herholdt og Mansas anf. Samlinger meddeles (S. 15—6 Not.) et Kongebrev, der kunde synes at tale for, at Peder Sørensen ikke har faaet Kannikedømmet; men en Notits, som udenfor skal meddeles, viser dog, at han 1569 var Kannik i Viborg. Ogsaa i Aaret 1574 var han Kannik sammesteds (Ny kirkeh. Saml. V, 766).

²⁾ Om Promotionen se foran, S. 490. Vinding henfører den urigtig til Aaret 1563. Univ.s Regnskab 1564—65 indeholder følgende Udgiftspost: «M. Petrus Severinus pro duobus terminis — 25 Daler».

³⁾ Bartholin, Cista Medica, p. 114.

⁴⁾ Univ.s Regnskab fra 1 Maj 1565 til 1 Maj 1566.

⁵⁾ Mag. til den danske Adels Hist. S. 80.

og Landsmand M. Hans de Prato (Johannes Pratensis), og i de første Dage af Januar 1566 bleve begge disse unge og haabefulde Medicinere immatrikulerede ved Højskolen i Padua¹⁾. Forat de ikke for snart skulde nødes til at rejse hjem igjen, tillod K. Frederik II den 19de Juni samme Aar, at den ene medicinske Professorpost fremdeles maatte staa ledig, og Lønnen deles mellem disse tvende unge Videnskabsmænd; naar de saa havde endt deres Studeringer, kunde de enten begge eller den ene af dem antages i Universitetets Tjeneste som Professor i Medicinen²⁾. Paa denne Maade kunde M. Peder Sørensen og hans Ven rolig fortsætte deres Studeringer, og da det 1568 syntes, som om Understøttelsen skulde ophøre, idet Kongens Livlæge D. Martin Ædituus blev beskikket til at overtage den ledige Professorpost, bestemte dog Frygten for, at de tvende unge Læger, der alt havde et anset Navn, skulde gaa i fremmed Tjeneste, Kongen til at tilbagekalde Befalingen om Ædituus's Ansættelse ved Universitetet³⁾.

Rimeligvis har Peder Sørensen været hjemme i Danmark forat faa denne Sag ordnet, og han har da vistnok tilbragt Vinteren 1568—69 i Hjemmet, hvor han da formodentlig ogsaa har udøvet Lægepraxis. Vi vide ialfald med Vished, at han i de sidste Dage af Marts 1569 opholdt sig paa Herregaarden Langesø i Fyn, hvor Fru Sidsel Bryske forærede ham det endnu bevarede mærkelige Runehaandskrift af Jydske Lov⁴⁾. Snart efter drog han dog

¹⁾ Suhms Samlinger II, 3, S. 6.

²⁾ Herholdt og Mansa, a. Skr. S. 16—17.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 148. 149.

⁴⁾ Foran i det nævnte Haandskrift findes følgende Notits: •Thenne Bog haffuer hort min salige Broder Anthonius Bryske till, oc nu haffuer ieg Sitzell Bryske salig Eskel Gois Epterleuerske til

atter ud, da han var sat istand til at fortsætte sine Studier under de samme heldige Forhold som tidligere. Han var alt nu i Besiddelse af grundig Indsigt i Filosofien, Medicinen, Kemien og Naturvidenskaberne overhovedet, men han tørstede dog efter flere Kundskaber. I April 1569 træffe vi ham i Vittenberg, hvorfra han med sin trofaste Ledsager, M. Hans de Prato, agtede sig til Køln¹⁾. Derfra har han rimeligvis begivet sig til Frankrig, hvor han erhvervede Doktorgraden i Filosofi og Medicin²⁾. Hvor han kom frem, udøvede han lejlighedsvis Lægepraxis, og var heldig i sine Kure, saa hans Berømmelse steg, ikke at tale om at han fik et stort Bekjendtskab blandt den Tids mest ansete Læger. I sin videnskabelige Retning sluttede han sig forøvrigt temmelig nøje til Paracelsus, hvorvel han undgik endel af denne geniale Læges forunderlige Fantasterier. Fra Frankrig begav han sig paany til Italien. I Venedig praktiserede han i nogen Tid, og i Florents fuldendte han i Efteraaret 1570 det Værk, der har bevaret hans Navn i Lægevidenskabens Historie lige indtil vore Tider, nemlig hans *Idea Medicinæ philosophicæ*.

Værket er tilegnet Kong Frederik II, og det vakte ikke ringe Opmærksomhed blandt Europas Læger og Kemikere.

Langesø gifftuet hederlig Mand Mester Peder Seurinsen Canich vdi Wiburge thend. Skriuuet paa Langesø thend 29 dag Martij Anno etc. 1569. Forat der ikke skal være nogen Tvivl, bemærkes, at D. Oluf Worm har vedføjet en Bemærkning om, at Mester Peder Seurinsen er den siden saa bekjendte D. Petrus Severini.

¹⁾ Magazin til den danske Adels Hist. S. 154—5.

²⁾ I Universitetsprogrammet ved Peder Sørensens Død bemærkes, at han 1571 tog Doktorgraden paa Hjemvejen gjennem Frankrig; men da han under Dedikationen til sin *Idea medicinæ philosophicæ*, der er dat. Florents 1 Novbr. 1570, allerede kalder sig *Philosophiæ et Medicinæ Doctor*, har han vistnok taget Graden paa Udrejsen.

Det dadledes vel af mange, at Forfatteren saa afgjort havde sluttet sig heri til Paracelsus; men det indrømmedes dog, at han havde lagt et stort Talent for Dagen, og at han ved sin Fremstilling af de paracelsiske Meninger havde bidraget mere end nogen anden til at skaffe dem Udbredelse. Forresten mente D. Thomas Erastus, en af Paracelsismøns ivrigste Modstandere, at hans Fremstilling var for grundig og lærd til at Paracelsus's uvidende Disciple kunde forstaa og følge ham. — I sit omtalte Skrift gaar Peder Sørensen ud fra, at der er et bestemt Livsprincip (*vitalc principium*) i Naturen, ved hvis Kraft alt lever og bestaar. Han kalder det «Spiritus», og siger, at det er Rodnaturen (*natura radicalis*), Kilden til al Livsvirksomhed og Frugtbarhed, og at det under alle Omskiftelser bliver det samme. Det findes i alle Planter, Dyr og Mineralier, og i det ligger Lægedom mod enhver Sygdom. I den videre Udførelse af denne Grundtanke findes imidlertid meget fantastisk og mystisk, som nu kun lidet kan tiltale os²⁾. For sin Tid var Værket imidlertid af ikke ringe Betydning; det oplevede flere Op- lag, og blev gjort til Gjenstand for videnskabelige Under- søgelser og Fortolkninger endnu næsten hundrede Aar efter dets første Fremkomst. Titelen «Idea» antyder, som en af Værkets Fortolkere, den lærde Skotte William Davisson, Livlæge hos Kong Johan Kasimir i Polen, gjør opmærksom paa, at Forfatteren havde sluttet sig til den Retning, som netop paa denne Tid begyndte at gjøre sig stærkt gjældende, og som søgte at hævde Platons Betydning for Videnskaben. En nyere Forfatter har i den Anledning bemærket, at Peder

¹⁾ Bartholin, *Cista medica*, p. 115.

²⁾ Herholdt, *Archiv for Lægevidenskabens Hist.* S. 40—42. Sprengel *Geschichte der Arzneykunde III*, 408—13. N. M. Petersen, *Bidrag til den danske Lit. Hist.* III, 215—6. Jfr. *foran* S. 329—31.

Sørensens Værk ikke saa meget gaaer ud paa at levere en fuldstændig Fremstilling af det paracelsiske System, som snarere paa at bringe en Forening tilveje mellem de ældre Filosoffers (Proklos's, Platons, Platonikernes) og Paracelsus's Meninger. Hans Hensigt var det at reformere den almindelige Lære om Naturen, som efter hans Mening var kommen paa Afveje formedelst Mangel paa sand Metafysik. Ved at hævde Paracelsus's Betydning maatte han imidlertid rokke Galens altfor store Anseelse, og ved at ophøje Platon kom han til at modarbejde den ny peripatetiske Skole, som noget før hans Tid havde begyndt at rejse sig imod Nyplatonikerne¹⁾. Den Indflydelse, Peder Sørensen's «Idea» udøvede, var idethele saa stor, at der senere kunde være Tale om «Severinere» som en egen medicinsk-filosofisk Retning, der dog synes mere at have haft Tilhængere i Udlandet end hertilands, hvor man længe med en vis Forsigtighed holdt fast ved det gamle.

Efterat D. Peder Sørensen saaledes havde grundlagt sin videnskabelige Berømmelse og ved heldige Kure havde gjort sit Navn bekjendt paa mange Steder i Udlandet, vendte han tilbage til Fædrelandet, hvor han i Juli 1571 modtog Kaldelse som kongelig Livlæge²⁾. Bestallingen som saadan er dog først udstedt den 14de Oktober samme Aar. Han forpligtedes heri til at vogte over Kongens Liv og Sundhed og, naarsomhelst det befaledes, at følge med Hoffet paa de dengang saa hyppige Rejser. Den Medicin, han tilberedte for Kongen, skulde han «med allerhøjeste Flid og Troskab tilfly», og ikke lade den komme nogen anden i Hænde. Hvad der om Kongens «Livs Lejlighed og Svaghed» blev

¹⁾ Herholdt og Mansa, Saml. til den danske Medicinalhist. S. 25.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 44.

betroet ham, maatte han ikke aabenbare for nogen, ligeledes skulde han holde hemmeligt, hvad han i det kongelige Kammer kunde erfare om Rigets Anliggender. Som Løn for sin Tjeneste skulde han nyde aarlig 200 Daler samt fri Underholdning eller Kostpenge for sig selvanden, sædvanlig Hofklædning og «fri Hus og Vaaning, hvorudi han sin Medicin bekvemmeligen kan berede»¹⁾. Desuden fik han Udsigt til andre Forleninger, der i den følgende Tid i rigeligt Maal bleve ham til Del. Saaledes fik han 1575 Kongebrev paa det Kannikedømme i Roskilde, som M. Oluf Offesen havde haft, «at annamme uden Option» — altsaa uden, som Skik ellers var, at begynde fra neden af. Aaret efter fik han kongeligt Forleningsbrev paa noget Strøgods i Sjælland (16 Gaarde og 2 Huse), som hans forhenværende Kollega, M. Martin Ædituus, havde haft i Forlening. Ligeledes tilstod Kongen ham Foder til to Heste, og 1587 fik han og hans Arvinger kgl. Forleningsbrev paa den fyrstelige Herlighed af en jordeggen Bondegaard i Brøns Sogn i Sønderjylland²⁾.

Nogle Aar tidligere (1583) havde han indladt sig i Ægteskab med Drude Thorsmede, en Datter af Raadmand Reinholt Thorsmede i Flensborg, skjønt der fortælles, at han og hans Ven D. Hans de Prato (der dengang var død for flere Aar siden) i sin Tid havde givet hinanden deres Ord paa, at de aldrig vilde gifte sig³⁾. Universitetet havde hædret Doctor Peders Bryllup ved at tilsende ham et Sølv-

¹⁾ Bestillingen er trykt hos Herholdt og Mansa, S. 17—18.

²⁾ Sjæl. Registre. 11, 178. 221. Herholdt og Mansa, S. 19. Slesvigske Prov.-Efterretn. I, 275—6.

³⁾ Cimbria lit. I, 623. Hegelunds Kalender 9 Juni 1583: «Nuptiæ D. D. Petri Seuerini in istam diem constitutæ Flensburgi cum Gertrude Reinholdi Torsmeden filia».

kredenskar som Brudegave¹⁾. I Anledning af sit Ægteskab udvidede han ved Overenskomst med Universitetet den Gaard, han ejede i Kannikestræde i Kjøbenhavn²⁾, og her havde han da sin Bolig, naar han ikke var paa Rejser med Kongen i de mange Aar, han var Livlæge først hos Frederik II, ved hvis Dødsleje han stod³⁾, og siden hos den unge Kong Christian IV. I over 30 Aar var han nemlig i denne vigtige og indflydelsesrige Stilling, som han fandt sig ganske godt i, skjønt han i Begyndelsen sukkede over de evindelige Rejser, der berøvede ham Lejlighed til med Ro at fortsætte de Studier og den litterære Virksomhed, som han med saa stor Hæder havde begyndt⁴⁾. Med sin Kollega, Livlægen D. Martin Ædituus, kunde han ikke enes, maaske fordi denne, der var ældre i Bestillingen, misundte ham den Yndest, han snart erhvervede sig, maaske ogsaa fordi Ædituus misbilligede hans medicinske Retning og navnlig de stærke metalliske Kure, han jevnlig anvendte, og som ofte frembragte mærkelige Virkninger i Sygdomme, der hidtil vare blevne ansete for uheldbrede, men som ogsaa

¹⁾ Se Tillæg Nr. 222. Naar Univ.-Regnskabet henfører Udgiften til denne Brudegave til Aaret 1582, saa vil det sige til det Regnskabsaar, der begyndte 1ste Maj 1582 og endte ved samme Tid i det følgende Aar.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 228.

³⁾ Hist. Tidsskrift. III, 79.

⁴⁾ Den 7de April 1573 skrev D. Ped. Sørensen fra Aarhus til en Ven i Tydskland (D. Jo. Pistorius): «Johannes [Pratensis] noster te salutatur, qui quietiorem vitam nunc agit in Acad. Hafniensi, ego aulicis peregrinationibus assidue fatigor» (Udkast i Kong. Bibl.). Sml. et andet Brev til samme Ven, der er trykt som Tillæg Nr. 181. I Juni 1576 var Peder Sørensen med den danske Kongefamilie paa dens Besøg i Meklenborg, ved hvilken Lejlighed han tilligemed den kgl. Sekretær Elias Eisenberg blev indskreven i Universitetsmatriklen i Rostok. (Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen, 1740. S. 270).

af og til gjorde det hurtigt af med Patienten. Saameget er vist, at Ædituus efter nogle Aars Forløb foretrak at opgive sin Plads og at vende tilbage til Holland¹⁾.

Paa Grund af den betroede Stilling, D. Peder Sørensen indtog i Kongens umiddelbare Omgivelser, var han ikke sjelden i Frederik II's Tid Universitetets Talsmand i vigtige Anliggender, f. Ex. i Forhandlingerne om den danske Bibel 1587, og gjorde sig paa den Maade fortjent af den lærde Stand²⁾. Naar Forretningerne ved Hoffet tillod det, syslede han endnu med Filosofien og med sine kemiske Forsøg. De Medicinalforanstaltninger, som skete her i Landet i den sidste Fjerdedel af 16de Aarhundrede, maa udentvivel væsentlig tilskrives ham³⁾. Men hans Venner og Beundrere klagede i deres Breve over, at den lærde Verden maatte savne Frugterne af hans Aand og Skarpsindighed, og at Barbariet truede med at bryde ind i Videnskabernes Stat, naar han holdt sig tilbage og tav. I denne Tone skriver f. Ex. den lærde franske Jurist og Statsmand Jacob Bongarsius 1596 til D. Peder Sørensen⁴⁾. Denne svarede med Henvisning til Hoffets Larm, der kun lidet begunstigede rolige filosofiske Studier; imidlertid gav han dog Udsigt til, at han ikke for bestandig vilde forholde sig tavs, da han havde filosofiske Arbejder under Hænder, som han haabede i sin Tid skulde komme for Lyset⁵⁾. Maaske var det for at finde et saadant videnskabeligt Otium, at han, da han

¹⁾ Bartholin, *Cista Medica*, p. 128—9.

²⁾ Vinding, p. 119. Ny kirkehist. Saml. I, 208. 214. 217. 220—1.

³⁾ I et utrykt Brev til Arild Hvitfeldt skriver D. Ped. Sørensen om Ansættelsen af en Apotheker i Viborg (Koncept i Kongl. Bibl.) Jfr. Cold, *Lægevidenskab i Chr. IV's Tid*. S. 12.

⁴⁾ Dän. Bibl. VIII, 483—4.

⁵⁾ Bartholin, *Cista Medica*, p. 123—4.

var en Mand paa over 60 Aar, tænkte paa igjen at indtræde i Universitetets Tjeneste, nemlig i den medicinske Lærerpost, der var ledig 1602 ved D. Anders Christensens Forflyttelse til Sorø. Men inden der blev noget af denne Plan, blev han angreben af den pestagtige Epidemi, som dengang herskede, og skjønt han selv omtales som Opfinder af et Panacee eller et ufejlbarligt Lægemiddel mod alle Sygdomme, saa bukkede han dog under for Sygdommens Magt og døde den 28de Juli 1602¹⁾. Hans Grav var i S. Rochi Kapel i Vor Frue Kirke²⁾. Overordentlige Lovtaler lød over ham efter hans Død: «hos ham var intet forstilt, intet paataget, kun paa Tiden var han gjerrig, hans Liv var en fortsat Studering, Granskning var hans Glæde, Videnskaben hans Rigdom (Sandheden er dog, at han efterlod en anseelig Formue), hans største Lyst var at behage Gud og gavne gode Mennesker»; — han kaldes det 16de Aarhundredes største Kemiker, og der gik i Udlandet et stort, om end vistnok overdrevet Ry af de mærkelige Lægekure, han havde udført³⁾. Ligesom fremmede lærde havde set

¹⁾ Møller, Cimbria lit. I, 623. Suhms Saml. II, 3, 6. I Sigvard Grubbes Dagbog findes fig. Notits: «D. 1 Aug. 1602 sepelebatur Hafniæ Dr. Petrus Severinus, vir clarissimus et magni nominis in re medica».

²⁾ Tvende Gravskrifter over ham findes aftrykte i Resens Inscript Hafn. p. 92. 104—5.

³⁾ Vinding, p. 119. Barth., Cista Med. p. 127—9. I Cimbr. lit. I, 623—5 findes en stor Samling Elogia over D. Ped. Sørensen. Blandt Jon Jensen Koldings Poemata varia bag i hans Descriptio Daniæ, Francof. 1594 findes p. 165—7 et «Ad clarissimum virum et præstantissimum Regis Daniæ medicum, Dn. Petrum Seuerinum, Ripensem, demisse colendum». Her omtales Peder Sørensen som den,

Quem multæ nationes vehementius
Admirantur: et omnes redamant boni:
Danorum Decus ingens:
Et lumen patriæ suæ.

op til ham med Beundring, medens han levede, og tilegnet ham deres Skrifter — f. Ex. den dygtige engelske Læge og ivrige Paracelsiker D. Thomas Mouffet¹⁾ — saaledes tabte hans Anseelse sig ikke ved hans Død, skjønt den lægevidenskabelige Retning, han havde sluttet sig til og været den vigtigste Talsmand for, fandt skarp Modsigelse. Sachseren Ambrosius Rhodius, der efterat have været Læge ved Børnehuset i Kjøbenhavn, blev Professor ved Gymnasiet i Christiania, optraadte 1643 som hans Fortolker og Forsvarer, og i den tidligere omtalte skotske Læge W. Davison fik han en ligesaa lærd som begejstret Kommentator (1660—63), der løftede ham til Skyerne som «*Medicus incomparabilis et Philosophus sublimis*»; ikke at tale om, at vor lærde D. Oluf Borck satte ham meget højt og hædrede hans Minde²⁾.

I sit Ægteskab med Drude Thorsmede, der døde den 21de September 1610, havde D. Peder Sørensen otte Børn, af hvilke de fleste døde tidlig; følgende to kunne mærkes: Anna Pedersdatter (født i Flensborg 1586) gift 1602 med Dr. jur. & med. Jonas Charisius († 1619), hun døde i Juni 1633; Frederik Pedersen eller Severin, der blev Dr. med. og var praktiserende Læge først i Flensborg og senere i Kjøbenhavn³⁾.

¹⁾ De iure et præstantia chymicorum medicamentorum, dialogus apologeticus, authore Thoma Muffetto Londinate Anglo. Francof. 1584. Dediceret til Petrus Severinus Danus, Ser. Reg. Dan. Archiater. Jfr. Tillæg, Nr. 229. Thomas Mouffet havde i Aaret 1582 været her i Landet i Følge med Peregrinus Bertie Lord af Willoughby, der overbragte Frederik II Høsebaandsordenen fra Dronning Elisabeth (Tanner, Bibl. Brit. p. 536).

²⁾ Herholdt, Archiv. S. 41—3. Petersen, Bidr. til den danske Lit. Hist. III, 216—7. Budstikken, 3die Aarg. Christiania 1821—22. S. 444—47.

³⁾ Vinding p. 120—1. Cimbr. lit. I, 624. Marmora Danica. I, 34. I Cista med. p. 121—2 findes Univ.-Programmet over Drude Thorsmede trykt.

Skrifter: *Idea medicinæ Philosophicæ fundamenta continens totius doctrinæ Paracelsicæ, Hippocraticæ et Galenicæ.* Basil. 1571. Erfurt 1616. Hagæ Com. 1660. 4.

**Epistola ad Paracelsum, in qua ratio ordinis et nominum totiusque Philosophiæ adeptæ methodus ostenditur.* Basileæ 1572. 8.

Han efterlod sig en Mængde haandskrevne, tildels ufuldførte lærde Arbejder, der opregnes i Bartholins *Cista Medica* p. 130—2, i *Cimbria lit.* I, 626 og i Herholdts og Mansas *Saml.* til *Medicinalhist.* S. 22—4. Kansler Chr. Friis til Kragerup interesserede sig 1620 meget for at faa noget deraf udgivet, men der blev dog ikke noget af Planen (*Wormii Epist.* p. 52—3). I en engelsk Bogkatalog har Gram fundet flg. Hdskr. anført: *A Mapp of Medicine or Philosophical path, containing the Grounds of all the Doctrine of Paracelsus, Hypocrates and Galien, compiled by Peter Severine.*

Nogle Breve af ham findes trykte i *Cista med.* p. 123—7. Koncepterne til en Del flere findes i Kongl. Bibl., *Bøllings Brevsaml.* En *Samling Breve fra Tyge Brahe, Joh. Pratensis, Jac. Bongarsius og Abel Berner til D. Ped. Sørensen* er trykt i *Dän. Bibl.* VIII, 469—90. *Suhms Nye Saml.* III, 131.

D. Ped. Sørensen ejede den mærkelige *Fortegnelse over danske Konger, som er skreven med Runer og først udgiven af O. Worm* og senere af Langebeck i *Scr. Rer. Dan.* I, 26 sq.

20.

Christian Machabæus Alpinas, en Søn af Professor D. Johannes Machabæus og Hustru Agnete Matthewson, var født i Vittenberg den 25de December 1541. Da hans Fader kort efter fik Ansættelse ved Universitetet i Kjøbenhavn, kom han som spædt Barn til denne By og nød i sit Hjem en omhyggelig Opdragelse og Undervisning. Inden han endnu havde fyldt sit 13de Aar, blev han den 3die December 1554 immatrikuleret ved Universitetet af Peder Paladius; men allerede i det følgende Aar sendte hans Fader

ham til Vittenberg, hvor han den 23de Juli 1555 blev indskreven i det akademiske Album. Rimeligvis har han her haft Støtte og Vejledning af Johan Pistorius fra Husum, der tidligere havde studeret i Kjøbenhavn under hans Fader, ja maaske endog havde været i Huset hos denne. Forøvrigt sluttede han sig saare nær til sin Faders Ven Melanchton, der i hele hans følgende Liv stod for ham som det fuldkomne Mønster paa Lærdom og Gudsfiygt¹⁾.

Efter Faderens Død i December 1557 er den unge Machabæus vistnok kommen hjem, saa hurtigt det lod sig gjøre. Kong Frederik II gav ham, i Erindring om hans Faders Fortjenester, den 14de April 1559 40 Daler til hans Studeringers Fremme, og samme Aar tog han den filosofiske Bakkalavrgrad i Kjøbenhavn²⁾. Her blev Hemmingsen hans Ideal af en Lærer, og den Beundring, han nærede for denne Mand, formaaede ingen senere Begivenheder at rokke. Forøvrigt havde han daglig sin Gang eller maaske endog Bolig i Herluf Trolles Hus, medens denne var Slotsherre i Kjøbenhavn. Han afskrev historiske Dokumenter for ham, et Arbejde, hvorfor han vistnok blev rigelig lønnet, da Herluf Trolle er bekjendt for den Gavmildhed, hvormed han understøttede unge haabefulde Studenter paa deres videnskabelige Bane. Ved mange senere Lejligheder lagde Machabæus den Kjærlighed og Ærbødighed for Dagen, som han nærede for Trolle og hans ædle Hustru, Birgitte Gøye, og det Pietetsforhold, hvori han stod til dem, varede, saalænge nogen af dem var i Live³⁾.

¹⁾ Magn. Matthiæ, Series Regum Daniæ, msc. Vinding, Acad. Haun. p. 125—6. Ny kirkehist. Saml. I, 472. Tillæg, Nr. 308.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 413. Vinding l. c.

³⁾ Becker, Herluf Trolle og Birgitte Gøye. S. 28. Chr. Machabæus, Oratio funeb. Herl. Trolle. 1566.

Efter et Ophold i Hjemmet, hvis Udstrækning i Tiden vi ikke se os istand til nøje at angive, begav Christian Machabæus sig atter paa Rejsen til fremmede Højskoler. Universitetet i Kjøbenhavn understøttede ham med 100 Daler af det Overskud, der var kommet ind ved Salget af den store danske Bibel¹⁾. Sandsynligvis har han færdedes temmelig vidt; ialfald vide vi, at han den 6te Juli 1563 tog Magistergraden ved Højskolen i Cambridge²⁾. I Efter-aaret 1564 træffe vi ham atter i Hjemmet, da han tilskrev Fru Birgitte Gøye et Trøstebrev i Anledning af hendes Ængstelse over hendes Mands Fraværelse som Admiral paa den danske Flaade, der kæmpede med Svenskerne³⁾.

I Foraaret 1565 blev M. Christian Machabæus ansat som Professor Pædagogicus ved Kjøbenhavns Universitet. Men hans Virksomhed her har ikke efterladt sig sønderlig andre Spor end den akademiske Sørgetale han holdt over Herluf Trolle. Thi allerede i Foraaret 1567 opgav han sit Embede, uden at vi vide noget nærmere om Grunden. Professorerne tilstod ham en Sum over hans tilgodehavende Løn, «den Tid han resiguerede sin Lectie»⁴⁾. Hans Vel-ynderinde Fru Birgitte Gøye kom ham ogsaa til Hjælp, ligesom hun synes at have betalt Kosten for ham i D. Niels Hemmingsens Hus, i den Tid han var Professor⁵⁾. Senere blev han — dog maaske først efter nogen Omflakning uden fast Embede — Læsemester i Sorø Kloster. Det var ikke nogen sønderlig freinragende Stilling, og da Lønnen vistnok

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 125.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 496.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 573—7.

⁴⁾ Universitetets Regnskaber i Konsist. Arkiv.

⁵⁾ Fru Birgitte Gøyes Regnskabsbog for 1567 i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 22.

ogsaa kun var ringe, hjalp Kongen noget paa den ved den 4de Oktober 1570 at forlene Machabæus afgiftsfrit med Kongetienden af Daxtrup og Dalby Sogne i Skaane¹⁾.

I Aaret 1571 deltog han — vistnok nærmest som sprogkyndigt Medlem og Orator — i en Statssendelse, som den danske Regjering affærdigede til Rusland. Rejser i dette barbariske Rige vare dengang forbunden med de største Farer. I et Brev (dateret Soer Kloster den 20de November 1571), som Machabæus efter sin Hjemkomst skrev til Fru Birgitte Gøye, fortæller han, at medens han var i Rusland, blev Moskov afbrændt af Tartarerne, og halvandet hundrede tusinde Mennesker der indebrændte. «Den Tid det skete», føjer han til, «var jeg til min store Lykke opholden udi Novgorod, fordi saa havde jeg efter min Begjæring strax kommet frem til (Moskov), da havde jeg og blevet der. Men Herren vender alting til det bedste»²⁾.

Ogsaa til andre Statssendelser blev Machabæus brugt; han var saaledes endnu engang i Rusland hos Czar Ivan Wasiljewitsch II; men vi vide intet nærmere derom³⁾.

¹⁾ Udkast i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Sorø Nr. 28. I dette Forleningsbrev kaldes Machabæus udtrykkelig «Læsemester i Soer Kloster». At han ogsaa 1569 har været i denne Stilling, kan med al Sikkerhed sluttes af Iver Bertelsens Ytringer i et Brev trykt i Dänische Bibl. IV, 7. I et Kongebrev af 7de Maj 1572 gjøres vitterligt, at M. Chr. Machabæus tidligere afgiftsfrit var bleven forlenet med Kongetienden af Dalby og Daxtrup Sogne: men nu var den Forordning udstedt, at Kronens Tiende over hele Riget skulde stedes (bortfæstes) for Afgift. Derfor bevilges nu, at Machabæus istedenfor Tienderne skulde have den Sum, for hvilken de bleve bortfæstede (Skaanske Regist. 1, 7).

²⁾ Orig. i Kgl. Bibl., Saml. til Adelen's Hist. Fasc. 22.

³⁾ I Gravskriften over Chr. Machabæus i Lunds Domkirke findes bl. a. følgende Ytringer om ham: «Qui postquam Suetici belli tempestate longinquas et periculosas peregrinationes auspicio Frederici II Daniæ etc. Regis, cui eximie semper carus, ad Tyrannidem Moschorum Iuan Basilium legatus bis obierat. (etc.).»

Imidlertid blev han til Løn for sine Tjenester forlenet med et Kannikedømme i Lund. Tiden, da dette skete, kan ikke nøjagtig angives, da vi ikke have fundet Forleningsbrevet. Men den 17de Juli 1573 nævnes Kanniken M. Christian Machabæus Alpinas som nærværende paa det kongelige Retterting i Lund, et Vidnesbyrd om, at han paa denne Tid har resideret der¹⁾. I Aaret 1575 forlenedes han desuden med et Vikarie sammesteds²⁾. Hans samtidige Skribentvirksomhed viser, at han var en frugtbar og yndet latinsk Lejlighedsdigter med ikke faa fornemme Forbindelser. Da han 1573 var indtraadt i Ægteskab med en adelig Jomfru, Kirstine Gagge, Datter af Erik Andersen Gagge og Fru Margrete Rud, har dette maaske givet Stødet til, at han den 1ste Maj 1580 af Kong Frederik II blev naturaliseret og optaget i den danske Adelsstand. I Vaabenet førte han og hans Efterslægt en Bueskytte i skotsk Højlænderdragt³⁾. Omtrent ved samme Tid købte han ogsaa Herregaarden Bispebo i Fyn, hvor han dog neppe nogensinde til Stadighed havde Bolig.

Efter M. Iver Bertelsens Død beskikkedes Christian Machabæus den 8de December 1583 til Abbed og Forstander for Ringsted Kloster, i hvilken Egenskab han i det følgende Aar maatte arrangere Festlighederne i Anledning af Prinds Christians Hylding i Ringsted, og 1585 forlenedes han, uden derfor at miste sit Kanonikat eller sin Klosterforstanderstilling, med Ærkedegnedømmet i Lunds Dom-

1) Dokumentafskrift i Kallske Saml. 472. 4.

2) Han havde d. 24 Okt. 1574 faaet Ventebrev paa det første ledige Vikarie i Lund. Forleningsbrevet er udstedt d. 18 Okt. 1575. (Skaanske Registre, Nr. 1, Fol. 101. 135).

3) Optegnelser om Slægten Machabæus i det forrige genealogisk-heraldiske Selskabs Samlinger i Gehejmearkivet. I Adelslexicon II, 4—5 beskrives Vaabenet noget anderledes.

kapitel¹⁾. Alt vidner saaledes om, at han var i høj Yndest hos Kong Frederik II, og herpaa fik han endnu et Bevis, da Kongen havde oprettet en ny og anseelig Skole i Sorø, idet han nemlig den 10de Maj 1586 blev beskikket til denne Skoles første Forstander, en Plads, som baade var indbringende og hvormed Bestyrelsen af det betydelige Klostergods var forbunden²⁾.

I elleve Aar forestod Machabæus Sorø Skole. Han indlagde sig Fortjenester ved at lade flere af de under Klostergodset hørende Kirker, hvis Patron han var, istandsætte og forsyne med ny Altertavler³⁾. I et Brev, han 1596 skrev til sin Ungdomsven Johan Pistorius, Præst i Tetenbøl i Eidersted, ytrede han, at han, efter forskjellige Lykkens Omvexlinger i sine yngre Aar og efter mange besværlige Rejser, mente nu at være kommen i en tryk og rolig Havn⁴⁾. Det gik dog ikke ganske, som han havde ventet. Thi efterat Kong Christian IV selv havde faaet Regjeringens Tøjler i Haanden, afskedigede han Machabæus fra Pladsen som Forstander for Sorø. Som Grund angives, at Kongen «var til-sinds at forandre Soer Kloster», men den egentlige Anled-

¹⁾ Sjølandske Registre Nr. 12, Fol. 299. 423. Sjøl. Tegn. XV, 265. 303. Den 26de Decbr. 1584 fik Machabæus Ventebrev paa Ærke-degnedømmet i Lund, om han overlevede den daværende alderssvage Ærke-degn M. Baltzer Jakobsen (Skaanske Registre I, 473). Da denne døde i Sommeren 1585, traadte Løftet i Kraft. Machabæus deltog som Prælat i de Forhandlinger, Lunds Kapitel 1586 havde med Universitetet angaaende Ydelsen af en aarlig Afgift (se Tillæg, Nr. 250).

²⁾ Sjølandske Tegnelser XVI, 47. Først d 7 Marts 1588 fik Machabæus Kvittering for aflagt Regnskab for Bestyrelsen af Ringsted Kloster (Sjøl. Registre 12, 640).

³⁾ Danske Atlas. VI, 325. Lyskander kalder Machabæus «ecclesiarum et scholarum fautor et nutricius laudatissimus» (Scriptor. Danici, p. 201—2).

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 308.

ning var dog maaske, at han ønskede at skaffe sin Lærer M. Hans Michelsen en god Forsørgelse. Nok er det, at Machabæus den 1ste Maj 1597 maatte aftræde Forstanderposten til den nævnte Mand, medens han selv trak sig tilbage til sine Præbender i Lund, og her døde han, 56 Aar gammel, den 10de September 1598, og blev jordet i Domkirken¹⁾.

Han efterlod to Sønner, Klavs og Johan, om hvilke Faderen skrev i det ovenomtalte Brev til Pistorius, at han havde holdt dem en Tidlang ved Universitetet i Vittenberg, men at han for ikke længe siden havde tilbagekaldt dem, forat de kunde deltage i Højtidelighederne ved Hoffet i Anledning af Christian IV's Kroning. Men saa snart det lod sig gjøre, skulde de tilbage til Vittenberg for til næste Foraar derfra at drage til Genf eller Leiden, forat erhverve Færdighed i Fransk; til selve Frankrig turde han nemlig paa Grund af de daværende Krigsuroligheder ikke sende dem. Senere blev Klavs Machabæus Landsdommer i Halland, medens Johan blev Ejer af Bispebo og Kannik i Lund. Familien forplantede sig endnu i et Par Slægtled, men efter Enevældens Indførelse forsvandt den som saa mange andre adelige Slægter²⁾.

Skrifter: *Oratio funebris illustris viri Herluffi Trolle, recitata in Acad. Hafniensi.* Hafn. 1566. 8.

**Historia Bileam prophetæ, hexametro.* Hafn. 1567.

**Parænesis ad nobilem juventutem scholæ Herloviensis.* 1569.

Thalamus Olai Mauritiï, Dn. de Bollerup, Senatoris Regni Daniæ et præsidis Arcis Helsingburgensis: Et virginis Annæ Hardenberg. Hafn. 1573. 4.

¹⁾ Sjølandske Tegnelser. XIX, 68. Machabæus's Gravskrift er trykt hos Vinding, Acad. Haun., p. 126—7.

²⁾ Enkelte Personer af Slægtens senere Led omtales i Danske Mag. I, 127. Suhms Saml. II, 2, 151. 158. 168. Adelslexicon II, 5.

Epistola de vita et obitu nobilis matronæ Dominæ Elisæ, Dn. Hilarii Grubbe de Lystrup, Regni Daniæ cancellarii etc., conjugis charissimæ. Hafn. 1577. 4.

Στέφανος ἐπιθαλάμιος Magnifico Viro Dn. Hilario Grubbe et Christina Luckiæ, ill. Dn. Georgii Luckii filix, gratulationis ergo scriptus. Hafn. 1577. 4.

Erasmi Catholmii, Andreæ Mariagrii, Balthasaris Causii tumulis memoriæ sacrum. Hafn. 1582. 4.

Memoriæ et meritis D. Friderici Daniæ et Norvegiæ regis sacrum. Hafn. 1588. 4.

Endel latinske Gravskrifter og Indskrifter paa Vers, saasom over Kong Valdemar Atterdag, trykt i Script. Rer. Danic. VII, 207; over Joh. Andersen til Klixhøll, i Marmora Danica I, 140; over Tolder Frands Villumsen, i Vindings Acad. Haun. p. 452—3; over M. Lavrits Villadsen i Resenii Inscript. Hafn. p. 106; over Fru Birgitte Rosenkrands, Hr. Sten Brahes Hustru, i Christen Nielsens Ligprædiken over hende 1589; over Niels Kaas, i Peder J. Vinstrups Ligprædiken over ham 1594. Flere af Machabæus forfattede Indskrifter i Sorø ere trykte hos Morten Pedersen, Absalons og Esbern Snares Herkomst, S. 56. 64—5, i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 505, og i Dansk Atlas III, 62—3.

Breve: til Birgitte Gøye, trykt i Ny kirkehist. Saml. III, 573—7; til Joh. Pistorius, trykt som Tillæg, Nr. 308.

I Catal. bibl. Lymvicianæ msc. nævnes flg. Hdskr.: «De comoedia M. Christianus Machabæus, præmissis quibusdam historiis ipsius Lymvici».

21.

Jakob Svendsen (*Jacobus Suenonius Hafniensis*) var født i Kjøbenhavn og blev den 24de December 1563 immatrikuleret ved Universitetet i Vittenberg, hvor han formentlig tog Magistergraden¹⁾. Den 26de Maj 1565 blev han antagen til Notarius ved Kjøbenhavns Universitet, og

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 475.

et Fjordingaar senere beskikkedes han, ved M. Iver Bertelsens Forflyttelse, tillige til Professor Pædagogicus¹⁾. 1567—70 havde han begge de pædagogiske Forelæsninger, hvad enten nu Grunden var, at der ingen kvalificeret Ansøger var til den ene Post, eller Universitetets Formuesforfatning, der ved Krigen var kommen i en slet Tilstand, ikke tillod at lønne to Professorer²⁾. Tillige vedblev han at være Notarius indtil Udgangen af Aaret 1572. 1570 ansattes M. Hans Hemmingsen som nederste Professor Pædagogicus; men M. Jakob Svendsen beholdt saavidt vides den øverste pædagogiske Lectie indtil sin Død 1574. Han havde den 7de Juni 1567 ægtet Anne Pedersdatter (en Datter af Raadmand Peder Sjunesen i Kjøbenhavn), der tidligere havde været gift to Gange, nemlig først med M. Jens Christensen, Rektor ved Kjøbenhavns Skole og siden Sognepræst i Stege, anden Gang med M. Niels Fædder, der ogsaa var Sognepræst i Stege. Hun overlevede M. Jakob Svendsen i henved 42 Aar og døde i Juli 1616 i en høj Alder³⁾.

22.

Hans Hemmingsen (*Johannes Hemmingius*), Søn af D. Niels Hemmingsen og dennes første Hustru, som Faderen skilte sig fra paa Grund af Utroskab. Sønnen blev født paa sin Faders 37te Fødselsdag 1550. Paa sin egen syvende Aarsdag, Trinitatis-Søndag 1557, blev han indskreven i

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 12. Univ. Regnskaber.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 31. Vinding, Acad. Haun. p. 127. Univ. Regnskaber.

³⁾ Se Udtoget af Univ. Progr. over hende i Ny kirkehist. Saml. I, 12 (de kronologiske Data ere dog berigtigede efter Univ. Regnskaber) og Optegnelser i Arne Magn. Samling, 840. 4.

Universitetets Matrikel¹⁾. Omtrent 16 Aar gammel gik han til fremmede Højskoler. Flere af Faderens Venner som Niels Kaas og Slotsherren i Kjøbenhavn Bjørn Andersen forsynede ham med Midler til Rejsen²⁾. Den siden som Biskop i Ribe bekjendte M. Peder Hegelund fulgte med den unge Hans Hemmingsen som hans Hovmester, og bragte ham saa vidt, at han den 10de Marts 1569 tog Magistergraden i Vittenberg, hvorpaa de strax begave sig paa Hjemrejsen. D. Niels Hemmingsen var meget glad over det hæderlige Resultat, Sønnen havde naaet og takkede Hegelund højlig for den Flid og Omhu, han havde anvendt paa ham³⁾. Uheldigvis viste det sig senere, at Frugten dog ikke svarede til Arbejdet.

Den 12te April 1570 blev M. Hans Hemmingsen, neppe 20 Aar gammel, antagen til Professor Pædagogicus (Terentianus) ved Kjøbenhavns Universitet. Selv om man antager, at den berømte Faders Anseelse og Indflydelse har bidraget til Sønnens tidlige Forfremmelse, hvad den jo vistnok har, saa maa denne dog selv have været overordentlig tidlig udviklet. Kun Skade at han var ligesaa

¹⁾ Se foran S. 426, Not. Hegelund siger i sine Almanakker: «Natus est Joh. Hemmingius anno 1550 inter 12 et primam horam noctis præcedentis dominicam Trinitatis» (men denne Søndag var 1550 den 1ste Juni). Vinding, Acad. Haun. p. 127—8.

²⁾ I Dedicationen til Bjørn Andersen foran i Kommentaren til Peters og Judas's Breve (dat. 1 Novbr. 1566) siger N. Hemmingsen: «Quid dicam de beneficentia tua filio meo Johanne Hemmingio præstita? Hunc enim abiturum Vitebergam studiorum gratia amplissimo munere ornasti». Til Niels Kaas siger Niels Hemmingsen (Dedic. til Kommentaren til Hebræerbrevet 1567): «Semper te erga me gratissimum exhibuisti . . . præcipue erga filium Johannem Hemmingium, quem et abeuntem Vuitebergam ingenij excolendi gratia et absentem amplissimis muneribus ornasti».

³⁾ Mag. til d. danske Adels Hist. S. 154. Terpæger, Ripæ Cimbr. p. 616.

hurtig afblomstret; thi snart begyndte han at hengive sig til Udsvævelser, saa hans egen Fader, som Universitetets Rektor, den 10de April 1572 bevægelig maatte bede Professorerne om, at de dog for Guds og Universitetets Æres Skyld maatte alvorlig formane hans Søn til at afstaa fra sit lastefulde Levned, da han ellers vilde blive sin Lectie og sit Embede berøvet. Det skete da ogsaa; men Faderen har vel neppe bestemt sig til dette ydmygende Skridt, uden først selv at have forsøgt det yderste for at holde Sønnen til Orden. Det lader imidlertid ikke til, at Professorernes Formaning har hjulpet stort, thi allerede den 26de Juli samme Aar klagede Faderen atter bittert over sin Søns Gjenstridighed og anmodede sine Kolleger om at holde ham i Ave og at optræde imod ham saaledes, som det sømmer sig for hæderlige Mænd at handle mod en uordentlig og liderlig Person (grassator et homo libidinosus¹). Trods alt dette rykkede M. Hans Hemmingsen dog 1573 op til at blive ordentlig Professor i det filosofiske Fakultet, idet Lærerstolen i Græsk blev ham overdragen. Maaske var der indtraadt en kort Tids Forbedring; snart begyndte han dog igjen paa sin forrige Vis. Navnlig kom han i Kast med en vis Hr. Morten Jørgensen, som «tilforn havde gjort Tjeneste i Helliggejsthus», men nu holdt Ølkro i Kjøbenhavn, og hvis Hustru førte et usædeligt Levned. Som det sædvanlig gaar med saadanne Folk, endte Venskabet med Klammeri og Slagsmaal. Hr. Morten indgav en Klage til Rigshofmester Peder Oxe, hvori han besværede sig over, at D. Niels Hemmingsen «havde slemmelig udskjældt hans Hustru paa Gaden» (formodentlig har han foreholdt hende hendes usædelige Forhold), og «at D. Niels Hemmingsens

---

¹) Ny kirkehist. Saml. I, 50. 52.

Søn havde slaaet hans Vinduer ind og slaaet ham blaa om Aftenen, som han nøgen stod i sin Stue, da han løb ind paa ham; at han opbrød hans Vindue til Gaden over hans Hustru, som laa syg; at han atter udslog hans Vinduer med en dragen Kaarde og stak ind ad Vinduet efter Morten, at han drak og sværmede og skreg paa Gaderne og overløb Morten paa Gaden med sin Punder eller Kniv, bandte og svor ynkelig og forfulgte ham iblandt Godtfolk, saa han ikke vidste, hvor han vilde være». I et Forhør i Konsistorium, den 19de April 1575, hvor Rigshofmesteren ogsaa var tilstede, bekendte Hans Hemmingsen, efter forskjellige Udflugter, at han havde staaet i et løsagtigt Forhold til Morten Jørgensens Hustru, men bad tillige Hofmesteren og de andre Herrer om Tilgivelse saavel for ham selv som for Kvinden. Peder Oxe svarede: «I har skikket eder som en Fandens Skalk, men jeg vil hjælpe eder, hvad jeg kan». M. Hans fik nu Befaling om at gaa i Fængsel, indtil man erfarede Kongens Bestemmelse over ham. Enden paa Sagen blev da, at Hr. Morten Jørgensen og Hustru bleve forviste fra Sjælands Stift, og at M. Hans Hemmingsen paa Grund af sit «selsomme Levned, der ikke anstod en Læsemester, der skulde give andre et godt Exempel», den 22de April 1575 blev afsat fra sit Embede¹⁾.

Nogle Maaneder efter blev det foreslaaet i Konsistorium, om man ikke kunde forunde M. Hans Hemmingsen Stipendium Terentianum (d. e. Lønnen som Professor Pædagogicus) til Betaling af hans Gjæld; men det blev dog ikke vedtaget²⁾. I det følgende Aar forlangte Borgmesteren i Helsingør af Universitetet et Bevis angaaende Mester Hans's

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 277—8. Samt Tillæg, Nr. 184 og 185.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 278.

Forhold siden den Tid, da han blev trolovet med Pigen Berete Jørgensdatter i Helsingør. Da Brevet blev foredraget i Konsistorium, sagde Biskop Povl Madsen: «Det er jo en vitterlig Sag, at Hans syv Uger efter Trolovelsen har haft en Kvinde hos sig i sit Hus inden lukkede Døre, og at han tilsidst kastede hende ud af Vinduet, og at deraf er opstaaet en stor Tragedie, som har kostet ham hans Embede». Det blev da besluttet, at Universitetets Rektor skulde svare Borgmesteren, at der ikke behøvedes noget skriftligt om Sagen; naar Mester Hans blev adspurgt, vilde han nok tilstaa, hvorledes Sagens Sammenhæng var, og nægtede han det, skulde hans forrige Kolleger nok bringe ham til Bekjendelse¹⁾.

Ikke længe efter rejste Hans Hemmingsen med Lensmanden Emmike Kaas til Gulland, der paa den Tid betragtedes næsten som et Forvisningssted, men hvor Sæderne ogsaa vare saa raa, at det neppe var rimeligt, at en Person af Mester Hans's Kaliber kunde blive forbedret der. Om han paa denne Tid har faaet nogen Betjening paa Øen, er ikke bekjendt. I et Brev fra en samtidig, skrevet i Sommeren 1577, ytres om ham: «nunc inter milites in summa inopia vitam traducit»²⁾. Deraf skulde man næsten antage, at han havde ladet sig hverve til Soldat. Forresten siges, at han i den første Tid af sit Ophold paa Gulland skikkede sig ordentlig³⁾. I Aaret 1580 og senere træffe vi ham af og til i Kjøbenhavn; 1582 forærede Universitetet ham 10 Daler⁴⁾; men sit egentlige Opholdssted havde han dog nok fremdeles paa Gulland. Saa underligt det end maa synes,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 286.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 199.

³⁾ Lemke, Visby Stifts Herdaminne, S. 160.

⁴⁾ Danske Mag. 3 R. III, 177. Tillæg, Nr. 222.

lykkedes det ham 1587 at blive kaldet til Præst her i Lædebro og Helgvi Sogne. Men han var af den Slags Folk, der aldrig blive kloge af Skade. Det varede ikke længe, inden hans Sognefolk vare i højeste Grad misfornøjede med ham, saa at de 1594 anklagede ham for tre af Regjeringsraaderne, der i dette Aar besøgte Gulland. Klagerne gik navnlig ud paa, at Mester Hans udskjældte sine Sognefolk, at han fordærvede Præstegaarden med den tilliggende Ejendom, og at han var i enhver Henseende forsømmelig i sit Embede: hele Ugen laa han i Visby, og kom først hjem Lørdagaften; uden Tilladelse var han rejst til Danmark og var bleven borte i over et Aar¹⁾, osv. Da Klagens Rigtighed ikke lod sig nægte, maatte han den 7de Avgust s. A. skriftlig forpligte sig til, under Tab af sit præstelige Kald og Embede, aldrig at forse sig mere, og dermed blev han for denne Gang forskaanet. Men den 12te Februar 1595, da Hr. Lavrits Nielsen i Bardlingbo enstemmig blev valgt til Provst i Øens nørre Treding, opstod Mester Hans derimod og sagde, at han hellere vilde rømme Landet end erkjende Hr. Lavrits Nielsen for sin Provst, brugte og mange trodsige og spodske Ord mod Lensmanden, Superintendenten og alle, som vilde raade ham til det bedste. Nu oplæstes den skriftlige Forpligtelse, han forrige Sommer havde udstedt, og han overbevistes om, at han intet havde holdt af hvad han havde lovet. Men endskjønt man raadede ham til at afbøde sin Forseelse, gav han dog spodske Ord og

---

¹⁾ Den 22de Avg. 1593 var han i Roskilde, hvor han underskrev en Bestemmelse, D. Niels Hemmingsen havde truffet, om hvorledes hans Ejendomme skulde deles blandt hans Arvinger, og den 8de Juni 1594 var han i Kjøbenhavn, hvor han udstedte et Gjældsbevis til sin Søstersøn M. Niels Hammer (Ny kirkehist. Saml. IV, 314—6).

forlangte Dom i Sagen, «de maatte gjøre hvad de vilde, han agtede intet derpaa». Enden paa Sagen blev, at der blev kjendt for Ret: «Mester Hans bør afstaa sin Prædikestol og sine Sogne Lædebro og Helgvi, andre Præstemænd til Rædsel, at ingen mere maa vove at opsætte sig mod sin tilbørlige Øvrighed»¹).

Dermed var Hans Hemmingsen færdig paa Gulland. I Oktober samme Aar træffe vi ham i Kjøbenhavn, hvor han begjærede Hjælp af Universitetet og fik tre Daler. Og i de følgende Aar fik han en lignende lille Pengeunderstøttelse og sædvanlig desuden et Par Læs Ved aarlig, som blev kjært til hans Husdør²). Forresten forekommer hans Navn i Gjældssager sammen med hans Søstersøns, M. Niels Hammers, der var en Person ganske af samme Art, som M. Hans Hemmingsen selv. Efter Aaret 1602 omtales han ikke mere, formodentlig er han da død ved denne Tid.

Skrifter: Oratio funebris illustr. viri Francisci Brockenhuss, Archistrategi Daniæ, Domini de Egeskouu, publice in Acad. Hafn. scripta et recitata 1570 d. 6 Januarij. Hafn. 4to.

Epithalamion in honorem nuptiarum M. Erasmi Katholmii, Professoris in Reg. Hafn. Acad., et castissimæ virginis Elisabethæ, p. m. M. Jacobi Hasebardi medici celeberrimi filii, scriptum, 1570 d. 19 Novembris. Hafn. 4to.

Epithalamion in honorem nuptiarum clariss. viri D. Magistri Olaj Theophili, ludirectoris in Regia vrbe Hafn., et Salomes, hon. viri Melchioris aurifabri p. m. filii. Hafn. 1570. 4.

23.

Hans Filipsen de Prato (*Johannes Philippus Præntensis*) var født 1543 i Aarhus. Han var en Søn af Mester

¹) Lemke, Visby Stifts Herdaminne. S. 160—1.

²) Ny kirkehist. Saml. V, 76. 93. 114. 118. Danske Mag. 3 R. III, 177.

Philippe du Pré (Philippus Pratensis) fra Rouen i Normandiet, der i sin Tid var kommen herind i Landet med Christiern II's Dronning, Elisabeth, og senere var bleven Kannik i Aarhus, hvor han døde 1567 i en overordentlig høj Alder¹⁾. Endnu medens Sønnen gik i Aarhus Skole, udvirkede Faderen, der nød megen Anseelse for sin Guds-frygt og Lærdom, at Christian III i Aaret 1555 forlenede ham med et Kannikedømme i Aarhus og et tilhørende Præstekald, Brabrand, til hans Studeringers Fremme, dog med Forpligtelse til at holde en Kapellan til Brabrand Kirke, der kunde gjøre Sognefolket den tilbørlige Tjeneste, saalænge til han kom til den Alder og blev saa lærd, at han selv kunde forestaa Embedet²⁾.

I Aaret 1560 blev Johannes Pratensis Student ved Kjøbenhavns Universitet, og tilbagelagde her de første Stadier af sin videnskabelige Bane, idet han 1563 tog den filosofiske Bakkalavrgrad og Aaret efter Magistergraden under M. Klavs Skavbos Dekanat³⁾. Allerede tidligere var han optraadt som latinsk Poet, idet han med andre havde hædret den som Psalmedigter bekjendte M. Hans Thomesens Bryllup med en *Cyclus* latinske Festcarmina. Kort efter at han havde taget Magistergraden, skal Pratensis være bleven

¹⁾ Allen, *De tre nord. Rigers Hist.* 1497—1536. III, 1, 97. *Lyskander, Script. Dan.*, ny Udg. S. 300. *Kjøbenhavns Kirker og Kloostere i Middelalderen*, S. 146. Almindelig angives hans Dødsaar som 1556; men i Morten Pedersens samtidige *Kalenderantegnelser* læses: •D. 13 Novembr. 1567 obiit optimus vir Magister Philippus Prattensis, canonicus Aarhusiensis in Dania (pater clarissimi et doctissimi viri D. Doctoris Johannis Prattensis, medici Haphniensis), in cathedrali templo ibidem sepultus, anno ætatis suæ, ut retulit doctor Prattensis filius, 102• (*Ny kirkehist. Saml.* III, 504).

²⁾ *Registre over alle Lande*, Nr. 6, Fol. 353—4.

³⁾ *Vinding, Acad. Haun.* p. 128, hvor det dog urigtig siges, at han tog Magistergraden 1563. (Jfr. foran S. 490).

Rektor ved Aarhus Skole¹⁾. Han var endnu kun 21 Aar gammel, og det var kun faa Aar siden han selv havde gaaet i den samme Skole, i hvilken der sikkert endnu var Disciple, som han havde siddet paa Bænk sammen med, og af hvilke adskillige vare ældre end han. Rektorembederne vare nemlig dengang som oftest kun Overgangsstillinger, som yngre Mænd beklædte, saalænge til de kunde faa noget bedre. Længe blev Pratensis heller ikke i Embedet; thi hans Hu stod til Lægevidenskaben. I Aaret 1565 opgav han derfor igjen Rektoratet for at ledsage sin Ven M. Peder Sørensen, der, som vi tidligere have omtalt, senere blev en af hin Tids berømteste Læger.

De rettede deres Skridt mod Italien, hvor det medicinske Studium dengang især blomstrede. I de første Dage af Januar 1566 bleve begge disse begavede unge Videnskabsmænd indskrevne ved Universitetet i Padua²⁾, og den 19de Juni samme Aar udgik der Kongebrev til Rektor og Professorer i Kjøbenhavn, at da den ene medicinske Lærerstol for Tiden var ledig, skulde den dertil henlagte Løn deles mellem disse «to unge danske Personer», for at de derved kunde fortsætte deres medicinske Studier i Italien og ikke af Mangel paa Underholdning nødes til at rejse hjem før Tiden. Dette Stipendium skulde de beholde, saalænge til de havde endt deres Studier og kom hjem, hvorefter man skulde være betænkt paa at beskikke dem begge eller dog den ene af dem til Lærer ved Universitetet³⁾.

---

¹⁾ Hertel, Beskriv. over Aarhus Domkirke II, 467. Tauber, Hist. scholæ cathedr. Aarhus. p. 71—2. Naar begge disse Forfattere sætte Pratensis som Rektor efter M. Jakob Madsen, da kan jeg ikke antage det for rigtigt.

²⁾ Suhms Saml. II, 3. S. 6.

³⁾ Brevet er trykt i Herholdts og Mansas Saml. til Medicinalhist. S. 16.

Efter et længere Ophold i Italien droge de tilbage til Tydskland. Vi træffe dem begge i Foraaret 1569 i Vittenberg; det var deres Agt, efter et kort Besøg i denne Stad, at drage til Köln¹⁾. Men i det følgende Aar opholdt de sig atter i Italien og navnlig i Florents. Ogsaa Frankrig, Spanien og Ungarn besøgte de²⁾.

Efter et fleraarigt bevæget Rejseliv vendte disse to trofaste Venner endelig tilbage til Hjemmet, vel udstyrede med Kundskaber ikke blot i deres egentlige Fag, men ogsaa i de tilgrændsende, saasom Mathematik, Astronomi, og forsynede med den medicinske Doktorgrad som Stemplet paa deres videnskabelige Dygtighed. D. Peder Sørensen blev kongelig Livlæge, og D. Johannes Pratensis blev i Juli 1571 Professor i Medicinen ved Universitetet. Der blev stillet de andre Professorer Valget, om de ønskede ham eller ikke; de gave enstemmig deres Bifald til hans Ansættelse, men paa den Betingelse, at han ikke maatte forlade det gamle Spor i Medicinen, og i sine Forelæsninger skulde holde sig til Hippokrates og Galen, som Lægerne i Vittenberg og Leipzig gjorde³⁾. Denne Indskrækning i hans Lærefrihed gjordes vistnok, fordi man antog, og neppe uden Grund, at han hældede til den paracelsiske Retning i Medicinen.

Ved sin lykkelige Digtergave og ved et ualmindelig opvakt og livligt Gemyt, ikke mindre end ved videnskabelige Indsigter, vandt Pratensis mange Venner blandt sin Tids mest ansete Mænd. Navnlig sluttede Tyge Brahe et fortroligt Venskab med ham og boede hos ham, naar han op-

---

¹⁾ Mag. til den danske Adels Hist. S. 154—5.

²⁾ Se Pet. Severini *Idea medicinæ philosophicæ*. 1571, samt T. Brahes *Epitaphium Joh. Pratensis* (D. Mag. II, 199—200) og Is. Movritsens *Epitaphium* over samme, der er meddelt som Tillæg, Nr. 79.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 44—5. Herholdt og Mansa, Saml. S. 148—9.

holdt sig i Kjøbenhavn. Da de en Aften gik hjem, gjorde Tyge sin Ven opmærksom paa den ny Stjerne, han nylig (i November 1572) havde opdaget. Greben af Synet udbrød Pratensis: «Nu ser jeg med egne Øjne, at Du, min Tyge, ikke driver Spøg, naar Du har fortalt om den ny Stjerne, Du har iagttaget; nu ser jeg ogsaa, at det ikke er saa urimeligt, hvad Plinius fortæller om Hipparchos, at han i sin Tid blev en ny Stjerne vaer, endskjønt alle Fortolkerne have villet forstaa det om en Komet». Plinius's Fortælling var Pratensis dengang i frisk Minde, fordi han paa den Tid netop holdt Forelæsninger over 2den Bog af denne Forfatters *Historia naturalis*. Efterat han saaledes havde faaet Troen ihænde, bidrog han til at overbevise andre om Rigtigheden af denne mærkelige Opdagelse, og da Tyge Brahe nogen Tid efter sendte ham en Beretning til Gjennemsyn, som han havde forfattet om Stjernens Tilsynkomst, gav han en sagkyndig Betænkning over Skriftet og opmuntrede i et Brev af 3die Maj 1573 sin Ven til snarest mulig at offentliggjøre det¹⁾. Blandt de Mænd, til hvem Pratensis traadte i Venskabsforhold, kunde endnu nævnes den gamle hæderlige franske Gesandt i Kjøbenhavn Carolus Danzæus og Slotspræsten Anders Sørensen Vedel²⁾. Ingen stod ham dog nærmere end hans fordums Rejsefælle D. Peder Sørensen; derom vidne nogle humoristiske Breve,

¹⁾ T. Brahe, *Astronomiæ instauratæ progymnasmata*. 1602. p. 578—9. Det omtalte Brev er trykt i T. Brahes Skrift: *De nova stella etc.* 1573.

²⁾ Dän. Bibl. VIII, 476—8. Vedel meddeler i sine Prædikener over den 90de Psalme (Bl. I. 5) et italiensk Digt om det jordiske Livs Skrøbelighed, «som salige oc løfflig Ihukommelse, den Højlærde oc meget fromme Mand, Doctor Johannes Philippus Pratensis, vdlagde og meddeelte mig, oc ieg til hans erlige Amindelse vil her indsætte» (jfr. Wegener, *Efterretn. om A. S. Vedel*. 2 Udg. S. 53).

han skrev til denne; og da Pesten rasede 1575, anordnede de i Forening et «Alexiterion», som mange Mennesker brugte med synlig Nytte mod Sygdommen¹⁾. Samme Aar var Pratensis Medlem af den Ret, der var nedsat for at dømme angaaende Lovligheden af Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Testamente²⁾.

Som Læge virkede D. Johannes Pratensis med meget Held og nød stor Anseelse. Som Vidnesbyrd herom kunde det anføres, at han 1574 blev kaldt ud til Næstved, da Fru Birgitte Gøye laa paa sit Dødsleje³⁾. Men han bar dog selv paa en Sygdom, for hvilken der ingen Lægedom var. Efterat han nemlig i flere Aar havde haft et svagt Bryst, fik han den 1ste Juni 1576, just som han stod paa Kathedret og holdt Forelæsninger, en heftig Blodstyrtning. Hans Tilhørere ilede til, men Blodet lod sig ikke standse, og under Bønnen: Herre Jesus, vær mig naadig! Herre Jesus, annam min Aand! udaandede han i deres Arme⁴⁾. Hans Død blev almindelig beklaget; thi han havde ikke blot været en udmærket Videnskabsmand og en begavet latinsk Digter, men ogsaa et ualmindelig elskværdigt Menneske. Tyge Brahe udtalte i et Brev til D. Peder Sørensen sin dybe Sorg over hans tidlige Bortgang og skrev siden et skjønt latinsk Sørgedigt over ham⁵⁾. Peder Sørensen satte sin mangeaarige Ven et smukt Minde i S. Rochi Kapel ved

1) Brevene i Dän. Bibl. VIII, 476 ff. Herholdt, Archiv S. 44.

2) Rosenvinge, Gamle danske Domme. III, 282—4.

3) T. A. Becker, Herluf Trolle og Birgitte Gøye. S. 30.

4) Univ. Sørgeprogram, optrykt i Cista Medica p. 54—58. Et dansk Udtog deraf hos Herholdt og Mansa, Samlinger. S. 150. Jfr. Ny kirkehist. Saml. V, 367.

5) Dän. Bibl. VIII, 470 ff. Danske Mag. II, 199—200.

Vor Frue Kirke, hvor hans Støv blev jordet¹). Digteren Isak Movritsen (Gildelejanus) skrev tvende Sørgegedigte over ham, hvori han skildrede hans vidtløftige Rejser, hans store Flid og Dygtighed. Lyskander kalder ham en af sin Tids lærdeste Mænd i de verdslige Videnskaber, en dygtig Græker og Latiner, et udmærket Hoved, ren i sit Liv og beleven i Sæder, en berømt Digter og en heldig Læge²). Universitetets Sørgeprogram indeholdt det Vidnesbyrd om ham: «Fuit præclara ac divina ejus in facienda Medicina utraque Galénica et Paracelsica dexteritas, solertia, felicitas et industria». Han døde ugift, kun 32 Aar gammel.

Skrifter: *Daphnis, seu votum in nuptiis cl. viri M. Johannis Thomæ Ripensis, Ecclesiæ Hafniensis ad S. Virginem Pastoris, et honestissimæ virginis Magdalénæ, natæ patre prudentissimo, Matthia Ancherio ciue Ripensi. Hafniæ 1563. 4.*

**Gratulatorium ad Johannem Alberti.*

**Prognosticon astrologicum super revolution. planetarum syzygias ad an. 1566. Ad Mag. Laurent. Bartholinum, episc. Aarhusiensem. Hafn. 1566. (Jfr. Dän. Bibl. VIII, 706).*

**De ortu, progressu, subjectis et partibus artis Medicæ. Hafn. 1572.*

Enkelte Digte: *Epitaphium D. Jac. Bordingi (i Joh. Monasteriensis Oral. in fun. D. Jac. Bordingi 1562). Carmen gratulatorium ad Pet. Severinum (i dennes Idea Medicinæ Philosophicæ. 1571³). Carmen valedictorium ad Carolum Danzæum (Mnskr. i Gl kgl. Saml. 1076 Fol.).*

¹) Vinding, p. 130—1. Herholdt, Archiv. S. 61—2, o. fl. St.

²) Lyskander, Scriptor. Dan., ny Udg. S. 245. Er. Lætus, Res Dan. p. 502—3, indeholder ogsaa en Lovtale over Pratensis, hvoraf man bl. a. erfarer, at han var lille og spinkel af Væxt.

³) Af Th. Bartholin, *De libris legendis*, p. 43, ser man, at nogle have tillagt Pratensis Æren for at være den egentlige Forfatter til dette Skrift (jfr. Cimbr. lit. I, 626).

24.

Peder Aagesen (*Petrus Haggæus*) var født i Kjøbenhavn i Aaret 1546. Hans Fader, Aage Knudsen, var Kjøbmand, Moderen hed Dorthé Hansdatter. Tidlig viste han et godt Nemme og blev derfor sat til Studeringer. Efterat være bleven Student vandt han Niels Hemmingsens Yndest, saa denne anbefalede ham til Peder Oxe, der for sin egen Regning plejede at underholde nogle Studenter ved fremmede Højskoler. Det lykkedes da ogsaa Peder Aagesen at faa Understøttelse af denne Stormand, saa han kunde drage til Universitetet i Vittenberg, hvor han tog Magistergraden¹⁾. Efter hans Hjemkomst skrev Peder Oxe den 13de December 1572 til Professorerne i Kjøbenhavn og bad dem forordne den unge Mand til en Lection i deres Kollegium, dersom nogen var ledig, og de fandt ham bekvem dertil, hvilket Oxe dog haabede²⁾. Da denne Begjæring støttedes af Hemmingsen, blev M. Peder Aagesen i Begyndelsen af Aaret 1573 extraordinært antagen til Professor Virgilianus eller Pædagogicus, dog indtil videre kun med halv Løn, hvorhos han tillige beskikkedes til Universitetets Notarius, og den 29de Juni 1574 kreerede Hemmingsen ham til Bakkalavr i Theologien, et Vidnesbyrd om, at man ansaa ham for skikket til i Tiden at blive Lærer i dette Fag³⁾.

Som Lærer i latinsk Poesi forestod M. Peder Aagesen i Forbindelse med en anden af Professorerne Studenternes theatralske Forestillinger ved Festlighederne i Anledning af Prinds Christians Daab 1577⁴⁾. Af hans Forelæsninger

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 143—5, hvor man har D Anders Christensens (M. Peder Aagesens Svogers) Programma funebre over ham omtrent ordret aftrykt.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 164.

³⁾ Vinding l. c. I Aaret 1574 fik Peder Aagesen fuld Løn.

⁴⁾ Se foran, S. 184 flg. Hist. Tidsskr. III, 49.

kjendes en over Horatses *Ars poetica*, som en af hans Disciple, den siden berømte Anders Krag, lagde til Grund for et af sine Skrifter¹⁾. I Aaret 1580 blev han Professor i Græsk, hvilket Fag han 1584 atter ombyttede med Dialektikken, hvorved han tillige kom til at vikariere for Biskoppen, naar denne ved Visitatsrejser var forhindret fra at holde theologiske Forelæsninger. Han havde en betydelig Andel i Bibelrevisionen 1588²⁾, men forøvrigt var hans litterære Virksomhed temmelig ringe. Saavidt vi kunne skjønne var han dog en hæderlig og flittig akademisk Lærer. Hans Ven og Svoger Mester Anders Vedel omtaler ham med megen Berømmelse³⁾. Imidlertid blev han dog ikke, som man skulde have ventet, theologisk Professor ved D. Anders Lavritsens Død 1590, da M. Jørgen Dybvad, som da sikkert ogsaa var en lærdere Theolog, blev foretrukken for ham.

M. Peder Aagesen døde i en temmelig ung Alder den 16de September 1591⁴⁾. Han var to Gange gift. Da han havde Bryllup (1576), forærede Universitetet ham en Ame Vin til hans «Bryllupskost»⁵⁾. Vi kjende dog ikke hans første Hustrues Navn, men vide kun, at hun døde den 7de September 1586. Anden Gang ægtede han (4de August 1588) Karine Svaning, Datter af den afdøde kgl. Historie-skriver M. Hans Svaning i Ribe⁶⁾. Efter Peder Aagesens

¹⁾ Se Acad. Krag, *Horatii Ars poetica etc. Epist. dedic.* 1583.

²⁾ Se foran, S. 249.

³⁾ Se Wegener, *Efterretn. om A. S. Vedel.* 2 Udg S. 174.

⁴⁾ Cort Axelsens *Tidsregister*. Vinding, p. 145. I Peder Christensens samtidige *Almanakoptegnelser* angives d. 17de Sept. som Dødsdagen, og Hegelunds *Kalender* har d. 15de September. Her kaldes han «vir doctus et diligens».

⁵⁾ Universitetets *Regnskab 1576—7*,

⁶⁾ Peder Christensens *Almanakoptegnelser*. Jfr. *Tillæg*, Nr. 222.

Død blev hun (1593) paa ny gift med M. Christen Blymester, der var Sognepræst i Nyborg; begge døde af Pesten 1603¹⁾. I sit andet Ægteskab havde M. Peder Aagesen to Sønner, Aage og Hans Pedersen, af hvilke den første gik til Rusland, hvor han, efterat have gennemgaaet forskjellige Fataliteter, giftede sig og traadte over til den græske Kirke²⁾.

Skrifter: Themata, ad quæ honesti et bonæ spei iuvenes septendecim, primo in philosophia gradu ornandi, respondebunt die 4 Nouemb. 1581. Petro Haggæo Facultatis artium Decano P. Hafn. 1581. 4.

Theses de sermone, ornamento hominis nobilissimo et præstantissimo actionum administro, in disp. ad d. 22 Decemb. propositæ, respondente Jacobo Christophori. Hafn. 1582. 4.

*Theses dialecticæ. Hafn. 1585.

De causa discrepantiæ et fundamento conformitatis inter dialectices, deque dialecticæ definitione et partitione, quædam ad disp. proposita d. vlt. Maij. Resp. Nicol. Svaningio. Hafn. 1589. 4.

Ad Tumulum sereniss. Regis Frederici II (indført i And. Laurentii Oratio de vita et morte Friderici II. 1588).

¹⁾ Mester Jacob Madsens Visitatsbog udg. af Crone. S. 83.

²⁾ Morten Jensen, Tolder i Helsingør, skrev den 12te November 1619 til Rektor og Professorer: •Min Søn Morten Mortensen, som paa nogen Tid haver været til Hove hos Kejserlig Majestæt udi Moskov, har antruffet en ung Karl udi Moskov, ved Navn Aage Pedersen, født udi Kjøbenhavn, hvilken haver været indsat nogle Gange udi Fængsel, og efterdi han beraabte sig paa hans Venner, besønderlig den ærlige Kvinde Abele Hans Mechelborgs at skulle være hans Modersøster, haver min Søn nogen Gange udtaget ham ud af hans haarde Fængsel, og de Russer ikke vidste andet, end han var en Spejder«. Endvidere havde han forstrakt ham med 200 Daler, hvilke Morten Jensen nu bad maatte godtgjøres hans Søn af Aage Pedersens Formyndere ved Universitetet. Vedlagt findes en Skrivelse (dat. Moskov, Juli 1619) fra Aage Pedersen selv. Mere om Sagen findes i Acta Consist. 28 Novbr. 1619, 4 Febr. 1624 og 16 Jan. 1626. Paa sidstnævnte Sted findes følgende: •Eftersom M. Alanus gav tilkjende, at den ene M. Peder Aagesens Søn vil alene have hæreditatem, formeendes, at den anden Broder

25.

Jakob Madsen (*Jacobus Matthiæ Arhusiensis*), der maa anses for en af de lærdeste og dygtigste Professorer ved Universitetet i det 16de Hundrebaar, var født i Aarhus 1538¹⁾. Hans Forældre kjendes ikke, men de have vistnok været uformuende Folk, da det omtales, at han i sine yngre Aar nød Understøttelse af den hæderlige Rigsraad Jørgen Rosenkrands til Rosenholm²⁾. Faderen er formodentlig død tidlig, da Moderen senere blev gift med Raadmand Peder Nielsen i Aarhus, med hvem hun havde flere Børn.

Under D. Niels Hemmingsens Rektorat 1559 blev Jakob Madsen immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet. Han var altsaa 21 Aar, da han blev Student, et Vidnesbyrd om hans Fattigdom; thi det var i Regelen kun fattige Disciple, der, naar de ellers vare vel begavede — og det var Jakob

---

bør være exhæderet, som haver in Russia taget uxorem Russicam: blev sagt, den exhæredatio kunde ikkun forstaas de religione Jesuivica, non Russica; og bør derfor dertil lovligen at stevnes-. I et Brev af 17de April 1627 kvitterer Christoffer Christensen Bli-mester, Borger i Horsens, paa egne og sin Hustrues, Mette Anders-datters, og Arvingers Vegne M. Hans Jensen Alanus, Professor ved Universitetet, for rigtig aflagt Regnskab for «alt hvis som endnu hos ham af mine kjære Halvbrødrer, sl. M. Peder Aagesens Børns, Penge og Gods kunde være beholden», og lover at holde Univer-sitetet skadesløst, om Aage Pedersen, «som nu er i Rusland», eller nogen anden med Rette kunde gjøre Krav paa ovennævnte Arv. (Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 186).

- ¹⁾ Hos Vinding, Acad. Haun. p. 131—2, siges, at Jakob Madsen er født 1532, og dette Aarstal findes alle andre Steder, hvor hans Fødeaar omtales. Men det stammer dog vistnok kun fra en Tryk-fejl hos Vinding. I Peder Christensens samtidige Almanakopteg-nelser siges nemlig, at D. Jakob Madsen ved sin Død (1586) var 48 Aar; saa var han altsaa sex Aar yngre, end man hidtil har antaget, hvilket passer meget bedre til alle Forhold.
- ²⁾ And. Krag's Dedication i Udgaven af Jakob Madsens *Doctrina de concionandi ratione* 1588.

Madsen upaatvivlelig —, blev ved at gaa saa mange Aar i Skole for saa længe som mulig at nyde godt af de Indtægter, som de oppebar for at besørge Degneforretningerne i de tilstødende Landsbysogne. Og det er bekjendt, at Disciplene i Aarhus Skole besørgede Degnetjenesterne i over 30 Sogne, noget der medførte stor Tidsspilde foruden andre Ulemper¹⁾. Iøvrigt er det hel sandsynligt, at Jakob Madsen har været Hører ved Aarhus Skole, før han blev Student, thi ogsaa det hørte til det almindelige dengang, at de dygtigste Disciple forrettede Tjeneste som Hørere, saalænge til de havde samlet saa meget, at de kunde gaa til Universitetet.

Efter at have tilbragt nogle Aar ved Universitetet tog Jakob Madsen 1563 den filosofiske Bakkalavrgrad. Nogen Tid efter — dog vel først i Aaret 1565 — blev han Rektor ved den samme Skole, hvor han før havde været Discipel, og den 31te Juli 1565 fik han kongeligt Forleningsbrev paa et Kannikedømme i Aarhus Domkapitel, der var ledigt efter den afdøde Sognepræst ved Domkirken, M. Oluf Olsen²⁾. Men hans Tørst efter en grundigere Lærdom end den, han hidtil havde kunnet erhverve, bragte ham 1566 til at opgive Rektorembedet for at begive sig til fremmede Universiteter, hvilket nu var blevet ham muligt ved Hjælp af det Kanonikat, han havde faaet, da Indtægterne af samme ogsaa kunde nydes ved fremmede Højskoler. Han drog først til Vittenberg, hvor han studerede samtidig med Anders Vedel og andre bekjendte Danskere, og hvor han den 18de Februar 1567 tog Magistergraden³⁾. Efter et flereaarigt Op-

¹⁾ Tauber, Hist. Scholæ cathedr. Aarhus. p. 82—3.

²⁾ Registre o. a. Lande. 8, 102.

³⁾ Wegener, Hist. Efterretn. om And. Sør. Vedel. 2 Udg. S. 43—4. Mag. til d. danske Adels Hist. S. 153. 155.

hold her drog han 1570 til Universitetet i Leipzig og senere derfra til Heidelberg¹⁾. Syv Aar tilbragte han nemlig i Udlandet, i de senere Aar støttet ved det saakaldte kongelige Stipendium, der var stiftet 1569 for fire studerende, der opholdt sig ved fremmede Universiteter²⁾. I denne lange Studietid lykkedes det M. Jakob Madsen, der alt var i en moden Alder, at indsamle et stort Forraad af Kundskaber omtrent i alle Videnskabens Grene, men fornemmelig i de gamle Sprog, ogsaa i Hebraisk, samt i Filosofi og Theologi. Selv i hin latinske Tidsalder har der maaske neppe været ret mange danske Mænd, der kunde maale sig med ham i grundig filologisk Indsigt. Paa hans videnskabelige Retning havde forøvrigt den berømte franske Filosof og Sprogmand Petrus Ramus udøvet en Del Indflydelse. Derfor foragtede han, trods sin store klassiske Lærdom, ikke Modersmaalet³⁾.

I Aaret 1573 blev M. Jakob Madsen kaldt hjem forat overtage en Post i Kirken eller ved Universitetet; men han kom dog først tilbage 1574, og blev da beskikket til Professor Pædagogicus. Det var en forholdsvis ringe Post for en Mand af hans Lærdom; men han tog strax med saa stor Flid og Dygtighed fat paa de til denne Profession hørende Forelæsninger over Terents og andre latinske Forfattere, at han snart henledte den almindelige Opmærksomhed paa sig; og da den uordentlige M. Hans Hemmingsen fik sin Afsked, blev Jakob Madsen den 12te Juli 1575 hans Efterfølger som Professor i Græsk, efterat han den 29de Juni 1574 var

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 518. Vinding, I. c.

²⁾ Se And. Lemvigs Præfat. til D. Jakob Madsens Kommentar over Hoseas, 1590. Vinding, p. 132.

³⁾ Se foran, S. 300—1, samt Fortegnelsen nedenfor over Jak. Madsens efterladte Haandskrifter. — Fra hans Udenlandsrejse skriver sig udentvivel en «Cantus in honorem Jac. Matthiæ ab Albino Fabricio», som vi nu kun kjende af Titel.

kreeret til Bakkalavr i Theologien af D. Niels Hemmingsen¹). Som særlig Humanist forestod han 1577 med den pædagogiske Professor M. Peder Aagesen Studenternes Indstudering og Opførelse af en latinsk Komædie ved Festlighederne i Anledning af Prinds Christians Daab²). Den 11te September 1578 beskikkedes han til Bibliothekar ved det kongelige «Liberi» paa Kjøbenhavns Slot uden derfor at fratræde sin Professorpost. Hans Bestalling, der er det ældste Aktstykke af den Art, som nu er i Behold, indeholder Forpligtelse for ham til «flitteligen at tilse, at ingen af Bøgerne, som overantvordes ham i Forvaring, forrykkes eller forkommer, ej heller at de i nogen Maade fordærves». Kom der «nogen sønderlig nye Bøger did til Kjøbenhavn, hvormed Liberiet kunde formeres og forbedres», skulde han give Kongen Underretning derom³). At han med Omhu har varetaget disse Forretninger, kunne vi blandt andet slutte deraf, at han ved sin Tiltrædelse optog en Katalog over Bøgerne⁴). Døg har han neppe derfor tilsidesat sine akademiske Embedspligter. Ialfald blev han enstemmig valgt til theologisk Professor den 29de Avgust 1580, efterat Kansler Niels Kaas havde bragt ham i Forslag dertil. Hans Opgave blev det derved at udfylde den Plads, der i over et Aar havde staaet ledig i det theologiske Fakultet paa Grund af Niels Hemmingsens Afsættelse⁵).

Det har sin Vanskelighed ret at klare det theologiske

¹) Cort Axelsen, Theol. og hist. Beskriv. om den reform. Religion, Tidsregisteret. Vinding, p. 133—4.

²) Hist. Tidsskrift. III, 49 Not.

³) Werlauff, Hist. Efterretn. om det kgl. Bibliothek. 2 Udg. S. 7—9.

⁴) I Universitetsbibliotheket fandtes for Branden 1728 en «Catalogus Bibliothecæ Regiæ Anno 1578» i to Exemplarer (se Addit. 128. 4 i Univ.-Bibl.).

⁵) Ny kirkehist. Saml. IV, 288.

Stade, hvorpaa Jakob Madsen har staaet. Man har nemlig en Erklæring af ham, som han skal have afgivet 1574 efter Niels Kaas's Opfordring, og hvori han udtalte sig om hin Tids brændende Stridsemne, Nadverlæren, paa en Maade, der ikke væsentligt afviger fra Hemmingsens Opfattelse. Ialfald søgte han at vise, at det kun var en Mistydning af ildesindede Modstandere, naar man tillagde denne Theolog nogen Vranglære i dette Stykke. Men to Aar efter, da Regjeringen forlangte, at Hemmingsen skulde udstede en formelig Tilbagekaldelse af sine kalvinske Lærdomme, tog Jakob Madsen ham ikke blot ikke i Forsvar, men var endog den af Professorerne, der paa den mest afgjørende Maade forlangte, at han skulde udstede en aaben Erklæring om sin Vildfarelse. Vil man end antage, at Hensynet til Universitetets Sikkerhed for en Del har bevæget Jakob Madsen til nu at optræde paa denne Maade mod en Mand, som han ellers ærede, saa er det dog tillige klart, at han ikke i den Grad kan have delt theologisk Anskuelse med Hemmingsen, som man ellers kunde have Grund til at antage¹⁾.

Da Hemmingsen efter sin Afsættelse havde beholdt det Kannikedømme i Roskilde, som ved Lønningsforbedringen af 1571 til Stadighed var henlagt til hans theologiske Professorat, fik Jakob Madsen 100 Daler som Erstatning af Universitetets Kasse; desuden havde han endnu sit Kannikedømme i Aarhus og 50 Daler aarlig som kongelig Bibliothekar. Under disse heldige ydre Forhold, og da han ikke var gift, kunde han ret efter sin Lyst sysle med Videnskaberne og samle sig et efter de Tidens Forhold betydeligt Bibliothek. Den 21de September 1580 fik Universitetet kongelig Befaling om med det første at kreere ham til Dok-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 280—4. 294—5.

tor i Theologien. Imidlertid tog han dog først Graden den 31te Maj 1582¹⁾. I sine theologiske Forelæsninger var han flittig, navnlig fortolkede han en Del af Bøgerne i det gamle Testamente. Den bekjendte D. Martin Geier omtaler ham som «Theologus judiciosissimus²⁾». Hans Kommentarer gik dog mere ud paa en dialektisk Analyse end paa en egentlig theologisk Fortolkning af de paagjældende bibelske Skrifter. Forøvrigt havde han en behagelig og klar Fremstillingsevne, der udentvivel har vundet ham mange Tilhørere.

I Aaret 1585 valgtes D. Jakob Madsen til Universitetets Rektor, men han døde allerede den 15de Juli 1586, kort Tid efter at han havde nedlagt Rektoratet³⁾. Professor D. Anders Lemvig, der var gift med den afdødes Halvsøster og arvede den største Del af hans Bogsamling, sørgede paa bedste Maade for hans Eftermæle, ikke blot ved i et Universitetsprogram at give en vakker Skildring af hans Levned og Virksomhed, men ogsaa ved tildels i Forbindelse med andre af Arvingerne, saasom D. Jakob Madsens Halvbroder Niels Pedersen, at besørge udgivet en hel Række af hans Forelæsninger, som væsentlig vare færdige til Pressen, da han døde, og kun behøvede et Gjennemsyn, der fornemmelig foretoges af den afdødes Aandsfrænde Professor D. Anders Krag, der tillige forsynede flere af Skrifterne med Fortaler, hvori han omtalte Forfatterens hæderlige akademiske Virksomhed og Fortjenester.

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 220. Cort Axelsen, anf. Tidsregister.

²⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 506.

³⁾ Hegelunds Kalender indeholder under 15de Juli 1586 følgende: «Doctor Jacobus Matthias Arhusiensens literarum humaniorum et linguarum callentissimus, Theologiæ professor primarius, pietate et virtute vera et humanitate præstans, diem suum obiit Hafniæ, lugentibus omnibus bonis».

Skrifter: Historica præcipua libri primi Saxonis carmine conscripta. Ad Magnif. Dn. Johannem Friis, Reg. Dan. Cancellarium. Autore Jacobo Mathiade Arhusiensi. Witeb. 1568. 4.

*Adhortatio ad lingvam Græcam discendam. Hafn. 1577. 8.

*Theses de artium origine. Hafn. 1578. 8.

*Theses et quæstiones, de quibus undecim adolescentes primo honorum scholasticorum gradu ornandi respondebunt die 14 Martii 1579. Hafn. Fol. pat.

*Theses de doctrina coelestis et sacræ scripturæ origine et auctoritate. Hafn. 1584. 8.

De literis libri duo, quorum priore nativa pronuntiatio asseritur, posteriore sophistica confutatur. Basil. 1586. 8. (Tilægnet Kansler Niels Kaas, 1 Aug. 1585).

Doctrina de concionandi ratione et caussis eloquentiæ: seu potius ratio discendi, docendique in Scholis et Ecclesiis. Publice prælecta in Acad. Hafniensi. Tomus I, nunc editus opera et studio Andreae Kragii Ripensis, et Hæredum. Basil. 1589. 4. (Tilægnet Hr. Jørgen Rosenkrands 1588¹). — Ad scripturam sacram discendam et docendam introductio: quæ constat in Grammatica explicatione phrasium Hebraicarum: in Rhetorica et Dialectica sacræ Scripturæ exemplis illustribus illustrata. Prælecta publice in Acad. Hafniensi. Tomus II, nunc ed. opera et studio Andreae Kragii Ripensis, et Hæredum. Basil. 1589. 4. (Tilægnet Arild Hvitfeldt 1588). — Ecclesiastes sive Concionator . . . prælectionibus illustratus. Tomus III, nunc editus opera et studio Andreae Kragii, et Hæredum. Basil. 1589. 4. (Tilægnet Hr. Niels Kaas af And. Lemvig, 1588).

In Joelis Prophetiam . . . prælectiones. Nunc ed. opera et studio And. Kragii Ripensis, et Hæredum. Basil. 1589. 4. (Tilægnet Christoffer Valkendorf af And. Lemvig 1588).

Oseæ Prophetia . . . prælectionibus illustrata. Nunc opera et studio hæredum edita. Basil. 1590. 4. (Tilægnet K. Christian IV af And. Lemvig d. 15 Marts 1590²).

¹) Uddrag af dette Skrift findes hos Petersen, Lit. Hist. III, 143—45.

²) Heri omtales den gode Afsætning, D. Jak. Madsens i det foregaaende Aar udgivne Skrifter havde haft.

Doctrina de ratione docendi, discendique artes et disciplinas: publice prælecta in Acad. Hafniensi. Nunc ed. opera et studio Nicolai Petri Arhus. et hæredum. Basil. 1590. 4.

Af Jakob Madsens Erklæring om Hemmingsens Nadverlære findes et Brudstykke i Pontoppidans Annal. III, 507. Fuldstændig er den trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 294—5.

Vers: i Vedels Udg. af Grundets Similitudines, Witeb. 1567.

Προπεμπτικον viro eruditione et pietate præstanti M. Andreae Severini, familiari et amico suo Viterberga in patriam eunti (paa Græsk; Prøve heraf hos Wegener, Hist. Efterretn. om A. S. Vedel, 2 Udg. S. 44 Not.).

Foruden de ovennævnte Skrifter, som tildels bleve udgivne efter Forfatterens Død, efterlod J. Madsen endnu en Mængde andre i Haandskrift. De kom senere med D. And. Lemvigs Bogsamling til Universitetsbibliotheket og gik tilgrunde med dette. Blandt disse Haandskrifter kunne følgende især mærkes (anførte efter Catal. bibl. Lymvicianæ): *Historia Ecclesiæ Bremensis et Hamburgensis cum annotationibus D. Jac. Matthiæ. In Genesin observationes grammaticæ. Locorum Theologicorum Pars I—IV. De excommunicatione, prædestinatione et libero arbitrio. In catechesin, Anno 1574. In Dialecticam Jacobi Matthiæ. Dictionarium Latino-Danicum D. Jac. Matthiæ. De artium tradendarum ratione. Grammaticæ Hebrææ ejusd. Lib. I—II* (der bemærkes: *integrum opus apud M. Nic. Glud, Ripis; forøvrigt efterlod D. Jak. Madsen flere Udkast til hebraiske Grammatikker*). *Observationes Danicæ. Loci communes lingvæ Græcæ. Lingvarum facilis discendi ratio. De cognitione lingvæ. Colloquia mensalia cum aliis obiter exceptis. Orationes in Fol. Loci communes Philosophici. Grammaticæ Latino-Danicæ D. Jac. Matthiæ Pars I—II. Etymologiæ ejusd. Pars I—II. Syntaxis Pars I* («*integrum opus habet M. Nic. Glud, Ripis*»).

26.

Anders Lavritsen (*Andreas Laurentii Roschildensis*)

var født 1528 i Roskilde og blev 1552 Hører ved sin Fødebys Skole. Da han formodentlig ikke havde besøgt noget

Universitet endnu, drog han 1554 til Vittenberg, hvor han som fattig blev gratis immatrikuleret¹⁾. Ved sin Flid og sine gode Evner vandt han snart Anerkjendelse og tog Magistergraden her. Han kom daglig i D. Georg Majors Hus, og ved en akademisk Højtidelighed blev det overdraget ham at stille en theologisk Kvæstion, som Major derpaa besvarede. Ogsaa Melanchtons Yndest vandt han i høj Grad, saa at denne store Lærer i et Brev (af 16de September 1555) til M. Henrik v. Bruchofen, der var Hofpræst hos K. Christian III, gav ham et glimrende Vidnesbyrd som en ung Mand, udmærket ved Lærdom, Dyd og Retsindighed, og bad, at Hofpræsten vilde anbefale ham paa det bedste til Kongen²⁾. Da M. Anders Lavritsen omtales som Overbringer af dette Brev, maa han formodentlig for en kort Tid være rejst hjem, ventelig for at faa Understøttelse til videre Studier. At det er lykkedes ham at opnaa sin Hensigt, kan sluttes deraf, at vi senere finde ham studerende baade i Löwen og i Vittenberg. Som medstuderende paa disse Steder havde han den siden som gottorpsk Kansler og slesvigsk Kirkehistoriker bekjendte Povl Cypræus, der mange Aar efter gav ham det Vidnesbyrd, at han paa den venskabeligste Maade havde taget sig af ham, vejledet ham i hans Studier og ved den mest udholdende Flid havde foregaaet ham med et lysende Exempel³⁾.

Fra Vittenberg begav Anders Lavritsen sig 1557 hjem og blev samme Aar Rektor ved Roskilde Skole; tillige forlenedes han den 4de September 1558 med et Kannikedømme

¹⁾ Worms Lexic. I, 585. Ny kirkehist. Saml. I, 472.

²⁾ Schumacher, Gel. Män. Br. II, 196. Suhns Saml. I, 3. S. 137. Dän. Bibl. IV, 168—9. Corpus Reformat. VIII, 539—40.

³⁾ Slesv. Provindsialefterretn. III, 14. Schumacher a. Skr. II, 215.

sammesteds¹⁾. I Aaret 1564 ægtede han Anne Pedersdatter, en Datter af M. Peder Povlsen, der i sin Tid havde været Professor ved Universitetet og nu var Sognepræst og Lektor ved Roskilde Domkirke. Brylluppet hædredes ved et i Vittenberg trykt Carmen gratulatorium af den som Metriker bekendte Niels Olufsen Halveg, der senere blev Anders Lavritsens Efterfølger i Rektorembetet. Et Par af Skolens Disciple ledsagede Digtet med Lykønskingsvers til deres «kjære Lærer»²⁾.

I Begyndelsen af Aaret 1566 fratraadte M. Anders Lavritsen Rektoratet, da han var bleven adjungeret sin gamle Svigerfader i det theologiske Lektorat, hvilket Embede fuldstændig gik over i hans Hænder, da M. Peder Povlsen døde 1572³⁾. Ifølge Vindings Beretning blev M. Anders Lavritsen samme Aar immatrikuleret ved Københavns Universitet, som han altsaa ikke tidligere havde besøgt. Denne Imma-

¹⁾ Registre over alle Lande. Nr. 6, Fol. 174.

²⁾ Carmen Gratulatorium ad doctissimum et integerrimum Virum M. Andream Laurentium, Canonicum et Ludimoderatorem in inclyta urbe Roschildia, contrahentem matrimonium cum pudicissima Virgine Anna, filia reverendi Viri M. Petri Paulini, Theologi et Pastoris ad S. Lucium, scriptum gratitudinis in Præceptorem ergo a Nicolao Olao Halvegio. Witeb. 1564. Bagi findes et Par Smaaavers undertegnede: «Suo Præceptori Andreas Nicolai faciebat» og «Eidem Præceptori suo carissimo Wilhelmus Nicolai scribebat». (Zwergius's Afskrift af det hele findes i Thottske Saml. 472. 4).

³⁾ Bloch siger (Rosk. Domscoles Hist. I, 39), at Anders Lavritsen 1565 fratraadte Rektoratet. I Geh.-Ark., topograf. Saml., Herlufsholm 14. findes dog et Dokument af 22de Decbr. 1565, hvorved Oluf Offesen, Kantor i Roskilde Domkapitel, Jens Nielsen, Sacristanus, og Anders Lavritsen, Kannik og Skolemester ibid., kvittere for 150 Mark Pendinge, runde Markstykker, som de havde modtaget af Anders Bentsøn, Foged paa Herlufsholm, som Rente af 1000 Daler, Fru Birgitte Gøye havde givet til fattige Skolepersoners Hjælp og Underholdning i Roskilde. Før 1566 er Anders Lavritsen altsaa neppe fratraadt Rektorembetet.

trikulation kunde opvække den Formodning, at han er bleven Vikarius for D. Rasmus Lætus, som i det nævnte Aar fik Tilladelse til at rejse udenlands mod at holde en anden til at besørge sine Forretninger. Noget sikkert lader sig dog ikke sige derom¹⁾. Kun dette er vist, at da Lætus udeblev, blev Mester Anders den 11te Maj 1574 beskikket til hans Efterfølger i det theologiske Professorat²⁾. Faa Dage efter fik han og hans ovennævnte Hustru kongeligt Forleingsbrev paa et Stykke Jord, der hørte til Roskilde Domkirke, mod en aarlig Landgilde³⁾. Maaske tænkte han paa at berede sin Hustru et Hjem i det ham kjære Roskilde, om hun skulde overleve ham.

Som Professor tog Anders Lavritsen de forskjellige theologiske Grader, som hørte til hans ny Stilling, men som han ikke tidligere havde haft Lejlighed til at erhverve sig. D. Niels Hemmingsen kreerede ham nemlig den 29de Juni 1574 til Bakkalavr i Theologien, den 23de December samme Aar til Licentiat, og den 18de Maj 1575 til Doktor⁴⁾. Til den nævnte berømte Lærer stod han idethele i det nøjeste Forhold, og ligesom det vistnok var Hemmingsen, der havde skaffet ham Plads ved Universitetet, saaledes sluttede han sig i theologisk Retning afgjort til denne, hvilket han navnlig viste, da han i Aaret 1576, skjont forgyæves, gjorde sin

1) Det kunde dog bemærkes, at der i Regnskabsaaret 1573—4 udbetaltes M. Anders Lavritsen 19 enkende Daler af Universitetets Kasse, inden han endnu var bleven Professor. Dette tyder paa, at han har staaet i Forbindelse med Universitetet og ydet det Tjenester. Forøvrigt skulde Lætus selv lønne sin Vikarius.

2) Se Tillæg, Nr. 174.

3) Kongebrev af 17de Maj 1574 i Sjæl. Registre. Nr. 11, Fol. 115.

4) Vinding, Acad. Haun. p. 136. Hægelunds Kalender. I Univ.s Regnskabs for 1574 findes følgende Udgiftspost: «Givet Henrik Petto for en Ame Vin, som Universitetet skjænkede Doctor Anders til Doctor kost — 23 gode Daler».

yderste Flid for at afværge den ydmygende Tilbagekaldelse, som Hemmingsen maatte bekvemme sig til.

Hvad D. Anders Lavritsens akademiske Virksomhed angaar, kunde det bemærkes, at han 1575 var Meddommer i den bekjendte Sag om Lovligheden af Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Testament. 1581 valgtes han til Universitetets Rektor, og Aaret efter kreerede han Professor Jakob Madsen til Doktor i Theologien, i hvilken Anledning Kongen skjænkede ham en Æresklædning, maaske fordi Promotionen skete efter kongelig Befaling¹⁾. Efter samme D. Jakob Madsens Død 1586 beskikkedes han til kongelig Bibliothekar uden derfor at opgive sin Virksomhed ved Universitetet²⁾. Han deltog 1588 og følgende Aar i Revisionen af den danske Bibel og havde for sin Del Profeterne til Gjennemsyn³⁾. Ved Kong Frederik II's højtidelige Jordefærd i Roskilde Domkirke 1588 holdt han den latinske Ligtale og skilte sig, saavidt vi kunne dømme af den indholdsrige trykte Tale, særdeles godt ved dette Hverv.

D. Anders Lavritsen døde den 3die November 1589, 61 Aar gammel. Efter hvad vi kunne skjønne, havde han med Ære indtaget sin Plads ved Universitetet, om end hans theologiske Forfattervirksomhed ikke var fremragende. Hans Hustru var død før ham, den 7de August 1586⁴⁾. De efterlod sex Børn, nemlig: M. Lavrits Andersen, der blev Rektor og senere theologisk Læsemester i Roskilde; Hans Andersen, der blev Student 1580 og senere Vikarius i Lund og Sognepræst i Tygelse og Klagstrup i Skaane; Barbara

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 136.

²⁾ Werlauff, Efterretn. om det kgl. Bibliothek. 2 Udg. S. 9. Bruun, Danske Saml. I, 97.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 204.

⁴⁾ Peder Christensens Almanakoptegnelser (i Hjelmstj. Saml.).

Andersdatter, der først var gift med Kanniken Hans Lavrsen i Roskilde og siden med Sjælands berømte Biskop D. Hans Povlsen Resen; Peder Andersen, der omtales som død 1606; Povl Andersen (Hafniensis), der studerede i mange Aar Medicin udenlands, hvor han tog Doktorgraden, og senere blev Medicus i Bergen; og endelig Dorthe Andersdatter, der blev gift med M. Hans Knudsen Vejle, som var Præst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn og siden blev Biskop i Fyn, fra hvilket Embede han blev afsat for sine kalvinistiske Meninger¹⁾.

Skrifter: Assertiones de scriptura sacra. Resp. Severino Petri F. Hafn. 1579. 4.

De cruce piorum Theses. Resp. Jacobo Jacobi F. Hafn. 1580. 4.

Assertiones complectentes doctrinam de oratione. Resp. Abdia Andreæ Coagio. Hafn. 1581. 4.

Theses summam doctrinæ coelestis de novi et veteris testamenti consensione atque diuersitate continentes, quas præside D. Andrea Laurentio M. Jacobus Matthiæ, gradu Doctorum in sacra Theologia ornandus, publice ad 2 Majj defendet, Anno 82. Hafn. 1582. 4.

Theses de gratuita iustificatione hominis coram Deo. Resp. Jacobo Trelburgio. Hafn. 1582. 4.

Theses scopum, finem et seriem historiæ vitæ Christi continentes. Resp. Johanne Paulino Resenio. Hafn. 1583. 4.

*Assertio de duplici morte hominis. Hafn. 1584.

¹⁾ Om Børnene giver «En rett Skriftebog imellom salig Doctor Anders Lauritzøns Børn 5 Martij 1590» (Orig i Gl. kgl. Saml. 3022. 4) Oplysning; den viser ogsaa, at han har været en ret velstaaende Mand. Flere Efterretninger om hans Børn findes i Acta Consistorii for April og Maj 1606. Topografisk Saml. i Geh.-Ark., Roskilde, Nr. 252. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne II, 94. Bloch, Rosk. Domscoles Hist. I, 40. 45. Bloch, Den fyenske Gejstligheds Hist. I, 87.

Theses de vita hominis. Resp. M. Isaaco Grønbeccio Co-
agio. Hafn. 1586. 4.

Oratio de vita et morte Friderici II, Regiæ Daniæ etc., ha-
bita in funere ipsius Roschildiæ Non. Junij 1588. Hafn. 1588. 4.

Theses de sacro veteris ecclesiæ ministerio. Resp. Cunrado
Aslacho Bergensi. Hafn. 1589. 4.

Blandt Quæstiones de rebus cognitione dignissimis in pu-
blicis congressibus in Acad. Witebergensi, 1557, findes, Bl.
134—6: Quæstio recitata a M. Andrea Laurentio Dano die 5
Martii 1555. I And. Mariagers Prædikener over Fader Vor, 1580,
findes Josafats Bøn i danske Vers, af D. And. Lavritsen. Han
er ogsaa Forf. af en Fortale til Rasmus Hansen Reravs Minde-
skrift over Fru Elsebe Krabbe, dat. 17 Debr. 1580.

I Haandskrift fandtes i sin Tid følgende Forelæsninger af
ham: Commentarii in Locos communes Phil. Melanthonis, 1578,
og Commentarii in lib. Esdræ, 1582.

27.

Jørgen Christoffersen Dybvad (*Georgius Christo-
phori Dibvadius*) blev 1575 ansat som extraordinær Pro-
fessor ved Universitetet; men da det mærkeligste Afsnit af
hans Levned faldt i Christian IV's Tidsalder, opsætte vi
Skildringen deraf til den følgende Del.

28.

Anders Lemvig (*Andreas Lymvicus*) var født den
18de Oktober 1538 i Lemvig, hvor hans Fader, Mester Jens
Andersen, var Sognepræst, Moderen hed Mette Simonsdat-
ter. Faderen, der havde studeret i Vittenberg under Luther
og Melanchton og var en af den evangeliske Læres ivrige
Forkyndere, tog Del i Sønnens Undervisning, og selv efterat
han var kommen i Byens Latinskole, blev han ved hver
Uge at prøve ham i hans Katekismus og i Søndagsevange-
lierne, ligesom han holdt ham til flittig at bede. Siden

sendte han ham til Skole i Aalborg, og, da han var 12 Aar gammel, til Ribe. Efter Faderens Død 1554 blev Anders Lemvig i en saare ung Alder Skolemester i sin Fødeby, og i denne Stilling tilbragte han endel Aar. Men det var ikke den lærelystne unge Mands Hensigt at lade sig nøje med den tarvelige Skolelærdom, han hidtil havde kunnet samle, om han end maaske nok med den kunde være bleven Præst uden at have besøgt noget Universitet. 1561 nedlagde han da Rektorbestillingen og drog til Kjøbenhavn, hvor han gjorde sig bemærket ved Flid og Dygtighed. 1563 tog han her Bakkalavrgraden, og blev derhos Lærer for de smaa Sangere (*pueri symphoniaci*) i det kongelige Kantori. I denne Stilling gjorde han Bekjendtskab med adskillige indflydelsesrige Mænd ved Hoffet, der hjalp ham til nogen Rejseunderstøttelse af Kongen¹). I Sommeren 1565 drog han til Vittenberg, hvor han vandt Anseelse ved sin Flid og sin beskedne Optræden²). Efterat han var kommen herhid, sendte Professorerne i Kjøbenhavn ham 15 Daler som Understøttelse, hvilket viser, at man havde godt Haab om ham³). I Forening med en Landsmand gjennemvandrede han siden paa sin Fod hele Tydskland, oversteg Alperne og naaede over Florents til Rom, hvorfra han 1567 atter vendte tilbage til Vittenberg⁴). Her blev han nu i længere Tid, og den 10de Marts 1569 tog han Magistergraden i Forening med en Del andre danske Studenter, som dengang opholdt sig der, blandt hvilke de senere Professorer Jørgen Dybvad

¹) Vinding, Acad. Haun. p. 137 sq. (efter Univ. Progr.).

²) Mag. til d. danske Adels Hist. S. 79. Ny kirkehist. Saml. I, 476.

³) Univ. Regnskab 1566—67.

⁴) Rejsen til Rom beskrev han, dog temmelig tørt og kjedelig, i latinske Vers i sin *Iter Romanum*. Ved Florents omtaler han Søren Norby.

og Hans Hemmingsen¹⁾. Efter saaledes at have afsluttet sine filosofiske Studier, begav han sig til Leipzig og begyndte nu for Alvor at lægge sig efter Medicinen²⁾. Han tilbragte flere Aar med dette Studium ved tyske Universiteter. I Høsten 1572 kom han hjem til Danmark, fornemmelig for at faa Understøttelse til videre Rejser. Kongen tilstod ham 50 gamle Daler til «at forfremme sine Studier med udi Frankrig og Italien³⁾». I Foraaret 1573 begav han sig da atter ud, anbefalet af Kongens berømte Livlæge D. Peder Sørensen, hvis forøvrigt rosende Omtale af ham viser, at hans fysiske og medicinske Studier endnu ikke havde naaet deres Fuldendelse⁴⁾. Det var hans Hensigt at rejse til Italien; men saavidt naaede han ikke denne Gang. Derimod opholdt han sig 1574 i Frankrig, hvor han gjorde Bekjendtskab med den ramistiske Retning i Filosofien og i Sprogstudiet⁵⁾. Endelig tog han den medicinske Doktorgrad i Basel den 30te Avgust 1576, efterat han paa tilfredsstillende Maade offentlig havde forklaret den ham forelagte

---

¹⁾ Magaz. til den danske Adels Hist. S. 152. 154.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 518.

³⁾ Bruun, Danske Saml. I, 92.

⁴⁾ D. Pet. Severinus skrev d. 7 Apr. 1573 fra Aarhus til D. Pistorius i Worms: «Præsens hic tabellarius, Andreas Lymvicus Danus, opportune se mihi obtulit, iter facturum in Italiam; cum per Wormaliam iturus esset, prætermittere non potui, quin te de statu rerum nostrarum certiore redderem. Illum quoque de meliore nota tibi commendo; si potes illum consiliis tuis adiuuare et in itinere et in studiorum suorum œconomia, rem mihi gratissimam feceris. Juuenis est honestus, poeta mediocris, phisicis et antiquæ medicinæ præceptis mediocriter institutus». (Koncept i Kong. Bibl.).

⁵⁾ I Catal. Bibl. Lymvicianæ (Konsist. Ark. Nr. 146 c.) vil man finde en meget fuldstændig Samling af P. Ramus's og hans Tilhængeres Skrifter. En stor Del deraf skriver sig dog vistnok fra D. Jakob Madsen.

Kvæstion: «Utrum mulier unico partu ternos, quaternos, aut etiam plures liberos naturaliter in lucem edere queat»¹⁾).

Kort efter begav han sig paa Hjemrejsen, og da en Plads i det medicinske Fakultet just var bleven ledig ved D. Johannes Pratensis's Død, var D. Anders Lemvig saa heldig strax at blive beskikket til denne Post. Den 5te Maj 1577 tiltraadte han Embedet²⁾, og det varede ikke længe, inden han blev en af Universitetets mest ansete Lærere. Han havde desuden en ikke ringe Lægepraxis. Samme eller følgende Aar ægtede han Dorthe Pedersdatter, Datter af Raadmand Peder Nielsen i Aarhus, og en Halvsøster til Professor Jakob Madsen (Arhusiensis), efter hvis Død (1586) han erhvervede sig Fortjenester af Svogerens Minde ved dels selv dels ved andre at besørge en Del af hans efterladte lærde Værker udgivne³⁾. I Aarhus var han forlenet med et Vikarie ved Domkirken⁴⁾, og i Aaret 1585 købte han af Universitetet for 200 Daler den Gaard i Roskilde, der laa til det Kapitelspræbende, som var henlagt til den anden medicinske Professors Lønning, mod at Renten af Kjøbesummen aarlig skulde udbetales denne⁵⁾.

Til Universitetets Rektor valgtes D. Anders Lemvig 1578, 1586 og 1597; men han beklædte dog Værdigheden i fem Aar, idet han de tvende førstnævnte Gange efter sine Kollegers Ønske beholdt Forretningerne et Aar udover den

1) I Herholdts og Mansas Saml., S. 44—5, er det i denne Anledning udstedte Program trykt.

2) Cort Axelsens Tidsregister i hans «Theol. oc hist. Beskriffuelse om den reformerede Religion».

3) Vinding siger, at han blev gift 1578; men Lyskander omtaler et Epithalam. in nupt. D. And. Lymvici et Dorotheæ Petri fil, Hafn. 1577, af Jens Farsen, Præst i Vejle.

4) Optegnelser om Aarhus Kapitel i Ny kgl. Saml. 753 Fol.

5) Konsist. Kopibog 1538--1602. Fol 169.

sædvanlige Tid. 1590 beskikkedes han til Forstander for Kommunitetet; denne besværlige Post beklædte han i fem Aar, og 1593 blev det tillige overdraget ham at føre Tilsynet med Opførelsen af det ny «Collegiihus» paa Studiigaarden og at holde Regnskab over de dertil indkommende Penge¹⁾. Disse Hverv tyde paa, at han har været en duelig Mand, der har egnet sig for det praktiske Liv; men vel muligt at saadanne heterogene Forretninger ikke have været til Baade for hans produktive videnskabelige Virksomhed, ialfald har man ikke et eneste Skrift, ikke engang de sædvanlige Disputations-emner eller Theses, af ham fra hele hans Professortid. Derimod samlede han et meget betydeligt Bibliothek, vel forsynet i alle Retninger af Videnskaben. Man forbavses ved hos denne Læge at træffe en saadan Rigdom af theologisk og sproglig Litteratur, at neppe ret mange theologiske eller filosofiske Professorer have haft en mere udvalgt Samling. Den største Del deraf havde han udentvivel arvet efter sin lærde Svoger D. Jakob Madsen. — Da D. Anders Lemvig var barnløs, testamenterede han en Del af den Formue, han ved sin Lægepraxis havde erhvervet, til offentlig Brug; saaledes overdrog han Universitetet sin Bogsamling og 100 Daler, forat en Bibliothekar kunde lønnes af Renten²⁾. Til Frue Kirke gav han 200 Daler og 500 Daler til den latinske Skole i Kjøbenhavn; ogsaa de fattige betænkte han.

Efter at have levet et virksomt og hæderligt Liv døde D. Anders Lemvig den 3die Maj 1603. Hans Medlærer D. Klavs Theophilus satte ham et hædrende Minde i Vor Frue Kirke³⁾. Peder Resen skjænkede hans Portræt til Univer-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 287. 289. 339. 340.

²⁾ Endnu utrykte Aktstykker i Konsist. Arkiv.

³⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 139—41.

sitetsbibliotheket, hvor det dog gik tilgrunde ved Branden 1728. — Hans Enke, Dorthe Docters, som hun gjerne kaldtes, fulgte sin Husbonds Exempel, idet hun 1607 stiftede et Legat paa 200 Daler for husarme i Kjøbenhavn¹⁾; og 1618 skjænkede hun en Lysekrone til Vor Frue Kirke «Gud til Ære og Kirken til Gavn og Bedste, at hænge over det Sted, hvor hendes salige Husbond Doctor Anders Lemvig og hendes kjære Brødre ligge begravne²⁾». Da hun alt var højt oppe i Aarene, gik hun hen og giftede sig igjen med Dr. med. Esbern Nielsen (Halveg), der efter Alderen kunde være hendes Søn og som formodentlig tog hende for hendes Penges Skyld. Med ham levede hun endnu i 8 Aar og døde 1625³⁾.

Skrifter: *Exitium navis Mageløs siue Martis Jutte-Hader, carmine elegiaco. Hafn. 1564. (Jfr. Th. Bartholin, De medicis Poetis, p. 145. O. Borrichii Diss. de poetis Dan.).

Ornatissimo viro, doctrina et pietate præstanti M. Nicolao Olai Halvegio, amico suo carissimo (et Carmen indført i Pauli Petri Aalburgensis *Προπεμπτικον*, Viteb. 1565, skrevet til M. Niels Olufsen Halveg ved hans Bortrejse fra Vittenberg).

*Iter Romanum. Witeb. 1568. 4. (Et Optryk af dette Poem haves i Hodæporicon siue Itinerarium totius fere orbis coll. a Nic. Reusnero. Basil. 1580, p. 297—314).

*Assertiones de doloribus colicis. Basil. 1576. Fol. pat.

Om hans Udg. af D. Jak. Madsens Skrifter se foran S. 613—4. I Catal. Bibl. Lymvicianæ msc. anføres flg. Hdskr.: Tractatus Lymvici de urinis; Designatio *δοσίων* ipsius Lymvici, Hafn. 1583, item ann. 1584—94. Sml. foran under Chr. Machabæus (S. 591).

29.

Lavrits Aalborg (*Laurentius Alburgius*); om denne vides kun, hvad Vinding beretter, at han var Magister og

¹⁾ Hofman, Foundationer. X, 275—6.

²⁾ Resen, Inscript. Hafn. p. 112.

³⁾ Univ.-Program ved D. Esbern Nielsens Død 1648.

døde 1577 som Professor Pædagogicus¹⁾. Hans Navn findes ikke i Bartholins Fortegnelse over Professorerne, ligesom vi heller ikke have fundet ham nævnt i Universitetsregnskaberne fra denne Tid. Da disse imidlertid ikke ere ganske fuldstændige, har man ikke tilstrækkelig Aarsag til af den Grund at forkaste Vindings Beretning, saa meget mere som denne stadfæstes af en endnu ældre Kilde, nemlig af D. Kort Axelsens Tidsregister. Dog er det at antage, at M. Lavrits Aalborgs Embedsvirksomhed har været meget kortvarig.

30.

Niels Lavritsen (*Nicolaus Laurentii Ripensis*) var født i Ribe, hvor hans Fader M. Lavrits Nielsen Riber, der 1557 døde som Biskop i Vendelbo Stift, var Sognepræst ved Domkirken i Aarene 1546—53, indenfor hvilken Tidsgrændse Niels Lavritsens Fødeaar da altsaa falder. Hans Moder skal have været en Datter af Biskop Hans Tavsen²⁾. Af hans tvende Brødre blev den ene, D. Hans Lavritsen kaldet Amerinus, bekjendt som en af sin Tids heldigste latinske Digtere og som Provindsialmedicus i Ribe, den anden, M. Jørgen Lavritsen Riber, blev Sognepræst i Thisted.

Efter Faderens tidlige Død sad Moderen i trange Kaar. Det var derfor en god Trøst for hende, da hun af Kong

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 143.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 357; i den efter en haandskreven Optegnelse af Gjessing der anførte Notits kaldes Tavsens Datter: Anne. Men i Overskriften til det Kongebrev af 1 Dcbr. 1557, som i det følgende skal anføres, kaldes M. Lavrits Nielsen Ribers Enke: Marine, hvilket da vel er det rigtige. Skal man nu antage, at Gjessing kun har fejlet i Navnet, men ikke i Sagen, eller har M. Lavrits været to Gange gift? Paa disse Spørgsmaal ser jeg mig for Tiden ikke istand til at give noget afgjørende Svar.

Christian fik følgende Brev, af 1ste December 1557: «Vider, at eftersom eders Husbonde paa sit yderste haver været be-
gjærendes, at vi vilde forlene hans Søn med det Kannike-
dømme, som han var forlenet med udi Ribe Domkirke: da
efterdi at vi tilforn havde givet Mester Peter Duus, Sogne-
præst til Helliggesthus her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn,
vort Brev paa det første Kannikedømme, der blev ledigt
udi Riber Domkirke, og da vi forfare, at eders Søn skal
end være meget ung, have vi for den Aarsags Skyld ikke
kunnet forlene ham med samme Kannikedømme. Men paa
det vi jo ville hjælpe eders Søn til sin Lære, ville vi lade
ham holde til Skole og forsørge ham med Underholdning.
Dersom han vil lægge Vind paa sig, og han kan tjene Re-
ligionen, ville vi udi Fremtiden forse (o: forsyne) ham enten
med fornævnte Kannikedømme eller med nogen anden Kir-
kens Rente. Og som vi forfare, at eders Husbonde skal
have ladet efter sig en stor Gjæld, da ville vi hjælpe eder
med 100 Daler til samme Gjæld at betale¹⁾».

Vi antage, at Niels Lavritsen er den af Biskop Lavrits
Nielsens Sønner, som der i dette Kongebrev er Tale om,
eftersom han, naar man skal dømme efter hans Navn, var
Biskoppens ældste Søn. Dengang var det nemlig næsten en
fast Regel, at den førstefødte Søn fik Farfaderens Navn.
Ialfald er det vist, at Niels Lavritsen kom til at gaa den
studerende Vej; og at han «lagde Vind paa sig», tør vi
ogsaa med Sikkerhed antage. Student blev han rimeligvis
omtrent i Aaret 1567; vi vide nemlig, at han, ifølge An-
befaling af Biskop Hans Albretsen, i dennes Rektorat (1567—8),
fik Kosten blandt de tyve Studenter, som nød fri Under-

---

¹⁾ Tegnelser over alle Lande. V, 300.

holdning i Helliggejsthus i Kjøbenhavn¹). Senere gik han til Vittenberg, hvor han tilligemed sin Broder Jørgen tog Magistergraden²). Og her studerede han i flere Aar samtidig med M. Christen Michelsen og M. Niels Krag, der begge, ligesom han selv, senere bleve Professorer i Kjøbenhavn³). Han begyndte derhos at udvikle en temmelig frugtbar Forfattervirksomhed, idet han blandt andet udgav adskillige Digte i det græske Sprog, noget der vidner om en ikke almindelig Lærdom. Endelig blev han 1576 kaldet til Professor Pædagogicus ved Kjøbenhavns Universitet; men han døde allerede i Begyndelsen af Aaret 1579, neppe stort over 30 Aar gammel, og efterlod sin unge Hustru, Karine, som Enke⁴).

Skrifter: *Historia resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, secundum quatuor Euangelistas, Græco heroico carmine red-dito. Ad D. Mag. Johannem Wibergium Archidiaconum, D. Mag. Johannem Suaningium Diaconum, et D. Mag. Casparum Mule Præpositum, venerandi Capituli Ripensis prælatos dignissimos. Autore M. Nic. Laur. Ripensi. Witeb. 1574. 4⁵)*.

¹) Ny kirkehist. Saml. I, 49.

²) Lyskander anfører (*Scriptores Danici*, S. 258) følgende Skrift af Jakob Jensen Holm (siden Biskop i Aalborg): «*Carmen in promotione Nicolai et Georgii, M. Laurentii filiorum, an. 77.*»; men Aarstallet er urigtigt, da det er sikkert, at Niels Lavritsen allerede 1574 var Magister.

³) *Cragii Annal.*, Præf. p. 4. Her siger Gram dog med Urette, at Niels Lavritsen blev Professor Græcus.

⁴) *Joh. Laur. Amerini Carmina*, Witeb. 1576. *Vinding, Acad. Haun.* p. 143. 146. *Terpæger, Ripæ Cimbricæ*, p. 626. Samt Tillæg, Nr. 222.

⁵) Medens dette Skrift fattes i vore Litteraturlexica, tillægge disse derimod M. Niels Lavritsen: *Historia Nativitatis Dom. nostri Jesu Christi, carmine græco heroico expressa. Witeb. 1574. 4*. Dette Skrift findes ikke i Bibliothekerne; maaske er det da en Forvexling med ovenanførte.

*Catechesis christiana carmine elegiaco. Viteb. 1574. 8.
(Tillegnet Peder Ox¹).

Gratulatio in gratiam et honorem eruditione ac virtutibus præstantium virorum D. Mag. Nicolai Kragii Ripensis et D. Mag. Christierni Michaelis Choagii, cum ipsis gradus Magisterii philosophici in Academia Vitebergensi decerneretur, ipsis Cal. Martij An. 1575. Viteb. 1575. 1 Bl. i Fol. (Verset er græsk).

*Cantica Mariæ, Zachariæ et Simeonis. Carmino Græco. Viteb. 1575. 4.

*Euangelia Dominicalia latino et græco carmine donata. Viteb. — 8.

Bag i Jacob J. Holms «Carmen προπεμπικόν D. Magno Giøde etc. scriptum. Viteb. 1573. 4» findes et græsk Poem af Nic. Laurentius Ripensis til Mag. Søren Schøt, der i Sept. 1573 stod i Begreb med at rejse fra Vittenberg hjem til Danmark tilligemed sine adelige Disciple.

31.

Christen Michelsen (*Christiernus Michaelis Choagi*) var født i Kjøge 1549. Hans Fader, Raadmand Michel Madsen († 1577), var en Broder til Biskop D. Povl Madsen; hans Moder hed Dorthe Mogensdatter, efter hvis Død Faderen, der imidlertid var flyttet til Malmø, ægtede Ellen Pedersdatter, som overlevede ham²). Tilskyndet ved Farbroderens lysende Exempel gjorde Christen Michelsen gode Fremskridt paa den studerende Bane. Efterat have tilbragt nogle Aar ved Kjøbenhavns Universitet, hvor han allerede 1570 optraadte som Forfatter, drog han 1572 til Udlandet. Her opholdt han sig i syv Aar, understøttet idetmindste i en Del af Tiden med det kongelige Rejsestipendium, der 1569 var blevet oprettet for fire haabefulde Studenter, og

¹) Ryge, Peder Oxes Levnet. S. 293.

²) Vinding, Acad. Haun. p. 146. Scr. Rer. Dan. VII, 163. Samt Tillæg, Nr. 277.

med anden Hjælp fra Kjøbenhavns Universitet¹). Den 1ste Marts 1575 tog han tilligemed Niels Krag, der senere blev hans Efterfølger ved Universitetet, Magistergraden i Vittenberg. Da Rektorembedet ved Kjøbenhavns Skole blev ledigt 1576, havde Professorerne tiltænkt M. Christen Michelsen dette Embede og holdt det derfor ledigt en Stund, idet et Par af dem skiftedes til at besørge det, saalænge til han kunde komme hjem. Men da det trak ud med hans Hjemkomst, fik ovennævnte M. Niels Krag Kongebrev paa, at Embedet skulde overdrages ham²). Christen Michelsen blev da indtil videre i Udlandet og studerede en Tid i Rostok, hvorfra han i Foraaret 1579 vendte tilbage til Kjøbenhavn, hidkaldt af Professorerne, som af Hensyn til hans Lærdom og gode Sæder enstemmig havde valgt ham til den tidlig afdøde M. Niels Lavritsens Efterfølger som Professor Pædagogicus, og det saa meget mere som han havde nydt det kongelige Stipendium, der almindelig gav en vis Adkomst til Professorposter³). I Aarene 1582—5 beklædte

1) I Univ. Regnsk. 1573—74 findes fig. Post: «Givet Christiern Michelsen til Hjælp at studere med udenlands efter Professorum Befaling, 16 enk. Daler».

2) Cragii *Annal.*, Præfatio, p. 4—7.

3) Vinding, l. c. Den 10 April 1579 skrev Professor Dav. Chytræus i Rostok til Kjøbenhavns Universitetets Rektor og Professorer: «Venit ad nos initio hyemis doctissimus vir M. Christianus Michaelis eo consilio, vt statim in inclytam Academiam vestram traiceret. Sed aduersa valetudine aliquot hebdomadis conflictatus, post calendas Januarii etiam per hyemis inclementiam, littoribus passim glacie horrentibus, nauigare non potuit. Remittente initio Martii frigore, denuo in opthalmiam & colicos dolores recidit. Nunc posteaquam mediocriter restituta est valetudo, integros fere quatuordecim dies Coris et Aquilonibus aduersis retinetur. Reuerenter itaque et submisse orat, ne cunctationem et moram hanc, nimis euidentibus et necessariis de causis reditui ipsius interpositam, aliter ac se res reuera habet interpretemini . . . Promittit autem, se fide, diligentia et assiduitate, quod nulla ipsius culpa

M. Christen Michelsen tillige Posten som akademisk Notarius. Efter D. Klavs Hammers Død (1585) rykkede han op i det græske Professorat, i hvilket han forblev, indtil han under en pestagtig Epidemi blev bortreven af Døden den 12te September 1592, kun 43 Aar gammel¹⁾.

Lyskander giver ham det Vidnesbyrd, at han var en velbegavet, veltalende, retskaffen og lærd Mand²⁾. Hans akademiske Virksomhed har dog ikke efterladt sig sænderlige Spor. Den 1ste December 1583 havde han ægtet Margrete Hansdatter, en Datter af den bekjendte Psalmedigter og Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn M. Hans Thomesen³⁾. Hun overlevede ham med en Søn, Michel Christensen, der tog den medicinske Doktorgrad udenlands og 1628—30 var Medicus i Bergen. M. Christen Michelsens Enke blev senere gift paany med den kgl. Tolder Søren Ingeman i Kjøbenhavn.

Skrift: Epithalamion in honorem nuptiarum D. M. Erasmi Katholmij, Acad. Hafn. professoris dialectici diligentissimi, præceptoris sui reuerendissimi etc. Hafn. 1570. 4.

32.

Klavs Theophilus (*Nicolaus Th.*) var født i Flensborg 1541. Hans Fader var Hr. Nicolaus Johannis, Præst

---

neglectum est, deinceps abunde compensaturum esse. (Chytræi Epist. p. 115—6; Brevet er her udateret, men den daterede Orig. findes i Ny kgl. Saml. 752 c Fol.).

¹⁾ Jfr. Wegener, Hist. Efterretn. om A. S. Vedel. S. 191, Not. 3.

²⁾ Scriptor. Danici p. 207—8. Indskriften paa hans Ligsten findes hos Vinding p. 147, ligesom ogsaa Udtog af M. Joh. Sascrides's Sørgeprogram i Anledning af hans Død.

³⁾ Hegelunds Kalenderoptegnelser. I Acta Consist. 1594—5 findes nogle Forhandlinger om Naadensaaret efter M. Christen Michelsen, ligesom ogsaa om den Ligsten, hans Broder, Mogens Michelsen, vilde lægge paa hans Grav (Ny kirkehist. Saml. V, 67—9).

ved Mariekirken sammesteds og Provst, Moderen hed Anna Lorenzatter. Efter at have gaaet i Skole i sin Fødeby, blev han, 14 Aar gammel, sendt til Lybek, hvor der var en anset lærd Skole. Derfra drog han, efter omtrent tre Aars Forløb, til Universitetet i Vittenberg¹⁾ og senere til Rostok, hvor han studerede i fem Aar. Paa sidstnævnte Sted havde han især D. Arnold Burenus og D. David Chytræus til Lærere. Med den sidste knyttede han et nøjere Venskab, der senere vedligeholdtes ved Breve²⁾. Han studerede i Begyndelsen Filosofi og Medicin, men efter sin Faders Død (1560) kastede han sig over Retsvidenskaben. Tre og tyve Aar gammel drog han til Jena og senere til Ingolstadt, hvor han optraadte som juridisk Docent. Tillige syslede han med latinsk Digtekunst og blev 1567 udnævnt til Poeta laureatus af Kejser Maximilian II, ved hvis Hof han i nogen Tid skal have opholdt sig. Da han alt havde erhvervet sig et anset Navn, blev han kaldt til Sverig for at træde i Tjeneste hos Hertug Magnus, en Broder til Kong Erik XIV; men da han fandt Forholdene her temmelig brøgede, forlod han atter Landet og drog først til Polen og derfra til Italien og Frankrig. Den 29de September 1569 tog han den juridiske Doktorgrad i Rostok, og kort efter blev han tagen i Tjeneste af Landgrev Vilhelm af Hessen, først som Notarius, siden som Sekretær og endelig som Raad. Her ægtede han 1571 Anna Zaan, Enke efter en landgreve-

---

¹⁾ Ventelig er han den Nicolaus Johannis Flensburgensis, som den 22 Jan. 1557 blev immatrikuleret i Vittenberg (Ny kirkehist. Saml. I, 473).

²⁾ Se Dav. Chytræi Epistolæ, p. 313. 561. 732. 1160. 1170 (Brevene staa dog ikke i kronologisk Orden). Hovedkilderne til Kl. Theophilus's Levned er det Udtog af Sørgeprogrammet ved hans Død, som Vinding har meddelt (Acad. Haun. p. 147—9), samt Møller, Cimbria literata. I, 680—1.

lig Staldmester Konrad Neid. Hans Herre brugte ham i forskellige diplomatiske Sendelser, blandt andet ogsaa til Danmark, og som hessisk Raad og Mægler deltog han saaledes i Forhandlingerne om Slesvigs Forlening 1579¹⁾. Herved blev Niels Kaas bekendt med ham, og da man var i Forlegenhed for at faa en juridisk Professor efter D. Albret Knopperts Død, foreslog man ham, da han i Aaret 1580 var tilstede ved Lenshyldingen i Odense, at overtage denne Post. Hertil var han ogsaa villig; han havde selv tidligere (1576) søgt om Ansættelse i Danmark som kongelig Raad, uden at han dengang havde naaet sit Ønskes Opfyldelse²⁾. Hans Herre vilde imidlertid kun nødig slippe ham; men tilsidst lykkedes det ham dog at gjøre sig fri. Chyträus lykønskede ham i den Anledning til at være sluppen ud af et gyldent Tugthus og foreholdt ham de Ord af Attilius: «Satius est otiosum esse, quam nihil agere»³⁾. Den 9de Juli 1580 skrev Theophilus fra Korbej til Professorerne i Kjøbenhavn, at de kunde vente ham efter Sommerferien. Men han kom dog først til at tiltræde sit Embede ved Universitetet i December samme Aar⁴⁾.

Chyträus havde lykønsket Theophilus til, at han nu havde faaet videnskabeligt Otium: det blev imidlertid ikke ganske saaledes; thi ligesom tidligere maatte han fremdeles

¹⁾ Westphalen, Monum. inedita. III. Præf. p. 99. Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel. 2 Udg. S. 113.

²⁾ Climbria lit. l. c. Schumacher, Gel. Männer Br. III, 291—3.

³⁾ Dav. Chytræi Epistolæ, p. 1160—61.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 217. Cort Axelsens Tidsregister: «D. Nicolaus Theophilus kommer efter D. Alb. Knoppert d. 19 Decbr. 1580. Universitetets Regnskab $\frac{1}{5}$ 1579— $\frac{1}{5}$ 1580 indeholder følgende Udgiftspost: «Item igjengivet Doctor Povl, som han forstrakt havde Mester Anders Christensen for Universitetets Breve, han førte til den Jurist i Landte Hessen — 15 Mark».

lade sig bruge i diplomatiske Sendelser og Forhandlinger. Forskjellen var kun, at han nu var den danske Konges Sendebud. Saaledes var han i Forsommeren 1585 med Rigsraaderne Manderup Parsberg og Henrik Below i en Statssendelse til Skotland angaaende Indlæsningen af Ørknøerne og Hetland. Det var hans Hverv at være Ordfører (Orator), og ved Audiensen den 20de Juni «angav han i en herlig og vidtløftig Oration den ganske Sag og Handel». Foruden det aabenbare Ærinde havde Sendebudene tillige et mere hemmeligt, nemlig at underhandle om Ægteskab mellem den unge, endnu umyndige skotske Konge, Jakob VI, og en Datter af Kong Frederik II. Men da den mægtige og egennyttige skotske Kansler Lord Arran i engelsk Interesse ønskede at forhindre et saadant Ægteskab, gav han Anledning til, at den danske Konges Sendebud bleve behandlere paa en saa haanlig Maade, at Parsberg og Theophilus endog truede med Krig, indtil det lykkedes mere besindige Raadgivere hos den unge Konge at stille dem nogenlunde tilfreds¹⁾. — I November 1585 fik Rentemester Christoffer Valkendorf kongelig Befaling om at forsyne D. Nicolaus Theophilus med lange Sørgeklæder, da han tilligemed Sten Brahe skulde drage til Kurfyrsten af Sachsen i Anledning af Kongens Søsters, Kurfyrstinde Annas, Død²⁾. I Aaret 1588 var han tilligemed den ovennævnte Henrik Below i en Statssendelse til Kurfyrsterne af Sachsen og Brandenburg³⁾, og i Foraaret 1590 var han som «Orator»

¹⁾ Instruxen for de tre ovennævnte Statssendebud. dat. 4de Maj 1585, findes i Geh.-Ark. Sml. Frederik II's Krønike udg. af Resen, S. 338 (hvor Sendelsen dog urigtig er henført til 1583), Norske Saml. I, 451—2 (hvor den sættes til 1584), Hist. Tidsskr. 3 R. II, 711. Annal. for nord. Oldkynd. 1862, S. 5.

²⁾ Sjælandske Tegnelser. XV, 576.

³⁾ Slange, Christian IV's Historie, S. 14.

med i den Sendefærd, der overværede Dronning Annas Kroning i Edinborg¹⁾ Endelig kunde det endnu bemærkes, at da Kong Christian IV's Kroning forestod 1596, fik han Befaling om at drage til Kolding for at modtage de indbudne fremmede Herrer med passende Taler²⁾.

Alle disse og flere lignende Hverv kunde ikke være til Baade for Theophilus's akademiske Virksomhed; imidlertid valgtes han dog tre Gange til Universitetets Rektor, nemlig 1582, 1594 og 1603, og den første Gang beklædte han Værdigheden to Aar efter hinanden. Den 21de December 1589 beskikkedes han tillige til kongelig Bibliothekar med Paalæg om at være opmærksom paa de ny Bøger, der udkom i Udlandet, og at sørge for deres Anskaffelse³⁾. I Aarene 1593—95 var han Vor Frue Kirkes akademiske Værge. Han forlenedes den 30te Marts 1592 med et Kanikedømme i Roskilde, udentvivel som Løn for hans diplomatiske Virksomhed, da det ellers var ualmindeligt, at Professorer aflagdes med andre Kanikater end dem, der ved Lønningsforbedringen 1571 vare perpetuerede til deres Embeder⁴⁾.

Om Theophilus's Professorvirksomhed er det vel vanskeligt nu at dømme, imidlertid udmærke de akademiske Skrifter, som haves fra hans Haand, sig ved en Klarhed og Tydelighed, der vidner om, at han har haft et godt Greb

¹⁾ Norske Saml. I, 480—2. Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 603.

²⁾ Sjæl. Tegn. XVIII, 536. — Vinding nævner (p. 149) ogsaa Legationer til Kejseren og til England, hvori Theophilus skal have deltaget; men jeg har ikke fundet noget nærmere derom.

³⁾ Werlauff, Hist. Efterretn. om det store kgl. Bibliothek. 2 Udg. S. 12.

⁴⁾ Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel 2 Udg. S. 167. Allerede d. 1ste Marts 1584 havde D. Nic. Theophilus faaet kgl. Ventebrev paa det første ledige Kanikedømme i Roskilde (Sjæl. Registre. 12, 313). En anden kongelig Begunstigelse af Theophilus (med Hensyn til hans «Residens») er omtalt foran, S. 223—4.

paa Lærergjærningen. Det var vel nærmest Romerretten, han behandlede, men dog især saadanne Sætninger af den, som havde praktisk Anvendelighed ogsaa hos os, hvor Romerretten ellers ikke var gjældende Ret. Paa enkelte Steder i hans Skrifter finder man ogsaa udtrykkelig Henvisning til dansk Ret. Han udgav det første juridiske Kompendium, som vides at være udkommet hertillands, nemlig en Samling Lovregler, hvorover han holdt Forelæsninger. Digtekunsten, som han i sine yngre Aar havde drevet, øvede han endnu ved een og anden Lejlighed. Saaledes indbød han paa Vers Studenterne til at høre sine Forelæsninger, og der er noget vist gemytligt ved disse Vers, som man ikke venter at finde hos en romersk Jurist¹⁾. En af de sidste Samlinger af akademiske Theses, som han udgav, handler om Studenternes Privilegier, og har vist givet Anledning til en livlig Diskussion. Han bebudede i dette Skrift, at han agtede at udgive et lignende om de Privilegier, Beneficier og Goder, som Professorerne vare i Besiddelse af; men saa vidt kom han ikke; thi efterat han i længere Tid havde været plaget af Gigt og Stensmerter, døde han, 63 Aar gammel, den 2den November 1604. Han efterlod ingen Børn. En af hans nærmeste Arvinger var hans Søstersøn Jørgen Schrøder, der en Tid var Rektor i Slagelse.

Skrifter: *Elegia, querelam Musarum continens. Hafn. 1563. 4.

*Epigrammata. Molhusii, 1579.

De diuersis regulis Juris antiqui Libri quinquagesimi Pandectarum titulus XVII. Hafn. 1584. 8. (Tilegnet Niels Kaas).

Theses de testibus forensibus. Resp. Olaus Branderus II. Hafn. 1591. 4.

---

¹⁾ Se foran S. 333.

Theses de homicidio. Resp. Benedictus Schirmsterus. Hafn. 1596. 4.

Theses juridicæ de homicidio legitimo. Resp. Johannes Desid. Fossius. Hafn. 1599. 4.

De privilegiis studiosorum theses. Resp. Johan. Sylvius Hatterslebiensis. Hafn. 1603. 4.

Theses de tutela. Pro consequendis in jure insignibus doctoralibus respondebit Jonas Eras. Charisius, Med. D., d. 27 Junii. Hafn. 1603. 4.

Enkeltte Carmina: Epicedium meritis et memoriæ Regis Frederici II (i And. Laurentii Oratio de vita et morte Fred. II, 1588); et i Rud. Goclenii Physica completa, Francof. 1604¹⁾. Epitaphium D. And. Lymvici 1603 (i Resenii Inscr. Hafn. p. 45—6).

33.

Hans Rasmussen Skomager (*Johannes Erasmi Hafniensis*) var født 1551 i Kjøbenhavn. Hans Fader, Rasmus Pedersen Falstring († 20de Juni 1589), har formodentlig været Skomager; Moderen hed Marine Nielsdatter († 25de December 1590). Forældrene satte allerede tidlig deres Søn i Vor Frue Skole; men da han havde en smuk, klar Stemme, blev han, kun 10 Aar gammel, optagen i det kongelige Kantori eller Drengekor. Disse «pueri symphoniaci» havde særlig Undervisning; men det var vistnok de færreste af dem, der senere kom ind paa den studerende Bane. Dette var vel heller ikke lykkedes Hans Rasmussen, hvis den kongelige Sekretær Hans Skovgaard ikke havde lagt Mærke til ham og fattet Yndest for ham. Thi da han efter fem Aars Forløb udtraadte af «Kantoriet», fik han ved denne Mands

¹⁾ Et andet Værk af Prof. Rudolf Goclenius i Marburg, tilegnet D. Nic. Theophilus, omtales i Danske Mag. II, 294.; Suhms Saml. I, 3, 142. En Søn af denne Goclenius var udentvivi den Mag. Goclenius fra Marburg, som i Aaret 1595 var Theophilus's «domesticus» i Kjøbenhavn (Ny kirkehist. Saml. V, 72).

Opmuntring og Understøttelse privat Undervisning af Professor Jakob Svendsen og kom saa vidt, at han 1568 blev Student. To Aar efter tog han Bakkalavrgraden, og da han havde lagt den tilstrækkelige Grundvold for sin videnskabelige Dannelse ved Hjemmets Højskole, begav han sig 1574 til tyske Universiteter¹⁾. Rimeligvis er han først dragen til Rostok og derfra til Vittenberg. Paa det sidstnævnte Sted tog han 1579 Magistergraden, og samme Aar vendte han hjem til Kjøbenhavn²⁾, forsynet med Anbefalinger fra Hertug Ulrik af Meklenborg (Dronning Sofies Fader) og fra Universitetet i Vittenberg, i Henhold til hvilke Kong Frederik II den 12te December 1579 skrev til Professorerne i Kjøbenhavn, at da Mester Hans Rasmussen nu var kommen hjem forsynet med gode Vidnesbyrd om sin Lærdom, saa ønskede Kongen, at han med det første maatte blive forserget med et passende Embede i Skolen eller Kirken³⁾.

For at efterkomme Kongens Ønske blev M. Hans Rasmussen i Aaret 1580 beskikket til extraordinær Professor ved Universitetet; men først efter at M. Desiderius Fos 1582 var bleven Sognepræst ved Frue Kirke, opnaaede han fast Ansættelse som Professor Pædagogicus⁴⁾. Da det frisiske Legat var oprettet, blev han 1586 den første «Inspector Frisianorum». Forøvrigt maatte han i 20 Aar forblive i

---

¹⁾ Kilderne til Hans Rasmussens Levned ere fornemmelig hans Mindetale over Hans Skovgaard og Ol. Worms Sørgeprogram ved hans Død i Rostgaardske Saml. 121 Fol. Hans Forældres Død omtales i Peder Christensens Almanakoptegnelser.

²⁾ At han har forladt Vittenberg med Gjæld, ses af det ovenfor, S. 289, Not. 2, omtalte Skyldbevis fra ham til en Borger i Vittenberg.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 216.

⁴⁾ Vinding veed intet om Hans Rasmussens extraordinære Ansættelse 1580. Den fremgaar dog formentlig af Universitetets Regnskab og af Sørgeprogrammet, skjönt det sidste forøvrigt ikke er fejlfrit.

den tarvelige Plads som Pædagogicus, hvilket var noget uhørt, da de pædagogiske Læsemestere ellers i Regelen efter en langt kortere Aarrække rykkede op i en af Pladserne som Ordinarius i det filosofiske Fakultet. Aarsagen til denne Tilsidesættelse maa vistnok tildels søges i forskjellige Fata- liteter, som traf M. Hans Rasmussen. 1590 havde han nemlig skrevet en Bog «Notationes in orationem pro Archia poeta», der maa have indeholdt stødende Ting, siden den, efterat være trykt, «blev forbuden ikke at maatte udgaa¹⁾». Da Skriftet er aldeles forsvundet, kunne vi ikke have nogen Mening om, hvad der har givet Anstød deri. Ved at om- arbejde eller udelade de Steder, der havde vakt Forargelse, synes Forfatteren forøvrigt at have borttryddet Hindringerne for Skriftets Udgivelse, da man endnu har en Bog af ham over samme Emne, men fra en lidt senere Tid²⁾. Af mere ubehagelig Natur var imidlertid følgende Sag. M. Hans Rasmussen, hvis Yndlingsfag Fysikken synes at have været, havde indladt sig med en tysk Alchymist, Casper Krøger. Denne stevnede ham den 18de Maj 1594 for Konsistorium og forlangte 100 Daler af ham efter deres Kontrakt. M. Hans Rasmussen benegtede Tilværelsen af en saadan Kon- trakt og sagde, at han havde givet Alchymisten 14 Mark samt Øl og Mad i lang Tid, «endog han havde ilde holden sig i hans Hus, slaget hans Folk, skjeldet og truet hans

¹⁾ Acta Cons. 14 Novbr. 1590: «Laurentii Benedicti Søn, Benedic- tus, havde stevnet M. Hans Rasmussen i Rette, som og mødte, og taledede ham til for hvis Skade han havde haft af en Bog (Notat. in orat. Cicer. pro Archia), som M. Hans havde kommet haanem til at prente, og siden blev forbøden at ikke maatte udgaa. Denne Sag blev opsat paa en Maanedes Tid» (Minerva 1790. III, 292).

²⁾ Se Nyerups Meddelelse om dette Skrift i Minerva 1790. III, 291—5, hvor det bevises, at det ikke er det nu opbevarede Skrift af M. Hans Rasmussen over Ciceros Tale pro Archia, som har været forbudt, men et andet og tidligere.

Hustru og andre i hans Hus». Da Alchymisten intet Bevis kunde producere, er Sagen rimeligvis bleven afvist; men værre gik det, da han den 25de Januar 1595 atter indstevnede M. Hans Rasmussen og forlangte, at han skulde tilbagegive ham en haandskreven Bog med Titel «De conficiendo sigillo Salomonis». Professoren paastod, at han havde tilbageleveret Bogen, Alchymisten benægtede det. Det kom til Skjældsord. Mester Hans sagde aabenbar, at Alchymisten var «Tyvens Kompan», hvortil denne svarede: «das ist erlogen». I det samme foer M. Hans op og gav i Rektors og det akademiske Senats Paasyn Tydskeren et Ørefigen. Fulde af Fortørnelse over denne Foragt for Retten rejste Professorerne sig op og befalede M. Hans Rasmussen og hans Kontrapart at forføje sig bort. Men et Par Dage efter blev den førstnævnte indstevnet og anklaget af Rektor for den Krænkelse, han ved sin utilbørlige Opførsel havde tilføjet det akademiske Senat, og det blev besluttet, at han skulde være suspenderet fra sit Embede, saa længe til man kunde faa Sagen forebragt for Kansleren. Da han imidlertid bad om Forladelse og tilbød at betale en Pengebøde, jevnedes denne ubehagelige Sag saaledes, at han skulde gjøre offentlig Afbigt og inden otte Dage bøde 25 Daler, hvorhos Alchymistens Ret til Søgmaal imod ham forbeholdtes ¹⁾).

Det er rimeligt, at denne Forløbelse ikke har tjent M. Hans Rasmussen til sønderlig Anbefaling, og han maatte derfor længe vente paa bedre Vilkaar ²⁾). For ikke at tale

¹⁾ Act. Cons. 25. 27 Jan. 1595 (Minerva 1790. III, 295—6. Ny kirkehist. Saml. I, 58).

²⁾ Act. Cons. 22 Decbr. 1599: «M. Johannes Erasmus petit haberi rationem sui, si incidat mutatio in professione Rhetorica. Responsum: Regiam voluntatem non esse, ut removeatur Aurifaber,

om tidligere Tilsidesættelser, blev han saaledes forbigaaet efter D. Anders Krag's Død 1600 ved Besættelsen af det fysiske Professorat, som han meget ønskede, men som ikke desto mindre blev overdraget til M. Jon Jakobsen Venusin¹⁾. En Følge heraf var, at hans Pengesager vare i en daarlig Forfatning, da den pædagogiske Professor kun havde en ringe Løn. Og selv denne havde Hans Rasmussen Vanskelighed ved at faa udbetalt, da Universitetets Foged og Kvæstor Niels Pedersen i Aaret 1596 søgte at forholde ham den paa Grund af en privat Gjældsfordring paa ham. Da Sagen kom for i Konsistorium, vedtog Professorerne dog, «at Niels Pedersen skulde fly ham hans Stipendium; havde man ham siden noget til at tale, da kunde man det gjøre med Retten, og ikke tage sig selv tilrette». — At denne Fordring ikke var enestaaende, ser man deraf, at D. Niels Krag samme Aar sagsøgte M. Hans Rasmussen forat faa ham til at betale en Sum, han var ham skyldig²⁾. Endelig opnaaede Mester Hans bedre Vilkaar, da han den 19de Februar 1602 blev kaldet til Professor i Mathematik og samtidig fik Sæde i Konsistorium; og da Venusin Aaret efter afgav Fysikken

---

sed de professore extraordinario constituendo, qui doceat. Itaque nihil a Professoribus fieri hic aliud posse, quam ut Regiæ voluntati pareatur. Smst. 24 Maj 1600: «Om Amager Kald blev proponeret . . . et nominatus est L. Scavenius, quem Rector dixit hanc ambivisse apud se functionem; sed mandatum se habere a Cancellario, ut prius prospiciatur tali loco Joh. Erasmo, seque hanc Cancellarii voluntatem ipsi Joh. Erasmo significasse» (etc.). Kansleren synes altsaa at have villet fjerne M. Hans Rasmussen fra Universitetet paa en lempelig Maade; imidlertid fik Scavenius dog dette Præstekald.

¹⁾ A. C. 14 Juni 1600: «M. Johannes Erasmus proluxa oratione petiit promoveri ad professionem Physicam nunc vacantem. Responsum accepit dilatorium, consulendum antea Cancellarium juxta fundationem, atque ita post aliquid certi statuendum».

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 90. 93—5.

forat overtage Rhetorikken, kom M. Hans Rasmussen endelig ind i det Fag, hvortil han nærmest synes at have egnet sig¹⁾. — Da Raden kom til ham, valgtes han i Maj 1610 til Universitetets Rektor og forestod, saavidt vides, de herhen hørende Forretninger upaaklagelig i det sædvanlige Tidsrum. Ved sin Død den 19de Juli 1614 var han, hvad Embedsaldere angaar, den ældste Professor ved Universitetet. — Han var først gift med Anne Pedersdatter fra Aarhus, som dog døde efter et Aars Forløb, og efterlod ham en Datter²⁾. 1593 ægtede han Karen, Datter af M. Vessel Pallesen, Kantor i Lund. Hun overlevede ham med en Søn og tre Døtre. Efter Forbøn af Kanslerens Frue, Fru Mette Hardenberg, eftergav Universitetet Enken en Sum af over 300 Daler, som hendes afdøde Mand var blevet det skyldig i sit Rektoratsregnskab. Hun døde dog i meget trange Kaar 1620³⁾.

Nogen fremragende Videnskabsmand synes Mester Hans Rasmussen ikke at have været; han var vel nærmest en af dem, der vævede Universitetets Vadmæl, og dertil passer det godt, at N. M. Petersen nævner ham som filosofisk, matematisk, fysisk, medicinsk og filologisk — og han kunde gjerne have tilføjet: theologisk — Forfatter. En saadan Alsidighed, der vanskelig kunde bringe det til noget betydeligt i det enkelte Fag, var det jo netop, som Universitetet dengang fremmede og fordrede. Var M. Hans Rasmussen itide kommen til Fysikken, havde han dog maaske kunnet

¹⁾ A. C. 19. 22 Febr. 1602. 13 Apr. 1603.

²⁾ Progr. funebre. Lyskander omtaler et «Carmen in nuptiis Dn. Joh. Erasmi Hafn. 1588» af Joh. Laurentii, Præst i Falsterbo. Det er maaske M. Hans Rasmussen Skomager, som derved menes.

³⁾ Progr. funebre. Acta Consist. 7 Jan, 11 Febr., 8 Marts, 27 Maj 1615. 11 Marts 1620.

udrette noget betydeligere, thi en flittig Mand synes han ialfald at have været.

Skrifter: *Dispositio signorum extremi iudicii. 1577. (Se Katalog over det norske Videnskab. Selsk. Saml. I, 296).

Oratio funebris de vita et morte D. Johannis Schaugarðii de Gundestrup. Hafn. 1581. 4. (Tilegnet den afdødes Søner, Frederik og Jørgen Skovgaard¹).

*Oratio de dignitate et utilitate philosophiæ. Hafn. 1581. 4.

Ciceronis oratio pro Aulo Lic. Archia Poeta logice resoluta et in Acad. Hafn. studiosæ iuventuti proposita. Hafn. 1590. 4. (Tilegnet Niels Kaas og Hack Ulfstand).

In Mathematicas commentationes prodromus de præstantia Astronomiæ forma thesium comprehensus. Resp. Erasmo Nicolai H. Hafn. 1603. 4.

In Physicas commentationes prodromus de excolendo studio Physices forma thesium comprehensus. Resp. Erasmo Nicolai Hafn. — Hafn. 1604. 4.

Theses de Divinationibus, de quibus pro laurea Magist. Philos. consequenda ad Cal. Decemb. publ. disputabunt 1. Matthias Severini Coldingensis, 2. Paulus Martini Ostrupius. 3. Nicolaus Christianus Spendorpius. 4. Joannes Jacobi Krous. 5. Joan. Petra-Fontanus Udbyner. 6. Cunradus Quistius. 7. Paulus Joannis Coldingensis. Hafn. 1604. 4.

Brevis introductio ad discendam linguam Latinam thesibus comprehensa et ad disputationem pro gradu Baccal. proposita. Hafn. 1608. 4.

Theses de traduce animæ humanæ, disputandæ a Dn. Vilhelmo Paludano Eccles. Cathed. Viburg. Pastore, Johanne Michaelis Sch. Othon. Rectore, Friderico Christophori Knopff, Paulo Fossio, Assvero Christiani Melissæo pro gradu Magist. consequ. ad 8 Novbr. Hafn. 1608. 4.

Theses de Corde. Resp. Andrea Dalio Hatterslebiensi. Hafn. 1610. 4.

---

¹) Forfatteren af dette Skrift gjøres af Worm, Sommelius og Cawallin (Lunds Stifts Hærdaminne III, 334) til Sognepræst i Helsingborg, hvilket er ganske urigtigt.

*Disquisitio Physica de Pulmone, thesibus comprehensa. Resp. And. Dalio. Hafn. 1611. 4.

*Disputatio Physica de materia et qualitatibus Cœli. Resp. Christophoro Pralio. Hafn. 1612. 4.

Disquisitio Physica de Calore, thesibus comprehensa. Resp. Erico Nicolai Vindalino. Hafn. 1613. 4.

34.

Desiderius Fos (*Desiderius Johannis Fossius*) var en Søn af M. Hans Fos, som først var Læsemester ved S. Knuds Kirke i Odense og siden (1548) blev Sognepræst ved S. Albani eller Graabrødre Kirke sammesteds; Moderen hed Karine og var en Datter af Biskop Hans Tavsen i Ribe¹). Da Faderen døde 1559, og Moderen senere ægtede Eftermanden i Embedet, M. Jørgen Rasmussen Ydsted, fandt Desiderius Fos Understøttelse af sin Farbroder M. Niels Andersen Fos, der var Prior i Antvorskov Kloster. I Aaret 1561 blev han immatrikuleret ved Universitetet²).

Efterat være naaet saa vidt i sine Studeringer i Kjøbenhavn, som de flinkere Studenter plejede at naa, begav han sig 1566 paa Udenlandsrejser med en ung Adelsmand ved Navn Movrits Stygge. Han opholdt sig fornemmelig i Vittenberg, hvorfra han dog gjorde forskellige længere Udflugter til Bøhmen og Nyrnberg, ja endog til Østerrig og Italien. I Vittenberg tog han Magistergraden den 9de Marts 1568³). I Avgust samme Aar kom han hjem til Danmark;

¹) Regist. o. a. Lande. 5, 299. Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 604—6. Suhms Saml. I, 2, 9, hvor Desid. Fos anføres af Jakob Bircherod i Rækken af odenseiske lærde.

²) Vinding, Acad. Haun. p. 150.

³) Mag. til d. danske Adels Hist. S. 151—55, og Hegelunds hdskr. Almanakoptegnelser. Ny kirkehist. Saml. III, 500. 660 (den Desiderius Foss Louaniensis, som i Juli 1568 var i Strasborg, maa vel ogsaa være vor Desiderius).

men da det var hans Agt at rejse ud paany, og hans Farbroder, som hidtil havde understøttet ham, imidlertid var død, fik Abbeden i Sorø Kloster, M. Morten Pedersen, i November 1568 kongelig Befaling til af Klosterets Indtægter at give ham saameget, som han behøvede til at fortsætte sine Studier udenlands; og senere bestemtes Summen, som aarlig skulde udbetales ham, til 80 Daler. Dette viser, at man havde godt Haab om, at han i Fremtiden vilde kunde tjene «Riget og Religionen¹⁾». I Foraaret 1569 var han endnu i Vittenberg, men synes ikke længe efter at have begivet sig andensteds hen, uden at vi vide noget nærmere om hans Rejser.

Efter sin Hjemkomst blev M. Desiderius Fos 1574 Rektor ved Roskilde Skole²⁾. Da han i sex Aar havde forestaaet dette Embede, modtog han 1580 Kaldelsen til Professor Pædagogicus, som han flere Gange tidligere skal have undslaaet sig ved at tage imod³⁾. Han tiltraadte dog, som det synes, først i det følgende Aar sin Plads ved Universitetet, hvormed han forbandt Posten som akademisk Notarius. Men han forblev dog kun kort Tid i denne Stilling⁴⁾; thi allerede 1582 lod han sig af Professorerne kalde til Sognepræst ved Vor Frue Kirke. Tillige blev han Provst i Smørum og Sokkelunds Herreder⁵⁾. Desuden besad han et Vikariat ved Aarhus Domkirke⁶⁾. Som Præst havde han adskillige Stridigheder, saasom med Rektoren ved Vor Frue

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 76.

²⁾ Bloch, Roskilde Domskoles Hist. I, 43.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 219, jfr. Vinding l. c.

⁴⁾ Om hans Professorbolig i «S. Peders Gaard» se 1ste Del, S. 123 Not. 2.

⁵⁾ Ny kirkehist Saml. IV, 405.

⁶⁾ Dette Præbende besad han 1590 (og har vel ogsaa haft det tidligere). Se Ny kgl Saml. 753 og 754 Fol. i Kgl. Bibl.

Skole, M. Iver Stub, som han udelukkede fra Nadveren, hvorfor denne haardelig besværede sig til Konsistorium over hans formentlig utilberlige Fremfærd. Sagen blev imidlertid paa Christoffer Valkendorfs Raad bilagt i Mindelighed, og Mester Iver, der i sit Klageskrift havde brugt meget skarpe Udtryk om sin Sognepræst, maatte gjøre ham en Undskyldning derfor¹⁾. Den 3die December 1591 fik Professorerne kongelig Befaling til at dømme angaaende et Klagemaal, M. Hans Lavritsen, Kapellan til Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, førte over Sognepræsten sammesteds, M. Desiderius Fos, fordi denne, da Kapellanens Datter skulde ægtevies, ikke var mødt selv, men havde «tilskikket og forordnet en anden Præst udi sit Sted, som tilforn har været fra sit Kald og Embede afsat²⁾». Det er imidlertid ikke bekendt, hvad Professorerne dømte i Sagen.

I Aarene 1587—88 deltog M. Desiderius i Bibelrevisionen, navnlig gennemgik han Psalmerne³⁾. Inden han endnu havde naaet nogen høj Alder, blev han imidlertid saa affældig, at hans Prædikener vare «uden Frugt», navnlig mistede han næsten ganske Hukommelsen. Han blev derfor ifølge kongelig Befaling afskediget i Oktober 1598, og der tillagdes ham 200 Daler i Pension af det kgl. Rentekammer⁴⁾. Ikke længe efter døde han.

Han havde været to Gange gift; første Gang med Dorothea, en Datter af den kongelige Kirurg Jakob Hasebard, ved hvilket Ægteskab han var bleven besvogret med flere ansete Mænd, navnlig med Sjælands Biskop, D. Povl Madsen. Efter denne Hustrues Død (den 3die November 1590

¹⁾ Vinding, p. 158—9.

²⁾ Orig. i Konsist. Arkiv. Pakken Nr. 166.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 204. 207.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 101—3. 101.

i hendes Alders 34te Aar) ægtede han den 23de April 1592 Seinella, Datter af en vis Philippus Pistorius. I sit første Ægteskab havde han otte Børn, hvoriblandt Sønnerne Hans, der var Student 1599, Jakob († 4de September 1578 i Roskilde, hvor den Ligsten, Faderen lagde over hans Grav, endnu findes), Povl, som blev Rektor i Helsingør, og Niels, som blev Præst i Dalby og Tureby¹⁾.

Skrift: *Theses philosophicæ de demonstratione. Hafn. 1579. 8°).

35.

Hans Olufsen Slangerup (*Johannes Olai Slangendorpius*) var født i Slangerup, hvor hans Fader var Raadmand. Grundvolden til sin betydelige Lærdom lagde han ved Kjøbenhavns Universitet; derpaa blev han ansat som Præst og Skolemester i Sorø; men hans Lyst stod til at udvide sine Kundskaber. Paa hans Bøn tog den kgl. Sekretær Arild Hvitfeldt sig derfor af ham, og da han tillige blev varmt anbefalet af Præsten ved Vor Frue Kirke, M. Rasmus Katholm, og støttet af de theologiske Professorer, fik han 1577 Understøttelse af Rentemester Christoffer Valckendorf til at fortsætte sine Studeringer i Udlandet²⁾. Vi

¹⁾ Se foran S. 638. Vinding, p. 150—1. *Marmora Danica*. I, 27. Hegelunds Kalender. Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 645. Worms Lexicon. III, 221, Program fra Roskilde Skole. 1860, S. 6. Wiberg, Alm. Præstehist. I, 255. En ældre Søn af Desiderius Fos, af Navnet Niels, døde 27 Juli 1586 (Ped. Christensens Almanakoptegnelser).

²⁾ Aarstallet for denne Disputats er vistnok tvivlsomt, ialfald er den Formodning urigtig, som det har givet Bloch Auledning til (Roskilde Domscoles Hist. I, 43).

³⁾ Se Dedicationen i hans Orthod. assert. de peccato originis (•Anno 1576 cum Scholam et Ecclesiam Sorensem mea opella iuauem• etc.), og Secundus lib. Ciceronis de officiis etc. Univ.-Programmet ved Slangerups Død (som Vinding ikke har kjendt) findes i D. Jens Bircherods Afskrift i Univ.-Bibl. Addit. 138. 4.

træffe ham 1578 i Vittenberg, hvor han optraadte som Forfatter af et græsk Skrift; her tog han ogsaa Magistergraden og holdt 1579 i sin Bolig et Privatkursus for medstuderende over Demosthenes¹⁾. De første Prøver af hans litterære Virksomhed vare saa lovende, at Kong Frederik II, uden tvivl efter Kansler Niels Kaas's Forslag, den 14de Marts 1580 gav ham Brev paa at maatte opbære Afgiften af Kongetienden af Udby Sogn i Sjælland «til Hjælp at kontinuere hans Studia med udenlands²⁾». Samtidig eller senere havde han ogsaa et af de tre kongelige Stipendier for Theologer.

Efter at have taget den theologiske Doktorgrad i Udlandet, vendte Hans Slangerup 1584 tilbage og tilbød sin Tjeneste ved Universitetet. Da der imidlertid paa den Tid ikke var nogen Plads ledig, viste Kongen sin Interesse for Videnskaberne ved at beskikke ham til extraordinær Professor i de theologiske og filosofiske Discipliner. Hans Løn som saadan skulde udbetales ham af det kgl. Rentekammer, saalænge til der blev nogen ordinær Professorplads ledig, hvori han kunde indtræde. Forøvrigt indeholdt den kgl. Beskikkelse, der var dateret den 24de Avgust 1584, strengt Paalæg om, at han i sine Forelæsninger ikke maatte berøre de verserende Nadverstridigheder — det selvsamme Paalæg, som M. Jørgen Dybvad havde faaet, da han ni Aar tidligere paa lignende Maade var bleven beskikket til extraordinær Professor³⁾. Ved D. Jakob Madsens Død 1586 blev D. Hans Slangerup ordentlig Professor i det theologiske Fakultet, og da D. Anders Lavritsen ogsaa døde 1589, ryk-

¹⁾ Indbydelsen til dette Kursus (dat. 2 kal. Apr. 1579) findes bag i Slangerups Demosthenis Olynthiaca prima etc.

²⁾ Sjæl. Regist. 12, 87. D. Povl Madsen havde anbefalet Slangerup til N. Kaas (se Dedic. i Demosthenis Olynthiaca prima).

³⁾ Se Tillæg, Nr. 232.

kede han hurtig op til at blive Theologus primus¹⁾. Ved Universitetets Sørgefest den 10de Juni 1588 i Anledning af K. Frederik II's Død holdt han en Mindetale over den afdøde Konge, hvori han gav en udførlig Skildring af hans Fortjenester som Regent og Beskytter af Videnskaberne. Det samme Emne kom han oftere tilbage til, nemlig dels i sine Betragtninger over Prædikerens Bog, dels i sin i historisk Henseende vigtige Tale «De initiis doctrinæ, religionis etc. in Dania» (1590). Vare end hans Skildringer af den hedengangne Konge saavelsom af dennes Fader i alt væsentligt stærke Lovtaler, kunde han dog ogsaa berøre, at Kong Frederik havde haft sine Fejl, der mere end ønskeligt havde fundet Efterlignere blandt hans Omgivelser²⁾.

De nævnte Skrifter vise, at D. Hans Slangerup ikke blot var Theolog, men ogsaa til en vis Grad Historiker. Det var jo ogsaa ham, der reddede Absalons Codex af Justinus fra Undergang. Den blev tilfældig funden paa Pjaltetorvet i Kjøbenhavn blandt andet gammelt Skrammel og kom i Slangerups Eje, og han forærede den siden til den kgl. Sekretær Absalon Jul³⁾. Slangerup var flittig i sit

¹⁾ Han kom i Strid med D. Anders Lavritsens Arvinger om Indtægterne af det til det theologiske Professorat henlagte Præbende i Roskilde, saa Kongen d. 3 Januar 1591 maatte befale Universitetet at dømme i Sagen.

²⁾ In Ecclesiasten Salomonis *ἀντοσχέδια*, 1590, p. 121—2. 314. Af K. Frederiks Død tog Slangerup Anledning til med Studenterne at gennemgaa den gamle Prædiker, der saa klart har paavist al denne Verdens Forfængelighed. Hans Forklaring indeholder iøvrigt adskillige Interessante historiske Notitser.

³⁾ Foran i Haandskriftet skrev Slangerup: «Memoriale perpetuis eruditæ laudis et rerum gestarum honoribus extollendi viri D. Absalonis archiepiscopi Lundensis propria manu ante annos fere 400 exaratam, singularis industriæ, candidioris eloquentiæ et rerum cognitionis relictum posteritati specimen, tenebris diu suppressum et ante paucos annos in foro scrutario Hafniensi repertum, et ge-

Embede og nød ikke ringe Anseelse som theologisk Docent; Kong Jakob af Skotland bivaanede 1590 en af hans Forelæsninger, og forærede ham 30 Daler til Tak for Forklaringen over Prædikerens Bog, som han havde overrakt ham¹⁾. Endnu en halv Snes Aar og mere efter hans Død afskrev man hans Forelæsninger. Man har i Afskrift en saadan Forelæsning af ham, «Reconciliationes sacræ scripturæ», der bestaar i ret sindrige Opløsninger af Modsigelser, der tilsyneladende findes mellem forskellige Steder i Skriften, f. Ex. Mt. 7, 14: Gaar ind ad den snevre Port osv. — Mt. 11, 15: Mit Aag er gavnligt, og min Byrde er let²⁾. Forøvrigt skal Slangerup have været meget dreven i den ramistiske Terminologi³⁾. Han kreerede 1590 M. Jørgen Dybvad og Aaret efter M. Peder Vinstrup til Doktorer i Theologien. Ved den førstes Promotion holdt han den ovenfor omtalte Tale om den danske Kirkes Historie. I Aaret 1593 valgtes han til Universitetets Rektor, og den 29de Juli 1594 førte han Ordet ved den akademiske Sørgefest i Anledning af Kansler Niels Kaas's Død, og skildrede med Kjærlighed sin afdøde Velynders Liv og udmærkede Fortjenester. Selv døde han efter længere Tids Svaghed endnu

---

nerosissimo, clarissimo ac prudentissimo viro D. Absalone Julio, domino a Meielgaardt, Sereniss. regi Frederico secundo summa fide et integritate a secretis, patrono suo ac domino, gratitudinis ergo dono datum a Johanne Olai Slangendorpio Th. D.. Se forøvrigt en Afhandling af Chr. Bruun om dette Haandskrift i Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virksomhed. 1856—7. S. 24—9.

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 158.

²⁾ Findes i Thottske Saml. 10. 8, og i Univ. Bibl., Donat. Var. 36. 4.

³⁾ Lyskander kalder Slangerup «Vir in Philosophicis disciplinis et Rameis terminis valde exercitatus, in sacris literis eruditissimus, Patrum ac Veterum lectione clarus, ingenio acutus, judicio circumspectus, eloquio elegans, antiquitatum Danicarum studiosissimus». (Scriptor. Dan., ny Udg. S. 263—4).

ikke 50 Aar gammel, den 27de December 1596¹⁾. Hans Hustru, Marike, med hvem han havde haft Bryllup 1587, overlevede ham i mange Aar med Sønnen Oluf Hansen Slangerup, der var en meget lovende ung Videnskabsmand og en af Holger Rosenkrandses Disciple, men som døde under sine Studier i Padua den 23de September 1624²⁾. Enkens Omstændigheder vare saa gode, at hun 1598 kunde laane Universitetet 300 Daler³⁾. I Aaret 1610 omtales en Datter af D. Hans Slangerup, som udenfor Ægteskab havde faaet et Barn med en Student Anders Rasmussen Gjentoft (siden Præst i Trondhjem), «hvorover hun haver lidt stor Elendighed og er paa det sidste død⁴⁾». En anden Datter, ved Navn Anne, blev 1608 gift med M. Bo Lavritsen, Rektor i Malmø og senere i Roskilde⁵⁾.

Skrifter: *Secundus liber M. T. Ciceronis de officiis e Latina lingua in Græcam translatus. Cum præf. ad D. Christoph. Walckendrop. Witeb. 1578. 8. (I Bogen findes et Vers til Forf. af M. Johannes Severini Choldingensis F.).*

Demosthenis Olynthiaca prima in Latinam linguam translata et scholijs illustrata, atque dedicata D. Nicolao Kaas. Witeb. 1580. 8.

Analytica expositio quinque priorum capitum ep. Pauli ad Rom., incertas theses ordinata, quas publ. disput. sua prima in Hafn. Acad. defendet 11 Sept. Hafn. 1585. 4.

Commentariolus in secundum tractatum lib. Ἀναλυτικῶν Aristotelis, publ. prælectionibus in Acad. Hafn. propositus. Hafn. 1585. 8. (Tilegnet Niels Kaas og Absalon Jul.).

¹⁾ I Indledningen til Mindetalen over Frederik II omtaler Slangerup «den store Svaghed, som Gud mig haver ladet tilfalde».

²⁾ Se Tillæg Nr. 222. Pontopp. Ann. III, 620. Dän. Bibl. II, 176—183. Suhms Saml. II, 3, 9.

³⁾ Konsist. Kopibog i 4to (1594—1600) S. 124. Hun forekommer endnu i Act. Cons. 29/1 1620.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 641—2.

⁵⁾ Bloch, Roskilde Domscoles Hist. I, 47.

Orthodoxa assertio theorematum theologicum de peccato originis. Ad Dn. Arnoldum Ilvitfeldium. Hafn. 1586. 4.

In obitum Regis Friderici II. Cui addita est narratio de pompa, qua exuviae Regis humo mandatae sunt. Hafn. 1588. 8. Udsat paa Dansk af Niels Hansen Saxild. Kbh. 1589. 8.

Demonstratio de baptismo infantium. Resp. Nic. Michaelis Aalborgensis. Hafn. 1589. 4.

In Ecclesiasten Salomonis, id est Conciones ad populum Hebræum habitas, *αιτιοσχέδια* in Acad. Hafn. proposita. Hafn. 1590. 8. (Tilegnet Niels Kaas).

Oratio de iniuriis doctrinae, religionis, propagatione et incrementis in Daniæ et reliquorum septentrionalium Regnis etc. Habita in Acad. Hafn. in renunciatione Doctoris d. XV Sept. 1590. Hafn. 1591. 8.

De unico Christi sacrificio eiusque profanatione in missa priuata Papistica Theses, de quibus in Acad. Hafn. confessionem suam pro supremo in S. Theol. gradu consequenda editurus erit M. Petrus Vinstrupius etc. d. 21 Julij. Hafn. 1591. 4.

Problema de vtraque specie Sacramenti. Resp. Olaus Brennerus Hafniensis, d. 3 Maij. Hafn. 1592. 4.

Oratio funebris de vita et obitu Dn. Nicolai Kaas etc. habita in Acad. Hafn. 29 Julij 1594. Hafn. 1594. 8.

Falsæ perfectionis destructio et veræ Dei in verbo mandatae exstructio, Theses. Resp. Gudmundus Enerus Islandus. Hafn. 1594. 4.

Corruptioni veræ doctrinae de magistratu politico theses oppositæ. Resp. Esbernus Georgii Samsingius. Hafn. 1596. 4.

Lyskander anfører endnu et Skrift af Slangerup: De magicis incantationibus; men det kjendes ellers ikke. I Resens Bibl. p. 167 nævnes: Joh. Ol. Slangendorpii addictamenta in Genesin 1585, msc. excepta a Petro Ivari B(orrighio).

36.

Anders Christensen (*Andreas Christianus Ripensis*) var, ligesom saamange andre af Universitetslærerne i 16de Aarh., fra Ribe, hvor han var født 1551. Hans Fader hed

Christen Sørensen, Moderen Karine Andersdatter. Fra sin Fødebys Skole kom han til Kjøbenhavns Universitet, hvor han studerede i otte Aar under Hemmingsen, Hans Frandsen og andre af den Tids ansete Lærere. Imidlertid tog han Bakkalavrgraden i Filosofien og blev Kommunitetsprovst. Denne Post fratraadte han 1575, da han erholdt det saakaldte kongelige Rejsestipendium. Han begav sig nu først til Rostok, og derfra til Vittenberg, hvor han studerede i i to Aar og tog Magistergraden; men da han især havde kastet sig over Medicinen, drog han til Jena for at høre Schrøter; herfra vendte han imidlertid atter tilbage til Vittenberg og anvendte nu fornemmelig sin Flid paa Anatomien, idet han tillige med Bifald optraadte som Privatdocent¹⁾. Da hans Stipendietid var udløben, rejste han hjem for at faa Midler til videre Studier, og da den juridiske Lærerstol paa den Tid stod ledig, tillod Kongen den 10de December 1579, at den Løn, der ellers var tillagt dette Professorat, maatte deles mellem M. Anders Christensen og en anden Mediciner, Eskil Christensen, forat de ved denne Understøttelse kunde faa Lejlighed til at fortsætte deres Studeringer i Italien, hvor Lægevidenskaben dyrkedes med Held²⁾. Nogen Tid efter begav de tvende unge Mænd sig da paa Rejsen, men paa Vejen blev M. Anders Christensen syg i Frankfurt, og først efter længere Tids Ophold her kunde de tvende Rejsefæller drage videre. Den 17de Oktober 1580 bleve de begge immatrikulerede ved Universitetet i Padua³⁾. Efter et længere Studium her rejste Anders

1) Vinding, Acad. Haun. p. 152. Beckman, Commun. Reg. Haun. hist. p. 117—8. Hegelunds Kalender, 15 Okt. 1576: «Scripsi Witebergam M. Andreæ Christiano Ripensi».

2) Se Tillæg, Nr. 215.

3) Suhms Saml. II, 3, 6. Et Hverv, som Universitetet i Khavn havde

Christensen til Basel, hvor han med Frugt hørte D. Victor Trincavellius's Forelæsninger, og her tog han 1583 Doktorgraden i Medicinen. Derfra drog han til Paris og Strasborg. En Del af Vinteren 1583—4 tilbragte han i Hjemmet; men snart gik Rejsen atter sønder paa til Tydslands og Frankrigs Højskoler¹⁾. Imidlertid døde D. Hans Frandsen, der hidtil med Ære havde foredraget Lægevidenskaben ved Kjøbenhavns Universitet, i Sommeren 1584, og da D. Anders Christensens Duelighed og Lærdom var bekjendt her hjemme, besluttede Professorerne efter Kansler Niels Kaas's Anvisning at kalde ham til den ledige Plads. I en Skrivelse, dateret Strasborg den 4de Januar 1585, takkede han for Tilbudet og lovede at komme, saasnart Lejlighed tilbød sig; men det var usikkert at rejse, naar man ikke var flere i Følge, da Vejene gjordes usikre af Røvere; han havde ogsaa Forretninger at afgjøre i Frankfurt, da han havde indkjøbt forskjellige til hans Fag henhørende Instrumenter, for hvilke Betalingen skulde erlægges der²⁾. — Endelig kom han dog hjem, hvor han paa en hæderlig Maade blev modtaget af sine tilkommende Kolleger, der sendte ham en Æreskjænk af Vin og Lutendrank til Velkomst.

I Foraaret 1585 tiltraadte D. Anders Christensen Posten som Professor i Medicin; men da han var en dygtig Praktiker, gik det ham, som det var gaaet hans Formand, at han ofte kaldtes bort fra Universitetet, naar Adelen i Provindserne trængte til Lægehjælp, og saadanne Besøg kunde trække længe ud, naar de syge ikke atter vilde lade ham

---

medgivet Anders Christensen paa Rejsen, er omtalt ovenfor under D. Klavs Theophilus (S. 634).

¹⁾ Hegelunds Kalender: 1584, 26 Febr. D. D. Andreas Christianus hinc (o: fra Ribe) discessit abiturus in Germaniam, Galliam etc.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 235.

rejse og gennem Kansleren udvirkede Tilladelse til, at han maatte blive hos dem i længere Tid¹⁾. Som Lærer har han vundet et Navn derved, at han var den første medicinske Professor, som praktisk forsøgte at øve Anatomien her ved Universitetet. Men Tidsalderens Fordom mod slige videnskabelige Undersøgelser nødte ham til igjen at holde op med Forsøgene; thi da det rygtedes, vakte hans Foretagende en saadan Væmmelse, at ingen hæderlige Folk vilde omgaas ham. Han maatte derfor afstaa derfra og nøjes med at følge det gamle Spor. Det kunde saaledes bemærkes, at han holdt Forelæsninger over Galens Skrift «de ossibus», vistnok med Benyttelse af den Udgave af dette Værk, som D. Hans Frandsen i sin Tid havde besørget. Forøvrigt blev han anset for en dygtig Docent, og da Kong Jakob af Skotland 1590 besøgte Universitetet, hørte han en Forelæsning af ham²⁾.

De forskjellige Hverv vedkommende Universitetets Bestyrelse og Økonomi, som overdroges D. Anders Christensen, tyde paa, at han har besiddet praktisk Dygtighed, men have neppe været til Gavn for hans Lærervirksomhed. 1590 valgtes han til Universitetets Rektor, og da Aaret var udløbet, gjenvalgtes han. Regnskaberne, han førte, vidne endnu om hans Nøjagtighed og Orden. Samtidig havde han «Befaling og Indseende over de sex Studenter», som nød det frisiske Legat. 1595 beskikkedes han til Forstander for Kommunitetet. Denne Bestilling lagde paa mange Maader Beslag paa hans Tid og Kræfter, thi ikke at tale om de Ubehageligheder, Studenternes jevnlige Misfornøjelse

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 244.

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 152—3. Peder Christensens Almanak-optegnelser under 27 Jan. 1589.

med Kosten forårsagede ham, gav Godsets Bestyrelse meget at gjøre; ikke sjelden maatte han ad Rettens Vej hævde Kommunitetet dets lovlige Indtægter, naar Fæsterne undlod at yde deres Afgifter i rette Tid¹⁾. Da Raden derfor kom til ham, at han atter skulde beklæde Rektoratet 1600, søgte han at undslaa sig, men maatte dog alligevel føje sig efter sine Kollegers Ønske²⁾. At han, trods disse og andre forskjelligartede Hverv, dog ikke havde tabt Interessen for sin Videnskab, viste han ved 1600 at tilbyde at anlægge en Have med Lægeplanter ved Studiigaarden, om man vilde overlade ham til Bolig den ny Professorresidens, som nylig var indrettet her³⁾. Men i Begyndelsen af Juni 1602 nedlagde han baade sit Professorat og sin Bestilling som Kommunitetsøkonom, da han var bleven kaldet af Kongen til den anseelige Post som Forstander for Sorø Skole⁴⁾. Her fik han den 20de Marts 1606 kgl. Bevilling paa for egen Regning at oprette et Apothek, som Sorø hidtil havde savnet⁵⁾. Imidlertid havde han i længere Tid lidt af et Onde i Siden (Pleuritis), der den 26de November 1606 gjorde Ende paa hans Liv⁶⁾. Fra flere Sider roses han som en

1) Ny kirkehist. Saml. I, 60. 61. V, 42. A. C. 27 Okt. 1599. Sjæl. Tegn. XIX, 78—9.

2) A. C. 10 Maj 1600: *Actum est de eligendo novo Rectore; et quia ordo eligit And. Christianum, petiit is, ut præteriri posset hac vice propter alia multa Oeconomix negotia.*

3) A. C. 12 Juli 1600.

4) D. 16 Avg. 1602 fik han kgl. Kvittering for sin Bestyrelse af Kommunitetet fra 5 April 1595 til sin Fratrædelse d. 4 Juni 1602 (Sjæl. Reg. 14, 387).

5) Sjæl. Tegn. XX, 68—9.

6) Gravskriften hos Vinding l. c. har som Dødsdag d. 26 Novbr., i Texten staar den 27 Novbr.; i Aftrykket af Gravskriften hos Wendelboe, Beskr. af Mindesmærker i Sorø Kirke S. 34 staar: XXXI Novbr., sikkert en Trykkefejl for XXVI, da November jo kun har 30 Dage.

dygtig Videnskabsmand; saaledes berømmer Lyskander ham som «vir in seculari Philosophia et utraque Medicina longe doctissimus, in perscrutandis et investigandis simplicium et herbarum naturis omnium facile sua ætate sagacissimus, ingenio excellens, vita et moribus mansuetus, in politicis insuper industrius et circumspectus¹⁾». Th. Bartholin giver ham en ikke ringere Ros, naar han omtaler ham som «vir experientia inclytus, doctrina celebris, morum facilitate omnibus gratus, prudentia civili spectatus et in artis Medicæ usu felix, quodque illo ævo rarum Anatomicis exercitiis addictissimus²⁾».

Den 27de Avgust 1586 havde D. Anders Christensen haft Bryllup i Ribe med den smukke Abele Svaning, en Datter af den afdøde kongelige Historieskriver M. Hans Svaning. Deres «Velkom» holdtes i Kjøbenhavn den paafølgende 2den Oktober, ved hvilken Lejlighed Universitetet trakterede med Vin³⁾. Efter Mandens Død beholdt Fru Abele ifølge kongelig Tilladelse endnu i et halvt Aar Bestyrelsen af Sorø, et Vidnesbyrd om, at hun maa have været anset for at være en dygtig Kone. Hun blev senere gift med Hans Mechelborg i Helsingør, der maaske var Tolder ved Øresund, ialfald en meget velhavende og anset Mand⁴⁾. Det er ikke bekjendt, om hun har haft Børn med sin første Ægtefælle.

Skrifter: *Enchiridion medicum de cognoscendis curandisque tam externis quam internis humani corporis morbis, ex Victoris Trincavellii prælectionibus. Basil. 1583 (1608?). 8.

¹⁾ Westphalen, Monum. ined. III, 449.

²⁾ Th. Bartholin, Cista Medica, p. 147. Cimbr. lit. I, 92—3.

³⁾ Ped. Hegelunds og Ped. Christensens hdskr. Almanakoptegnelser, samt Tillæg, Nr. 222.

⁴⁾ Se foran u. Ped. Aagesen (S. 607, Not. 2).

*Disp. II, 1. de somno et vigilia, 2. de comate et cataphora, cum adjuncta quæstione, sitne pestis contagiosus. Basil. 1583.

*Theses de Medicina. Hafn. 1588. 4.

*Theses de sanitate. Resp. Nicolao Svaningio. Hafn. 1590. 4.
Analysis duorum priorum capitum libri primi [Aristotelis] de Cælo. Resp. Sigvardo Stephano Islando. Hafn. 1593. 4. (Til­egnet Holger Rosenkrands Jørgensen).

37.

Anders Krag blev i Sommeren 1585 kaldet til Professor Pædagogicus, men tiltraadte først Aaret efter. Op­lysningerne om hans Levned ville blive meddelte under det følgende Tidsrum, i hvilket hans Hovedvirksomhed faldd.

5.

Universitetets Bestillingsmænd og Betjente.

1.

Rentemester (*Qvæstor s. Fiscarius*) var i Begyndelsen af Frederik II's Tid Hr. Hans Povlsen; men han fore­stod kun i kort Tid Bestillingen og fik maaske sin Afsked, fordi der ikke var den tilbørlige Orden i hans Regnskab; ialfald maatte man efter hans Afgang sammenkalde Univer­sitetets Bønder forat erfare, hvem de havde ydet Landgilde til, i det Aar han havde været Qvæstor¹⁾. Hans Efterfølger var Peder Ibsen kaldet Skriver, der tillige var Univer­sitetets Foged. I den Forpligtelse, han ved Tiltrædelsen af sin Bestilling udstedte den 29de Juni 1559, lovede han

---

¹⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 272. 275. Jfr. 1ste Del, S. 661—2.

Professorerne Troskab og Lydighed «udi alle de Vilkaar, mig bør at tjene dennem og Universitetet»; men det var meget langt fra, at han holdt sig denne Forpligtelse efterrettelig. Vi skulle dog ikke her gjentage hvad tidligere er omtalt, hvorledes han i højeste Maade forhaanede Universitetet ved i en offentlig Forsamling at slaa dets Rektor i Ansigtet og kalde ham en Tyv. Det kunde ikke være andet, end at han efter en saadan Opførsel maatte faa sin Afsked, som han da ogsaa fik i Aaret 1562, skjønt han havde mægtige adelige Patroner, der talte hans Sag¹⁾. Efter hans Suspension overtog Professor Klavs Lavritsen Skavbo for en kort Tid Kvæstorforretningerne²⁾, i hvilke han dog snart afløstes af en anden af Professorerne, nemlig M. Hans Guldsmed, der forestod Bestillingen indtil 1571. I Konsistoriets Møde den 11te Marts 1563 vedtoges, at Qvæstoren skulde holde en «Famulus», der kunde være ham til Bistand i hans Bestilling. Selv skulde han for Frentiden have i aarlig Løn 60 Daler, 26 Tønder Havre, 10 Læs Hø, 24 Læs Brænde, og desuden Tiendedelen af alle Universitetets «uvisse Indtægter» med Undtagelse af Oldensvin og Havre. Tidligere havde Qvæstoren i Pengeløn kun haft 20 Daler om Aaret³⁾. — Mester Hans Guldsmeds Regnskabsførelse har imidlertid neppe været tilfredsstillende, siden Niels Hemmingsen blandt flere Betingelser, han stillede for at overtage Rektorværdigheden 1571, ogsaa nævnte den, at

¹⁾ Se foran, S. 10—13. Hans ovenomtalte Forpligtelse findes i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 144.

²⁾ Vinding nævner ham som «Fiscarius» i Aaret 1562 (Acad. Haun. p. 92).

³⁾ Se Tillæg, Nr. 125. Af Regnskabet fremgaar dog, at Qvæstorens Pengeløn indtil 1571 indskrænkede sig til 40 Daler, formodentlig fordi M. Hans Guldsmed desuden oppebar sin Professorløn.

der først skulde aflægges Regnskab og derhos ansættes en ny Qvæstor. Embedet blev derfor overdraget til Fogden Jens Villadsen, kaldet Skriver, der saavidt vides forestod det til 1576, idet han forenede Foged- og Qvæstorbestillingerne, og for begge tilsammen nød følgende Aarsløn, der blev ham tilsagt ved hans Antagelse til Qvæstor den 2den Juni 1571: 200 Mark rede Penge, 25 Tønder Havre, 4 Pund Rug og Byg, 4 Læs Hø, 20 Læs Ved, 1 Fjerdings Smør, 1 Oxe, 4 Lam, 4 Gjæs, Oldensvin efter Lejlighed, samt Fogedpenge og Skriverskjæppe¹⁾.

Efter Jens Villadsen var Jørgen Nielsen (Skriver) Qvæstor i Aarene 1576—80. Han nævner sig som Borger i Kjøbenhavn i en Erklæring, som han den 22de Marts 1581 udstedte, efterat have faaet Universitetets Kvittering for Bestyrelsen af dets Midler i de ovennævnte fire Aar, og og hvori han forpligtede sig til «at findes tilstede og svare dertil, naar Gud vil, Conservatores samme mit Regnskab forhørendes vorder²⁾». Det er rimeligt, at han tillige har været Universitetets Foged. Dette vide vi ialfald med Visshed om hans Efterfølger Niels Vinke, der fra 1580 til 1591 forenede begge Bestillinger. Han maatte fratræde, da der blev ført Klage over «Tvivl og Mangler» i hans Regnskaber. Det blev derfor overdraget Professor D. Anders Christensen at undersøge disse, og han fandt da ogsaa meget at udsætte³⁾. Først den 30te Maj 1594 fik Niels Vinke

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 41.

²⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 144.

³⁾ I Gehejmearkivet (Afl. fra Justitsminist., Saml. «Universitetet») findes D. Anders Christensens «Optegnelse paa huis Tuiffuel och Mangell, som forfalldet er vdi Niels Viuckis Vniuersitetz fogdis Regenskab fra Philippi & Jacobi Anno 1580 indtil Anno 1591». Optegnelsen indeholder en stor Mængde Udsættelser, af hvilke mange dog ganske vist er temmelig ubetydelige.

Kvittering for Førelsen af Universitetets Regnskaber fra 1580 til 1591¹⁾); men skjønt det saaledes lykkedes ham at besvare Udsættelserne og dække Manglerne, fik han dog ikke mere nogen Bestilling i Universitetets Tjeneste. Derimod blev han Prior eller Forstander for Helliggejsthus Hospital, nu kaldet Vartov²⁾).

Universitetets almindelige Regnskaber fra Frederik II's Tid ere endnu i Behold for følgende Aar — hvert Regnskabsaar gaar fra 1ste Maj i det ene Aar til samme Dag i det følgende Aar —: 1558—60³⁾), 1563—70, 1571—75, 1576—77, 1579—85, 1586—87, der mangler altsaa Regnskaberne for ni Aar. Hullerne for de tvende sidst manglende Aar udfyldes dog tildels af et «Register og Regnskab paa Universitetets Indtægt og Udgift fra Philippi og Jacobi Anno 1580 og til samme Aarsdag Anno 1591, kortelig forfattet og sammendraget manu Andreæ Christierni p. t. Rectoris», forfattet i Anledning af Revisionen af Niels Vinkes Regnskab. Da vi i den tidligere Fremstilling kun have kunnet benytte eller i Noterne anføre enkelte af de mærkeligere Regnskabsposter, maa en kort Udsigt over Universitetets Regnskabsvæsen finde Plads her. I Almindelighed kan dog bemærkes, at noget fuldkomment Overblik ikke kan gives, dels fordi en ikke ringe Del af Landgildeindtægter af Godset uddeltes blands Professorerne in natura, eller solgtes til dem for en modereret Pris, efter en fastsat Taxt⁴⁾), dels fordi de saakaldte uvisse Indkomster af Jordegodset i Regelen ikke anføres i de almindelige Regnskaber, ialfald ikke

¹⁾ Konsistoriets Kopibog 1538—1602, Fol. 181—2.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 633.

³⁾ Af disse to Aars Regnskaber er et Udtog trykt i Danske Mag. 3 R. VI, 264—76.

⁴⁾ Se Ny kirkehist. Saml. I, 9. 60.

før Aaret 1571¹⁾, og endelig fordi Universitetets Rektor havde nogle af dets Midler under Hænder, over hvilke han førte et særskilt Regnskab, og vi have kun for et eneste Aar af dette Tidsrum (1577) Rektoratsregnskabet bevaret.

Indtil Aaret 1571 beløb Universitetets aarlige Pengeindtægt sig i Gjennemsnit til omtrent 2850 Daler aarlig, men i den følgende Del af nærværende Tidsrum steg de ikke ubetydelig, vel nærmest som en Følge af Landets Opkomst efter Krigens Forstyrrelser. For den sidste Del af Frederik II's Tid kan Pengeindtægten derfor anslaaes til gjennemsnitlig omtrent 3600 «gode Daler»²⁾. For at give en Forestilling om, under hvilke Poster disse Indtægter fremkom, meddele vi et Udtog af Jens Villadsens Regnskab for Aaret $\frac{1}{2}$ 1571— $\frac{1}{2}$ 1572, i hvilket de uvisse Godsindtægter ere medtagne:

1. Summa paa Jordebogen:

Landgildepenge, Ervedspenge, Gjæsteri, Silde- Ko- Kalve- og Nøddepeng	. . . . .	47 Mk. 5 Sk. 2 $\mathcal{L}$.
Rug af Landgilde	4 Læst $5\frac{1}{2}$ Pund 4 Skp.	
Toldmel	10 Pund.	
Byg af Landgilde	18 Læst $6\frac{1}{2}$ Pund 4 Skp.	
Havre af Landgilde	189 $\frac{1}{2}$ Tønde.	
Smør af Landgilde	13 Tønder.	
Bolsvin	41 $\frac{1}{2}$.	

¹⁾ Den 26de Juli 1572 vedtoges i Konsistorium, «ut posthac a quæstore Universitatis omnia Universitatis bona tam incerta quam certa colligantur et ad certas rationes singulis annis referantur». Regnskaberne ere dog allerede fra 1ste Maj 1571 førte saaledes, at de uvisse Godsindtægter ere medtagne.

²⁾ De større «Beholdninger», som i disse Aar gik over fra det ene Aarsregnskab til det andet, bidrage forøvrigt ogsaa endel til, at Indtægten stiller sig større end i Fortiden, da man mere havde gjort rent Bord.

Faar	18.
Lam af Landgilde	103 $\frac{1}{2}$.
Gjæs af Landgilde	103 $\frac{1}{2}$.
Høns	140 $\frac{1}{2}$ Par.
Køer	5.
Nød	1.
Kalve	4.
Sild	3 Tønder.
Ærter	4 Skjæpper.
Æg	4 Ol.
Kul	1 Læst.

2. Tiendekorn:

Rug	2 Læst 1 Pund.
Byg	9 $\frac{1}{2}$ Læst 3 $\frac{1}{2}$ Pund.
Havre	7 $\frac{1}{2}$ Pund.

Ved Salg af ovenstaaende Landgilde- og Tienderug og Byg samt af noget af Smørret og Bolsvin indkom 1651 $\frac{1}{2}$ Dlr. 1 Ort 8 Sk. «Penninge». Resten af Havre, samt Faar, Gjæs og de øvrige Landgildespecies uddeltes in natura til Professorerne.

3. Jordskyld af Kjøbenhavn . . 326 Daler 4 Sk.

4. Af Øresundstolden, Studiiskat, af det Gods, Kansler Joh. Friis fik (30 enk. Dlr.), af de Penge, samme havde givet til fattige Studenter (50 Dlr. Penninge), af S. Laurentii Kapel (60 enk. Dlr.), af S. Sigfreds Kapel (40 enk. Dlr.) og Præsternes Pens, ialt . . 1007 enkende Daler
73 Daler 11 Sk. Penninge.

5. Indtægt af Naadensaar efter en Kannik, og Sjølegave efter fem Præster . . 1 Rinsk Gylden, 17 enk. Dlr., 56 Dlr. Penge.

6. Stude annammede til Gaardfæstning og Sagefald . . 32 Stude og 1 Ko. Uddeltes in natura til Professorerne.

7. Gaardfæstning og Sagefald annammet i Penge . . . 29
enk. Dlr. og 91 Dlr. 22 Sk. Penninge.
8. Oldensvin annammede af Universitetets Skove . . 208
Svin; uddeltes alle til Professorerne.
9. Penge og Havre for Husbondhold . . . 8½ Dlr. 12 Sk.
Penninge, samt 13 Tdr. Holdshavre.
10. For Brændsel solgt af Skovene . . 11½ Td. Havre, 4
Lam og 4 Gjæs.
Den samlede Pengeindtægt var 2704½ enkende Dlr. 1
Ort og 621 Dlr. Penninge 22 Sk. 1 Alb.

Af Udgiftsposterne i samme Aars Regnskab kunne følgende anføres. Den betydeligste var naturligvis Lønnin-
gerne til Universitetets Professorer og Betjente¹⁾.

D. Niels Hemmingsen	250	enk. Dlr.		
D. Rasmus Lætus	250	-	-	
D. Povl Madsen	170	-	-	
D. Albert Knoppert	200	-	-	
D. Hans Frandsen	200	-	-	
D. Hans Filipen	200	-	-	
M. Klavs Skavbo	110	-	-	15 Dlr. Pg.
M. Hans Guldsmid	125	-	-	
M. Hans Sascerides	110	-	-	15 - -
M. Anders Pedersen	110	-	-	15 - -

¹⁾ Den Lønningsforhøjelse, som Kongen d. 9de September 1571 havde tilstaaet Professorerne (se foran S. 98) er i dette Regnskab kun medregnet for de sidste to Kvartaler. De her opførte Lønninger danne altsaa en Mellemting mellem hvad Lønnen var før 1571 og hvad den var efter dette Aar. — Vilde vi vide, hvad Professorerne virkelig havde i aarlig Indtægt, maa ikke blot Friholigerne, Naturalpræstationerne og Distributsen tages med i Betragtning (se foran S. 66 Not.), men ogsaa de Kapitels-Præbender, som de havde, og som 1571 perpetueredes til Embederne, men som Professorerne hver især oppebar Indtægterne af, saa disse altsaa ikke kom ind i Qvæstorens almindelige Universitetsregnskab.

M. Rasmus Katholm	140	enk. Dlr.	15 Dlr. Pg.
M. Klavs Hammer	110	- -	15 - -
End givet samme for Universi-			
tetets Liberi	15	- -	
M. Jakob Svendsen	80	- -	
Noch for hans Skriveri	20	- -	
M. Hans Hemmingsen	70	- -	
Oluf Skolemester	20	Dlr. Pg.	
Jens Andersen, Pedel	12	- -	
Knud Hansen, Pedel	12	- -	
Peder Rasmussen, som ringer			
Collegii Klokken	14	- -	
Fogeden	200	Mark.	
M. Rasmus Katholm til fattige Studenter . . .	50	Dlr. Pg.	
Antvortede jeg D. Knoppert til en Sølvkande, Universitetet			
skjænkede bort ¹⁾ , 21 enk. Dlr. End til Forgyldning og			
Arbejdsløn 41 Mk. Givet Skipperen, som førte den			
bort, 1 Mk.			
Givet D. Niels Hemmingsen pro officio 10 enk. Dlr.			
Husleje til forskjellige (navnlig Professorer) 14 enk. Dlr.			
13 Dlr. Pg.			
Bogtrykker Lavrens Benedikt for Trykning af Themata til			
Professorerne, 10 Dlr. Pg.			
Brevpenninge: Givet for Tingsvidne, som jeg tog paa Ring-			
sted Herreds Ting, som lyder om Skeeold, 1 Mk. End			
givet for de 13 Oldinges Ed, som de svor om Skeeold			
paa Ringsted Herreds Ting, 12 Sk. Bekostning paa Mad			
og Øl for de 13 Oldinge, som vare tagne paa Skeeold,			
9 Dlr. ²⁾ .			

¹⁾ Udentvivl til D. David Chytræus i Rostok (se hans Taksigelsesbrev i Ny kirkehist. Saml. IV, 291—3).

²⁾ Om denne Sag findes noget mere i det følgende Aars Regnskab:

Det maa være nok med disse Poster. Naturligvis var der en Mængde andre, de fleste dog ubetydelige. Det eneste Rektoratsregnskab, der er bevaret fra dette Tidsrum (D. Povl Madsens fra 1577) viser en Indtægt af 348½ Daler, deriblandt 37½ Daler Rentepenge af udsatte Kapitaler, svarende til en Kapital af 750 Daler, da den almindelige Rentefod dengang var 5 af 100. Det er det første Spor, vi have fundet af, at Universitetet har besiddet en opsparat Kapital. I det nævnte Aar forøgedes denne med 50 Daler.

2.

Foged (*præfectus*) var i Aarene 1559—62 den som Qvæstor ovenfor omtalte Peder Ibsen kaldet Skriver. Hans Efterfølger var Mads Laugesen. Den 13de Maj 1563 udstedte denne et Bevis for, at han var Universitetet en Sum af omtrent 25 Daler skyldig i hans Regnskab for det forløbne Aar, over «hvad han havde undfanget af Universitetets Landgilde og Indkomst», hvilke Penge han lovede at betale, med mindre man vilde eftergive ham noget af Summen¹). Heraf kan det sluttes, at han tillige har gaaet Professorerne noget tilhaande i Qvæstorforretningerne. Men han har neppe været i Universitetets Tjeneste mere end et Aarstid, eftersom vi endnu 1563 finde Jørgen Lucassen

---

•Den 28de Dag Martii var D. Hans Frandsen, M. Klavs Skavbo og Fogden udi Universitetets Bestilling om den Trætte med Erik Rosenkrands om Skeold. Blev fortæret paa samme Rejse frem og tilbage 16 Mark. Den 20de Dag Junii var D. Hans Frandsen, M. Klavs Skavbo og Fogden udi Universitetets Bestilling, den Tid de tretten Oldinge satte Sten og Stabel mellem velbyrdig Erik Rosenkrands's og Universitetets Gods, blev fortæret frem og tilbage 12 Mark.

¹) Se foran S. 13 Not. Han er den Matthias Scriba, paa hvis Vegne Universitetets Rektor bad om Hjælp d. 1ste Maj 1563 i Konsistorium (se Tillæg, Nr. 125).

omtalt som Foged. Han forestod Bestillingen i nogle Aar, og det er ikke ganske usandsynligt, at han er den Jørgen Lucassen, som 1565 ønskede at blive Sognepræst i Stege, dengang den bekjendte M. Iver Bertelsen fik dette Embede¹⁾). Som Universitetsfoged afløstes han af Jens Villadsen kaldet Skriver. I Regnskabet for 1567 anføres en Sum, der blev bekostet paa Jens Skrivers, Universitetets Fogeds, Gaard i S. Peders Stræde, hvoraf det altsaa erfares, at Fogden har haft Embedsbolig. Forøvrigt havde han paa Universitetets Vegne endel Bryderier med en Bonde paa Godset, som indgav et Klageskrift til Kongen over ham. Den 19de Marts 1567 skrev Kongen i den Anledning til Universitetet: «Hvad denne Brevviser for os klageligen berettet haver om Uret, som hannem af eders Foged skal vederfares uden skjellig Aarsag, have I af indelukte Supplikats at forstaa, og han eder selv ydermere berette kan; thi bede vi eder og ville, at I derom forfarer al Lejligheden og haver flittig Indseende med, at hannem af eders Foged eller andre ingen Uret sker». Da Jens Villadsen imidlertid, som det synes, i denne Sag kun havde handlet efter Professorernes Befaling, besluttede disse, at han skulde støvne Klageren til Tinge efter Loven og forlange en beskreven Dom til Afgjørelse af det Spørgsmaal, om Bondens Anklage mod hans Herskab var grundet eller ugrundet. Indtil dette kunde ske, skulde det dog være Bonden tilladt at pløje og saa, men han skulde ingenlunde derfor mene, at Sagen var ham eftergiven. Da Klagen af Retten kjendtes ugrundet, vedtoges der i Konsistorium den 8de Juni samme Aar, «at Bonden Niels Pedersen skulde betale Universitetet 10 Daler og et Par Stude,

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 24—25. Som Foged forekommer Jørgen Lucassen i Univ.s Regnskaber.

fordi han uden al Grund havde anklaget Universitetet hos Kgl. Majestæt, saaledes som der blev dømt om ham paa Herredstinget» (in publico foro rustico). Der tilføjedes, at han vilde være bleven dømt som Æreskjænder, hvis Universitetet ikke havde ladet Naade gaa for Ret¹).

Som det tidligere er omtalt, blev Jens Villadsen 1571 tillige Qvæstor. Hans Eftermand i Regnskabsførelsen, Jørgen Nielsen (1576—80), har ventelig ogsaa været Foged. Ial-fald vides med Vished, at Niels Vinke har forenet begge Bestillinger fra 1580 til 1591.

I Konsistoriets Arkiv findes et Brev, dateret Ringsted 14de Februar 1580, fra en vis Morten Nielsen, hvori han lover at gjøre Professorerne Regnskab, saasart hans Forretninger ved Landstinget tillod det. Det fremgaar af Brevet, at han har haft noget af Universitetsgodset under sin Bestyrelse. Sikkert har han da været Underfoged, en Bestilling, som almindelig overdroges til paa-lidelige Mænd, der vare bosiddende i Nærheden af de fjer-nere Dele af Universitetsgodset eller Professorernes Præbende-gods. Efterat Universitetet i Aaret 1561 havde faaet Clare Kloster i Roskilde istedenfor Knardrup Kloster, havde det saaledes en Tilsynsmand derude, som oppebar den tarvelige Løn af 10 Mark om Aaret. I Regnskaberne omtales i Aa-rene 1565—9 en Hr. Rasmus Andersen, der «gjorde Tje-neste i Clare»; maaske har det været en af Vikarierne ved Domkirken, som har haft denne lille Bifortjeneste.

---

¹) Ny kirkehist. Saml. I, 51—2. Det orig. Kongebrev findes i Kon-sist. Arkiv, Pakken Nr. 144. Hvad her er meddelt kan tjene til at supplere Bemærkningerne foran, S. 354—7, om Universitetets Bønder.

3.

Notarius var i dette Tidsrum næsten altid en af de yngste Professorer og ikke som i ældre Tid en dertil særlig beskikket velstuderet Person udenfor Professorernes Kreds. Man har vel Exempler paa, at et Par saadanne ogsaa i Fredesik II's Tid bleve antagne til Notarer, men de blev da snart efter tillige beskikkede til Professorer. Dette maa udentvivel anses som en Mislighed, der vistnok mangen en Gang forhindrede vedkommende i at gjøre sig den Flid med hans Forelæsninger, som han ellers vilde have kunnet. Vel var nemlig enkelte Forretninger af dem, der tidligere vare henlagte til Notarius, nu bortfaldne, f. Ex. den at indsamle og føre Regnskab over de Bøder, Professorerne i Christian III's Tid maatte erlægge for Forsømmelse af Forelæsninger, Disputatser, Declamationer og Møder i Konsistorium¹⁾. I nærværende Tidsrum tales der nemlig aldrig om slige Bøder; men til Gjengæld var Arbejdet for Notarius udentvivel voxet meget, efterhaanden som Skriveriet tiltog og Studenternes Antal forøgedes. Det var nemlig en stor Mængde Programmer, Testimonier, Lejekontrakter, Breve osv., som Notarius i Aarets Løb maatte forfatte og udfærdige. Thi skjønt de fleste af den Slags Aktstykker udfærdigedes i Rektors Navn, var Notarius dog Forfatteren af dem, ligesom han ogsaa gjerne selv renskrev dem og forsynede dem med Rektors eller Universitetets store Segl²⁾. Naar ikke desto mindre Professorer eftertragtede denne Forretning, da var det sikkert udelukkende for den dertil knyttede Indtægts Skyld.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 5—6.

²⁾ I Universitetets Regnskab for 1567—68 forekommer følgende Post: «Antvordet M. Jakob Svendsen (Notarius) efter Domini Rectoris Befaling til en ny Messingperse, han lod gjøre til det store Universitets-Indsegl, 8 Mk. 12 Sk.».

Foruden den faste Aarsløn af Universitetet (14 Daler, der 1565 forøgedes til 20 Daler) oppebar Notarius nemlig ogsaa adskillige Sportler, og det ikke blot de i Universitetsfundatsen omtalte¹⁾, men ogsaa andre. Saaledes blev det vedtaget i Konsistorium den 14de Februar 1568, at den akademiske Notarius skulde have samme Betaling for Udfærdigelse af Lejebreve paa Jordskyldshuse og Gaarde, som Byens Skriver plejede at oppebære i lignende Tilfælde²⁾. At Studenterne i Almindelighed gav Notarius noget ved Modtagelsen af deres Testimonier, er vel ogsaa sandsynligt. Nok er det, at Notarbestillingen var saa søgt, at de akademiske Lærere almindelig beholdt den for sig selv, og tiltrædende Professorer underhandlede om at faa den³⁾.

Den første Notarius i dette Tidsrum var Professor Hans Mogensen, der forekommer som saadan 1559—60⁴⁾. Senere havde Professor Mats Povelsen Bestillingen⁵⁾. Dennes Efterfølger var rimeligvis M. Søren Kjeldsen, der, inden han endnu var bleven Professor, den 1ste Juli 1562 blev antaget til Notarius og senere beholdt Forretningen, i den Tid han var akademisk Lærer, indtil 1564⁶⁾. Det er ikke bekendt, hvem der i det følgende Aar har været Notarius, men den 26de Maj 1565 valgtes M. Jakob Svendsen dertil, og han beholdt Bestillingen, efterat han samme Aar var bleven Professor Pædagogicus, indtil Udgangen af Aaret 1572⁷⁾. I Aarene 1573—80 var Professor Peder

---

1) Se første Del, S 660.

2) Ny kirkehist. Saml. I, 34.

3) Se t. Ex. Tillæg, Nr. 219.

4) Danske Mag. 3 R. VI, 274.

5) Danske Mag. 3 R. VI, 163.

6) Se Tillæg, Nr. 125. 128. Samt Univ.s Regnskab 1563—64.

7) Ny kirkehist. Saml. I, 12. Samt Univ.s Regnskaber.

Aagesen Notarius¹⁾. De følgende Notarer, som vi kjende fra dette Tidsrum, vare alle Professorer, saasom M. Desiderius Fos (1581—2), M. Christen Michelsen (1582—85) og D. Anders Krag (1586—90).

4.

Bibliothekar (*custos bibliothecæ*) var i de første Aar af dette Tidsrum, ligesom tidligere, en dertil særlig beskikket Student, hvis Navn vi dog ikke kjende. Men den 1ste Juli 1563 vedtoges i Konsistorium «efter moden Overvejelse», at den nederste Professor Pædagogicus for Fremtiden skulde være Bibliothekar²⁾. Det skete sikkert alene forat skaffe ham et Tillæg til hans Løn. Bibliothekaren fik nemlig paa den Tid 10 Daler aarlig, der fra Aaret 1565 forøgedes til 15 Daler. I Aarene 1564—77 var da M. Klavs Hammer Bibliothekar, dog ikke blot saa længe han var Pædagogicus, men ogsaa efter at han var rykket op til det dialektiske Professorat³⁾; man har altsaa ikke længere ufravigelig fastholdt Beslutningen fra 1563. Efter ham var M. Peder Aagesen formodentlig Bibliothekar i nogle Aar, og han har, som det synes, samtidig haft Bestillingen som Notarius, noget der ellers var ualmindeligt⁴⁾. Af senere Bibliothekarer fra Frederik II's Tid kjende vi kun Professor Christen Michelsen (1581—82). — Da Bogsamlingen, saa vidt vi kunne skjønne, kun modtog liden Tilvæxt⁵⁾, og

¹⁾ Oplysningen om denne og de følgende Notarer er fornemmelig hentet fra Universitetets Regnskaber, jfr. Tillæg Nr. 219.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 125 (S. 189).

³⁾ Universitetets Regnskaber.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 219.

⁵⁾ Kun et Par Steder i Regnskaberne for disse Aar have vi fundet Bogkjøb omtalte. Af andre Udgifter til Bibliotheket ere kun følgende bemærkede: 1566—7 «givet Hans Glarmester for de Vinduer

Udlaanet heller ikke var betydeligt, har Bibliothekarens Forretninger neppe været sænderlig byrdefulde i nærværende Tidsrum.

5.

Pedellerne, af hvilke der stadig var to, havde samme Forretninger som tidligere; særlig kunde dog fremhæves deres Opsyn med Universitetets Fængsel, som vi først i dette Tidsrum udtrykkelig finde omtalt. I Regnskabet 1573—4 bemærkes saaledes, at der anskaffedes to Laase til Universitetets Fængsel, hvilke overantvordedes til Knud Pedel, og 1584 omtales en Del Udgifter (til Dør, Vindue osv.) til «et Fængsel, der blev gjort paa Studiigaarden». Tages der Hensyn til de Udbrud af Raahed og Voldsomhed, som ikke sjelden forekomme blandt den Tids Studenter, saa kunde et forsvarligt Fængsel vel ogsaa nok behøves.

Af Pedeller i dette Tidsrum kjendes følgende¹⁾. Christen Svendsen, der havde denne Bestilling, indtil han i Slutningen af Aaret 1570 eller i Begyndelsen af det næste blev Sognepræst i Vestersallerup og Remmerløv i Skaane, hvor han døde henimod Enden af Aarhundredet. I den arnemagnæanske Samling (840. 4) findes et Haandskrift med en Del Optegnelser af ham, mest angaaende Begivenheder

---

at bøde paa det Hus, som Universitatis Bibliotheca er — 3½ Dlr. 8 Sk.». «Den 7 Juli 1569 givet for Dieler (Brædder) til at bøde den Trappe med til Bibliothecam Universitatis — 28 Sk.». Jfr. Ny kirkehist. Saml. I, 50. I Regnskabet 1584—5 forekommer følgende Post: «Givet Glarmesteren for Vinduer at bøde paa Libriet og udi Leitzen derunder, efter hans Seddels Lydelse — 7½ Mk.»

¹⁾ Foruden de 1ste Del, S. 665 flg., omtalte Pedeller fra Christian III's Tid kunde endnu anføres: «Jørgen Nielsen Fynbo, der blev antagen til denne Tjeneste den 12te Avgust 1551 (se Tillæg, Nr. 93).

i hans egen Tid, især fra de Aar han var Pedel. Adskil-
ligt deraf er ikke uden Interesse, navnlig viser det hin Tids-
alders Tilbøjelighed til at forklare usædvanlige Begivenheder
af en overnaturlig Aarsag. Som Exempel paa de Mærk-
værdigheder han meddeler, kan følgende anføres: «Anno
1570 den 17de Juni blev Lammekjød, som var soden (o:
stegt), omvendt til Blod i Doctor Rasmus's (o: Lætus) Hus.
Den 20de Dag blev Groffenbrad desligeste Blod, hvilket Hof-
mester og Kansler med andre flere af Adelen og de højlærde
saa. Desligen strax derefter gik det ogsaa med Gryn. Samme
Aar blev Vand ved Kamstrup udenfor Roskilde vendt om
til Blod». Det er de samme Begivenheder, som have givet
Niels Hemmingsen Anledning til at forfatte et Distichon,
hvori han antyder, at sligt varslede om Guds Straf for
uskyldig udgydt Blod¹⁾. Af Pedellens Optegnelser kunde
endnu anføres: «Anno 1570 den 12te Septembris faldt Per
Oxes Lysthus ned om Aftenen, der Klokken var ved 9 slet,
som var 100 Alen i Længden. Den menige Almue fik at
sige, at den Onde skulde have nedslaget det». Rimeligvis
har dette Lysthus ligget i «Haverne» udenfor Kjøbenhavn —
den Tids Forlystelsessted —, og ved sin Størrelse vidner
det om sin Ejermands Pragt og Byggelyst. — Vi skulle ikke
videre opholde os ved Christen Svendsens Optegnelser, men
kun bemærke, at han den 25de April 1568 havde Bryllup
med «ærlig Pige Karine Jensdatter Fynbo», hvoraf man

¹⁾ I Peder Hegelunds Udgave af Epigrammata Philippi Melanthonis
selectiora (Francof. 1583) findes p. 68 følgende:

De paludibus et scatebris in Selandia Danorum, aqua instar cruoris
rubente, stagnantibus, Anno M.D.LXX.

Nicol. Hemmingius.

Sanguinis oppressi, fust, pænas violati,
lam iam impendentes indicat unda rubens.

altsaa ser, at en Pedel kunde gifte sig, skjønt hans faste Løn kun var 12 Daler om Aaret¹⁾.

Tildels samtidig med den nævnte Pedel var Jens Andersen i den samme Bestilling (1566—73). Christen Svendsens Eftermand var Knud Hansen (1571—78). I Aaret 1576 vilde Professorerne gjerne have skaffet ham Præstembedet i Fosie og Lokkerup i Skaane; men det lykkedes dem ikke at sætte deres Ønske igjennem²⁾. Senere har han dog vel faaet et andet Præstekald. — Jens Andersens Efterfølger var Oluf Jakobsen (1573—75). Da han i det sidstnævnte Aar afgang, fik han 4 Daler i «Tærepeng» af Universitetet; en lignende Sum tilstodes ham 1580 efter Rektors og Professorers Bevilling. Hans Eftermand var Niels Bruse, der havde Bestillingen fra 1575 lige til sin Død 1602. Han var tillige Opsynsmand eller Bibliothekar ved «Frands Tolders Liberi» (Bibliotheca Franciscana³⁾). I Aaret 1591 havde han Bryllup med en Pige, der tjente Professor Hans Guldsmed⁴⁾. Samtidig med ham var fra Aaret 1578 af Peder Povlsen Pedel; ogsaa hans Embeds-tid strakte sig ud over nærværende Tidsrum.

6.

Famulus communis havde lidt højere Løn end Pedellerne, nemlig 16 Daler om Aaret, ventelig fordi han ikke

¹⁾ Udtog af Christen Svendsens Optegnelser ere meddelte i Suhms Saml. II, 3, 1—5. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. III, 221. I det foregaaende er der ogsaa meddelt enkelte Notitser deraf vedkommende Universitetet (se foran S. 13. 57. 114).

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 287. 353. Forøvrigt ere Efterretningerne om Pedellerne navnlig hentede fra Universitetets Regnskaber.

³⁾ Se foran, S. 71—3. I Regnskabet for 1584—5 findes flg. Post: «Item givet Niels Bruse for Bibliotheca et Aar — 4 Daler».

⁴⁾ Peder Christensens hdskr. Almanakoptegnelser.

havde saa mange Sportler som hine. Men det var dog først mod Slutningen af Frederik II's Tid, at han naaede op til dette Beløb (tidligere havde han haft 12—14 Daler). Hans Forretninger ere omtalte under forrige Tidsrum¹⁾, dog kunde dertil føjes, at han ogsaa havde den Bestilling «at ringe Collegii Klokke», hvorved Forelæsningsstunden angaves; der sagdes derfor almindelig om ham, at han «ringede til Lectie». Ved Kommunitetets Oprettelse blev hans Arbejde betydelig forøget, og adskilligt af hvad Fundatsen havde anvist som hans Virksomhed, kom maaske først da ret til Udførelse. Den 15de November 1570 vedtoges der i Konsistorium, at Famulus communis istedenfor den Fribolig, han hidtil havde haft, aarlig skulde have sex Mark danske af Universitetet²⁾.

I Aarene 1571—3 nævnes Peder Rasmussen som Famulus communis, senere (1576—7) Peder Deynissen og endelig fra 1582 til 1589 eller maaske længere Peder Ryum³⁾. Det er rimeligt, at nogle af dem senere ere blevne Præster; men vi vide intet nærmere derom.

7.

Bogprenter for Universitetet var i de første Aar af dette Tidsrum Christoffer Barth, der i sin Tid havde været Mester Christiern Pedersens Medhjælper ved hans Bogtrykkeri⁴⁾. Han afløste Hans Vingaard i den Bestilling at prente de «Themata», som Professorerne udgav som Grund-

¹⁾ Se 1ste Del, S. 667—8. Foruden de der anførte Famuli communes fra Christian III's Tid kunde endnu mærkes Johannes Fyoniuss, fra Klinte Sogn i Fyn, der havde Bestillingen 1550 (se Tillæg, Nr. 93).

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 39.

³⁾ Universitetets Regnskaber.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 253—64.

lag for deres Disputationer, samt de enkelte Programmer der bleve trykte paa denne Tid, da man ellers for det meste indskrænkede sig til at opslaa haandskrevne Programmer¹). En fast Løn havde «Prenteren» ikke, men Universitetet betalte ham for hvert Arbejde, han udførte for det, og udredte desuden hans Husleje for ham²). Efter Christoffer Barths Død (ved Nytaarstid 1562) trykkede først hans Arvinger og senere Johannes Xylander (Zimmermann) for Universitetet; siden i en Aarrække Lavrits (eller Lavrens) Benedicht, Kjøbenhavns mest ansete Bogtrykker i det 16de Aarhundrede. Han oppebar sin Betaling for hvert Arbejde, han leverede, men har neppe ellers staaet i noget Kontraktsforhold til de højlærde. Ved Kongebrev af 1ste December 1564 blev han til Fremme for sin Prentervirksomhed, men uden særligt Hensyn til Universitetet, fritagen for al Bys Skat, Sise og Tyng³), og Aaret efter fik han den mærkelige «Frihed», hvorved han blev eneberettiget Bogtrykker for hele Riget⁴). «Efterdi os elskelige Lavrits Benedicht, Borger og Bogtrykker her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn», — saaledes hedder det i Kongebrevet — «sig underdanigst tilbyder at ville holde her et færdigt Trykkeri, saa at her udi Riget, saa vel som andensteds, maa prentes Latin, Dansk og Tydsk udi alle Maader ustraffelig: da paa det samme Trykkeri, os og vore Efterkommere, Konninger i Danmark, til Ære og

¹) Danske Mag. 3 R. VI, 271. 274. I Aaret 1559 blev følgende Program trykt for Universitetet af Christoffer Barth: «Forma intimationis sepulturæ Regis a Domino Rectore conscripta feria 2^a post Lætare».

²) Univ.s Regnskab: «Item 3 Daler (givne) Michel Skriver, Borgmester, til Husleje for Christoffer Prenter, efter Rectoris Befaling sabbatho post quasi modo geniti» (1559).

³) Udkast i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.

⁴) Se Tillæg, Nr. 142.

vore Riger til Nytte og Gavn, maa forfremmes og ved god Magt holdes, saa og paa det forskrevne Lavrits Benedicht maa komme til hans udlagte Penge, som han udi saa Maade paa hvis han prenter bekostendes vorder, have vi af vor senderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at forskrevne Lavrits Benedicht alene og ingen anden maa og skal fri ubehindret prente alle de Bøger, latine, danske og tydske, som her udi Riget udgaar og prentes skulle». Denne, som det maatte synes, for Litteraturen fordærvelige Eneret som Bogtrykker kan Lavrits Benedicht dog neppe have beholdt ret længe; alfad er det bevisligt, at Bøger snart efter ere trykte i Kjøbenhavn ogsaa af andre end af ham alene, skjønt ganske vist de fleste, der udkom, vare fra hans Presse¹⁾.

Hvad Universitetet særlig angaar, da har Lavrits Benedicht trykt for det fra 1563 indtil 1573; men i de sidste Aar finde vi ogsaa enkelte akademiske Themata udgangne fra Mats Vingaards Trykkeri²⁾. Dette tyder paa en Forandring, og at en saadan var paatænkt af Professorerne, skjønes ogsaa deraf, at de erhvervede et kongeligt aabent Brev af 28de September 1573, hvori der, under Henvi- sning til den Skattefrihed, som Kong Christian III i Fundatsen havde tilsagt Universitetets Bogprenter, tillades, at den Bogtrykker, de højlærde maatte antage, kunde bo i Kjøbenhavn og der nære og bjerge sig som andre Borgere, men altid skulde være fri for al borgerlig og Bys Tyng, «imedens og al den Stund han prenter for Universitetet og de højlærde³⁾». No- gen Tid efter (den 16de April 1574) afsluttede Professorerne

1) Sml. Læsendes Aarvog for 1800, S. 15—24.

2) Univ.s Regnskab 1572—73.

3) Se Tillæg, Nr. 169. Ny kirkehist. Saml. I, 53.

en Kontrakt med en tydsk Bogtrykker ved Navn Hans Stockelmann, ifølge hvilken han skulde tage Bolig i Kjøbenhavn og trolig tjene Universitetet med sin Presse, uden Betaling trykke Professorernes Themata, mod at Papiret dertil blev leveret ham frit, og derfor nyde en efter hans Lejlighed passende fri Bolig, som Universitetet skulde forskaffe ham, hvorhos det skulde holde ham fri for alle borgerlige Skatter og Afgifter¹). Hans Stockelmann gik snart efter i Kompagni med en anden tydsk Prenter ved Navn Andres Gutterwitz²), der nok var kommen her til Landet samtidig med ham, og senere, maaske efter Stockelmanns Død, traadte ind i hans Forpligtelser og Rettigheder i Forhold til Universitetet. Gutterwitz forlod imidlertid 1583 Kjøbenhavn og flyttede med sin Presse til Stockholm³). Universitetet lod da atter i nogen Tid trykke hos Lavrits Benedicht⁴). Men 1586 indkom Mester Hans Aalborg og Heinrich Waldkirch til Universitetet med Begjæring om at faa den Bolig, Andres Gutterwitz havde haft og den Skattefrihed, han havde nydt, saa vilde de altid tjenstvillig trykke eller lade trykke hvad de højlærde Herrer af Universitetet befalede dem⁵). Tilbudet blev dog neppe modtaget, ialfald finde vi et Par Aar efter den tidligere nævnte Mats Vingaard udtrykkelig omtalt som Universitetets Bogtryk-

---

¹) Se Tillæg, Nr. 174.

²) I Kgl. Bibl. findes «Themata, ad quæ publice respondebunt honesti et eruditi aliquot juvenes pro gradu Baccalaureatus in philosophia. Hafniæ. Excudebant Johannes Stockelmann et Andrea-Gutteruuitz. Anno 1575». Fol. pat.

³) Læsendes Aarvog for 1800. S. 24.

⁴) Univ.s Regnskab 1584—5: «Givet Laur. Benedicht for D. Anders Laursens Themata 5 Mk. Samme for M. Joh. Sascridis Themata 4 Mk. Samme for D. Jakobs Themata 6 Mk.».

⁵) Se Tillæg, Nr. 252.

ker¹⁾. Det var ogsaa ham, der trykkede Frederik II's Bibel, det store Værk, som i Aarene 1588—89 udkom under Professorernes Tilsyn og Ansvar. Formodentlig har han været en Søn eller Slægting af den alt fra Reformationens Dage bekendte Bogprenter Hans Vingaard. Derpaa tyder nemlig ikke blot Navnet, men ogsaa hans Bogtrykkermærke, som viser Aarstallet 1530.

8.

Bogfører eller Boghandler for Universitetet var ialfald i den største Del af dette Tidsrum den bekendte Baltzer Kaus. Han kan dog kun med en vis Indskrænkning regnes blandt Universitetets undergivne, da det ikke havde noget saadant særligt kongeligt Privilegium for Bogføreren, som det, der var forundt det med Hensyn til Bogprenteren. Da Baltzer Kaus imidlertid 1566 fik et personligt Privilegium paa Fritagelse for borgerlig og Bys Tyng og Skat²⁾, saa fik dette i Tidens Løb Hævd som en Ret, der tilkom den Boghandler, Universitetet benyttede; paa anden Maade kunne vi ialfald ikke forstaa en Ytring i et Kongebrev af 1582, hvorved der blandt andet tilstaaes den lærde Bogfører Mester Hans Aalborg at være skattefri i Kjøbenhavn, «eftersom Universitetets Bogfører til des været haver»³⁾.

Saavidt vi kunne skjøne har Baltzer Kaus været en driftig og duelig Mand i sit Fag. Til Vidnesbyrd herom kunde det anføres, at da en lærd tysk rejsende, D. Herman Knaust, 1562 besøgte Kjøbenhavn, fandt han Bogladerne — og blandt disse var Kaus's utvivlsom den betyde-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 64.

²⁾ Se foran, S. 70—1.

³⁾ Sjælandske Registre. Nr. 12, Fol. 237.

ligste — saa vel forsynede med de bedste Skrifter af enhver Art, at de efter hans Mening meget vel kunde maale sig med dem, der fandtes paa mange Steder i Tydskland¹⁾. Fra Aaret 1561 af havde Baltzer Kaus sin Boglade i S. Rochi Kapel ved Vor Frue Kirke, i Begyndelsen mod en aarlig Leje, som Universitetet dog efter nogle Aars Forløb frafaldt Kravet paa²⁾. Sin Bolig havde han i Skindergaden i en af Universitetets Jordskyldshuse paa den østre Side af Skolen. I Aaret 1567 købte han Stedet af Universitetet til fri Ejendom for 200 Daler³⁾. Da han beklagede sig til Regeringen, over at de Bøger, han havde forlagt, eftertryktes udenlands og indførtes her i Landet, udstedtes der et kongeligt aabent Brev af 1ste September 1573, der forbød Indførselen af slige Eftertryk; holdt nogen dem tilfals her i Landet, skulde Exemplarerne konfiskeres⁴⁾. I Aaret 1577 overtog Kaus Driften af en Papirmølle, som Kongen Aaret iforvejen havde anlagt mellem Helsingør og Kjøbenhavn⁵⁾. Hans Dødsaar er ikke bekendt, men hans Efterfølger som

¹⁾ Se foran S. 283, Not. 3.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 97 (S. 150—52).

³⁾ Univ.s Reguskab. I Registre over alle Lande Nr. 10 Fol. 211 findes en kgl. Stadfæstelse af 20 Avg. 1568 paa det Skjødebrev, Universitetet havde givet Bogfører Baltzer Kaus og hans Hustru Johanne Nielsdatter paa den Grund, det havde solgt ham, i Skindergaden paa den østre Side af Skolegaarden. B. Kaus havde været en Gang tidligere gift, se Tillæg Nr. 97 (S. 153). Med sin anden Hustru havde han Bryllup i Roskilde d. 30 Apr. 1568 (Mag. til d. danske Adels Hist. S. 152).

⁴⁾ Sjølandske Registre Nr. 11, Fol. 57. Privilegium paa én af Eftertrykkere uforstyrret Udgivelse af enkelte Skrifter havde Baltzer Kaus oftere faaet. Saaledes fik han f. Ex. den 17de Novbr. 1560 et kgl. Femaars-Privilegium paa at udgive Hemmingsens Postille over Søndagsevangelierne og hans latinske Katekismusforklaring (Regist. o. a. Lande. 7, 316).

⁵⁾ Danske Mag. 3 R. I, 141.

Universitetsbogfører blev den ovennævnte M. Hans Aalborg, om hvem vi dog ikke paa dette Sted meddele noget nærmere, da hans Livstid strakte sig langt ud over Frederik II's Tidsalder.

9.

Om Universitetets **Bogbinder** gjælder ogsaa hvad vi ovenfor bemærkede om Bogføreren, at han kun til en vis Grad regnedes blandt dets undergivne. Nogen fast Løn havde han ikke, men Qvæstoren betalte ham for det Arbejde, han udførte. I Begyndelsen af nærværende Tidsrum bandt Hans Krampe Bøger ind for Universitetet, senere nævnes Augustinus Bogbinder, der døde omtrent 1567¹⁾. I det følgende Aar nedsatte Christoffer Schrodt fra Vittenberg sig som Bogbinder i Kjøbenhavn, «Universitetet og andre til Bedste»; han fik den 19de Avgust 1568 kongeligt Privilegium paa at være fri for Skat og Vagthold samt anden borgerlig og Bys Tynge, saalænge han alene nærede sig af sit «Bogbinderembede», og ikke drev Kjøbmandskab eller anden borgerlig Næring²⁾. I Aarene 1580—81 omtales Kasper Bogbinder som den Mand, der indbandt Bøger for Universitetet³⁾. At idetmindste enkelte af disse Mænd vare dygtige Kunstnere i deres Fag, skjønnes formentlig deraf, at flere af de Bogbind, vore Bibliotheker besidde fra hin Tid, ere af en Soliditet og Skjønhed, som man nu kun sjelden finder noget tilsvarende til.

¹⁾ Danske Mag. 3 R. VI, 271. Jfr. Tillæg Nr. 97.

²⁾ Registre over alle Lande Nr. 10, Fol. 210—11.

³⁾ Univ.s Regnskab 1580—81.

6.

Akademiske Stiftelser.

1.

Kommunitetet.

Kommunitetets Stiftelse i Aaret 1569 var en saa vigtig Begivenhed, at Beretningen derom nødvendig maatte finde sin Plads i den almindelige Fremstilling af Universitetets Historie¹⁾; her skulle vi derfor indskrænke os til nogle faa Bemærkninger om Stiftelsens senere Skjæbne i Frederik II's Tid, samt til nogle Oplysninger om Kommunitetets Embedsmænd.

Kommunitetsalumnernes Antal var bestemt til 100 Personer, hvorfor de ogsaa i daglig Tale ofte blot kaldtes «de hundrede Studenter» — paa Latin sædvanlig: «centum electosynarii Regii». Af de endnu bevarede Indskrivningsprotokoller ser man, at der aarlig kunde optages 25—30 ny Alumner. Det lader imidlertid til, at alle ikke vare tilfredse med det Udvalg, Professorerne traf blandt dem, der meldte sig til «Kosten». En Nytaarsnat fandtes der nemlig paa den kongelige Rentemester Christoffer Valkendorfs, Biskop Povl Madsens og Professor Anders Lavritsens Døre opslaaet følgende Vers:

De rige Studenter æde Kongens Kost,
de fattige lide baade Hunger og Frost.

Denne Maade at forebringe Tilsynsmændene ved Kommunitetet Klagen paa var noget nyt og vakte derfor ikke ringe Opmærksomhed, saa Kongen snart blev underrettet derom, skjønt han dengang opholdt sig i Jylland. Han skrev derfor allerede den 12te Januar 1581 til de nævnte tre Mænd

¹⁾ Se foran S. 74 fig.

om at tage sig af Sagen. «Thi», bemærkede han i sit Brev, «endog slige Smædeskrifter ikke ere tilbørlige», kunde der dog være noget sandt i Klagen, og da han havde bestemt hin «Almisse de fattige. hjælpeløse Studenter, som denem udi deres Studeringer gjerne ville forfremme, til Hjælp og Befordring», saa var det hans Vilje, at Tilsynsmændene med det første skulde undersøge, om der mellem de hundrede Studenter var nogen, som havde rige Forældre eller Fædrearv at leve af. Fandttes saadanne, skulde de afsiges fra Kosten i Kommunitetet, og i deres Sted skulde der indtages andre, som vare «fattige og vedtørfelige, og om hvilke der var god Forhaabning», for at Stiftelsen kunde svare til sin Hensigt¹). Om Undersøgelsens Udfald er intet bekjendt; men at Tilstømning af Ansøgere var stor, ses deraf, at ved en af de Prøver, som holdtes et Par Aar efter med saadanne, som meldte sig til Kosten, indstillede sig ikke mindre end 84 Ansøgere paa een Gang²). Og dog hørte Klager over «Klostermadens» Beskaffenhed ligesaa lidt den gang som senere til det ualmindelige.

Da det havde vist sig, at den for Kommunitetet oprindelig opførte Økonomilejlighed var utilstrækkelig, laante Universitetet i Aaret 1586 Stiftelsens Forstander 500 Daler, som det selv fik tillaans af Kongen, hvorfor Forstanderen lod opføre «et nyt Bryggers ud til Nørregade³)». Forøvrigt

---

¹) Engelstoft, Univ.- og Skole-Annal. 1810. I, 190—1. Jfr. Danske Selskabs Tilvæxt, S. 269.

²) Se foran S. 345, Not. 2.

³) Se Tillæg, Nr. 247. I den forhen uordnede Del af Konsist. Arkiv har jeg for nylig fundet det foran S. 86, Not. 1 omtalte Bevis, dat. Kjøbenhavn 18 Febr. 1586, hvorved Mats Michelsen, Forstander for Kgl. Majestæts 100 Studenter tilstaar at have laant af Universitetet 500 Daler til Opførelse af et nyt Bryggers ud til Nørregade; Summen skulde forrentes af Kommunitetet med 4 pCt. og

blev vistnok alt i dette Tidsrum væsentlig saaledes, som det var indrettet ved den første Ordning. Thi den Regens eller Bolig for Kommunitetsalumnerne, som Kong Frederik i Aaret 1574 tænkte paa at lade opføre, kom ikke istand, uden at vi med Vished kunne angive Grunden, hvorfor Planen blev opgiven. Efterat allerede endel af de fornødne Materialier vare indsamlede, skrev Kongen den 28de April 1575 til Christoffer Valkendorf, at han til det under Bygning værende Kronborg Slot skulde nedsende den Kalk, der var samlet til den ny Bygning paa Studiigaarden, mod at de højlærde fik ligesaa megen Kalk igjen, naar de skulde til at bygge, hvilket ikke vilde ske før om nogen Tid¹). Kalken vandrede altsaa til Kronborg, og dermed var Byggeplanen opgiven for en rum Tid.

Som det tidligere er berørt, var det paalagt Rigshofmesteren, Kongens Kansler, Universitetets Konservatorer og Medlemmerne af det theologiske Fakultet at føre Overopsynet med Kommunitetet. Da der efter Peder Oxes Død (1574) i flere Aar ikke var nogen Rigshofmester, blev dens Funktion med Hensyn til Kommunitetet overdraget til den kongelige Rentemester Christoffer Valkendorf, en Mand, der siden gav en saa smuk Prøve paa sin Omhu for fattige Studenter ved Stiftelse af det Kollegium, som vil bevare hans Navn i taknemmelig Erindring indtil sene Tider.

Kommunitetets Embedsmænd (Forstandere og Provster) vare, saavidt vi kjende dem, følgende i dette Tidsrum:

Forstanderen (*Oeconomus*).

1. Morten Skriver (1569—73). Han var fra Ros-

---

afdrages med 100 Daler aarlig. Betaltes Pengene ikke til rette Tid, skulde Rektor og Professorer have Magt til at tage 3 Læster af Kommunitetets Tiendekorn aarlig, indtil Summen var betalt.

¹) Bruun, Danske Saml. V, 137. Sml. foran S. 91—2.

kilde og blev ansat som Økonom ved Kommunitetets Oprettelse, men da hans Bispisning af Studenterne gav Anledning til grundede Klager, blev han afskediget¹⁾.

2. M. Klavs Lavritsen Skavbo (1573—77), der var Professor i Fysik, blev efter Peder Oxes Forslag ansat som Forstander eller Økonom ved Kommunitetet efter Morten Skriveres Afskedigelse, dog beholdt han fremdeles sin Stilling som Læsemester²⁾. Aarsagen til, at han snart atter fratraadte, har rimeligvis været den Misfornøjelse, som Studenterne i Aaret 1577 højlydt ytrede med Hensyn til Kosten³⁾.

3. Peder Skriver (1577—85).

4. Mats Michelsen (1585—90). Om denne saavel som om hans Formand vides intet nærmere. Det kunde dog bemærkes, at den sidste Økonom forestod det større Bygningsforetagende, som forefaldt ved Kommunitetet i Aaret 1586.

Provsten (*Præpositus*).

Medens Forstanderen bestyrede Stiftelsens økonomiske Anliggender, skulde Provsten føre det daglige Tilsyn med Alumnernes Flid og Sædelighed og navnlig passe paa, at de besøgte Professorernes Forelæsninger og deltog i de befalede Øvelser; enhver Overtrædelse af Sædelighedens og Sømmelighedens Love skulde han paatale, og naar Forseelsen var større, eller naar vedkommende viste Gjenstridighed,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 276. V, 66. I Ny kgl. Saml. 1219. 4 findes paa det sidste Blad en Fortegnelse over Kommunitetets Økonomer, forfattet af Hans Mule Jørgensen, der fra 1654 indtog denne Stilling.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 277. Vinding, Acad. Haun. p. 92.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 287.

skulde han anmelde Sagen for Professorerne. Provsten valgtes af Dekanerne ved Bordene og var sædvanlig en ældre, mere anset Student. Da de Indtægter, der vare forbundne med Posten, imidlertid vare ringe, indtraf der hyppige Personskifter; det var desuden oprindelig Tanken, at Provsten kun skulde indtage denne Plads, saalænge han selv var Stiftelsens Alumnus. Ved Fratrædelsen plejede Provsten paa denne Tid at faa et Testimonium af Alumnerne, men under hvilken Form dette er givet, er ikke klart af de Beretninger, vi have om denne ret mærkelige Skik¹⁾. Følgende Kommunitetsprovster have vi fundet omtalte i Frederik II's Tid:

Peder Iversen nævnes som Provst i Juni 1573; det var udentvivi ham, som i April samme Aar havde gjort fælles Sag med Alumnerne i deres Klage over den daarlige Mad, som Forstanderen Morten Skriver leverede²⁾.

Anders Christensen fra Ribe var Provst indtil han i Aaret 1575 nedlagde Bestillingen for at rejse udenlands. Senere blev han Professor i Medicinen (se foran S. 653). Over hans Eftermand, hvis Navn imidlertid ikke er bekendt, indkom der flere Klager i Konsistorium. Den 8de Juni 1577 berettes der saaledes om Klammeri og Slagsmaal mellem Provsten og Hans Skarbech i Kommunitetet, i en Boglade og i Provstens egen Gaard³⁾. Nogle Dage efter forkyndte D. Niels Hemmingsen den Dom over Provsten, at han selv skulde miste Kosten i Kommunitetet, fordi han havde været

¹⁾ Skikken omtales i Peder Christensens hdskr. Almanakoptegnelser fra denne Tid.

²⁾ Beckman, Commun. Reg. Havn. hist., p. 117. Ny kirkehist. Saml. IV, 276.

³⁾ At Kommunitetsprovsten havde en egen Gaard (Embedsbolig), er mig ellers ikke bekendt; maaske menes der dog kun den Gaard, hvori han boede.

der ud over sin Tid, og fordi han ikke havde forholdt sig vel, men oftere havde været anklaget, navnlig lagdes det ham til Last, at han, istedenfor at forhindre Studenternes Optøjer, selv havde deltaget i dem. Den følgende Provst, hvis Navn heller ikke kjendes, blev der den 26de Juni 1577 tilstaaet en Løn af 10 Daler, saalænge han gjorde sin Pligt. Men Stillingen var vanskelig for ham. Et Par Uger efter var der nemlig atter Uro i Lejren. En af Pedellerne bekyndte i Konsistorium, at en Student ved Navn Niels Ferslev, misfornøjet med den Sild, der leveredes ved Bordet, havde taget Fadet og var gaaet til Provsten dermed og havde sagt: «Er det Mad, at Studenter skal æde?» Og nogle Maaneder efter berettes der, at nogle i Kommunitetet havde bandet og ilde tiltalt Provsten, ja de skulde endog have undsagt ham¹⁾. Det er imidlertid ikke bekjendt, hvorledes Professorerne fik denne Storm til at lægge sig.

Thor Markorsen var Provst indtil 1584. Hans Levedsomstændigheder vare i Korthed følgende. Han var født i Vendelbo Stift; 1573 tog han den filosofiske Bakkalavrgad. Efter et femaarigt Ophold ved Kjøbenhavns Universitet drog han til Rostok og senere til Vittenberg, hvor han 1579 tog Magistergraden. Overalt maatte han kjæmpe med megen Fattigdom. Skjønt Kong Frederik II efter hans Hjemkomst gjentagne Gange anbefalede ham til Præstekald, opnaaede han dog ikke noget saadant. Derimod gjorde Professorerne ham til Kommunitetsprovst. Men det lader ikke til, at hans Personlighed har været meget respektindgydende, saaledes som det nok kunde behøves, om han skulde holde Styr paa de temmelige uregjerlige Alumner. Ved Pindsetid

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 286—7.

1584 fik han en slem Affaire med en Student ved Navn Peder Sørensen Helstrup. Da Provsten nemlig havde været inde at drikke et Sted i Kannikestræde, kom Studenten efter ham og slog ham ned i Rendestenen, tog ham op igjen med den ene Haand og slog ham med den anden, idet han raabte: «Lig du der, Mester Thor!» Da denne endelig kom op, «drev hans Kappe og Samarie som en Sildepose», og i denne bedrøvelige Skikkelse maatte han begive sig hjem. Men lidt efter kom Peder Helstrup til hans Dør og opfordrede ham til at komme ud og slaas med ham, om han var en ærlig Karl. I den Tvekamp, som nu opstod, kom Mester Thor rigtignok atter i Rendestenen, men han var dog saa heldig eller uheldig at bibringe sin Modstander et ikke ubetydeligt Saar i Armen, saa denne maatte ligge længe under Bartskjærs Haand, inden han kom sig, og Mester Thor maatte forpligte sig til at betale ham en temmelig betydelig Skadeserstatning. Det værste var imidlertid, at han ved samme Lejlighed mistede sin Post som Kommunitetsprovst. Sit følgende Liv tilbragte han dels i Kjøbenhavn og Rostok, dels paa Rejser rundt om i Landet, for at faa nogen Understøttelse hos gamle Bekjendter. Universitetet ydede ham fordetmeste en aarlig Skjærv indtil hans Død i Aaret 1609¹⁾.

Odd Ejnarsen, hertillands almindelig kaldet Otte Islænder, er rimeligvis bleven Mester Thors Eftermand som Kommunitetsprovst, idet det dog ikke med Sikkerhed kan afgjøres, om han maaske snarere har været hans Formand. Han var født 1559 paa Island, hvor hans Fader var Præst. Efterat være kommen til Kjøbenhavns Universitet, dispu-

¹⁾ I Ny Kirkehist. Saml V, 617—36 har jeg meddelt udførligere Efterretninger om M. Thor Markorsen.

rede han flittig og tog 1584 den filosofiske Bakkalavrgrad¹⁾. I kort Tid opholdt han sig hos Tyge Brahe paa Hven²⁾ og var som sagt ogsaa i nogen Tid Kommunitetsprovst. Ved sin Tilbagekomst til sin Fødested 1586 blev han først Rektor ved Skolen paa Holar og faa Aar efter Biskop i Skalholt, i hvilket Embede han døde den 28de December 1630.

Jakob Nielsen døde som Kommunitetsprovst, 27 Aar gammel, den 12te April 1587³⁾.

Robert var Navnet paa den sidste Provst i Frederik II's Tid, han havde i December 1587 en Strid med en af Alumnerne, der endte med, at denne blev idømt en Pengebøde⁴⁾.

2.

Stipendier og Legater.

Det var før Reformationen jevnlig sket, at Folk i deres Testamenter havde betænkt Universitetet med Sjølegaver, større eller mindre Summer, der vidnede om, at man havde Øje for Højskolens Betydning baade for Videnskaberne i Almindelighed og for Kirken i Særdeleshed⁵⁾. Paulus Helix havde i indtrængende Ord lagt Folk paa Hjærte at under-

¹⁾ Se foran, S. 423. Beckman, Commun. Reg. Havn. hist. p. 118.

²⁾ Ovenfor S. 305 har jeg mindre rigtigt sagt, at han i nogle Aar gik Tyge Brahe tilhaande. Af Danske Mag. 4 R. II, 33 fremgaar, at hans Ophold hos ham har været meget kortere.

³⁾ Peder Christensens Almanakoptegnelser.

⁴⁾ Under 23 Decbr. 1587 bemærker Peder Christensen (som dengang var Kommunitetsalumnus) i sin Almanak: *•Egi causam cum Roberto in tabulatis, et Decani (Communitatis) noluerunt judicare•*. Den paafølgende 27 Decbr siger han: *•Egi secundo cum præposito (hvilket altsaa maa være den fornævnte Robertus), et mulctatus sum duabus marcis, quæ mihi sunt condonatæ•*.

⁵⁾ Se 1ste Del, S. 14.

støtte «Skoler og Studia»¹⁾. Det synes dog, som om Reformationen snarere har kjølnet end oplivet Iveren i saa Henseende. I Christian III's Universitetsfundats var det ikke stillet som en frivillig, men som en tvungen Sag, at alle Præster og Vikarier ved deres Død skulde efterlade Universitetet en Daler eller rhinsk Gylden i Sjølegave. Men det viste sig altid meget vanskeligt at faa denne Afgift ind, skjønt Professorerne den ene Gang efter den anden mindede Bispérne om at sørge for, at den blev indsendt²⁾. De Beløb, der i Fundatserne vare anviste til Understøttelse af fattige Studenter³⁾, indkom ogsaa længe kun uregelmæssig og anvendtes neppe altid efter Bestemmelsen. Vi have alt under forrige Tidsrum omtalt, hvorledes Kansler Johan Friis gav Stødet til en mere ordnet og regelmæssig Understøttelse af fattige Studenter, da han 1555 stiftede et Legat paa 1000 Daler, hvoraf den aarlige Rente skulde anvendes til dette Formaal⁴⁾. I den største Del af nærværende Tidsrum finde vi aarlig anvendt omtrent 173 Daler (deri indbefattet de 50 Daler, som vare Renten af Friis's Legat) af Universitetet til regelmæssig Understøttelse af 40 Studenter, som hver især deraf oppebar 4 Skilling om Ugen. I Aaret 1584 uddeltes denne Understøttelse, saa vidt vides, for sidste Gang. Da foregik der nemlig en Forandring med Friis's Legat, hvorved en anden Uddelingsmaade deraf fastsattes, og samtidig synes den øvrige ugentlige Understøttelse af fattige Studenter at være falden bort, maaske fordi den fandtes mindre fornøden efter Kommunitetets Oprettelse. I den følgende Tid gav Universitetet vel enkelte Studenter Understøttelse,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 791—95.

²⁾ Se t. Ex. Tillæg, Nr. 233. 284.

³⁾ Se 1ste Del, S. 91.

⁴⁾ Se 1ste Del, S. 236—7.

men kun under særlige Omstændigheder, f. Ex. Sygdom; de fik da gjerne nogle Dalere paa een Gang, men det var ingen regelmæssig, flereaarig Studerehjælp¹⁾.

Kansler Johan Friis havde før sin Død (1570) bestemt, at der af hans Arvinger skulde udredes 2000 Daler til Forøgelse af det Legat til Bedste for trængende Studenter, som han i Aaret 1555 havde stiftet. Nærmere Bestemmelser havde han neppe truffet. Der gik derfor adskillige Aar hen, inden Sagen blev ordnet, vistnok især paa Grund af de Stridigheder, der efter Johan Friis's Død opkom angaaende hans efterladte Gods²⁾. Endelig udstedte hans tre Brodersønner, Niels Friis til Hesselager, Frederik Friis til Hagested og Christian Friis til Borreby, den 24de December 1584 Fundatsen for det frisiske Legat, hvis Hovedbestemmelser vare følgende. De 3000 Daler, som vare Legatets Hovedstol, skulde udsættes paa Rente hos «gode, visse Adelsmænd her i Danmarks Rige», efter Bestemmelse af den ældste af de Friiser paa Skjoldsiden af Hesselager samt Professorerne i Kjøbenhavn. Renten, 5 Daler af hvert Hundrede, skulde aarlig Juleaften leveres til Lector Pædagogicus, som Rektor og Professorer havde foreslaaet til at være Legatets Ephorus, og af ham skulde Pengene i Rektors og de ældste Theologers Nærværelse uddeles til sex fattige, vedtørfelige Studenter, saaledes at hver af dem fik 25 Daler. Udnævnelsesretten skulde altid være hos den ældste paa Skjoldsiden af

¹⁾ Endel af disse ekstraordinære Understøttelser kom Udlændinger til gode (se foran S. 367—8).

²⁾ I Anders Vedels Tidsregister bag i hans Ligprædiken over K. Frederik II findes under Aaret 1571 følgende Notits: «Salige Johan Frisis Arffvinger vorde ens om den lofflige oc aarlige Vnderholding til fire Studenter vdi Kiøbenhaffns Vniuersitet». Men Fundatsen udstedtes dog først 13 Aar derefter.

de Friiser til Hesselager. Naar vedkommende af ham udnævnte Studenter vare examinerede af Dekanus i det filosofiske Fakultet og kjendte duelige dertil, skulde de have Ret til at nyde Legatet i tre Aar, saa fremt de ikke ved Mangel paa Flid eller ved utilbørligt Levned gjorde sig uværdige til videre Nydelse deraf. I dette Tilfælde skulde Lector Pædagogicus nemlig underrette Legatets Patron derom, forat han kunde udnævne en anden, der var duelig og bekvem til at oppebære denne «Almisse». Forat den pædagogiske Professor kunde have flittigt Opsyn med de sex Studenter Levned og Lærdom, og een Gang om Maaneden efterse deres «Scripta» forat erfare, om de studerede flittig, havde de tre ovennævnte Arvinger givet 500 Daler, der skulde lægges til Hovedstolen, og hvoraf den aarlige Rente, 25 Daler, skulde gives den nævnte Professor for hans Tilsyn og Umage¹⁾. Men dersom han var forsømmelig i sit Tilsyn, da skulde han miste disse Penge, og Rektor og Professorer beskikke en anden, «som sig herudi vindskibelig vil lade befinde». Efter nogle Bestemmelser om, hvorledes man skulde forholde sig, dersom Renten ikke indkom til rette Tid, sluttede Fundatsen med følgende Forbehold: «Skete ogsaa (det Gud forbyde) at forskrevne Hovedstol og aarlige Rente ikke brugtes eller forventes efter denne Fundatses Lydelse, da have vi os og vore Arvinger forbeholdet fornævnte Hovedstol uden al Gjensigelse at maatte gjenkalde og indfordre²⁾».

¹⁾ Man kunde formode, at de 500 Daler vare en Erstatning for Renten af de 2000 Daler i de 14 Aar, som vare hengaaede siden Johan Friis's Død.

²⁾ Fundatsen er trykt i Hofmans Fundationer I, 39—46. Originalen har jeg ikke fundet, men en Afskrift af den findes i den frisiske Legatprotokol i Konsistoriets Arkiv, Nr. 53. Professorernes Gjen-

Angaaende det frisiske Legat er for dette Tidsrum endnu kun at tilføje, at det i Niels Friis til Hesselager fik en meget nøjesende Patron, og at Professor Hans Rasmussen blev Legatets første Ephorus eller, som han dengang gjerne kaldtes, «Inspector Frisianorum».

Om det 1569 stiftede kongelige Rejsestipendium for fire velbegavede yngre Videnskabsmænd, det saakaldte Stipendium Regium, have vi allerede tidligere talt¹⁾. Her skulle vi derfor endnu kun tilføje, at der den 29de April 1585 udgik fornyet kongelig Befaling, om at de tre Klosters, Sorø, Antvorskov og Ringsted, aarlig skulde tilsammen udrede 400 Daler (de to førstnævnte Klosters hvert 150 og det sidste 100 Daler) til Rejsestipendier for fire Studenter. Paa Grund af Vexel af Lensmænd og Forstandere for disse Klosters skete der nemlig undertiden Forhindring i Udbetalingen af Pengene, hvilket Kongen misbilligede²⁾. — Af de unge Mænd, om hvem vi vide, at de i dette Tidsrum nød godt af Stipendiet, bleve idetmindste følgende siden Professorer ved Universitetet: Jørgen Dybvad, Jakob Madsen, Niels Krag, Christen Michelsen, Anders Krag, Hans Olufsen Slangerup, Gellius Sascrides og Lavrits Nielsen Skavbo. Af de øvrige Stipendiærer døde Hans Christoffersen Lyskander paa sin Udenlandsrejse, Mads Pors blev Præst i Ribe, Jakob Hasebard blev kongelig Livlæge, og Isak Grønæk endte som Biskop i Trondhjem. Det tør vel altsaa idethele antages, at Stipendiet er anvendt overensstemmende med

---

brev ved Modtagelsen af Legatets Fundats er ogsaa dateret den 24de December 1584 (se Danske Selskabs Tilvæxt, S. 232). Jfr. forøvrigt Danske Mag. II, 131. Gjessing, Jubellærere. I, 196—8. Baden, Univ. Journal. V, 19 flg.

¹⁾ Se foran S. 83—5.

²⁾ Sjælandske Registre. Nr. 12, Fol. 462.

Fundatsen. Forevrigt bleve ikke faa af de nævnte Personer antagne til Stipendiet efter udtrykkelig kongelig anbefaling, som Universitetet naturligvis ikke kunde lade uændset¹⁾).

7.

Vor Frue Skole og dens Rektorer

(*Lectores musici*).

Som Kjøbenhavns eneste lærde Skole, og derfor undertiden kaldet «den almindelige Skole paa Vor Frue Kirkegaard²⁾», maatte Vor Frue Skole nødvendig have et meget betydeligt Discipelantal, skjønt dog neppe saa stort, som man efter senere Tiders Forhold skulde antage, idet man nemlig maa tage i Beregning, at Hovedstadens Indbyggerantal dengang var langt ringere end nu for Tiden. Vanskeligheden ved at holde saa stort et Maskineri i den rette Gang maatte gjøre et overordnet Tilsyn fornødent, og da Skolen jo var Universitetets Forgaard, beskikkedes tvende Professorer, nemlig D. Niels Hemmingsen og D. Hans Frandsen, den 15de December 1562 til «Inspectores Scholæ»³⁾. Den første Frugt af deres Virksomhed var en Indberetning til Universitetet om den daværende Skolemester M. Anders Pedersen Kjøge, der førte til, at Professorerne den 10de Februar 1563 opsagde ham hans Tjeneste til tilstundende Paaske og vedtog imidlertid at se sig om efter en dygtig Lærer, der kunde beskikkes til Skolens Rektor⁴⁾. Af ube-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 203. 210. 212. 231. (232). Ny kirkehist. Saml. I, 348—9.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 92 b og 146.

³⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 77 og 111.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 125.

kjendte Grunde beholdt den nævnte Skolemester dog fremdeles sit Embede, og i den følgende Tid mærke vi intet til nogen indgribende Virksomhed fra Tilsynsmændenes Side, hvad enten nu Efterretningerne derom ere tabte, eller Tilsynet i Tidens Løb er slappet. Og det sidste maa vel nærmest antages, siden der tolv Aar efter, uden Omtale af de tidligere Tilsynsmænd, udgik kongelig Befaling om et Tilsyn med Skolen, der dog ikke alene skulde have sin Opmærksomhed henvendt paa Undervisningen, men ogsaa paa den rette Anvendelse af Skolens Legater.

Kjøbenhavns Skole modtog nemlig i dette Tidsrum en Del Donationer, der afgive et fordelagtigt Vidnesbyrd om den Interesse for Undervisning og for de fattige Skolebøllinges Tarv, der fandtes i de forskjelligste Stænder. Her maa først omtales, at Skolen nu fik Gavn af den Bestemmelse, som Kong Christian III havde truffet den 8de November 1554, om at Vikariegodset i Kjøbenhavn efterhaanden som de daværende Besiddere uddøde, skulde henlægges til Underholdning for Kirkens og Skolens Tjenere i Kjøbenhavn¹⁾. Vi finde det nemlig omtalt i nærværende Tidsrum, at Skolemesteren som sin Part blandt andet havde faaet nogle «Vikarieboder i Ulkestrædet og paa Rosengaarden»²⁾. I Betragtning af de trange Kaar, som mange fattige Bøllinge i Vor Frue Skole havde, skjænkede den gamle Helt Hr. Peder Skram og hans ædle Hustru Fru Elsebe Krabbe ved Gavebrev af 25de Januar 1570 den aarlige Husleje af deres Gaard i Kjøbenhavn, «liggendes i Læderstrædet tvert over for Kompagniet», til Hoser og Sko for saadanne³⁾.

¹⁾ Pontoppidan, Orig. Hafn. S. 418—9. Christian den Tredies Hist. II, 502—3. Originalen paa Perg. i Kbhvns Raadstuearkiv.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 146.

³⁾ Originalen i Kbhvns Raadstuearkiv.

Forat sikre den rette Anvendelse af de Legater, der saaledes gaves til fattige Skolebørn, udstedte K. Frederik II den 12te November 1572 følgende aabne Brev: «Efterdi vi komme i Forfaring, at naar nogen udi deres Testamenter giver og forordinerer til Sjælegave eller i andre Maader af deres Gods eller Penge til fattige Peblinge og Skolespersoner udi Vor Frue Skole i vor Kjøbsted Kjøbenhavn til Hjælp til Sko, Klæder, Papir og Bøger, da understaar sig en Part af deres Arvinger og andre, som undertiden tilkjøbe sig Arven, saadanne Testamenter og den dødes sidste Vilje at ville rygge og til intet gjøre, og dermed forholder og gjør fattige Skolebørn Forhindring paa hvis dennem i saa Maade gives: da paa det sligt maa forekommes, ville vi, at dermed herefter saa holdes skal, at hvis som nogen efter Loven udi deres Testamenter eller i andre Maader giver og forordinerer fattige Peblinge og Skolebørn udi fornævnte Skole af deres Gods og Penge, det skal dennem strax uden al Forhindring eller Gjensigelse uryggeligen følge, og skal de to ældste Raadmænd der udi Kjøbenhavn og Sognepræsterne der sammesteds indkræve og oppebære hvad forskrevne Peblinge saa gives og skjænkes, og det strax uddele til de Peblinge og Skolebørn i forskrevne Vor Frue Skole, som fattige og nødtørftige ere og ingen Hjælp have, og skulle fornævnte to Raadmænd og Sognepræsterne aarligen udi Superintendentens Overværelse gjøre godt og klart Regnskab for hvis de, efter som forbemeldt er, oppebærendes og igjen skikkendes og uddelendes vorder, saa at det kommer fattige Skolebørn til bedste, og til intet andet forvendes»¹⁾).

Rigshofmester Peder Oxe, der paa flere Maader viste sin Interesse for Studering og Skoleundervisning, stiftede

---

¹⁾ Sjælandske Registre Nr. 11, Fol. 36.

den 4de Marts 1574 et Legat paa 2000 Daler, hvoraf Halvdelen henlagdes til Kjøbenhavns Skole, forat fattige Disciple af den aarlige Rente kunde forsynes med Sko og Klæder¹). Og kort efter (den 7de Maj samme Aar) var det at Kongen udstedte det Brev om Tilsynet, hvor til vi ovenfor hentydede. Det er stilet til Biskop D. Povl Madsen og D. Niels Hemmingsen og lyder som følger: «Vider, at vi komme udi Forfaring, at noget godt Folk af kristelig Betænkende give til den partikulære Skole i Kjøbenhavn Penge og anden Rente, og udi Fremtiden kunde samme Skole med anden Rente blive forsørget og betænkt: da paa det altingest tilbørligen maa tilgaa, bede vi eder, at I aarligen med nogle af Borgmestere og Raadmænd samme Skole visiterer, havendes flittig Indseende, at Skolebørnene der sammesteds udi boglige Kunster øves og forfremmes, og at der holdes Locater, som duelige og vindskibelige ere og forskrevne Skolebørn flitteligen ville og kunne lære og undervise». Tilsynsmændene skulde tillige paase, at den Rente, som var tillagt Skolen, blev uddelt til fattige og vedtørfelige Skolebørn og ikke til andre²).

Til Underholdning for Skolemesteren M. Oluf Tøstesen henlagde Kongen den 1ste Avgust samme Aar Kronens Tiende af Faxe Sogn, og da han blev gjort opmærksom paa, at han allerede tidligere paa anden Maade havde disponeret over denne Tiende, gav han Befaling til, at der istedenfor skulde ydes bemeldte Rektor et tilsvarende Kvantum Korn af Provianthuset paa Kjøbenhavns Slot³).

¹) Hofman, Fundationer. X, 254—7. Ryge, Peder Oxes Levnetsbeskr. S. 298—302.

²) Sjælandske Tegnelser. XII, 243.

³) Sjæl. Registre 11, 129. I et Brev, dat. 3 Sept. 1574, fra Kongen til Peder Oxen findes bl. a. følgende: «Sammeledes som ogsaa udi

Rektorboligen, der saavidt vides var en tidligere Vikarieresidens, laa i Studiestræde, medens Skolen, som vi tidligere have bemærket, laa sydost for Frue Kirke. Dette kunde ved flere Lejligheder volde Ulemper, og da Rektor M. Niels Krag derfor foreslog at foretage et Mageskifte mellem den hidtilværende Rektorbolig og et Hus lige ved Skolen, der tilhørte de fattige, befalede Kongen den 16de Maj 1578 Biskoppen samt Borgmestere og Raad at afgive Betænkning, om et saadant Mageskifte kunde være Skolen gavnligt og de fattige uden Skade. I saå Tilfælde skulde de nemlig gjøre den Forordning, at bemeldte Hus blev anvist Skolemesteren til Vaaning, og at Gaarden i Studiestræde blev udlagt til de fattige¹⁾. Vi kjende dog ikke Biskoppens og Byøvrighedens Betænkning, og kunne derfor ikke med Sikkerhed oplyse, om Mageskiftet er foregaaet i Henhold til Rektorens Forslag²⁾.

Angaaende selve Skolebygningen forefaldt der den 8de Avgust 1571 en Forhandling, der kaster noget Lys over, hvorledes ialfald en Del af den i sin Tid var erhvervet til dette Brug. Paa den nævnte Dag vare nemlig alle Stadens Borgmestere og Raadmænd samt Byfogden forsamlede med Universitetets Professorer i Helliggejst Kirke, der efter gammel Skik endnu jevnlig benyttedes som Samlingssted ved

---

Eders Skrivelse formeldes, at Faxe Sognetiende, som udi dette Aar er forlenet Skolemesteren udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, skal være lagt til de 100 Studenters Underholdning der sammesteds, og forskrevne Tiende dennem følge efter Fundatsens Lydelse, da bede vi Eder og begjære, at I udi det Sted paa denne Gang lader give og forneje hannem saa meget Korn der af Loftet, som samme Tiende sig kan forstrække. (Sjæl. Tegn. XII, 338).

¹⁾ Se Tillæg Nr. 204.

²⁾ En Notits i Acta Consist. 19de Marts 1595 (Ny kirkehist. Saml. V, 69) kunde tyde paa, at der ikke er blevet noget af Sagen.

slige Møder. «Der blev forhandlet om det Stenhus paa Vor Frue Kirkegaard, som for tyve Aar siden blev taget fra Steffen Bager og lagt til Trivialskolen. Bemeldte Steffens Efterfølger, Knud Bager, forlangte Erstatning for Huset, da en saadan endnu ikke var givet». Efter Overvejelse af Forholdene gik Professorerne ind paa følgende Vilkaar: Knud Bager skulde fremdeles beholde Kjælderen under det Stenhus, «som var kommet fra hans Gaard til Skolens Forbedring». For Overdelen af Huset, som Skolen beholdt, skulde der eftergives ham 8 Mark danske i den Jordskyld, han var pligtig aarlig at betale Universitetet af sin Gaard (der altsaa hørte til de Jordskyldsvaaninger, Universitetet ved Gjenoprettelsen efter Reformationen havde faaet fra Vor Frue Kirke). Disse 8 Mark skulde ikke blot eftergives for Fremtiden men ogsaa for de sidste tyve Aar, i hvilke de ikke vare betalte; men Borgmestere og Raad forpligtede sig paa Byens Vegne (som Skolen nærmest vedkom) til at erstatte Universitetet det Tab i Jordskyld, som det paa den Maade aarlig kom til at lide¹⁾.

Det Exempel, Peder Oxe havde givet ved det af ham stiftede Legat, efterlignedes senere af hans Søster, Fru Inger Oxe, idet hun den 14de Oktober 1580 gav 400 Slettedaler til fattige Peblinge i Kjøbenhavns Skole²⁾. Da Kantoren i Roskilde Domkapitel, M. Oluf Offesen, der i sin Tid havde været Rektor i Kjøbenhavn, døde 1575, fandtes der efter ham en Bestemmelse om, at der af hans Bo skulde udbetales en Sum paa 300 Daler til et Legat for fattige Skolebørn i Kjøbenhavn. Efter adskillige Vanskeligheder fra Arvingernes Side, hvilke foranledigede Kongen til at henvise

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 45—47.

²⁾ Orig. i Kbhvns Raadstuearkiv.

Sagen til Universitetets Paadømmelse, blev Summen eller ialfald den største Del af den 1582 udredet efter Legatstifterens Bestemmelse¹⁾. I Aaret 1583 fik Skolen 100 Daler af en Klædekræmmer ved Navn Hans Jørgensen. Men nogen nærmere Bestemmelse om Pengenes Anvendelse have vi ikke fundet²⁾. En forhenværende Landsknegt ved Navn Peter Kyckelhane, bestemte i sit Testament af 26de Februar 1585 en Del af sin Formue til gudeligt Brug, blandt andet tillagde han Vor Frue Skole 50 Daler³⁾. Kong Frederik selv stiftede med nogle af Rigsraaderne et Legat paa 1000 Daler til bedste for husarme Folk og fattige Skolebørn i Kjøbenhavn, og traf et Aarstid før sin Død Bestemmelse om, hvorledes Pengene paa den sikreste Maade skulde anbringes⁴⁾.

Endnu maa det omtales, at Kongen tidligere (den 24de December 1581) havde henlagt Kongetienden af Fanefjord Sogn paa Møen til Underholdning for Skolemesteren i Kjøbenhavn, «paa det der kan gøres og holdes en kristelig og tilbørlig Skik med de Ligpendinge, som gives for Lig til Skolemesteren, Hørerne og Skolebørnene udi Skolen udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, saa hver af dennem maa vide, hvad de af samme Ligpendinge skulle have, og maa bekomme deraf det dennem bør, og Skolemesteren ligevel ikke skulde ske dermed forkort eller have sig for tilbørlig Underholdning at beklage»⁵⁾. Dette Brev minder os om, at det ved

¹⁾ Se foran, S. 198—9, samt Tillæg, Nr. 196. Det i Hofmans Fundat. IX, 116 nævnte Legat paa 200 Daler til Kbhvns Skole, som denne 1582 fik efter «Olle Ollesens Cantor» er aabenbart Oluf Offesens Legat, skjønt Navnet er noget forvansket.

²⁾ Se Hofman, Foundationer. IX, 116.

³⁾ Orig. i Kbhvns Raadstuearkiv. Jfr. Hofman, Fundat. X, 263—4.

⁴⁾ Orig., dat. 26 Juni 1587, i Kbhvns Raadstuearkiv.

⁵⁾ Hofman, Foundationer. IX, 90—1. En Stadfæstelse af dette Brev udstedtes 17de Januar 1592 (trykt smst. S. 91—2).

denne Tid var fast Skik, at Skoledisciplene med deres Lærere vare med ved Ligbegjængelser og derfor nød en vis Betaling, som sikkert ikke har været noget ubetydeligt Bidrag til deres Subsistens. Allerede ved Fru Anne Hr. Mogens Gyldenstjernes Jordefærd i Vor Frue Kirke 1564 finde vi det omtalt, at «20 Par Degne af Vor Frue Skole» gik foran hendes Ligbaare¹⁾. Men først senere blev dette Forhold ordnet paa en Maade, der udentvivel har gjældt som Rettesnor for lange Tider. I en Forsamling, bestaaende af Universitetets Professorer, Sognepræsten ved Vor Frue Kirke, Kjøbenhavns Borgmestere og Raad samt Skolemesteren, M. Niels Krag, og Skolens fem Hørere, vedtoges nemlig den 27de Februar 1577 «en Skik og Ordning, efter hvilken Skolemesteren og Hørerne udi Vor Frue Skole efter denne Dag skulle have dem endeligen at forholde, naar Lig begravnes». Betalingen skulde især rette sig efter, om vedkommende begjærede een eller flere Lectier (Klasser) til at gaa foran Liget. For en Lectie skulde ikke regnes mindre end tyve Par Peblinger. De indkomne Penge skulde deles i fire lige Dele, af hvilke Skolemesteren fik den ene, Hørerne de to andre (dog saaledes at de to øverste Hørere fik ligesaa meget som de tre nederste tilsammen), den fjerde Part skulde anvendes til Sko, Klæder, Papir og Bøger til fattige Peblinge. En særlig Betaling bestemtes for de «Notarii» (maaske de samme, som andensteds kaldes «Discan-ter»), der sang over Graven²⁾. — Betænker man, hvor ofte

¹⁾ Norske Magasin. I, 270.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 194. I Univ.s Regnskab forekommer følgende Post: «Den 5te Januar 1568 givet alle Discanterne af Skolen efter Befaling — 4 Daler». I Rektor Oluf Tøstesens Skoleregler (Paræneses seu præceptiones sapientes et utiles de vita et studiorum honesta formatione. 1573. Bl. Tiiij) findes følgende Bestemmelse «De No-

det i en Stad som Kjøbenhavn kunde gaa paa, at «Skolen» forlangtes til at være med ved Ligbegjængelser paa en Tid, da intet Lig kunde stedes til Jorde paa hæderlig Maade uden saadan Ledsagelse, saa indses det let, at saa god en Indtægt denne Skik end ydede Lærere og Disciple, saa kunde den dog umulig være til Gavn for Undervisningens Fremgang, men maatte meget mere volde den betydeligt Afbræk, selv om en Del Lig jordedes om Søndagen.

Blandt de forskjellige andre Maader, hvorpaa Disciplene under deres Skolegang erhvervede sig Føden eller ialfald Bidrag til deres Underholdning, maa ikke blot nævnes den i alle Skoler sædvanlige, at de ældre Disciple fungerede som Degne i alle Landsbykirkerne i en temmelig vid Omkreds¹⁾, men ogsaa det for Kjøbenhavns Skole særegne, at tolv af Disciplene, de saakaldte Davidici eller Davidsdegne, gjorde Tjeneste som Sangere og Kirkebetjente i Slotskirken, naar de kongelige Sangere vare fraværende med Kongen, hvad hyppig kunde ske, da Frederik II i den mindste Tid af Aaret opholdt sig i Kjøbenhavn. Til Løn for denne Tjeneste havde de fri Bispising. En af dem, som kaldtes Præpositus, skulde have Opsyn med de andres Opførsel, læse

---

tarii»: «Notarii constituendi sunt ex pueris pauperioribus, qui diligenter frequentant scholam, et aptas voces ad musicam habent, non autem ex ditioribus, qui neque labores illos quotidianos, qui exiguntur, ferre possunt, neque pecunia funebri opus habent». I samme Skrift, i Lovene «De Templis petendis et officiis ibidem præstandis» (Bl. K 4), findes den Bestemmelse, at Disciplene, efterat være komne ind i Kirken, skulde ordnes i Rækker af «Notarii».

1) Det var disse Disciple, der havde Hædersnavnet «Degne». Naar Rektor Oluf Tøstesen tiltaler sine Disciple (anf. Skr. Bl. A) nævner han dem under følgende Klasser: «Diaconi, Davidici, Eleemosynarii, adeoque Scholastici omnes sub nostra ferula militantes».

Bordbønnen før og efter Maaltiderne og passe paa, at der altid taltes Latin baade hjemme og ved Bordet¹⁾.

Til Mortensdag og Jul plejede Disciplene at gaa omkring og synge for Folks Døre og derhos at indsamle Pengegaver, der siden af Skolens Rektor fordeltes ligelig iblandt dem. I et Skrift, som den kjøbenhavnske Rektor Oluf Tøstesen udgav 1573, findes en Række «Love», som Disciplene havde at iagttage, naar de saaledes gik om og sang. Der skulde ved den Lejlighed overholdes en bestemt Orden, til hvilken Ende Rektoren udnævnte for hver Afdeling en «Præses», der skulde lede Sangen og modtage Gaverne, en «Collector» (ogsaa kaldet «Judas»), der skulde opbevare Pengene, et Par «Notarii», der skulde optegne, hvor meget der kom ind og anmærke dem af Skaren, som gjorde Spektakler eller opførte sig usømmelig, og endelig en «Præcursor», der skulde løbe forud og passe paa, at de forskjellige Afdelinger ikke kom i Uorden eller gik hinanden i Vejen²⁾.

Foruden denne almindelige Indsamling af Almisser ved

¹⁾ I Oluf Tøstesens anf. Skr. (Bl. Oiiij — P) findes nogle Love «De Diaconis et Davidicis, quomodo scilicet se gerant». I en senere Tid havde Davidsdegnene deres Kost i Kommunitetet; men vi kunne ikke sikkert afgjøre, om det ogsaa var Tilfældet paa denne Tid.

²⁾ Anf. Skr. Bl. Oij — iij: «Leges pro cantoribus ostiatim canentibus ad festum Martini et natiuitatis Christi». Her synes Udtrykket «Notarii» brugt i en noget anden Betydning end ovenfor. Paa et andet Sted i samme Skrift (Bl. I) giver Forf. følgende karakteristiske Regel for de almisesøgende Peblinge: «Hoc in mandatis damus, ut sine murmure et strepitu ad lineam stantes expectent et accipiant piorum hominum Eleemosynas aut prorsus tacendo aut latine loquendo. Nullibi enim vernacula, sed ubique latina lingua uti licitum sit. Idem obseruandum est in ponte, alioque in loco apud arcem Eleemosynis distribuendis destinato». Jeg mindes ikke andensteds at have fundet denne Uddeling af Almisser fra Københavns Slot til fattige Peblinge omtalt.

de nævnte Højtider, var det de fattige Peblinge tilladt ogsaa til andre Tider at tigge deres Brød for hver Mands Dør. Herom indeholder K. Frederik II's Fattiganordning af 27de December 1587 følgende Bestemmelser: «Fattige Folks Børn, som gange til Skole, skal det ikke være forment at bede deres Brød for Godtfolks Døre, som sædvanligt haver været, eller og at bede og søge Hjælp af fremmede Folk, som komme did til Byen, udi deres Herberger. Dog skulle saadanne Degne eller Peblinge ikke tilstedes at løbe efter fremmede vejfarendes Folk paa Gaden eller uden Byen, at tigge Penge, som hidtil sket er, hvormed Skolemesterne udi hver By skulle have god og flittig Opseende, og det Skolebørnene strængelig paaminde og foreholde. Findes nogen her imod at gjøre, da skal Skolemesteren dennem første og anden Gang med Ris lade straffe og revse; sker det tredie Gang, skulle de aldeles af Byen og Skolen forskydes og bortvises. Dog skal her med være undtaget, at hvor udi Byerne findes almindelige Markeder eller anden mærkelig stor Forsamling, at de, som der ere dertil forordinerede, maa da besøge Godtfolk med deres David¹⁾ og Bækken; dog at de forholde dennem derudinden skikkelige, som det sig bør, hvorom de af Superintendenten og Skolemesteren skulle flittelig paaminde. Men dersom der befindes nogen Drengue at omgange udi Peblingenavn, og dog ikke søge Skolen, og bede Almisse der udi Byen, da skal Skolemesteren have Fuldmagt med hans Peblinge dennem at paagribe og føre til Skolen, og der lade dennem hudslides. Kan det og bevises, at Skolemesteren findes forsømmelig udi nogen af

---

¹⁾ Man kunde formode, at der herved betegnes en Figur, som Peblingene have baaret om for at gjøre sig bemærkede, og at Navnet Davidsdeane deraf har sin Oprindelse.

disse forskrevne Artikler, da skal han af hans Øvrighed straffes tilbørlig derfor».

Disse Bestemmelser vise os, hvor forskjelligt Skolelivet dengang var fra hvad der nuomstunder finder Sted. Ville vi forøvrigt fremhæve Forskjellighederne, da maa vi endnu nævne den da brugelige Korsang i Kirkerne, der fandt Sted to Gange hver Dag, dog saaledes at kun et begrændset Antal Disciple hver Gang anvendtes dertil forat Skoleundervisningen ikke skulle lide for meget Afbræk. Biskop Povl Madsen havde foreskrevet den Orden, der i saa Henseende skulde følges i Kjøbenhavns Skole, men hans Bestemmelser ere neppe mere bevarede, dog har man i Rektor Oluf Tøstesens Skoleregler adskillige Antydninger af, hvorledes Forholdet med Disciplenes og Lærernes daglige Tjeneste i Kirken har været paa denne Tid¹).

---

¹) Efterat have givet en Del Regler angaaende Disciplenes Forhold i Kirken under Søndagsgudstjenesten, fortsætter Oluf Tøstesen (anf. Skr. Bl. Lij) saaledes: «Cæterum alijs diebus frequentanto scholastici templum ex oppositis classibus, veluti ex quarta et secunda, item ex tertia et prima, idque per vices semel ante semel vero post meridiem cum Hebdomedario et quatuor discipulis ex classe præceptoris, tempore et loco a magistratu Ecclesiastico constitutis, quemadmodum mandavit caput scholæ nostræ D. Paulus Matthiæ, Ecclesiarum et Scholarum in hisce borealibus regnis archiepiscopus vigilantissimus. Eldem legi subiacebit Hebdomedarius, prodibit enim in funera cum classibus oppositis, quibus ea hora nihil prælegitur; nam sic non impediuntur ordinariæ lectiones, nisi totus cætus deducat funus, vel duo funera simul mandanda sint». Paa et andet Sted (Bl. Aa 4) anføres den antvorskovske Synodes (1546) Bestemmelse «De scholastico exercitio in templis» (se Pontopp. Ann. III, 294) og dertil føjes: «Atque semper diebus Saturni et Lunæ recitanda est tabula hebdomedalis de officiis præstandis in scholis et templis, de custodibus eligendis, de 4 ex singulis classibus observaturis in templis per totam septimanam etc. Notarii et hebdomedarii adsunto cum præceptore in nuptiis, diebus Mercurii et festis, si opus fuerit, canunto hypodidaschali».

I Henhold til den Ordning, som var truffen 1548, skulde Kjøbenhavus Skolebygning og Rektorboligen vedligeholdes af Hovedstadens tre Sognekirker¹⁾. De endnu bevarede Regnskaber tyde dog ikke paa større Bygningsforetagender i dette Tidsrum. Da der imidlertid var opstaaet nogen Uenighed angaaende den Proportion, i hvilken de forskjellige Kirker skulde yde deres Bidrag til Skolen og nogle andre Fællesformaal, idet det nemlig i sin Tid var vedtaget, at af hvert hundrede Marks Udgift skulde Vor Frue Kirke udrede de 41, Helliggejstes de 35 og S. Nicolai de 25 Mark, saa blev der den 11te Januar 1569 under Forsæde af Biskop D. Hans Albretsen og Kjøbenhavns Borgmestere og Raad holdt en Forsamling i Bispens Stue, hvor paa de tre Kirkers Vegne mødte deres Præster og Værger²⁾. Helliggejst Kirkes Værger mente, at deres Kirke var brøsthølden i Forhold til S. Nicolai ved den hidtil fulgte Proportion; men da D. Niels Hemmingsen og Niels Læstemager, der vare de eneste overlevende af dem, der havde afsluttet Overenskomsten 1548, stadfæstede Rigtigheden af hvad Vor Frue Kirkes Værge og Regnskabsfører Mester Lavrits Madsen Bøssesløber meddelte om den tidligere vedtagne Proportion, saa blev denne kjendt for endnu at staa ved Magt³⁾.

Skolemesteren, der tilligemed en af Hørerne ledede Kirkesangen i Vor Frue Kirke og derfor nød en aarlig Løn af Kirken, var, som vi tidligere have omtalt, tillige Lector

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 92 b.

²⁾ Ved Hovedstadens tre Sognekirker var paa denne Tid ansat følgende Præster. Ved Frue K. Sognepræsten M. Hans Thomesen og Kapellanerne M. Hans Lavritsen og Hr. Anders Mariager; ved S. Nicolai K. Sognepræsten M. Jakob Nielsen og Kapellanen Hr. Hans Skaaning; ved Helliggejst K. Sognepræsten M. Niels Hvid og Kapellanen Hr. Isak Pedersen.

³⁾ Gammel Afskrift i Kbhvns Raadstuearkiv.

musicus ved Universitetet, der gav ham 20 Daler om Aaret for at undervise Studenterne i Musik og Sang, hvilken Løn dog fra Aaret 1575 af blev forøget til 30 Daler. Den første Rektor i dette Tidsrum var den tidligere nævnte M. Anders Pedersen Kjøge, der forestod Skolen 1558—64. Hans Levnedbeskrivelse er tidligere meddelt, da han fra Skolemester rykkede op til at blive Professor i Mathematik ved Universitetet¹⁾. Her skal derfor kun omtales en temmelig uhyggelig Begivenhed, der indtraf, medens han forestod Skolen. En af Hørerne ved Navn Hans Pedersen blev nemlig 1559 beskyldt for ved Mishandling at have forvoldt en Discipels Død. Denne var Søn af en Borger i Magdeburg, og da Faderen selv begav sig til Kjøbenhavn og tillige fik Øvrigheden i Magdeburg til at gjøre Forestilling om Sagen til den danske Regjering, saa blev der anstillet forskjellige Undersøgelser; men saa vidt vi kjende dem, førte de til det Resultat, at Hørerens blev frikjendt, da Faderen imod hans Benægtelse ikke kunde beraabe sig paa andet end Rygter, hvis Rigtighed ikke lod sig afhjemle ved tilstrækkeligt Bevis²⁾. — Blandt Lærerne i denne Rektors Tid kunde endnu nævnes en ved Navn Lavrens Hører, der stod Skolemesteren bi ved Ledelsen af Kirkesangen i Vor Frue Kirke og derfor oppebar 18 Mark i aarlig Løn af Kirken³⁾.

Mester Anders Kjøges Eftermand i Rektorat var Kjøbenhavneren Lavrits Tuesen. Han nævnes allerede som Skolemester i Kjøbenhavn den 19de Februar 1564, da han forlenedes med et Kannikedømme i Lund, der var ledigt

---

¹⁾ Se foran S. 563—7.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 102 a. b. Maaske er Hørerens Hans Pedersen den Student af samme Navn, om hvis Forseelse og dens Soning der handles i Tillæg Nr. 99.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 97 (S. 151).

efter en vis Mester Hans Skavbo¹⁾. Samme Aar tog han Magistergraden under M. Klavs Skavbos Dekanat²⁾. Men han fratraadte Rektorembedet efter lidt over et Aars Forløb, da han blev kaldet til Sognepræst i Højby i Odsherred. Den 8de Maj 1565 fik Hr. Tyge, Skolemester i Malmø, Forle-
ningsbrev paa det Kannikedømme i Lund, som Mester Lav-
rits Tuesen hidtil havde haft³⁾, et Vidnesbyrd om, at denne da ikke mere var Rektor. Som Præst i Højby blev han senere tillige Herredsprovst, og 1576 ægtede han Kirsten Jensdatter, Datter af Mester Jens Knudsen, — formodent-
lig den M. Jens Knudsen Holm, der i sin Tid havde været Lektor ved Ribe Domkirke⁴⁾. I Aaret 1584 var M. Lavrits Tuesen som Provst en af Herredspræsternes deputerede ved Prinds Christians Hylding⁵⁾. Men hans Dødsaar er ikke bekendt⁶⁾. — Samtidig med ham synes Jørgen Grim at have været Hører ved Frue Skole. Den 23de Juli 1565 vedtoges der nemlig i Konsistorium, «at Jørgen Grim inden

1) Registre over alle Lande Nr. 8, Fol. 430.

2) Se foran S. 490, Skavbos Themata.

3) Registre over alle Lande Nr. 8, Fol. 471. Udkast i Geh.-Ark. «Svenske Jordebøger».

4) Hegelunds Kalender: 29 Marts 1576, «Sponsalia inter M. Laurentium Tusanum et Kirsten M. Jens Knudsens Datter, vdi Kiøbenhavn». 17 Juni s. A. «M. Laurentii Tusani oc Kirstine Jensdatters Brulluppe vdi Hyby vdi Aadsherred».

5) Ny kirkehist. Saml. IV, 405. I Langebeks Diplom. for 1572 findes et Brev fra dette Aar, hvorved M. Lavrits Tuesen, Sognepræst i Højby Sogn i Odsherred, lejer nogle Boder i Kannikestræde i Kbhvn af Vor Frue Kirkes Værger, M. Klavs Lavritsen Skavbo og Simon Surbeck. I Kirkens Regnskab 1571—2 (ført af M. Klavs Skavbo) findes følgende Indtægtspost: «Gav Mester Lavrits Tuesen mig for sit Brev blev fornyet paa sin Gaard i Kannikestræde, som han fik med sin Hustru — 52 Daler Mynt».

6) Hans Enke, Kirsten, ægtede d. 8 Sept. 1591 hans Eftermand, Hr. Eske Bertelsen (Hegelunds Kalender). M. Lavrits Tuesen er da rimeligvis død 1590.

fem Dage skulde forlade Skolen og Embedet, og den første Gang han atter blev greben i Optøjer, vilde han blive straffet med Relegation». Rimeligvis er han identisk med den Jørgen Madsen Grim, der samme Aar blev Sognepræst i Ærindlev og Olstrup paa Laaland¹⁾.

Efter M. Lavrits Tuesens Afgang tilbød Biskop Hans Albretsen Mester Jakob Madsen Vejle (siden bekjendt som Biskop i Fyns Stift) Rektorembedet i Kjøbenhavn; men han foretrak en lignende Stilling ved Ribe Skole²⁾. Valget faldt da paa Jyden Oluf Tøstesén eller Thorstensen (Olaus Theophilus Cimber), en ved Lærdom og pædagogisk Dygtighed vistnok ret fremragende Mand. Vort første Kjendskab til ham grunder sig paa et Kongebrev af 17de December 1559 til Kapitlet i Viborg, hvori det hedder: «Vider, at som eder vel fortænker, at vi have forordineret der udi Viborg Domkirke et Kannikedom til en Doktors Underholdning in Medicinis; da efterdi det sig forhaler, saa at der endnu ingen Doktor er kommet at bo, og vi forfare, at disse Brevvisere, Jakob Christiensen og Oluf Tøstesén, en Tid lang have studeret udi samme Kunst og have intet at holde dennem af, og at der skal være et godt Haab til dennem, da have vi naadeligen undt og tilladt, at de aarlig herafter paa nogen Tid maa oppebære hvis Rente der falder af samme Kannikedom til deres Underholdnings Behov»³⁾. Den 9de Avgust 1562 fik Kapitlet i Ribe følgende kongelige Befaling: «Vider, at denne Brevviser Olaus Theophili haver berettet for os, hvorledes han en Tid lang haver studeret baade her udi Riget og udi Tydskland, og derover

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 13.

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 124.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 105.

fortæret hans Patrimonium, og er endnu tilsinds videre at ville forsøge sig in Studiis Medicinæ, paa det han udi Fremtiden kan dermed tjene Riget og den menige Mand, og er dog ikke formuendes selv at underholde sig: da efterdi stormægtigste, højbaarne Fyrste, vor kjære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, nogen Tid siden forleden haver forordineret aarligen af bonis communibus der udi Kapitlet at skulle indlæggés til en Doktors Behov in Medicinis en Summa Pendinge, til saalænge der ledigt blev et Præbende, som for slig en Person kunde udlægges, og vi forse os til, at I efter slig vor kjære Herre Faders Befaling skulle have udi Forraad en Summa Pendinge til des Behov, thi bede vi eder og ville, at I udi dette Aar først forstrækker forskrevne Brevviser til at underholde sig med 50 Daler, og siden det Aar der næst efter ligesaa meget, at han imidlertid kan fange nogen grundelig Forfaring in Medicinis. Han skal være pligtig siden at bosætte sig der udi Byen og sig lade bruge udi sin Kunst, hvem hannem behov haver¹⁾. — Uagtet dette, som det synes, temmelig langvarige medicinske Studium blev Oluf Tøstesen dog ikke Læge. Ial-fald opgav han atter denne Virksomhed, da han 1565 modtog Pladsen som Rektor ved Kjøbenhavns Skole. Den 7de Juli samme Aar tog han Magistergraden under M. Joh. Sacerides's Dekanat²⁾, og i Aaret 1570 havde han Bryllup med Salome, en Datter af afdøde Melchior Guldsmid, hvilken Fest den unge M. Hans Hemmingsen hædrede med et latinsk Epithalamion³⁾.

¹⁾ Tegnelser over alle Lande. VII, 216. Jfr. foran, S. 9 Not.

²⁾ Se foran, S. 500, Sacerides's Themata. Lyskander anføres blandt Anders Mariagers Skrifter «Carmen ad Olaum Theophilum 1565». Det er vistnok skrevet i Anledning af hans Magisterpromotion.

³⁾ Se foran, S. 598.

Hvad der navnlig giver M. Oluf Tøstesens Interesse for os, er det mærkelige Skrift om Skolevæsenet, som han 1573 udgav¹⁾. Det indeholder mangfoldige Oplysninger om den Tids lærde Skolevæsen og en stor Rîgdom af Regler for Skoledisciplænes Opførsel og Adfærd under de forskjellige Forhold, hvori de stedtes, samt Anvisninger for Lærerne til den rette Opfyldelse af deres Embedsgjærning. I Fortalen nævner Forfatteren en hel Del Mænd, som Ungdommen burde tage sig til Mønster, og deriblandt ikke blot udmærkede afdøde Personligheder som Peder Palladius, Machabæus og Hans Albretsen, men ogsaa mange endnu levende, hvis Beskedenhed man skulde mene maatte føle sig noget trykket ved at de saaledes offentlig fremstilledes som Mønstre ikke blot paa en værdig ydre Optræden, hvorpaa Forfatteren lægger særlig Vægt, men ogsaa paa Dyd og gode Sæder. Foruden Universitetets Vicekansler og Rektor, D. Niels Hemmingsen, «der ved Lærdom og Flid i sit Embede overgaar alle og i Sædernes Renhed kan stilles lige med sine Forgjængere», nævnes nemlig Biskop Povl Madsen, hvis Berømmelse for Lærdom, Arbejdsomhed, Velgjørenhed, Besindighed og alle Dyder forkyndes i stærke Udtryk, og desuden Hofpræsten Niels Nielsen (Kolding), Sognepræsterne i Kjøbenhavn, M. Hans Thomesen ved Vor Frue, M. Niels Hvid ved Hellig-

¹⁾ Parænesis seu præceptiones sapientes et utiles de vita ac studiorum honesta formatione, quæ servandæ sunt illis, qui pie honesteque vivere, et virtutem sibi ac doctrinam liberalem comparare student, ex Græcis simul et Latinis autoribus in usum Scholarum triualium conscriptæ Opera et diligentia Olai Theophili Cimbri, Scholæ Triualis apud Hafnienses præceptoris. Hafn 1573. 4. Tilregnet Biskop D. Povl Madsen. I Nyerups Udkast til en Historie om de latinske Skoler, S. 20—4, findes der nogle Uddrag af Skriftet. Der tillægges Oluf Tøstesens ogsaa et andet Skrift, nemlig: «De Scholarum origine et utilitate. Hafn. 1574. 16.»; men det er neppe mere bevaret.

gejst og M. Anders Mariager ved S. Nicolai Kirke, samt Slotspræsten M. Anders Sørensen Vedel.

Et Par Aar efter at M. Oluf Tøstesen havde udgivet dette Skrift, blev han (1575) residerende Kapellan ved Vor Frue Kirke. Paa Grund af den ringe Løn, som var forbunden med denne Stilling, fik han den 9de Januar 1577 kongeligt Tilsagn om et Tillæg til sine Embedsindtægter af tre Pund Korn, der skulde leveres ham fra Kjøbenhavns Slot. En Maanedstid efter fik han desuden kongeligt Forleningsbrev paa et Vikarie i Roskilde, der var ledigt efter Hr. Jens Andersen, i Anledning af hvilket han dog kom i en mindre behagelig Strid med Kapitlet sammesteds²⁾. I Aaret 1578 blev han blandt flere andre af Universitetet foreslaaet Kongen som en Mand, der var skikket til at overtage den ledige Bispestol i Trondhjem³⁾. Han blev dog hele

¹⁾ Sjælandske Registre Nr. 11, Fol. 260.

²⁾ Forleningsbrevet (smst. Fol. 271) er udstedt den 25de Februar 1577. I Arne Magnussens Saml. af danske Diplomer (i Univ.-Bibl.) findes i Fasc. XLIII, Nr. 24—6 følgende Stykker: 1. Roskilde Kapitels Stevning til M. Oluf Tostensen, Kapellan til Vor Frue Kirke i Kbhvn, dat. 29 Novbr. 1577, til at møde den 16de December i Roskilde angaaende et Klagemaal, Vikaren Hr. Jens Andersens Testamentarier, M. Frands Nielsen, Kannik, og Hr. Soren Olsen, Prior Vicariorum i Roskilde, førte over noget, han havde oppebaaret, som de mente med Urette, af Naadensaaret af Marie Magdalene Alters Vikarie. 2. Olaus Theophilus, Vicarius Roschildensis et Sacellanus Hafniæ ad templum D. Virgiius, giver skriftlig Beretning om Forholdet, dat. 15 Decbr. 1577. En Student ved Navn Christen Jensen, der var Prædikanternes tro Tjener i Kjøbenhavn, fremsendes med Beretningen, da M. Olaus selv var hindret i at møde: -thi jeg er, forhindret altid i denne farlige Pestilents Tid med kranke Folk at besøge, hvilke ingenlunde maa forsømmes, og uogen anden Bestilling til den glædelige Christi Fødselsfest at udrette-. 3. Udkast til et skarpt Gjensvar til M. Olufs Beretning.

³⁾ Danske Mag. VI, 334.

sin Tid paa den beskedne Plads som residerende Kapellan. I Aaret 1590 forlenedes han med endnu et Vikarie i Roskilde, som Biskop Povl Madsen havde haft¹⁾. Hans Død indtraf nogle Aar efter. Lyskander roser ham som en særdeles begavet Ungdomslærer og som en veltalende Prædikant²⁾. — Af Skolens Lærere, i de Aar Mester Oluf var Rektor, kjendes Esbern Hører (1571—3) og Søren Hører (1572—75); begge nævnes i Vor Frue Kirkes Røgnskaber, da de hjalp til ved Ledelsen af Kirkesangen.

Efter M. Oluf Tøstesens Befordring til Præsteembedet, blev Sønderjyden M. Lavrits Villadsen antaget til Rektor. Han var født i Haderslev, hvor hans Fader Villads Knudsen († 26de August 1566) var Borger³⁾. I Oktober 1559 blev han immatrikuleret ved Universitetet i Vittenberg⁴⁾. Han fik saaledes endnu Lejlighed til at høre Melanchton inden dennes Død. Rimeligvis har han ogsaa taget Magistergraden her. Men forresten vide vi intet nærmere om hans Studier. I Marts 1566 blev han af Hertug Hans den ældre i Haderslev ansat som Lektor i Klosteret Bordesholm⁵⁾. Men vi kunne ikke oplyse, hvorlænge han er forbleven i denne Stilling. Det er højst rimeligt, at han i nogen Tid har studeret i Kjøbenhavn; ialfald blev han 1575

1) Sjøel. Registre, Nr. 13, Fol. 164. Brevet er dateret 9 Novbr. 1590. Allerede 25 Avg. 1586 havde M. Oluf Thorstensen, Kapellan ved Frue K. i Kbhvn, faaet kgl. Ventebrev paa et Vikarie i Roskilde (Sjøel. Registre Nr. 12, Fol. 559).

2) *Scriptores Danici*, ny Udg. S. 291.

3) Hans Oldendorphs Dagbog i Thottske Saml. 541. 8.

4) Ny kirkehist. Saml. IV, 73.

5) Hans Oldendorph bemærker i sin Dagbog: •1566, 26 Martij discessit hinc (Haderslebià) M. Laurentius Vilhadius, consanguineus meus, ut ageret lectorem in Monasterio Borsholm, ex mandato principis. Faciet Deus illum organon misericordiæ, ex quo spiritus sanctus sua dona expromat. Amen•.

beskikket til Rektor ved Vor Frue Skole. Her tog han med Iver fat paa Arbejdet og udgav et Udtog af den latinske Grammatik for de nederste Klasser, idet det var hans Hensigt senere paa Grundlag af dette Kompendium at udgive en større Grammatik for de viderekomne¹⁾. Men Døden forhindrede Udførelsen af hans Plan, da han allerede den 23de September 1576 i sit 42de Aar blev bortreven af en pestagtig Epidemi. Han omtales som en brav og lærd Mand, og hans Ven M. Christian Machabæus, der udentvivl havde studeret samtidig med ham i Vittenberg, satte ham et smukt Mindesmærke i Vor Frue Kirke²⁾. Den som Fysiker og Læge siden bekendte Anders Krag var Hører ved Kjøbenhavns Skole omtrent i det samme Tidsrum, som M. Lavrits Villadsen var Skolemester³⁾.

Efter dennes Død stod Rektorembedet i nogen Tid ledigt, og to af Professorerne skiftedes til at besørge Forretningerne. Sagen var nemlig den, at Biskop Povl Madsen gjerne ønskede, at hans Brodersøn, M. Christen Michelsen,

¹⁾ Hans Eftermand i Rektorembedet, M. Niels Krag, siger i Fortalen til sin latinske Grammatik: «Prædecessor meus, uir bonus et de hac schola bene mereri conatus, . . . pro classibus inferioribus compendium aliquale imprimi curavit, mutaturus et aliquo pacto hoc ipsum, et plenius opus, qua fuit eruditione et iudicio, editurus, quod cum hoc compendio, reuera aliquid discrepante a Spangebergio, multumque a Philippo nostro, nisi morte nimis matura præuentus fuisset, conueniret. Nam ipse, cum in uluis esset, hoc promisit sæpenumero, uti acceperamus eorum relatione, quorum dicta a me facile fidem merentur» (etc.). Det af M. Lavrits Villadsen udgivne Kompendium af Grammatikken existerer neppe mere.

²⁾ Resen, Inscript. Hafn. p. 106. Hegelunds Kalender: 1576, 24 Sept. «Hoc die peste correptus obdormiuit vir bonus et doctus M. Laurentius Vilhadus Haterslebiensis, Ludirector Hafn.. I Machabæus's Gravskrift anføres den 23de September som Dødsdagen, hvilket formodentlig er det rigtige.

³⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 155.

skulde have dette Embede; men denne var endnu ikke kommen hjem fra sine Studeringer udenlands. Heraf benyttede den som Historieskriver siden bekendte M. Niels Krag sig. Han henvendte sig nemlig til Kongen, der efter hans Begjæring den 31te December 1576 skrev til Universitetet om at overdrage ham Rektorembedet, da han paa Grund af sin Lærdom maatte synes vel skikket dertil. En saadan Befaling kunde ikke godt afslaas, og da det fremdeles trak i Langdrag med Christen Michelsens Hjemkomst, saa blev Enden paa Sagen, at Niels Krag blev Skolemester¹⁾. Han tiltraadte Embedet den 8de Februar 1577 og vidste snart at gjøre sig bemærket. Saaledes paatalte han ikke længe efter de Unoder, som Studenterne tillod sig, naar de i Vor Frue Kirke, hvor Skolemesteren jo ledede Sangen, stillede sig op paa Pulpituret under Gudstjenesten for at «lade sig se» med deres store Hovedbedækninger²⁾. Det maa antages, at Krag har sat de theatralske Forestillinger i Scene, som Skoledisciplene gav til bedste ved Festlighederne i Anledning af Prinds Christians Daab i Juni 1577³⁾. Forøvrigt beskæftigede han sig i det første Aar, han var ved Skolen, fornemmelig med Udarbejdelsen af en udførlig latinsk Grammatik til Skolebrug. Det havde hidtil været en Mislighed i Skolerne, at man i de forskjellige Klasser enten brugte Grammatikker udarbejdede efter forskjellige Grundsætninger, eller at Lærerne anvendte en stor Del af Tiden til at diktere grammatiske Regler og Exempler; men de Hjælpemidler, som benyttedes og hvoraf Lærerne øste deres Visdom, vare mangan Gang uoverensstemmende, og hvad der dikte-

¹⁾ Vinding, p. 192. Cragii Annal. Christian III. Præfat. p. 4—5. (I Oversættelsen, S. 6—7). Hegelunds Kalender.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 286.

³⁾ Se foran, S. 186.

redes i den ene Klasse svarede derfor ikke altid til hvad der forlangtes i den næste, noget der var til stort Besvær for Disciplene. Under disse Forhold bestemte Niels Krag sig til at gennemføre den Plan, hans Forgjænger ved Døden var bleven hindret i at fuldende. I Foraaret 1578 udkom hans udførlige «Grammaticæ Latinæ præcepta», hvori han vel havde benyttet Linacer's, Melanchtons og andres ældre grammatiske Arbejder, men ogsaa givet en Del af sit eget. Navnlig antog han selv, at hans Methode var nemmere og lettere at huske end hans Forgjængeres, da han havde brugt Skemaer, Numerering af Sætninger og jevnlig indfattet Reglerne i Versus memoriales, noget han forøvrigt tildels havde lært af Hemmingsen, der ved sin Undervisning i de theologiske Discipliner undertiden benyttede lignende Midler forat lette Arbejdet for Studenterne¹⁾. Det var Krags Hensigt at udgive et kort Udtog af denne større Grammatik til Brug for de lavere Klasser og derved afhjælpe den ovenfor omtalte Mislighed ved Brugen af Lærebøger afattede efter forskellige Grundsætninger. Men det er os ikke bekendt, om han har faaet sin Plan udført, eller om han har ladet sig nøje med det Kompendium, M. Lavrits Villadsen havde udgivet, skjønt det ikke ganske svarede til hans større Grammatik. Derimod udgav Niels Krag 1582 en Samling latinske Sentenser uddragne af Livius og Sallust, ventelig ogsaa til Skolebrug. Denne Bog udkom imidlertid først, da han selv stod i Begreb med at forlade Skolen eller vel endog havde forladt den. I det nævnte Aar opgav han nemlig Rektorembedet forat rejse udenlands. Hans senere Levned og Virksomhed vil blive omtalt under Chri-

---

¹⁾ Krags Fortale til den omtalte Grammatik, hvoraf nogle Udtog ogsaa findes i Nycrup's Hist. om de latinske Skoler, S. 25—7.

stian IV's Tidsalder, da han fik Ansættelse som Professor ved Universitetet.

Krags Eftermand i Rektorembedet var fra 1582 til 1589 Mester Iver Stub; men da ogsaa denne senere blev Professor, opsætte vi Meddelelserne om ham til næste Del. Flere af Skolens Hørere i hans Tid nævnes jevnlige som præsiderende ved de akademiske Disputationer, saasom Christen Hører, der den 20de Marts 1589 blev ordineret til Kapellan ved S. Nicolai Kirke, Oluf Hører og Niels Pedersen¹). En af disse var ventelig den Hører i Kjøbenhavns Skole, som Sognemændene i Herstedvestre i Aaret 1585 havde kaldet til deres Præst, men som de alligevel ikke fik, da de ikke havde taget Bispen og Provsten med paa Raad, og ikke kunde enes med Menigheden i Herstedøstre om Valget²).

8.

Universitetets Kirker og Præster.

1.

Den Anseelse, **Vor Frue Kirke** siden Reformationen nød som Landets Hovedkirke, stadfæstedes og forøgedes i Kong Frederik II's Tid baade ved de højtidelige kirkelige Handlinger, som her udførtes, og ved udtrykkelig Kongebud.

Her maa først nævnes Kongens højtidelige Kroning den 20de Avgust 1559. Vi have en samtidig udførlig Beretning, der giver os en anskuelig Forestilling om, hvorledes alt gik til ved denne Lejlighed. Blandt andet bemærkes, at « Domkirken i Kjøbenhavn før Kroningen blev prydet og smyk-

---

¹) Se foran, S. 423. Samt Peder Christensens Almanakoptegnelser.

²) Ny kirkehist. Saml. V, 458—9.

ket paa det allerskjønneste, besønderligen i Koret, med gyldne Stykker og skønne Tapeter, desligeste med Fløjel udbredt ogsaa paa Gulvet, dernæst og med Orgeleg, Positiver, Trommeter og Diskant. Ikke vidt fra Højalteret var et herlig Kammer beredt, at Kongen kunde der omskifte sine Klæder. Alteret var smykket med Guld og Perler, og en Stol stod der foran til den, som Ordinator skulde være (Biskop Niels Palladius i Lund, der udførte Kroningen, da hans Broder, Sjælands Biskop Peder Palladius, hvem det egentlig tilkom, var syg), og nedenfor Alteret var en Stol herlig beprydet til Kongen og en lav Bænk for ham med Hynder, som vare overbrede med Gyldenstykke, paa hvilke Kongen kunde falde i Knæ¹⁾. — Om Kirkens Udsmykning fortælles af en senere Forfatter, at «da den prægtige Staf-fering, Malning og Renovering paa den meget høje og største Hvælving over Midtgangen udi Vor Frue Kirke imod højlovlig Ihukommelse salig Kong Frederici 2di Kroning blev foretagen, ere og mange adelige Familiers Vaabener iligemaade paa Væggen fra Koret og til Enden paa begge Sider malede²⁾. Er en saadan Maling af Hvælvingen virkelig foregaaet paa denne Tid, og er det ikke en Forvexling med en noget tidligere Restauration af Kirken, inden der endnu kunde være Tale om nogen Forberedelse til Kroningen³⁾, saa maa Kongen selv have bekostet Malingen til-ligere med den anden ovenfor omtalte Udsmykning; thi i Kirke-regnskaberne fra denne Tid meldes Intet om Udgifter dertil.

¹⁾ Bruun, Danske Saml. IV, 144 flg. Af Frue Kirkes Regnskab (Tillæg, S. 154) ser man, at idetmindste en Del af Fløjlet, der benyttedes ved Kroningen, blev skjænket til Kirken.

²⁾ Klevenfelds Saml. i Geh.-Ark. under Familien Lym (efter en ældre Kilde).

³⁾ Se 1ste Del, S. 683. Jfr. Tillæg, Nr. 84 og 97.

Vi skulle forøvrigt ikke her give nogen udførlig Beretning om Kroningen, men kun erindre, at det var den første Kongekroning, som nogensinds var foregaaet paa Dansk. «I denne Sag», sagde Ordinator, «ville vi ikke tale Latin eller Tydsk, men Dansk, paa det den største Part, som her er tilstede, kan forstaa hvad her bliver handlet, fordi vi ville idag, med Guds Naades Hjælp, ære det verdslige Sværd og Regimente med Guds Ord. De andre, som ikke forstaa dansk Maal, beder jeg, at de ville have Taalmodighed med os paa denne Tid».

Dronning Sofies Kroning den 21de Juli 1572 var den anden store Højtidelighed, som forefaldt i Vor Frue Kirke i dette Tidsrum. Ogsaa ved denne Lejlighed var Kirken «paa det herligste prydet med Tapetseri», og Handlingen, som udførtes af Biskop Povl Madsen, foregik ligeledes paa Dansk, skjönt Dronningen paa den Tid neppe har forstaaet et eneste Ord deraf. «Denne kongelige Kroning», saaledes sagde Biskoppen i Talen, «skal paa vort danske Maal forhandles, paa det at disse Rigers Undersaatter og Indbyggere klarlig kunne forstaa, hvad Kroningen og de Ceremonier, som der hos skulle bruges, have at betyde¹⁾».

Endelig maa det omtales, at Prinds Christian (IV) blev døbt den 2den Juni 1577 i Vor Frue Kirke med en Højtidelighed, der svarede til den almindelige Glæde over den forønskede Kongesøns Fødsel. Til Daabsdag var valgt en Søndag, da det var Kongens Vilje, at hans Søn skulde døbes ganske efter den dengang brugelige Kirkeskik, ifølge hvilken Børnene bleve døbt om Søndagen før Prædiken. Barnet blev frembaaret af dets Mormoder, Hertuginde af Meklen-

¹⁾ Bruun, Danske Saml. IV, 162 flg. Resen, Frederik II's Krønike, S. 265 flg.

borg; det danske Rigsraads Medlemmer med flere andre høje Herrer stode Fadder. Biskop Povl Madsen forrettede Daaben. Efter at have holdt en Tale og fremsagt den sædvanlige Daabsformular, tog han Barnet — saaledes som det dengang endnu var Skik — og dukkede det helt ned i den med Vand fyldte Døbefont, idet han udtalte Daabsordene. Siden prædikede Sognepræsten, M. Rasmus Katholm, over Dagens Evangelium, og derpaa gik alle Fadderne op og ofrede paa Alteret. Kongen selv var ikke i Kirken, efter den Skik, som endnu har bevaret sig blandt Almuen paa Landet, hvor Faderen aldrig plejer at være tilstede i Kirken ved sit Barns Daab. Fadderne træde nemlig ved den Lejlighed i Faderens Sted. — Ligesom ved de tidligere omtalte Højtideligheder var Vor Frue Kirke ogsaa ved denne Lejlighed festlig smykket, navnlig var Gulvet bestreuet med Blomster, der fyldte Kirken med Vellugt¹⁾.

Da Vor Frue Kirke saaledes benyttedes ved de for Kongehuset og Folket vigtigste kirkelige Handlinger, og da Gudstjenesten her saa at sige foregik under Biskoppens Øjne, var det i sin Orden, at denne Kirke betragtedes som Normalkirke med Hensyn til den rette Udførelse af alle til Gudstjenesten hørende Handlinger, saa meget mere som Sjælands Biskop betragtedes som den første blandt sine Embedsfæller, om han end ikke officielt bar Navn af Ærkebiskop, som han paa den Tid dog jevnlig kaldtes af undergivne, der vilde vise ham deres Ærbødhed²⁾. I et Kongebrev af 13de Jänner 1568 til Landets Biskopper, udstedt i Anledning af de Stridigheder, som af og til forefaldt især mellem

¹⁾ Om Christian IV's Daab haves en udførlig, med mange interessante Smaatræk forsynet haandskreven Beretning af D. Rasmus Lætus, i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 2589. 4.

²⁾ Se t. Ex. foran S. 706, Not. 1.

Sognepræsterne og Kapellanerne i Kjøbstederne angaaende den rette Udførelse af flere kirkelige Handlinger, hedder det: «Efterdi højbaarne Fyrste, vor kjære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, haver ladet udgaa en Ordinans om Kirketjeneste og befalet, at alle Superintendenterne over al Riget i alting skulle rette dem derefter, og med al Flid og uden Forsømmelse det saa bestille, at alle Kirkens Cereemonier skulle bruges og holdes efter den Ordning og Skik, som holdes udi Vor Frue Kirke her i vor Kjøbsted Kjøbenhavn, da bede vi eder og hermed strængeligen byde og befale, at I tiltænker alting at skikke og ordinere udi alt eders Stift, udi Kjøbstederne og paa Landsbyerne, efter forskrevne Ordinans og efter den Skik, som holdet og brugt er udi forskrevne Vor Frue Kirke her sammesteds, siden Ordinansen er udgangen, og endnu holdes¹⁾».

Af dette Brev skulde man slutte, at allerede Kirkeordinansen havde udpeget Vor Frue Kirke som Normalkirke med Hensyn til den rette Udførelse af Kirkeskikkene. Det er dog ikke Tilfældet. Heller ikke have vi nu noget særligt Kongebrev fra Christian III's Tid derom og vide ikke med Vished, om noget saadant overhovedet har existeret. Men Sagen har vistnok ligefuldt sin Rigtighed, forsaavidt som det neppe var nogen ny Værdighed, der nu tillagdes Kirken, men en, som den allerede tidligere havde haft, om den end mere har beroet paa kirkelig Hævd end paa noget udtrykkeligt Kongebud²⁾.

¹⁾ Danske Mag. V, 8'—7. Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 74'—3. Jfr. Ny kirkelhist. Saml. II, 504.

²⁾ Den antvorskovske Synodes Beslutninger 1546, der særlig handle om Kirkeskikkene, melde intet om, at Vor Frue Kirke var Normalkirke, hvilket ikke godt kunde have undgaaet Omtale, hvis der paa den Tid havde existeret noget Kongebud i den Retning.

Som Foretagender ved Kirken eller Bestemmelser den angaaende, der i dette Tidsrum tildroge sig Opmærksomheden, kunne, foruden de alt nævnte, følgende omtales. I Aaret 1559 blev Kirkens Hovedspir fornyet, Taarnet istandsat og en ny Klokke anskaffet. Til Afholdelsen af de betydelige Udgifter ved disse Foretagender blev blandt andet indsamlet frivillige Bidrag i Menigheden, Universitetet skjænkede Kirken 100 Mark og laante den en endnu større Sum. Desuden maatte Kirken dels sælge, dels pantsætte adskillige af sine faste Ejendomme. I Anledning af den Livsfare, der var forbundet med Arbejdet paa Spiret, lovede Kirkens Værge, Mester Lavrens Madsen Bøssesløber, at forsyne Haandværksfolkene med Materialer til gode Stilladser, men dertil føjede han følgende «skarpe Forord», at dersom nogen af dem faldt ned og omkom, skulde han derfor «ingen anden Opretning faa for sin Død og Skade», end at man skulde lægge hans Dagløn paa hans Bryst og dermed gaa fra ham, og ingen skulde være forpligtet at svare den afdødes Slægt noget ydermere for hans Død og Skade. Hvis derimod nogen faldt ned af Vanvare og beholdt Livet, da skulde Kirken hjælpe ham til Bartskjæren. — I det følgende Aar blev der opført et Pulpitur i Kirkens Kor. Til Hjælp til dette Arbejde skjænkede Kongen en Del Panel og Tømmerværk, som blev brudt ned i Esrom Kloster og af Klosterets Bønder kjørtes til Kjøbenhavn. Orgelet blev betydelig forbedret, ligesom i Aaret 1561 Kirkens Sejerværk blev «beredt af ny» af Jakob Sejermester, Klokker i Lund. Blandt Kirkens aarlige Udgifter kunde forøvrigt mærkes, at der sædvanlig, fra Kristi Himmelfartsdag til S. Hansdag, hver Søn- og Helligdag anskaffedes et Læs «Maj», hvormed Kirken blev smykket¹⁾).

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 97. Jfr. Danske Mag. 3 R. VI, 271.

Paa en Forsamling, der i Høsten 1563 holdtes i «Domkirken» af Universitetets Professorer, Byens Øvrighedspersoner samt den ovennævnte Kirkeværge, vedtoges «den menige fattige Almue til Bedste, Kirken og Universitetet til Magelighed og Ære», at de lange «Skamler», som fattige Folk tilforn plejede at sidde paa, igjen skulde opsættes med magelig Indgang, «at fattige Folk ubehindret og desbedre kunde sig der til Guds Ord forføje og indlade». Man ser af denne Beslutning, at disse Bænke en Tid lang havde været fjernede fra Kirken. Begjæringen om deres Opsættelse paany er vistnok kommen fra Borgernes Side, og Universitetet har som det synes først efter en Del Overvejelse givet sit Samtykke dertil¹⁾. I de følgende Aar blev der af Kirken bekostet ny Stole for Universitetet; det fremhæves, at der til D. Niels Hemmingsen blev indrettet en egen Stol i Kirkens Kor. Paa «Kongl. Majestæts Stole udi Kirken» og paa nogle Stole i Kapitelshuset blev der i Aaret 1569 bekostet endel, men endnu mere paa Anskaffelse af en ny Altertavle, der blev malet af «Mester Hans Maler i Kjødmandergaden». Hans Løn for dette Arbejde samt for at «udstaffere» Tavlen med Guld og Sølv var 200 Daler. Denne Betaling synes meget moderat, naar der tages Hensyn til, at en senere Forfatter omtaler det Arbejde, her blev udført, som «den meget forgyldte, kostelige og højberømmelig udskaarne og med halvslaget fint Guld forgyldte Altertavle». Omtrent ved samme Tid synes Kirken ogsaa at have faaet en ny Prædikestol, der beskrives som «kostelig forgyldt og udskaaet». Den gamle Prædikestol blev da overladt til det Kapel («den ny Kirke»), som paa samtlige kjøbenhavnske Sognekirkers Bekostning ved denne Tid (1566) blev bygget udenfor Nørre-

---

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 132.

port, i den Hensigt at det skulde tjene til Afholdelse af Ligrædikener over dem, som jordedes i den ny Kirkegaard, der tyve Aar tidligere (1546) var bleven anlagt udenfor Byen, men som paa denne Tid udvidedes og indhegnedes¹⁾.

I Tiden før Reformationen havde den kjøbenhavnske Dekan D. Erik Nielsen (Rosenkrands) oprettet en Kulpande i Vor Frue Kirke, forat fattige Folk om Vinteren kunde varme sig derved, og det var paalagt Vikaren til S. Dionysii Alter at holde den vedlige. Denne Stiftelse, der endnu bestod, modtog 1562 en ny Foundation, idet Ridder Niels Lange til Kjærgaard og hans Broder Gunde Lange til Holme skjænkede «til den Ildpandes Vedligeholdelse i Vor Frue Kirke en Residens i Studiistræde, liggende til S. Dionysii Alter, med dens tilhørende Bygning, Boder og Have, som Hr. D. Erik Nielsen tilforn til samme Ildpandes Ophold havde givet, fattige Folk til Nytte, Varme og Bedste, og skulde Superintendenten med Borgmestere og Raad være Forstandere derfor, som for andet Vikariegods. Men dersom fornævnte Ildpande blev øde og ikke blev holdet ved Magt, da skulde fornævnte Residens, Boder og Have være forfalden til dem eller deres Arvinger igjen, og dem det da at forunde til andre Almissegjærninger». I det følgende Aar fæstede Biskop Hans Albretsen og hans Hustru S. Dionysii Alters Residens af Borgmestere og Raadmænd, der vare Forstandere for Vikarie- og Altergodset i Kjøbenhavn, for en aarlig Afgift af tolv Mark, hvorfor der skulde kjøbes Kul til at holde Ildpanden vedlige med. Denne blev først afskaffet i Aaret 1607 paa Grund af den Forstyrrelse og

¹⁾ Wolf, *Encomion Regni Daniæ*, S. 162. Ny kirkehist. Saml. I, 354. 383—7. Samt Tillæg, Nr. 97. 137. 146.

Støj, som opstod, naar Almuen under Gudstjenesten trængte sig om Ildpanden. Det Gods, hvorpaa Ildpanden var funderet, blev ved den Lejlighed solgt og anvendt til Underholdning for fattige Skolebørn¹⁾.

Af det ret betydelige Vikarieods, som før Reformationen havde ligget til Altrene i Vor Frue Kirke, blev en Del senere, og navnlig ved Kongebrev af 8de November 1554, henlagt til Underholdning for Kirkernes og Skolens Tjenere i Kjøbenhavn, efterhaanden som de hidtidige Besiddere afgik ved Døden²⁾. Det var da i sin Orden, at Præsterne ved Frue Kirke ogsaa fik deres Del deraf. Men det er ikke bekjendt, hvorledes Fordelingen i det enkelte er gaaet for sig; kun det vides, at den ene af Kapellanerne havde Apostlenes Alters Vikarie. Da forskjellige Personer imidlertid, under Paaskud af Arvekrav, søgte at tilegne sig den Rente, Godset gav, befalede Kong Frederik II den 6te Decembris 1570 Kjøbenhavns Øvrighed at forhindre, at noget af Godset kom fra Kirken og den Brug, hans Fader havde henlagt det til — «uden det for os selv og vort elskelige Raad vindes derfra, saafremt I ikke ville det igien vederlægge og derfor stande til Rette; og at I læsgive den Arrest, som allerede er gjort paa slig Rente, og den lade følge Præsterne, som den er tillagt»³⁾. Ved et senere Kongebrev af 4de Oktober 1571 blev Bestyrelsen af Vikariegodset nærmere ordnet til yderligere Sikring af dets rette Anvendelse⁴⁾, og da Præsterne senere klagede over, at Vedligeholdelsen af

¹⁾ Se mit Skrift, Kjøbenhavns Kirker og Kloostere i Middelalderen, S. 167—8. At Brødrene Lange vare af D. Erik Nielseus Arvinger fremgaar af Ny kirkehist. Saml. V, 505.

²⁾ Christian den Tredies Hist. II, 502—3. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium. I, 525 ff.

³⁾ Pontoppidan, Orig. Hafn. S. 418—9

⁴⁾ Registre over alle Lande, Nr. 10, Fol. 392—5.

de til Vikarierne henhørende Gaarde og Boder krævede uforholdsmæssige Udgifter, tillod Kongen i et Brev til Sjælands Biskop og Kjøbenhavns Borgmestere af 31te Juli 1574, at Gaardene maatte sælges, «dersom det kan være Sognepræsterne og deres Efterkommere til ydermere Gavn og Fordel, og Pengene siden forventes dennem til Bedste»¹⁾. I de følgende Aar bortsolgtes da efterhaanden en Del Vikariegaarde og Boder. Den indvundne Sum beløb sig imidlertid i Aaret 1581 kun til 1430 Daler²⁾.

Tvende Gange i dette Tidsrum blev Vor Frue Kirke ramt af Lynet; første Gang den 25de August 1573; men det omtales ikke, om der er sket nogen betydelig Skade³⁾; anden Gang den 2den Februar 1585. Under en forfærdelig Storm slog Lynet mellem Kl. 8 og 9 om Aftenen ned i Spiret og Taarnet, splittede en mægtig Bjælke ad, ødelagde Sejerværket og tændte Ild i Taarnkammeret, hvor Stadens «Kurer» plejede at holde Vagt om Natten. Hele Kirken svævede i Fare; men lykkeligvis slukkedes Ilden, saa at Skaden ikke blev saa stor, som man havde Grund til at befrygte⁴⁾. Nogle Aar tidligere havde Kongen skjænket en Klokke til Vor Frue Taarn, og i et Brev af 26de Oktober 1581 bestemte han, at den Klokke, han for nogen Tid siden havde givet til Kirken og som var ophængt i Taarnet under

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 180. Den 21 Apr. 1574 forlænte Kongen Kjøbenhavns tre Sognepræster med en Holm i Vandløse (Brønshøj Sogn), som Jakob Beck sidst havde haft i Forlening. De kunde saa enten leje den ud eller selv benytte den efter Behag (Sjæl. Regist. 11, 112).

²⁾ Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium. I, 536.

³⁾ Vedels Tidsregister i hans Ligtales over K. Frederik II.

⁴⁾ Bircherods Dagbøger ved Molbech, S. 232. I nogle Optegnelser af Jesper Melchiorson, Præst i Raklev, henføres Begivenheden til den anden Dag, idet han siger: «Die 11 Febr. 1585 prodigiosa tempestas venti, tonitru et fulminum, quæ maximum damnum dedit pyramidi templi D. Virginis Hafn». (Thottske Saml. 490. 8).

Navn af «Kongens Klokke», for Fremtiden skulde blive ved Kirken, og at der ikke skulde ringes med den over noget Lig, uden naar der blev givet 10 gamle Daler derfor, som skulde anvendes til Kirkens Nytte, Behov og Fremtarv¹⁾. En anden Indtægtskilde for Kirken var Salg af Gravsteder dels i selve Kirken, dels paa Kirkegaarden. De første vare navnlig i høj Pris, fornemmelig naar de vare i Koret. En velhavende Adelsmand betalte sædvanlig 100 Daler for et Gravsted her; og ikke faa adelige bleve i dette Tidsrum jordede i Vor Frue Kirke²⁾. Da de imidlertid begyndte at opføre pragtfulde Mausolæer i Koret, udstedte Kongen Forbud derimod. Saaledes forbød han den 3die April 1576 Peder Oxes Arvinger at indrette en ophøjet Begravelse for denne i Vor Frue Kirkes Kor³⁾, og den 13de Juli samme Aar skrev han til «de højlærde udi Kjøbenhavn og Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke sammesteds» som følger: «Vider, eftersom vi haver ladet gjøre en Skik og Ordning, at ingen af Adelen her udi Riget maa lade dennem gjøre nogen Begravelse over Jordan paa Fyrsters og Herrers Vis, som nyligen for en Tid er optagen (∴ begyndt), og vi haver tilskrevet Fru Pernille, Otte Ruds Efterleverske, at hun skulde være førtænkt udi, den at lade nedertage, som hun haver ladet sætte udi Vor Frue Kirke udi Kjøbenhavn paa det

¹⁾ Nye Danske Mag. I, 56. Jfr. Resenii Inscript. Hafn. p. 113.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 97. 1571 blev Kansler Joh. Friis jordet her. I Kirkens Regnskab for 1575—6 anføres under Indtægt af Begravelsespenge: «Af ærl. og velb. Hr. Hofmester Peder Oxe 100 Daler. Af Herluf Skave for hans sal. Datters og ærl. og velb. Niels Trudsens Grav 100 Daler. I Hegelunds Kalender findes følgende Notits under 25 Okt. 1584: «Blev begravet i Kbhvn udi Domkirken ved Højalteret ærl. og velb. Junker Jørgen Rud, som Erik Bilde ihjelslog d. 27 Sept. An. 84».

³⁾ Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskr. S. 336—7.

Sted, som vi og andre fremfarne Konger havde haft vort Stæde, naar nogen kongelig Kroning eller Ceremoni er sket eller skal ske, hvormed baade samme Stole ere forsatte, og andre er givet et ondt Exempel med slig Begravelse at efterfølge: da forfare vi, at hun ikke end haver ladet gjøre der noget ved eller begyndt den at nedertage, uanset at vi for hendes mangfoldige Begjæring saa meget haver derudi bevilget, at samme Begravelse maatte blive udi sig selv, dog den skulde udflyttes og nedersænkes paa et andet Sted, saa at den ligger lige ved Jorden og ved andre, der ere begravede, at Stolen kommer at staa, som den stod. Thi bede vi eder og ville, at hvis hun ikke inden dette og S. Jacobi Dag førstkommendes kommer der til Byen, den at afskaffe, at I da samme Begravelse lader nedertage eller nedersænke, eftersom forskrevet staar, og sætter Stolen udi sit tilbørlige Sted, som han tilforn stod, paa det at samme vor Skik og Ordning ikke skal forkrænkes, og vi skulde vide (o: straffe) det hos eder, at I der haver givet Aarsage til. Dermed sker vor alvorlige Vilje og Befaling»¹⁾).

Hvad Gudstjenesten angaar foregik der den Forandring, at den Fredagstjeneste, som Christian III havde befalet samtlige Kjøbenhavns Sognepræster skiftevis at holde i Helliggeist Kirke, nu henlagdes til Frue Kirke. Herom skrev Kongen den 13de November 1576 til Biskop Povl Madsen: «Eftersom vi senest haver befalet eder, at den Prædiken, som til des er holden udi Helliggeisthus om Fredagen, herefter skulde holdes i Vor Frue Kirke, og vi formærker, at det ikke endnu sket er, men at nogle skal være derimod: da efterdi det er bedre, at den holdes udi Vor Frue Kirke for stor Rum og Plads Skyld, at flere kunne søge did, bede

¹⁾ Sjælandske Tegnelse. XIII, 166.

vi eder, at I bestille samme Prædiken herefter at skulle holdes i Vor Frue Kirke»¹⁾). Sluttelig maa endnu omtales en kongelig Befaling af 17de November 1577 til Universitetet, Borgmestere og Raad i Kjøbenhavn samt Vor Frue Kirkes Værger om en Ordning af Stolestaderne sammesteds, og da navnlig fordi Kirkens fremragende Plads deri paany anerkjendtes. Befalingen lyder nemlig saaledes: «Vider, at eftersom vi forfare, at udi Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn skal findes megen Uskikkelighed med Stolestaderne, saa at Mandspersoner mangesteds staa udi Stole sammen med Kvindene, og Kvindene med Mændene, og efterdi samme Kirke er saa godt som Hovedkirken for andre her udi Riget, saa at der jo bør at holdes sønderlig god Skik og Ordning baade udi denne og andre Maader, at andre kunne tage Exempel deraf og sligt efterfølge, og skal med samme Stolestader andensteds her udi Riget, baade udi Roskilde og fleresteds, fast skikkeligere tilgaa; og paa det een Gang for alle ogsaa maa føres der sammesteds Raad ved, bede vi eder og ville, at I eder derom beraadslaar og siden med det første gjør en endelig Skik og Ordning med forskrevne Stolestader udi Vor Frue Kirke, eftersom eder synes, skikkeligst og ordenligst kan være, saa at Mandspersoner staa for sig, og Kvindfolkene paa den anden Side for dennem udisær, og at alting dermed kan gange ligeligt, skikkeligt og ret til efter den Ordning, som udi Lucii Kirke udi Roskilde for nogen Tid siden ogsaa gjort er»²⁾).

¹⁾ Sjælandske Tegnelser. XIII, 196. Jfr. 1ste Del, S. 684.

²⁾ Engelstoft, Univ. og Skole-Annal. 1809. II, 191—2. Sjæl. Tegn. XIII, 358. Jonge henfører den ny Ordning med Stolestaderne til Aaret 1583 (Kbhvns Beskr. S. 152), hans Kilde er P. Resens Atlas msc., hvor det hedder: «Olim in subselliis iisdem viris assidebant fæminæ, maritis scilicet suæ uxores. Quæ res An. 1583 est

Naar dette Brev, ligesom andre lignende, var stilet ikke blot til Universitetet, men ogsaa til Borgmestere og Raad, saa fremgaar deraf, at Byens Øvrighed faktisk havde et Compatronat til Kirken, som Professorerne neppe vare ganske tilfredse med, og som da ogsaa senere gav Anledning til vidtløftige Stridigheder. Kirkeværgerne, til hvem Brevet ogsaa var rettet, vare i Henhold til Universitetsfundatsens Bestemmelse, en Professor og en Mand af Borger-skabet. I nærværende Tidsrum indtog følgende Mænd denne Plads. Akademiske Værger: D. Albret Knoppert 1548—70, M. Klavs Skavbo 1570—84, M. Hans Gudsmed 1584—93. Borgerlige Værger: Raadmand Mester Lavrens Madsen Bøsestøber fra 1552 indtil hans Død den 10de Juli 1570, Borgmester Simon Surbeck 1570—83, Raadmand Michel Nielsen Remmesmider 1583—85, Borgmester Christoffer Mogensen 1585—1600¹⁾. Fra 1558 til 1570 førtes Kirkens Regnskab saavidt vides udelukkende af den borgerlige Værge, ialfald er kun hans Regnskab bevaret. Grunden hertil var maaske, at D. Albret Knoppert ofte var fraværende i længere Tid ad Gangen i Statsanliggender; men vi finde rigtignok ogsaa Klage ført i Konsistorium over, at den for Kirkens Tare forøvrigt omhyggelige Mester Lavrens Bøsestøber paa egen Haand afgjorde betydeligere Pengesager vedkommende Kirken, uden først at raadføre sig med sin akademiske Medværge²⁾. Fra 1570 til 1584 ere tvende hinanden udfyldende Kirkeregnskaber førte, et af den akademiske og et af den borgerlige Værge³⁾. Om det samme ogsaa har været Til-

---

mutata, cum alia solis viris, alia solis mulleribus assignari cœperunt sedilia.

¹⁾ Langebeks Excerpter, Nr. 254, i Kgl. Bibl.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 18—9. Af Mester Lavrens Bøsestøbers Regnskaber er et Uddrag meddelt som Tillæg Nr. 97.

³⁾ De findes i Konsist. Arkiv, Nr. 171—3.

fældet i de sidste Aar af dette Tidsrum, kunne vi derimod ikke afgjøre, da ingen Kirkeregnskaber for den Tid nu ere i Behold. — Angaaende Vor Frue Kirkes Præster i Frederik II's Tid have vi følgende Oplysninger at meddele¹⁾.

Sognepræster²⁾.

6. Mester Niels Jespersen var født i Viborg 1518, hvor hans Fader, Jesper Simonsen, en Bondesøn fra Vrove, senere i en Række Aar var Borgmester; Moderen, Margrete Nielsdatter, blev efter sin første Mands Død gift med Kantoren i Viborg Domkapitel, Adelsmanden M. Niels Friis³⁾. I sin Ungdom var Niels Jespersen Lærer ved en Skole (maaske i Viborg). 1544 blev han Præst ved Vor Frue Kirke i Aalborg. Den 13de Februar 1546 udstedte «Niels Jespersen, Prædikant, Son af salig Jesper Simonsen, Borgmester

¹⁾ Af Kirkens øvrige «Tjenere» indskrænke vi os til her at nævne Organisterne, hvis Aarsløn af Kirken var 100 Mark: Jochim Organist 1555—62 (havde som det synes tidligere boet i Kjøge), Peder Organist 1562—66, og Jakob Byg fra 1566 i en længere Aarrække. Endelig kunde nævnes Klokkeren Jakob Villadsen, der gjorde sig fortjent ved 1564 at skjænke fem Boder ved Nørrevold til Friboliger (Sjæleboder) for «fattige husarme» (Nielsen, Kbhvns Diplomatarium I, 538). Hans Hustru var en Søster til Præsten Hr. Lavrits Nielsen i Taarnby paa Amager (Tillæg Nr. 97, S. 153).

²⁾ Om den i 1ste Del, S. 687, nævnte Mester Jost, som jeg har antaget for at have været Præst ved Frue Kirke, kan oplyses, at hans fulde Navn var Jost Nielsen (Jodocus Nicolai); han var født i Nyborg og blev 1538 immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet, hvor han ogsaa tog Magistergraden 1549 (se Program fra Odense Skole, 1866, S. 56).

³⁾ Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 23, hvor dog baade Niels Jespersens Fødeaar og hans Faders Dødsaar angives urigtig. Til de Oplysninger om Niels Jespersens Slægt, som der gives, kunde føjes, at en Søster af ham var gift med en Hr. Matthias Boethius Hafniensis, der som det synes boede i Kjøbenhavn, se Ny kirkehist. Saml. I, 44. 51.

i Viborg», Tilstaaelse for at have modtaget 50 Daler, som Kongen for Guds Skyld havde ladet give ham for «en hans fædrene Bondegaards Eje udi Vrove, som Christiern Rosen ibor, og skylder 5 Byskjepper Rug og et Skovsvin, hvilken Gaard Kgl. Majestæt haver ladet antage med andet Bondegods i Fjendsherred, som var forbrudt under Kronen» (i Grevens Fejde¹). Som Sognepræst i Aalborg forlenedes han 1549 paa tre Aar med Kongetienden af Gunderup og Nøvling Sogne, og denne Forlening fornyedes senere gjentagne Gange, sidste Gang den 19de April 1559, efter at han var bleven Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn²). I Aaret 1555 kaldtes han til residerende Kapellan ved S. Peders Kirke i Malmø. Formodentlig havde han kort iforvejen taget Magistergraden, som han ved denne Lejlighed for første Gang nævnes med³). Da M. Jørgen Mortensen Boringholm 1558 var bleven beskikket til Biskop i Vendelbo Stift, kaldte Universitetet M. Niels Jespersen til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn⁴); men han var ikke længe i denne Stilling, da han allerede den 11te Februar 1560 beskikkedes til Biskop i Fyns Stift⁵). Vi kunne ikke her give en Skildring af hans mangeaarige Virksomhed som Biskop; det maa være nok med at bemærke, at han ved flere Lejligheder gjorde sin Embedsmyndighed stærkt gjældende, hvad jo mangen Gang ogsaa nok kunde behøves, da den sædelige Til-

¹) Orig. i Indenrigsministeriets Arkiv (medd. af Hr. Joh. Grundtvig).

²) Danske Mag. 4 R. II, 320. Pontopp. Ann. III. 329. Regist. over alle Lande, Nr. 6, Fol. 338 og Nr. 7, Fol. 72.

³) Ny kirkehist. Saml. II, 233.

⁴) Det er urigtigt, naar Pontoppidan (Ann. III, 369) og andre gjøre Niels Jespersen til Præst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn.

⁵) Den kgl. Bestalling for ham af ovenstaaende Datum er trykt i Ny kirkehist. Saml. VI, 99—100. Om han forud var valgt af Præsterne paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade, er ikke klart.

stand i Stiftet baade blandt Præster og Lægfolk lod meget tilbage at ønske, og der endnu fandtes mange Levninger af gammel Overtro og kirkelige Uskikke. Især er bekendt hans skarpe Gjennemhegling af Klosterjomfruernes Synder i Maribo 1563¹⁾. Blivende kirkelig Fortjeneste erhvervede han sig ved Udgivelsen af en «Gradual eller almindelig Sangbog for Kirkernes Brug», paa hvis Udgivelse han allerede fik Privilegium 1565, men som dog først udkom 1573 efterat være gennemgaaet af Universitetets Professorer²⁾. — Biskop Niels Jespersen døde den 22de November 1587; han var to Gange gift, første Gang med Anne Andersdatter fra Slagelse, og da hun døde den 5te Marts 1582, ægtede han samme Aar Else Hansdatter fra Odense, der overlevede ham³⁾.

7. Mester Tyge Asmundsen blev i Februar 1560 kaldet til Sognepræst ved Vor Frue Kirke; men allerede i Oktober samme Aar valgtes han til Biskop i Lund. Hans Levned er meddelt ovenfor blandt Professorernes (S. 528). Først 3die Paaskedag 1561 holdt han Afskedsrædiken i København, og det trak længe ud med Embedets ny Besættelse, saa meget mere som den Mand, der først var udset dertil, som det synes trak sig tilbage. I Kirkens Regnskab for 1561 findes nemlig følgende Poster: «Givet D. Rasmus (Lætus) for Hr. Peder Kortsens Kost, som var kaldet hid fra Odense i Fyn at være Sogneherre her til Vor Frue Kirke,

1) Trykt hos Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 393—7.

2) Se Tillæg, Nr. 144. Registre o. a. Lande Nr. 8, Fol. 377. Kirkehist. Saml. I, 138—40. Brandt, Indledn. til «Den danske Psalmedigtning», II, xix—xx.

3) Bloch, Den fyenske Gelstigheds Hist. I, 33, hvortil idethele henvises angaaende Niels Jespersens Virksomhed som Biskop. Sml. Ny kirkehist. Saml. I, 34—5.

13½ Mark. Givet M. Povl Madsen for Kaldsbrev, han skrev efter fornævnte Hr. Peder Kortsens, 3 Mark. End givet M. Povl Madsen paa fornævnte Hr. Peder Kortsens Vegne, som han laante ham, 12 Mark». Grunden, til at denne Mand nu alligevel ikke fik Embedet, erfare vi af et Brev af 28de April 1561 fra Abbedissen og Priorinden i Maribo Kloster til Universitetets Rektor og Professorer. Heri meddele de, at deres Præst var død, og at de havde haft Møje med at faa en anden. «Paa det sidste have vi» — saaledes fortsætte de — «givet denne vellærde Mand Hr. Peder Korder- sen (o: Kortsen) Kald med højlærde Superintendentens Mester Nielses og andre Guds Børns Tilraadelse¹⁾, og det er gaaet, Gud Lov, saa til, at man maa tage og føle derpaa, at det Kald er af Gud, som Gud kunde have sendt os denne Person af Himlen, og tro vi, at ingen Sted trænger saa højt til saadan Person som hos os. Hos eder, Gud Lov, er vel Valg paa højlærde Dannemænd, der kan tjene Kristi Brud; men I højlærde Dannemænd vide vel, at hver Mand tjener ikke os. Denne vellærde Mand have vi hørt meget godt om af mange Guds Gaver, og er os en belejlig Person, og haver tilsagt os sin Tjeneste med sin Skrivelse, Haand og Mund; og ville vi skikke os imod hannem tilbørlig, at han skal ikke mistakke os. Er fordi (o: derfor) vor venlige Bøn til eder, I højlærde fromme Dannemænd, at I hjælpe til og ikke fra, at vi kunne beholde denne lærde Dannemand, den der (o: som) Gud os under¹⁾». En saa indtrængende Opfordring kunde Professorerne vel ikke godt afslaa. Nok er det, at Hr. Peder Kortsen ikke blev Præst ved Vor Frue Kirke; derimod er han vistnok kommen til Maribo, men har neppe fundet sig tilfreds der, da det udentvivl var ham,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 761—2.

der to Aar efter gav Biskop Niels Jespersen en saa stærk Skildring af Klosterjomfruernes Vedhængen ved Papismen og andre Synder, at Biskoppen fandt sig beføjet til at forebringe Sagen for Kongen¹). — Om hans Liv, før han kom paa Bane som Kandidat til Præsteembedet i Kjøbenhavn, vides, at han 1545 blev Student fra en af de fynske Skoler, og at han 1553 var Sognepræst i Kjerteminde²). Men om Aarsagen, til at han forlod dette Embede, er intet bekjendt.

8. Mester Hans Thomesen. Denne Mand, hvis Navn vil være i taknemmelig Erindring, saalænge Kjærligheden til dansk Psalmesang er levende iblandt os, blev født den første Marts 1532 i Hygom i Tørninglen, hvor hans Fader, Thomas Knudsen, der senere tillige blev Kannik i Ribe, var Sognepræst samt Provst i Frøs og Kalslunds Herreder³). Han var den ældste af tolv Sødskende. Efter at have søgt Skolen i Ribe, kom han til Universitetet, hvor han især sluttede sig til Hemmingsen. I Aaret 1553 drog han til Vittenberg som Hovmester for tre unge Adelsmænd af Slægten Venstermand, og her har han vistnok ogsaa taget Magistergraden⁴). Efter sin Hjemkomst blev han ved Paa-sketid 1557 af Biskop Hans Tavsens kaldet til Rektor ved Ribe Skole. Her begyndte han med Flid at sysle med dansk Psalmedigtning og Psalmesang, især tilskyndet derved, at

¹) At Peder Kortsens virkelig er kommen til Maribo, slutter jeg af at Præsten Hans Jørgensen Sadolin i Thoreby paa Laaland omtaler ham som sin „vicinus“, tillige betegner han ham som „vir ingenio at humanitate præstantissimus“ (se mit Skrift: Jørgen Jensen Sadolin, S. 105 Not. 3).

²) Program fra Odense Skole, 1866, S. 62. Saml. til Fyens Hist. og Topogr. III, 2—3.

³) Om M. Thomas Knudsen har jeg meddelt udførlige Efterretninger i Ny kirkehist. Saml. II, 253—65. Jfr. smst. III, 491.

⁴) Ny kirkehist. Saml. I, 471.

det var hans Embedsgjærning at lede Skoledisciplenes Deltagelse i Kirkesangen¹⁾. Efter Christian III's Død forfattede og foredrog han ved en Sørgehøjtid i Ribe en Mindetale, hvori han udførligt og med ikke ringe Dygtighed gav en Karakteristik af den afdøde Konge og fremstillede hans For tjenester; navnlig har Talen historisk Betydning ved de Træk, den meddeler fra Kongens ellers kun lidet bekjendte Ungdomsaar. Det er at antage, at denne Tale, som blev trykt i Basel 1560, i ikke ringe Grad har tjent til Anbefaling for den unge fremadstræbende Forfatter²⁾. Herom finde vi formentlig Vidnesbyrd i et Brev, Kong Frederik II den 2den Januar 1561 skrev til Universitetet, og hvori det hedder: »Vider, at denne Brevviser, Mester Hans Thomesen, haver beirettet for os, hvorledes at han er tilsinds at ville give sig did til Universitetet. Thi bede vi eder og begjære, at I ville fordre og fremme ham til det bedste og efter Lejligheden gjøre eders Flid, at I kunne fly ham til et Kald enten der udi Universitetet eller andensteds, eftersom I kunne formærke, at han er lærd og duelig til³⁾». Da Kongen ikke længe efter kom til Ribe, fik Hans Thomesen desuden Løfte paa det første Kannikedømme, som blev ledigt i Kapitlet sammesteds, et Løfte, der dog først blev indfriet tre Aar efter⁴⁾. I Forventning om, at Kongens ovenanførte Anbe-

1) Herom haves Hans Thomesens egen Beretning i hans Fortale til Psalmebogen 1569, aftrykt i »Den danske Psalmedigtning» ved Brandt og Helveg, 2den Del, Indl. S. XV.

2) *Oratio de illustrissimo Principe ac Domino Christiano III, Rege Daniæ et Norvegiæ etc.* Den er optrykt tvende Gange, dels iblandt *Orationes in obitus Principum a Sim. Schardio collect. Francof. 1567. Tom. III*, dels i Grams Udgave af *N. Cragii Annal. Christ. III. Havn. 1737*, p. 435—62; og den findes paa Dansk i Oversættelsen af dette Værk.

3) Se Tillæg, Nr. 115.

4) »Mester Hans Thomessen skolemester wdi Ribe fick breff, att
Kbhvns Univ. Hist. II.

faling til Universitetet vilde bære sin Frugt, opgav Mester Hans i Marts 1561 sit Embede ved Ribe Skole og begav sig til Kjøbenhavn, hvor han — kun 29 Aar gammel — var saa heldig, Pintseften samme Aar, at blive kaldet til Sognepræst ved Vor Frue Kirke¹⁾. Senere eller samtidig blev han tillige Provst i Smørum og Sokkelunds Herreder, og var som saadan Sjælands «øverste Provst»²⁾. Da hans Hustru, Margrete, som han havde ægtet den 16de November 1561, allerede døde 1563 med sit Barn, giftede han sig samme Aar med Magdalene, en Datter af Mads Ancheren, Borger i Ribe. Bryllupshøjtiden blev forherliget ved en Samling «Epithalamia» af Brudgommens Venner Johannes Pratensis, Rasmus Katholm, Rasmus Christiensen fra

---

kong: matt: haffuer wndtt hannom att mue fange thett første Canickdom, som vaccerer oc ledigt bliffuer i Riber Domkircke. Oc naar samme prebennde ledigt bliffuer, skall hand giffue sig thill kong: matt: mett hans naades breff, saa will hans naade gjøre hannom ther paa ydermere forwaring etc. Datum Ribe 23 die Februarij Aar etc. M D lxxj. — Relator Mester Niels kongg: matt: hoffprediger* (Reg. o. a. Lande Nr. 7, Fol. 188—9). Den 21 Sept. 1564 fik M. Hans Thomesen, Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kbhvn, kgl. Bevilling paa det Kannikedømme i Ribe, der var ledigt efter Christiern Hegelund, indtil Kongen anderledes til-siger, «dog saa at han skal bo ved Ribe Domkirke, naar han ikke længere er Sognepræst til Vor Frue Kirke eller læser ved Univer-sitetet». (Regist. o. a. Lande Nr. 8, Fol. 82).

¹⁾ Terpager (Ripæ Cimbr. p. 654—5) og Wegener (A. S. Vedel, S. 24) lade H. Thomesen først en kort Tid være Rektor i Kbhvn; men det beror paa en Fejltagelse.

²⁾ I Ny kirkehist. Saml. II, 509—11 findes meddelt en af H. Thome-sen forfattet Formular til Formaning og Bansættelse af ubodfær-dige, hvilken skulde forelæses i Kirkerne ved Jul og Paaske. Den blev meddelt Præsterne paa Landemodet 1569. Bag i den af Bi-skop Hans Albretsen 1564 udgivne Anvisning til tre Bededagspræ-dikener (Enarratio Psalmi XX) findes «En christelig Bøn, dagligen at bede i denne farlige Krig» af Hans Thomesen. Begge Stykker tyde paa hans fremragende kirkelige Stilling.

Randers og Knud Bramsen fra Haderslev¹). I Aaret 1572 blev han af Hemmingsen kreeret til Bakkalavr i Theologien, og samme Aar havde han den Ære at staa Biskop Povl Madsen bi ved Dronning Sofies Kroning²). I sin Embedsvirksomhed var han nidkær og duelig, hvorfor han ogsaa nød en stor Anseelse³). Hans Medtjener Oluf Tøstesen omtaler ham med megen Berømmelse, og Niels Hemmingsen havde den Plan, at han i Tiden skulde være hans Efterfølger⁴). Kongen skal have ønsket ham til Biskop i Ribe, dengang Povl Madsen blev kaldet derfra til Sjælands Bispestol, men der blev dog ikke noget deraf, da Stiftets Kjøbstedpræster valgte en anden Mand⁵). Men det mærkeligste, der er at melde om Hans Thomesen, er dog hans «Danske Psalmebog», der udkom 1569 ledsaget af Melodier. Heri har han samlet en rig Skat af Reformationsaarhundredets Psalmedigtning, dels optaget af ældre Samlinger, dels nu første Gang trykt. «Af de halvandet hundrede ny Psalmer, hvormed han forøgede sin Samling, leverede han selv omtrent en Trediedel, som han dels selv digtede, dels omarbejdede af ældre danske, dels oversatte fra Latin og Tydsk. Var han end ingen stor Psalmedigter, saa var han dog den største i sin Tid, hvem det ikke kan nægtes, at Udtrykket falder lettere og Rimet livligere for. Og at han ialfald havde mer end almindelig Sands for Psalmesang, ses ikke blot af

¹) Se Tillæg, Nr. 97 (S. 151). Ny kirkehist. Saml III, 345. Hdskr. Optegnelse af Zwergius. I Forbindelse med Joh. Pratensis Arrhusii Daphnis (se foran S. 604) ere de andre ovennævnte Bryllupsdigte trykte Hf. 1563. 4.

²) Suhms Saml. I, 3, 145. Bruun, Danske Saml. IV, 162. 168.

³) Om hans Nidkærhed vidner hans Sag 1573 med Præsten i Jørnlunde, der gav sig af med Troldomskunster. Se foran S. 160—1.

⁴) Se foran S. 712. Ny kirkehist. Saml. III, 501.

⁵) Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel, 2 Udg. S. 117, Not. 20.

den udholdende Kjærlighed, hvormed han i en Række af Aar syslede med det Værk, der blev et Æreminde for ham, og som med Hensyn til Flid og Omhu var langt fra at for-dunkles af den kingske Psalmebog, og mindre af dennes Efterfølgere; men navnlig deraf, at han havde aabent Øre for de kristelige Toner, der fra gammel Tid af levede i Folkemunde, og kunne vi end formode, at denne Kilde til en egentlig dansk Kirkesang var langt righoldigere og kunde været ganske anderledes benyttet, saa maa vi dog ikke glemme, det er Hans Thomesen, der har gjemt den gamle Dagvise, har benyttet flere Helgenviser, og af Hr. Mikkels Rim uddraget Psalmer, der i lang Tid hørte mellem vore Fædres de kjæreste¹⁾). Efterat Psalmebogen var udkommen, befalede Kongen alle Rigets Bisper at sørge for, at et Exemplar af den anskaffedes til enhver Kirke, og at den brugtes i alle Skoler, samt at ingen andre Psalmebøger førtes til Kjøbs paa Markeder eller andensteds, saavidt deres Stifter strakte sig²⁾). I lange Tider blev Hans Thomesens Psalmebog da ogsaa, om ikke den eneste Kilde, saa dog Hovedkilden til al kristelig Psalmesang her i Landet saavel som i Norge. I Sammenligning med den var hans øvrige Forfattervirksomhed mindre betydelig; dog kunde det bemærkes, at der endnu bevares en haandskreven Samling danske Ord-sprog, som menes at være af ham³⁾). En Ligtale, som han den 15de Januar 1573 holdt i Vor Frue Kirke over den

1) Brandt i Indledningen til «Den danske Psalmedigtning» II, xxi. I dette Skrift er H. Thomesens prægtige Fortale til hans Psalmebog og en Mængde af Psalmerne aftrykt.

2) Kirkehist. Saml. I, 140—2. Smil. Ny kirkehist. Saml. V, 879—80.

3) Lyskander, Scriptor. Dan., ny Udg., S. 264. Molbech, Danske Ord-sprog. Indl. S. XLVI. — I Vedels Ligtale over Johan Friis og i hans Pavekrønike (begge trykte 1571) findes der et Par danske Vers af Hans Thomesen.

unge Grev Gynter af Barby, der var trolovet med Jomfru Dorothe Krabbe, udkom først fire Aar efter hans Død under Titel «Trøst af Guds Ord for dennem, som af deres Venners dødelige Afgang bedrøves, tilskreven ærlige og velbyrdige Frue Magdalene Banner, sl. Iver Krabbes Efterleverske» (Kbh. 1577. 8¹). M. Hans Thomesen selv døde den 22de September 1573, kun 41 Aar gammel, og jordedes i Vor Frue Kirke i «Professorernes Kapel», hvor der i sin Tid fandtes en meget smuk Gravskrift over ham, formodentlig forfattet af hans Eftermand, der nogle Aar senere ægtede hans efterladte Enke²). Hans Børn, af hvilke Sønnerne førte Navnet Jæger, vare: Thomas, som døde, 27 Aar gammel, den 23de Januar 1597, kort Tid efter at han var hjemkommen fra sine Studeringer i Tydskland, og ligesom han stod paa Nippet til at blive beskikket til Kapellan ved Vor Frue Kirke³); Klavs, der blev Professor ved Universitetet i Christian IV's Tid; Marine, der blev gift med en Borger i Kjøbenhavn ved Navn Arnoldus Trost; og Margrete, der først var gift med Professor Christen Michelsen og siden med Søren Ingemand, «Kgl. Majestæts Tolder for Kjøbenhavns Slot⁴)». Hvem veed, om Digteren Bernhard Severin Ingemann, der vel kan kaldes en aandelig Ætling af Psalmedigteren Hans Thomesen, ikke nedstammer fra dette Par!

¹ I vore Litteraturlerica er der udaf denne Trøstetale ogsaa gjort en Ligtale over Iver Krabbe, der siges trykt i Kbh. 1573; men det er sikkert kun en Vildfarelse, som et løseligt Blik paa Titelbladet kunde forlede til.

² Se foran S. 560. Ny kirkehist. Saml. III, 501. Gravskriften er trykt hos Terpager, Ripæ Cimbr. p. 652—3.

³ Ny kirkehist. Saml. V, 94. Resenii Inscript. Hafn. p. 66.

⁴ Se Tillæg, Nr. 334, samt foran, S. 632. Søren Ingemand var tillige forlenet med et Kannikedømme i Lund og døde d. 29 Sept. 1612 (Optegn. i Konsist. Arkiv Pakken Nr. 93)

9. Mester Rasmus Katholm blev 1574 Hans Thomesens Eftermand og var det til sin Død den 7de November 1581. Hans Levned findes blandt Professorernes (S. 557). Det var paatænkt, at den bekjendte M. Hans Michelsen, der da var dansk Hofprædikant paa Frederiksborg (tidligere Præst og Skolemester paa Herlufsholm), skulde være Sognepræst ved Frue Kirke efter Katholm. Den 18de December 1581 skrev Kongen nemlig fra Kronborg til ham: «Vider, eftersom nogle vore Raad og gode Mænd saa vel som og Superintendenten her udi Stiftet have for godt anset, at I kunde blive tilskikket til det Kald udi Kjøbenhavn, afgangne Mester Rasmus Katholm havde, at være Sognepræst til Vor Frue Kirke sammesteds, og været begjærendes med deres Skrivelse til os, at I maatte komme derud og gjøre Tjeneste udi Kirken en af disse tilstandende (o: forestaaende) Jule Helligdage, at Borgerne maatte høre eders Prædiken: da bede vi eder og begjære, at I ville begive eder ud til Kjøbenhavn anden Juledag, saa I tredie Juledag kunde gjøre Tjeneste og Prædiken udi forskrevne Kirke. Dersom siden eder befalder at antage samme Kald, og Borgerne saa vel som vore gode Mænd det saa behage og have ville, da ville vi naadigst dertil give vort Samtykke og Vilje, og derudi som i alle andre Maade gjerne se eder til det bedste befordret¹⁾». — M. Hans Michelsen fik dog ikke Embedet, maaske fordi hans Valg stødte paa Modstand fra Professorernes Side, til hvem der, underligt nok, slet ikke var tåget Hensyn i Kongens Brev, skjønt de ellers plejede at have den afgjørende Stemme ved Præstevalget. Ikke længe efter blev han derimod Lærer for Kongens unge Søn, Prinds Christian.

---

¹⁾ Sjælandske Tegnelse. XIV, 548—9.

10. Mester Desiderius Fos blev 1582 valgt til Præst ved Frue Kirke og forestod Embedet, indtil han i Oktober 1598 fik sin Afsked. Hans Levned findes foran (S. 645) blandt Professorernes.

Kapellaner.

Vor Frue Kirke havde i dette Tidsrum ligesom tidligere tvende faste Kapellaner; ved Aaret 1581 omtales det, at de begge havde deres «Residenser» i S. Peders Stræde, og at Kirken udredede den aarlige Jordskyld af disse Boliger for dem¹). Ved Kongebrev af 23de August 1573 blev det bestemt, at den ældste af Kapellanerne til Forbedring af sit Embede skulde have Ovre ydre (nu Hvidovre) Sogn som Annex til Kapellaniet, saaledes at han der, som selvstændig Sognepræst, skulde nyde alle Præsteembedets Indtægter mod «at gjøre Sognefolket den tilbørlige Tjeneste inden Kirken og uden, som en Sjælesørger sine Sognefolk pligtig er²)».

Af de to Kapellaner, der vare i Embede ved Begyndelsen af nærværende Tidsrum, er alt tidligere nævnt Hr. Oluf, der fungerede indtil 1562, uden at vi vide, om han er død eller forflyttet. Maaske har han faaet sin Afsked, og kunde da være den Hr. Oluf Truidsen, som døde den 14de September 1570 i Universitetspedellen Christen Svendsens Hus i Kjøbenhavn³).

Hr. Mats Knudsen (kaldet Vægter) var født 1520 i Odense og blev 1548 Student fra sin Fødeby's Skole. I Aaret 1559 antoges han til Kapellan ved Frue Kirke og

¹) Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium. I, 505. 535.

²) Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 168. Sml. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium. I, 508.

³) Se dennes Optegnelse i Arn. Magn. Saml. 840. 4.

blev i denne Stilling indtil han, 48 Aar gammel, den 29de Juli 1568 blev bortreven af den dengang herskende «Pestilense». Han var en Ven af den bekjendte bergenske Læsemester Absalon Pedersen, der i sin saakaldte Kapitelsbog flere Gange omtaler ham. Hans Hustru Mette Nielsdatter overlevede ham og lagde en Ligsten paa hans Grav, hvis Indskrift Resen har bevaret. Kirken bekostede hans Jordefærd¹⁾.

Hr. Niels Hvid, senere noksom bekjendt som Sognepræst ved Helliggejst Kirke i Kjøbenhavn og endelig som Biskop i Skaane, var i kort Tid Kapellan ved Frue Kirke i Aaret 1562²⁾. Han afløstes imidlertid endnu samme Aar af

Hr. Morten, der forestod Embedet i omtrent to Aar (1562—64) og rimeligvis er død i den da grasserende Pest. Han var ventelig en Kjøbenhavner, da hans Stiffader omtales som jordet paa Vor Frue Kirkegaard 1564³⁾.

Mester Christiern Ottesen (Blichfeld) var født i Kjøbenhavn. Han skal først have været Rektor i Ystad. I Aaret 1564 blev han Kapellan ved Vor Frue Kirke og tog den 6te Juli 1566 Magistergraden i Kjøbenhavn under M. Hans Mogensens Dekanat. Samme eller følgende Aar blev han Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aarhus (og senere tillige Kannik ved Domkirken), i hvilken Stilling han døde 1596. Han blev Stamfader til en temmelig betydelig Efter-slægt⁴⁾.

¹⁾ Program fra Odense Skole 1866, S. 51. Resen, Inscript. Hafn. p. 59. Norske Magasin. I, 287. 307. Suhms Saml. II, 3, 3. Nielsen, Kjøbenhavns Diplom. I, 532.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 97 (S. 151).

³⁾ Se Tillæg, Nr. 97.

⁴⁾ Se foran S. 506 samt Tillæg, Nr. 97. Wiberg, Alm. Præstehi-

Mester Hans Lavritsen (fra Kjøbenhavn) forekommer 1566 som Sognepræst i Søllerød; i dette Aar søgte han at blive Præst i Taarnby paa Amager, og han maatte synes at have nogen Udsigt til denne Befordring, da han var en Svoger til Professor Klavs Lavritsen Skavbo, og Professorerne havde Patronatsret til Kaldet; men da den indflydelsesrige Slotsfoged i Kjøbenhavn Knud Pedersen ogsaa havde en Svoger, Præsten Hr. Jørgen (i Melby), der ønskede Kaldet, saa holdt Professorerne det for klogest at holde sig gode Venner med Slotsfogeden, der ellers let kunde skade dem ved Hove, og Hr. Hans Lavritsen maatte derfor vige¹⁾; men han fik Erstatning, da han Aaret efter (1567) blev kaldet til Kapellan ved Vor Frue Kirke. I denne Stilling levede han i en lang Aarrække. Han udvirkede, at Ovre ydre Sognekald 1573 blev lagt til Kapellaniet, og som Sognepræst til det nævnte Kald underskrev han Hyldingsfuldmagten 1584²⁾. Han ejede en ikke uanseelig Gaard paa Kjøbmagergade, som han dog ikke selv beboede, og en Have østen for Nørreport³⁾. Maaske havde han arvet disse Ejendomme efter sine Forældre. Af det tidligere Vikariegods havde han som Kapellan Apostlenes Alters Vikarie; i den Anledning kom han 1581 i en Strid med den som Rigsadmiral siden bekendte Peder Munk, som havde en af de

---

storie. I. 48. II, 127. Hertel, Beskriv. over Aarhus Domkirke. II, 498. Det er en Misforstaaelse, naar disse to Forfattere sætte hans Kaldelse til Aarhus til den 1ste Juli 1566. Zwergius (Sjæl. Cler. S. 484) anfører ham i Rækken af de kjøbenhavnske Slotspræster; men det er vel neppe rigtigt, han maatte da have været det, før han blev Kapellan ved Frue Kirke, om hvilken Embedsansættelse Zwergius intet veed.

¹⁾ Om denne Forhandling findes der en udførlig Beretning i Acta Consist., se Ny kirkehist. Saml. I, 15—17.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 405.

³⁾ Nielsen, Kjøbenhavns Diplom. I, 493. 500.

Gaarde i Arvefæste, af hvis Jordskyld Vikariets Indtægt bestod. Han nægtede nemlig at betale Jordskylden, med mindre Præsten kunde gjøre bevisligt ved Fremlæggelse af Alterets Fundats, at han havde Adkomst til den. Da Hans Lavritsen beklagede sig til Kongen over denne formentlig utilbørlige Paastand, udvirkede han et Kongebrev til Peder Munk, hvori det foreholdtes denne, hvor ubilligt det var at forlange et saadant gammelt Dokument fremlagt, som maaske ikke mere eksisterede, ialfald ikke kunde være i Kapellanens Værge, men maatte søges i Universitetets eller Stadens Arkiv. Det maatte være Bevislighed nok, at Kapellanen havde Alders Hævd paa den omstridte Jordskyld, og Munk opfordredes derfor til godvillig at yde den Afgift, som fra gammel Tid gik af hans Gaard¹⁾. — I sine ældre Aar optraadte Hans Lavritsen som Forfatter, idet han 1587 udgav «Sjælebog, det er en kristelig og nyttig Haandbog om Menneskens Sjæl» (efter hans Død oplagt paany), og omtrent ved samme Tid tog han Magistergraden²⁾. Vi have tidligere omtalt den Strid, han 1591 havde med Sognepræsten Desiderius Fos i Anledning af sin Datters Vielse. Saa vidt vi kunne skjønne, var det Sognepræsten, der her viste en krænkende Adfærd mod sin ældre og velansete Medtjener³⁾. — M. Hans Lavritsen døde i Aaret 1596. Lyskander, der var

¹⁾ Sjælandske Tegnelser XIV, 547—8. I Gehejmearkivet findes et Brev af 25de Juni 1577, hvorved D. Povl Madsen, Superintendent i Sjælands Stift, Markus Hess og Jørgen Persen, Borgmestere i Kjøbenhavn, og Hans Lavritsen, Prædikant til Vor Frue Kirke og Procurator til St. Apostolorum Alters Gods, gjøre vitterligt, at de have undt og i Leje ladet Jens Lavritsen en St. Apostolorum Alters Vikaries Gaard og Grund i Kbhvn.

²⁾ Se foran S. 359—60. 1583 var Hans Lavritsen endnu ikke Magister, men 1591 forekommer han med denne Titel.

³⁾ Se foran S. 647.

lidt i Slægt med ham, roser ham som en fortrinlig Prædikant, en vellærd, flittig og forstandig Mand¹⁾.

Under den ovennævnte Hr. Mats Knudsens Sygdom 1568 blev Anders Matsen Blenthorp af Biskoppen ordineret til Hjelpepræst ved Frue Kirke, da der paa Grund af Pesten var stor Trang til præstelig Hjælp. Han opnaaede dog ikke at blive Kapellan, og vi skulle derfor heller ikke her opholde os ved hans forøvrigt ret mærkelige, men tillige meget kummerlige Livsforhold²⁾.

Hr. Anders Jensen Mariager blev i Slutningen af Aaret 1568 Kapellan ved Vor Frue Kirke. Han var, som Tilnavnet viser, en Jyde. En Broder af ham, Hr. Jakob Jensen, var Præst i Hobro og Provst i Onsild Herred³⁾. Kort efter hans Ansættelse ved Frue Kirke døde hans Hustru, rimeligvis bortreven af den da herskende Landesot; senere ægtede han Karine Klavsdatter, Datter af Professor Klavs Lavritsen Skavbo, hvorved han altsaa kom i Svogerskab med sin Medtjener Hans Lavritsen, som ovenfor er nævnt⁴⁾. I Aaret 1571 kaldtes han til Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, og 1572 tog han Magistergraden. Imidlertid erhvervede han sig en ikke ringe Anseelse som en særdeles dygtig og hæderlig Præst. En Forklaring af «Fadervor og den almindelige Lærdom om en

---

¹⁾ *Scriptores Danici*, ny Udg. S. 252.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 97 (S. 153). Ny kirkehist. Saml. III, 582—91, hvor Anders Blenthorps Virksomhed ved Frue Kirke dog er sat til 1567 istedenfor 1568. — Som det synes har Hr. Isak Pedersen, Kapellan ved Helliggejst Kirke, ogsaa gjort Tjeneste som Hjelpepræst ved Frue Kirke omtrent ved samme Tid (Tillæg Nr. 97, S. 154).

³⁾ Dette fremgaar af et Par samtidige Skrifter af Lavrits Madsen Mariager, Rektor i Sorø.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 97 (S. 154). Klavs Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 282 Not.

kristelig Bøn, udi tolv korte Prædikener forfattet», som han udgav 1580, kan med Føje nævnes som et af de værdifuldeste Arbejder, den danske Andagtslitteratur fra det 16de Aarhundrede har at opvise. Da han havde tilegnet Kongen Skriftet, fik den kgl. Rentemester Befaling til at udbetale ham 100 gamle Daler som Foræring derfor, og samme Aar paalagde Kongen Universitetet ved første Lejlighed at kreere ham til Doktor i Theologien, hvilket dog ikke skete, da han allerede døde den 1ste Juli 1582¹⁾. Hans Svoger Klavs Lyskander omtaler ham som den Tids mest veltalende Mand²⁾. Nogle Aar efter hans Død ægtede hans Enke M. Niels Lavritsen Arctander, der dengang var Slotspræst i Kjøbenhavn og senere blev Biskop i Viborg. En Datter af M. Anders Mariager, ved Navn Kirstine, blev 1596 gift med Hr. Søren Nielsen Juel, Sognepræst i Nibe³⁾.

Mester Povl Thomesen, en Broder til Sognepræsten M. Hans Thomesen, blev 1571 kaldet til yngste Kapellan ved Frue Kirke. Han havde studeret i Vittenberg og Leipzig, og paa det forstnævnte Sted havde han i Marts 1569 taget Magistergraden⁴⁾. Den 25de Maj 1573 fik Mester Povl Thomesen, Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, kongeligt Ventebrev paa, at dersom han overlevede sin Fader Mester Thomas Knudsen, Kannik i Ribe Domkirke, maatte han faa hans Kannikedømme efter ham⁵⁾. Men han ople-

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 220. Bruun, Danske Saml. I, 96. I Thottske Saml. 380. 4to findes: *Expositio passionis Jesu Christi per Mag. Andream Mariagrium, conclonat. Haun., habita 1571, a Petro Andreade Holbekiano conscripta 1571.*

²⁾ *Scriptores Danici*, S. 185.

³⁾ Hegelunds Kalender, under 18de Juli 1596.

⁴⁾ *Magazin til den danske Adels Hist.* S. 154. Ny kirkehist. Saml. II, 518.

⁵⁾ Udkast i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.

vede ikke Opfyldelsen af dette Løfte. Den 10de Maj 1575 stod hans Trolovelse med Kirsten Olsdatter; men ikke stort over en Maaned derefter døde han. Hans Fæst^mø blev senere gift med M. Lavrits Thomesen (Riber), Sognepræst i Kolding¹).

Mester Oluf Tøstesen, der fra 1575 af var Kapellan ved Vor Frue Kirke i omtrent tyve Aar, er omtalt ovenfor blandt Latinskolens Rektorer²).

2.

De samme **Landsbykirker**, som alt i Christian III's Tid hørte under Universitetets Patronat, bleve fremdeles derunder; selv Ganløse Kirke, som nærmest laa under Knarstrup Kloster, beholdt Universitetet, da det 1561 maatte mageskifte dette Klosters Gaard og Gods bort mod S. Clare Kloster i Roskilde, som ikke havde Patronat over nogen Kirke. De kongelige Lensmænd forsøgte vel flere Gange i dette Tidsrum at gjøre Indgreb i Universitetets Patronats-

¹) Frue Kirkes Regnskaber. Hegelunds Kalender, 1574, 25 Aug. «M. Pouel Thomesen och Magdalena [udentvivil M. Hans Thomesens Enke] drog til Kiøbenhaffn igien»; 1575, 10 Maj: «Sponsalia M. Pauli Thomæ et Kirstinæ Olai cos. filiiæ»; s. Aar, 1 Juli: «Rumor de morte M. Pauli Thomæ Ripensis». 1576, 25 Juli: «Sponsalia M. Laurentii Thomæ Coldingensis Pastoris et Kirstinæ Olai cos. filiiæ». — I Ny kirkehist. Saml. II, 263 har jeg udtalt den Formening, at M. Lavrits Thomesen (Riber) i Kolding var en Broder til Hans og Povl Thomesen. Det passer dog ikke med den Bemærkning, som findes i Pontopp. Ann. III, 520 og andensteds, om at han ved sin Død 1592 var i en meget høj Alder. Havde han nemlig været en Søn af M. Thomas Knudsen i Hygum, kunde han 1592 neppe have været 60 Aar.

²) Side 710—14. Angaaende M. Oluf Tøstesens Forleninger i Roskilde kunde endnu henvises til Scr. Rer. Dan. VI, 604, hvor hans Navn dog er forvansket til Jostensen.

ret, men hver Gang lykkedes det Professorerne ved Henvendelse til Kongen at forebygge de truende Forsøg og at erholde ny Tilsikringer om deres Højhedsret over de Universitetet tillagte Landsbykirker med tilhørende Gods og Kirketiender ¹⁾).

Besættelsen af Præsteembederne udøvede Universitetet med næsten uindskrænket Myndighed, og i dette Tidsrum findes der kun sjældent Spor til at Bønderne, inden Kaldsbrevet for Præsten udstedtes, fik Adgang til at høre den Mand prædike, der skulde være deres fremtidige Sjælesørger, saaledes som det dog senere i Almindelighed var Tilfældet med Universitetets Patronatskald. Men spurgte Professorerne end altsaa ikke Bønderne til Raads, saa kunde dog andre Forhold udøve Indflydelse paa Friheden af deres Valg, navnlig have vi Exempler fra dette Tidsrum paa, at de ved indtrængende Anmodninger fra Mænd, hvis Velvilje de satte Pris paa at bevare, lode sig bestemme til at give andre Personer deres Stemme end dem, som de oprindeligt havde udset til vedkommende Kald eller endog havde givet Løfte derpaa ²⁾).

Som det tidligere er berørt, svarede Præsterne i disse Patronatskald en aarlig «Pens» til Universitetet, der forøvrigt var forskjellig paa de forskjellige Steder; men da Professorerne af Erfaring vidste, hvor vanskeligt det manges Gang faldt at faa denne Afgift betalt, sikrede de sig nu ved at lade tiltrædende Præster udstede en Forpligtelse, hvori de ikke blot forbandt sig til at yde den sædvanlige Pens, men tillige gik ind paa, at deres Kaldsbrev skulde være forbrudt, hvis den ikke retteligt ydedes ³⁾. Vi have endog

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 168. 176. 177. 186.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 15—17. IV, 352—6.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 98. 133. 140. 236. Ny kirkehist. Saml. I, 31.

Exempel paa, at Professorerne tog det Løfte af en Præst, at hvis det lykkedes at vinde noget Mensalgods tilbage, som var kommet fra Kaldet, saa skulde han lade sig nøje med Halvparten af Indtægten deraf, og overlade den anden halve Del til Universitetet¹⁾. — Hvor der var «Sædedegne» ved Kirkerne, og Degneembedet ikke forrettedes af Disciple fra Latinskolerne i Nærheden, havde Universitetet ogsaa Kaldsret til disse Embeder.

Kirkernes Hovedindtægt var selvfølgelig Kirketienden, som almindelig fæstedes bort for en vis Afgift. Den 23de Avgust 1577 udgik der kongelig Befaling, om at Bønderne i Sjælland skulde yde Kirketienden hos den, der havde fæstet den, og ikke ved Kirkegaarden, som de hidtil mængstedes havde gjort, og at Fæsteren af Tienden skulde yde sin Afgift (der næsten altid var ansat i Korn) i den nærmeste Kjøbsted, og ikke som hidtil hos Kirkeværgen, hvorved denne havde været nødt til paa Kirkens Regning at leje Vogne til at føre Kornet til Kjøbstedet²⁾. Denne Forordning gjaldt imidlertid alle Landsbykirkerne i Sjælland og ikke blot Universitetets Kirker. Hvad disse angaar, da finde vi, at Universitetet undertiden tilegnede sig en Del af den Fæsteafgift, der ydedes af Kirketienden; den største Del deraf tog Kirkeværgerne dog til sig og afholdt deraf Kirkens løbende Udgifter. Naar større Foretagender skulde ske ved en Kirke, f. Ex. Anskaffelse af en ny Klokke eller Prædikestol, maatte Universitetets Tilladelse dog først erhverves.

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 134.

²⁾ Afskrift i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 136.

Rettelser og Tillægsbemærkninger.

1ste Del.

- S. 25. Ifølge Danske Mag. 4. R. III, 9. 159 hed Christian III's Kirurg Mester Michel von Finstingen og ikke von Hirstig, som der staar i Registre o. a. Lande, 4, 168. Jeg betragter det forøvrigt nu som meget tvivlsomt, at han kan have været den M. Michael, som en Tid var Læsemester ved Universitetet.
- S. 34. Ifølge Scr. Rer. Dan. VII, 215 havde Mads Lang været Rektor i Slagelse (og ikke i Randers).
- S. 272. Om D. David Chytræus's Kaldelse til Kjøbenhavn ere nogle ny Oplysninger fremkomne hos Krabbe, David Chytræus, Rostock 1870, S. 56.
- S. 532. En Søster til D. Peder Palladius, ved Navn Johanne, var gift med Albret Skrædder, Borger i Helsingør.
- S. 546. M. Peder Parvus's Enke levede endnu mange Aar efter og nærede sig ved Syning. I Vor Frue Kirkes Regnskab for 1572—3 findes nemlig følgende Post: «Anne Mester Per Parvus' for to Messesærke at sy, to Haandklæder, tre Poser og to Corporal — 24 Skilling». Ja saa lidet sandsynligt det end kunde synes, finder jeg det dog rimeligt, at hun er den Anne M. Peders, der i et Dokument fra 1598 nævnes som den ældste da levende Professorenke (Tillæg, Nr. 315).

- S. 577. Om M. Hans Svanings Børn findes lidt udførligere Efterretninger meddelte af J. Kinch i Saml. til Jydsk Hist. og Topografi. I, 253—4.
- S. 599. Johan Spithoff (her i Landet almindelig kaldet M. Hans Mønster) var en Søn af Engelbert Spithoff i Münster. Han havde to Brødre, Lucas og Engelbert Spithoff, der 1561 omtales som boende i Amsterdam (ifølge et Brev af 18de April 1561 fra Kong Frederik II til Byen Münster, i Ausländ. Registrant). M. Johan Spithoff benyttedes næsten hele Aaret 1559 af Frederik II i diplomatiske Sendelser; navnlig opholdt han sig fra September Maaned af længe i England som Underhandler i Anledning af Kongens forgjæves Frieri til Dronning Elisabeth. I Gehejmearkivet findes en Samling interessante Breve fra og til ham i den Anledning, hvorpaa Hr. Assistent Fr. Krarup har gjort mig opmærksom. Her maa jeg imidlertid indskrænke mig til at meddele tvende Brudstykker af disse Breve, som have særlig Interesse med Hensyn til Mænd, der ere omtalte i det foregaaende.

1.

Af et Brev fra Lic. jur. Kaspar Paslich til M. Johannes Monasteriensis i London, dat. Hafniæ die Michaelis 1559.

«De hæreditate Domini Barby mira est contentio. Is me inter alios bonos viros in testamento suo constituit vltimæ vountatis suæ executorem. Legauit fratri suo vterino, cujus filius sub tua disciplina vixit, duo milia dalerorum. Liberis suis naturalibus præter ista quatuor milia, quæ antea in iudicio donauit, in testamento dedit adhuc 3000 milia dalerorum, et præterea amplissima legata ad pias causas constituit. In reliquis bonis Johannem Barby hæredem instituit. Non dici potest, quanta fuerit in hoc regno propter mortem istius viri omnium ordinum congratulatio, quod quidem ego non sine magna animi perturbatione considero. Affixerunt ipsi in multis locis, cum alias sæpe, tum in ipsa regia coronatione, inuidi et malitiosi homines epitaphium: Intrauit vt vulpes, vixit vt leo, mortuus vt canis, sicut

vixit, ita retribuit illi Deus, quia horrenda et miserabili morte periit, cum octo horis ante mortem in cubiculo suo, in quo solus jacebat, in deliquium animi incidisset, et ab eo tempore vsque ad extremum vitæ spiritum nihil exaudiret, videret aut intelligeret. — Heri Magister Johannes Alberti collega tuus creatus est Theologiæ Licentiatus, et Doctor Jacobus Bordingus factus est canonicus Roschildensis» (etc.).

2.

Af et Brev fra Johannes Spithovius Monasteriensis til Lic. Kaspar Paslich, dat. London d. 21 Decembr. 1559.

«Vxor mea et familiola mea quæso tibi curæ sint, dum absum. Hac de re spero quoque te Doctorem Bordingum Rectorem nostrum esse admoniturum. Nam superiore hyeme cum abessem, non ea mei absentis habita est ratio, quam expectaram. Si qua isthic in Academia facta fuerit conuersio, vt Roskildiam ea transferatur, quod sane puto esse futurum, pro autoritate tui muneris rebus scholæ opem feras et meam causam ne negligas. Si hic viuere animus erit, vti possum Sere-nissimæ reginæ erga me declarata liberalitate. Sed cum uxorem imbecillem habeam, res tam dubiæ sint, denique domicilium tam sæpe mutare graue sit, vtar tuo et aliorum consilio».

Et Brev fra Joh. Spithoff til Roger Asham findes trykt i: Ex epistolis Jo. Sturmii et aliorum ad Rogerum Aschamum, ed. Jo. Henr. Achemo. 1707.

S. 605. Hr. Annerstedt har i sin Anmeldelse af min Universitetshistorie i Svensk Tidsskr. för Literatur, 1869 (S. 461) gjort opmærksom paa, at D. Rembert Gilsheim trolig er den samme Mand, som 1553 og 1559 gik som den livlandske Ordensmesters Sendebud til Kong Gustav I i Sverig (se Schirren, Verzeichniss livländ. Geschichtsquellen in Schwed. Archiven). Dette stemmer med den Formodning, som jeg selv uafhængig af denne Bemærkning er kommen til (se 1ste Del, S. 606). I Aaret 1562 sendte Kong Sigismund af Polen D. Rembert Gilsheim som sit Sendebud til Kong Frederik II.

I Kreditivet for ham omtales udtrykkelig, at han tidligere havde været i Christiah III's Tjeneste (Orig. i Geh.-Ark.).

- S. 609. Lin. 19: kaaret, læs: kaldet.
- S. 626. I Gehejmarkivet («Spanske Nederlande 12») findes «Verzeichniss etlicher Rustunge, so Dr. Albrecht Knopper beim Johann Henning in Amsterdam bestellet 1564» (medd. af Hr. Arkivsekretær Matthiessen.
- S. 635. Om D. Jens Skjelderups Forhold i Bergen er der, siden 1ste Del blev trykt, fremkommet adskillige ret mærkelige Oplysninger i Norske Mag. III, 262—79.
- S. 653. Hr. Oluf Rafn maa senere have faaet Ansættelse i Helsingør, som man ser af følgende Notits i Helsingørs Tingbog i Gehejmarkivet:

1554. Onsdagen for Simonis & Judæ. Bleffue Hr. Oluff Raffn wenligen oc well fordragen mett Willum Thomesen.

Item gjorde Borgemesther Sandner spørsmåll till for^{ne} Hr. Oluff, om han hadde noget klagemaell y modt nogne aff Borgene, eller om han hadde icke faait løn till godhe redhe. Huortill han gaff for suar, betackendes først the dannemend Borgemesther oc Raadt for hans Løn till gode reedhe, han foet hadde, ther nest betackede thennom oc then gantzske menningh Almue for all goedt omgenghe etc.

- S. 656. Ifølge Fundatsen skulde Præsten i Ganløse tillige være Universitetets Tilsynsmand i Knardrup (Cragii An-
nal., Addit. p. 118). Hr. Peder Jensen har da sikkert altsaa været Præst i Ganløse.

2den Del.

- S. 86. Af Anm. udgaar som grundet paa en urigtig Formodning det Stykke: «Samme Dag vedtoges det . . . . det ovennævnte Bygningsarbejde». Den Understøttelse, som der her tales om, vedkom nemlig ikke Kommunitetsalunner, men andre Studenter, som havde en ugentlig Understøttelse af Universitetet (jfr. S. 691).

- S. 199. Not. Lin. 3 f. n. 1572, læs: 1571.
- S. 356. Formodningen, om at Kvinder have været stavnsbundne, bortfalder som urigtig. Ved «Husbonden» maa nemlig vistnok forstaaes Ægtefællen, og det «brune Øg» har været en Bøde for ulovlig Skilsmisse, der, som andre Bøder, tilfaldt Herskabet.
- S. 508. Her er det overset, at baade Iver Bertelsen og Niels Nielsen Kolding (se Side 407) nævnes som Kapellaner i Kolding omtrent paa samme Tid. Vanskeligheden løses maaske paa den Maade, at Niels Nielsen en Tidlang har nedlagt sit Embede for at studere videre og tage Magistergraden, og at Iver Bertelsen har fungeret i Embedet for ham, saalænge til han selv fik kgl. Understøttelse til en Studierejse til Vittenberg.
- S. 531. En lille Berigtigelse til Efterretningen om M. Tyge Asmundsens Valg til Biskop i Lund findes i Ny kirkehist. Saml. VI, 88.
- S. 588. Paa Altertavlen i Alsted Kirke ved Sorø findes Machabæus's og Gaggernes Vaabener med Underskrift: Christianus Macabæus Alpinas — Fru Kiersten Gagge. (Abildgaards Tegninger i Geh.-Ark.).
- S. 700. Om Donationerne til Kjøbenhavns Skole i Frederik II's Tid er, efter at paagældende Ark var trykt, fremkommet nogle Oplysninger i Nielsens Kjøbenhavns Diplomatarium. I, 514—15.
-